

(P r o l o g)

1, 1 Už počínaje prvním veršem se posluchač (čtenář) seznamuje se dvěma osobitostmi Wolframova (dále W.) /seznam zkratky viz str. 548 n./) díla: jednak s jeho proslulým „temným slohem“, jednak s podstatnou novotou ve stavbě stř. románu (podle některých eposu - terminologie kolísá): básník totiž uvádí své obecenstvo přímo do (duchovního) prostoru, v němž se události rozvíjejí; ještě Chrétien de Troyes (dále Ch.) otevří svého Percevala (dále Perc.) díkůvzdáním mecenáši, hraběti (cuens) flanderskému. - Také slovo „pochyba“ (shn. zwîvel) patří k základům příběhu, přitom je nelze vykládat jednoznačně, výraz se už v nejstarších glosách objevuje i ve sm. kolísat, „což není zcela totéž“ (F. Maurer, 1953). Takto jej chápe též H. Hempel (1951): váhavost, kolísavost, nerozhodnost, zvl. v jednání („Zweifel als tun“), je mu opakem víry, důvěry („Glaube“) a zároveň „určujícím pojmem“ pro výsledný celek, nikoli však v záporném smyslu, neboť vyrůstá z „čestného usilování“; na podobnosti s goethovským „streben“ se také budou vykladači nejednou odvolávat. Naproti tomu W. J. Schröder ve své (obecněji pojaté) interpretaci prologu (1951) soudí, že k pochybám chce autor v průběhu dalšího děje přimět posluchače (čtenáře), „protože jen ten, kdo začal pochybovat o lidském duchu jakožto o poslední hranici vší moudrosti, může být účasten Boží pravdy“. Jmenovitě přitom D. Duckworth (1980) poukazuje na epištoli sv. Jakuba („Jestliže pak komu z vás nedostává se moudrosti, žádejž jí od Boha, kterýž všechnem dává ochotně a neomlouvá, i budeť dána jemu [...] Nebo kdož pochybuje, podoben jest vlnám mořským, kteréž vítr sem i tam žene, a jimi zmítá.“ - Jak. 1, 5-6). Téhož pramene se dovolává P. Wapnewski (1955), hlavně pojmu „vir duplex animo“ (Muž dvojí mysli, neustavičný ve všech cestách svých - Jak. 1, 8). H. Adolfová (1950) nadto vypočítává pět možných významů ve středo(horno)němcině, tj. v údobí vrcholného středověku: 1/ pochyby rázu rozumového, 2/ náboženského, 3/ obavy (Furcht), 4/ bezbožnost, nedůvěra, nevíra (Unglaube), a konečně 5/ přímo zoufalství. To se podle autorky vyskytuje často nejen jako „opak lat. pojmu fides [víra] a spes [naděje]“, ale dokonce i „caritas [láska]“.

1, 2 - 1, 14 H. Hempel (1951) míní, že už v úvodní části se „před námi předvídat výjevuje suma“ celého Parzivalova (dále Pz.) osudu, přičemž se rozlišují tři základní polohy křesťanské mravnosti (chování): a/ stálost (staete), b/ její opak (unstaete) a c/ jednání, v němž se mísi „hanba i čest muže smělého“ (unverzaget mannes muot - v. 1, 4), tedy opět spojené s pochybami (podobně i P. Wapnewski, 1955); tuto myšlenku rozvádí dále W. J. Schröder (1951) v duchu augustinovsko-anselmovském: vůli můžeme označit za dobrou (tj. opak vůle zlé či zlovůle), chce-li člověk dobrého dosáhnout; to je však nemožné, nezná-li lidská bytost samu podstatu dobra; potom ovšem může snadno dojít k rozmanitým projevům svévolu, v jádru přirozeně škodlivé. Proto se i o dobrou vůli čest s hanbou „děl“ (Pz. v. 1, 3 - orig. parriet odpovídá slat. slovu parratus, tj. mezi jiným i z různých barev složený, například parrati /barrati/ fratres se nazývali karmelitáni, odění „v černou

i bífou“); v povaze „muže smělého“ (unverzagt) se tedy podle J. Richtera (1953) znovu naznačuje cosi velmi blízkého „faustovskému usilování“ (streben) „mířit stále výše“ i za cenu ustavičných zápasů, přirozeně s oním rozdílem, že Goethův hrdina se závěrem k Bohu neobrátí.

1, 6 K četným básnickým obrazům, obecně pokládaným za projev „temného slohu“, patří i podobenství o strace; W. J. Schröder je dokonce (po někud úzkonostlivě?) hodnotí jako „logický nesmysl“, vysvětlitelný jediným způsobem, autorovou „snahou vyjadřovat se mimo rámec vší lidské rozumnosti“ a „směřovat k moudrosti Boží, jež je nad všechn lidský rozum.“ W. Haug (1985) upozorňuje na proměnu v dobových mentalitách: ke slovu se hlásí jejich „představitel“ (Menschentypus), „který se podílí na dobrém i zlém“.

1, 15 a násł. H. Rupp (1961) ztotožňuje hlopouče lidi, hlopce (tumben lutten, jinde ovšem též ve sm. bloudi - sv. tumpheit, Dummheit, lat. ignorantia, k níž se vztahuje též řada násł. „temných obrazů“) s lidmi povrchními, neschopnými pochopit, jakou „otázku“ jim W. předestírá (Problemmstellung). Naopak „moudré bytosti“ (Pz. v. 2,5) jsou s to „zmoci proměnlivost života ve vší věrnosti“ (k pojmu triuwe - viz dále Pz. v. 2,2) a vyhnout se tak jakékoli „falši“ (valsch geselleclicher muot, Pz. v. 2,17). V souvislosti se slovem tumbe se v odb. literatuře často odkazuje na známý antický symbol ignorantiae, tj. osla a lyry (harfy), který dík Boëthiovi přešel i do stř.

1, 18 a násł. křivé stopy / zajíce... - obraz zajíce vystřídal předchozí straku, narází na něj patrně i Gottfried von Straßburg (dále Gottf.) v Tristani (dále Trist. - v. 4636), když označuje W-a za „zajícova druhu“ (des hasen geselle. - O tzv. „rozepři s Gottfriedem“ sv. dále zejm. Pz. v. 2, 17; 2, 20; 2, 25; 114, 5 a násł.; 241, 8 a násł., příp. 503, 1 včetně pozn.).

1, 20 Další podobenství, tentokrát o zrcadle, připomíná 1. epištolu sv. Pavla Korintskému („Nyní zajisté vidíme v zrcadle a skrze podobenství, ale tehdáž tváří v tvář. Nyní poznávám z částky, ale tehdy poznám, tak jakž i známostí obdařen budu“ - 1Kor. 13, 12).

1, 26 a násł. Odsudek všech, kdož se scestně snaží „pochopit věci lidskému rozumu nepřístupné“ (W. J. Schröder), míří skrytě i proti „neposkvrněnému hrdinovi“, jak ho líčili W-ovi předchůdci Heinrich von Veldeke (dále Veld.) a Hartmann von Aue (dále Hartm.). Proti nim tu stojí básnickův „počestný hříšník“ (tugendhafter Sünder); takovéto pojedl látky „vyžaduje i nový způsob uměleckého podání“, jež staví právě na onom „napětí mezi dobrým a zlým, hříchem a milosti“, zmíněném už výše (v souv. s podobenstvím o strace - Pz. v. 1, 6) i dále (Pz. v. 2, 5 - 22).

2, 2 věrnost (triuwe) má u W-a mnoho dalších významů, mj. upřímnost, poctivost, počestnost, jistotu, příp. ujištění, příslib, a teprve po nich věrnost v našem smyslu slova (E. Martin, 1903); dále též oddanost, lojalitu,

pevnost závazku a společných svazků, „oddanou lásku“ (D. Kühn, 1986) a v neposlední řadě „schopnost účasti na utrpení druhého“, tedy na „soužení, jež zasahuje srdce“ (J. Schwietering, 1944/1946). Triuwe jako pojem právní označoval vztah mezi smluvními stranami, mezi pánum a leníkem, v širším smyslu pak mezi lidmi vůbec, nadto platil i pro lásku k Bohu, lásku Boží, a v případě W-ově zvláště pro lásku mezi bližními.

2, 8 a násł. ve vírech mého vyprávění - ve verších se projevují dva další rysy příznačné pro W-u epiku, osobní přístup, a především smysl pro humor („die Komik“ - J. Bumke, 1990).

2, 10 a násł. na ústup, útok - jde o výrazy používané při popisu kolby (orig. vliehent unde jagent, prov. encaussar e tugir).

2, 13 tuto hru - (orig. schanze, ze stfr. cheance, slat. cadentia), rozumí se vrh (hod) kostek, odtud i čes. ná-hoda.

2, 17 Zmínka o „falši“ (orig. valsch) otevírá další z mnoha interpretačních otázek, jmenovitě kolem tzv. „rozepře s Gottf-em“, autorem Tristana (Gottfried-Fehde). Narázky na ni se v textu objevují vícekrát, v tomto případě se nejvíce poukazuje na Tristanovo chování k jeho strýci a lennímu pánu (H. Hempel, 1951); právě tak ovšem může jít o obecnější odsudek „falešnosti těch, kteří si všímají jen jedné stránky věci, to jest té dobré“ (např. Veld-a a Hartm-a - viz výše); L. P. Johnson (1967) dokonce naznačuje možnost chápát verš o „falši“ jako jeden z příznačných motivů (Leitmotiv) díla: v Pz. v. 318, 1 vytýká vědma Cundrië hrdinovi, že „kvůli falši upadla jeho sláva do bídy“, což Pz-a dožene až k „falešnému“ postoji vůči Bohu, přičemž ovšem i jeho okolí včetně „společnosti grálu je v této době plné falší“ (Pz. v. 319, 9) a teprve v závěru díla („kdo končí život, jak se sluší“ - Pz. v. 827, 19) se obojí vrací k původní myšlence prologu.

2, 20 a násł. další ze slavných W-ových podobenství, o střečkovi, se celé zachovalo v díle normanského mnicha Nigela Wirekera (jinak zv. též N. de Longchamps, čili Nigellus de Longo campo - 12./13. stol.), jmenovitě v jeho satíře *Speculum stultorum* (Zrcadlo hlopáků), zaměřené hl. na „zesvěštělý život kléru“ (A. Vidmanová, 1990), jako bajka o dvou krvácích, jimž zamrzou v zimě oháňky: první z nich trpělivá a pokorně čeká, až začne tát, druhá se snaží s nemístným sebevědomím řešit k vlastní škodě své potíže okamžitě a v létě pak nemá čím odhánět střečky. „Anekdot“ (E. H. Zeydel, 1951) odpovídá celkovému rámci rozsáhlé latinské básnické skladby psané elegickým distichem; její hrdina osel Brunellus procestuje valnou část tehdejší „Evropy vzdělanců“ a nakonec se naučí pouze hýkat. - W-ovy verše se interpretují jednak jako narázka na „ctnostné nadutce“ (opět na Hartm-ovy hrdiny?), jejichž pýcha (hôchwart) se brzy promění v hřich; opakuje se tu vzpomenutý názor na učení o hádankovitosti Božího tajemství a připomíná se i mystika sv. Bernarda de Clairvaux, případně Huga a S. Victore; do jejich „způsobu myšlení“ (W. J. Schröder,

1951) chce básník uvést i posluchače (čtenáře). Naproti tomu K. K. Klein (1953) vidí v podobenství další doklad rozepře s Gottf-em: podle něho příběh pranýruje „nevěrníky, kteří se vlastním přičiněním připravili o přátelství a nejsou schopni je potom získat zpět“. Podobně četl i předchozí verš o falši (Pz. v. 2, 17 – valsch geselleclicher muot) už K. Lachmann (1835, resp. 1876) jako odezvu na „smýšlení nevěrného přítele“. Gottf. pak údajně W-ovi odpověděl v Tristanovi podobenstvím o kopřivě (Trist. v. 15.047 a násl.), kde mluví o „falši, pokrytectví a úskočnosti“, rozumí se svého protivníka.

2, 25 a násl. Také v úvaze věnované ženám je možno spatřovat „odsudek namířený proti povahovým rysům Gottf-ovy Isoldy“, právě tak jako verše s narázkou na

3, 12 a násl. „srdce samý klam“, jež lze podle J. Meiera (1907) též „nejspíše chápáť jako ozvuk zmíněné rozepře“, neboť „jako obecné mravní po naučení by působilo poněkud chtěně.“

3, 15 Rovněž přirovnání k rubínu poukazuje na další významy: „mluva“ (symbolika) drahých kamenů patřila ve stř. k předmětům mimořádného zájmu (viz Pz. v. 790, 30 n. vč. pozn. – připomeňme, že také grál je u W-a drahý kámen), neboť se věřilo v jejich skryté síly: rubínu tehdejší učenci (např. Albertus Magnus /Albert von Bollstädt/) připisovali schopnost posilovat (fortificare – též opevnit) srdce, propůjčovat nositeli všeobecnou vážnost, zbavovat ho podezření, zahánět smutek, v krajině zachvácené morom chránit před nárazou ap.

3, 20 a násl. Ctnost jako základní ozdoba ženy patří též k „příznačným motivům“ díla a např. v klíčovém rozhovoru s Trevirizentem se staví do protikladu k Adamovu hříchu (Pz. v. 464, 23). – „Zkoumat barvu“ (varwe prüfen – Pz. v. 3, 21) odpovídá pak dvojici stř. pojmu color-forma (viz např. Bernardovo kázání o Písni písní/Písni Šalamounově/). Color tu znamená vnější vzhled, forma přibližně totéž co ordo, „uměřené bytí“ (srv. H. B. Willson, 1967 a H. Krings, 1941).

3, 28 zvěst (âventiure, stfr. aventure, slat. ad ventura, to, co přichází ne-nadále, náhodou), další z mnohovýznamných pojmu, používaných v díle; může znamenat jednak neobvyklou příhodu, jednak vyprávění o ní, ale i cosi „podivuhodného“ vůbec (třeba drahokam, „skvost“: „und al di âventiure sin“ – Pz. v. 3, 18 a násl. výše). D. H. Green (1970) se v této souvislosti rovněž dovolává augustinovské alegorické exegese: slovo značí jak rytířovu cestu za dobrodružstvím, tak básníkovu zvěst o ní; právě tím si oba nárokuji svět nespoutaný „regulemi“ (Pz. v. 4, 28), svět náhod, volnosti, a nакonec i svobody (viz str. 409 n.).

4, 2 tré bytostí – Vergilius (*Aeneis VI*, 625) používá dokonce obratu „mít já sto jazyků, sto úst“ (mihi si linguae sint centum oraque centum).

4, 8 H. Hempel (1951) se domnívá, že závěrečná část prologu původně uváděla knihu III.- VI. Teprve po vzniku klíčové kn. I a po Gottf-ových útocích na W-a připsal (dal připsat?) básník v. 1, 1 - 4, 8.

4, 11 veliké ženské věrnosti – pojem triuwe, připomenutý už výše, se nyní objevuje jako vlastnost příznačně ženská; právě ona zdobí všechny velké postavy W-ova díla, především Conduir-Amour, manželku Pz-ovu, a tím přechází i na hlavního představitele děje, v němž nakonec vrcholí, neboť spoluúrčuje jeho celoživotní „cestu k závěrečnému cíli“ (H. Rupp, 1961).

4, 16 a násl. on se bil přeskvěle /..., zmoudřel však, žel, až posléze – v pozadí obou pojmu stojí stř. formule „fortis et sapiens“ (statečný a moudrý), závazná pro každého dobrého vládce (H. Rupp, 1957).

(I. kniha)

4, 27 Podstatnou část I. knihy a celou II. knihu obsahují příhody Pz-ova otce, rytíře Gahmureta (dále G.). Básník buduje dějovou osnovu zcela nezávisle na jiných předlohách, Ch-ův román začíná teprve okamžikem, kdy se mladý Perc. setká s neznámými rytíři (u W-a III. kn., Pz. v. 120, 11 a násl.).

– Vzorem pro hrdinu úvodních příběhů byl básníkovi patrně anglický král Richard Lví Srdce, ozdoba soudobého rytířstva a hlavně příslušník rodu Anjouovců (srv. dále). Nehledě k několika ohlasům stfr. dvorského románu (viz Fr. Panzer, 1940 a E. Cucuel, 1937) jde tedy o tvůrčí výkon téměř zcela původní, což ve stř. epice platí za výjimečné (str. 446 a 452 n. – n. t.).

4, 28 vlašský – (orig. welhsch), jm. označovalo všechny národy románské, příp. původně keltské (srv. lat. Volcae-Volkové, dále Vlachové, Walloné-Velšané, Valoni, Valachové aj., něm. die Welschen /Wä-/);

regule – W. má na mysli dědické právo starofrancouzské, platné příznačně hl. na západních územích (s vazbami bretonskými i anjouovskými – viz dále; „v Němcích“ se však za časů W-ových patrně nevyskytovalo ani „místy“ – E. Nellmann, 1994). Podle něho připadal všechnen majetek nejstaršímu synovi, takže ostatní mužští potomci se „často ocitli na pokraji chudoby a nouze“ (G. Weber, 1963). Zbaveni všech hmotných nároků, získávají na druhé straně svobodu jednat podle vlastní úvahy a částečně i mimo rámec daných lenních svazků; tak se vytváří výchozí prostor k různým „dobrodružstvím“. Slovem dobrodružství (shn. âventiure) se pak rozumí jednak samotný děj, jednak vyprávění o něm (srv. Pz. v. 3, 28).

5, 23 Gahmuret – u Ch-a i jinde (v E-ovi, v Crône) se setkáváme s vládcem jménem Ban (Beals) de Gomore, druhé slovo tu ovšem značí jm. místní; v této souvislosti R. S. Loomis (1949) upozorňuje na keltské pověsti, v nichž vystupuje král zvaný Bran (viz též Mabinogi, čes. *1995).

6, 7 léna – (lêhen, lat. beneficium, feudum), tj. přísl. pozemky, úřady, dů-

chody, práva ap. propůjčoval (uděloval – verliehen) lenní pán vassalům; přitom se z jejich strany předpokládaly určité služby. Protože šlo o závazky osobní, nikoli věcné, musely se vždy po panovníkově ap. smrti obnovovat.

6, 26 z Anjou (Anschorwe), fr. hrabství se střediskem v Angers; k Anjouvcům (Anschevins) náležely mnohé významné osobnosti tehdejší doby a všechny v časech své slávy vesměs pokládaly za „velkého předka“ krále Artuše; patřil k nim nejen vzpomenutý král Richard Lví Srdce (nar. 1157), ale i jeho matka Eleonora Aquitánská (kol. 1122–1204), jež platila za mecenášku dvorských básníků, mezi nimi i Ch-a, autora francouzské *Le Conte du Graal* (Perc., který ovšem vznikl – jako jediné z jeho děl – s podporou jiného velmože; viz str. 419 n. t.). Její dvůr byl střediskem mnoha druhorozených šlechticů, podle „vlašského práva“ zbabených dědického nároku (Pz. v. 4, 28), a tedy dychtivých „slávy a dobrodružství“; prostředí vrcholné rytířské kultury je k tomu přímo vybízelo. – Angers a později (od r. 1170) Poitiers se tak staly „školou dvorského umění žít“ (*Lebenskunst*) „pro celou Evropu“ (F. Heer, 1983); časté zmínky o tomto rodu u W-a vyvolávají dalekosáhlé úvahy, jednou z nich je jeho předpokládaná účast na sporech mezi Štaufy a Welfy: Ota IV. byl totiž Anjouvec po přeslici (K. Ruh, 1980). – Pro úplnost poznamenejme, že ve shn. slově Anschorwe vidí B. Mergell (1956) jeden ze „skrytých stavebních prvků“ celého díla: „daz schouwen du Graal“ znamená přibliž. „uzřít grál“.

8, 18 Gandin – měl čtyři potomky, kromě nejstaršího syna Galoëse (jmenovitě bude uveden v Pz. v. 80, 14) i dceru Fleur d'Amour (Pz. v. 420, 6), matku krále Vergulachta a jeho sestry Antikonie, připomínaných v VIII. kn., a Lammiru (Pz. v. 499, 8); na složitou spleť příbuzenských vztahů čtenář narazí častěji, i v ní je jeden z klíčů k W-ovu umění tvaru. – Samo slovo Gandin-Gandine (Heidine, Heidin) ze Štýrska (srv. Pz. v. 498, 25) poukazuje rovněž nepřímo k rodu Anjouvců, pro básníka, jak už víme, klíčovému (A. Schönbach, 1901); tamní purkrabí byli ovšem sešvagřeni se stejným rodem dolnorakouským.

8, 23 po zlodějsku – (orig. diep), s ním souvisí shn. slovo minnediep (asi ve sm. zloděj lásky), běžně užívané, které označovalo tajného milence, nikoli však, alespoň podle panujících dvorských mravů, v záporném smyslu (W. Mersmann, 1971).

9, 13 Ranculat – na Eufratu, tj. v rámci tehdejších zeměpisných představ na nejjazazším východě, byl sídlem významného církevního hodnostáře, catolika, tj. patriarchy, který odtud spravoval křesťanské obce v arménské oblasti.

9, 14 Gyldstrom – (též Gystram), pohádková končina na nejjazazším západě, snad nazvaná podle zlatých (gold) odlesků na sklonku dne; v eposu *Kudrun* (pol. 13. st.) se uvádí jm. Gustrate, snad v souvislosti s angl. Goldstert, podhůřím (mysem) poblíž Plymouthu.

11, 26 mne, rytíře – (orig. ritter, u Ch-a chevalier), na sklonku 12. stol. už neznamená tolíko jízdního válečníka, ale patří k základním nositelům nové dvorské kultury, označovali se tak dokonce panovníci (přinejmenším v soudobé epice). Pojem se vztahoval i k hodnotám mravním a duchovním, zejm. ke „službě Bohu skrze hrdinské činy“ (militia Christi). Odtud se pak odvozoval ideál služby paní.

12, 7 pět set marek – (orig. marke), ve stř. jednotka váhy hl. pro stříbro. Kolínská marka odpovídala kolem r. 1200 přibl. 230 g.

12, 8 každý žid – (orig. ein jude) si mohl účtovat úrok, na rozdíl od křesťanů („...a půjčujte, nic se odtud nenadějíce“ – Luk. 6, 35).

12, 11 tak od přítelky přijal dar – motiv se vyskytuje u W-a častěji, za předlohu tu možná autorovi posloužila starověká královna Dido, jež štědře obdarila hrdinu Aenea.

13, 16 Baldak (orig. -c) – Bagdad, sídlo kalifů (Abbásovců).

13, 17 báruch – (shn. též baruc), kalif; slovo je hebrejského původu a značí Požehnaný /něm. der Gesegnete, lat. benedictus/. – Okolnost, že hrdina vstoupí do služeb pohanových, není v rozporu s tehdejšími poměry, v době křížáckých válek bojovali křesťané i nevěřící na obou stranách, svr. např. zlomky eposu Graf Rudolf (Hrabě R.) z konce 12. st. (A.Haas, 1964).

14, 3 Babylón – (Babilon); W. zaměňuje Bagdad, postavený údajně na troskách starozák. Babylónu, s Babylónem egyptským (zv. též Misr), který stával na místě (poblíž?) nyn. Káhiry a byl rovněž sídlem kalifů (Fátimovců). O útoku křížáků na egyptský Babylón (r. 1250) píše fr. kronikář Jean de Joinville (zač. 14. stol., česky Paměti křížákovy, 1965, přel. V. Černý, příp. in: Staré francouzské kroniky, přel. V. Černý, 1962).

14, 4 Pompeius – jméno Caesarova protivníka mohl W. znát z antic. kronik., zejm. ze Solina (*Collecta rerum memorabilium*, zv. též Polyhistor, 3. stol. po Kr.). Novější badatelé (J. Fourquet, 1949) sice tyto souvislosti nepotvrzují, přesto je zm. římský historik důležitým pramenem pro jiná vl. jména v Pz-ovi (srv. Pz. v. 428).

Hippomedon – (Ipomedon); jméno se vyskytuje jak ve dvorské epice německé (Veld.), tak francouzské.

14, 6 Ninive – dneš. Kujundžík u Mossulu; W. se patrně opíral jako i v jiných případech o kroniku Guillauma de Tyre (Wilhelma von T., Viléma z Tyru, kol. 1130 – po 1186).

14, 8 a násl. přijel ve chvíli / pro bárucha zvláště příhodné – přátelské vztahy

křeštanů k pohanským vládcům neplatily za nic neobvyklého ani ve skutečnosti (srv. např. pomoc jeruzalémského krále egyptskému kalifovi r. 1167).

14, 11 za žold - (orig. solt), sloužili už od 11. stol. i rytíři (ozbrojení jezdci), ponejvíce mladší synové bezzemci ze šlechtických rodin, ale někdy též panstvo, knížata, která v mnoha případech takovou službu brala jako určitý druh „šlechtické zábavy“ (W. Mersmann, 1971); dále se ovšem uplatňovali žoldnéři pěší.

14, 16 kotva - význam znaku je zjevně alegorický, předznamenává klíčový rozhovor Pz-a s Trevrizentem (Pz. v. 461, 14), a tím mj. opět dokládá W-ovo kompoziční umění; heraldické prvky znamenaly tehdy velkou novotu (a zároveň zdroj neutřelých metafor), např. Ch. se o nich ještě nezmiňuje.

14, 22 achmardín - (achmardí, možná z arabského achmira/tu/); zelený, zlatě protkaný hedváb, na němž bude spočívat i grál (Pz. v. 235, 20); zmínka tedy opět míří přímo do středu příběhu.

15, 11 a násł. mohu však na rytířskou čest / stvrdit - (shn. rîterlîchiu sicherheit, též jistota). Dané slovo se rovná přísaze, v našem příběhu jím budou nejednou ručit i poražení hrdinové ve sm. závazku, že se podrobí vítězově vůli.

15, 19 Aleppo - (orig. Hâlap), Damašek - orig. Dâmasc.

16, 4 Zazamank a Azagauk - (orig. v obou příp. -c; k druhému jm. viz Pz. v. 27, 29); oba pojmy jsou předmětem trvalého badatelského zájmu zejména proto, že se objevují současně ve dvou nejvýznamnějších dílech dvorské epiky, v Pz-ovi a NL, což vybízí k úvahám o vzniku obou románů (eposů), resp. o jejich časové následností. Druhý název se odvozuje (nikoli zcela přesvědčivě) od slova Azaouac (kraj na Sahaře, sev. od Nigeru), nelze vyloučit ani vazby na Indii, jejíž obyv. platili ve stř. také za „mouření“. V prvném vl. jméně se nejspíše spojilo několik významů, užívaných pro látky, hl. hedvábne, a protože v nich se neznámý tvůrce NL vyznal prokazatelně lépe než W., přisuzuje se časové prvenství jemu (E. Ploss, 1958). Naproti tomu F. Panzer (1950) se domnívá, že obě slova, „jež, pozlacena vypravěčovým pousmáním, jen luskou na jazyce“, si musel básník vymyslet sám.

16, 5 Isenhart - jméno je patrně fr. původu, svr. stfr. epos Gormont et Isembart (F. Panzer, 1940).

16, 7 Belakana - jméno se H. Goetz (1967) pokouší, nikoli zcela prokazatelně, vyložit v souvislosti s ovdovělou (?) manželkou pohan. knížete Beleka, známého z křížáckých válek; lze poukázat i na lat. významy bellus, -a, -um (hezký, milý, způsobný) a canna (třtina, rákos); královna má, jak se ukáže, všechny ctnosti křest. žen (Nigra sum, sed formosa - Jsem černá, ale milostná, Pís. Š. 1, 5).

16, 16 Friedebrand - jm. se objevuje i v jiných shn. textech, mj. též jako syn krále Tirola (pol. 13. stol. - svr. str. 000 n. t.).

17, 5 Batellamunt - (Pâtalamunt) snad pův. ze stfr. Mont (vrch) de Bataille (bitva), příp. z indického přístavu zvaného lat. Patalis Portus (Patala), kt. dobyl Alexandr Vel.; možné jsou i jiné výklady. - Obléhání Batellamuntu a později Beaurepairu (Pelrapeiru, Pz. v. 180, 25 a násł.) lze opět pokládat za jednu ze „skrytých vazeb“ ve stavbě příběhu; v druhém případě totiž bude syn postaven před stejný úkol, a nadto za podobnou odměnu jako nyní jeho otec.

17, 24 a násł. lid / ...černý jako noc... - (orig. liute vinster sô diu naht), tak se už v antických pramenech popisují obyvatelé Etiopie, ve stř. navíc Indie, např. v tzv. Štrasburském Alexandrovi (A. Ebenbauer, 1984).

18, 7 maršálek - (marschalc) pův. pacholek u koní, později držitel významu dvorského úřadu, spojeného zejm. s péčí o válečné voje za polních tažení, s dohledem na rádné mravy u dvora, s přípravami dvorských slavností ap.

18, 13 Alexandrie - v dneš. Egyptě, mj. údajné sídlo vládce Hippomedona (viz výše Pz. v. 14, 4).

19, 3 pánské sedlo - (orig. satel) uzpůsobené pro kolbu, mělo vpředu i vzadu vysoké opěry (satelbogen), aby jezdec mohl dobře čelit nárazům protivníkova kopí (J. Bumke, 1986).

19, 8 pozounéři - (orig. pusûner, ze stfr. bu/i/sine, tehdy spíše druh trubky) v shn. poprvé dolož. u W-a.

21, 2 odměna - rozumí se za dobrou zprávu (shn. botenbrôt); dostal ji např. Siegfried od Kriemhildy (NL, v. 556, 2 a násł.).

22, 16 políbení - (orig. mîn kus), tj. na uvítanou (něm. Begrüßungskuß) patřilo jen osobě původu přiměřeně vznešeného.

25, 4 a násł. Herlinda a Hernand - jména se objevují i v něm. hrdinských pověstech (návaznost na Vikingy?).

25, 9 Hauteger - stfr. Augigier.

25, 13 mnohý žoldnéř - (orig. manegen soldier, nom. maneg), v tomto případě patrně pěší; takovéto sbory vyzbrojené např. luky n. kušemi se vystyovaly už ve 12. stol., hl. v jižní Francii. Vojáky za žold si najímal mj. něm. císař, anglický i francouzský král (G. Zimmermannová, 1974).

25, 14 Gauchier - (v orig. zkomoleně Gaschier), jm. zřejmě básník převzal v silně pozměněné podobě z Hartm-ova E-a (Gangier von Neranden, E. v. 1681). - Už z předchozích poznámek bylo patrné, že vlast. jména hrájí

v Pz-ovi nepominutelnou úlohu, jak co do počtu, tak hlavně co do slohotvorného významu. Kromě základního účelu rozlišovacího, nezbytného vzhledem k mimořádnému množství postav, účastných na ději, pomáhají vytvářet „ovzduší dvorské nádhery a oslnivosti“ a zároveň leckdy svědčí o zcela „samoúčelném projevu básníkova podivuhodně tvořivého ducha“; nápadné je i výjimečné postavení, kt. mezi básníkovými prameny zaujímá cit. Hartm-ovo dílo; vzniká dojem, že W. je měl stále po ruce a že jeho ob-sah dobře znali i posluchači Pz-a: „Dovedeme si snadno představit malou dvorskou společnost, pro niž byl Erec doposud hlavní, a možná jedinou studnicí literárních vědomostí“ (J. Fourquet, 1949).

25, 17 Kaylet - v Hartm-ově E-ovi Gahillet von Hochturasch (E. v. 1672), jak se později ukáže, rovněž spíz-nější hlavním hrdinou románu, což souzna-sí s jedním z důležitých stavebních prvků díla (viz výše Pz. v. 8, 18 vč. pozn. aj.), navíc je sešvagren s Friedebrandem, a ten zas je příbuzný mrtvého Isen-harta; tím se vysvětluje přítomnost křesťanských obléhatelů před městem;

Hoscurast - (vysl. -ast, neboť se v orig. rýmuje na *gast*), španělské místní jméno; podle Pz. v. 39,15 je Kaylet původem „Spánol“.

26, 1 a násł. jak .../... odpovídá správné míře - tj. rytířské povinnosti po-máhat paním, zvláště jsou-li v nouzì; jinak je ovšem podle dvorských mravů neslušné na cokoli se příliš vyptávat (což se stane - jak uvidíme - jednou z hlavních záplatek příběhu).

26, 24 Tankanis - původ jm. je nejasný.

27, 16 a násł. stan, / ne nepodobný paláci - nebyl pouze dílem básníkovy obrazotvornosti, vyskytoval se totiž nejen v soudobé dvorské epice (Ortnit, Alexandreida Ulricha von Etzenbach aj.), ale i ve skutečnosti: např. při plenu po vítězství u Antiochie (1098) narazili křižáci „na turecký stan, vy-zdobený věžemi, hradbami a baštami jako nějaké město; uvnitř bylo mnoho komnat a chodeb, jež poskytovaly dostatek prostoru pro dva tisíce osob“ (Albertus Aquensis /Albert von Aachen/, kol. r. 1130);

palác (orig. *palas*, ze stfr. *palais*, slat. *palatium*), označoval od pol. 12. st. hlavní hradní budovu s obytnými místnostmi a slavnostní síní (příp. jídelnou); tato její část se někdy nazývala též *palas*.

27, 19 beze zbroje - (orig. *blôz*), bojovali mnozí oblíbení hrdinové dvorských románů stfr. i shn. (např. E.).

27, 26 Protesilas - (Prôthisilas), jm. uvádí Veld. ve své Eneitě (Eneit, ukonč. kol. r. 1185).

28, 22 syn jeho ujce - ještě v min. století se i u nás rozlišoval bratr otcův (*patruus*) a matčin (*avunculus*, *ujec*).

31, 3 dva prsty k přísaze - jindy bývá zmínka také o třech.

31, 21 Gauchierova hraběte - méněn je Killiriacac, výslovně bude jmeno-ván ve Pz. v. 46, 26.

31, 28 náběh tryskem - („nácvál“?, orig. *poinder*, ze stfr. *poindre*, nasadit ostruhy, lat. *pungere*), se ve shn. vyskytuje u W-a poprvé; může znamenat přímo rytířův útok, příp. jeho dráhu, anebo též, jako v našem případě, její délku (patrně přibl. 120 kroků).

32, 14 zbraň, s ní i mnohý drahokam - dostávali rytíři od paní jako pro-jev přízně a nosili ho pak s sebou do boje upevněné na kopí, přílbě nebo štítu; Gawanovi k podobnému účelu daruje Obilot zdobený rukáv (viz dále Pz. v. 375, II a násł.); ještě v 17. stol. Kristián Brunšvický nosil na klobouku rukavičku, již mu věnovala manželka Fridricha Falckého (našeho „zimního krále“).

32, 16 a násł. Panoši .../... za pochvalných kříků - (orig. *krigierre*, do-slova „křiklouni“, „vyvolavači“), ohlašovali při turnajích jméno i původ každého účastníka, začátek a konec klání ap., za to si směli posbírat vše, co zůstalo ležet na kolbišti včetně zbraní, zbroje, klenotů a ozdob.

33, 10 ctná dáma / ...krájí krmě - dokonce i na malé kousky; stolování bylo ve stř. na dost nízké úrovni, jinak se hodovníci museli obsluhovat sami rukama, a prsty si pak omývali v nádobkách, často ovšem drahocenných. O pokrmy se starali truchsasové (později nositelé dvorských úřadů), dále kráječi (Vorschneider, shn. *vorsnîder*), příp. stolmistré (shn. *spisaere*); pro hosta tedy znamenalo velkou poctu, když se daných úkonů ujala přímo hradní paní.

35, 23 kroutil se jako provázeck - autorův humor se projevuje s příznač-ným nadhledem a „odstupem“ (sr. W. Mohr, /London/ 1965, M. M. Ba-chtin, čes. 1980 aj.).

35, 26 přejte mu - autorův zvyk obracet se na posluchače (čtenáře) platí za další osobitost jeho slohu, tehdy ve dvorské epice ještě neobvyklou.

36, 16 měl na přílbici znak - běžně se vyskytoval teprve od sklonku 12. stol. (u Richarda Lví Srdce dolož. 1198), zhotovený býval ze dřeva, kůže, pergamenu nebo plátna vesměs pestrobarevných, případně byl i pozlacený.

36, 23 komoň byl chráněn brněním - rozumí se kroužkovým; stfr. pra-mený je dokládají teprve od posl. třet. 12. stol.; v shn. jazyk. oblasti platí W-ovo svědectví zatím za nejstarší.

38, 1 skončil pošlapaný - protože protivník přes něj přecválal; takový způsob boje se pokládal za barbarský, rytířským mravům přiměřené bylo

seskočit s koně a bít se dál s mečem v ruce opěšalý (jinak v českém Tristramovi a Izaldě /14. stol./: „Tu jeho tlačí svým koněm, / tepa jeho a jezdě po něm, / nutě jeho, aby slíbil vězenie...“ - cit. dle vyd. z r. 1980).

38, 9 odkud pocházíte - zvědět protivníkův původ bylo věcí cti, neboť jistotu se slušelo dát pouze soupeři přinejmenším stejně urozenému.

39, 13 protože byli spřízněni - matky obou hrdinů byly sestry; příznačný motiv příbuzenství tu má navíc dobové pozadí: významnou osobnost z rodu Anjou, Eleonoru, dceru Jindřicha II. a Eleonory st. z Aquitánie, pojal za manželku Alfons VIII., král kastilský. - Zákaz boje mezi osobami spřízněnými patří rovněž k základním dějotorným prvkům W-ova díla a bude se v něm několikrát opakovat.

39, 21 rolničkami zvláště vzácné stroje - (příp. zvonečky, oboje shn. schellen, slat. campanula, nola); podle panující módy jich tehdejší rytíři na sobě mívali až pět set; služebnictvu některých něm. knížat jimi pošívali odění ještě v 19. stol.

39, 25 Parzival - jméno se objevuje v příběhu poprvé, básník tak vzbuzuje v posluchačích patřičné napětí, zvláště tím, že svému hlavnímu hrdinovi přisuzuje předem mimořádné vlastnosti (srv. J. Scherer, 1973).

39, 26 Beaucorps - (fr. beau, krásný, le corps, postava), o mladíkově sličnosti bude řeč ještě později.

39, 27 král Lot - vyskytuje se i v jiných artušovských příbězích (např. u Th. Maloryho, čes. Praha 1960).

41, 18 mat - arabsko-perské schâch-mât (král je mrtev) přechází spolu se znalostí hry během 12. stol. i do něm. jazykové oblasti.

42, 11 pštros - (orig. ein strûz) už podle Plinia (1. stol.) s oblibou požíral tvrdé předměty; Albertus Magnus (13. stol.) si tento jev ověřoval, ale bez kladného výsledku (srv. G. Roethe, 1887).

43, 16 Lach, Fils le Rost - (fils, fr. syn), posl. sl. vyslov. - ost, neboť se u W-a rýmuje na tjost.

44, 4 fintál - (fintâle, stfr. ventaille, slat. ventaculum), část kroužkového brnění, která zakryvala ústa, po boji ji bylo možno rozepnout či oděpnout.

44, 23 nejvyšších pocit - se G. dožil bez zvl. obřadu; M. Schumacherová (1967) a další poukazují na to, že ani dokonaný svazek (matrimonium consummatum) s pohankou neměl na rozdíl od nerozlučitelnosti sňatku mezi křesťany neodvolatelnou právní platnost, a hrdina se tedy mohl později znova oženit (jinak ovšem dále pozn. k Pz. v. 94, 13 a násle.).

45, 30 dvorné přání - (srv. dvorný, dvorský, orig. höfesch), slovo dvorný se stalo během 12. stol. základním pojmem pro novou kulturu, pro niž byl příznačný (dvorský) lesk, půvab, vznešený původ, bohatství, ušlechtilé smýšlení, vytríbené způsoby, rytířské ctnosti a zbožnost (J. Bumke, 1986).

48, 17 Schiltung - jméno je zřejmě severského původu (viz mj. i Schilbung v NL v. 87, 3).

48, 27 roty - (orig. rotten, stfr. rote, slat. rupta), vojenský oddíl, zatím pouze v kladném významu.

48, 29 z Grónska - grónský motiv se znovu opakuje v klíčovém okamžiku děje: jedna ze služebnic grálu je „panna grónská, Garciloie“ (B. Mergell, 1956).

49, 5 Morold - (též Môrholt), bratr irské královny, známý z tristanovského látkového okruhu; W-ovým pramenem tu byl nejspíše Tristant Eilharta von Oberg (2. pol. 12. stol. - zač. 13. stol.).

50, 16 cukrouškem - (orig. für zucker gaezen, shn. aezen, jísti, zde mlsati) další osobitost W-ova slohu se projevuje v uved., i jinak náročném, básnickém obrazu záměnou obvyklé súze (sladký, skladkost, v přenes. sm. Liebreiz, půvab) a shn. zucker, tehdy třtinový, dovážený ze Sicílie a pokládaný za vzácný pamlsk.

51, 8 a násle. rád sepnu ...ruce - na důkaz, že lenní svazek je uzavřen, vašalův pán je potom sevřel v dlaních; popis. obřad tedy odpovídá tehdejším zvyklostem.

51, 28 a násle. korouhvemi... je... oblénil - šlo zřejmě o knížata světská, duchovní získávala žezlo (W. Mersmann, 1971).

53, 24 svatební smích a veselí - (orig. brûtloufste hôchgezit), se tu líší jako součást slavnosti ve sm. výhradně světském, při níž mj. nevěsta tančila (odtud „brûtloufste“). Pojem hôchgezit-Hochzeit, v dnešním sm. oddavky, se vyskytuje teprve později, takže pozn. k Pz. v. 44, 23 není s tímto líčením v rozporu.

55, 15 už dvanáct neděl - podle stř. učenců (např. Avicenny) začal zárodeček v matčině lůně projevovat známky života po 90 dnech (tehdy se „probudila jeho duše“). Neví se však, zda W. tuto nauku znal. Jinak nasciturus se hlásí svými pohyby až přibližně v polovině těhotenství.

56, 11 a násle. Pocházel z Bretaně - (orig. Bertûn), patřil tedy k pův. obyvatelům Anglie, kteří později zčásti přesídlili na pevninu, a tam, v její stejnojmenné sz. oblasti, utvořili na dlouhou dobu jeden celek (zejm. ve smyslu kulturním a etnickém) se záp. územími ostrova. Poprvé se v pří-

běhu objevuje zmínka o rodových vazbách bretonského látkového okruhu (*matière de Bretagne*), k jehož podstatě patří pověsti o králi Artušovi, důležitý pramen dvorské epiky vůbec. Legendárním zakladatelem jeho panovnického rodu byl Mac Adan (v *Annales Cambriae* z 10. stol. uv. jako Aeddan), jehož chot, víla Terre de la Joie mu povila dva syny jménem Lataließ (otec Adanse a děd krále Gandina) a Briccus (možná z lat. Britus n. Brutus), po něm pak následovali král Utepandragon a v druhém koleni proslulý Artuš, hrdina společný všem bájím o rytířích Kulatého stolu. Od tutud prokazovali svůj původ i Anjouovci, což přirozeně „posilovalo jejich královský lesk“ (F. Heer, 1983). Starobylý původ a proslulý rodokmen hrávaly velkou roli nejen ve stř. písemnictví, ale přímo ve veřejném životě (sr. str. 417 n. t.) a leccos z toho přetrvávalo až hluboko do 19. stol. (např. tradice císařská - caesarská). V souvislosti s výčtem Gahmuretových předků upozorňuje D. H. Green (1970) na nápadné podobnosti s hlavní postavou Eneity. W. znal příběh v podání Heinricha v. Veld., básníkova velkého vzoru; také jeho hrdina měl za matku nadpřirozenou bytost, zasvěcenou lásce, a tuto náklonnost po ní zdědil; rovněž Eneas (Æ-) musel opustit svou rodnou zemi a shodou okolností se pak dostal na pobřeží Afriky k sídlu krásné panovnice (Didony), pak ji opustil atd. Významný posun je ovšem v tom, že Veld-uv (a Vergiliův) hrdina tak učinil z úradku bohů, kdežto G. ze svobodné vůle. Podobných možných analogií se ovšem náází více a právě Anjouovci na nich budovali svůj politický věhlas.

56, 17 v zemi, zvané Morgana - (orig. Feimurgan), pův. jméno víly, tehdy už známé i v něm. jazyk. oblasti: neporozuměl tedy náš básník fr. předloze nebo projevil svůj příslovečný smysl pro humor? Záměna se týká i násł. slova

56, 19 Terre de la Joie - (Terdelaschoye), stfr. doslova země radosti.

57, 13 hrdlička - alegorie známá už v antice (Plinius), ve stř. často znamenala osud opuštěného věrného srdce.

57, 22 Vaire-Fils - (ps. též Faire), stfr. vair, lat. varius, pestrý, různobarevný, strakatý, fils, fil, fiz, syn.

(II. kniha)

59, 23 Camp Volais - (Kanvoleis), první slovo značí fr. pole.

59, 24 Walais - zřejmě Wales, poukazy na fr. Valois nejsou dostatečně průkazné.

60, 12 turnaj - (orig. turney, ze stfr. tournoi), oblíbená rytířská hra konaná ostrými zbraněmi, tedy značně nebezpečná, poprvé se objevuje ve Flandrech a sev. Francii, zpočátku (ve 12. stol.) jako boje skupinové, souboje jednotlivců jsou doloženy jen v lit. památkách; církev se turnajům opakovaně, avšak marně snažila zabránit.

63, 5 tamburiny .../... vylétaly výš a výš - po každém úderu (jak se popisuje např. ve verš. románu Wigalois).

63, 28 holobradý rek - hladká tvář byla vlivem fr. módy na přelomu 12. a 13. stol., tj. za největšího rozkvětu rytířské kultury, všeobecně v oblibě, vousy nosili pouze starci a řeholníci.

64, 25 při nich září štíť - na znamení, že rytíř je připraven k boji; pak může kdokoli přistoupit a úderem do vystavené zbroje vyzvat jejího majitele ke klání (tak např. ve shn. eposu Lanzelet).

65, 5 Hardiš - patrně z fr. hardi - smělý.

65, 24 a násł. výpravy /... nebojácných reků - (na turnaj) naznamenával W. velmi pečlivě, opět část. podle příbuzenského klíče; tím zároveň prokazoval starobylý původ svých hrdinů.

66, 3 a násł. Jeden klerik, znalý čar, / ji unesl - tj. Artušovu matku Arnavu (Pz. v. 334, 21 aj.); jejího syna, pův. údajného britského vojevůdce z přelomu 5. a 6. stol., připomněl mj. Geoffroi of Monmouth (viz str. 417 n.) a odtud pak začíná úspěšná cesta této postavy evrop. písemnictvím. - Klerik (orig. phaffe, u Ch-a cleric - Perc. v. 7548 a násł.), rozumí se v tomto případě Clinchor (Pz. v. 548, 5 aj.), jinak obecně osoba vzdělaná v církevních školách (blíže viz str. 428), prekládá se tu i slovem mág; magie, zvláště tzv. „bílá“, patřila k předmětům učeného zájmu přinejmenším už od novoplatoniků a sv. Augustina. - V artušovských příbězích se ovšem královinin únosce někdy nazývá i jinak.

66, 7 od norských okrsků - zde se patrně míní sídla Vikingů na britských ostrovech.

66, 8 a násł. Lot - (též Loth, Loht), jak se později ukáže, Artušův švagr, se objevuje už u Ch-a; poprvé se připomíná i jeho syn Gawan, později druhý nejvýznamnější hrdina příběhu.

66, 23 patrigalský král - měl svou zemi zřejmě rovněž na ostrovech dálných Britů, sr. vl. jm. Patrik, příp. sv. Patrik (Patricius), irský světec ze 4. až 5. stol.

67, 13 Ascalon - (u Ch-a Escavalon, n. Cavalon), doporučuje se číst ve vztahu k Avalonu, tj. bájně zemi vil na britských ostrovech. Ascalon se nazývalo i město v Palestině, známé z křižáckých bojů, jichž se zúčastnil Anjouovec Richard Lví Srdce. Král jménem Ascalon se objevuje ve shn. eposu Iwein. Zde se králem z A. míní Vergulacht (viz dále Pz. v. 321, 19 a násł. a 400, 5).

67, 15 Cidegast - o jeho dalších osudech viz Pz. v. 606, 6 a násł., což

B. Mergell (1956) pokládá ve stavbě příběhu za další z mnoha důležitých spojitostí, v tomto případě s příhodami Gawanovými (Gawanbücher, kn. VII.- VIII. a X.- XIV.).

Logrois - (u Ch-a Logres, velšsky Lloegr), tj. Anglie. Odtud pochází i Orguellousa, rovněž postava, dokonce hlavní, tzv. Gw-ových knih, zvl. X.- XIV.

67, 16 Pont Tortois - (Punturtoys), přístavní město na britských ostrovech(?). Punt, resp. pont značí most (srv. i jiná jména měst podob. utvořená, Bruggy, Bruck, Innsbruck, Saarbrücken, nás Most atd.).

67, 17 Brandelidelin - bude též vystupovat později (např. Pz. v. 682, 10 a násł.), a to vždy jako Artušův protivník.

67, 18 Lehelin - (velšsky Llewelin) se připomíná v našem příběhu ještě několikrát (Pz. v. 128, 4, 261, 30 aj.).

67, 19 Morold - se po událostech před Patelamundem opět vrací do děje.

67, 22 Alemanů - zde ve sm. Němců.

67, 23 vévoda z Brabantu - a jeho potomci se objeví i v závěru románu (příběh o Loherangrinovi). Vévodstvím se stal Brabant (se správním střediskem v Bruselu) teprve r. 1190.

67, 25 Alice - (též Alize, Alyze), se jako vévodkyně z Brabantu uvádí i v stfr. eposu Chevalier du Cygne (zač. 13. stol.).

68, 21 Giolarz - (jinde též Schyolarz, Sciolarz aj.); syn stejnojmenného hraběte slouží jako páže u královny Amphlisy (Pz. v. 87, 24).

68, 22 graharský pán - Graharz (též Groharz aj.) se uvádí i v Hartm-ově E-ovi a jeho stfr. vzoru (jm. Goort), právě tak jako Gurnamanz (u Hartma a Gornemanz, u Ch-a Gonemans), který později (Pz. v. 166, 1 a násł.) zasvětí hlav. hrdinu příběhu do rytířských mravů a jenž je spřízněn s řadou dalších postav, účastných na ději (sestra Conduir-Amour, dcera Liace, syn Gurzgri aj.).

68, 23 až do nešporů - tj. do večera (vesperie). Slovo označovalo jednak přísl. bohoslužby tzv. hodinek podle breviáře, příp. čas pro ně, jednak zvláštní část turnaje, jakousi jeho předeheru (která se však nemusela vždy konat v pozdním odpoledni) a při níž hlavní účastníci zústávali často v pozadí; spočívala v drobných potyčkách bez určitéjsích pravidel, v našem příběhu se zřejmě vymkly - v zápalu boje - z běžných zvyklostí. Vesperie se ve dvor. epice objevuje nejednou (mj. i v NL, sl. 814 a násł.), a nadto se ve stř. podle nich odměroval denní čas (vesperae - přibl. v 18 hod., comple-

tarium - kompletář ve 21 hod., matutinum kolem půlnoci, (předjítří) laudes - chvály, přibl. po 3 hod., prima v 6 hod., a pak další kanonické hodinky, tertia v 9 hod., sexta v poledne a nona v 15 hod.).

70, 7 houf chudých rytířů - (orig. armman, chudý člověk, též žebrák) se objevuje na kolbišti zcela odůvodněně jako společenská vrstva dobově přiznačná (mladší potomci podle „vlašského práva“ /Pz. v. 4, 28/, odtud z valné části pramenila proslulost, jíž se těšil dvůr Eleonory Aquitánské / F. Heer, 1983/ - srv. též str. 410 a 418 n. t.); část těchto rytířů se účastnila křížových výprav (srv. dále Pz. v. 72, 13).

71, 18 z kavkazských útrob - (orig. Kaukasas), zřejmě indický Hindukúš (Caucasus Indicus - W. Hertz, 1898).

71, 19 pařáty gryfů - tj. okřídlených bájných tvorů s tělem lva a hlavou orla. Jako o strážcích pokladů se o nich zmiňuje už Hérodotos (srv. též pták Noh z našich pohádek).

71, 22 a násł. est, / jak ten kov ...uzmout - spočívala podle Pseudo-Aristotela (raně stř. apokryfu - V. Rose, 1875) v poznatku, že místní obyvatelé vrhali do oněch horských útrob (propasti) ovce, „vzácný kov“ se zaryl do jejich těl a když odtud gryfové vynášeli zdechliny, padal na svahy, kde si je horálé posbírali.

72, 10 Baudouin z Prend-la-Cour - (Prienlascors), z fr. prendre, vzít, získat, ale i vydat se někom; la cour, dvůr.

72, 13 a násł. a rytíři, jež značil kříž, / ti potřební ... rozumí se ti, kteří se zaslíbili výpravě do Svaté země, často se museli spoléhat na hmotnou podporu (např. zeměpánovu), aby cestu vůbec mohli podniknout (srv. Pz. v. 70, 7 a násł. výše).

73, 14 a násł. Riwalin - otec rytíře Trist-a; W. znal jeho příběh zřejmě v podání Eilh-ově (Tristant). Lochneis (Lohneis), kde kraloval, snad odpovídá nynějšímu území kolem bretonského St. Pol de Léon, nebo jihočeskému Loonois, pokládanému pův. i za otčinu Trist-ovu.

73, 22 vládce Laka - Lac z Karnantu byl otcem E-a a Ješuty (k panovníkovu přídomku srv. i Pz. v. 134, 15; 253, 30 aj.).

73, 30 Lambekin - dosl. Lämmchen, beránek, možná zdrobnělina jm. Lambert, poukazuje na brabantský původ; tak se nazýval praotec tamního vévodského rodu.

74, 8 a násł. panovník britských dcer i synů - Bertâne znamenalo pův. Britanie (srv. u W-a též Britane, Britun, Britaneis, u Gottf-a Britanje, Britunois ap.); Berteneis a Bertun může znamenat obyvatele Británie (Brita)

i Bretaně, tedy Bretonce, jak ostatně vyplývá ze známých historických souvislostí; Bretonci odvozovali podle legend svůj původ od Římana Bruta. Poprvé je umělecky zpracoval ve svém Románu o Brutovi Robert Wace (viz str. 441).

75, 7 kyj - (orig. *keule*), někdy též obušek, patřil k výzbroji panošů. Po háněli jím rytíře, sražené s koně, do zajetí (W. H. Jackson, 1985).

75, 21 a násł. mně jejich čest však voní libě / jen když mě nese dál mé hřibě - tj. vypravčovi, který, na rozdíl od autora, vystupuje často jako opatrnický (sr. mj. i závěr této II./ knihy).

76, 7 Amphlisa - paní G-ova srdce a přítelkyně z jeho mládí (viz Pz. v. 12, 3 a násł. výše) je zde poprvé uvedena jménem. B. Mergell opět upozorňuje na vnitřní shody ve stavbě příběhu, v němž na závěr vystupuje i stejnoujmenná strážkyně grálu (Pz. v. 806, 19).

76, 21 její list - z hlediska známého odborného sporu v otázce, jak vykládat W-ovu zmínku o jeho schopnosti číst a psát (Pz. v. 115, 27 a str. 425), je tu namísto připomenout, že z jeho hrdinek a hrdinů „ovládala literatura“ nejen Amphlisa, ale i G., Gw., Gramoflans a další.

77, 1 a násł. Přijmi moji korunu - nabídku lze brát pouze jako básníkou licenci: ženám nepříslušelo následnické právo na francouzský trůn.

77, 8 Staň se mým rytířem - splnit dámě takové přání znamenalo bojovat s jejími protivníky, mstít se za všechna příkoří, jež jí byla způsobena, nosit viditelně znak od ní získaný na důkaz daného závazku a všechny vlastní hrdinské činy přičítat jí ke cti.

78, 15 služba štítu - (*schildes ambet*); druhé slovo má řadu dalších významů: úřad, oprávnění, závazek ap. Pův. got. *andbahti* souvisí s lat. *ambactus* (služebník, vazal). K pojmu, pro nás příběh velmi důležitému, se básník často vrací.

80, 9 štít obrácený hrotem vzhůru - na znamení smutku patří ke starým motivům známým např. už z Vergiliovy Aeneidy (XI, 93).

80, 14 Galoës - král z Anjou, Gahmuretův bratr, je tu poprvé uveden jménem. Jeho názvuk na Gales, Wales, ale i Gallia, je pro Anjouovce příznačný (G. Heer, 1983). Hrdina se objevuje i mezi rytíři Kulatého stolu (Hartm., E. v. 1662. - O jeho osudech podrobněji viz Pz. v. 134, 24; 346, 16; 586, 19 aj.).

80, 29 Monthory - hrdinův tragický milostný příběh se tu pouze naznačuje (sr. Pz. v. 91, 16 a násł. i 346, 16 a násł.). S místním jménem M. může nejspíše souviset Montoire ve španělské Galicii.

82, 18 vždyť hospodský .../... potmě kostky nehrává - (shn. *phander*, *phender*), slovo označuje v tomto případě šenkýře, u něhož se provozovala hra v kostky; on sám příjimal (bral do úschovy) zástavy (shn. *phant*, plur. *phante*, nm. das *Pfand*) a pečoval o světlo. Ve stř. bylo obvyklé srovnávat rytířský boj se hrou ve vrhcáby, ostatně „oblíbené už u starých Germánů“ (Tacitus).

82, 24 mnoho drobných svic - /kleine kerzen/ se bude vyskytovat i na Grálském hradu při první Pz-ové návštěvě (Pz. v. 229, 25 a násł.); jde tedy opět o jakousi předzvěst klíčových okamžiků v našem příběhu.

84, 9 Herzeloïda - W. při zjevné zálibě v pestrosti osobních (i místních) jmen čerpal z mnoha zdrojů, včetně - jak víme - své obrazotvornosti. J. Fourquet (1949) se domnívá, že v tomto případě si básník na základě francouzské předlohy vytvořil osobité kompozitum (*Li herceor ma mere, stfr. herzeor* - mladík, čeleďník?, který obdělává půdu bránami, nfr. *herseur*; *mere*, nfr. *mère* - matka). - L. Schmidt (1946) uvádí, že jméno se zřejmě dík W-ovu románu vyskytovalo později též jako jm. vlastní v šlechtických i měšťanských kruzích (např. 1577 - *Herzenlaut von Traun*); podobný vliv znamenal J. Bok (1989) i u nás (Gahmuret - Kamarýt ap. - viz str. 502).

84, 11 Richoïda - (ps. též *Rischoyda*, fr. *Richeut*), se vyskytuje v našem vyprávění pouze jednou vzdor blízkému příbuzenství s grálským rodem, překvapuje velký věkový rozdíl manželského páru; někteří interpreti proto navrhují čist v orig. shn. „base“ (teta) jako „Verwandte“ (příbuzná) nebo dokonce „Cousine“ (sestřenice), obojí však nikoli dost přesvědčivé.

85, 3 sardiny - (orig. *sardîn*), druh karneolu (lat. *sardius*, čes. někdy též *sardius*), snad nazývaný podle (domnělého?) prvního naleziště, jímž mohly být Sardy v Lydii (vých. od dneš. Smyrny); uvádějí se mj. už ve Starém i Novém zákoně (2M. 28, 17 a Zj. 4, 3 a zejm. 21, 20), kde se vyskytuje jak *sardin* (*sardius*), tak *sardonyx*, s nímž bývá často zaměňován. Záliba v drahotamech je příznačná nejen pro našeho básníka, ale - jak známo - pro jeho dobu vůbec).

87, 20 a násł. Jména pážat jsou patrně myšlená, rodiče posledního z nich, matka *Belleflor* (stfr. krásná květina) i otec *Pense-Amor* (stfr. *penser*, myslet, ale i pečovat; amor, láska), pocházel zřejmě z rodu vil. Slovo *Liaстurтeltart* (též *Liah-*) pokládá J. Fourquet (1949) za svědecí W-ova smyslu pro „hru libozvučných slabik“.

88, 6 výhra za dost skromný vklad - tento slovní obrat patří k dalším dokladům dvorské obliby v obrazech a podobenstvích z oblasti her o peníze, tedy o „přízeň Štěstěny“.

89, 5 bez podnožky - (n. stupátko - shn. *schamel*, z lat. *scamnum*, *scamillum*) - dámy se ve stř. dostávaly do sedel převážně pomocí nich (sr. 20)

např. NL, sl. 570), je tedy projevem obzvláštní důvěrnosti (dané v tomto případě ovšem přibuzenským svazkem), že Kaylet tohoto způsobu nepoužil.

89, 17 Hanavsko - (orig. Hānouwe, jinak Hennegau, lat. Hannonia, fr. Hainaut podle řeky Haine), krajina severovýchodně od Cambrai.

91, 23 Navarrská paní - Annore (zmíněná i v Pz. v. 346, 16) zemřela smutkem, když Galoës padl v klání s Orilem (srv. Pz. v. 134, 24, příp. 80, 29 a násł.). Kayletova předhůzka, že dáma královy smrti „želeta málo“, je tedy nepodložená; lze pouze předpokládat, že „ctný Španěl“ o jejím skonu dosud nevěděl. Sl. „zpozdilá“ (orig. fôle - Pz. v. 91, 16), přejaté zjevně ze stfr., jinak v shn. nedoložené, zavdalo podnět k četným omylům (možná už samého W-a) a spekulacím (např. K. Lachman je četl jako vlastní jm.).

92, 24 Joëtta - (z lat. Judita?); o hrdinově matce se W. zmínil už na poč. I. kn., aniž ovšem uvedl její jméno.

94, 1 když se mše svatá ukončila - (orig. benditz, z lat. benedictio, tj. závěr, požehnání: Benedicat vos Deus).

94, 3 a násł. Rozhovor má všechny znaky právní pře. Obě strany zdůvodňují svá stanoviska; v otázce, zda se vůbec turnaj konal („Turnierargument“ - E. Nellmann, 1994), rozhoduje dokonce soudce. Celý postup je pro dvorskou kulturu příznačný, nedá se tedy vyloučit ani ohlas známých „soudů lásky“, jež popsal ve 2. pol. 12. stol. Andreas Capellanus (o něm blíže str. 419 - srv. též U. Müller, 1995).

94, 13 a násł. pohanské jho - rozumí se manželské, však ve skutečnosti G-a zavazovalo (srv. např. Gratianus, 1142). O rozlučitelnosti takového svazku se názory ovšem různily (viz pozn. k Pz. v. 53, 24 a násł.); Herzeloïda svým stanoviskem možná také měla pomoci autorovi z kompozičních nesnází.

94, 23 dobré rady - ve věcech rytířské cti udělovaly dámy podle Walth-a (i jiných dvorských básníků) zřejmě zcela běžně.

99, 3 v šatu mokrému od slz - (orig. ir wât war von den ougen naz) se postavy dvorských románů vyskytovaly natolik často (srv. např. NL, Klage aj.), že je lze chápout jako epitheton constans.

99, 15 kotva - jako znak naděje, zvláště předpokládané u potulného reka, připomene později i Pz. při rozmluvě s Trevzidentem (Pz. v. 461, 14), která tvoří myšlenkový střed díla. Na tomto místě jde tedy o jakýsi další náznak klíčových okamžíků, příp. o „příznačný motiv“.

101, 8 panthera - (leoparda) měl ve znaku Anjouovec, anglický král Richard Lví Srdce, jeho pozdější panovnický následník Jindřich III. ho nosil na prstenu atd. (Anjou, pův. francouzské léno, přešlo ve 12. stol. pod anglickou korunu).

102, 1 a násł. - vyprávění tu zdánlivě vypadává ze soustavy časových vazeb, v díle jinak pečlivě vypracované (podle básníka by totiž G-ovi protivníci žili dlouho před narozením Krista). E. Nellmann (1992) upozorňuje, že W. se sice v tomto směru nedopustil chyby, ale zřejmě si špatně vyložil jedno nepříliš šťastné místo v Císařské kronice (Kaischerchronik, pol. 12. stol.), kde se mluví o době Caesarově, proroku Danielovi a králi „Nabukadnezarově“ v téže dobové souvislosti.

102, 4 král Nabukadnezar - jako starozákonní postava předznamenává podle B. Mergella (1956) biblické motivy v grálské legendě.

102, 13 Bagdad - byl ve skutečnosti založen až r. 762 po Kr.

103, 9 Norgals - sev. Wales (stfr. Norgalles).

103, 26 a násł. zlý sen - motiv se vyskytuje už v antice (Klytaiměstra); Artemidóros ve svém snáři (2. stol. po Kr.) uvádí, že budoucí rodičky sní často o drácích; pochmurnou předzvěstí je mj. Kriemhildin sen o sokolovi (NL, sl. 13 a násł.).

104, 9 pravou paži - ztratit podle Artemidórova snáře znamenalo ztrátu blízké osoby (srv. Konradovu Píseň o Rolandovi /Rolandslied/ z doby kol. r. 1170 i její stfr. předlohu z konce II. stol.).

105, 18 kozlí krev - (bockes bluot) měla zmíněné účinky už podle Plinia. Pověra se udržela až do 18. stol.

105, 22 beránek - rozumí se Kristus (Agnus Dei); tak ho zobrazovali mnozí malíři, mj. ještě Jan van Eyck na gentském oltáři z poč. 15. stol.

106, 14 a násł. smrt v kolbě - postihla Pz.-ova otce jen podle W-a, u Ch-a zemřel „zchudlý a chorý“ na svém sídle (Perc. v. 435 a násł.).

107, 5 nabalzamovaný - zvyk se rozšířil za křížáckých válek, třebaže takto pohřben byl už Karel Veliký († 814).

109, 2 a násł. Novější badatelé (např. B. Schirok, 1972) věnovali velkou péči otázce, zda Pz.-ův příchod na svět odpovídá biologickým zákonům; zdá se však, že zcela postačí sledovat vypravěčův básnický výklad.

109, 20 a násł. „Běda, kde je mé potěšení...“ - nářek nad ztrátou milované bytosti není ve stř. epice ojedinělý (srv. např. Klage, čes. Nářek nad hrdiny Písně, 1989). P. Wapnewski (1963) srovnává Herzeloïdin projev zármutku s podobným motivem u W-ova velkého uměleckého soupeře, Gottf-a: jeho hrdinka Blancheflur vyjádří nad mrtvým Riwalinem svůj žal ve dvou verších, čímž se básník údajně snažil svého soka „překonat v umění úspornosti“; názor významného medievalisty nebyl přijat bez výhrad (A. Wolf, 1966).

II2, 2 minstr - (orig. münster, lat. monasterium) značíl nejprve mnišskou celu, později klášterní kostel a nakonec (i v tomto případě) dóm.

II2, 9 odtud se tedy odehrává - (orig. wurgespilt), rozumí se hlavní děj. Vypravěč opět naznačuje podobnost příběhu (*âventiure*) a hry (v kostky); k ní, jak víme, W. často přirovnává i samo rytířství (F. H. Bäuml, 1987).

II3, 4 mon cher fils - můj drahý synu; o W-ově francouzštině svr. str. 000.

II3, 23 a násled. Kdo však dá podnět k Jeho zlobě - (orig., podle K. Lachmann, ringet ve sm. erleichtern, usnadnit), nověji se však bere zřetel na jiné rkp. (s orig. erringet, tedy /mj./ domoci se, sklidit, příp. vyvolat - D. Kühn, 1986); přitom se nevylučuje souvislost s Herzeloindou myšlenkou na sebevraždu (E. Nellmann, 1992), která ve stř. platila za jeden z nejtěžších hřichů.

II3, 30 věrnosti vždy dbalá - (orig. wibes triuwe haben); W. Mohr, přední wolframovský badatel a zároveň překladatel Pz-a (1977), se v komentáři k cit. verši zabývá opět významem slova triuwe, jež, jak známo, patří v našem příběhu k důležitým pojmul. Překlad, věcně správný z našeho dnešního hlediska, by měl znít „mateřská láska“ („Mutterliebe“); tím by se však pominul zřetel na stř. postoje; nejde jen o (mravní) cit (Moral), ale i o chování (Haltung).

II4, 5 a násled. Závěr II. kn. má opět zcela osobní ráz, v odb. literatuře označovaný jako „W-ova sebeobhajoba“ (*Selbstverteidigung*). Komentáře k ní se za posl. stopadesát let rozrostly do mimořádné šíře - jen studie k verši II5, 27 (ine kan decheinen buochstap) lze počítat na desítky, navíc v každé syntetické práci se vyskytuje stať věnovaná této otázce, tj. zda W. uměl číst a psát. Podobně je tomu s výklady k Pz. v. II5, 11 (schildes ambet...) a dále s narážkami na vztah ke Gottf-ovi. - Do rámce téhoto pozn. patří alespoň několik základních údajů: již K. Lachmann (1833) soudil, že jde o místo připsané dodatečně; nadto interpreti čtou „sebeobhajobu“, podobně jako prolog, dvojím způsobem: jedni v ní vidí opět projev W-ova „alegorického mysticismu“, druzí další doklad sporu s Gottf-em, počínaje úvodními verši, zaměřenými (podle K. Kleina, 1954) přímo proti jeho Isoldě (zvláště s poukazem na sl. wanc, wanke ve sm. Unbeständigkeit, Wankelmut, Treulosigkeit, tj. nestálost, vrtkavost, věrolomnost, tedy počínání ženy „nevěrné“ - Pz. v. II4, 10);

II4, 8 a násled. a sloužím proto víc než dost / všem věrným paním krom té jedné - poukazuje se tu na určité shody s W-ovou písni č. VI. (Ein wîp mac wol erlouben mir, asi ve sm. snad mi jedna dáma dovolí - viz dále Pz. v. II4, 24, příp. str. 438), a také se závěrem VI. kn. (Pz. v. 337, 6);

II4, 10 nevěrné - H. Meinhardt (1955) doplňuje Kleinův výklad (viz výše) domněnkou, že „sebeobhajoba“ byla původně součástí prologu. - Naproti

tomu H. B. Willson (1957) soudí, že W. tu měl spíše na mysli mystický první hřich pramáti Evy;

II4, 12 já, Wolfram z Eschenbachu - naprosto jednoznačný životopisný údaj o básníkovi se bude v jeho díle ještě třikrát opakovat, naposled ve Willehalmovi. Badatelé se ustáli na názoru, že běží o město (Horní) Eschenbach (dnes ofic. Wolframs-Eschenbach), jv. od Ansbachu (jiná stejnějmenná obec leží jv. od Bayreuthu - svr. str. 424);

II4, 14 svou zlobou tisknout jako kleště - (orig. zange) je W. připraven vlastní protivníci, tedy dámou; už před ním někteří minnesängři se stavěli kriticky k požadavku bezpodmínečné služby paní (F. H. Bäuml, 1987);

II4, 24 že zbytečně moc hovořím - podle D. Kühna (1986) možná i tento verš naznačuje souvislost se zm. W-ovou písni č. VI, tentokrát s jejím závěrem, kde básník slibuje, že nadále už bude šetřit dobrých způsobů (tj. zdrží se všech neuvážených řečí). Text je zajímavý i tím, že paroduje sloh minnesängřů (např. v ní vystupuje sova, tedy pták jinak milostné lyrice zcela nepřiměřený). Jde vlastně o metaparodii, jejím terčem je Walth., jmenovitě písň, v níž paroduje Reinmara von Hagenau. Další souvislosti vyvítají zejm. z Pz. v. II5, 5 a násled.;

II4, 26 mé hrady pevně tesané - básník v orig. použil shn. slova hâmit, jež může znamenat též plot (*Umzäumung*), zásek (*Verhau*), dokonce i (dřevěná?) padací mříž (*Fallgitter*), tedy prostředky většinou přiměřené spíše vesnické zástavbě (svr. got. heims, stfr. hamede, fr. hameau, tj. víska, samota);

II5, 7 jedné paní - se dvořil Reinmar von Hagenau ve své písni na účet všech ostatních, k nevoli Walth-ové i našeho básníka, který vyjadřuje svůj nesouhlas právě v Pz. v. II5, 5 až 7. Podle cit. narážky lze též přesněji určit údobí, v němž Pz. vznikl;

II5, 11 mým údělem je služba štítu - (orig. schildes ambet ist mîn art), slovo art má mnoho významů, zde nejspíše „to, co je mi dáno do vínku“ (das von Geburt zukommende), tj. co mi od narození přísluší, náleží, patří, je mi dopřáno apod. Verš byl předmětem různých úvah a interpretací: máme ho chápat ironicky, souvztažně (zrcadlově?) k „údělu“ dvorského básníka? Čeho si ženy cení víc, „štítu a meče, nebo písni“? H. Schneider (1944) doporučuje s ohledem na „posměšný ráz celého závěru II. kn.“ čist verš spíše ve sm. prvé. Naopak jiní interpreti pojmenávají, že o svém „rytířském stavu“ se básník vyslovil údajně se vši vážností už v I. kn. (Pz. v. 15, 11 - ani toto místo ovšem nevylučuje ironický podtext) a dovolává se přitom dokonce své „rytířské cti“ (už Archilochos a Aischylos si vážili „vavřínů vojenských víc než básnických“). Také M. Marti (1927) doporučuje vykládat verš v pův. smyslu: „W. byl rytíř tělem i duší“, což se projevuje mj. dobrou odbornou znalostí vojenského umění, např. při popisu válečných střetů, zejm. ve Willehalmovi.

Naproti tomu podle názoru jiných (J. Bumke, E. Nellmann) se W. hlásí k rytířské „ideologii“ pouze jako autor, možná i polemicky proti dobové „učené poezii kleriků“. Samotné sl. art vysvětuje J. Schwietering (1961) v souvislosti s pojmem „natura formatrix“, ve stř. obvyklým, který W. zřejmě ztožňuje s tvořivou silou Boží;

115, 19 v sázku - /orig. topel, z lat. duplum - dvojnásobek/, zde vysoká hra, rozumí se v kostky, tedy opět příznačné podobenství z oblasti, „jíž vládne Štěstěna“;

115, 27 nevím, co je to litera - (orig. ine kan decheinen buochstap; svr. buochstap, pův. buochstabe, větev buku /shn. buoche, nm. Buche/, příp. označená runou, později písmeno vůbec); důležitý pro výklad verše je i lat. ekvivalent littera; plur. litterae znamená též písemnictví, literaturu, vědy, studie ap. Otázka, zda „W. uměl číst a psát“ (str. 425 n.), byla předmětem soustavného bádání už v min. století. Dříve se spíše „věřilo textu“, např. M. Marti ještě v r. 1927 zastává názor, že W. skutečně čist ani psát neuměl, a opírá se o několik důkazů: např. k řadě chyb prý v díle mohlo dojít při diktátu (písář se přeslechl); podobně se dá zdůvodnit vznik četných anakolutů, pro básníka příznačných. Nadto umění číst a psát ve stř. příslušelo spíše dámám, a především osobám duchovního stavu, ostatní více spolehlali na paměť; Wirnt von Grafenberg (zač. 13. stol.) sděluje, že svůj román Wigalois (přes 11 tis. v.) převedl do řeči vázané poté, co slyšel příběh pouze jednou ústně vyprávět. V našem stol. se vyskytují případy, kdy neučení lidé si zachovali v paměti ještě po mnoha létech zcela neznámá slova (třeba velší venkovské latinské názvy rostlin, odposlechnuté od učenců - botaniků). Podle této úvahy mohl W. skládat celé velké části díla nejprve v duchu, sám, a teprve pak je svěřit písářům. Na původním, doslovném výkladu trvá ještě Bl. Horaceková (1954) a jeden z jejích argumentů je zvláště hodný pozoru: ve W-ových dílech není stopy po narážkách na latinské autory, ačkoliv v jeho době nebyly jiné školy než v této řeči. - Dnes se ovšem za W-ovým veršem o „neznalosti liter“ vidí spíše snaha „přehánět a ironizovat“ (Ed. H. Zeydel, 1954, Th. Frings a G. Schiebová, 1949), pro autora, jak víme, příznačná; jiný přístup (nepřijatý ovšem bez výhrad) zvolil H. Eggers (1963): poukazuje na žalmistův verš Quoniam non cognovi litteraram, introibo in potentias (sic) Domini (asi ve sm. Neznám sice literaturu, ale pod moc Boží /do Království Božího?/ vstoupím), čemuž ve starých překladech žaltáře odpovídá sl. buochstap. Poznamenejme, že i C. von Kraus (1932) upozornil na vazbu: Nescire litteras, ve sm. být neučený, rozumí se bez naučených znalostí. Protiklad mezi literou a duchem (*sensus*) se často zdůrazňoval s odvoláním na sv. Augustina a Nový zákon: Litera zabíjí, ale duch obžívuje (2 Kor., 3,6). Později (1967) H. Grundmann položil dnes už klasickou otázku: „Básnil W. z Eschenbachu u psacího stolu?“ a sám ji zodpověděl v podstatě záporně. Je zásluhou českého uměnovědce J. Krásy (1971, 1974, 1990), že upozornil na možnost opaku. V rukopisné sbírce tří příběhů o Willehalmovi, která vznikla na pražském dvoře Václava IV., objevil iluminaci našeho básníka

zobrazeného přímo u psacího pulpitu. Bohužel původně neurčil jeho totožnost přesně (dodatečně svůj soud opravil), takže na mezin. vědeckém fóru s ním vystoupil jiný vědec (B. Wachinger, 1990, vyd. 1992). Vzhledem k časovému rozpětí více než stopadesáti let mezi W-ovou smrtí a vznikem zm. rkp. nelze ovšem ani tento doklad pokládat za naprosto jednoznačný. - Ve světle novějších výzkumů se mění i úvahy o obecném stavu tehdejší vzdělanosti. Latina platila ve W-ově době stále ještě za synonymum (skutečného) jazyka a každá tzv. národní řeč se posuzovala toliko jako „barbarské zvuky podobné zvířecím“, slovem „illiteratus“ se označoval v širším smyslu každý neškolený laik, zejm. šlechtic a sedlák (J. Le Goff, 1982, čes. 1991), proto také Hartm. mluví o sobě (např. v Iweinovi) výslově jako o rytíři, který byl tak vzdělaný, že uměl i číst knihy (rozumí se vesměs, příp. převážně latinské). Právě odtud mohl W. čerpat podnět k sebeobhajobě ironického rázu („Rollenstilisierung“ - J. Bumke, 1990); v jeho díle totiž najdeme řadu narážek i na tzv. tvorbu literární (litteraturam), ovšem téměř pokaždé v tzv. národním jazyce, vč. stř. francouzštiny. Podle F. H. Bäumla (1987) je proto verš o „neznalosti liter“ třeba brát jako „střet učenosti a nezávislosti na tradici“, nebo jinak řečeno, „litera a vlastního obsahu látky“ (den Stoff selbst). Tím se současně počíná nové údobí, v němž se objevují rozdíly mezi pojmy básník, text, posluchač i - především - vypravěč, a zároveň příslušné změny ve formálních prostředcích. Z tohoto hlediska nás vypravěč vstoupil např. do sporu mezi Walth-em a Reinmarem (svr. výše), tj. odsunul otázku „dvorských pěvců“ stranou a nahradil ji službou epickému dílu, zvěsti (příběhu, dobrodružtví, áventiure - Pz. v. 115, 29), tedy v širším sm. rytířství vůbec (viz str. 409 n. a 452);

115, 30 i bez pomoci literátů - se W. obejde na rozdíl od těch, kteří stále zdůrazňují svou učenost a sečtělost; místo se opět vysvětuje jako skrytá polemika s Hartm-em;

116, 4 bez koštátka - (shn. queste, koste) se neobešel žádný uživatel středověkých lázní, proutky pomáhaly odstraňovat z kůže pot. Celé „podenbenství o koupeli“ lze podle některých interpretů brát jako další projev sporu s Gottf-em, u něhož se Isolda účastní Tristovy očistné vodní kúry osobně; lze ovšem namítat, že na jejím chování v tomto případě nebylo nic pohoršlivého: rytíři se tehdy koupávali v přítomnosti dam zcela běžně (viz např. obr. ve Velkém Heidelbergském zpěvníku /Kod. Manesse/, svr. též Pz. v. 166, 25 a násl. aj.).

(III. kniha)

116, 16 a násl. chudoba - (shn. armuot), další důležitý pojem ve W-ově slovníku, měla ve stř., alespoň podle W. Schrödera (1960), nejprve význam spíše záporný, ve sm. mangel, nedostatek, příp. dokonce malum, neštěstí; pouze na jednom místě Kaiserchronik (Císařské kroniky), jmenovitě ve vyprávění o císaři Faustianovi (postavy fabulované, nikoli hist. - E. Schröder, 1892), vyznívá do jisté míry kladně. Od pol. 12. stol. se pak začínají v teh-

dejším tzv. didaktickém básnictví (*Lehrdichtung*) objevovat odsudky dvorského přepychu v souvislosti s novými „společenskými způsoby“ (*Umfangsformen*), tzn. zčásti i s rytíslou kulturou. U W-a mají s chudobou co činit zvl. tři postavy: Ješuta nedobrovolně, Trevrizenz po věrné pomoci (*heilficher triuwe*) Anfortasovi, a Herzeloida v rámci starosti o syna. K tomu J. Bumke (1990) dodává, že přinejmenším v posledních dvou případech se nabízí výklad naprostě jednoznačný v návaznosti na myšlenku apoštolské chudoby, která zanedluhu poté sehrála důležitou úlohu zvláště v Německu 13. stol. (tzv. *Laienbewegung*, hnutí laiků - svr. str. 453 n. - n. t.). Právě W. předjímá tento významný duchovní proud v celém svém díle (svr. mj. Gyburgu ve Wh-ovi, v. 216, 2: *Ich wil armüete phlegen, pěstovat, konat.*).

117, 9 v pustině zvané Solitana - (orig. *zer waste in Soltâne*, u Ch-a „de le gaste foriest soutaine“ (Perc. v. 75, z obec. lat. *solitaneum*, opuštěné místo, lat. *solitudo*, samota, pustina; a *solitarius*, osamělý, tedy pustý, opuštěný les). W. si posl. adjekt. vyložil jako jm. vlastní; takovéto „chyby“ se (záměrně?) dopustil několikrát.

118, 1 a násł. Ústraní Solitany chápe W. J. Schröder (1963) jako „rajské prostředí podobné biblickému“. Jakmile však Herzeloida rozkáže pobít zpěvné ptactvo, vyvolá v synovi otázku po Boží jsoucnosti a svou odpověď v něm probudí schopnost rozlišovat dobré a zlé, takže nakonec mladý Pz., od přirozenosti „rajský dobrý“, dospěje k lidskému údělu „ve smyslu dědičného hříchu“.

119, 17 Ach, maminko, kdo je to Bůh - (orig. „Ówē muoter, waz ist got?“); první dvě slova se zachovala na hradě Wildenbergu (Pz. v. 230, 13), zřejmě úzce spjatém s W-ovými osudy, v podobě nápisu, jehož původcem mohl být některý básníkův posluchač, čtenář, příp. obdivovatel (H. Steger, 1986), pokud ovšem platí domněnka F. Panzera (1952), že jde o citát z Pz-a (ta však není přijímána jednoznačně). - K uved. dvojsloví ještě poznamenejme, že sl. *owē* (též *ówē*, *owe* - svr. čes. *ouvej*) je pův. kompozitum z *ou* a *wē* (viz lat. *vae*): toto adverbium znamená nejen výraz překvapení, bědování, nářek, ale i přání (Wunsch - M. Lexer, 1878); samotné *wē* (*weh*) lze chápát i jako zvolání (*Ausruf*), zejm. před větou tázací, v níž se vyjadřuje obdiv, požadavek ap. Snaha překládat „doslovně“ (např. „*běda*“) by tedy mohla být matoucí.

119, 25 a násł. druhý, pán tmy, si hospodaří / v pekle... - (orig. *der helle wirt*, tedy nejen pán, zeměpán, vládce, ale i hostitel, a dokonce hostinský; odtud pochází představa, že dábel má hospodu, kde obsluhuje Paní Svět / *Frô Werlt*/ a kde každý musí svou útratu řádně vyrovnat /gar vergelten/: „*Frô Werlt, ir sult dem wirte sagen, daz ich im gar vergolten habe*“ - Walth. 77, vyd. K. Bartsch, 1880). V raném stř. se sice považoval za „hybnou sílu dějin“ i boj Boha s pekelníkem, ale jen jako s pouhým pokušitelem; představuje tedy zároveň ztělesnité všechno zla? Takový názor převládá spíše dnes, ale ještě podle Cís. kroniky si sice odnáší po smrti duši anděl nebo

dábel, ovšem není zcela jasné, zda navéky; záleží totiž na výkladu Písma sv. (zvláště Zj. kap. 20 a 21); myšlenku věčného zatracení odmítala mj. Jana z Arku (15. stol.) a H. Haag (1983) zdůrazňuje, že po dlouhou dobu se při výkladu „zla ve světě“ (des *Bösen in der Welt*) nepřisuzovala roli Lucifera a jeho poddaných příliš velká váha; podle J. Le Goffa (1964, 1982, čes. 1991) stoupá jejich význam sice už od 11. stol., ovšem nikoli jako představitelů naprostého zla v dualistickém (manicheistickém, příp. často gnostickém) pojetí, ale pouze jako „věrolomných vazalů“; takže okolnost, že v Pz-ovi se objeví nový druh hrdiny, který se bude „podílet jak na dobrém, tak na zlém“ (W. Haug, 1985), souvisí daleko více s jeho vlastními „pochybami“ (zwîvel) než s vnějším působením „satanových klamů“. Ty se až do Tomáše Akv. (kol. r. 1225-1274) na obrazu pozemského zla ani nadále nepodílejí žádnou významnější měrou; teprve při potomním velkém „rozkvětu scholastiky a universit“ (H. Haag, c. d.) se současně začala rozmáhat (kupodivu?) pověra, následovaná pověstnými hony na čarodějnici, a tak došlo k dalšímu, tentokrát už podstatnějšímu posunu v pojetí dábela, jež se udrželo bezmála dodnes. Nedávno (15. 7. 1999) však odmítl časopis italských jezuitů *Civilità cattolica*, zřejmě s vědomím nejvyšších církevních autorit, jakýkoli důraz na „pekelné hrůzy“, peklo není dílem démonů, ale „samotných lidí, kteří se zbavují přítomnosti Boha“. V době W-ova Pz-a platily „mentality“ do jisté míry podobné, a proto se jeho vážnějším protihráčem, svůdcem ani škůdcem nemohl stát žádný pekelník (na rozdíl např. od dvojice Mefistofeles - - Faust, s nímž je nás grálský „bloud“, připomeňme, jinak často srovnávan); v příbuzných látkových okruzích se zloduchové začínají objevovat teprve během 13. stol. (Wigalois, Manessier - viz str. 467, resp. 471).

120, 2 co snadno vládnou oštěpem - (orig. *gabilôt*, fr. *javelot*, *glavelot*, ze stfr. *glave*, *glaive*, lat. *gladius*, ve stř. ve význ. nejen meč, ale i oštěp, především házecí). Zbraň se používala k louvě, nikoli k rytíř. boji (pouze v shn. eposu Kudrun s ním cvičí ryt. omladina), v našem příběhu ovšem později sehraje v tom směru důležitou úlohu.

120, 25 tři rytíři - (orig. drî *ritter*), rovněž mladý Perc. se s nimi setkává, Ch. však klade důraz pouze na výměnu chlapcových otázek a pánových odpovědí, podle W. Mohra (1958) snad jako ozvuk pohádkového motivu známého např. z příběhu o Jeníčkovi a Mařence. W. tento prvek potlačuje, zbývá z něho jen přerušená rozprávka o kroužkovém brnění (Pz. v. 123, 22 a násł.) a kresba prostředí s venkovany, kteří poblíže „*orali, sili a vláceli*“; do popředí se zato dostává poloha transcendentální, zejména zmínky o Bohu, důležité pro celou myšlenkovou výstavbu díla.

121, 7 Ba, v kraji Walais žijí tací - Ch. si svého hrdinu dobírá pro jeho prostomyslnost, prý obvyklou u „nevzdělaných Velšanů“. W. tutéž vlastnost vzápětí přičítá našincům sobě bližším (viz násł. verš).

121, 8 my, (...) Bavoráci - (orig. *wir beier*, z lat. *bajovarii*, příp. *baju-*, první část kompozita poukazuje nepochybně na Bóje, tj. obyvateli země zv. Bo-

johaemum, něm. Böhmen, Čechy; druhou část lze vykládat různě, buď s odkazem na lat. varius, pestrý, rozmátný, ale i odlišný, nebo na aglosaskou koncovku - vare; tedy ve sm. obránci /ochránci?/ Bójů). Jinak autorova poznámka patří ke skromnému okruhu životopisních údajů o básníkovi, a byla proto předmětem četných úvah, neboť W-ovo pravděpodobné rodiště leží jak známo ve Francích, zmínku však patrně vyvolal vztah k bavorským posluchačům (čtenářům?). Podobné místní (i osobní) dobové nárážky se v tomto díle ještě objeví.

121, 23 Carnac-Karnants - (Karnahkarnanz), obě jména jsou zřejmě keltského původu; Karnant jako sídlo krále Laca uvádí Hartm. ve svém E-ovi.

121, 27 Ultre-Lec - (Ulterlec), z lat., příp. ze stfr. zákl. (ultra znamená za, lacus jezero, nebo jiná větší vodní plocha).

123, 8 král Artuš - ústřední postava bretonského látkového okruhu (*maître de Bretagne*) o rytířích Kulatého stolu. - Historické kořeny artušovského vladaře-hrdiny jsou předmětem soustavného bádání, dnes se nauka vzdor nedostatku pův. pramenů shoduje na tom, že pův. Artuš (Arthur, Ambrosius Aurelianus?) žil někdy po r. 500 a zúčastnil se, patrně nikoli jako král, ale jako vojevůdce, na straně Britů bojů proti pronikajícím Sasům; letopisec z 10. stol. se zmiňuje mj. o dvou bitvách, r. 516 a 537, z nichž ve druhé hrdina údajně padl (K. Ö. Brogsitter, 1965). V tom sm. ho připomínají např. *Historia Brittonum* (zač. 9. stol.) a *Annales Cambriae* (pol. 10. stol.), avšak teprve Geoffroi of Monmouth (*Galfridus Monemutensis*) ve své *Historii Regum Britanniae* (1130-1136) povýšil vzpomenutého válečníka „na velkého národního reka, [...] který se mohl úspěšně měřit i se samotným Římem nebýt zradě ve vlastních řadách“ (sr. str. 439 n. - n. t.).

123, 22 jsi samý prsten - (orig. vingerlīn); mladý Pz. vidí před sebou rytíře v kroužkovém brnění; pláty, později rozšířené úměrně rozvoji kovářského, kovotepeckého a pasířského řemesla, tehdy kryly jen část těla, anebo se neužívaly vůbec; zmínka o zbroji složené ze samých prsténků je tedy velmi případná.

125, 11 Meleagans - (Meljahkanz) se jako únosce žen objevuje i v Iweinovi. V Ch-ově Lancelotovi se za ním hrdina románu vypraví přes Mečový most (*Schwertbrücke* - sr. dále Pz. v. 387, 3). Do našeho příběhu později (v VII. kn.) vstoupí jako syn krále Boidiconionze.

125, 13 Imana - (Imane). V E-ovi vystupuje vévoda Imain.

125, 15 Belle Fontane (Beafontane), tj. Krásná studánka.

126, 14 služba štítu - (schildes ambet) viz výše Pz. v. 115, 11.

126, 19 mladý ... bloud - (orig. der knappe lump), podobně označuje svého hrdinu i R. Wagner (der reine Tor) a v tomto sm. u nás pojmem „bloud“ zdomácněl před více než sto léty (první ohlasy v našem tišku se objevují už po bayreuthské prem. jeho Parsifala, 1882). Slovo lump se stalo předmětem trvalého interpretačního zájmu, např. vzhledem k výraznějším dílčím frekvencím v některých knihách tohoto díla (H. Rupp, 1957), nejčastěji právě v kn. III (17x) a dále v kn. IX. při setkání s Trevrizentem (5x), tam se ovšem objevuje v nových souvislostech, a to jako „nedostatečná znalost Boha“ (mangelnde Gotteskenntnis - ignoranta). V cestě od tumpheit k wîsheit lze tedy spatřovat hlavní (jednu z hlavních?) osu díla, na jehož konci stojí homo fortis et sapiens (muž pevný /silný, statečný/ a moudrý /vědoucí/ - viz pozn. k Pz. v. 4, 16 a násl.); na tyto úvahy navázal A. M. Haas (1964) upozorněním, že zm. hrdinova vlastnost otvírá cestu jak ke slávě, tak k utrpení; jde o podobnou dvojznačnost jako v podobenství o strace (viz Pz. v. 1, 6 a násl.); interpret proto zkoumá (nikoli zcela přesvědčivě) i souvislosti sl. tumpheit se sl. diemuot (pokora) a (snad přiměřeněji) i se sl. hôchwart (pýcha); zároveň je porovnává s některými závěry stř. exegese (hlavně biblické - zejm. Mat. 5, 3-9), neboť podle nich např. právě homo simplex (člověk prostý, přirozený - prostáček?) se v souladu s tzv. laickým hnútím stává tím, kdo „přináší spásu“ (Heilbringer); podle sv. Bernarda toliko ignorantia - tumpheit dává „možnost nahlédnout“ (Einsicht) „hříšnost vlastních skutků“ (Tatsünde), a také „hřích dědičný“ (Erbsünde).

126, 23 kůň - (phert, stfr. palefroi z lat. paraveredum) na rozdíl od oře (ros, ors) neslouží účelům vojenským, ale hl. cestovním ap.

127, 3 dle bláznovského vkusu - oděl W. svého hrdinu způsobem, jenž svědčí o básníkově velké tvůrčí síle (Ch. mluví pouze o „selském odění“); obraz má řadu významů, platných dodnes.

127, 6 kapuci - (orig. gugel z lat. cucullus) měl v podání Heinricha von Freiberg i Trist., když se vydával za pomatence (verrückt). Pro nás je zájimavé, že zm. dílo vzniklo na dvoře českých pánů z Lichtenburka (kol. r. 1290).

128, 4 pyšný Lehelin - (jehož jméno se v příběhu objeví častěji) uchvátil zemi Pz-ových rodičů způsobem blíže neobjasněným; také o tom, že náš hrdina získal dědictví zpět, se W. v závěru díla zmíní jen letmo (Pz. v. 803, 5 a násl.).

128, 8 kníže z Turkentalsu - jméno se už v díle podruhé neobjeví.

128, 20 jak zmizel, klesla - ovšem jen v podání W-ově; u Ch-a hrdina ještě spatří svou matku padnout k zemi, a přesto ji opustí, míra jeho viny je tedy větší. U obou básníků však později platí za odsouzení hodný čin (sr. v našem příběhu zejm. Pz. v. 499, 22 a násl.).

128, 22 žel, smrt ji neušetřila - podobně jako např. už matku Odysseovu, která zemřela žálem po odchodu svého syna do války; jde tedy o velmi starý motiv.

128, 24 uchránil paní od pekla - kam d'áblové odnáší duše zemřelých, zařacené pro těžké hříchy; doba jejich tamního pobytu nemá však trvat neomezeně (věčně), nýbrž jen do posledního soudu (Zj. 20, 11), který ovšem pro stř. člověka znamená i „konec dějin“. Právě tak stojí proti (kacířskému, manichejskému, gnostickému) dualismu dobra a zla monistická (biblická) představa, že Kristus panuje mocí svého vzkříšení i nad peklem (Sk. 2, 31; Zj. 1, 18), a že dokonce sám do něj vstoupil (1 Pet. 3, 19 nn. a 4, 6). Obrazy pekla a jehovládce, d'ábla, zaujmaly v myšlení W-ovy doby daleko menší prostor než třeba už záhy potom, v násł. století, nemluvě o pozdní renesanci a baroku. Znovu tedy připomeňme (srv. Pz. v. 119, 25 a násł. vč. pozn.), že z tohoto důvodu rovněž zmínky o místech „největší hlubokosti“ (Ž. 63, 10) se v Pz-ovi vyskytují jen omezeně. Proto také dnešní čtenář proniká ke středověkým názorům na posmrtné tresty za hříchy jen velmi obtížně, neboť je nazírá skrze pozdější mezidobí vypjatých expresivit (např. rozkvět černé magie, „schůzky s d'áblem“, hony na čarodějnici ap.), pro současníky našeho básníka ještě nikoli běžných.

128, 26 teď nastoupí pouť tuze sladkou - tj. do nebe (Luk. 23, 43 a Fil. 1, 23).

128, 29 a násł. nechť žije její plemeno / po jedenácté koleno - (orig. spán, louč, tříška; též zářez do vrubovky /rabuše/, do dveřní zárubně ap., např. při převodu vlast. práva; v přenes. sm. i posloupnost rodová, příbuzenská ap.); místo je náročné na výklad, komentátoři většinou soudí, že je myšleno v posl. cit. významu, tj. genealogicky: míní se tím plemeno duší tak dobrých, jako byla nebožka.

129, 6 Brisilian - (čti briziljan, stfr. Broceliande, fr. Brocéliande), kouzelný hvozd, kde údajně pobýval čaroděj Merlin, dějiště mnoha bájí a příběhů, známých z dvorské epiky, dnešní les zvaný Paimpont v dep. Ille et Vilaine na sz. Francie; někteří interpreti kladou však zm. místo do Británie.

129, 27 Orilus, pán z Lalanderu - (ze stfr. orgoillois, orgoillos, fr. orgueilleux, pyšný, pyšnivec, a la lande, vřesoviště n. lesnatá krajina).

130, 2 Ježuta - (orig. Jeschute), sestra rytíře E-a. Jméno mohlo vzniknout přesmyčkou z Joëtte (srv. Joetha, lat. Juditha?); tak se nazývala manželka krále Gandina, matka Gahmuretova (srv. výše Pz. v. 92, 24), připomínaná i v Tit-ovi.

134, 2 královského jména - nabývaly příslušnice panovnického rodu na rozením; princezny je však mohly ztratit (srv. orig. ir liezet küneginne namen) sňatkem s osobou nižšího stavu. U Ch-a není Ježuta s Orilem sezdána.

134, 12 před Prurinem - (orig. Prurîn) se konal velký turnaj, kde podle Hartm-a porazil E. pyšného pana z Landô. U Ch-a se místo děje nazývá Euroc (York?).

134, 15 u Karnantu - odkud pocházeli Ježuta a E., Orilus tam zvítězil pouze podle W-a, u Ch-a ani Hartm-a není o této události zmínka.

134, 18 a násł. já proklál jeho štít / kopím i s vaším klenotem - rytíři, jak víme, si připevňovali na hroty zbraní ap. dárky od svých dam (srv. např. Pz. v. 32, 14).

134, 28 s Plihopliherim - rytířem Kulatého stolu, se mohl W. setkat v Hartmannově E-ovi (Bliobleherin) a Iweinovi (Pliopleherin) nebo u Ch-a (Bliobleheris).

135, 7 páni Kulatého stolu - (orig. Tavelrunder, jinde též ·runge, n. -runne); Kulatý stůl dal zhotovit kouzelník Merlin pro krále Utepandragona. U Carleonu (podle Geoffroie of Monmouth Castra legionum) se zachovala oválná vyvýšenina, označovaná v místě jako Kulatý stůl. Dík zm. tvaru žádný stolovník neměl přednost před druhým; naplnila se tak myšlenka rovnosti, vlastní všem příslušníkům rytířského stavu.

135, 11 pro trofej z rodu krahulíků - (orig. spärwaer), tedy ptáka, vycvičeného k lovů; bojovali o něj rytíři i v Hartm-ově E-ovi, a to na slavnosti, kterou každoročně pořádal vévoda Imain (E. v. 175 a násł.). Dravce, usazeného vysoko na stříbrném bidle (žerdi?), měla obdržet dáma, vyhlášená potříkrát v kraji za nejkrasnější. Proti všem, kdož by nárok popírali, byl jej povinen hájit její rytíř se zbraní v ruce.

135, 12 Kanedic - (2, p. -ku, u Hartm-a Ganedic, u Ch-a Quenedic) je název kraje; vévodův hrad se jmenoval Tulmein.

135, 15 Cunnewara - (jinde též Gunvara, nord. Gunnvör) je významnou účastnicí našeho příběhu (viz dále zejm. Pz. v. 151, 11 a násł.).

135, 26 těch, kteří bili svoje ženy - najdeme ve dvorské epice povídce, např. Siegfried tak ztrestal Kriemhildu za její nevhodné chování vůči Brunhildě, jež vzápětí vyvolalo na wormském dvoře osudové napětí (NL, sl. 858 a násł.).

137, 4 uzdu nahradím jen lýčím - (orig. pästin; nm. der Bast, lýko), tedy strůjí z lýčených provazců, kt. ve stř. byla známkou velké chudoby.

138, 17 Siguna - (orig. Sigûne, též Sigenun/e/); W. vysvětluje význam jména ve svém Tit-ovi (1.zlomek, sloka 108): „Sigûn' diu sigehaft úf dem wal, dâ man welt magede kiusche unde ir süeze“ (čes. asi ve sm.: „Siguna vítězná na bojišti, kde rozhoduje nevinnost a půvab“; slova man welt zna-

menají dosl.: volí se, volíme, tj. ze zástupu, n. ze všech panen); jako dcera Guiota (Kyota) z Katalánie (Katalange) a Joisiany (Schoysiany), pův. grálské panny podle rozhodnutí jejího otce Frimutela, patří k hlavním postavám Pz-a, a to nejen rodem, ale i osudem: Pz. se s ní setká ve všech rozhodných chvílích své životní dráhy. - Objevuje se i v jiných literárních památkách (mj. u Th. Maloryho, *Morte d'Arthur*, čes. *Aurtušova smrt*, Praha 1960). Platila za postavu natolik oblíbenou, že se podle ní pojmenovávaly šlechtičny ještě v 16. stol., např. Siguna z Neudeggu (kolem r. 1570 - L. Schmidt, 1946). V Tit-ovi W. popsal začátek jejího příběhu: z dívčího rozmaru požádala svého rytíře Gianatulandera, aby jí přinesl vzácný obojek s vodítkem na psa slídníka. V souboji o ně pak mladíka zabil právě kníže Orilus (blíže viz str. 433 n.).

138, 22 Gianatulander - (též Schiānatulander, snad ze stfr. /le/ *joenet de la lande*, tj. mladíček, obec. lat. *juvenis* (io-), z lesnaté krajiny, n. též z vře- soviště), syn Gurzgriho, vnuk Gurnamanzův, v dětství pobýval u královny Amphisy, z jejího podnětu pak sloužil jako páže Gahmuretovi. (O mladíkově tragickém konci viz i výše).

139, 18 puklu - (orig. *buckel*, *schiltbuckel*, tj. vypouklý střed štítu) osa- mělé dámy by jistě neváhal vzít útokem Gahmuret, známý svými úspěchy u žen. Obraz je velmi odvážný, a nikoli ojedinělý, ve dvorské epice se často srovnávají některé projevy milostné náklonnosti s válečným bojem (např. nácvál, orig. buhurt, při rytířských hrách, s vášnívým útokem grálského rytíře, kt. musela snášet jeho novomanželka - *Lohengrin* v. 2360).

140, 16 a násł. Parzival - (stfr. *Perceval*), což je možno číst jednak jako *perce à val* (*percer*, prorazit, prodrat se, proniknout; à val, příp. à travers, napříč); nebo lze druhé slovo chápat ve význ. val, údolí, což se přijímá čas- těji. Podle Thomase Maloryho *Percivalův* otec, rytíř Pellinor (tedy nikoli Gahmuret) málem zabil v souboji krále Artuše, ale Merlin ho v rozhodujícím okamžiku očaroval.

140, 22 po matce tvá sestřenice - je Siguna jako dcera vévodkyně Joisiany; po její smrti pak Herzeloida, sestra nebožky, vychovávala osiřelé děvčátko, jež se přitom seznámilo s poměry v širším rodinném kruhu.

142, 23 tříčet - znamená ve stř. často totéž co mnoho, např. Andreas Capellanus mluví o polibku tříčetkrát opakovaném (*osculo sumpto atque ter decies repetito*).

143, 10 Artušův dvůr - a tím i střed rytířského světa, je tedy už na dosah. Proti Ch-ovi a vůbec proti pův. pojetí, jež se ustálilo během 12. stol., dochází však u W-a k významným posunům, daným dichotomií artušovského a grálského společenství (*Artusgesellschaft* u. *Gralsgesellschaft*); proto první z nich se neobjeví v plném lesku, ale naopak ve stavu značného zmatku. Později, v VI. kn., se sice řád načas obnoví, avšak teprve po Ga-

wanových dobrodružstvích se šťastným koncem se do prostředí Kulatého stolu opět vrátí rovnováha, smír, a tak i příslušný okázaný jas; nicméně se závěrečným akordem děje už nesplývá, ten zazní teprve ve společenství grálském. Připomeňme, že Ch-ův *Perceval* zůstal nedokončený, takže osobitost tvůrčího přístupu W-ova je i tady nepochybná.

143, 21 a násł. Hartmann z Aue - (orig. *Hartman von Ouwe*), platil v době W-ové za hlavního představitele dvorské epiky a jeho hrdina E., manžel krásné Enity, za vzor rytířských ctností. Třebaže W. vděčil tvůrci proslulých rytířských románů za mnohé, z veršu cítíme kritický odstup; Pz. už není postava tak jednoznačně kladná, zato básníkův přístup k základním otázkám lidského bytí se podstatně prohloubil. W. tu navíc představuje svého lit. předchůdce jako člena Artušova dvora a vyžaduje na něm náležitou ochranu pro svého hrdinu; humorný nadhled pramení z úzkého vztahu mezi autorem, vypravěčem a jeho postavou (Ch. Wandová, 1989).

143, 23 Guinovera - (orig. *Guinovère*), Artušova manželka se u Ch-a nazývá Guenievre n. Ganievre, u Geoffroie of Monmouth Guanhumara.

143, 26 harfa ani skřipky - (orig. *rotte n. gîge*), také druhé z obou byly u dvora nástrojem doprovodným (srv. *hudce Volkera* v NL, např. sl. 1705), prvá měla střevové struny a trojúhelníkový tvar. - Básnický obraz je dost obvyklý, objevuje se v Trist-ovi; srv. české „zahrát (zahrávat) si s někým“ ap.

143, 29 Enita - (ps. též *Enide*), manželka Hartm-ova hrdiny E-a se na Artušově dvoře objevila rovněž v nepřiměřeném odění. Týž básník se zmiňuje o její matce Karsnafitě (Pz. v. 143, 30).

144, 20 Curvenal - byl vychovatelem mladého Trist-a, W. ho znal zřejmě z Eilh-ova verš. románu.

144, 28 a násł. pláštík nebo pláště (shn. *der mantel*), svázaný na hrudi šňůrami, případně stuhami (*mantelsnüere*) patřil na konci 12. stol. k módním novinkám (viz Pz. v. 228, II a 306, 17 vč. pozn.).

145, I oblečení - pokládané za vzácné (neboť bývalo podšito kožešinou) zní v orig. *sukenie* (jinde též *sukně*, *slat. soscania*) a obecně se pokládá za „název slovanského původu pro svrchní oděv, kt. užívaly i ženy“ (E. Martin, 1903).

145, II Ither z Gaheviešu - král z Cucumberlandu, pod týmž jménem uvedený i v Hartm-ově E-ovi (u Ch-a jen jako Červený rytíř, jehož nárok na Artušovu říší nemá žádný právní podklad). Sl. Cucumberland je zřejmě značně zkomolené stfr. *Quinqueroi*, u Ch-a kraj, příp. pozemky (*Besitzung*) v držení Č. rytíře (A. Hilka, 1932, J. Fourquet, 1949), podle jiných angl. Cumberland. Ither byl synem Utepandragonovy sestry, jinak blíže neznámé. Opět se zdůrazňují příbuzenské vztahy, důležitý prvek ve výstavbě díla.

145, 15 právem být vládcem Británie – včetně země, zvané Bretaně, kde se odehrává převážná část našeho příběhu a která platí (nikoli zcela přesně) za kolébku rytíř. románu (*matière de Bretagne*). O Bretani (orig. Bertane) a Bretoncích (Berteneis) se W. zmíňoval mj. už ve II. kn. (Pz. v. 74, 8 a násl.) při výčtu účastníků turnaje na počest královny Herzeloidy. Pokud jde o původ obou jmen, uvedeme, že už ve 4. stol. se jejich předci, keltští Kymrové, plavili z Anglie na poloostrov zvaný Armorica, tj. mořská země; později se pro ni vzlí název Britannia minor, tj. menší, nyn. Bretaně. V násl. stoletích se stávala často útočištěm keltských obyvatel ostrova pronásledovaných Sasy (za válek, v nichž vystupoval jako vojevůdce i jistý Arthur, patrně před vzor krále Artuše – viz pozn. k Pz. v. 123, 8 a str. 439). Protože v našem případě šlo o nárok na celou Artušovu říši, doporučuje se nově (E. Nellmann, 1994) číst spíše ve sm. Británie.

146, 25 a násl. svých práv jsem se chtěl domoci / dík číši – pohár tu mohl hrát i symbolickou roli jako pars pro toto (část za celek, tj. za celý majetek – J. Grimm, 1828).

146, 27 vých – (orig. scoop), měl podle některých interpretů v dané souvislosti rovněž symbolický význam; pokud ho nový majitel zapálil a podržel v ruce (srv. tamtéž „počernit se“), naznačil tím ve stř. zábor nemovitosti (vyklučené země, polí ap.).

147, 15 Iwanet – (zdobnělina jm. Iwein, Iwain) je příbuzný a panoš královny Guinoverky. O bližších možných souvislostech s Hartm-ovým stejnojm. hrdinou viz dále Pz. v. 583, 29.

149, 26 drop – (orig. trappe), pták tehdy známý po celém Německu, avšak pro svou plachost zřídka vídaný. Příznačná nemotorná chůze byla dalším podnětem pro W-ovu obrazivost.

150, 13 Keie – (orig. též Keye, Kaye, a podobně., u Hartm-a rovněž Keiin, u Ch-a Keu, snad pův. z lat. Caius), truksas, později senešal krále Artuše, Th. Malory o něm podává zprávu jako o Artušově soukojenci. „Jeho srdce bude vždy chladné a v jeho rukou nikdy nebude žáru“ (*Mabinogi – Keltské pověsti*, čes. Praha 1995); u Ch-a vystupuje jako posměváček, hašteřivec, vychloubač a rušitel míru, přesto jej W. někdy bere v ochranu a Heinrich von dem Türlin (Die Krone, 1. pol. 13. stol., viz str. 467) se o něm do konce vyslovuje pochvalně.

150, 21 psi uhoní i divočáky – verš je ozvukem přísloví, známého v několika podobách (doložených až do 17. stol.).

151, 21 senešal – (u W-a zkomolenina scheneschalt) byl nositelem dvorského úřadu obvyklého ve Francii, v Německu však známého málo. V 11. a 12. stol. zastával nejvýznamnější místo po panovníkovi, pův. pečoval o královské špíže a tabuli, později měl dohled i nad služebnictvem, na-

konec též velel vojsku a v nepřítomnosti vladaře předsedal soudu. Na sklonku 12. stol. přestal být úřad obsazován; počínaje vládou Filipa Augusta (vládl 1180-1223) se začala rozvíjet instituce senešalů jako královských sudí v krajích.

152, 14 a násl. ale tak drsný výlupek / sám královský soud nepochválí – (orig. vorem riche), rozumí se tedy zejm. soud krále německého; ten má nad ženami, podobně jako manžel (srv. Pz. v. 135, 26), právo zvané munt, tj. ochranné panství, Schutzherrschaft, právo ochránce („Pán odpovídá za /.../ polosvobodné i svobodné, kteří byli pod jeho ochranou“ – T. Saturník, 1946) a může je přirozeně přenést i na svého zástupce; trestat však paní knížecího rodu v tak nepatrné věci, navíc veřejně, platí za nehoráznost, kterou vskutku nikdo, obdařený podobnými pravomocemi, „v říši nepochválí“; terčem kritiky se tu tedy stává nejen Keie, ale (skrytě) i sám panovník, tj. Artuš (E. Nellmann, 1994).

152, 23 Antanor – pův. legendární zakladatel města Padovy, jeden ze spořeňských Eneových (Æ-); ve svém stejnojmenném eposu ho uvádí i Veld.; odtud jej zřejmě znal W. Osoby téhož jména se vyskytují též v jiných stř. písem. památkách. – Ch. se zmíňuje pouze o bezjemenném bláznovi na Artušově dvoře, náš básník chápe postavu očividně jinak.

155, 8 podbradník – (shn. barbier, ze stfr. barbe, vous, brada) byl součástí brnění zhotovenou z plátu (na rozdíl od kroužkového finteile / fintále, fintál/, srv. Pz. v. 44, 4) a připevňoval se zdola k přílbici; chránil větší část obličeje, takže (někdy) měl otvory pro ústa i oči. Ve W-ově době platila tato zbroj za novinku (A. Schultz, 1889). Podle někter. novějších interpretů mohl Pz-ův oštěp prolétnout právě tudy (B. Eichholzová, 1987).

155, 10 rázem krále usmrtil – odtud Pz. musel nést další vinu, tentokrát „rytířskou“ (Pz-s ritterliche Schuld), zdůrazněnou proti Ch-ovi navíc tím, že šlo o příbuzného (K. O. Brogsitter, 1965); W. Mohr (1951) poukazuje na pozdější hrdinův rozhovor s Trevrizentem (IX. kn., zejm. Pz. v. 465, 5 a násl.), a zvláště na podobnost s Kainovou bratravraždou (Kainstat), jež je podle sv. Augustina „základem všech nesváru“; kdo zabije člověka, porušuje zásadu bratrství lidských bytostí v Bohu. Tento motiv prochází celým W-ovým dílem a vrcholí ve Willehalmovi („Všichni lidé, křesané i pohané, jsou jako stvoření Boží sobě bratry“). Podobně též v našem příběhu se na tomto místě míří přímo k podstatě: rytíř, jehož posláním je ustavičně bojovat (zabíjet), žije neustále a nevědomky (ungewollt) vystavován břemenu dědičného hříchu. V Pz-ovi básník zdůrazňuje zmíněné vazby ještě tím, že „mladý bloud“ vzápětí získá rytířské ostruhy (Pz. v. 157, 9); podle Ch-a se stává rytířem (li noviaus chevaliers, Perc. v. 1699) až u Gornemanze (ibid. v. 1634 a násl.).

157, 28 bez třmene – (orig. ern gerte stegereifes niht, srv. čes. štegrajf, ze štegrajfu, J. Zaorálek, 1947) nasedali na oře hrdinové jen v lidových vy-

právěných, nebo v epice potulných pěvců (*Spielmannspoesie*), příp. ve franc. *chansons de geste*. Z dvorských básníků ho uvádí – příznačně – pouze W. (O. Springer, 1950).

158, 14 a násł. malířovi / at z Maastrichtu, at z Kolína – (orig. *Mästrieht*, z lat. *traiectum super Mosam*); v prvném případě o jejich umění svědčí dodnes dochovaná výzdoba dómu, v druhém jen nepřímo zprávy o rozkvětu dvorské kultury na dolním Rýně a okolí.

158, 18 příteli – ve shn. mén kumpán.

163, 8 krahulík, čerstvě vylínaný – (orig. *mûzerspärvaere*, kompositum ze shn. *spärwaere*, *sperwaere*, nm. *Sperber*, a shn. *mûze* z lat. *mutare*, měnit, rozumí se peří po prvním roce); tito dravci byli užíváni především k louvo drobnějšího ptactva, mj. vrabci (*Sperling*, shn. *spar*, got. *sparva*); zvonky měli pro případ, že by se zalétli.

164, 1 komnata – (orig. *kemenâte*, ze slat. *caminata*) byla pův. místnost, kt. se dala vytopit (lat. *caminus*, z řec. *kaminos* (-f-), pec, krb, později komín).

166, 14 zcela neoděn – spával ve stř. obvykle každý včetně osob společensky nejvíše postavených, ikonograf. památky zobrazují i krále na loži nahé, pouze s korunou na hlavě.

170, 13 a násł. mnohého zlého vystříhat, / ...se lze dle mých rad – místo platí za velmi důležité: vcelku jde o sedm, příp. osm rad, v nichž se zdůrazňuje: 1/ cudnost, 2/ péče o chudé, zvl. urozeného původu, 3/ uměřený vztah k majetku, 4/ rozvaha v rozhovorech s druhými lidmi (jak co do otázek tak co do odpovědi), 5/ velkodušnost k poraženému protivníkovi, 6/ čistota tělesná po užití zbraně a zbroje (v této souvislosti požadavek zcela ojedinělý), 7/ láska k paním prostá falše, a dodatkem 8/ řádný vztah mezi mužem a ženou. – První ponaučení se týká způsobu, jak překonat nejnižší ze tří stupňů rozhodných pro lidské konání, tj. bezuzdnost (*ungenuht*); správný rytíř jí celí tím, že se snaží ovládnout sama sebe (skrže zuht, tj. dobré vychování, jemné mravy, slušnost, dvornost atd., a schame, tj. mravnost, smysl pro stud); to vše obsahuje i uměřenost ve vztahu k paní. Nadní, jak stanoví řád lásky (*ordo amoris*), stojí ovšem vůle podřídit se Bohu, a teprve tím dosáhnout úplného „vítězství sama nad sebou“ (J. Poag, 1968).

170, 28 s pokorou – (orig. *diemüete*) má podle další Gurnamanzovy rady jednat každý včetně mužů „povolaných kralovat“. Tato základní vlastnost dobrého rytíře se na závěr III. kn. uvádí zatím jen ve své povrchovější podobě, teprve další hrdinovu cestu za grálem lze pokládat za skutečnou scholam *humilitatis*, školu pokory (H. Kolb, 1956); jejím opakem je pak pýcha (*hôchwart*, *superbia*); oba pojmy jsou příznačné nejen pro rytířský kodex, ale i pro stř. myšlení vůbec.

171, 17 a nevyptávejte se mnoho – (orig. *irn sult niht vil gevâgen*) osudová rada způsobí základní zvrat v celém ději (viz dále V. kn.). F. H. Bäuml (1987) v této souvislosti upozorňuje, že náš hrdina (Pz.) po způsobu dobových kázání, omezených vždy jen na určitá místa Písma sv., se drží pouze přísl. verše, aniž by vzal v potaz další souvislosti, v našem případě i jiné ponaučení svého rádce, tj. spoléhat se zároveň na své smysly, neboť tak se „rozum nejlíp tršíbí“. Totéž mu vytkne později Trevrizent (Pz. v. 488, 26 a násł.). Pozornost si zaslouží též slovo „vil“ (mnoho), tedy nikoli „vůbec“ (se nevyptávat), což přehlédl nejen hrdina, ale i řada interpretů; základní myšlenku tím poněkud zjednoduší.

173, 6 i tomu hleďte rozumět – Gurnamanzovy rady jsou po naučeních matčiných (viz výše Pz. v. 127, 14 a násł.) dalším důležitým mezníkem v Pz-ově příběhu, často označovaném z těchto důvodů jako „výchovný roman“ (*Erziehungsroman*); nadto z valné části odpovídají soudobému obrazu dokonalého vladaře a v tomto smyslu M. P. Cosmanová (1966) upozorňuje na nápadnou shodu se spisem *Aegidia Romana* (1247-1316) De regimine principum (regimen, řízení, správa, vláda; *princeps*, hlava společenství, panovník). – O dalších rytířských ctnostech jako je štědrost (milte), ochrana slabých aj. viz dále *passim*.

175, 25 Liace – (podle W. Mohra, 1977, čti Ljáse, orig. ps. *Lîaze*, *Lyaze* aj.); jméno pokládá M. Richeyová (1963) za anagram sl. *Alize* (podobně jako např. *Tristan* – *Tantris*, *Gurzgri* – *Grigor* ap.).

177, 29 Gentilflor – (též *Schenteflûrs*) ze stfr. gentil, ušlechtilý, a flor, květina. Jako jm. ženské se vyskytuje v Hartm-ově E-ovi.

177, 30 Conduir-Amour – (*Condwîramûrs*) z fr. conduire, vésti, a amour, láska.

178, 2 Kingrun – u Ch-a Anguinguerons.

Clamidé – u Ch-a Clamadeu des Illes (tj. z ostrovů).

178, 11 Lascoyt – pokusy vysvětlit původ jm. (zejm. v souvislosti s jm. Chaut – viz dále Pz. v. 345, 14) se zatím neukázaly věrohodné.

178, 12 a Iders, jehož zplodil Noyt – (u Ch-a Filz Nuit, stfr. nuit, noit, noc) se objevuje i v Hartm-ově E-ovi.

178, 15 Gurzgri – zř. anagram sl. *Grigor* (*Gregor*), nejml. syn Gurnamanzův, ve W-ově Tit-ovi (sl. 41) otec *Gianatulanderův*.

178, 17 Brandigan – hl. město země zv. *Iserterre*, připomíná se i v Hartm-ově E-ovi, základem je patrně keltské Bran (viz např. *Mabinogi*, čes. 1965, a Pz. v. 5, 23 včetně pozn.).

178, 18 Mahoude - (též Mahaute, Mahode), snad románská obdoba vl. jm. Mechthild; uvádí se i v Titovi.

178, 20 Ecunat - (Ehkunat), později uváděný jako hrabě, zabil krále Kin-grisina (viz dále Pz. v. 413, 16).

178, 21 Joie de la Cour - (stfr. joie, joi, radost, potěšení, cour, dvůr), kouzelná zahrada, již opanoval obrovitý Mabonagrin a každému rytíři, jenž do ní vstoupil, hrozil bojem na život a na smrt; zmíněnou „radost“ obnoví v Hartm-ově E-ovi teprve jeho hrdina.

178, 23 Mabonagrin - je synovcem krále z Brandiganu.

179, 7 I rozloučil se s knížetem - (urloup nemen, dosl. Erlaubnis / zu gehen/, tedy dovolení /odejít/, ve shn. běžná vazba).

179, 12 čtverka - (orig. quater), opět výraz obvyklý při hře v kostky (padla mi čtverka ap.), platí za oblíbené podobenství nejen u W-a, ale ve stř. vůbec.

Třetí kniha se v mnohem námětově kryje s počátkem Ch-ova Percevala (předtím v prvních dvou knihách, jež nemají v Ch-ově Le Conte přímý protějšek ani obdobu, projevil W. - jak víme - značnou míru tvůrčí samostatnosti, ve stř. velmi výjimečné). I tady jsou však rozdíly značné, ve stř. podání příběh začíná až okamžikem, kdy se mladý hrdina setkává s pěti (nikoli třemi) rytíři, jež pokládá nejprve za dýaby, pak za anděly. Matka mu poté vypráví, že jeho otec zemřel na následky těžkého zranění v chudobě a že předtím přišel o dva syny; královna pak před cestou své dítě obléče do selského (nikoli blážnovského) šatu. Po událostech ve stanu uprostřed lesa Perceval potkává uhlíře (na rozdíl od W-ova rybáře), a ten mu ukáže cestu za Artušem do Karidolu (Carduelu). Se Sigunou se mladý rytíř setkává podle Ch-a až po první návštěvě grálu. Z četných dalších odlišností zbyvá alespoň připomenout, že u Ch-a Antanor, zmíněný pouze jako sot (hlupák, dvorní šašek), není od počátku němý, naopak ve své výpovědi uvede velmi podrobně, jakým způsobem bude Keye (Keu) za své hrubosti pykat (Perc. v. 1256-1274). Odlišně W. pojal i mnohé z Pz-ova po-bytu u Gurnamanze, hlavně obsah jeho rad, hrdina rovněž podle W-a nebyl pasován na rytíře až u knížete; nově se náš básník zmíňuje také o ranní koupeli, o dceři Liace a o hostitelových mrtvých třech synech.

(IV. kniha)

180, 9 Prastaré přísloví - dodnes se však nezachovalo.

180, 18 Brobarz - u Hartm-a se vyskytuje Garedcas z Brébasu (E. v. 1652), u Ch-a Karadués Briébras (stfr. brief, krátký; bras, ruka, rámě), jde tedy opět o posun, pro W-a příznačný.

180, 25 Beaurepaire - (též Pelrapeire), stfr. bel, beau, příjemný; repaire, pobyt, návrat.

180, 26 Tampentaire - otec Conduir-Amour (Amor) a Kardeise, bratr Gu iota a Mamphiliota z Katalánie, mohl podle tehdejšího práva ve Francii své dceři odkázat pouze léno, „dědit království“ ženy nesměly.

184, 4 hrabě z Wertheimu, můj pán - (mîn herre, stfr. mes sire), sl. obrat může být projevem pouhé dvornosti (srv. fr. monsieur), běžně užívané v našem příběhu i jinde, ale též dokladem skutečného básníkova vztahu ke zmínněnému rodu; dá se totiž předpokládat, že např. Popo z Wertheimu (I. /První/ do r. 1212, II. do r. 1238) patřili k W-ovým mecenášům; doložena jsou např. jejich vlastnická práva k nemovitostem v Eschenbachu; také listinné doklady svědčí o jistých vazbách mezi příslušníky hraběcího domu wertheimského a pozdějším podpůrcem W-ovým, durynským lantkrabětem Hermannem (H. Mettke, 1989).

184, 9 takže se v zubech neštourali - (orig. si liezen zenstüren sîn, nm. buď Zahnstocher, n. die Zähne stochern), tj. buď neměli párátku (M. Marti, 1927), ta však se patrně začala užívat později; nebo (správnější?) „nepotřebovali se štourat v zubech“ (J. Bumke, 1986). V druhém případě by šlo o další příklad básníkova humoru: hladovějící rytíři se nemohli dopouštět prohřešků proti dvorské zuhote; narážka byla současně zřejmá, v jedné z nejstarších příruček o stolování (Tannhäuser, pol. 13. st.) se doporučuje nepoužívat ke zmíněnému úkonu nože („Ir sult die zende stüren niht mit mezzern“).

184, 10 a násł. a když si sem tam zavdávali, / nezamastili sklenice - podobně čteme v Tannhäuserovi (viz výše) radu, jak popíjet s patřičným vkusem („È daz ir trinkt, so wischt den munt, daz ir besmalzet niht den tranc“ - wischen den munt, utřít si ústa; besmalzen den tranc, dosl. zamastit, nápoj, pití, pitivo ap.).

184, 15 uherská herka nemá jinou [kůži] - tedy hrbolatou, zvrásněnou (orig. ungers zager), srv. fr. chagrin, z perského sagri, čes. šagrén, původem nejen koňský, ale i oslí, mezcí, někdy kozí; přivázel se do Evropy hlavně z Orientu, doložena je však jeho výroba též v Polsku.

184, 25 trüdingenskými kobližkami - (orig. trühendingaer kraphen, shn. chrápho, nm. Krapfen, Kräppel); dnešní Hohentrüdingen, zmíněným pečivem odjakživa vyhlášené, pův. sídlo svob. pánů z Trühendingen, uváděných ve W-ově době často na listinách společně s pány z Wertheimu, leží asi 30 km jižně od franckého Eschenbachu.

184, 30 a násł. jsem pánum pouze tam, kde mám / dům, střechu nad hlavou - obě apelativa (orig. herre a hûs) poukazují na autorovo společenské postavení: pouze ve svém (byť skromném) domě se smí nazývat pánum,

zato „skutečným pánum se musí klanět“ (J. Bumke, 1966); teprve následující generace mluví o W.-ovi jako o rytíři (srv. např. MTit.); později ho dokonce nazývají svobodným pánum (tj. freyher - Conrad Gruenberg, konec 15.st.).

185, 7 u Wolframa z Eschenbachu - básník se uvádí plným jménem ve svém díle celkem čtyřikrát, třikrát v Pz.-ovi (viz výše Pz. v. 114, 12 i dále Pz. v. 827, 11) a jednou ve Willehalmovi (Wh. v. 4, 19).

186, 21 vládce katalánský - (orig. Katelangen); míňena jsou hrabata (zde vévodové) z Barcelony a Provence, křest. jméno Guiot je ovšem severofrancouz. původu.

186, 22 Manphiliot - (orig. Manpfiljöt); v Hartm.-ově E.-ovi vystupuje Marlivliôt von Katalange a Barcinier (srv. výše Pz. v. 186, 21).

186, 26 dali slib rytířství se zříci - zřejmě vzhledem ke smrti Guiotovy manželky Joisiany; blíže o tom W. vypráví ve svém Tit.-ovi.

187, 14 Enida - (orig. Enîte), hl. ženská postava v Hartm.-ově E.-ovi.

187, 15 a násł. celý svět / pokládá právem za výkvět / všech krás - W. používá témaře stejného obratu jako Eilh. ve svém Tristrantovi (H. Eggars, 1950).

187, 20 obou Isold - tj. Zlatovlasé a Běloruké (orig. Isalde); místo svědčí o tom, že i tady byl W.-ovým pramenem Eilh.; u Gottfa (z něhož básník čerpal jinde) se obě paní jmenují Isolt, n. Isót.

187, 22 beau corps - (krásná postava); téhož dvojsloví nás básník použil už v I. kn. (Pz. v. 39, 26) jako vlast. jména.

188, 18 a násł. tím se už lišil od mládce / blouda - zmínka o Pz.-ově tumpheit má čtenářům připomenout, že údajně skončila spolu s příchodem ke Gurnamanzovi (III. kn.). A. M. Haas (1964) se však domnívá - podle jiných nikoli zcela přesvědčivě - že později (v IX. kn.) po výtkách Trevrientových se naopak přetavila do vyšší, duchovnější podoby, jíž je pokora (diemüete). R. Wagner (1877), jak víme, nazýval svého Parsifala „der reine Tor“ (čistý bloud) na znamení, že jde údajně o hrdinovu vlastnost trvalou.

189, 29 tatáž strast - rozumí se pro smrt Gurnamanzových synů.

196, 27 Iserterre - (dosl. îser, shn. železo; terre, stfr. země); v eposu Kudrun se vyskytuje Iserlant; podle K. Bartsche (1875) jméno mohlo vzniknout nespr. čtením stfr. isle, ostrov; Ch.-ův Clamadeu má přídomek des Illes (stfr. isle, ille, fr. île - viz výše Pz. v. 178, 2).

197, 23 obléhací stroj - orig. pfeteraere, slat. petraria, stfr. pierrier, z lat. petra, skála, balvan, srv. fr. pierre.

200, 9 přítele zvaného též choť - vznik manželského svazku tu stojí spíše na „souhlasné vůli obou“ než na obřadech. Následující tři „cudné svatební noci“ (keusches Beilager, srv. Pz. v. 201, 19 a násł.) jsou zcela v souladu s církevním doporučením (trinoctium castitatis) a s kanonickou zasadou: Matrimonium non facit coitus, sed consensus (manželství nezakládá pohlavní styk, ale souhlas); v tomto duchu se mj. odbývala svatba dvou osmiletých královských snoubenců Václava II. a Guty (Jutty) Habsb., jak sám ženich, pozd. přemyslovský panovník, po létech potvrdil oslavnymi verši své první písničky, uchované ve Velkém Heidelbergském zpěvníku (kod. Manesse; B. Wachinger, 1988 - srv. str. 500 n. - n. t.). Také W. na rozdíl od tehdejších panujících dvorských mravů (avšak v souladu s pozdějším názorem českého krále - viz výše) zdůrazňuje souvislost mezi láskou (minne), manželstvím a věrností (triuwe). „Manželství lásku legitimuje a láska manželství zníterňuje a zušlechtuje“, poslední uved. pojed. pro našeho básníka podstatný, tím nabývá dalšího závažného rozměru a přesahuje tak obvyklý dobový výklad, opřený o strohý augustinovský dualismus, tj. amor carnalis - amor spiritualis (M. Schumacherová, 1967).

201, 5 tam bych rád sloužil - M. Marti (1927) a další badatelé se domnívají, že jde o narážku na hraběte z Wertheimu v souvislosti s Pz. v. 184, 4 a násł.

201, 7 nejen pivo - neboť ve stř. platilo za méněcenný nápoj, vhodný leda v klášterech pro strávníky se sklonem k odříkavosti a jinak pro chudinu.

202, 22 s královnou, dosud panicí - (orig. magebaeriu brút, nm. jungfräuliche Braut), zde ve sm. novomanželka; také Isolda Běloruká byla podle Heinricha von Freiberg „po jméně novomanželka“ (brút), „ve skutečnosti však panna“ (maget), nicméně už očepená (čepec, orig. gebende, jí v tomto případě dala matka).

205, 9 Galogandres - v Hartm.-ově E.-ovi Galagaundris, v Ch.-ově E.-ovi Gallegantins aj.

205, 10 Gippones - (též Schipones), v našem příběhu je název tohoto panství, blíže neznámého, uveden jen jednou.

205, 13 uckerlandský kníže - (orig. Ukerlant, nom. Uckerland, n. Uckermark, lat. Terra Ukeria, čes. Ukransko - J. Rank), podle řeky Ucker (Ücker) na území Branibor a Pomořan; protéká dvěma Úckerskými jezery (Ückerseen) a ústí do Baltského moře poblíž Štětína; celý kraj pův. obývali Ukrané, kt. patřili ke kmeni Veletů, teprve kolem r. 1250 zemi dobyli Branibori; nelze tedy vyloučit, že zm. W.-ův hrdina byl původem Slovan; z textu také není

jednoznačně jasné, zda tu jde o osobu totožnou s hrabětem Narantem (viz dále Pz. v. 205, 14), reálne by spíše nasvědčovaly opaku.

205, 14 Narant - (orig. Nârant), otec Bernolda de Riviers (viz dále Pz. v. 682, 18 aj.). V E-ovi se uvádí místní jm. Neranden (Gangier von N. - E. v. 1681).

205, 28 řecký oheň - směs vysoce hořlavých látek, bojový prostředek vrhaný trubicemi na způsob plamenometů (řec. sifón), známý už ve starověku, byl původně používán hl. v námořních, ale nejednou i v pozemních bitvách; Jean de Joinville (1225-1317) popsal ve vzpomínkách na 7. křížovou výpravu boje o přechod Nilu, kdy „Saracéni metalí (...) řecký oheň (...) v rozměrech soudku na nedozrálé víno se“ (žhavým) „ohonem“, který měl „poctivou délku dlouhého meče“ a „za letu působil takový hluk, (...) jako by to byl hrom nebeský“ (čes. in: St. franc. kroniky, Praha 1962, příp. Jean de J., 1965, oboje přel. V. Černý).

206, 2 ježci - (orig. igel, lat. ericius), rovněž bojový prostředek, známý už v dobách Caesarových, později též nazývaný španělský jezdec, sestával z klády a mnoha ostrých hrotů po celém jejím povrchu.

kočka - (orig. katze, slat. cattus), bud' pohyblivá stříška, kt. chránila muže při pokusech podkopat hradby, nebo přímo druh útočného stroje, opatřeného výsuvným n. padacím mostem a po stranách ověšeného kožemi na ochranu proti ohni (P. Klucina - A. Romaňák, 1983); někdy tak býval nazýván i útočný beran, rovněž shora krytý.

207, 25 dvacet - číslovka ve stř. často používaná, si zachovala dodnes zvl. místo ve francouzštině, srv. quatre-vingts, osmdesát, dosl. čtyři dvacítky.

210, 7 Guverior - ps. též Guverjor, Gregor, Řehoř.

210, 8 Hippotente - ps. též Ipotente.

210, 10 přes ukánskou vodu (viz Pz. v. 205, 13 výše).

212, 28 kápi - (orig. herssenier), v tomto příp. ochrannou, jež se nosila pod přílbou jako součást (kroužkové) zbroje.

214, 12 Conduir-Amor - i v orig. ps. střídavě -or a -our.

216, 4 Löver - jinde Logrois, část Artušovy říše, nynější Anglie.

216, 7 Dianasdrun - (ps. též -zron n. -dron aj., u Ch-a Dinasdaron n. Dinaderon en Gales), název Artušova sídla ve Walesu, kompozitum, jehož první část (Dinas) se jako místní jm. vyskytuje častěji (Hil., 1932).

216, 13 Spessart - pověstná lesnatá vrchovina mezi Mohanem a jeho přítokem Kinzigem.

216, 14 letnice - Svatodušní svátky, byly obvykle dobou artušovských slavností.

223, 30 a opustil pak vládčí dům - příhody vylíčené ve IV. kn. se kryjí s počáním Ch-ovým jen v hrubých rysech. Rozdíly jsou podstatné, zejm. co do pojedí hlav. hrdinky, ve franc. předloze zvané Blancheflor (Bílá květ); svému ženoucimu snoubenci vyjde vstříc hned poté, jakmile ho vpustí do brány čtyři muži ozbrojení sekyrami, v noci si mu přichází postěžovat na Clamadeua des Illes a jeho senešala Anguigeronse: už rok ji obléhají a z jejích tří set rytířů zbývá dnes pouze padesát. Po hrdinově slibu, že nazítří podstoupí boj s nepřáteli, se mu panice oddá (zde je posun u W-a obzvláště podstatný). Po všech dalších známých událostech dorazí i u Ch-a poražený sok na Artušův dvůr do Dinaderonu en Gales. Předtím král vyčkává s hostinou, dokud nový příchozí nepřinese nečekanou zvěst. Po zajatcově příjezdu dvorní blázen znova předpovídá Keuovi, že svou zlobu draze zaplatí. Závěrem před Perc-ovým odjezdem za matkou mladá chot manžela přemlouvá, aby ji neopouštěl; projevuje se tedy u ní další povahový rys, odlišný od postavy W-ovy, jež se svému údělu podrobowała (nejen v této chvíli) daleko trpělivěji.

(V. kniha)

224, 1 Od V. knihy se text ve většině rkp. mnohem výrazněji člení na třicetiveršové oddíly (sloky). Každý z nich téměř vždy začíná iniciálou, a také z významového hlediska často tvoří uzavřený celek. Nedá se vyloučit, že takovýto tvůrčí postup si vyžádal rozdíly stránek v původním rkp. nebo dokonce voskových tabulek, z nichž se verše (možná?) přepisovaly.

224, 3 dobrodružství - (orig. âventiure), zde ve sm. „snaha vyhledávat příležitosti k rytířským (hrdinským) skutkům“ (E. Martin, 1903); příp. personifikované (M. Marti, 1927) jako „osoba původkyně“ (persönliche Veranlasserin, orig. diu áv., tedy fem., srv. též Paní Zvěst - Pz. v. 433, 7 aj.).

225, 1 Co bylo dále? - Jak se domnívá Arthur B. Groos (1975), Pz. dorazil na Mont Salvage osmnáctou neděli po letnicích, tedy v údobí, na něž připadá svátek sv. Michaela (29. 9.), tomu odpovídá přísl. čtení z Písma (Ef. 4, 1-6): „...abyste chodili tak, jakž hodně jest na to povolání, kterýmž povolání jste, se vší pokorou, tichostí, snášejíce se vespolek v lásce, usilujíce zachovávat jednotu Ducha v svazku pokoje...“; příp. (Luk. 14, 1-II) o uzdravení „člověka vodnotelného“ (sic), o tom, že „kdož se povyšuje, bude ponízen“ atd., dále (Zj. 12, 7-12) o boji sv. Michaela s drakem, o d'áblovi a zápasu andělů (k tomu srv. zvěsti o původu grálu - Pz. v. 463, 5 a násl., 469, 7, příp. 471, 15 a násl.), a konečně se v této souvislosti praví (Mat. 18, 1-10): „Nebude-li jako pacholátka, nevejdete do Království nebeského“, „Běda člověku, skrže něhož přichází pohoršení“ atd. Všechna místa znali dobře nejen tehdejší posluchači (čtenáři) příběhu, ale zejména sám básník, a jak se zdá, vyčázel z nich i při popisu událostí na Grálském hradě (F. H. Bäuml, 1987).

225, 13 rybářovi - (orig. vischaere, stfr. peschier); J. Roubaud (1978) upozorňuje na blízkost fr. významů pêcheur, rybář, a pécheur, hříšník. O králi Anfortasovi a jeho hříchu viz dále v této a v IX. kn. (zejm. Pz. v. 478, 8 a násł.). K. O. Brogsitter (1965) poukazuje na vztahy mezi postavou Krále rybáře a starými pohanskými zvyky, jež tu přezívají (podobně jako v jiných případech, při slunovratu ap.) pod křesťanským povrchem.

225, 18 pán smutně pravil - (orig. der trûric man), též ve význ. trpící, nm. leidend (W. Mohr, 1977).

227, 13 Abenberg - (ps. též -erc), dnešní hrad Klein Amberg poblíž Eschenbachu; tamní hrabčí rod, spřízněný s pány z Wertheimu, vymřel po meči na přelomu 12. a 13. stol.

228, 11 úvazky mu však nesvázali - (orig. snuor), šlo zřejmě o módní novinku (srv. Pz. v. 144, 28 a 306, 17 vč. pozn.).

228, 15 Repanse de Joie - (ps. též Schoy/e/, Scoye, v Tit-ovi Urrepanse; stfr. panser, penser zn. přemítat, zabývat se čím, myslit; joi, joie, radost); sestra krále Anfortase.

229, 3 svým žvaněním - (orig. redespaehe). Měli na hradě dvorního šaška? Náznak nevýznamná jednoznačně (H. J. Weigand, 1952).

229, 10 zlostně - zlost (zorn) „kalí smysly“, je projevem neschopnosti ovládat se; W. v této drobné předehře záměrně poukazuje na jednu ze záporých vlastností nezralého hrdiny, tedy na „jednu z přičin“, proč při první návštěvě Grálského hradu selhal (F. H. Bäuml, 1987).

230, 6 Frimutel - syn Titurelův, otec Anfortasův.

230, 11 aloe - (orig. lign alôê), v tomto příp. zřejmě nikoli známá liliovětá rostlina, ale dřevo ze stromu (srv. It. lignum, dřevo, dřev. předmět, příp. strom), který pocházel z Indie nebo Arábie a proslul vůní i léčebnými účinky (Isidor ze Sevilly /Isidorus Hispalensis/, asi 561-636).

230, 13 na Wildenbergu - (orig. Wildenberc), stejnojmenných hradů je ve Francích několik, jeden z nich leží poblíž Eschenbachu (u Amorbachu), jeho zakladatelem i vlastníkem ve W-ově době byl Rupert I. von Durne; společně s ním císařské listiny v letech 1192 až 1196 nejednou uvádějí pozdějšího básníkova prokazatelného mecenáše durynského lantkraběte Hermanna (H. Mettke, 1989). Zdá se tedy, že na zm. sídle vznikla přinejmenším první část Pz-a; W. Hotz (1963) zároveň poukazuje na slovní hříčku Wilden-berc a Mun-salvaesche, obojí znamená divoká, pustá hora, vrch (o dalších významech slova viz str. pozn. k Pz. v. 251, 2). Také nápis na hl. hradní budově OWE MVTER může podle F. Panzera (1952) souviset s Pz. v. 119, 17.

230, 17 pohovka - (orig. spanbette, spannen, napínati; bette, postel, lůžko), tehdy zřejmě druh křesílka nebo lůžka zhotoveného z popruhů různě napínaných (příp. skládaných /falten/, srv. fr. fauteuil ze stfr. faldestoel, francsky faldistôl, tj. skládací židle, sedadlo, siège pliant /P. Robert, 1972/).

231, 18 s kopím - (orig. glaevîn, stfr. glaive, prov. glavi, z lat. gladius, meč, zde ovšem na ratišti, schaft), rytířská zbraň na rozdíl od lanze sice spíše pěšácká, nicméně sl. glefe (glavin) značí jezdce vyzbrojeného kopím anebo houfec takových jezdců. - Sl. lanze, jinak obecně pro parzivalovskou látku velmi důležité zejm. ve spojení blutende lanze (nm. die Lanze - srv. str. 456-460), se u W-a objevuje pouze jako zbraň Gahmuretova, takže podstatou zůstává zastřena a provázena řadou otazníků. V našem příběhu totiž navenek běží pouze o předmět, který grálší v nejvýpjatějších okamžicích vkládají do Anfortasovy rány, utržené v trestuhodném boji o světskou lásku (weltlîchiu minne, amor carnalis). Nic více o zmíněném mnohovýznamném symbolu W. nepraví z důvodů nejasných, jež jsou v odborných kruzích předmětem vlekých (neřešitelných?) sporů. - Krvavé kopí totiž má v dějinách nejen této látky, ale křesťanské kultury vůbec, své pevné místo: jím sv. Longinus (mimochodem zmiňovaný dva krát u W-a v jeho Willehalmovi!) proklál bok ukřižovaného Spasitele (Jan 19, 33-37); krev z něho vytrysklou pak zachytily Josef z Arimatie do číše, později zvané grál, a dopravil ji na britské ostrovy, kde ji potom střežilo grálské společenství (K. Burdach, 1938, aj.). Legenda (jinak mýtus nebo pověst) se uchovala až do 13. stol. a přešla i do dvorské epiky (R. de Boron, Le Roman de l'Estoire dou Graal aj. viz str. 448 n.). U W-a však grál nemá podobu číše, ale vzácného kamene, a tím i vlastní, odlišnou historii (viz dále Pz. v. 463, 5 a násł., zejm. 471, 15 a násł.), nevylučuje se ani keltský vliv. W. Richter (1959) si tedy klade otázku, zda náš básník správně pochopil u Ch-a „toto signum a jeho význam“ (tj. la lance don la pointe sainne, tedy: kopí, jehož hrot krvácí - Perc. v. 3549) a zda je nepokládal „pouze za lékařský nástroj“, B. L. Spahr (1962) však polemicky připomíná přinejmenším spojitost se symbolikou Anfortasovy rány, o níž se dále obsáhle pojednává; také Longinovo kopí mělo totiž podle legend hojivé účinky (jím a krůpějemi krve z něho kanoucími vyléčil nemocného krále Galaad ve stfr. La Queste del Saint Graal - viz str. 459).

232, 10 Do síně poté vkráčely / dvě dívky ... - W. líčí příchod grálských s nepochybnou okázaností jako součást velkolepé dvorské slavnosti, tím ovšem celému obrazu „přidává na jedné straně mnoho chladného lesku a na druhé straně ubírá na tajuplném kouzlu, příznačném pro pojetí Ch-ovo“ (J. Frappier, 1951). Kritika je, zdá se, oprávněná, „nikoli však na úkor W-ovy velikosti“ (J. Bumke, 1970): učinil tak náš básník pod vlivem jiného tvůrce, nám neznámého? Hrály tu roli podněty z Orientu? Nebo úmysl co nejvýrazněji oslavit dům Anjouovců?

232, 16 ve vlasech věnce - (orig. schapel, stfr. chapel, tj. bud' kapuce, nebo věnec, příp. účes - A. J. Greimas, 1980); jindy si je dámy kladly i na čepce

(shn. gebende, zároveň též celková „výstroj /výzdoba/ hlavy“, svr. nm. Kopfputz). Odtud pak i fr. chapeau (klobouk), ze slat. *capellus*, což je dimin. z *capa* (svr. čes. kápě).

232, 25 z Tenabroku - místo proslulo výrobou koňských strůjí (svr. též Pz. v. 261, 10); v Ch-ově E-ovi se uvádí Danebroc (u Hartm-a /omylem?/ jako jm. osoby). Křestním jménem se hraběnka nazývala Clarichance (svr. Pz. v. 806, 24).

233, 19 Granat-Jachant - (orig. grānāt jachant, ps. též jách-, nm. der Granat, slat. granatus; jachant, patrně ze strf. *jagonce* /jac-/ , drahokam, *jagonce gernat* - Le roman d'Eneas /2. pol. 12. stol./; ve Veld-ově Eneitě „září /průsvitnou/ červení“ (ein grānāt jáchant dorchlūcht rōt - v. 9090 a násł.), právě tak jako ve W-ově Wh-ovi, kde (der) „grānāt jáchant /.../ zeiget sin roete“ (v. 188, 26 f.). Jinak se ovšem granáty jako skupina křemičitanů cirkončítých (lat. *hyacintus*, příp. *iacintus* - Arnoldus Saxo) vyskytují v mnoha barvách, a pouze někt. z nich slouží k ozdobě. (O významu a symbolice drahokamů u W-a svr. zejm. Pz. v. 790, 30 n. v. poz.)

234, II pan Ivan z Nonelu - (orig. Iwān von Nônel) vystupuje též v Hartm-ově E-ovi, u Ch-a tamtéž Yvain de Loenel. W. se v XVI. kn. (Pz. v. 806, 15) zmiňuje bez bližších údajů o Florii z Lunelu.

234, 12 pan z Reilu - (orig. Jernîs von Rîl, též Gernis, Scernis von Ril/e/, Ryl); v Hartm-ově E-ovi kùnec Jernis von Riel, u Ch-a tamtéž Kerrins de Riel; W. uvádí v XVI. kn. (Pz. v. 806, 19 a násł.) jm. jeho dcery Amphlisa (svr. též pozn. k Pz. v. 76, 7).

234, 17 a násł. dva nože - (orig. mezzer); podle E. Martina (1903) jde o zámenu strf. taillier (krájet, řezat, stříhat) a tailleur (fr. tailloir, deska /na krájení masa/, svr. nm. Teller, čes. talíř); taillor d'argent (Perc. v. 323) by pak mohl známenat stříbrnou mešní misku (paténu), na niž se klade hostie. Naproti tomu K. Burdach (1938) uvádí řadu příkladů v pís. památkách (mj. v souvislosti s Longinovým kopím), kde jsou popisovány obětní nože na tajuplných stolech, k nimž sestupují andělé, a odkazuje přitom na pravokřesťanské představy o nebeském rajském pokrmu a hostině, k níž Kristus zve své vyvolené.

235, 13 a násł. v oděních / dvoudílných, což byl vzácný střih - tak zv. mi-parti mode (strf. *mipartir*, rozdělit, dělit na polovic), původem z Francie, patřila rovněž k projevům dvorského vkusu (svr. Die Krone v. 8221, Wigalois v. 746 a násł. aj.); příslušný šat sestával z několika, v našem případě ze dvou (v. 235, 10 a násł.) dílů (orig. *geteilt*, dělený), tedy z odlišných, většinou drahotenných látek.

235, 23 div nazývaný grál - (orig. grál, strf. graal, vysl. dvojslab.); u W-a kámen (svr. též Pz. v. 469, 7, „lapsit exillis“), u Ch-a „druh nádoby“; v jiných

pramenech ps. též *greal*, *greel*, *greail*, prov. *grazal*, snad z řec., příp. lat. *crater*, měsidlo, pův. užívané v zemědělství. a domác. hospodářství, nelze vyloučit ani souvislost s lat. *cristis*, *pletivo*, *košatina*; u Roberta de Boron nádoba (un *veissel*), z níž pili Kristus a apoštolové při Poslední večeři Páně a do které Josef z Arimatie zachytí krev ukřižovaného Spasitele poté, co mu sv. Longin probodl kopím bok. V legendě (mýtu? pověsti?) se projevují i ohlasy keltské a vých. kultury. - U W-a jsou naopak patrný vlivy starozákonné, kosmické, obraz Boží tvořivosti na počátku světa a zápasu andělů (B. D. Haage, 1989 - viz dále Pz. v. 463, 5 aj.). Vzácný kámen má také moc propůjčovat mládí a poskytovat hojnou krmou podle přání (svr. např. čarodívny mlýnek v Kalevale, nebo naše: „Stolečku, prostří se“); tím se sice poněkud lomí pův. duchovní obsah pověsti, posiluje ho však naproti tomu motiv bílé holubice (sv. Ducha?), která přilétá vždy na Velký pátek (svr. Kouzlo Velkého pátku, Karfreitagszauber, R. Wagner, 1882); tehdy přináší nebeskou hostii a klade ji na grál, aby obnovila jeho životadárnu sílu. Helen Adolfová (1960) upozorňuje na možné podněty z ovzduší křížáckých válek, jmenovitě na posvátnou skálu (heiligen Felsen), podloží osmibokého hlavního chrámu (zv. templum Domini) v Jeruzalémě (na místě pův. svatyně Šalamounovy, svr. Šalamounův zázračný kámen Schamir, *lapis philosophorum* ap.); budova je úzce spojata s působením templářů (svr. W-ovi „templeisen, templáni“ - Pz. v. 444, 22). K. Grubmüller (1988) zdůrazňuje další dobové souvislosti ve vztahu k velké náboženské a společenské krizi kolem r. 1200, kdy „artušovský hrdina se cítí předurčen“ (působením vyšších sil) k úkolům rytířsko-politického rázu (áventiure), a grálský hrdina dokonce své poslání spojuje přímo s projevem Boží vůle, zjevené v rozhodných okamžících jako zázračný nápis (*Inschrift*, orig. *epitafum*) na zmíněném divuplném kameni (Pz. v. 470, 23); krize se projeví naopak předtím ve chvíli, kdy Pz. selže („*Zweifel an Gott*“). - B. Mergell (1952) vychází ve svém výkladu nikoli z grálu jako věci, předmětu, ale „pozměněného chování“ (Haltung), rozumí se v pojetí zbožnosti s příchodem rané gotiky; podle interpreta je patrná např. v díle Roberta de Boron (není jasné, zda vzniklo před Pz-em). Vidí v něm úsilí „pohřížit se do mystéria Kristova utrpení“; pak by ovšem první podnět vycházel od Bernarda de Clairvaux a v té souvislosti se poukazuje na jeho cyklus kázání De adventu Domini, zejm. na text o příchodu Pána, „zpřítomněného“ krví uchovávanou ve skleněné nádobě (in vase vitreo). U W-a je sice zm. podnět nutno brát jako zprostředkováný, ovšem k dobovému ovzduší patří historická skutečnost, že r. 1150 přivezl podobnou nádobku s (údajnými) krupějemi Spasitelovy krve ze Sv. země do Brugg právě hrabě flanderský, otec Ch-ova mecenáše, jemuž je připsán strf. Perceval (A. Hilka, 1932, J. Stiennon, 1984; viz též str. 419 n. a 444 n. t.).

236, 25 se zlatou mísou - (orig. *guldin becken*) přistupovali komorníci proto, aby si panstvo mohlo omývat při jídle prsty. Příborů se tehdy ještě nepoužívalo; proto také sloužící (panosi) krájeli krmě na malé kousky velikosti jednoho sousta (svr. dále Pz. v. 237, 18).

237, 23 na čtyřech vozících - (orig. *karrâsche*, lat. *carruca*, ital. *carroccio*, fr. *carrosse*); ve válkách lombardských měst proti Fridrichu Barbarossovi se tak nazývaly jednoduché čtyřkoláky, na nichž byla dopravována do boje mohutná žerd s praporcem nebo korouhví (A. Schultz, 1889); ve W-ovi Wh-ovi na nich pohané vozili obrazy svých bohů.

237, 25 shromáždění - v síni bylo přítomno kromě Anfortase a Pz-a ještě dvacet pět panen, čtyři sta rytířů, sto komořích a sto dalších služebníků, kteří je doprovázeli; dalších čtyři sta panošků krájelo krmě, nabízelo je a nalévalo víno, kromě nich čtyři písáři měli dohled při vozících a jiných sto panošů podávalo chléb; celkem se tedy hostiny zúčastnilo téměř dvacát set stolovníků a obsluhy.

237, 28 písář - tehdy povětšinou osoba duchovního stavu, nejčastěji kaplan, který uměl nejen číst mešní texty, ale i vést korespondenci, účetnictví ap.

238, 9 co mi každý odpřísaď - (orig. *ûf iwer ieslîches eit*). W. tu předvádí v příkladné podobě své umění ironie; jejím předmětem se stává nikoli posvátná podstata věci, ale různé přídatnosti všeho druhu, jež se tu osvědčují či prokazují stejně slavnostně.

239, 1 ať skromný jedlík, nebo žrout - (orig. *vrâz*, nm. *Vielfrass*, Fresser, lat. *vorax*); popis grálu jako zdroje hojnosti je blízký pohádkám, avšak leckde poněkud vzdálený posvátnosti mystéria (zázračná hostie působí zprostředkováně - srv. výše), takže vypravěč (nebo přímo W.?) neskrývá svůj odstup ani humor. Někteří interpreti (E. Martin, 1903, E. H. Zeydel, 1949) poukazují na podobné přízemní ovzduší studentského Auerbachova sklepa v Lipsku, jak je (záměrně a rovněž s přísl. odstupem) zobrazil J. W. Goethe ve Faustovi (připomínaném v souvislosti s Pz-em často i jinak).

239, 11 a násł. Zdráhal se na nich vyzvídat - otevírá se důležitý dějový motiv, Pz. v duchu rytířské výchovy se chová zdrženlivě, protože si jedno z Gurnamanzových naučení vyložil nesprávně; jinak by náš básník nebyl důsledný, neboť např. už Gahmuret se na ledacos vyptával u královny Belakany (Pz. v. 26, 1 a násł.) a podobně se bude chovat i Gawan (Pz. v. 556, 6 a násł., příp. 554, 26 a násł., 593, 29; 655, 12 a násł. aj.), oba převážně rovněž ze zájmu o trpící, slabé nebo utiskované. - R. Gruenter (1958) upozorňuje na sl. 328 v MTit-ovi, kde jeho autor (Albrecht) vysvětluje, proč Pz. očekávanou otázku nepoložil, a za pravou příčinu pokládá spíše mladíkovu zuchtrich *einvalte* než *unbescheidenheit*. Zucht se vztahuje na Gurnamanzovu výuku, nepochyběně mimořádně důsažnou (řích); *einvalte* (shn. prostota, nm. *Einfalt*) tu odpovídá „*mrvnî zpûsobilostî*“ bezúhonné povahy, „dosud neoslabené pochybami“; naproti tomu u pojmu *unbescheidenheit* má epik zřejmě na mysli jmenovitě „*nezkušenost* ve věcech dvorských zpûsobů“; mladý rytíř je vzal příliš doslova, protože ještě nedokázal sladit vrozené vlastnosti (*Angeborenes*) s naučenými zásadami (*Erlerntes*); na rozdíl od Siguny (Pz. v. 255, 1 a násł.) i od některých no-

vodobých interpretů, zejm. J. Schwieteringa (1944/1946) a G. Webera (1948), tedy německý básník ve 13. stol. zhodnotil hrdinův pokles velmi shovívavě. - Pokud pak jde o otázku samu, proti Ch-ovi dochází k významnému posunu: místo zvědavosti („*Neugierfrage*, *Erkundigungsfrage*“), třebaže v rovině nejvyšší spirituality (Proč krvácí kopí? Komu slouží grál?), přichází u W-a ke slovu soucit s trpícím Anfortasem („*Mitleidsfrage*“ - K. O. Brogsitter, 1965), jinak řečeno *caritas a compassio* (H. B. Willson, 1962).

241, 8 mám vzor spíš v tětivě než v luku - (orig. *die senewen âne bogen*; nm. *Sehne*, tětiva; *Bogen*, oblouk, lučiště, luk); následuje přímr (n. *podenství* - *bîspel*), v sekundár. literatuře obvykle nazývaný *Bogenleichnis* a významný zvláště tím, že se tu W. vyjadřuje ke svým tvůrčím postupům, třebaže mnohé zůstává nadále nejasné a v lecœms si autor protiřečí; výklad má tedy všechny příznačné rysy básníkova „temného slohu“ a stal se předmětem četných pokusů o interpretaci. Podobně jako v prologu je lze rozdělit zhruba do dvou skupin: jedna z nich se v textu snaží hledat další doklady W-ova sporu s Gottf-em, druhá ve zmíněných verších nachází hlubší smysl a další klíč k básníkově poetice. F. H. Bäuml (1987) vychází sice z Gottf-ovy dobové kritiky, podle níž (vypravěč) W. je „*der vindaere wilder maere*“, příp. „*der maere wildenaere*“ (Trist. 4663 a 4666, tj. ten, kdo si vymýší nevěrohodné věci, nebo přímo darebák, „*handlîr se zvěřinou*“ - wilde, srv. nm. *Wildbret*), a náš básník se přirozeně brání; činí tak ovšem obrazně a vychází přitom ze symboliky středověkých exegetů: přirovnává svůj sloh k tětivě, která je přímá, rovná, pokud sleduje hrdinovy osudy, avšak chce-li zasáhnout čtenáře (posluchače), zapůsobit na něj žádoucí měrou, musí se nakonec ve svém vyprávění zkřivit, ohnout (*krümmen*); tímto poznatkem o „*přímém*“ a „*křivém*“ však autor už zásady exegese přesahuje, nejde mu pouze o „výstavbu mostu“ od předmětu k významu, nýbrž o „*zkušenost*, skrize niž se posluchač“ (čtenář) „po všech dějích dá dovést“ (hindurchgeführt wird) „ještě dále.“ - Naproti tomu K. K. Klein ve svých interpretacích (1953, 1954, 1955, 1961), jež sám nazývá „*vzdušnou říši dohadů*“, barvitě líčí osudový střet obou básníků, činí tak ovšem způsobem, kterým vzbudil úctu i u kollegů, jinak velmi citlivých na různé „*odvážné spekulace*“; ve svých studiích se autor zaměřil vedle prologu k Pz-ovi a vedle tzv. „*sebeobhajoby*“ (Pz. v. 114, 5 a násł.) právě na „*přímér o lučišti*“ a dochází k závěru, že W-ovy „*mrvnî opodstatněné*“ (proti) útoky velmi na Gottf-a zapůsobily a že právě proto zůstal jeho Trist. nedokončen. O ostrosti polemiky svědčí mj. zmínky o „*kozlu*“ a „*shnilých pařezech*“ (sr. Pz. v. 241, 29 a 30), určené opět, alespoň podle cit. interpreta, Gottf-ovi. Ani on avšak nešetřil nevybírávými výrazy: W. J. Schröder (1958) soudí, že obrat „*vindaere wilder maere*“ znamená přímo „*básník na okraji společnosti*“, tedy „*diletantský, nevzdělaný literát*“; pro E. Ochse (1961) je „*wildenaere*“ dokonce nepochyběný ničemník, který divoké (*wildez*) vydává za krotké (zam, sr. i výše). V jiné, předchozí analýze (1956) W. J. Schröder vychází z mírnějšího významu slova *wildenaere*, tj. myslivec, takže

básník by se pak podobal „lovci, vyzbrojenému lukem, kterým stíhá (loví) své příběhy a děje (maere)“.

241, 15 Kdo mluví křivolace - (orig. swer iu saget von der krümben); zvlášť obtížné místo dovoluje (přinejmenším) čtverý výklad: 1/ kdo s vámi hovoří nepatřičně („od věci“); 2/ pokřiveně, „pod vlivem křivosti“ (tětivy?); 3/ kdo vám o křivosti vykládá naopak proto, aby ji doporučoval; 4/ „kdo vám (tu) o ní vypráví k neoprávněné nevoli posluchačů - W. Haug, 1992, E. Nellmann, 1994.

242, 4 eval - (orig. bûhurt, stfr. bohordeïs, slat. bohordicum), nácvál, méně často jednotlivce, obvykleji celé skupiny se založenými kopími nebo dřevci.

249, 14 na lípě - u Ch-a sedí dívka „soz un chesne“, slat. cassanum, tj. pod dubem; jde tedy o další W-ův osobitý přínos, třebaže motiv se vyskytuje i v pohádkách; J. Schwietering (1920) tu hledá souvislost s obrazem Piety, podle W. Wolfa (1965) však nepříliš přesvědčivě, ale ani on nedošel k jednoznačnému závěru. V tzv. MTit-ovi (viz str. 435-437) se sice scéna podrobněji rozvádí a z obrazového doprovodu k jednomu dochovanému rukopisu je dokonce patrná symbolika věčné obnovy života (půlka stromu je uschlá, druhá se už zelená), ale zpětná vazba na W-a zůstává zatím neprokázaná; nabízí se též možnost vysvětlit místo filologicky (záměnou stfr. soz - pod, za stfr. sor - na) i věcně (úkryt před divou zvěří).

249, 22 svou sestřenici - Sigunina matka Joisiana a Herzeloida byly sestry (srv. Pz. v. 140, 22 a 477, 1).

250, 28 a násl. spoléhal by se na úsilí / po výtce marné - podle Siguny a později i Trevrizenta (zejm. Pz. v. 468, 9) lze grálu dosíci „pouze maně“ (Pz. v. 250, 29), rozumí se z vůle Boží; na tuto důležitou okolnost upozornil už K. Burdach (1938).

251, 2 Mont Salvage - (orig. Munsalvaesche, lat. Mons silvaticus, tedy pův. lesnatá hora, lat. silvesco zn. zároveň rozrůstat se, divočeti, odtud i fr. sauvage, divoký, pustý, nm. wild). Naproti tomuto výkladu, obecně přijímanému, zastává A. Renoir (1960) názor, že sl. salvaesche lze chápat jako subst., svr. fr. salvage, salvaige od saluer, uzdraviti /se/ (viz též stfr. salve, příp. salveor, salvable /Spasitel/ - A. J. Greimas, 1980; svr. i San Marte, 1861: „Berg des Heils“, tedy „Hora spásy“), W. sám však v Tit-ovi překládá slovo salvâsch jako wilde - divoký. Pokud jde o hledisko zeměpisné, M. Wynnowá (1961) klade horu do bezprostřední blízkosti Bretaně, Terre de Salvage sahá až k řece Plimizolu (viz Pz. v. 273, 10). Naopak W. J. Schröder (1952) pokládá horu za neskutečnou; podle něho odpovídá protikladu mezi „pozemským slzavým údolím a Svatou zemí“ (dem Heiligen Land - svr. H. Kratz, 1973). Mýthus Pusté země a grálu se objevuje i u T. S. Eliota (1922), „topos Kouzelného vrchu“ u Th. Manna (1924) - viz str. 486.

251, 5 Titurel - (ps. též Tyturel), zmíněný už dříve jako kmet „tak sličný, že krásnějšího neznal svět“ (Pz. v. 240, 27 a násl.), děd Pz-ovy matky, královny Herzeloidy. - W. buduje soustavu příbuzenských vztahů velmi promyšleně; zatímco svět otcovský, včetně Gahmureta a jeho pokrevních blízkých, představuje vzory rytířství, svět mateřský je obklopen „stínů hřichu a viny a na druhé straně lesku Boží milosti a blaha poskytovaného jen vyvoleným“ (J. Bumke, 1990).

251, 13 Trevrizen - podle J. Fourqueta (1949) nejspíše zkomolenina některého jména z Hartm-ova E-a (Li bers von Treverin, příp. dalších); podle E. Martina (1903) ze stfr. Trefrecean; trive, trieve, trêve, příměří; recevoir, přijímati (srv. též J. Heinzle, 1972).

251, 15 Anfortas - (ps. též Am-), zřejmě alegorické jm. ze stfr. enferté, zbabění sily, prov. enfermetat(z), lat. infirmitate(m), tedy ve význ. slabost, fyzičká (i morální), příp. nemoc.

253, 12 Luneta - poradila své paní Laudině, aby se znova vdala za Iweina, tady za muže, který zabil jejího chotě v boji; na rozdíl od Hartm-ovy hradištní Siguna zůstala nebožtíkovi věrná. Ve svých přísných mravních zásadách stál ovšem W. téměř osamocen, např. Gottf. dal za pravdu druhé straně.

253, 28 Trebuchet - proslulý kovář, W. se o něm zmiňuje i ve Willehalmovi; u Ch-a Trebucet, islandská sága z poč. 14. stol. uvádí jm. Tibuer.

255, 3 nechci vás vidět - Siguna okamžitě změní tón a začne Pz-ovi vykat.

255, 9 Garciloie - (též Garschiloye von Gruonlant - viz i Pz. v. 806, 14); jméno zřejmě W. převzal z Eilh-ova Tristranta.

256, 9 fintál - viz Pz. v. 44, 4.

257, 14 labuť - jako symbol bělosti se objevuje už v nejstar. germ. památkách, jedna z valkýr se např. jmenovala Svanhvít; svan, labuť, hvít, bílý(á).

260, 29 a násl. z Gaheviešu - Orilova výzbroj a výstroj mají většinou nápadný vztah k druhému bojovníkovi, Pz-ovi a jeho rodu; podle některých interpretů se tak stalo vlivem dodatečných (nepečlivých) úprav. - Ovšem podle Pz. v. 339, 28 a násl. patřil kdysi knížeti přinejmenším jeden kůň původem z Mont Salvage.

261, 20 Beaugenan - (též Béâlzenân), snad fr. město Beaugenay na Loiře, kde dne 18. 3. 1152 bylo vyhlášeno za neplatné manželství Eleonory (z rodu Anjouovců) a krále Ludvíka VII. Nedá se vyloučit ani další podnět: v Hartm-ově E-ovi vystupuje král Béals z Gomoretu; druhého jm. W. použil jako osobního /Gahmuret/, první mu tedy mohlo posloužit jako místní.

261, 26 soissonským plátem - tedy ze Soissons, fr. města na řece Aisně.

261, 28 Brumbane - jezero, u kt. Pz. poprvé potkal Krále rybáře, jak se o tom vypráví na zač. této knihy.

264, 1 a násł. proč onen hněv - rozumí se Orilův; jeho tvrdý trest vyšvětuje J. Knight Bostock (1952) právnicky a zároveň objasňuje postoj obou rytířů, účastníků klání: manžel ve stř. má právo svou ženu „obvinít, hájit proti druhým i trestat“, jeho postavení v celém sporu není tedy jednoznačné; také Pz. na jedné straně jako rytíř je povinen zastat se nevinného, slabého, „sloužit paní“, avšak na druhé straně musí šetřit mezí, vyhrazených hlavé rodiny. Otázka „práva a bezpráví“ (krump unde sleht) je tedy pro básníka řešitelná pouze úplným smírem stran, k němuž nepochybňě dochází „z vůle Nejvyššího“.

264, 30 však bylo už dost jiných škod - podle Jeana Fourqueta (1938, 1966) připsal W. sloky 263 a 264 dodatečně. Názor (nikoli jednoznačně přijímaný) je součástí zevrubného rozboru, kterým chce autor cit. studií alespoň částečně objasnit historii W-ova díla a jeho vzniku; podle nich měl básník postupně po ruce dva rukopisy Ch-ova textu, jiné naopak neznał (např. tzv. prolog Bliocadran); nejprve patrně pracoval na nějakém menším dvoře (na Wildenbergu?), pak přesdílil k významnějšímu mecenášovi, kde se mohl seznámit s dalšími prameny (navíc i nepřímými, např. se Solinovým Polyhistorem ap.). Práce francouzského interpreta byla přijata v německých badatelských kruzích „s velkou vděčností“.

270, 17 ne, paní nespouštějí křík - narážka na dobové zvyky při turnajích (viz Pz. v. 32, 16 a násł. vč. pozn.).

270, 20 pan Lembekin - (orig. Lämbekin); narážka je nejasná, Lämbekin (zdrobnělina jm. Lambert) mohl patřit k panošům na turnajích (krügier, viz rovněž Pz. 32, 16 a násł. vč. pozn.).

271, 9 Jeune Bois - /ps. též juven poys, stfr., resp. fr. mladý les/, pojmenováno chápávat jako vlastní jméno místní, anebo jako jm. obecné, tedy malinu na poč. hvozdu.

271, 12 Dodines - byl stejně jako jeho bratr Taurian (viz dále Pz. v. 460, 19) pokládán za „divého“; tak se objevuje v E-ovi Hartm-ově i Ch-ově (Doidines li sauvages).

271, 23 takže se páni rozloučili - příběh o druhém setkání s Ješutou a Orilem slouží Paulu Salmonovi (1960) za příklad W-ovy vypravěcké dovednosti. Zatímco Ch. líčí události „přímočaře“, náš básník je zprvu záměrně zatemňuje. Kněžna sice od prvního okamžiku ví, koho má před sebou, Pz. však nikoli, a čtenář souvislosti jen tuší, pokud mu neuniknou náhodné zmínky o jméně knížete. Tímto způsobem autor nejen zvyšuje napětí, ale

i „na základě zdánlivě bezvýznamných podrobností“ zpěvuje vzájemné vazby mezi jednotlivými částmi románu (podobně soudili už H. J. Weigand, W. J. Schröder aj.).

273, 10 na březích ... Plimizolu - (orig. Plimizoel); řeka na hranici Terre de Salvage ústila údajně do moře u města Corkobry; ve W-ově díle se objeví ještě nejednou. Podle M. Wynnové (1953, 1961) svět grálu vrůstá do skutečného prostředí (evropského, asijského i afrického) velmi podstatně, jde zřejmě o promyšlený básníkův záměr. Na základě údajů o vzdálenostech, uváděných v příběhu, vypracovala autorka plánek, z něhož je patrné, že uvedený vodní tok se vléval do moře (oceánu?) a že tvořil přirozenou hranici mezi Bretaní s městem Nantes (na jihu?) a grálským územím (na severu?).

277, 4 Jofreit Fils Idol - (ps. též fīz /tj. syn/ Idoel, u Ch-a Girflez li filz Do), synovec krále Artuše, vstoupí ještě několikrát do děje.

277, 30 Kníže byl strůjcem též mých běd - narážka na Orilovo střetnutí s Artušovými rytíři (viz Pz. v. 134, 28 a násł., příp. 135, 7 a násł. výše).

279, 30 k lásce až do bílého dne - celá V. kn. se opět v mnohem liší od Ch-ova podání, u něho např. hrdina potká Krále rybáře na řece, ve (čtyřhranné) hradní síni ho pak znova spatří uprostřed čtyř set rytířů „vesedě u ohně“. Také Ch-ův Perceval pamětliv Gornemantova naučení sice oponíme položit dvě klíčové otázky, ale jejich obsah je jiný (pozn. k Pz. v. 239, 11 a násł.). Mladík se chce na vše vyptat až příští den, ráno však najde hrad opuštěný (ale nikdo mu nesplá). V lese pak nalezne bezhlavého rytíře; panna, jež u něho sedí, se nejprve podivuje, odkud mladý pán přijíždí, neboť „na pět mil v okolí není žádné lidské obydlí“, a teprve později jezdci vysvětlí, že šlo zřejmě o hrad bohatého Krále rybáře, který utrpěl v boji bolestivou ránu; přitom otázky ho mohly vyléčit. Perc. se také doví, že dívka je jeho sestřenice. - Potom následuje souboj s Orilem a události na Artušově dvoře v podstatě tak jako u W-a.

(VI.kniha)

280, 2 Karidol - (orig. Charidol, Karidoel, vyskytuje se též v Hartm-ově E-ovi a Iweinovi; u Ch-a Carlion), hrad krále Artuše, podle E. Martina (1903) zřejmě „Carlisle v Cumberlandu“.

281, 16 a násł. byl mužem květnového času - (orig. maienbaere man, nm. maienhaft); W. si vytvořil nové slovo (neologismus), aby s dobromyslnou ironií čtenářům (posluchačům) připomněl Artušovu zálibu v květnových svatodušních slavnostech („Artus-Pfingsten-Komplex“ - L. P. Johnson, 1989, viz dále); poznamenejme, že podobnou tradici udržovali i Anjouovci: na dvoře Eleonory Aquitánské vycholila mezi Letnicemi a svátkem sv. Jana Křtitele (24. června) tzv. „evropská sezóna“ (saison), jíž se praví-

delně zúčastňovali příslušníci předních královských a šlechtických rodů z mnoha zemí (srv. též jiné dvorské / rytířské / svatodušní slavnosti, zejm. v Mohuči r. 1184 a 1188). Tehdy platil klid zbraní (Waffenstillstand), kdy naly se rozmanité hry i turnaje a přítomnost bohatých nevěst poskytovala příležitost k námluvám (Brautschau), takže bezzemkům se tím nabízela možnost udržet se sňatkem v urozené společnosti (F. Heer, 1983).

281, 20 a násł. kraj / zimomřil - rámcem celé příhody je pro F. H. Bäumla (1987) důkazem, že W. se snažil od vžité artušovské tradice zachovat odstup: obvyklému obrazu kvetoucí jarní přírody odporuje nenadálý přechod sněhu.

282, 24 sníh a krev - patří k prastarým básnickým obrazům milované bytosti, jež je s to člověka ranit láskou natolik, že ho zbaví smyslů: vyskytoval se už v keltských, irských a anglických lidových písničkách, odtud přešel do Německa, Itálie i k nám (místo sněhu se někdy v prvé části metafory objevuje mléko nebo mramor).

284, 30 Segramors - u Ch-a Sagremor le Desreé (tj. „Nespoutaný“; Perc. v. 4220 aj. ze stfr. desreer, -oier, oddělit se, vzpírat se; opak areer, mj. zařadit se v bitvě).

288, 4 a násł. Paní všeho milování - (frô Minne, ps. též frou, vrou aj.); personifikace byla tehdy obvyklá, svr. např. frô Aventiure (Paní Zvěst, Dobrodružství, Příhoda), frô Werlt (Svět - u Walth-a, u Ottokara uz der Geul aj.); frô Witze (Paní vši důvtipnosti - Pz. v. 288, 13) se vyskytuje u W-a poprvé.

290, 12 a násł. zvedá ratiště / na dohled naší panovnici - hrozit zbraněmi před dámou se pokládá za nepatřičné také v Hartm-ově E-ovi.

291, 1 a násł. Proč, Paní všeho milování - podle M. Martiové (1927) jde o „řeč hanlivou“ (Scheltrede). Láska ve smyslu dvorské služby paní (na rozdíl od lásky manželské) je pro W-a zdrojem opakováných trpkostí, jak vyplynulo už ze závěru II. knihy a jak se objeví i v dalších zmínkách. - Celou sloku lze chápát jako tři čtyřverší, jedno dvouverší a dále čtyř- a dvanactiverší s posledním čtyřverším na začátku sl. 292. - V jednotlivostech se jako autoři, W-ovi blízcí, připomínají kromě Ovidia (*Ars amatoria*) i Andreas Capellanus (*De amore*, po r. 1180), a hlavně Heinrich von Veld. (viz i níže).

291, 17 Paní Libost - orig. frô (frou) Liebe; vykládá se různě, od „srdečné radosti“ (*Herzensfreude*) až po oboustrannou touhu, tedy pocit vysloveně erotický (H. E. Wiegand, 1972).

291, 22 krvemilstvo - zda narážka směřuje proti Hartm-ovu Gregoriovi („Vyvolenému“ Th. Manna - viz str. 486), nelze spolehlivě doložit.

291, 26 vazal škodí svému králi - platí např. o Trist-ovi a Lancelotovi.

292, 18 pan z Veldeke - Heinrich von Veld., významný dvorský básník, předchůdce W-ův, autor *Servatia*, a hlavně *Eneity* (*Aeneidy*), dokončené, zřejmě podle francouzské předlohy, kolem r. 1185, žil rovněž na dvoře durynského lantkraběte Hermanna. V příběhu se klade důraz hlavně na milostné vztahy (Dido, Lavinia), patrný je vliv Ovidiův. Dílo mělo značný ohlas, např. u Gottf-a, Rudolfa von Ems, a také u W-a, v posledním případě, jak upozorňuje James F. Poag (1962, 1965), však sotva bezvýhradný: autor Pz-a tu sice nalezl „návod, jak lásku získat“, nikoliv však jak ji „neztratit“ (viz Pz. v. 291, 21 a násł., příp. 532, 1 a násł.); svého „učitele a mistra“ (Wh. v. 76, 24) pak překonává tím, že milostný cit zbavuje „osudové přítěže vnějších sil“, a to pomocí „věrnosti“ (*triuwe*) „přímo v srdci“ (podobně L. Wolff, 1952).

292, 18 a násł. svůj strom / též umně vypěstil dle vás - možná opět narážka na výjev z *Eneity*. V rozhodující chvíli si Dido a Eneas (Pz. v. 399, 12) zvolí za útočiště před bouří strom (u Vergilia jeskyni).

293, 13 Gardais - (též Kardeis, v Hartm-ově E-ovi *Garadeas von Brebas*), bratr královny Conduir-Amour: bude po něm pojmenován i její syn (viz Pz. v. 781, 22).

294, 5 na řemeni - měli zavěšený meč, nebo si kolem krku uvázali přímo oprátku všichni ti, kdož přicházeli vítěze prosit o milost.

295, 18 Artušův slavný senešal - Keie, má podle E. H. Zeydela (1952) určité společné rysy s vévodou Leopoldem Rakouským: narážka by se mohla týkat jeho nehody na turnaji ve Štýrském Hradci (1194); zároveň se předpokládá, že nás básník stál ve známém sporu tohoto velmože s Anjouovcem Richardem Lví Srdce (kterého zajal a věznil při jeho návratu ze Svaté země) na straně anglického krále.

296, 16 jiní však jinak soudili - např. v E-ovi a v Lanzeletovi platí Keie za „nactiutrhače“ (*kâstspreche*) anebo pomlouvače, zlolajníka (*arcspreche*).

296, 19 a násł. Z mých zvěstí plyne naopak, / že byl muž řádný - na tomto místě se podle F. H. Bäumla (1987) prokazuje, jak se po přechodu od ústní k psané epice tříbily rozdíly mezi básníkem, vypravěčem, textem a obezenstvem. V daném případě se staví vypravěč i proti svým posluchačům (čtenářům), podle jeho zdání „málo soudným“ (*unkritische Haltung des Publikums*). Navíc J. Bumke (1990) upozorňuje na to, že „úhel vypravěčova pohledu“ se mění rovněž v souvislosti s proměnami, jimiž prochází artušovská společnost: po zmatcích popsaných ve III. knize, během nichž i Keie překračoval míru, přichází opět ke slovu - hlavně zásluhou Gawanovou - mravy Kulatého stolu, kde ani senešalovi nezbývá než „řádně“ plnit svěřené povinnosti. Rozpor mezi potřebami bezprostřední

dějové zápletky a obnoveným harmonickým obrazem Artušova dvora se autorovi ovšem nepodařilo zcela zastřít.

297, 16 durynský kníže Heřmane - (orig. *Duringen*, svr. *Hermunduri u Taccita*); verš platí za další důležitou zmínku o W-ově tamním pobytu, během něhož se mu mj. díky umění milovnému zeměpánovi (mimochoodem, za tehdejších sporů o říšskou korunu jistý čas v blízkých stycích s Otou IV. Brunšvickým, vnukem *Eleonory Aquitánské*) dostaly do rukou důležité, hlavně francouzské manuskripty, např. předloha k *Willehalmovi* (svr. Wh. v. 3, 8). - Četné listinné zmínky o stycích lantkraběte s Rupertem I. von Durne, patrně prvním W-ovým mecenášem (viz výše), k nimž docházelo zřejmě už od konce 12. stol., dovolují předpokládat ještě předchozí básníkovu znalost poměrů na lantkraběcím dvoře. Sama VI. kn. vznikla nejspíše v letech 1202 a 1203, kdy došlo k obléhání Erfurtu, jehož se W. téměř určitě zúčastnil (svr. dále Pz. v. 379, 18 a násl.); není ovšem jasné, na čí straně, neboť hrabě z Durne a lantkrabě, známý politický obojetník, stáli tehdy proti sobě ve znepřátelených táborech. První možnosti nasvědčuje následující narázka na pana z Reispachu (Pz. v. 297, 29). - Kromě W-a pobývali na durynském dvoře též Heinrich von Veld. (na hradě Naumburku dokončil svou Eneitu), dále Albert von Halberstadt, překladatel Ovidiových Proměn, a Heribort von Wetzlar, který od lantkraběte získal francouzský rukopis jako předlohu ke své *Liet von Troye* (Písni o Trójí). V tomto prostředí nechyběl ani Walth., jenž ve svých písňích a průpovídkách (*Sprüche*) mj. poukazoval na tamější dvorské nešvary (viz níže Pz. v. 297, 24 a násl.).

297, 24 Však víc, co nám pan Walther zpívá - citovaný Walth-ův verš se jinak nezachoval. H. Mettke (1989) se dokonce domnívá, že celá kritická poznámka o poměrech na durynském dvoře vznikla dodatečně. Jaké byly vzájemné vztahy našeho básníka a Walth-a, lze dnes těžko posoudit, T. A. Rompelman (1950), K. K. Klein (1952) i další badatelé se shodují v tom, že byly napjaté, ovšem spíše s odkazem na W-ovu zmínku ve Wh-ovi (Wh. v. 286, 19 a násl.), svým vyzněním velmi jízlivou.

297, 29 pan Jindřich z Reispachu - (ps. též *Rīspach*), je osoba poněkud „hádankovitá“ (J. Bumke, 1966). Je-li *Rīspach* totožný s Reisbachem poblíž Pasova, pak by mohl sloužit za další důkaz, že tato část Pz-a vznikla ještě někde v bavorsko-franckém prostoru (v Goethově *Faustovi* I, v. 2189, mj. čteme o *Rippachu*, „mezi Lipskem a Naumburkem“).

298, 6 Gawan - (u Ch-a *Gauvain*), jedna z nejznámějších postav dvorské epiky, proslulý rytíř Kulatého stolu, objevuje se už u *Geoffroie of Monmouth*, v Hartm-ově *Iweinovi* např. vystupuje jako obecně uznávaný, „slunečně nadpřirozený“ (F. Heer, 1983) vzor rytířství - podobně jej líčí i Th. Malory (15. stol.), navíc jako prvního ze čtyř bratrů (kromě něho se připomíná *Gaheris*, *Agravain* a *Gareth*); W. se zmiňuje pouze o jednom, jménem *Beaucorps* (Pz. v. 39, 26 a násl., aj.), zato o dvou sestrách (Pz. v. 334, 19-20; 606, 29 aj.); v našem příběhu G. sehraje klíčovou roli Pz-ova protějšku.

300, 23 Pán - (orig. mén hér Gawan), tento obrat se vyskytuje v našich příhodách často, dosl. překlad „můj pán“ ovšem znamená patrně tolík co fr. monsieur, stfr. sieur, seigneur, tedy přísl. vyšší šlechty (D. Kuhn, 1986 - svr. mj. Pz. v. 184, 4). - Hrdinu tehdejší obecenstvo dobře znalo např. z Hartmiových románů, náš básník jej tedy nemusel blíže představovat.

301, 9 sám jednou v moci těchto pout - o Gw-ově příhodě s královou Ingousou de Bachtarließ, ani o samotné šlechetné dámě se nezachovala žádná zmínka, pouze ve shn. románu Heinricha von dem Türlin *Die Krone* (Koruna) se vypráví, že Gw. se v příběhu s jednou paní bodl kopím do nohy z obavy, že ho jinak omámlí nikoli úběl sněhu a krev, ale v jeho případě vůně květiny.

301, 27 přikryl sníh / zkrvělý po třech krůpějích - těmito verši W. uzavírá další sled klíčových událostí, nazývané obvykle *Blutstropfenepisode* (epizoda s kapkami krve). U Ch-a rytíř čeká, až kapky vysuší slunce, u našeho básníka je sám pokryje pláštěm (shn. faile, vélé, vél / nm. der Mantel/, ze stfr. voil, fr. voile, závoj, plachetka, plachta, lat. velum; druhý význam. „šátek“ není spolehlivě doložen - M. Lexer, 1876). Podle R. Bezzoly (1947) je francouzské „intuitivně-symbolické řešení“ působivější než pouhá „alegorie daná uvědomělým činem“, ovšem badatel připouští, že může být míňena komický; jedna ani druhá interpretace však nevylučuje závěr, že Pz. po událostech na Grálském hradě a po souboji s Orilem se tu obrací „do hlubin svého vlastního bytí“, také H. Emmelová (1952) ve vztahu k tomuto místu hovoří o hrdinově „nekonečnosti duše“ (seelische Unendlichkeit). Básník K. Vollmoeller (1878-1948 - viz str. 491) zdobněji právě ve zm. souvislostech Pz-a jako „významotvornou postavu“ (Sinnfigur) pro „ovzduší přelomu století“ (U. Schulzeová, 1986). M. de Riquer (1955) upozorňuje, že lidová barevná symbolika při popisu ženské krásy (připomenutá už dříve) se objevuje i v Ovidiových Proměnách (et in niveo mixtum candore ruborem); podle H. Kolba (1957) W. celou příhodu vyhrocuje navzájem protikladnými postavami Paní všechno milování (fr. Minne) a Paní všechno důvtipu (fr. Witze), aby tím naznačil neochotu trpělivě snášet „škodlivou moc lásky, jež nezná míry“, význam příhody s kapkami krve se potvrzuje i následně, neboť na tomtéž místě se později oba manželé spolu sejdou, čímž prokází wâre minne, pravou, tj. věrnou lásku (Pz. v. 797, 6 a násl.). E. Köhler (1959) důraz na „pošetlosti lásky“ tlumí a spíše upozorňuje na možnost, že hrdina se „s láskou loučí“ vzhledem k zamýšlené „duchovní cestě za grálem“; také G. Misch (1927) se v dané souvislosti zmiňuje o projevu „duchovního soustředění“. - Na proti tomu M. Wehrli (1950) obrací pozornost k opačné stránce příhody, tj. k její „komické automatici“ (komische Automatik), u Segramorse dokonce s „burleskními rysy“. L. P. Johnson (1989) se pak snaží zmíněné „komice, humoru či ironii“ vymezit patřičné místo a pojmenovává, že v Ch-ově pojedí zcela „humor chybí“, zatímco náš básník nepopírá „vážné duchovní jádro textu“, ale naopak ho použitím nových motivických prostředků „pomáhá zachránit“.

302, 14 srdce jinak smělá - (orig. *frebel* je použito kvůli rým. shodě s „/ougen/ nebel“), slovo má řadu podob, jedna z nich se vyskytuje i v našem Da-limilovi (*virebel*).

306, 17 na pláštíku chybí stuha - (orig. *âne snuor*), takže hrdina nemá čím si jej svázat. Velká módní novinka (srv. Pz. v. 144, 28 a násł., příp. 228, 1r vč. pozn.) měla zřejmě původ ve Francii (srv. Hartm., E. v. 1546 a násł.); v Ch-ové Er-ovi chyběl Ènidě na pláště rovněž potřebný úvazek, k danému účelu jí proto opatřili stuhu (*atache*) čtyři lokte dlouhou, hedvábnou a protkávanou zlatem (E. v. 1606 a násł.).

309, 18 Acraton - (orig. *Acratôn*) pokládali pohané za největší město světa vedle Babylónu. Solinus se zmíňuje o Acrotonu na hoře Athos, jehož obyvatelé se dožívali vysokého věku.

312, 9 nozdry probodené - mívali ve stř. koně i mezci, pokud špatně dýchali, neboť se věřilo, že se jim tak odpomůže od nedostatku vzduchu.

312, 10 plece i boky popálené - měli proto, že popsaným způsobem se na těle zvýřat odstraňovalo „všechno škodlivé“.

312, 23 a násł. vzdělána byla po zvyku / všech dvorských dialektiků - dialektika spolu s geometrií a astronomií představovaly tři ze sedmi svobodných umění: ke zbývajícím čtyřem patřily gramatika, aritmetika, rétorika a muzika (srv. i str. 428).

312, 27 Cundrië - (orig. též *Cundrîe*, snad ze shn. *kunder*, *netvor*, *zrûda*; podle jiných ze stfr. *conrée*, „ozdobená“, příp. z vlast. jm. *Gondrée*, srv. *Roman de la Violette*, 1. třet. 13. stol. - E.Nellmann, 1994), patří k významným postavám příběhu.

313, 4 a násł. hedvábí... z Gentu - orig. *brûtlachen*, *brût-nevěsta*, laken-prostěradlo, plachetka, později vzácná látká vûbec, podle Knorra a Finka (1940) hedvábí. Gent byl už v raném stř. vyhlášený svými tkalcí a barvíři.

314, 16 Hekuba - (ps. též *Ekubâ*) je uváděna jako pohanská královna z Jan-fusy (ps. též *Janfûse*, *Lanfuse*): o této zemi ani o její panovnici není nic bližšího známo (J. Fourquet, 1949), očividně jsou ovšem vnější vztahy k antickým pramenům (srv. stejnojmennou choť trojského krále Priama).

317, 1 Thabronit - (ps. též *Tabrunit*; možná pův. *Taprobans*, ant. název Cejlonu), proslul zejm. výrobou hedvábí a chovem koní. Sídlila v něm královna Secundilla.

317, 5 a násł. Vaire-Fils - bratr Pz-ùv, se tu opět připomíná, což A. T. Hatto (1949) pokládá za důkaz básníkova rozhodnutí, že dílo dokončí; Ch-ova předloha zůstala, jak známo, torzem uprostřed událostí na artušovském dvoře a zmíněný hrdina vstoupí do děje teprve po nich, až v XV. kn.

318, 2 o falši - soudí L. P. Johnson (1967), že patří k příznačným motivům díla: hovoří se o ní v prologu, nyní opět v okamžiku největší hrdinovy krize a překonána je až v závěru, neboť grál jakoukoli valsích gesellschaft (společenství, spolčování s falší) zakazuje. Tím se míní především falešné chování vůči Bohu; v takovémto společenství člověk nakonec ztratí i *werdekeit* (vážnost) na tomto světě (východisko se naznačuje už v Pz. v. 319, 7 a násł.).

318, 19 Chastel-Merveille - (nebo de la M.; stfr. *chastel*, zámek, hrad, z lat. *castellum*, *castrum*, opevněné místo, pův. tábor; *merveille*, zázrak, div); poprvé se tu připomíná místo budoucích Gw-ových dobrodružství, pro nás příběh velmi důležitých.

321, 20 Champ-Fançon - (ps. též *Schanphanzûn*); jméno je fr. původu (champ - pole, rovina, též místo, kde se konala bitva: *fançon* - dítě).

324, 20 lantkrabě - (orig. *lantgrâve*), původně předseda královského soudu pro určitou oblast n. zemi (např. Durynsko n. Alsasko); stejný přídomek měl W-ùv mecenáš Hermann von Thüringen (durynský).

324, 21 Kingrimorcel - (též *Kingrimursel*), u Ch-a *Guingambresil* (ps. též *Guigambresil*); poukazuje se na podobnost s bretonským místním jm. *Guingamp*.

326, 22 Tribalibot - snad pův. indické město *Palibothra*, dolož. u Plinia, Solina aj.; později se připomíná jako země královny *Secundilly*.

332, 1 Pravíš Bûh? - (orig. *waz is got*); otázka platí za nejvýraznější projev Pz-ovy zwîvel, tj. pochyby, připomenuté už v prologu. W-ùv hrdina se nejprve vzdálí Bohu, pak projeví vůči němu nenávist (*Gotteshaß*), a nakonec se ho zřekne. Takto „dúrazně“ (nachdrücklich) stupňuje básník jeden z nejdůležitějších motivů svého díla (K. O. Brogsitter, 1965).

333, 29 a násł. ten cíl / jménem grál, vězme, poděsil - ojedinělá básníkova zmínka se týká příbuzenských vztahů *Herzeloidy* a *Anfortase* jako sourozenců.

334, 12 Clias - hrdina Ch-ova románu „*Cligès*“ (kol. r. 1170 - viz Pz. v. 586, 27 a 712, 7 vč. pozn., příp. str. 442 a 444); zachoval se i zlomek německého podání, jehož autorem je Ulrich von Tûrheim.

334, 14 jeden pán z jejich doprovodu - (orig. *turkoyte*, srv. dále Pz. v. 594, 4).

334, 19 Itonié - jm. fr. původu (*Idoine*, z lat. *Idonea*). O princezniných vztazích příbuzenských apod., právě tak jako o vztazích její sestry, bude řeč později (Pz. v. 590, 17 a násł.; 591, 9 a násł., příp. 606, 29 aj.).

334, 20 Cundrié - od stejnojmenné grálské poselkyně se co do jména liší pouze délhou posl. souhlásky. O hlubších důvodech rozporuplnosti co do vnější podoby (v druhém případě jde o půvabnou dívku), panují pouze dohadové (osklivost, krása a jejich proměny hrají ve starší epice, včetně lidové, značnou roli); na okraj je možno připomenout, že R. Wagner ve svém Parsifalovi pojál grálskou poselkyni jako ženu oslnivé nádhery.

334, 21 Arniva - (z fr. Ugerne, Ygerne, Yverne) jako mž. krále Utetandra-gona byla připomenuta už ve 2. knize (Pz. v. 65, 30 a násl., příp. 66, 3 a násl. vč. pozn.).

334, 22 Sangiva - (též Sangwine, Sangwen, Seive, Seyve aj. snad ze stfr. saive, schopný, znalý, chytrý; sr. ital. saivo, moudrý) je také spjata příbuzenskými aj. svazky s dalšími osobami našeho příběhu (viz dále Pz. v. 590, 18 aj.).

335, 20 kov z Angramu - tj. z indické Agry, měl už od starověku v Evropě znamenitý zvuk (Plinius). Objevuje se i ve shn. epice, např. v románu *Wigalois* od Wirnta von Grafenberg, nebo v Biterolfsovi (jako Angran).

335, 23 Orestae Gentesin - (ps. též Oraste G.), kraj v Orientu, odkud pocházejí proslulé bambusové násady ke kopím. Základem je patrně lat. výraz *Orestae gentes*, příp. *Orestae populi*, podle Solina „obyvatelé mezi makedonským a Illyrským mořem“.

337, 1 Ted', pravda, neočekávám... - celá sloka působí jako epilog. Obecně se uznává, že knihy I. až VI. tvořily původně uzavřený celek. Po něm patrně nastala v práci na díle přestávka, a to z důvodu, o nichž se interpreti vyslovují různě: buď došlo ke změně mecenáše (J. Bumke, 1979), nebo francouzské rukopisné předlohy (J. Fourquet, 1966).

337, 2 a násl. od vědoucích a věrných dam, / čtenářek - čekali dvorští básníci uznání především, jejich obecenstvo tvořily právě ony, neboť většinu svých mužských protějšků (světského stavu) předčily sečtělostí a vzděláním. Za povšimnutí též stojí, zejm. v souvislosti se závěrem I. knihy, že básník se tu zmíňuje o písemné podobě svého díla, třebaže ústní přednes v jeho době bezpochyby převažoval (J. Bumke, 1986).

337, 6 hůř pouze o jediné z nich - tj. z ostatních paní; o této dámě W. mluví pouze v narážkách: podle tehdejších zvyklostí nás básník sloužil paní, vzhledem ke svým zásadám patrně ještě před sňatkem, neboť taková služba se konala vždy mimo manželský svazek: sám oba vztahy od sebe vždy odděloval, a to ve prospěch druhého (triuwe). Také Pz-a vytvořil možná pro potěchu jisté dámym (bohaté mecenášky?), nasvědčují tomu zmínky v posledním čtyřverší této sloky i na konci XVI. knihy. Patrně však poznal (ještě jinou, další?) ženu, která mu způsobila mnoho trpkostí (viz mj. narážky, na konci II. kn. - Pz. v. 114, 8 a násl. i v kn. této - Pz. v. 313, 26 a násl., hlavně v úvahách o Paní všeho milování - Pz. v. 291, 1 a násl.).

337, 28 a násl. povel z úst, / jež patří nožkám křehčím... - rozumí se z úst básníkovy zmíněné neznámé „paní“ (viz výše).

337, 30 jimiž si houpám ve třmenech - také v VI. knize W. sledoval sice v podstatě osnovu francouzské předlohy, v určitých bodech se však od ní opět odchyloval: u Ch-a vyjíždí Artuš z Carlionu utábořit se na louce u lesa. Při souboji s Percevalem si Keu (Keie) zlomí pouze nadloktí. Gauvain (Gw.) se pak na králův příkaz vyzbrojí, mezitím trojice kapek vlivem slunce ze sněhu téměř zmizí. Jakmile se oba jezdci poznají, sejmou přílby a obejmou se. Všichni se pak spolu s královskými manžely vracejí do Carlionu, a teprve tam se koná slavnost. Druhý den se objeví poselkyně (blíže nepojmenovaná) a pozdraví se s panovníkem i se všemi dalšími přítomnými kromě hlavního hrdiny z důvodů nám známých: nezeptal se grálských, proč krávácí kopí a kterému vzácnému pánoni podávají při obsluze grál. Pak vědma sdělí Artušovi, že ještě večer musí dorazit na Chastel Orguelleus, kde pobývá 566 rytířů se svými dámami (Perc. v. 4689 - o čtyřech královnách, o He-kubě ani jejím prostřednictvím o Vaire-Filsovi nepadne slovo), kdo si však prý chce vysloužit nejvyšší chválu, musí zamířit na Monteskleire a vysvobodit odtud jednu pannu. Vítěz za to může získat kouzelný pás na svůj meč. Gauvain výzvu přijímá, také další odvážlivci se rozhodnou vyrážit za dobrodružství. Perc. se zavazuje, že nikdy nebude dvakrát po sobě nocovat na též místě, dokud nevyzví pravdu o grálu a o zkravavělém kopí. Zatímco se všichni chystají na cestu, Guinganbresil přichází se stížností, že Gauvain zabil jeho pána. Hrdina odmítá nabídku svého bratra Agrevaina, že ho zastoupí v boji. Zároveň prohlašuje, že se necítí vinou. Přesto se má do čtyřiceti dnů dostavit na smluvně místo ke králi z Cavalonu.

(VII.kniha)

338, 4 pan Gawan - vstupuje nyní do děje jako druhý hlavní hrdina, na prvním napříště zcela nezávislý; takový tvůrčí postup znamenal v tehdejší době naprosté novum; tím se také původní schéma dobrodružného románu, „v podstatě řeckého typu“ (M. M. Bachtin, čes. 1980, přel. D. Hodrová), rozšířuje o další klíčovou postavu jako „protějšku nebo zrcadlového obrazu“ (Gegen- oder Spiegelbild) postavy prvé, takže jejich osudy se pak „v různých rovinách navzájem proplétají, rozdělují a doplňují“ (K. O. Brogsitter, 1965); přitom je od sebe liší především „rozličné pojetí povinnosti“ (S. M. Johnson, 1970). Okolnost, že jeden je „opakem (Gegenteil) druhého“, má podstatný význam pro myšlenkovou stavbu celého příběhu, neboť Gawanovo „účastné a chápavé lidství“ zbavuje dílo „křečovité strnulosti“ (W. Mohr, 1958, příp. 1957). Podstatný rozdíl mezi oběma rytíři určuje také rozličná „povala jejich cest“ (M. Wynnowá, 1962): u Gw-a směřují vždy k přesnému cíli, u Pz-a po prvním nezdaru na Mont Salvagi naopak načas postrádají jakýkoli jasný směr (to se projevuje i „v typologii krajiny“ - tamtéž).

339, 28 Gringuljet - (u Ch-a le gringalet, snad kelt. Keincalet) je oř z Mont Salvage, kterého v souboji s grálským rytířem Lybbéâlsem (panem Le Be-

aux de Prend la Cour - viz Pz. v. 473, 23, příp. 260, 28 vč. pozn.) získal Lehelin, daroval jej Orilovi a ten pak Gw-ovi.

340, 20 a násl. žádný prapor ani znak / ...neznal - stál-li W. skutečně při obléhání Erfurtu na straně Hermannové (předpokládat lze i opak), pak se celý tento popis může týkat pomocných českých vojů, které lantkraběti vyslali na pomoc Přemysl Otakar I. (H. Mettke, 1989 - srv. též narázku v Pz. v. 350, 29).

341, 20 pás - orig. gürtel, pův. rytířský, dávali milovníci do zástavy prodejným dívkám; možný je i odkaz na bígürtel (nm. Nebengürtel, n. Geldkatze), někdy i pásek (část odění), do něhož se vkládaly peníze.

341, 24 totožné...s vojandami - orig. soldierse, ze stfr. soudoieresse, soldiere.

343, 21 král z Boidiconionzu - (orig. Poydiconunz, v Ch-ově Lancelotovi Bademaguz /-us/ de Gorre), otec Meleagansův, Meleansův strýc (Pz. v. 348, 27).

343, 22 kníže Astor z Lanvaironzu - (též Lanverunzu) přivedl na bojiště zajaté Bretonce. Jde zřejmě o narázku na artušovský příběh v Ch-ově Lancelotovi (viz dále Pz. v. 387, 3 a násl., zejm. pozn.). První část přídomku poukazuje na místní jméno velšského původu.

343, 25 Meleagans - syn krále Boidiconionze, připomenutý letmo už dříve (Pz. v. 125, II) jako únosce žen, vstupuje znova do děje, provázen touž pochybnou pověstí, známou ostatně už z Ch-ova Lancelota, kde unesl královnu Guinoveru (viz dále Pz. v. 387, 3 a násl.). Ve W-ově příběhu spěchá na pomoc svému bratranci Meleansovi (Pz. v. 344, 15 a násl.), mladému královi náchylnému k podobným způsobům vůči dámám.

344, 15 Meleans de Lis - ps. též Melianz aj., v Hartm-ově E-ovi Melianz, u Ch-a Melianz, syn krále Chauta, synovec krále z Boidiconionzu, bratranc Meleagansův.

345, 13 kníže Lybaut - (též Lyppaut, u Ch-a Tiebaut, v Hartm-ově E-ovi Lybaut), leník Meleansův, přesněji jeho otce Chauta.

345, 14 Chaut - (ps. též Schaut, v Hartm-ově E-ovi Scos).

345, 24 Obiē - (ps. též Oboye), jméno neznámého původu, snad pův. Albiē, stfr. albe, aube, bílý, nevinný, z lat. albus.

345, 25 Obilot - zdrobnělina předchozího jm., u Ch-a se nazývá la Pucele as Manches Petites, tedy Panna s Malými (Krátkými) Rukávy, což souvisí s celým příběhem (viz zejm. Pz. v. 375, II a násl.).

346, 3 a násl. co vaše stáří? - podobnou argumentaci uvádí Eilh-ova Guimèle v jeho Tristrantovi.

346, 15 a násl. kým... / ...pan Galoës - byl Annoře, královna navarrské, vyplývá částečně už z Pz. v. 91, 16 a násl., zejm. 91, 23 vč. pozn.; jm. je fr. původu (stfr. anor, onor, čest, bohatství).

348, 15 Lisavander - (de Bêâveys) je jméno sporného původu. J. Fourquet (1949) je pokládá za téměř nesrozumitelnou zkomoleninu z Ch-ovy Le Conte du Graal, jmenovitě Traez d'Anet (Perc. v. 4828 - tak se nazývá jeden účastník turnaje před Tiebautovým hradem, Perc. v. 4835); jiní poukazují na možný základ stfr. Li Savant, stfr. savance značí znalost, vědění; žádný z obou výkladů se však nepokládá za uspokojivý.

348, 16 Beauvais - (orig. Bêâveys) město v sev. Francii.

348, 25 Gors - odtud pochází král Boidiconionz, zmíněný už výše; jinak ps. Gorre, možná totožné s poloostrovem Gower poblíž velšského města Swansea.

349, 3 Belleroche - (orig. Bêârosche, ze stfr. belle, krásná, a roche, skála) - Lippautovo sídlo. Už A. Schreiber (1922) naznačil souvislost mezi Bellerochem a Erfurtem. K jeho obráncům ve zmíněném roce 1203 patřil totiž Liupold (Lippaut?) z Wormsu, který měl předky z rodu Schönfeldů, při možné záměně -feld a -fels (schön, krásný; vels, fels, skála) by shoda byla nápadná (H. Mettke, 1989).

350, 1 a násl. mám hledět, jak se bijí? - ohlas podobného monologu v Hartm-ově Iweinovi (Iw. v. 4869 a násl.).

350, 29 cizokrajné roty - (orig. fremden bovel) mohly opět být českého původu (H. Mettke, 1989). Sl. bovel tehdy znamenalo doprovodný oddíl ještě bez pejorativního významu (povel, pövel, der Pöbel, čes. póvl; základem je lat. populus).

350, 30 hoblík trpké nejistoty - (orig. hovel, nm. der Hobel), další osobitost W-ova slohu, s nímž mj. u svých posluchačů a čtenářů sklízel velké úspěchy.

351, 10 Semblidac - (z. p. -ku) je blíže neurčená orientální země, která se ve W-ově Wh-ovi připomíná jako panství krále Terraméra (ve zkrác. podobě Semblí - Wh. v. 34, 21).

351, 11 lučištníci z Kahety - (orig. turkople von Kaheti), lehká jízda, vy-zbrojená luky, pověšinou tureckého původu (stfr. turcoples, slat. turcopoli, pův. synové Turků), případně s Turky spřízněného, obvykle po přeslici řeckého. Roku 1187 shromáždil král Vít v Akře velké křižácké vojsko, mj. i ně-

kolik tisíc lehkých harcovníků, známých pod názvem turkopolové, protože byli vyškoleni po tureckém způsobu v šarvátkách na dálku (A. Duggan, čes. 1973). - Slovo Kaheti, zřejmě orientálního původu, se nepodařilo blíže určit.

351, 17 Chci kořistit? Chci zevlovat? – (orig. kipper wesen); sl. kipper ovšem znamenalo zevlouna zvláštního druhu, totiž při turnajích osobu nerytířského stavu či původu (panoše, zbrojnoše aj.), jež doufala, že po klání přijde k nějakému více či méně čestnému zisku, např. opuštěnému koni, ztracenému šperku ap. (M. Martiová, 1927, W. H. Jackson, 1985).

352, 15 pak slyšel starší z dcer – W. líčí hádku obou mladých dam velmi uměřeně: v jiných ryt. románech (v Ch-ově Percovi i v Die Krone Heinricha v. d. Türlin) dojde dokonce k políčkům natolik velkým, že mladší dívka třikrát upadne a z nosu i z úst jí vytryskne krev.

354, 17 a násled. Brevigarieß – (ps. též Privegarz) neznámá končina, se v Pz-ovi vyskytne i později (Pz. v. 772, 14), právě tak jako její vládce, pan Marangließ, bratr Libautův; a dále

Chirniel z Lirivoinu a pan z Avendroinu – (Pz. v. 772, 1 a 2); ani jejich panství nelze blíže určit.

356, 18 bretonští zajatci, ctní muži – se objevují už v Ch-ově Lancelotovi; Meleagant se jimi chlubí hned na počátku románu (viz dále Pz. v. 387, 3 a násled. vč. pozn.).

357, 24 ve větvích uvízl pan Keie – narážka na jeho neslavnovou porážku v Hartm-ově Iweinovi (Iw. v. 4671 a násled.).

359, 6 Laheduman – (ps. též Lahdoman) se později uvádí jako hrabě z Montany (Pz. v. 382, 1).

361, 3 Geroles – (ps. též Scherules, u Ch-a Garin le fil Berte) je purkabím v Bellerochi.

362, 21 vyslala jednu hudebnici – orig. spilwîp; stejně jako spilman patřila ve dvorském prostředí k vítaným zdrojům rozptýlení, vedle zpěvu a hry na různé nástroje ovládala i tanec. Jako poslové se však jinak v dobových pramenech vyskytuje hl. muži (např. hudci Wärbel a Swämmel v NL).

369, 3 a násled. Pane, / jak sám Bůh dobře ví... – Obilot hovoří kurtoazním jazykem, její řeč je složitá ve vnitřní logické stavbě, navenek však jednoduchá, třebaže mnohomluvná; k tomu přispívá hudebnost verše (sr. Pz. v. 370, 8 „váš hlásek“, orig. mundes dôn, nm. Ton). Středověký způsob myšlení je tu zvláště patrný.

371, 29 skvost – na rytířských štítech patřil k průvodním zjevům při klá-

ních, jak W. připomněl už na počátku Gahmuretových dobrodružství (Pz. v. 32, 14 a násled.).

372, 24 Clauditta – jako ženské jméno se u W-a vyskytuje též v XV. knize, kde se tak připomíná dáma, jíž věnoval svou přízeň Vaire-Fils (Pz. v. 771, 15); stejně se v Titurelovi jmenuje sestra krásné Florie z Kanediku (ps. též -ediku, nomin. -ic).

374, 25 Ethnisa – krajina poblíž ráje, kudy podle pověsti protékala řeka Tigris.

374, 30 tam, pod Kavkazem – rozumí se Kavkazem indickým, Hindukúšem (sr. Pz. v. 71, 18).

375, 11 rukáv – se pak stal ozdobou Gw-ova štítu; podobně i Elaina Bělostná, zvaná krásná panna z Ascolatu, nabídla Lancelotovi jako „znamení“ svůj „červený rukávec, šarlatový a velkými perlami vyšivaný“ (Th. Malory, Morte d'Arthur, čes. 1960), také Lavinia v Eneitě si přála, aby hrídina eposu si připevníl na zbroj část jejího odění (v tomto případě závoj).

375, 14 Nauriente – (ps. též Neuriente aj.), jméno poukazuje k východnímu kmennu zvanému lat. Neuri, které uvádí mj. Solinus (tedy Neuri gentes?).

376, 13 tré barbakánů – (orig. barbigân), opevnění kulatého tvaru zajišťovalo prostor před branami; bývalo též součástí městských hradeb (např. v Banské Bystrici a ve Varšavě).

376, 15 pan z Jamoru – (vl. jm. Gardefablet, Kardefablêt) pocházel zřejmě z města (blíže neznámého), jehož jméno sloužilo za válečné heslo (Pz. v. 381, 16) podobně jako město Nantes aj.

378, 2 taft z Řezna – (orig. Regensburger zindál) patřil k tamním vyhlašeným látkám už v II. stol.

379, 6 Schwarzwald – rozsáhlé lesnaté pohoří v jz. Německu.

379, 18 a násled. i před Erfurtem do vinic / vtrhl houf – (orig. Erffurter wîngarte); jde o další zmínku, důležitou pro dataci díla, a tím i W-ových životních osudů. Podle ní VII. kniha zřejmě pochází z období po r. 1203, tehdy totiž vtrhl Filip Švábský do Durynska, ale protivníkovy zbrojné síly ho donutily stáhnout se do Erfurtu; bojů se zúčastnily české houfce, jež zároveň vyplenily velkou část země. – Z přesného odkazu na válečné události W. J. Schröder (1957) vyvozuje (na rozdíl od některých jiných badatelů) závěr, že v době Filipova vpádu byly už v jádru hotovy všechny předchozí knihy (I.-VI.) a zřejmě i rozšířeny v písemné podobě. Celý román pak byl podle jeho výkladu dokončen kolem r. 1210 (podle jiných interpretů jednotlivé kapitoly nevznikaly v časové posloupnosti).

382, 1 z Montany - tj. zřejmě obecně z hor, z hory (srv. stfr. mont, z lat. mons, acc. montem).

382, 16 Estre-Galais - (ps. též Destrigleis), v Hartm.-ové E.-ovi se jeho království nazývá Destregales, stfr. d'estre Galois, doslova „mimo velšské území“.

382, 24 Montane Cluse - (ps. též Muntâne) dosl. krajina s horskými roklími, propastmi; patrně někde ve velšském pohraničí.

383, 2 drak - orig. gampilûn, pohádkové zvíře, zřejmě podobné ještěrovi (ještěrce? - srv. chameleon, shn. gamâléon, stfr. dragon, Artušův otec se jmenoval Utepandragûn, -on, pendragon značí dosl. „dračí hlava“); ve Wa- ceově Románu o Brutovi má Ártuš nasazenu otcovu příbu s drakem.

383, 5 a násł. Ilinot - (ps. též Ibnot, Linot) podle pozdější zmínky (Pz. v. 585, 30 a násł.) padl ve službách Florië z Kanediku.

385, 2 Barbegal - (ps. též Barbigoel), hl. město země Lis, bude o něm zmínka ještě vícekrát.

385, 25 brevigarieský lid - vévody Maranglieše pomáhal Libautovi hájit město.

387, 3 Mečový most - (nebo Most-Meč, orig. swerbrücke, stfr. pont de l'espee) spíše lávka, pozůstával z „obrovského ostrého meče“, a připomíná se pouze v Ch.-ové Lancelotovi (Lanc. v. 3021 a násł.); další W.-ova zmínka o Meleagansovi, nyní už výslovně v souvislosti s Lancelotem a Mečovým mostem, odkazuje opět na evropské rysy v kultuře tehdejší doby: u Ch.-a Meleagant, syn krále Bademaga, vládce v zemi, „odkud není návratu“, přichází na Artušův dvůr (příznačně v den Nanebevzetí Páně, tedy těsně před Letnicemi), aby dal na kolbišti v sázku zajaté rytíře tamního panovníka (srv. Pz. v. 356, 18); vladaře Kulatého stolu na oplátku žádá, aby mu vydal královnu Guineveru; pak o ni svede boj s Keuem (Keiem) a porazí ho. Objeví se však neznámý rytíř, Lancelot, a rozhodne se panovníci osvobodit, musí proto podstoupit řadu zkoušek, částečně spolu s Gauvainem, až nakonec dorazí k břehům království Gorre, odkud dále vedou dvě cesty: snadná přes Pont Evage (Vodní most), nesnadná přes most Mečový; Lancelot volí druhou. V příběhu se tedy objevují motivy obecnějšího rázu, některé až s tisíciletými tradicemi (srv. topoi / loci communes/ u E. R. Curtia, 1954) a se zřetelnými vlivy křestanskými (1 Pet. 5, 8) i předkřestanskými, orientálními, a zvl. keltskými: „země, odkud není návratu“ (Panství smrti? Pekla? - J. Ribard, 1972), dále zápas dobra se zlem, nutnost podrobit se zkouškám, volba obtížnější cesty (srv. ještě v 18. stol. Voltaireova Sésostrise - Ramsese II.) aj. U Ch.-a hrdina nakonec jede cíle, dámu osvobodí a projeví se tak jako příkladný rytíř (J. Bednar, 1974), k morálnímu zlomu u něho dojde až později. - W.-ova narážka tedy svědčí o širokém kulturním rozhledu nejen našeho autora, ale i poslu-

chačů (neboť musel předpokládat, že /alespoň některí/ příměru porozumějí).

389, 26 Ingiard - oř nejen Pz.-ův, ale i Gw.-ův, se v příběhu vyskytne též později. Jméno možná souvisí se stfr. liart, šedivý, příp. grošák (Eneas, 1160, Rom. d'Alexandre, 1180).

396, 20 i kývli oba na souhlas - podle W. Mohra (1966) W. povýšil celý příběh o Obié a Meleansovi na samostatnou novelu. U Ch.-a se Gauvain v mínil do celé historie „pouze v žertu“, u našeho básníka interpret označuje hrdinovu roli ve sváru dvou mladých nezralých milenců jako „osvobodivou“, a tím opět zdůrazňuje význam této postavy pro celý román.

397, 15 Obilot hořce zaplakala - právě ona se stala hlavní hrdinkou historie popsané v VII. kn., tedy příhody o „správném nebo falešném pojetí lásky“ (F. Maurer, 1968), v níž dívence vítězí především svou „dětskou dobroutou“ (güete - X. v. Ertzdorffová, 1962).

397, 28 a násł. Náš rek si dal pak se všemi / sbohem - také v VII. kn. W. dotvářel a rozvíjel francouzskou předlohu zcela samostatně. Po předchozích poznámkách k jednotlivým veršům je třeba ještě (rámcově) připomenout, že v Ch.-ové Percevalovi se chystá mezi obléhanými a obléhateli mj. turnaj, jehož hlavními účastníky mají být z jedné strany Melians a z druhé Tiebaut: prvého z nich totiž Obie odmítla jmenovitě proto, že si dosud nevysloužil rytířské ostruhy. Při výměně slov o neznámém rytíři (Gauvainovi) svou mladší sestru zpolíškuje, a pak vyšle panoše, aby přichožího o všechno obrál, neboť ho pokládají za kupčíka, koňského handlíře, případně penězoměnce. Pokus však skončí nezdarem. Po zeměpánově rozmluvě s naším hrdinou mu Panna s Krátkými Rukávy vkleče obejmé nohy a prosí ho, aby se za ni pomstil na její starší sestře. Gauvain svoluje vzdor otcovu varování, že by neměl dát na dětské řeči. Později při návratu ze souboje s Meliansem dívka přidrží vítězovi třmen (jde o lenní službu, tzv. Marschallienst - srv. např. NL, sl. 397 a násł.); závěrem mu políbí nohu (au pié), a žádá ho, aby na ni stále vzpomínal.

(VIII. kniha)

399, 12 a násł. Kartágo - s příběhem o Didoně a Eneovi se W. neseznámil zřejmě přímo ve Vergilliově eposu, ale ve středověkém veršovaném románu Heinricha von Veld. (viz Pz. v. 292, 18 a 297, 16 vč. pozn., příp. str. 421).

400, 5 Vergulacht - (ps. též Vergulaht) král z Ascalonu (u Ch.-a z Escalonu), syn Kingrisina a Fleur d'Amour, dcery Gandinovy a sestry Gahmuretovy (viz dále Pz. v. 420, 6).

400, 28 nárok - rozumí se právní (orig. reht), lovčích na pánova „koně“ ani „obleč“ za podobných okolností není jinak doložen. Chce tím snad básník prokázat královu velkou dobrodružnost?

401, 9 a násl. na Karidolu Ereka – uvítali stejně skvěle jako Gw-a, ale pořad podle W-a názoru. Narázka se týká událostí na počátku Hartm-ova románu, podle někt. interpretů však v této souvislosti vyznívá málo jasné (dokonce jako „přitažená za vlasy“ – M. Martiová, 1927): hrdina zmíněného díla provází panovnici na lovu, přitom ji cizí rytíř („Noytův syn Iders“ – Pz. v. 401, 23) potupí tím, že jeho trpaslík („Maliclisier“ – Pz. v. 401, 14) „způsobí“ mladé průvodkyni královské vládkyně i samotnému E-ovi „svým bicelem šrám“ (E. v. 14 a násl., Pz. v. 401, 15). Nás rek oba pachatele pronásleduje a brzy se mu naskytne příležitost se jim pomstít, neboť má na Tulmeinu (Pz. v. 401, 18) v boji o krahulíka obhajovat cenu krásy pro svou paní. E. předtím přenocuje u zchudlého hraběte Corala a slíbí, že se ožení s jeho dcerou Enitou, pokud ho doprovodí k souboji na blízkém hradě: tam pak násilníka porazí a dá ztrestat i skřeta; nakonec se vraci k slavným oddavkám na Artušův „Karidol“ (u Hartm-a Karadigan, příp. Ca-, E. v. 1151 a násl./koment., překl. a pozn. W. Mohr, 1980/).

401, 14 Maliclisier – v Hartm-ově E-ovi Malidicur (E. v. 1077), znamená asi tolik co zlolajník, pomlouvač.

401, 18 Tulmein – hrad vévody Imaina (E. v. 175 a násl.).

401, 21 Noytův syn Iders – oba zmiňováni již dříve (Pz. v. 178, 12).

401, 30 ...a vynechám je, chcete-li – způsob, jakým se W. obrací na čtenáře (posluchače), zvyšuje napětí a znamená nový prvek, významný pro vývoj žánru (E. Nellmann, 1994).

403, 2 a násl. ...na společnost vzácných dam / já nejsem zvyklý – Gw. jako královský syn, běžně účastník dvorského života, zjevně (a záměrně?) nemluví pravdu.

403, 30 a násl. u markraběnky /... z Heitsteinu – rozumí se sestry Ludvíka Bavorského, švagrové durynského lantkraběte Hermanna a manželky markraběte Bertholda z Vohburgu (†1204, tedy nejméně pět let po smrti své ženy /E. Nellmann, 1994/; podle D. Kühna /1986/ však jej přežila); obecně se předpokládá, že patřila k básníkovým příznivcům. – Hrad Heitstein na vrchu Haidstein (738 m) poblíž Chamu v Bavorském lese, asi 20 km od našich hranic, už zanikl, dnes na vrcholu stojí pouze kaple.

404, 23 Antikonie – (ps. též Antigonie, příp. -y-), sestra krále Vergulachta; její jméno může (zprostředkovaně) poukazovat na antickou Antigonu, Oidipovu dceru, známou ve stř. ze stř. románu o Thébách (Roman de Thèbes – R. Schnell, 1979).

409, 8 a násl. Mohla se měřit s kramářkami / z Dollnsteinu – Poppo von Wertheim, W-ův údajný mecenáš, se vyskytuje několikrát na dobových listinách společně s hrabětem Gebhardem von Dollstein, od jehož bratra, bis-

kupa eichstättského, dostal lémem své zboží v Eschenbachu. Samo městečko a zámek (ps. též Tolenstein) ve stř. Francích, leží od něho asi 40 km na jihovýchod.

410, 22 je mi líto Gandina – opět se zdůrazňují příbuzenské vztahy, rovněž Vergulacht a Pz. jsou spřízněni, dokonce jako přímí bratranci. Přitom se znova připomíná příslušnost k Anjouovcům, příznačně pro dobový rozdíl W-ova románu.

411, 7 Kingrimorcel – představuje u W-a jednu z hlavních postav VIII. kn.: má v sobě „politický ethos zeměpána ze starého šlechtického rodu“ (W. Mohr, 1965) a už sám titul lantkrabě naznačuje dobové souvislosti, také Hermann von Thüringen, Pz-ův mecenáš, byl „zároveň lantkrabě, purkrabí a říšský kníže“; takovémuto pojednání „nemohlo durynské obecenstvo nepozumět“ (H. Mettke, 1989). Navíc se nabízí příbuznost (slabého) krále Vergulachta a historického Filipa Švábského, který rovněž kolísal mezi dobrými a špatnými rádci i různými „povýšenci“ (Emporkömmelinge, W. Mohr, 1965 – viz dále Pz. v. 416, 19 aj.). Na stranu „starých knížecích domů“ se v jedné ze svých „průpovědí“ (Sprüche, ve sm. básnická strofa; Spruch, Spruchdichtung, gnómicke básničtví) staví i Walth., po jistou dobu rovněž přítomný na Hermannově dvoře.

413, 16 Ecunat – o celé události se básník zmiňuje znovu v Pz. v. 503, 16 a násl.

414, 13 tak zněla její řeč – významná výpověď „sestry vládkyně“ i Kingrimorcelova platí podle F. Maurera (1968) více „falešnému a rádnému chování obecně“ než pouze ve věcech lásky. Někteří badatelé upozorňují, že básník umístil verše o rytířské věrnosti (triuwe) a cti (ére) právě do středu celého díla (román má celkem 827 „slok“ o 30 v.).

415, 21 a násl. Kdo knížat nešetří, ten zkrátka / neví, že trůn je věc dost vratká – Kingrimorcel odkazuje do patřičných mezí i krále, „pro něhož honitba je důležitější než zájmy vlastní země“ (H. Mettke, 1989). Tady se ve svých názorech, zjevně dobově vyhrocených, nás básník shodoval s Walth-em.

416, 19 Liddamus – (ps. též Lidamus, anglický původ jména se nevylučuje), dvořenín, jehož slovo má u krále velkou váhu, jinak zřejmě na rozdíl od Kingrimorcele „lhář a lichotník, který jedná naprostě nerytířsky“ (W. Mohr, 1965). V protikladnosti obou postav se zřejmě odrážejí dobové „spory mezi knížaty ze starobylých rodů a králem“ (J. Bumke, 1990), který se začal obklapovat zmíněnými „povýšenci“; mezi ně patřil např. nejvyšší dvorní kuchmistr (viz dále Pz. v. 421, 7).

416, 21 Guiot le Chanteure – (ps. též Kyôt laschantiure, tj. bud' stř. l'enchanteo/u/r, kouzelník; nebo stř. li chanteo/u/r, pěvec), patří k osobám,

jež na sebe soustřeďují pozornost mnoha badatelů už od počátku min. století. Všichni se pokouší zodpovědět otázku, proč jej básník uvádí jako autora franc. předlohy vzdor nepochybným souvislostem našeho románu s Ch-ovým Percevalem; ten ovšem, jak známo, se dochoval pouze jako torzo. Zůstává tedy nezodpovězeno, zda W. dokončil své dílo z vlastních tvůrčích sil. Potom by Guiota uvedl pouze „žertem“ (A. T. Hatto, 1954), aby se po dobových zvyklostech zaštítit patřičnou „autoritou“ (K. O. Brogsitter, 1965). - Prokázáno ovšem je, že použil řadu vedlejších pramenů, částečně i orientálních („pohanského“ původu), ať přímých či zprostředkovaných zprávami z křížáckých válek. Vedle nich jsou známy i vlivy další, keltské, antické, francouzské aj., k posledním mohl snadno patřit i Guiot. Tak např. v jednom z dochovaných rkp. Ch-ova Yvaina se uvádí písář manuskriptu jm. Guioz (W. Golther, 1925); M. Roques (1952) cituje navíc místo jeho pobytu: „devant Nostre-Dame del Val“, jde zřejmě o kostel postavený r. 1196 ve středofr. Provins, nelze tedy vyloučit ani záměnu s Provence (vysl. -s^o). Vedle Guioze žil na přelomu 12. a 13. stol. stfr. satirik Guiot de Provins (účastnil se též proslulé mohučské slavnosti r. 1184 /sr. str. 413/- E. Martin, 1903), a v naší souvislosti na něho upozornil už předtím W. Wackernagel (1846); domněnku nové zdůvodnil W. Mohr (1966) a jeho závěrů se přidržuje ve své souhrnné práci F. H. Bäuml (1987), zato J. Bumke (1990) nepokládá otázku dosud za jednoznačně zodpovězenou. - Úhrnem platí, že shn. básníci vždy dbali o to, aby svému obecenstvu náležitě prokázali, že jejich díla vznikla převodem z cizí řeči; zejména na počátku přesnictví v národním jazyce se snažili podat přesvědčivý důkaz o své schopnosti překlenout rozdíly, příp. mezery, mezi jednotlivými kulturními okruhy („světy“), hlavně mezi vzdělanci (clercs) a laiky (inter litteratos et illitteratos), zvl. mezi duchovní a světskou společností (B. Hauptová, 1987). Jak víme, obojí pro W-a znamenalo klíčové otázky (sr. Pz. v. 115, 27 vč. pozn., příp. str. 426).

419, 12 a násł. Turnus /...a ...Drances - obě postavy uvádí Veld. ve své Eneitě; první, král Rutulů, padl v boji s Eneem, druhý (ps. též Trances), málo bojechtivý kníže, radí za souhlasu ostatních, aby se válka vyřešila pouze osobním souborem; za to ho Turnus nazve zbabělcem.

419, 21 Vedron - Pontevedra, hrad ve špan. Galicii.

420, 6 Fleur d'Amour - (stfr. flore d'amour, doslova květ lásky), dcera Gandinova, sestra Gahmuretova (jméno naznačuje původ z „rodu vil“, jehož zakladatelkou se stala Terre de la Joie spolu s praotcem Mac Adanem, sr. Pz. v. 56, 19).

420, 22 Wolfhart - hrdina NL, známý svou bojechtivostí.

420, 26 Rumoltova rada - se rovněž uvádí v NL. Její původce, kuchmistr na wormském dvoře, se tak snažil odradit Burgundy (Nibelungy) od cesty k Hunům („Držte se, páni, doma pro poklid vašich dam / a nehoňte se

zbrkle za nebezpečím bůhví kam“, sl. 1468, podle čes. vyd. 1989).

420, 27 a násł. pan Gunther - král Burgundů, sídlem ve Wormsu, hrdina NL. Smaženice (sniten), zejm. chlebové, se připravovaly na oleji. - Okolnost, že náš básník znal NL (jež vznikla přibližně v téže době), má velký význam pro přesnější vročení obou děl.

421, 7 kuchmistr - v ústech lantkraběte zní poznámka ironicky a zřejmě souvisí se zm. dvorským úřadem, tehdy nově zaváděným (1202) bezpochyby k nelibosti staré šlechty (viz Pz. v. 416, 19 výše).

421, 9 šli pomstě za Siegfrieda vstříč - Burgundové (Nibelungové) se ve II. díle NL vypraví k Hunům, ale tam jim Kriemhilda, jeho ovdovělá choť, nyní manželka krále Etzela (Attily), krvavě splatí smrt (zákeřnou vraždu) svého prvního muže na wormském dvoře při lovu (stalo se tak se souhlasem panovníkovým a záhubnou ránu vedl čelný burgundský bojovník Hagen).

421, 23 a násł. Sibich - byl rádcem gótského krále Ermanricha (-men-), jehož mocnou říší podle římských pramenů vyvrátili r. 375 Hunové. O jeho osudu vznikla později řada hrdinských písní a v nich pak panovníkův služebník vystupuje jako věrolomný zbabělec.

423, 30 ouvazky - (orig. hosennestel, nestel, tkanice, šněrovadlo, ouvazek) byly součástí oděvu, jimiž se připoutávaly kalhoty, nohavice (hosen) k horní části odění.

424, 17 Tamaryškový les - (orig. fôrest Laehtamris, ze stfr. les tamris, tamaris, tamarie, obec.lat. tamarisca, tamaryšek).

428, 20 a násł. slib...pátrat po grálu - se Gw. snažil splnit, ale s výsledkem čtenářům W-a díla neznámým. Interpreti proto hovoří o „slepém, planém motivu“ (blindes Motiv), který má jen „strukturní význam“ vzhledem k osudům hlav. hrdiny (J. Bumke, 21966).

429, 17 hrabě Lais - (orig. Lîâz, v Hartm-ově E-ovi Lais hardiz, stfr. chrabry), pán z Cornwallu na jihozápadě Anglie, syn Tinasův (vyskytuje se též v Eillh-ově Tristrantovi), patřil ke Gw-ovým pázatům stejně tak jako

429, 20 Ganeloup - (v Hartm-ově i Ch-ově E-ovi Gandelus /-uz/), podle zmínky ve W-ově Wh-ovi byl původem ze Champagne.

432, 29 a násł. odcválal, / jak slavně slíbil, hledat grál. - VIII. kn. upoutává zájem novějších badatelů zejména pro souvislosti s dobovým veřejným děním, zatímco starší generace soustředovaly pozornost na osobní vztahy, zvlášt na jedno z hlavních témat díla, minne. G. Keferstein (1937) soudí, že W. se v příběhu o Antikonii zaměřil na pozemskou, „smyslovou“

stránku lásky líčenou ovšem „s porozuměním“; B. Mergell (1943) zdůrazňuje, že Gw-ova „nespoutaná vášeň vybočuje z rámce dvorských mravů“, neboť hrdina „touží po lásce bez předchozí služby“; v příběhu s pannou Obilot šlo naopak „o službu“, aniž se pak „láska naplnila“; B. Mockenhaupt (1942) ovšem pokládá za pedantické požadovat na autorovi, aby vyzvoval mrvní závěry z rytířova „okamžitého citového vzplanutí“. - Pravděpodobnější se zdá, že u W-a převládal záměr ukázat ve třech knihách (VII., VIII. a X.) tři podoby náklonnosti ke třem rozličným ženským postavám (Obilot, Antikonie, a nakonec Orguellousa - Pz. v. 508, 26 a dále). - Jinak i v této kapitole se W. přidržuje Ch-ovy předlohy s četnými odchylkami. U Ch-a na počátku příběhu ztratí G-ův kůň podkovu (popis Vergulachtova nezdářeného lovů chybí), rytíř pak přijme pozvání na královlovo sídlo, pod nímž leží město s mnoha řemeslníky. Dále se připomíná, že vzácný host drží ve vlastnictví meč zvaný Escalibour (Caliburnus - připomeňme, že tuto zbraň jako údajně Artušovu věnoval sicilský král Tancred r. 1191 Richardovi Lví Srdce). Ve fr. podání má král kromě Guinganbresila (Kingrimorcela) i dalšího, blíže nejmenovaného rádce, ten je však na rozdíl od W-ova Liddama podle autora také „moudrý“. Právě na odlišném pojetí obou těchto postav u W-a se projevuje vědomý básníkův vztah k tehdejším poměrům v Německu, zvláště co do napětí mezi císařem a zeměpány ze starých rodů, na což kladou důraz zejména novější badatelé (viz pozn. k jednotl. veršům výše).

(IX.kniha)

433, 1 „Otevři!“ - Autor používá zcela výjimečně formy dialogu, aby zdůraznil, že začíná kapitola (buoch), jež je myšlenkovým vrcholem díla; tento postup platí za básníkův slohotvorný objev, později velmi obdivovaný i napodobovaný.

433, 7 Paní Zvěsti - (orig. frou Aventiure); podobného obratu (personifikace) použil už Vergilius (Fama - H. J. Bayer, 1962), W-a pak napodobili Rudolf von Ems, Ulrich von Türheim a další. Jinak svr. Pz. v. 224, 3 vč. pozn.

435, 9 ten proud - pramének protékal domkem, Siguna žila zazděna „v cele“ po dobovém zvyku mnohých urozených dam, které se tímto způsobem zřekly světa (M. Wynnová, 1984) většinou se svolením církevní vrchnosti, provázeným i patřičnými obřady (Lex. des MA, Bd.5, 1991).

436, 5 a násl. sluchu by za nic na světě / nepřála jisté Lunetě - tedy služebnici, která své paní Laudině, hrdince Hartm-ova Iwaina, poradila, aby se vdala za rytíře, jenž v souboji zabil jejího chotě (svr. Pz. v. 253, 12).

441, 30 jen starost - (orig. sorge); také tento pojem svědčí o myšlenkové závažnosti kapitoly, navíc s odkazem na další vrcholy německé literární tradice: v Goethově Faustovi patří starost ke klíčovým významům díla.

444, 4 Co mě čeká? - Podle Saského zrcadla (Sachsenspiegel, 1. třet. 13. stol.) z jízdy přes obdělané pole vyplývá odpovědnost za škodu; pokutu lze vynutit i (násilnou) zástavou.

444, 22 grálský templán - orig. templeis, ze slat. templensis, odtud i Tempelritter, příp. Ritter des Tempelherrenordens, čes. templář, tj. řádový rytíř strážců jeruzalémského Templa (jímž se rozumí chrám Božího hrobu), označovaných ovšem ve W-ově době spíše - i když nikoli výlučně - sl. templaea (templarius, též tempel-bruoder, fr. templier, stfr. tramplier); proto se v českém překladu užívá méně obvyklé sl. templán. Vědomá aluze je u našeho básníka očividná, na „společenskou skutečnost“ soudobých řeholí se tu „orientoval“ zcela nepochybně (J. Bumke, 1990). - Grálstí strážci, označovaní též jako „bratrstvo rytířů“ (ritterliche bruderschaft), se museli odříkat lásky žen; podle J. Frappiera (1954) souvisí výlučnost templánů se stále rostoucím tlakem, který na šlechtu vyvíjí z jedné strany král a z druhé měšťanstvo, u W-a se tato skutečnost projevuje právě v postavách templeisen jako „rytířské elity s neurčitými teokratickými rysy“ („vaguement théocratique“). - H. Adolfová (1960) vidí pak v našem příběhu snahu vybudovat po pádu „posvátného města“ (r. 1187) alespoň „Jeruzalém obrazný“ včetně jeho ochránců (z hist. skutečnosti vyplývá, že původ templáři střežili prostory, jež obýval jeruzalémský král /Balduin a jeho násl./ v místech původního Salamounova chrámu - E. Martin, 1903).

445, 24 Gramoflans - (u Ch-a le Guiromelant), král sídlem v Roche Sabin/s/ (u Ch-a v městě Orquelenes), vystoupí zejm. v dalších knihách našeho příběhu. Ulrich von Etzenbach, básník na dvoře posl. Přemyslovců, jej ve své Alexandreidě uvádí dvakrát (Al v. 3427 a 14.672) a pokaždé jej srovnává s hlavním hrdinou (skryté s Přem. Ot. II.?) tak, aby zvýšil jeho lesk; působnost obou bás. obrazů vychází z předpokladu, že jim pražské obecenstvo porozumí, což zároveň svědčí o jeho značném kulturním rozhledu (podobně se vyskytuje v Ulrichově díle narázky na Parcivála, Gahmureta, Gawana aj.).

446, 7 čerstvý sníh - se opět objevuje náhle a v neobvyklou dobu (svr. Pz. v. 281, 13 a násl.); podle M. Wynnové (1961) se v něm nyní Anfortasovo utrpení zračí jako dílo kosmických sil, planet (zejm. Saturna, viz i dále Pz. v. 489, 26). O. G. Simson (1953) naopak pokládá tento popsaný přírodní úkaz za „obraz duše“, tedy za důsledek vnitřní proměny, již prošel hrdina, dnes už nikoli mladíček, ale vážný muž; v jejím světle „se ted zdá jiná i sama idea rytírství“.

446, 21 kráčeli bosky - po způsobu kajícníků, obvyklém zvláště na Velký pátek; na nohou zřejmě měli sandály, podobně jako příslušníci tzv. žebrových řádů („bosáci“ aj.).

447, 16 posvátný čas - rozumí se Velký pátek.

448, 16 hříšný lid - ve smyslu prvotního hříchu se ocitly v předpeklí i duše

spravedlivých, ale Kristus je vysvobodil při svém „cestovu do pekla“ (sr. též Pz. v. 465, 30); podle Nového zák. je Spasitel „Pánem i pekla mocí svého vzkříšení“ (srov. Sk. 2, 31; příp. „mám klíče pekla i smrti“ – Zj. 1, 18; viz též 1 Pet. 3, 19 a násl., příp. 4, 6 /A. Novotný, 1956/). Tato představa pak byla rozvedena v apokryfech).

453, 12 v Toledu - (orig. Dôlet), od r. 1085 opět pod křesťanskou vládou, se už ve 12. stol. začal soustředovat výkvět soudobé učenosti, včetně arabské a židovské; v popředí stála především matematika, astronomie i astrologie (a tím rovněž další tzv. okultní vědy, magie atd.).

453, 15 písmena - tj. magické znaky, charaktere.

453, 18 černé uměny - nigromancie (orig. nigrōmanzī), mají svůj původ v antice, v zaříkávání mrtvých, řec. nekros, v latíně však došlo k slovní zámeně (niger, černý), a tím i k významovému posunu; odtud pak černé vědy a uměny, černá magie, černokněžnictví.

453, 21 a násl. pohan by totiž jaktěživ / nepřijímal grál jako div - k tomu by podle W-a potřeboval znát Starý zákon (sr. Dan. 5, 5 a násl.), kde se rovněž mluví o božím poselství formou tajuplného nápisu.

453, 23 Flegetanis - snad pův. název arab. astronomické knihy Felek thâni, slat. sphæra altera, tedy druhá, alternativní kosmická soustava (sphæra, nebeská báň, koule, kruhová dráha; alter, druhý, jeden ze dvou), pojmenován je ovšem chápán předkopernikovsky. Jinak se poukazuje na podobnost se starořeckou myticky podsvětní řekou Pyrislegethón (u W-a Flegetôn - Pz. v. 482, 4) a se jménem astronoma Al-Fergâního z 9. stol. - Význam astronomie pro nás příběh je nesporný (viz dále zejm. Pz. v. 782, 2 a násl., příp. 454, II; 493, I; 773, 27 aj.), podrobně ho dokládá W. Deinert (1960); arabská učenost počala pronikat do Evropy už na sklonku 1. tisíciletí, a pak zejm. ve 12. stol. Řada odborných prací, zvl. astronomických i astrologických, se překládala do latiny, valná část ve zmíněném Toledu, jehož překladatelská škola patřila k důležitým prostředníkům antické a východní vzdělanosti. W. tyto prameny zřejmě znal, většinou šlo o „přísně odborně technické monografie“ a nás básník jim chtěl dodat „vyšší dimenzi“; podle P. Kunitzsche (1985) si Flegetanise jako osobu patrně vymyslel.

454, 2 a násl. v úctě největší / nechoval Boha, ale tele - „Sešli [tj. židé] brzo s cesty, kterouž jsem [Bůh] přikázal jim. Udělali sobě tele slité, a klaněli se mu...“ 2M. 32, 8).

454, 14 neputují nazdařbůh - to jest vracejí se „wider an sín zil“, rozumí se ke svému „výchozímu a konečnému bodu“ („Ausgangspunkt und Endpunkt“, M. Martiová, 1927), jinak „domu, příbytku“ („Haus“), v němž podle tehdejších astrologů prokazovaly největší moc (W. Deinert, 1960).

454, 24 Andělský sbor - zjevně tzv. neutrální andělé, kteří při roztržce s Luciferem zůstali stranou. Církevní učení podobný výklad nepřipouštělo, na rozdíl od obecné víry „v rozmanité démony či padlé nebo mravně vlažné anděly“, kteří ovládali některé kosmické prostory (J. Eßer, 1987).

454, 27 Teď je grál v péči křesťanů - v MTit-ovi (sklonek 13. stol.) se klade stavba Gralsburgu do rané doby křesťanské.

455, 24 a násl. ten svah / ...poznal - Pz. navštívil Trevrizenta už dříve spolu s Ježoutou a Orilem (viz Pz. v. 268, 25 a násl.). - Samotářský život odpovídá dobovým zvyklostem: ve stř. poustevníci volili bud' odloučenosť od světa hromadně v klášterech (cisterciáci, kartuziáni), anebo (např. benediktini) jednotlivě odcházel „daleko od světského ruchu“; zejména druzí z nich se těšili přízni v širokých lidových vrstvách; podle J. Le Goffa (čes. 1991) Walth. staví proti kněžím (Pfaffen) „poustevníka, plácícího nad církví“. - Herb. Grundmann (1962) odkazuje v souvislosti s postavou Trevrizenta na legendu Vita s. Gerlaci eremite (Život sv. Gerlacha poustevníka); také tento světec byl původně rytíř a rovněž na něho se později láici, zejm. příslušníci jeho stavu, obraceli s prosbou o radu.

456, 18 a násl. Teď si však hleďte vysloužit / jiný cit, jinou lásku - Trevrizentovo poučení o řádu lásky (ordo amoris) stojí na třech hodnotových stupních (J. Poag, 1968): neovladatelná vášeň (ungenuht, nít), dvorské umění ovládat sama sebe (zuht), a konečně sebepoznání a odevzdání do vůle Boží (kiusche - o posledním bude ještě řeč v hrdinově rozmluvě s jeho rádcem).

457, 12 kníže Gahenis - pův. z Pont-Tortois, tedy ze země krále Brandelinu (Pz. v. 67, 17).

457, 14 král z Garais - (ps. též Kareis, Chareis) se připomíná pouze na tomto místě.

460, 29 a násl. bloudím sám bez radosti, štěstí / a jejich pomoci... - ve W-ově příběhu se jako příznačné motivy vyskytují určitá slova, k nimž patří i pomoc (helfe, nm. Hilfe) a radost, štěstí (vröude); vedle nich pak dále tröst, leit, triuwe aj., všechna „s bohatou synonymikou“, takže „řády světa“ (Weltordnungen) jsou prostřednictvím těchto slov „obrazně“, příp. i „zakově“ (sinnbildlich) „uváděny do souvislosti“ (W. Mohr, 1954). Tak je tomu i s dvojicí Hilfe (helfe) a Rat (rât, rada). Už od počátku (Pz. v. 456, 5) oba významy tuto rozmluvu poznamenávají; připomeňme, že zároveň odpovídají lat. pojmu auxilium a consilium, klíčovým pro lenní zřízení.

462, 13 umím číst a také psát - obojí se ve stř. vyučovalo odděleně.

462, 19 a násl. neboť nás Pán Bůh... / je sama věrnost - verše poukazují na 1. ep. sv. Jana (1 Jan 4, 8): Neboť Bůh láska jest (lat. ovšem nikoli

amor, ale charitas, též pomocnost, účastenství, úcta, vážnost aj.). Vzhledem k tomuto významovému (synonymickému?) bohatství k nim patří i sl. triuwe, u něhož se souvislost, ne-li shoda s nimi, přímo nabízí (viz Pz. v. 2, 2, příp. 4, II aj.).

463, 5 Lucifer - lat. světlonoš, padlý anděl, později kníže pekel (Lucifer).

463, 10 Belcimon - pův. foinický bůh Baalsamen;

Astaroth - (též Astarot, Ištar, Astarte, ap.), pův. bohyně semitských národů.

463, 11 Radamanth - (řec. Rhadamanthys) pův. homérský soudce v podsvětí, jeho jm. se objevuje mj. v Eneitě Heinricha von Veld.;

Belet - snad pův. babylónská bohyně Belit, nebo přídomek bohyně Astarte (viz výše).

463, 17 po nich tvor povstal z Matky Země - představa člověka jako nástupce padlých andělů se ve stř. zejm. mezi prostým lidem dlouho udržovala. Hospodin tím prý chtěl „zaplnit uprázdněný desátý andělský kůr“ (S. Singer, 1898).

463, 25 a násł. o panenství pak připravilo / svou pramáti - podle G. Ehrlismanna (1908) se Trevrizentův teologický výklad opírá o učení Petra Lombarda (kol. 1095-1164; *Libri quattuor sententiarum* / Čtyři knihy sentencí/). H. Meyer (1947) tento názor dále rozvádí a poukazuje na tzv. rekapitulační učení (Rekapitulationslehre), podle něhož se kladou vedle sebe Adam a Kristus, panenská země a Panna Maria, Luciferův „hříšný pád“ (Sündenfall) a hřích vúbec, bratrovražda a narození Kristovo (vč. událostí s ním spojených); mezi nimi pak panenství (magetuom) může znamenat „tertium comparationis“ (třetí část přirovnání, tj. společný znak): porovná-li se Trevrizentův výklad např. s výjevem na chrámových dveřích biskupa Bernwarda v Hildesheimu (kol. 1.1015), objeví se zřetelné shody, např. Štvoření Adamovo a Evino (na tzv. starozákonné straně), resp. Zvěstování a narození Kristovo (na tzv. novozákonné straně - svr. V. H. Elber, 1976, S. Kasper, 1988, R. Huyghe, čes. 1969 aj.). - Obojí patřilo ve stř. k otázkám základního významu, viz např. Císařskou kroniku (Kaiserschronik - pol. 12. stol.), kde se rovněž srovnává neposkvrněné početí Adamovo (z Matky Země) a Kristovo (v. 9556 a násł.).

464, 23 Panenství však je ryzí květ - v Trevrizentově vyprávění o původní nedotčenosti země tento „květ... prostý lští“ stojí v protikladu k Adamově hříchu (viz výše Pz. v. 463, 25 a násł.); už v prologu k Pz-ovi se objevuje myšlenka, že ženy jsou od přírody dobré, nedotčené, „oproti mužům, jejichž údělem je svůj náboženský boj“ (den religiösen Kampf) „teprve podstoupit“ (W. J. Schröder, 1951).

465, 5 a násł. Spřízněnost lidskou, káru hříchu, / však vlečeme též bez oddychu - (orig. sünden wagen); dvojverší lze vykládat různým způsobem, jednak jako břemeno zděděné po Adamovi (D. Kühn, 1986), jednak dokonce jako přímou narážku na události vylijčené v našem příběhu, v němž má „motiv příbuzenství“ (spříznění) „základní význam, a to často v souvislosti s vinou, hříchem: hrdina zaviní smrt vlastní matky, zabije dalšího pokrevence Ithera a zhřeší tím, že svému strýci opomíne položit osvobodivou otázku“; „příbuzenství s Adamem“ je možno potom chápát vskutku jako „káru, která lidstvo odváží k novým a novým hříchům“ (J. Bumke, 1990).

465, 21 Platón - je tu pokládán za proroka (orig. pareliure Plátô), zejm. vzhledem k významu novoplatoniků pro křesťanské učení. Nověji se orig. překládá též jako řečník, tj. „učitel rétoriky“ (podle Isidora ze Sevilly).

465, 23 Sibyla - věštkyň téhož jména bylo více, zmínky o nich se vyskytují od 7. stol. př. Kr. především v Malé Asii; o jedné z nich, tzv. Sib. Kumské, viz Pz. v. 482, 2. Sibyla i Platón (pokud i on se tu chápe jako prorok) tvorili podle H. Meyera (1947) svými „věštbami“, třebaže pohanskými, spojenci mezi Starým a Novým zákonem, čímž se zdůrazňovaly vazby zmíněné v Pz. v. 464, 23 a násł., příp. Pz. v. 465, 24 a násł.

465, 30 zůstali tam jen zatvrzelí - při sestupu do pekel vyvedl odtud Kristus (alespoň podle apokryfů - jinak svr. Pz. v. 448, 16) všechny zbožné zemřelé nepokřtence (židy i pohany).

466, 2 on je tou pokladnicí lásky - Deus caritas est (Bůh láska jest - 1Jan 4, 8).

466, 3 světel - Deus lux est (Bůh jest světlo - 1Jan 1, 5).

467, 26 a násł. Má starost nese jméno grál - tímto hrdinovým „vyznáním“ W. dosáhl ve svém díle vrcholu (K. Burdach, 1938); ordo amoris („řád lásky“ - svr. str. 413 n.) hodnotí lásku k Bohu (grálu) výše než lásku k (vlastní) paní (orig. dâ nâch umb mîn selbes wîp: / ûf erde nie schoener lîp / gesone ... atd. - Pz. v. 467, 27 a násł.), první dvě slova verše se překládají bud: danach, potom (Knorr / Fink, W. Mohr); nebo dazu, k tomu (D. Kühn).

468, 7 Vaše strast brzo skončí - rozumí se v očistci.

468, 29 a násł. každý z nich / touží tím zhojit velký hřích - zde se zřejmě míní hřích dědičný, grálskou službu (ochranu) lze pak chápát jako „svého druhu očistec“ (H. Kolb, 1963); na utopickou povahu grálu i jeho „spaseného společenstva nesmrtných“ upozorňuje též Ferd. Seibt (1985 - viz str. 508 n. t.).

469, 7 lapsit exillis - pojed patří k nejsledovanějším ve wolframovské od-

borné literatuře. Na rozdíl od Ch-a náš básník nepokládá grál za nádobu, ale za kámen a pojmenovává ho způsobem, který se dodnes nepodařilo přesvědčivě interpretovat. Výkladů je celá řada: lapis e caelis (tedy kámen z nebes, příp. lapsit, tj. lapsus est, e caelis, spadlý z nebes), lapis elixir ap. Uvádějí se též orientální, zejm. arabské vlivy, např. zázračný nebeský stůl, uvedený v 5. súře koránu (K. Burdach, 1938). Nejvíce pozornosti vzbudil odkaz na tzv. Alexandrův kámen (stein Alexanders, zmiňovaný mj. též v Alexandreidě pražského dvor. básníka Ulricha von Etzenbach - v. 25.413 a násl.), symbol pokory (diemüete), který proslulý makedonský dobyvatel přijal u bran ráje; v tomto případě by pak „exillis“ poukazovalo na adj. exilis - skromný, chudý aj.; v symbolice kamene by W. takto „soustředil to nejhubští, co chtěl svým dílem říci: cesta k Bohu vede přes křesťanskou pokoru“ (F. Ranke, 1946). - Z hlediska hubinné psychologie se otázkou zabývaly E. Jungová a M. L. von Franz (1960); vracejí se k návaznostem na alchymii, upozorňují zejm. na známý pojem lapis philosophorum, zvl. na jeden lat. verš z doby kol. r. 1300, jehož autorem je údajně Arnaldus de Villanova a kde se kámen mudrců nazývá výslovně lapis exilis (oporu pro širší výklad se jim stal i pojem alchymistům blízký, Anima). - Naproti tomu J. Delcourt-Angélique (1984) odkazuje na Apokalypsu (Zj. 4, 2-4), kde při popisu nebeského Jeruzaléma měl ten, kdo seděl na trůně podobu „kamene jaspidu“ (lapidis jaspidis - přesněji: „A ten, kterýž seděl /na trůnu/, podoben byl /.../ kameni jaspidu a sardioví“ - Zj. 4, 3); podle toho by pak grál, hostie a holubice z našeho příběhu odpovídaly sv. Trojici. - Přesto však K. Grubmüller ve své souhrnné práci (1988) pokládá jméno posvátného kamene zatím za „neobjasnitelné“ (unverklärbar). - Nověji však upozorňuje E. Nellmann /1994/ na dvě varianty v rukopisech MTit-a, a to (zkomolený?) tvar jaspis exil/l/ix, lat. illex, svůdný, vábivý, příp. na var. „jaspis et silix“, lat. křemen, ztuhlá láva, skála (MTit. sl. 6292).

469, 10 pták Fénix - se poprvé objevuje v textech Pliniových (phoenix, Arabiae avis dicta quod colorem phoeniceum habet - arabský pták řečený tak podle ohnivé barvy /vzezření/, tedy Ohnivák, Ohniváč); přibližně totéž uvádí Isidor ze Sevilly a anonymní, pův. lat. psaný *Fysiologus* (*Physiologus*) ze stř. němec. klášterního prostředí (zač. 12. stol.); nově se chápe i jako jedna z podob (figur) Kristových. - Souvislosti s naším příběhem se snažil objasnit W. Wolf (1950); vidí je v „kosmickém charakteru grálské svatyně“, a odtud pak poukazuje na podobnost se Šalamounovým zázračným kamenem, který má rovněž vztah „k mytickému ptákovi“, v daném případě „dudkovi“ (Wiedehopf, srv. např. Nervalovu Královnu ze Sáby, 1852).

470, 3 holubice - je třetím činitelem, který odkazuje na svatou Trojici; v Ch-ovi o ní není zmínka. Souvislost sv. Ducha s holubicí ve stř. připomíná též J. Le Goff (čes. 1991), ovšem pokládá ji spíše za projev „lidové zbožnosti [...], jež oscilovala mezi ryze monoteistickou představou Boha a imaginativním dualismem vedoucím od Otce k Synovi“; grálská symbolika Velkého pátku tím klade důraz na Spasitelovu oběť (eucharistii); srv. starozákonní holubici, jež Noemovi zvěstuje konec potopy (M. 8, 10-

11). Bílá holubice se objevuje i u Th. Maloryho (*Morte d'Arthur*) při návštěvě pana Borse na hradě Corbenicu; když rozmlouval s dámou Elainou, která chovala na klíně své a Lancelotovo dítě Galahada, „v tom okamžení vlétla do síně bílá holubice nesoucí v zobáku zlatou kadidelničku, i bylo rázem po stole všech jídel i pití hojnost. A vešla dívka nesoucí svatý grál“ (čes. 1960, přel. J. Caha).

471, 15 andělé, neúčastní dění - (orig. di newederhalp gestuonden) se dostává v odb. literatuře mimořádné pozornosti; tzv. „neutrální andělé“ (die neutralen Engel) se objevují v grálském příběhu teprve u W-a, u Ch-a nikoli. Dante o nich v Božské komedii vypráví jako o bytostech odsouzených „bez ustání kroužit mezi nebem a peklem“ (I. 3, 34 a násl.). Zřejmá je též souvislost s legendou o sv. Brandanovi, na kterou upozornil už S. Singer (1898) a po něm W. J. Schröder (1952 - srv. též J. Zeyer, 1884, viz dále str. 512 n.): popisuje se v ní plavba budoucího irského světce (484-577) za zázraky moře (k ostrovům Blažených) a vyskytuje se v ní rovněž „neutrální andělé“, dále holubice, jež přináší životadárné krmě, a „králné“ (Priesterkönig Johannes? - Pz. v. 822, 25 a násl.). První ze jmenovaných badatelů poukázal na irské pohádky, kde vystupují elfové, původně andělé, po pádu uchránění pekla; nadto v jedné stfr. básni (lai) je jmenován jako dítě elfa jistý Tydovel (Titurel?); účastí andělů v boji dobrá se zlem se zabývá též tzv. Eupolemius (kol. 1100), který líčí s mnoha metaforami a alegoriemi zápas Boha s nepřáteleckým Cacem (čti: Kakem) o židovský národ; obsahuje rovněž katalog jmen dobrých a zlých andělů (ed. K. Manitius, 1973). - Za zmínku také stojí, že u nás tzv. Mistr karlstejnské Apokalypy zobrazil vedle „skupiny andělů v boji s d'ábly“ i další, kteří pouze „přihlížejí“ (M. Eschborn, 1971; A. Friedl, 1950 - viz též str. 506 n. t.).

473, 25 pan Le Beaux, rodem z Prend la Cour - (orig. též Lybbéals, stfr. li biaus, tj. nadaný dobrohou, laskavostí, ale i pěkným vzhledem - srv. Pz. v. 339, 28 a násl. vč. pozn.); o (jeho příbuzném?) Baudouinovi z P. viz výše Pz. v. 72, 10.

473, 30 také tím došlo k loupeži - orig. rēroup, tj. loupež, spáchaná na mrtvém.

474, 1 Lehelin jste vy - vzpomínka na loupež grálského koně je jedním z příznačných motivů, charakteristických pro W-ovo vypravěcké umění (L. P. Johnson, 1968).

477, 1 paní Joisiana - (ps. též Schoysiane ap.) patří k významným členům Titurelova rodu; podrobněji W. vypráví její příběh ve stejnojm. zlomku (viz str. 433 n. - n. t.).

481, 8 Meatris - Herbarius (lat. rkp. z 12. a 13. stol., seps. podle pozdně antik. Pseudo-Apuleia), jej uvádí jako hada.

481, 9 a násl. Econtius - obojživelný plaz, u Plinia se vyskytuje i jako vlasatice;

Aspis - jedovatý plaz, alespoň rovněž podle Plinia, a dále Solina, uvádí se též ve Starém i Novém zákoně (Ž. 58, 5-6 a Řím. 3, 13);

Jecis a Licis - slat. název hada (viz též Herbarius výše);

Ecidemon - svr. dále jako ozdobu na Vaire-Filsově přílbici (Pz. v. 736, II).

481, 19 a násl. tálí jsme k vodám Gehonu, / i Tigridu i Phisonu / i Eufratu - v prvém příp. zřejmě Nilu; takto se uvádí čtvero řek z ráje ve Starém zákoně (1M. 2, 10 a násl.; Hiddekel, tam uvedený, se obvykle ztotožňuje s Tigridem).

481, 30 ratolest - orig. rīs; zmiňuje se o ní jak Vergilius, tak s jistou obměnou Veld. (viz Pz. v. 482, 4).

482, 2 Sibyla - v tomto případě zřejmě tzv. Kumská (Cumae, Kymy); prastará řecká osada v jihoital. Kampánii proslula mj. blízkou služí, kde zm. věštyně sídlila a kde se s ní setkal Aeneas (svr. 6. zpěv Vergiliovy Aeneidy). Podobně popisuje události Veld. Jinak svr. Pz. v. 465, 23.

482, 4 Flegeton - (orig. -ōn), ohnívá řeka v podsvětí (svr. výše pozn. k Pz. v. 453, 23); Veld. ji uvádí v příběhu, který se týká Eneova sestupu do oněch končin „nejvyšší hlubokosti“, cestu k nim mu otevře právě Sibyla, jmenovitě tím, že mu dopomůže ke zvláštní léčivé rostlině (u Vergilia k zlaté ratolesti). S její pomocí pak hrdina překročí ohnívou řeku (u Vergilia Acheron).

482, 24 jednorožec - mýtické zvíře, známé už ve starověku, symbol čistoty, ve svém rohu (u W-a patrně záměna stfr. cor a coer, srdece) skrýval hojivou sílu podobně jako narval, mořský savec, podle pověsti s ním spřízněný.

483, 7 a násl. dračí [jinak hadí] kořen .../... má touž vlastnost jako vzduch - a také jako krev, jež podle Aristotela je „vlhká a teplá“, na rozdíl od planety Saturn, která podle téže nauky je „suchá a studená“.

484, 15 nard - (orig. nardas - kvůli rýmu: was, jinak shn. narde, nardus), asijská rostlina; měl jednak hojivé účinky, jednak sloužil k výrobě vonných mastí a olejů, zřejmě i v případě W-ově, ve shodě s Novým zákonem (Jan 12, 3: „Maria pak vzavši libru masti velmi drahé z nardu výborného, pomazala noh Ježíšových (...). I naplněn jest dům vůní té masti“).

dryák - (z lat./řec. theriac, svr.: „Pastilli qui theriaci vocantur a graecis“, Plinius, Naturalis historia, 20 závěr, 29, 21), ve stř. název pro všeck. Gottf. zřejmě rozsáhlé W-ovy odbočky medicínského rázu odsuzoval (Trist. v. 7939 a násl.).

487, 12 můj dávný hřich - (orig. unfuoge; též nepatřičnost, hrubost, svévolie atd.). W. tím zřejmě sebekriticky narází na svou poznámku o hladových obráncích Beaurepairu (Pz. v. 184, 1 a násl.).

488, 13 mám strádat - (orig. riuwe); význam slova prošel spolu s vývojem křesťanství důležitými změnami. W. J. Schröder (1959) prokazuje, že se tak stalo teprve po W-ovi, ten je ještě používá ve smyslu bolest, utrpení, strast (Schmerz, Leid), a nikoli pozdější lítost (Reue).

488, 26 pět smyslů - neměl Pz. na Mont Salvagi v potřebné míře pohotově, protože jednak se řídil Gurnamanzovou radou jen z části (po klíčovém verši „A nevyptávejte se mnoho“ /irn sult niht vil gevřagen - Pz. v. 171, 17/ následuje - jak víme - připomínka, že „rozumný poví, co se sluší, / však máte oči, máte uši“ atd.), jednak se dal zaslepit hněvem, a to tříkrát: hned po přechodu na hrad, pak při odjezdu, a především posléze v okamžiku, kdy „vypověděl službu Bohu“ (Dienstaussage - F. H. Bäuml, 1987); podstatou spočívá zvl. v Pz. v. 488, 28 a násl. („tvé věrné srdce nevnímalo /.../, že trpí chorý Anfortas?“ - svr. proslulou Pascalovu maximu: „Srdce má svůj rozum, o němž rozum nemá zdání“ (nebo: Srdce má své důvody, které rozum nechápe - Le cœur a ses raisons, que la raison ne connaît point, 1669), souvisí se základním článkem křesťanské věrouky (láska k bližnímu - svr. Pz. v. 501, 3 a násl., příp. 2, 2 a str. 412-416 n. t.), a bohužel unikl (musel uniknout?) tvůrci Parsifala, R. Wagnerovi (svr. jeho dop. M. Wesendonckové z 29. 5. 1859 - str. 475 n. t.).

489, 23 viděl jsi kopí - na tomto místě se vysvětluje, „proč je kopí krvavé“, souvislost s legendou o sv. Longinovi tedy, na rozdíl od jiných podání, ustupuje do pozadí (poukazuje se na „vlastnosti lékařského nástroje“ - str. 458 n.), avšak „kouzlo Velkého pátku“ se u W-a naopak (na jiných místech) zdůrazňuje, zejména motivem holubice (K. Burdach, 1938).

489, 26 Saturn - už u Vergilia „frigida Saturni stella“ (Georgica, I), tedy „studená hvězda Saturn“; místo svědčí o W-ových „hvězdoprazeckých znalostech“; byly „sice jednoduché“, ale opíraly se o autory „vzdělané“ v daném oboru (W. Deinert, 1960); podle P. Kunitzsche (1985) proniká do příběhu „vliv astrologie zprostředkován arabskými učencí“ nejzřetelněji právě tam, kde „Anfortasovy bolestivé záхватy jsou závislé na postavení planet“.

490, 26 osinek - (orig. aspindē), „dřevo, které nehoří ani nepráchniv“ (M. Lexer, 1876 - svr. Pz. v. 791, 4 a 741, 2).

492, 7 nepřijímají jistotu - na rozdíl od rytířů artušovských; tím se zdůrazňuje výlučnost a jinakost grálského světa.

494, 16 Castis - (lat. čistý, cudný), první muž královny Herzeloidy se připomíná rovněž ve W-ové Tit-ovi s tím, že „jeho manželství nebylo naplněno“ (viz i dále Pz. v. 494, 19 a násl.).

496, 1 třemi světadíly - podle tehdejších zeměpisných znalostí svět tvořily Evropa, Asie a Afrika.

496, 6 Gaurion - název hory blíže neznámé (Garganus v Apulii? nebo zkomolenina maloasijského pohoří Taurus, v jehož blízkosti docházelo k četným bojům za křižáckých válek?).

496, 10 Agremontin - sopka, zřejmě podle ital. Acremonte (Agrimonte) na Sicílii poblíž Etny.

496, 15 Rohitsch - (ps. též Rohas, Roas, slovensky Rohatec), místo mnoha turnajů v již. Štýrsku, nyní Slovinsku; W. tuto krajinu zřejmě dobře znal; Arnošt Kraus (1888) k uved. W-ově zmínce poznamenává, že právě Slovinci (windisch diet - Pz. v. 496, 18) „nejprvnější ze všech Slovanů přiučili se rytířskému klání; byl ve Štýrsku velmi čilý ruch rytířský, nejsilnější ve všech zemích bavorského kmene. [...] Znalost klání u Slovinců v první třetině 13. stol. dosvědčuje též Ulrich z Liechtenstejna“ (Ulrich von Liechtenstein, Frauendienst, 1255 - svr. V. Bok / J. Pokorný, 1998).

496, 18 slovanský ... lid - (orig. windisch, pojem ve stř. běžný) sídlil nejen v Lužici, ale na mnoha dalších místech, od alpské oblasti („die sog. Windische Mark“ - E. Nellmann, 1994) až po Balt (E. Skála, 1990, 1991).

496, 20 Cilli - (ps. též Zilje, slov. Celje) rovněž v býv. již. Štýrsku, nyní Slovinsku.

496, 21 Furlánsko - (Friuli), území v nyn. sev. Itálii a Slovinsku;

Aquileja - město ve Furlánsku, nyní na území sev. Itálie; W-ovy překvapivě přesné místní znalosti Štýrska (i sev. Slovinska a Itálie) se vykládají jako „zpomínky z cest“ (J. Bumke, 1966).

497, 8 Corkobra - (ps. též Karchobra aj.) se stane později důležitou zastávkou na Vaire-Filsově cestě z Mont Salvage domů (Pz. v. 821, 2).

498, 25 Gandina - opět místní jm. ve Štýrsku, nyn. Slovinsku (viz i pozn. k Pz. v. 8, 18); básník je zjevně uvádí do souvislosti s panstvím Gandinovy dcery Lammiry (Pz. v. 499, 8), což vedlo k dohadům, blíže ovšem nepodloženým: štýrští purkrabí byli totiž spřízněni se stejnoujmenným dolnorakouským rodem Anschouwe.

498, 30 Greian - potok rovněž ve Slovinsku, přítok Drávy poblíž Ptuje; „u jejich zlatonosných břehů“ (Pz. v. 499, 1) se ve stř. skutečně vyskytovala rýžoviště.

499, 8 Lammira - zřejmě Gahmuretova sestra, jinde nezmiňovaná; jm. neznámého původu snad pochází ze stfr. la mere, fr. mère; slova se používalo nejen ve význ. matka, ale i ochránkyně, protektorka, donátorka aj.

499, 21 a násł. pan Ither zahynul tvou zbraní / a tvoje matka - W. hodnotí Pz-ovu vinu jinak než Ch., oba autoři se sice shodují co do vlivu hrdinova odchodu na matčinu smrt, v prvém případě (Ither) se však u našeho básníka zdůrazňuje příbuzenský poměr blízký „Kainové bratrovraždě“; oba činy ovšem náš rytíř spáchal nevědomky, nejde tedy o „osobní odpovědnost“, nýbrž o „obecně lidské hledisko“, o „káru hříchu“ (Pz. v. 465, 5) Adamova pokolení, zmíněnou už výše (J. Bumke, 1990).

501, 5 Nechme však hřichů, jsou i jiné - překvapivou mírnost, již Trevirizent nakonec projeví nad Pz-ovou „grálskou vinou“, se snažil P. Wapnewski (1955) vysvětlit odkazy na učení sv. Augustina o hříchu: hrdina se provinil dvakrát, při smrti matčiné a Itherové, proti Desateru (peccata gravia et mortifera); nadto nepochopil Boha v jeho dobrutě (nom. bonitas Dei), měl ho spíše za jakéhosi „vrchního rytíře“ (Oberritter), takže vposled propadl pýše (superbiae), u Aug. „zjevné podobě“ (Erscheinungsform) žádostivosti (cupiditatis), kdy člověk už není schopen konat dobro, a proto ho Bůh opouští jako „hříšná ve stavu obžaloby“ (nom. reatus peccati; reus, obžalovaný, viník; reatus, slat. stav obžaloby); tuto situaci však Pz., osoba dosud nezralá, nedokázal překonat sám a z nemohoucnosti se obrátil proti Stvořiteli (Gotteshaß), což by nikdo „zdravý“ (rozumný) neučinil (slovo lump, bloud, se v IX. kn. opakuje pětkrát, a podle H. Ruppa /1957/ se tu „tumpheit“ projevuje právě jako „nedostatečná znalost Boha“ /mangelnde Gotteskenntnis/). - Trevirizent, „znalec duší“, odhalí poslední článek tohoto řetězu prohřešků (at úmyslných či nikoliv) právě v poklesku na Mont Salvagi („žel, onen bloud byl málo bdělý, / neotázal se“ - Pz. v. 484, 28) a pochopí, že nezbývá než vyslyšet mladíkovu prosbu („dejte mně neznalému radu / a nezehrejte, že jsem bloud“ - Pz. v. 488, 14 a násł.) a poskytnout mu v jeho bídě pomoc. V též duchu pak vyznívá závěr IX. kn., zejm. Pz. v. 502, 24 a násł.; ostatní už W. právem ponechává nevyřčeno (Pz. v. 502, 29-30), na rozdíl od někter. interpretů, kteří se snažili zodpovědět i další otázky (vztah k učení o predestinaci, o účinném pokání ap.).

502, 11 všem kněžím straň - W. se zmiňuje o duchovním stavu zřídka a „zprostředkující roli církve“ pomíjí vůbec (W. Spiewok, 1981).

502, 18 první z jistot - rozumí se hostie.

502, 30 to zvažte sami, chcete-li! - W-ův tvůrčí přínos, zaznamenaný několikrát výše, se v IX. kn. projevuje navíc psychologickou kresbou a „technikou zdržovaného napětí“ (Verzögerungstechnik - W. Henzen, 1951). Ijinak jsou rozdíly proti Ch-ovi podstatné, jak vyplývá už z rozsahu kn., čítající přes dva tisíce veršů proti třem stům franc. předlohy: podle ní Perc. bloudil po pět let, „aniž jedenkrát vstoupil do kostela“. Přitom zvítězil nad šedesáti rytíři a všechny odeslal k Artušovu dvoru. O setkání se Sigunou a souboji s grálským strážcem se autor Le Conte nezmiňuje. Na Velký pá-

tek se hrdina setkává se třemi rytíři a deseti dámami, kteří bosí putují k poustevníkovi, v jehož „kapli“ se pak přiznává, že sice viděl krvavé kopí, ale patřičnou otázku (jak víme, poněkud jinou než u W-a) na hradě nepoložil, takže dosud netuší, komu slouží grál. Zároveň se dozví o smrti matčině a o tom, že její modlitba mu zachránila život. Objasní se rovněž původ Krále rybáře a v dané souvislosti i význam hostie. Návštěvníkovi se také dostane rady, aby se odebral do chrámu jako kajícník, dále aby ctil kněží a pomáhal pannám, vdovám i sirotkům. Poustevník mu nakonec pošepťá do ucha modlitbu zázračné síly, jež ho může zachránit ve chvíli nejvyššího nebezpečí. Na závěr Perc. přijme velikonoční svátost.

(X.kniha)

503, 1 Nastal čas prapodivných zvěstí - (orig. *wilden maeren*); sl. wilde se chápe i ve sm. *sonderbar*, tj. podivný, zvláštní, neobyčejný; výklad se však nepřijímá jednoznačně (viz dále). - Verš je předmětem soustředěného badatelského zájmu, hl. v souvislosti s údajně vyhrocenými vztahy mezi Gottf.-em a naším básníkem (jak vyplynulo už z někt. náznaků v prologu, v závěru k II. kn. a v kn. V.). V Gottf.-ově Trist.-ovi čteme obrat „*vindaere wilder maere*“ (v. 4663 - tedy přibliž. „ten, kdo si vymýslí / vynalézá?/ prapodivné příhody“), namířený podle obecného názoru proti W.-ovi. W. J. Schröder (1958) čte slovo *vindaere* ve sm. „básník“, podle stfr. *troveor*, truvér ze slovesa *trover*, nalézt, ale i skládat (verše); *troveure*, f., básnická skladba; tedy „sepisovatel podivných příhod“, jinak řečeno „diletant“. Jinde (v. 4665 a násl.) používá Gottf. obratu „*der maere wildenaere*“, což E. Ochs (1961) vykládá - s odkazem na prameny ze 16. stol. - jako „darebák, který vydává divoké za mírné“, D. Dalby (1961) připouští blízký význam „pytlák“, ale též obecnější „lovec“, „myslivec“. - Shoda převážně pa- nuje v tom, že obě odezvy v Tristanovi souvisejí s úvodním veršem X. kn. Pz.; odlišné názory shrnul a dále rozvinul Th. Vennemann (1989): podle nich měl Gottf. při své kritice na mysli nikoli Pz-a, ale Píseň o Nibelunzích (NL), kde, jak známo, se líčí řada drastických událostí, vystupňovaných zejm. v závěrečném krveprolití na Etzelově (Attilově) dvoře. - Kritika, i pozdější chvála, W.-ových „*wilden maeren*“, se podle F. H. Bäumla (1987) ovšem týká „méně látky a více struktury“, rozumí se W.-ových neobvyklých tvůrčích postupů, které sám autor charakterizoval mj. příměrem o luku (*Bogengleichnis* - Pz. v. 241, 8 a násl.).

503, 14 s Gawanem jsou téhož rodu - tj. jako potomci Mac Adanovi (Mazadanovi).

503, 23 a násl. vyharcovali... / za tajemným grálem - K. Burdach (1938) upozorňuje na další význam veršů: oba rytíři se pokoušejí dosáhnout grálu pomocí zbraní, ale to se nikomu nemůže podařit.

504, 25 Camilla - (ps. též Kamilla), královna Amazonek, podle Veld-a padla v boji proti Trójanům se zbraní v ruce.

506, 11 na srdce se tlačí krev - tomu by podle interpretů mohla odpovídat dg. buď hem thorax (krvavý plnicní výpotek) nebo tzv. srdeční tamponáda (krev proniká do osrdečníku); W. se pro své překvapivě přesné medicínské znalosti (viz Pz. v. 576, 2 a násl., 792, 1 a násl. aj.) stal předmětem badatel- ského zájmu i v oblasti dějin lékařství.

506, 25 Logrois - hrad a země vévodkyně Orguellousy (podle Ch-a Logres, n. Nogres, li reame di L., Anglie).

507, 2 Le Choix Guellious - (ps. též Lischoys Gwelljuz); jm. patrně vzniklo buď ze stfr. *apelativa guileor*, podvodník, šarlatán, svr. stfr. *guiler*, šidit, podvádět, anebo jako zkomolenina pův. rytířova jména: ve Ch-ově Perc.-ovi se totiž nazývá Li Orguelleus (de la Roche a l'Estroite Voie), a je též přítelem Orguelleusy de Logres (viz Pz. v. 508, 26 a Hil.).

508, 11 marhaník - granátové jablko (orig. grânât).

508, 26 Orguellouse - (ps. též Orgeluse), stfr. *orgouillois(e)*, orgoillos zn. mj. pyšný, tedy hrドpýška; u Ch-a O. de Logres v pův. sm. Anglie; u W-a je později O. často uváděna pouze jako vévodkyně.

517, 16 Malcreatura - jinak Malcreature (Pz. v. 519, 23 - ps. též Malcreatiure), lat. *malus*, špatný, *creatura*, stvoření). Zmíněnou postavou do- kládal „ariosof“ Jörg Lanz von Liebenfels ve svém Svatém grálu (*Der heilige Gral*, 1913) vznik nižší rasy; s jeho úvahami se seznámil i mladý Adolf Hitler (U. Schulzeová, 1986).

518, 2 a násl. každou věc / pojmenoval - (orig. *gap alen dingen namen*; dinc, Ding, věc). „I dal Adam jména všechném hovadům i ptactvu nebes- kému a všeliké zvěři polní“ (IM. 2, 20).

518, 18 a násl. pročež se musí vystříhat / kořinků - o mlsnosti Adamových dcer se pojednává např. v německém Lucidariu, encyklop. souboru ze zač. 13. stol., sepsaném na základě výkladového slovníku Elucidarium, který se stavil Honorius Augustodunensis (asi 1080-1153); dílo se později dočkalo též stč. překladu.

519, 2 Secundilla - královna sídlem v Thabronitu, u W-a zřejmě ve sm. in- dická vládkyně. Jméno, nejspíše zdrobnělina lat. *secundus*, -a, -um, druhý, druhořadý, ale i příznivý, šťastný, se vyskytuje už u Solina.

519, 24 směs drahot - zejm. „v krámě“, o němž bude řeč v XI. kn. (Pz. v. 562, 24 a násl.).

519, 27 Anfortas - poprvé se tu naznačuje účast vévodkyně Orguellousy v jedné z hlavních zápletok příběhu (svr. dále Pz. v. 616, 14 a násl.).

521, 27 Estroite Voie - (orig. též *Âv/estroit/ mávoiē*, první sl. by odpovídalo stfr. iave, ieve, eve, voda; estroit, fr. étroit, úzký, a malvoie, špatná cesta); u Ch-a la Roche a l'Estroite Voie, la roche, skála, příp. hrad na skále, rozumí se na hranicích panství Logrois, jež střežil rytíř l'Orguelleus.

524, 18 měsíc mě držel ve psírně - ve stř. obvyklý trest za násilné smilstvo, za prohřešky proti slibu mnišské čistoty, za cizoložství (žen) ap.

524, 19 Urián - (ps. též *Urzjáns, Urians*); u Ch-a Greoreas (*Gregorias - Perc.* v. 7118); v Hartm-ově a Ch-ově Yvainovi se nazývá Urjan (příp. Uriien) hrdinův otec.

524, 27 zemský mír - orig. *landes vride*, čes. *landfrýd*, zákaz rozbrojů, ochrana pořádku, jmenovitě zejm. kostelů, duchovních, žen, kupců, ap., vyhlašoval jej panovník, později příp. šlechta i města, v Čechách doložen ve 14. stol. (srv. saison v pozn. k Pz. v. 281, 16 a násl.).

525, 3 a násl. Za dnešní pomoc zítra ráno / sklidíme nepřátelství... - přísluví, pův. fr., zní u Ch-a mnohem pádněji (de bien fet col fret, *Perc.* v. 7100 - asi ve sm. pro dobrý skutek /dáváš/ krk v sázku, fret, od slat. fractum, dosl. pokuta).

525, 13 Dianasdrun (ps. též *-dron*), u Ch-a Dinasdrone (srv. pozn. k Pz. v. 216, 7).

525, 23 až ke dvoru zněl její křik - podle stř. práva musel oběti každý hlasitě odpovědět a pachatele okamžitě pronásledovat (srv. staročes. „úp“ /M. Boháček, 1946/ nebo „nastojte“ /ad clamorem communem, tj. jako křik, výzvu, ke všem/, tak volal ten, na kom byl páchan zločin - *Codex diplom.* /.../ regni Bohem., 2, I, 1229).

529, 15 na ty, kdož nepravosti tropí - patrně jde o přísloví (dnes zapomenuté).

529, 20 pár slov - vzkaz řečený „pohansky“, aby mu Gw. nerozuměl, se měl zřejmě dozvědět Le Choix Guellious, rytíř ve službách vévodkyně Orguellousy; dostal patrně za úkol nejprve odstranit „darebáka Uriána“ a pak se dostavit na pláň pod Hradem Divů (W. Mohr, 1965). „Mládec“ musel na hrad jít pěšky, „zpátky“ už „přijel“, neboť mu tam přistrojili nového koně.

532, 2 a násl. o Kupidovi, Amorovi / i jejich matce Venuši - i o dalších pojmech známých z antiky W. hovoří velmi zasvěceně dík svým „mistrům“, hlavně Veld-ovi; durynský lantkrabě Hermann, podpůrce obou (a dalších) básnicků, měl totiž zálibu ve starých řeckých i římských příbězích (a v matière de Rome vůbec - srv. Pz. v. 297, 16 včetně pozn. a str. 424 n. t.).

532, 10 věrný cit, to je pravá láska - verš patří v Pz-ovi ke „klíčovým“ (J. Bumke, 1990).

548, 5 Clinchor - (ps. též *Clinscor, Klinschor* aj.), významná postava nášeho příběhu, se tu připomíná zatím nepřímo. Podrobně se s ní čtenář seznámí později. Připomeňme, že W. se o něm zmíňoval už ve II. kn. (Pz. v. 66, 3 a násl.) jako o únosci Artušovy matky.

550, 23 Bene - (z lat. *bene*, stfr. *bien*, adj. *dobře*, subst. *dobro, dobrota*); Ulrich von Etzenbach ve Wilhelmovi von Wenden překládá Bene výsl. jako *Quote, shn. dobrá, v souv. s Gutou Habsb.*, královnou českou.

552, 30 zítra ho Bůh rač ochránit - rozdílů mezi W-ovou X. kn. a příběhy vyprávěnými u Ch-a (v rozsahu opět poněkud kratším) je i v tomto příp. několik: především se ve stfr. básni mlčí o důvodech, pro které Gauvain a Guingambresil (Kingrimorcel) ustoupili od souboje. Také další události autor líčí poněkud odchylně: Gauvain jednou před poledнем narazí na zarmoucenou dívku, jež pod dubem truchlí u těže zraněného rytíře, u něho spatří štít, kopí a „norského ponyho“. Zraněný hrdina sděluje příchozímu, že nablízku se rozkládá území zvané Galvoie, varuje ho před další cestou a žádá, aby pannu vzal do ochrany. Gauv. však pokračuje v jízdě a dorazí ke hradu u moře, tam se setká s krásnou dámou, jež se mu začne vysmívat, a místní lidé mu v zahradě sdělí, že jako „vetřelec“ může přijít snadno o hlavu. Poté náš rytíř vyletí zraněného pána, srazí „rudovlasého panoše“ z jeho herky, přijde známým způsobem o vlastního koně a vrátí se k dámě (L'Orguelleuse de Logres) na mládencově kobyle. Poprvé uvidí „hrad s pěti sty pannami a paními u oken“, získá v souboru zpátky svého oře a přijme převozníkovo pohostinství (o jeho dcerě Bene se však stfr. básník nezmínuje). Poznamenejme, že podobně vypráví tyto příhody i Heinrich von dem Türlin ve svém verš. románu *Die Krone* (Koruna). - Gawanovy příběhy se dostaly do popředí odborného zájmu teprve v období po 2. světové válce. V obsáhlé analýze W. Mohr (1965) pro ně razí pojem „comedia humana“; především však poukazuje na „polaritu humoru“, zvláště parnou vzhledem k vážnému, duchovnímu rázu předchozí (IX.) knihy. Výklad přispěl k novému pohledu na celé dílo (srv. mj. i závěry M. M. Bachtina o „dvojglasnosti“ tohoto románu, dále soudy J. Heinzelho, M. Wehrliho aj.). - Po stránce kompoziční věnoval gawanovským kapitolám pozornost F. Maurer (1968); poukazuje na to, že jsou „budovány symetricky, a to na motivu lásky“; za důležitá místa interpret pokládá Gw-ův slab Obilotě (VII. kn., Pz. v. 370, 20 a násl.), dále obhajobu „oddanosti a cti“ (VIII. kn., Pz. v. 414, 13 a násl.), pak „exkurs o Kupidovi a Amorovi“ (v této kn. Pz. v. 532, 1 a násl.), „nářek“ (Klage) na zač. XII. kn. (Pz. v. 583, 1 a násl.), a nakonec velký „výjev“ (Minneszene) naplněného citu na hradní slavnosti ve XIII. kn. (Pz. v. 642, 30 a násl.). K. Lachmann ovšem, jak známo, W-ovo dílo rozdělil (1833) do jednotlivých knih poněkud jinak, tedy, alespoň podle této argumentace, u kap. X.-XIII. nikoli případně.

(XI.kniha)

553, 5 skla se ... skvěla - podobný obraz se ve stř. písemnictví začíná objevovat od sklonku II. stol. (Hildebert de Lavardin), předtím byla zasklená okna vzácností.

556, 6 a násł. račte mi tedy.../ povědět - W. obnovuje „motiv otázky“, aby „vymezil (herausarbeiten) protiklad mezi Gw-nem a Pz-em“ (E. Nellmann, 1994). Zanedlouho totiž v našem příběhu padne v téže souvislosti zmínka o hlavním hrdinovi, se kterým se převozník (shodou okolností?) setkal „včera“ (Pz. v. 559, 10), „aniž by mu Červený rytíř podobné otázky položil“, třebaže se tím zároveň připravil o možnost prožít „velké dobrodružství“; v tomto případě se tak stalo nejspíše z důvodů kompozičních, tedy básníkovy „epické režie“ (J. Bumke, 1991), na níž stojí protiklad Hradu Divů a Grálského hradu, dvou vrcholných cílů, přiměřených oběma hlavním postavám.

557, 6 a násł. Země Divů - (orig. Terre marveile), se objevuje pouze u W-a, naproti tomu Lože Divů (Lit m.) i u Ch-a; (o Hradu Divů viz výše Pz. v. 318, 19 a násł.).

561, 23 vládce marockého trůnu - (orig. von Marroch der mahmumelín, z arab. emir-al-muminim, tj. kníže /vládce/ včíčich), pocházel z dynastie Almohadé usídlené v Maroku a panoval Arabům na Pyrenejském poloostrově; zmínka je dokladem zájmu o španělskou reconquistu, znovudobytí země křesťany; r. 1212 mu připravili u Las Navas de Tolosa zničující porážku.

562, 24 kramáře - (orig. krâmaere), u Ch-a bohatého „muže s umělou nohou z ryzího stříbra“ („...un eschacier tot seul seant, qui avoit eschace d'arjant“ - Perc. 7651 a násł.), W. zřejmě nespr. četl bud' eschace, ve sm. dlouhá hůl, tyč, stojánek, anebo eschacier jako eschequier, tj. stfr. nejen šachovnice, ale i počítací tabulka a (král.) pokladnice, svr. eschangierre, changier, fr. échanger, směňovati, vyměňovati (Hil., A. J. Greimas, 1980 aj.). Místo je příznačné pro básníkův vztah k stfr. předloze.

563, 7 patriarcha z Ranculatu - (orig. der katolicô - blíže viz Pz. v. 9, 13); ačkoli jmenovaný církevní hodnostář stál v čele křesťanů arménských, zmínka se klade do souvislosti s dobytím Caříhradu (Konstantinopole) r. 1204. Křížáci tehdy město vyplenili a zřídili (nakrátko) „latinské“ císařství. Řecko platilo za zemi bájných pokladů (k níž se tehdy počítal i celý slovanský východ).

564, 4 Plippalinot - (ps. též Plipal-, příp. Pliplal-), v Hartm-ově Er-ovi Inpripalenot.

565, 4 Lechfeld - (orig. Lechvelt), pláň u Augsburgu, obvyklé shromaždiště vojska.

566, 8 můj pán - (orig. mîn hêr), obvykle ve sm. fr. monsieur; u W-a se vyskytuje ovšem i v jiných souvislostech (svr. Pz. v. 184, 4; 300, 23 aj.).

567, 1 a násł. Jak vykročil, tu naopak / lože zas couvlo... - interpreti připisují symbolice pohyblivého Lože Divů erotický význam; Clinchor, právem v tomto směru zahořklý (viz dále Pz. v. 657, 8 a násł.), se tím snaží svým zájtcům (i protivníkům) znesnadnit přístup k „loži Venušinu“ (H. Kratz, 1973).

573, 15 Guimèle - podle zmínky v Eilh-ově Tristrantovi slíbila Kahenisovi, hrdinovu příteli, že s ním stráví noc, předtím mu však dala pod hlavu dušku, která měla uspávací účinky; ráno se zklamanému milovníkovi všichni vysmáli.

573, 16 Monte Ribèle - ps. též Rippele, u Eilh-a Schilttriele.

577, 17 tam, kde ji čeká mzda - orig. potenbrôt; poslové dobrých zpráv dostávali za odměnu někdy klenoty či zlato (NL, sl. 558), jindy však jen „tři krajíčky chleba“ (brôt - W. Mersmann 1971).

579, 11 dictam - (lat. dictamus i -um) užívala královna jako léčivé bylinky; její účinek na hrotu šípů vniklých do těla se připomíná i ve Veld-ově Eneité.

582, 30 Tím skončil kvas a čas byl spát - v IX. kn. W. sleduje rámcovou osnovu Ch-ova příběhu sice celkem důsledně, ovšem v jednotlivostech se opět liší. Když se po událostech na Loži Divů královny optají Gauvaina na jeho původ, hrdina jmenuje další přímé potomky krále Lota, jmenovitě Agrevaina, Gaherie a Gariexe (svr. Pz. v. 298, 6; 323, 1 aj.) a jako syny Uriánovy uvede Yvaina a Outaina. Z rozhovoru také vyplývá, že král Artuš je sto let starý (podle jiných znění třicet). O Clinchorovi se ve stfr. předloze hovoří jako o „moudrému znalci“ hvězdářství (un sages cler, zde nejspíše ve smyslu letttré, vzdělanec, učenec). U W-a se tato postava mění v „kouzelníka, zlého vládce“ (Pz. v. 558, 20, „klerik“ /phaffe/ pouze v Pz. v. 66, 3), a proto také W. Mohr (1958) právem chápá Gw-ova „osvoboditelskou úlohu“ na Hradu Divů jako „souběžnou“ s Pz-ovým posláním na Mont Salvagi. Podle této interpretace se obě hlavní postavy díla navzájem „relativizují“; přitom důležitou roli hraje „polarita humoru“ (svr. též str. 452); ze zorného úhlu Gw-ova se jeví druhá hlavní postava jako člověk „zachmuřený (sklíčený) a nešikovný“ (dumpf und ungeschickt), z opačného pohledu zas první jako „veselá, ale povrchní povaha“ (heitere Oberflächenfigur).

(XII.kniha)

583, 8 Mečový most - je už podruhé předmětem W-ovy pozornosti (viz Pz. v. 387, 3).

583, 13 pan Garel - (ps. též Charel, Karel ap., v Hartm-ově Er-ovi Garel), rytíř Kulatého stolu; zmínka se váže k příhodám blíže neznámým, snad

ze ztraceného stfr. rukopisu. Stejnojm. hrdinu (G. von blühenden Tal / G. z kvetoucího údolí/) uvádí ve svém verš. románu (patrně v pol. 13. stol.) rakouský epič. Der Pleier, mj. autor shn. Tandareise a Floribelly; svr. jeho stč. obdobu ze sklonku 14. stol. - str. 503).

583, 25 Zhoubný brod - (orig. Li gweiz prelljus, u Ch-a le Gué Perilleus, lat. /vadum/ periculum, zhoubný, nebezpečný), překvapivě se tu uvádí jedna z překážek, jež Gw. má teprve překonat.

583, 27 Mabonagrin - (viz výše Pz. v. 178, 21 a násł. vč. pozn.) se klál na uvedeném místě s Hartm-ovým hrdinou Er-em a podlehl mu teprve po tuhém boji.

583, 29 Iwein - (ps. též Iwan, u Ch-a Yvain), hrdina Hartm-ova stejnějmenného rytířského románu, polil vodou, nabranou z „čistého pramene zlatou miskou“, zázračný kámen, a tím rozpoutal velikou bouři a hromobití (Iw. v. 989 a násł.). Dá se uvažovat též o souvislosti s pážetem Iwatem? (Pz. v. 147, 15 a násł.).

585, 11 včetně svých předků po přeslici - rozumí se praoctce Anjouvců, Mac Adana a výly Terre de la Joie (Morgany), jimž se přičítá osudové se-pětí celého rodu se záležitostmi lásky.

586, 4 paní Florië - zřejmě ze stfr. flori, kvetoucí, se připomíná i ve W-ově Tit-ovi, Kanedic (Ganedic) v Hartm-ově Er-ovi (v. 1655).

586, 27 Soeur d'Amour - (ps. též Sûrdâmûr, fr. soeur, sestra, l'amour, láska) se stala chotí řeckého císaře Alexandra; jejich syn Cligès (Clias) je hrdinou stejnějm. Ch-ova verš. románu.

589, 5 velký sloup - (orig. sôl) zázračných vlastností se v Ch-ově grál-ském příběhu nevyskytuje; podobný kouzelný úcinek tam mají pestré okenní tabule. W. tu odkazuje na Veld-ovu Eneitu, jmenovitě na hrob „paní Camilly“, královny Amazonek, umístěný ve věži se slouphem a zrcadlem, ve kterém se objevil každý příchozí už na vzdálenost jedné míle. Původ motivu je podle W. Wolfa (1954) třeba hledat v Orientu, o řadě různých kouzelných zrcadel a tabulí se vypráví např. v pohádkách Tisíce a jedné noci; příznačně orientální je i možnost jejich pomocí „obhlížet celý svět“. Zrcadlová věž se připomíná v tzv. Dopise krále-kněze Jana (Brief des Priesterkönig Johannes - viz dále Pz. v. 822, 25 vč. pozn.), v Gestech Romanorum (Římských příbězích, souboru tzv. exempl z 13./14. stol., ve středověku velmi oblíbených a uvedených též do stč.) i jinde; světelna věž (maják) na ostrově Faru se počítala k „sedmi divům světa“.

589, 9 rakev paní Camilly - a zvláště její náhrobek, popisuje podobně Veld. ve své Eneitě.

589, 12 a násł. od Vaire-Filse dopravil / i s klenbou oblou jako stan - takže zázračný sloup, zřejmě strážní věž (svr. Pz. v. 589, 5), sem byl přenesen až z Východu (Pz. v. 57, 22; 745, 27 a násł., aj.).

589, 14 Geometros - (ps. též Jeometras ap.); zmínka se týká rovněž Veldovy Eneity, kde se uvádí jako stavitel hrobu, v němž spočívala „paní Camilla“ (viz Pz. v. 589, 9).

594, 4 turkoyt - orig. turkoyte, slovo nejasného původu se obvykle, avšak nikoli zcela zdůvodněně, překládá do nm. jako Leibwächter, osobní strážce (svr. i dále Pz. v. 624, 3 a násł.); poukazuje se též na podobnost se stfr. turc, turcois (shn. Turc, Turek, turecký (v tom případě možná bývalý turecký otrok nebo mameluk)).

594, 7 Dobyl už cti třem krajinám - orig. es waern gehêret drie lant; dá se číst i ve sm.: cti, jež se rovnala (rozsahem) třem krajinám (D. Kühn, 1994).

604, 1 Sabins - (orig. Sabîns), řeka u Gramoflansova města Roche S. (viz dále Pz. v. 610, 26).

604, 19 Irot - (ps. též Gyrot, Chyrot ap.), viz dále Pz. v. 658, 9.

606, 6 Cidegast - připomenutý už v Pz. v. 67, 15, se tu objevuje „v novém světle“; právě jeho smrt způsobila, že vévodkyně se chová ke Gw-ovi tak podivně a krutě. „Protože jí zabili milovaného muže, Orguellousa zahríkla; raněná a zraňující žena se snaží teď na každého rytíře vždy nejprve zapůsobit, a pak ho zas povyšeně odmrští“ (verachtungsvoll zurückstoßen), jediný Pz. jí odolá; Gw. jí trpělivě slouží, takže se mu podaří zbavit ji její „křečovité uzavřenosti“ (Verkrampfung) a uvést ji zpět do artušovské společnosti (V. Mertens, 1986). Tomu odpovídá i způsob, jakým W. řadí a opětovně uvádí své motivy; stavba příběhu patří k osobitostem jeho „vyprávěcké techniky“ (J. Bumke, 1990).

610, 17 Bems poblíž Korky - (orig. Bems bi der Korca), stfr. an Orcanie, ps. též Orchanie ap. - Perc. v. 8889 aj.), tj. v sídelním městě (la cité) krále Artuše; u francouzského básníka ovšem patrně jde o „zeměpisný nesmysl“ (Hil.); v úvahu totiž připadají Orcades (Orkneye), nebo Orcania, což značí celé území („království“?); jinak lze uvažovat rovněž o městu Cork v již. Irsku.

610, 22 Joflance - (ps. též Jôflanke, Schoflanke ap.), viz dále Pz. v. 611, 4; 625, 26 atd.

610, 26 Roche Sabins - (ps. též Rosche Sabbins aj.), stfr. roche, skála, příp. pevné místo na skále vystavěné, původ druhého jm. je nejasný; O. Springer (1959) usuzuje na keltský původ (Severa, lat. Sabrina), u Ch-a se uvádí la Roche de Changguin (Canguin, Camp guin, atd., snad ze stfr. champ, pole i bitevní, lat. campus) jako název Hradu Divů (Hil.).

623, 12 včera - orig. gestern, ve skutečnosti přede dvěma dny.

623, 24 pan z Goverzinu - (orig. Gôverzîn), v Ch-ově E-ovi vévoda Guergesins, u Hartm-a Guelguezins, odtud W. možná odvozuje i sl. Gwelljus; tím lze vysvětlit totožnost vévodova s rytířem Le Choix Guellious, jež zároveň vychází najevo (viz Pz. v. 623, 30 a násł.).

626, 30 A k vzácným sborům vyrazil - W-ově XII. kn. odpovídá u Ch-a část asi o třetinu kratší, v ní se příběh vypráví celkem shodně s naším, chybějí však některé motivy, např. s převozníkem a jeho dcerou, nebo zmínky o Anfortasovi, Parzivalovi a Clinchorovi. Historii u Zhoubného brodu zajímavě obměňuje autor verš. románu Die Krone: hlavní žen. postava Mancipelle uloží hrdinovi, aby se za nebezpečnou vodu vydal pro čtyři květiny. Jejich vůně ho pak omámí natolik, že se musí kopím bodnout do nohy, aby zůstal při smyslech (viz též pozn. k Pz. v. 301, 9 a násł.).

(XIII. kniha)

627, 23 závesy - orig. rückelachen, chránily při slavnostních příležitostech záda účastníkům usazeným u zdí, později podobným účelům sloužily gobelíny.

628, 11 O nešporách se probudil - rozumí se v čase podvečerních bohoslužeb (z lat. vesper, -i nebo vespera, -æ, večer; viz Pz. v. 68, 23).

629, 18 Sarant - bájná postava, zřejmě dílo W-ovy tvůrčí představivosti, částečně poukazuje na jméno města Sères, známého ve stř. výrobou hedvábí. Lat. slovo Sères značilo už ve starověku obyvatele záp. Číny a řemeslníky stejně proslulé (jinak viz Pz. v. 629, 19 a 629, 27, příp. 808, 7).

629, 19 Triand - orig. Triande, orientální město (země?) v Indii (?), spíše však opět W-ův novotvar odvozený z názvu tkaniny trianthasmé (viz dále Pz. v. 775, 3) podobně jako jméno sarant ze sl. saranthasmé (viz Pz. v. 629, 27); o obou vzácných látkách se zmiňuje už Veld.

629, 21 Thasmé - město král. Secundilly, uvádí je mj. Konrad von Würzburg ve své Trojské válce (Trojanerkrieg - po r. 1275).

629, 27 saranthasmé - slat. sarantasmum. Slovo původu řeckého značí vzácnou, zřejmě pestrobarevnou látku; vyskytuje se i ve Veld-ově Eneitě.

630, 3 a násł. a tam / stál z jedné strany zástup dam / a z druhé pánu - zřejmě navzájem nuceně oddělených z vůle Clinchorovy. Důležitý motiv, už dřív připomenutý, se rozvádí např. v Pz. v. 637, 9 a násł.

636, 15 a násł. Mezitím byl čas do síně / nanosit zvláště chléb - odtud patrně W. pokračuje ve svém příběhu už nezávisle na Ch-ově předloze, něk-

terí badatelé však nevylučují, že náš básník znal alespoň jednoho z anonymních Ch-ových stfr. pokračovatelů.

637, 21 Sdíleli sice jeden hrad - nikoliv ovšem společně (viz Pz. v. 637, 22-23), zřejmě opět vinou Clinchorovou; starší badatelé (E. Martin, 1903) nevylučují ozvuk starogermaňských mýtů, podle nichž po smrti pobývali v podsvětí muži u Odina a ženy u Freyi, tedy rovněž odděleně (viz i pozn. k Pz. v. 655, 29).

639, 11 ty, jež k nám doputovaly / z Durynska - zmínka o tancích prozrazuje leccos o místech W-ova pobytu. Zprávy o tamních tanečních novotách se jinak nezachovaly.

643, 17 Thebit, Kancor - první z nich, arabský přírodnovědec Thâbit ibn Qurra, v slat. textech též Thebit Bencore, žil v 10. stol. Druhé jméno vzniklo možná jako zkomolenina části předchozího slat. dvojsloví.

643, 29 kořinek tuze léčivý - (orig. hirzwurz, nebo také Hirschwurz /-kraut/, nejspíše lipček jelení, pencedanum cervarium); obraz na dvorského básníka velmi odvážný má blízko k „obhroublým tlachům“ (vulgäre Futilitates, G. Eis, 1959), podobné obraty se vyskytují ve stř. lidových úslovích a rýmovačkách (Priamel), svědčí tedy o tom, z jakých zdrojů náš autor čerpal. Naproti tomu J. Knight Bostock (1957) se pokouší toto místo vyložit odkazem na mariánskou symboliku s odvoláním na Konrada von Würzburg, který v jednom svém díle přirovnává Boha (při neposkvrněném početí) k jelenu (hirz, Hirsch); výklad však neplatí za příliš přesvědčivý.

646, 4 Meleans - patřil v té době už k Artušovým rytířům (viz dále Pz. v. 665, 1 a 673, 11); rovněž v Hartm-ově E-ovi zasedá u Kulatého stolu.

646, 14 Pět a půl roku a šest neděl - uplynulo od Pz-ova odjezdu z tábora u Plimizolu, to znamená šest neděl od jeho setkání s Trevrizentem.

655, 29 Isti pana Clinchora - se stanou námětem očekávaného rozhovoru. Postava se pokládá za protiklad krále Anfortase, zvláště výrazný později u R. Wagnera, právě tak jako grálský hrad za protějšek Hradu Divů (Chastel Merveille); W. Wolf jej (1957) označuje za příznačný „hrad mrtvých“ (Totenschloß) s dalším odkazem na četné (možné) orientální vlivy, a také na příbuzenské vztahy jeho pána ke „kouzelníku“ Vergiliovi (viz níže Pz. v. 656, 16 a násł.), jenž podle jedné raně stř. pověsti (die Sage) vybudoval v Římě stavbu podobnou W-ovu zázračnému sloupu (Pz. v. 589, 5) a zmiňovanou též v Gestech Romanorum. - Poznamenejme ještě, že ve veršovaném Zápasu na Wartburce (Wartburgkrieg, pol. 13. stol.) vystupuje Clinchor přímo jako soupeř Wolframův.

656, 14 Terre de Labour - orig. de Lâbûr, nynější Terra di Lavoro, krajina v italské Kampánii.

656, 18 Vergil z Neapole - pohřbený na blízkém Posilippu, rozumí se básník Publius Vergilius Maro (70 př. Kr. poblíže Mantuy - 19 př. Kr. v Brindisi), měl ve středověku pověst nejprve proroka (ve IV. ekloze, věnované očekávanému synu G. Cilnia Maeccenata, ztotožněnému později mylně s Ježíšem Kristem, předpověděl nový zlatý věk lidstva), později kouzelníka; stř. pověsti o Vergiliovi zaznamenal kromě jiných (na sklonku 12. stol.) Konrad von Querfurt, s nímž udržovali styky pánové z Durne a z Wertheimu, připomínaní jako W-ovi příznivci.

656, 19 Capua - hl. město Terry di Lavoro.

656, 28 Iblis - stejně se v Lanzeletovi od Ulricha von Zatzikhoven (po r. 1210) jmenuje dcera pana Iwereta (srv. u W-a pana Ibertha/Guiberta, Pz. v. 656, 26).

657, 8 a násł. Clinchor se ... jedním šmikem / proměnil v kapouna - někteří interpreti zdůrazňují obdobu s Anfortasovou ranou, oboje souvisí s „weltlíchiu minne“; blízkost motivů přispívá k „dvojhlasu“ W-ova románu.

657, 13 Kalot-en-Bolot - ps. též Kalata bellota, přímořský hrad v již. Sicílii. Sem uprchla před Jindřichem VI. Sibylla (anagram Iblis?), vdova po králi Tankredovi; císaře tenkrát doprovázel mj. Rupert von Durne, často uváděný jako W-ův mecenáš.

657, 28 Persida - na rozdíl od Persie se tu uvádí jako město, ačkoli většina pramenů se o ní zmiňuje jako o zemi; opakováně se vyskytuje záměna na základě gramat. chyby (Persis, -idis, lat. Persie). Za prvního perského mága obecně platil Zarathustra (7.-6. stol. př. Kr.; viz také Pz. 770, 19 vč. pozn.). Odtud údajně přišli i (svatí) tři králové (mágové), aby se poklonili novorozenému Kristu.

659, 23 Matka má dítě - obvyklou stř. školskou hádanku (voda - led - voda) W. případně obměňuje („srdce“ - proměněné „v led“, Pz. v. 659, 19 - nová „radost“, Pz. v. 660, 1).

660, 4 loď pluje rychle - příznačný básníkův „temný obraz“ se vzpírá jednoznačnému výkladu; nejspíše má naznačit, že dámy, propuštěné ze zajetí, by mohly svým radostným návratem domů zvýšit Gw-ův věhlas.

662, 3 a násł. Arniva nevědouc, proč pláče... - v orig. poněkud nejasné místo; W. se zřejmě snaží neprozradit totožnost Gawanovu ani královninu, takže panovnice pak musí (mylně) pokládat Artušovy sbory za voje paní vévodkyně (srv. Pz. v. 664, 1 a násł.). Totéž platí o štítech, přičemž názory interpretů se různí: měli či neměli všichni Bretonci stejný erb (prvému by nasvědčoval Pz. v. 383, 1 a násł.)? Povšimla si panovnice jen jednoho štítu? Nebo si pouze jediný znak zapamatovala?

662, 16 Isajes - hrdina jménem Ysaïe le Triste vystupuje ve stejnojm. prozaickém románu jako syn Tristanův, Esaies pak ve stfr. *Queste del saint Graal*.

662, 22 syn Maurin - se objevuje už v Lanzeletovi Ulricha von Zatzikhoven.

662, 25 úřad získal po právu - rozumí se dědičném, jež se uplatňovalo u této hodnosti na něm. král. dvoře od 12. stol.

664, 30 pan Garel - uvádí se v Hartm-ově E-ovi; pan Gaheriet, Gawanův bratranc, u Ch-a vystupuje dokonce jako jeho bratr (ps. též Gaheries - svr. pozn. k Pz. v. 582, 30).

665, 6 Friam z Vermendois - pův. lat. pagus Verumanduorum, hrabství s hl. městem St. Quentin v sz. Francii, odtud pocházela choť Ch-ova percevalovského mecenáše, hraběte flanderského, Elisabeth z Vermendois (viz str. 419).

665, 7 Richard z Naversu - (Neversu?, tj. z města ve střední Francii, na řece Loiře).

666, 24 ujmou se služby zcela nové - tj. úřadů pův. jen královských, avšak od pol. 12. stol. ustavovaných také na knížecích dvorech jako projev vyšší správní kultury a přiměřených způsobů. Komorník se původně staral o poklad, číšník o nápoje, truksas o krmě a maršálek o doprovod a koňstvo (Pz. v. 18, 7 vč. pozn.).

668, 11 a násł. Stan mu paní Iblis dala / z lásky - podobně jako Dido Eneovi ve Veld-ově románu.

672, 30 a násł. jak se vede těm, / kdož navštěvují vdovy - v tomto případě Orguellousu jako manželku zemřelého Cidegasta.

673, 18 Lirivoin - korouhvice s tímto nápisem naznačuje přítomnost krále Chirniela, připomínaného už v Pz. v. 354, 20, nyní zřejmě neúspěšného nápadníka paní vévodkyně.

678, 30 on, duše mého vyprávění - „oba dějové proudy se opět spojují“ (F. H. Bäuml, 1987). - Uprostřed příběhů vylíčených ve XII. kn., jmenovitě příchodem Gauvainova posla na Artušův dvůr, končí Ch-ův Perc. (Hil., v. 9234); další pokračování tohoto díla se pokládají po autorské stránce za sporná.

(XIV. kniha)

679, 14 a násł. dokázal též uloupit / ... sněť - dovídáme se, že i Pz. se zmocnil haluze; zápletka se tím stává věrojatnější: Gw. jej zprvu pokládá za Gramoflanse.

680, 13 blízký rod - jedno ze základních témat Pz-a se tu objevuje v nové souvislosti, tj. po tragickém souboru s Itherem ve střetu s dalším pokrevencem Gw-em.

681, 8 Poinzaclins - jméno řeky, blíže neurčitelné; ve Wh-ovi ji W. umisťuje na dálné pohanské pomezí.

682, 8 z Pontu - Pont značí fr. most, viz i Pont-Tortois (Pz. v. 67, 16 aj.).

682, 18 Riviers - ze stfr. riviere, řeka (fr. la rivière), nadto i břeh, mořské pobřeží a krajina při břehu (-zích) řeky (A. I. Greimas, 1980), svr. např. Rivers v Normandii; v Hartm-ově E-ovi patří pan Brantrivier ke „stočtyřiceti“ rytířům Kulatého stolu (E. v. 1678).

683, 23 Ecidemonis - místní název, zřejmě podle bájného tvora ecidemona (hranostaje? - viz Pz. v. 481, 10; 736, 11 aj.).

686, 1 a násł. Král přitom objal ramena / Bene - zřejmě na znamení, že ji má pod ochranou, svr. např. NL, sl. 1995.

687, 6 Killikrates - ps. též Kallicrates, Galicrates aj., král z Centria; později (Pz. v. 770, 12) ho Vaire-Fils uvede jako člena svého vojenského doprovodu.

687, 10 Hippopotitikon - ps. též Ipopotitikon aj., místo, odkud pochází další z Vaire-Filsových pánů v jeho službách (Pz. v. 770, 13); totéž platí o slově

687, 11 Kalomidente - ps. též Kalcomidente (Pz. v. 770, 2) aj. J. Bumke (1986) obdivuje mistrovství, s jakým básník „vymýšlel místní jména, jež zněla patřičně fantasticky“, aby tak „dosvědčovala jejich orientální původ“.

687, 12 Agathyrsente - ps. též Agatyrsjente, u řím. dějepisce Solina Agathyrsi gentes.

689, 1 a násł. pod jehož dávným znamením / jednám tak často - orig. alter wâpen, zde ve sm. Wappenzeichen; rozumí se tím znamení viny (podílu na smrti matčině, azejm. Itherově, na útrapách Ješutiných, Anfortasových atd.).

694, 20 a násł. dvé ořů, kteří vedli boj / též navzájem... - motiv vzájemného střetu válečných komoňů není ve stř. epice neobvyklý.

701, 21 „Pokrevních blízkých tu mám víc“ - podle Ch-a měl Gauvain tři bratry (viz též Pz. v. 39, 26; 323, 1; 582, 30, zvláště pozn., aj.).

707, 1 Affinamus de Clitiers - (z lat. Amphynomus?) vyskytuje se později jako člen Gramoflansova doprovodu.

708, 29 Cynodonte - ps. též Cynidunte, snad z řec./lat. cynodontae, cyno - psí, dens, -tis, Zub (řec. kyón, -os, pes; odús, odontos, Zub); o jméně platí totéž, co o orientálních názvech zm. výše.

708, 30 Belpionte - ps. též Pelpunte aj.

712, 7 Soeur d'Amour - o dalším Gw-ově sourozenci, manželce byzantského císaře, se zmiňuje pouze Ch. v románu Cligès; v příběhu se popisuje složitá milostná zápletka jejího syna, podle něhož se dílo nazývá; W. je zřejmě dobře znal, odvolává se na ně již potřetí (svr. Pz. v. 334, 12 a 586, 27 oboje vč. pozn.).

715, 1 „Zdravím tu, kterou zdravit mám“ - jde o „velmi raný příklad středověkého milostného veršovaného dopisu“ (E. Meyer, 1898); svr. též Pz. v. 76, 23 a násł., tam ovšem je psaní žánrově vyhraněno poněkud jinak.

715, 16 jižní pól - orig. pôlus artanticus (spr. antarcticus), znamenal ve stř. i hvězdu. Na severní a (předpokládané) jižní Polárce spočívala podle tehdejších představ obloha (firmament), odtud jejich „stálost“.

721, 12 množství zbrojných čet - svědčí o tom, že pyšný Gramoflans nevzal Artušovu předchozí zmínku o „menším voji“ (Pz. v. 720, 11) příliš vážně.

723, 29 Gamphassagi - (nom. -g, -ge), opět příznačně exotické jméno; u řím. dějepisce Solina se vyskytuje afričtí Gamphasantes.

732, 19 a násł. a třebas toužím najít grál, / zároveň jsem si nepřestal / přát její věrné objetí - básník tím význam lásky k vlastní ženě nesnižuje, pouze zachovává ordinem amoris, podle něhož amor spiritualis (duchovní) stojí vždy výše než amor carnalis (tělesná, příp. světská).

733, 29 a násł. a... / vyjel před rozběskem - v závěru XIV. kn. se stává hlavním nositelem děje opět Pz. - Tím se Gw-ova dobrodružství uzavírají; hrdina se v nich projevil jako mistr v umění překonávat nastalé zmatky a vnášet do společnosti obnovený řád, vrcholně se mu to podařilo na Hradě Divů; opětovný soulad a porádek se poté navenek projevil „okázalou dvorskou slavností v Joflance“ (J. Bumke, 1990). Zároveň tu interpreti připomínají i věc zdánlivě formální: v rámci zvýšeného badatelského zájmu o „dvojhlásnost“ W-ova díla podrobil F. Maurer (1968) rozboru „gawanovské“ knihy a poukázal na to, že neodpovídají „symetrii“, podle níž je uspořádal K. Lachmann (viz blíže pozn. k Pz. v. 552, 30). - Pokud jde o příběhy Gw-a a Gramoflanse, zůstává otevřená otázka, zda vedle (nedokončeného) Ch-ova Perc-a použil W. jako další předlohy ještě některé z jeho pokračování, psaných už jinou rukou, azejm. tzv. Pseudo-Wauchiera (viz str. 471); O. Springer (1959) odpovídá kladně a poukazuje na vzájemné podobnosti právě v příběhu o Gramoflansovi.

(XV. kniha)

734, 3 žehrá, že nezná jejich běh - patrně proto, že Ch-ův Perc. zůstal nedokončený. Podle jiných interpretů zmínka míří na dlouhou odbočku (kn. X. - XIV.) tzv. Gw-vých příběhů.

735, 25 salamandrové - se objevují i v MTit-ovi, ve Wh-ovi aj. V tzv. Dopsu Jana krále indického (*Epistola Johannis Regis Indiae*), jinak kněze Jana, připomínaného podle pověsti ve XII. stol. (srv. Pz. v. 822, 25 vč. pozn.), se salamandrové popisují jako tvorové, kteří „nemohou žít jinde než v ohni“ (nisi in igne) a tvoří kolem sebe „kůžičku“ (pelliculam), podobně jako „červíci“ (vermes), kteří vyrábějí hedvábí.

736, 11 ecidemon - patrně hranostaj (Pz. v. 683, 23), už ve starověku platil za účinnou ochranu proti hadům a plazům. Proto se výborně hodil jako ozdoba na přílbu, tehdy nově zaváděná (Pz. v. 36, 16); ve Wh-ovi náš básník přisoudil „ezidemôn dasz tier“ (Wh. v. 379, 26) králi Poidjusovi, který měl pod vládou „Tasmê, Trânde und Kaukasas“ (ibid. v. 375, 18).

736, 14 neboť zle jitří jejich čich - představa, že nepříjemný pach šelem kunovitých dokáže údajně zabít, se zachovala z antiky; ještě u Hanse Sachse čteme, že „die Wiesel (kolčava) ist ein thierlein klein, / Basilisc stirbt vom ruche sein“ (tedy: zvířátko, jehož puch způsobí smrt baziliškoví).

736, 15 v Assigarziontu - ps. též Assyrionte (Pz. v. 770, 9).

736, 16 v Thopedissimontu - se podle autora rovněž vyrábělo vynikající hedvábí, v našem případě na koňské pokrývky. Původ obou jmen je však opět nejasný, zřejmě také patří k projevům W-ovy tvůrčí představivosti.

737, 4 Saracéni - původně název jednoho arabského kmene, později Arabů, příp. muslimů vůbec.

738, 19 Z matky se zrodil mrtvý lev - bajka o tom, jak lev probudil k životu svým dechem mládě mrtvě narozené, se vypráví ve *Physiologu* (*Fysiologu*), řecké knize nezn. autora(ů) z 2.-4. stol. po Kr., hojně rozšířené i ve stř. (a přeložené též do staročeštiny). Isidor ze Sevilly obměnil motiv (lvího) dechu na řev a odtud zřejmě čerpal (nepřímo?) W.

739, 3 a násł. Při prvním střetu s protivníkem / hrot co hrot trhl nákrčníkem - také ve stfr. románu *Ipomedon* (Hue de Rotelande, konec 12. stol.) dva nevlastní bratři spolu podstoupí nelítostný boj a poznají se teprve po něm (F. Panzer, 1940; E. Nellmann, 1994). Někteří interpreti upozorňují na podobný motiv v Hartm-ově E-ovi (souboj s Mabonagrinem, v. 9070 a násł.).

739, 4 nákrčník - (orig. collier, srv. čes. nakolár), v našem příp. část brnění, nebo i jiného oděvu (překládá se též jako Halsbekleidung); stfr. co-

liere dokonce značí (např. v Ch-ově Le Conte) součást brnění koňského (srv. A. J. Greimas, 1980).

740, 29 a násł. i bratři / jsou jedno tělo - „V posledním boji s Vaire-Filsem zápasí hrdina sám se sebou (...), lidská nenávist a nesvornost, vzešlá z Adamaova hřichu, mizí tu tvář v tvář svornosti bratrské, podobně jako jindy tvář v tvář citovému vztahu muže a ženy. Manželská láska je pro Pz-ovu identitu stejně důležitá jako okolnost, že znova nalezl svého sourozence“ (J. Bumke, 1990).

741, 2 azbestový - (orig. aspindē) - srv. Pz. v. 490, 26.

741, 7 chrysopras - orig. crisoprassis, polodrahokam, tmavozelený druh chalcedonu.

741, 8 tyrkys - orig. turkoys, též türkeis, polodrahokam, pojmenovaný podle původu (z Turecka).

741, 13 a násł. anthrax - neboli karbunkel (psáno též -f.), „carbunculus [...] grece anthrax dicitur“ (Arnoldus Saxo, 1. pol. 13. stol. - viz dále Pz. v. 791, 1 a násł.), pův. uhlí, jinak též karbunkule, karfunkl, tmavočervený drahokam.

743, 18 Gardais - psáno též Kardeis, Pz-ův syn, dostal jméno po svém strýci, vzpomenutém výše (Pz. v. 293, 13).

Loherangrin - ps. též Lohengrin, se objeví v závěru našeho příběhu (Pz. v. 823, 27 a násł.) jako hrdina známých událostí v Brabantu. M. F. Richeyová (1963) soudí, že jméno vzniklo jako anagram ze stfr. Garin (li) Loherain.

748, 16 Juno - stejně jako Jupiter platí za božstvo pohanské, tedy i moředánské. Obojí W. chápe v duchu doby polyteisticky. Jinak se autor opírá zřejmě o Veld-a, kde mj. prvá z obou jako vládkyně přírodních živlů rozpoutá bouři.

749, 19 Vždyť máme společného otce - souboj blízkých příbuzných se u W-a stává velkým tématem, rodovým vztahům se přikládá duchovní význam, který svědčí o bratrství všech lidí. V takovéto závažné zkoušce se vyjevuje porušený vztah k bližnímu, a tím i k Bohu. - Mnohovýznamný je motiv zlomeného meče (Pz. v. 744, 11 a násł.), Hospodin zabraňuje novému hřichu a odpouští starý, výsledkem je pak hrdinova pokora, „nutný předpoklad při cestě za grálem“ (W. Harms, 1963).

750, 27 setkal bych se s ním ovšem rád - hledání ztraceného otce (Vatersuche) tu pokládá A. van der Lee (1957) za „motiv starých ság ve dvorském rouše“.

752, 24 a násł. až z očí, třebas pohanských, / vytryskly slzy - takového „slzy věrnosti“ platily za projev „niterného křesťanství“ (H. G. Weinand, 1958).

761, 28 Witsantských - městečko a přístav Witsant (Wizsant) leží na severofrancouzském pobřeží poblíž Calais.

770, 1 a násł. Mně slouží vládce Troglodientů - jména pro Vaire-Filsův „vítězný seznam“ (Siegerliste) poražených protivníků čerpal W. především opět z římského dějepisec Iulia Solina, dále z Plinia a Hartmova E-a. Převažují v něm zejm. koncovky vl. jmen osobních -us, -is, -ins, -ans; ôn, (-es); -or, -er; -es, ás; -é; u lokalit pak -ente, -onte; -in; -ôn, -ûn; a -e. Z toho vyplývá W-ův „zámér upravovat si názvy tak, aby zněly pohansky“. Třicetiveršový soupis Vaire-Filsův i Pz-ův (viz dále Pz. v. 772, 1 a násł.), obé vždy v rozsahu jedné sloky, zároveň (nepřímo? v ironické nadsázce?) souzni s tradicí tzv. katalogové literatury (srv. např. islandský Thulur, nebo různé stř. učebnice a mnemotechnické pomůcky, čerpající hlavně z Homéra a z Bible); proto také náš autor někde vybočuje z rámce vyprávěcího čtyřstopého verše. Nadto se básník snaží za pomoci „pohádkově cizokrajných“ výrazových prostředků navodit ovzduší „pohanského světa divů“ (C. J. Lofmark, 1965). - V jednotlivostech lze ještě upozornit na některé souvislosti s reáliemi:

770, 1 Troglodientů - tj. severoafrického kmene Troglodytů (doslova „obyvatelů jam“).

770, 3 Pharegelastus - pův. římské příjmení.

770, 6 z Cyclopontu - patrně zkomolenina lat. gentes Cyclopum (Kyklópové).

770, 8 Nomadaegentesinu - z lat. Nomadae gentes (srv. čes. nomádi).

770, 9 Gabarinus - u Solina arab. Gabbaram (Gabarium).

770, 10 Translapinus - patrně zkomolenina lat. transalpinus (zaalpský).

770, 11 z Hyperbortika - lat. Hyperborei, národ na dálném severu.

770, 15 Thoaris - u Solina T(h)oranius.

770, 19 Zoroaster - u Solina Zoroastrés, jinak Zarathustra (příp. -š-), stařoiránský prorok a nábož. reformátor (viz též Pz. v. 657, 28 vč. pozn.).

770, 21 z Narioclinu - u Solina Narici, obyvatelé uzemí u Kaspického moře.

770, 23 Phristines - snad z lat. pristinus, starý, minulý, dávný.

770, 24 pán Atropfagů - snad z řec. anthropofagoi, lat. Antropophagi, lidožrouti.

770, 29 blemontinský - u Solina Blemyas, kmen tvorů údajně bez hlavy, s očima a ústy na prsou.

771, 15 Olympie - ps. též Oli-, postava ze stř. Alexandreidy, histor. matka Alexandra Vel.

772, 1 a násł. král Chirniel - jména na seznamu Pz-ových protivníků jsou většinou též dílem W-ovy obrazotvornosti. Jejich podoba vychází z představy, že k Pz-ovým hrdinským činům na rozdíl od Vaire-Filsových docházelo na západě, ve Francii, v keltských zemích, ve Španělsku ap. (několik protivníků se vyskytovalo v našem příběhu už dříve). - K jednotlivostem lze poznamenat:

772, 9 Onuphris - připomíná legendárního poustevníka sv. Onufria.

772, 22 Arles - jihofranc. město.

772, 26 a násł. steží jsem si však zachoval / všechny své soky v paměti - Ch. uvádí, že během pěti let jich jeho hrdina šedesát „zajal a odeslal k Artušovu dvoru“ (Sissante chevaliers de pris / A la cort le roi Artu pris / De-danz les cinc anz anvea, Perc. v. 6233 a násł.).

773, 15 přenádhernými kameny - oblibu drahokamů, pro stř. příznačnou, dokládá zejm. tzv. Pseudo-Aristoteles (řec. ps. -és), dílo (De lapidibus) tehdy po této stránce základní, ve skutečnosti arabský spis, přeložený během 10.-12. stol. několikrát do latiny.

773, 23 Eraclius - ps. též Heraklius, byzantský císař nadaný „podivuhodnými znalostmi kamení, koní a žen“, jehož osudy vylíčil někdy mezi r. 1160-1180 Gauthier d'Arras (srv. str. 442) a po něm před r. 1210 středohorondoněmecký blíže neznámý básník zvaný Otte.

773, 24 Alexander - zde nepochybně (na rozdíl od zmínky v pozn. k Pz. v. 586, 27) král makedonský, jehož osudy popsal (někdy v pol. 12. stol.) kněz (der Pfaffe) Lamprecht v díle, zřejmě W-ovi dostupném.

773, 25 Pythagoras - ps. též Pictagoras, známý řec. (tedy pohanský) učenec, se objevuje v příběhu na důkaz velkého významu, jenž se tehdy přikládal znalosti hvězd („Sternkunde“, W. Deinert, 1960); uvádí ho v tomto smyslu i tzv. Císařská kronika (Kaiserchronik) z pol. 12. stol.

773, 27 hvězdozpyt - orig. astronomierre, je W-ův novotvar, srv. stfr. astronomie.

775, 3 trianthasmé - opět kompositum, snad převzaté z Veld-ovy Eneity podobně jako saranthasmé; z něho pak W. vytvořil místní jm. Thasmé (Pz. v. 629, 19 a 629, 21). Skutečným základem názvu látky by mohlo být lat. triacontasimum (z řec. triakonta, tj. třicet), tedy tkanina s třiceti proužky.

782, 2 sedm hvězd - orig. siben sterne, rozumí se planety; podle hvězdářských znalostí, zděděných ze starověku, se věřilo, že změny v jejich postavení mohou ovlivňovat lidské osudy. Tuto myšlenku pak rozvinuli Aravové a od nich ji převzali středověcí učenci na západě.

782, 5 Zwâl - arab. zuhal, Saturn.

782, 7 Samsî - arab. aš-šams, Slunce.

Almaret - arab. al-mirrîh, Mars.

782, 8 Almustrî - arab. al-muštarî, Jupiter.

782, 10 Alligafir - arab. al-lakafir, znamená Lucifer; do výčtu planet by ovšem spíše patřila Venuše, arab. az-zuhara.

782, 11 Alkitér - arab. al-kâtib, Merkur.

782, 12 Alkamér - arab. Al-quamar, Měsíc.

782, 16 firmament - obloha, též firmamentum, „das edele firmament mit den plâneten“ (Minnesinger, vyd. F. H. v. d. Hagen, 1838); nejprve se soudilo, že zemi obklopuje sedmero nebes (srv. rčení být v sedmém nebi). Podle Elucidaria (předchůdce Lucidaria, srv. pozn. k Pz. v. 518, 18 a násł.) se rozeznávalo trojí nebe: tělesné, pouhým okem patrné, duchovní, obývané anděly, a konečně třetí, kde „blažení hledí tváří v tvář svaté Trojici“. Později se navazovalo na pojetí Aristotelovo s pětapadesáti sférami, doplněné o sféru „prvního hybatele“, Boha, jenž celou soustavu uvádí do pohybu (J. Le Goff, česky 1991).

782, 20 kde, chceš-li, zasáhněš ty sám - není zcela jasné, co má Cundrië na mysli, sotva však nějaké „světové císařství“, jak se dříve mínilo; podle současných interpretů ze souvislostí spíše vyplývá, že to, co Pz. „smí mít pod panstvím“, patří do oblasti duchovní, tedy jakýsi „nejvyšší dohled nad všemi křesťanskými vládci“ (srv. 1M. 1, 26: „Rekl opět Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu, podle podobenství našeho a at' panují nad rybami mořskými, a nad ptactvem nebeským, i nad hovady, a nade vší zemí, i nad všelikým zeměplazem hýbajícím se na zemi“).

786, 11 vzdali se snah jej objevit - (orig. liez dô verderben), vykládá se dvojím způsobem, buď že neuspěli, umdleli, vzdali se (unnütz werden; die Sache aufgeben), nebo že sami zahynuli (umkommen - oboje viz M. Lexer, 1878). Většina interpretů se přiklání k prvé možnosti, protože více odpovídá celkovému rázu tohoto díla na rozdíl od jiných, drastičtějších.

786, 29 a násł. a dál vím už jen to, že bratři / vyjeli s Cundrië - W. vybudoval poslední sloku XV. kn. jako důstojnou předehru k závěrečným dě-

jům, a navíc (bezděky?) naznačil směr další parzivalovské tradice, počínaje MTit-em v němec. jazyk. oblasti a ve franc. prozaickou La Queste del Saint Graal (srv. Pz. v. 786, 12: „a tak jim dodnes zůstal skryt“).

(XVI. kniha)

789, 5 Mars i Jupiter - a další planety konají pohyby po nebeské dráze podle představ, jež vycházejí z Ptolemaiova výkladu vesmíru (srv. Pz. v. 782, 2 a násł.).

789, 26 terebint - ps. též zerbenzíne, slat. terebinthus, nm. Terpentin, těkavá látka z pryskyřice jehličnatých stromů.

789, 27 aromata - z lat. aroma, -atis, n., koření, vůně.

theriak - (orig. dríakl; srv. čes. dryák), připomínaný už (Pz. v. 484, 15) pro své léčivé účinky, uvádí se zde jako další vonná látka.

789, 28 mošus - orig. Müzzel, pižmo, u W-a zřejmě vonná trest.

789, 29 ambra - stfr. ambre, slat. ambra, vonný výměšek vorvaně.

790, 2 kardamom - ps. též cardemôm, zázvor, koření asijského původu.

790, 30 a mohu vám je uvést jmény - následující verše označované v parzivalovské odborné literatuře jako „soupis drahokamů“ (Liste von Edelsteinen) poukazují, shodně s předcházejícími „soupisy vítězství“ (Siegerlisten - Pz. v. 770, 1 a násł., resp. 772, 1 a násł.), na vliv tzv. katalogové poezie, příp. literatury. - Po obsahové stránce badatelé srovnávají W-ův výčet nejčastěji s dílem Marboda, biskupa z Rennes († 1123), Liber lapidum seu de gemmis (Kniha kamenů, příp. o gemách), dříve zejména s jeho tzv. pražským rukopisem (o nejnovější edici srv. str. 526), a dále s manuskriptem De virtutibus lapidum (O přednostech kamenů), který Arnoldus Saxo (1. pol. 13. stol.) vypracoval pro Alberta Magna a jeho spis Liber mineralium (Kniha nerostů). V obou případech se vyskytuje četné podobnosti s W-em (srv. též s tzv. Pseudo-Aristotelem, pozn. k Pz. v. 773, 15). - Hlubšímu smyslu básníkova seznamu se věnuje pozornost teprve v poslední době. Zájem se soustřeďuje hlavně na symboliku drahokamů a na jejich údajnou moc nad rámec účinků ryze medicínských. První z drahých kamenů zde jmenovaných, karfunkel, uložený pův. údajně pod čelní kostí jednorožce (Pz. v. 482, 24 a násł.), tedy tvora ztělesňujícího čistotu, mohl hojivě tišit následky Anfortasovy viny, jíž se grálský panovník dopustil, jak víme, v oblasti světské, nečisté lásky. Podobně je tomu u sardonyxu, který prý krotil nezřízenost („luxuriam depellit“, Arnoldus Saxo 3, 80), dále u smaragdu, safíru, rubínu (Pz. v. 3, 15) a topasu. - Naproti tomu onyx a jerachites měly též určité účinky záporné, které pak, nazíráno „kontextem utrpení a spasení“, byl „schopen vyrovnavat“ v prvém případě sardin

(sardius), v druhém magnet (H. Vögel, 1989). Třebaže výklad nelze přijmout jednoznačně, pomáhá dnešnímu čtenáři poněkud si přiblížit tehdejší myšlenkový svět. – Připomínu si zaslouží také okolnost, že W-ův výčet drahokamů obsahuje jedenáct ze dvanácti vzácných kamenů, jimiž „ozdobeni byli základové zdi“ nebeského Jeruzaléma (Zj. 21, 19 a násled.) – Velký význam drahokamů a jejich moci přikládal císař Karel IV. (viz str. 506-508); do svatováclavské koruny dal mj. vsadit „největší, na světě známý, šperkařsky opracovaný rubín“ (I. Hlobil aj., 1998), jinak „sanguinem purissimum“ (nejryzejší krev, nom. sanguis) a kámen lásky (Pz. v. 3, 15; 107, 7; příp. 735, 21 a 791, 25), především Boží (Pz. v. 816, 20), a dva safíry (Pz. v. 791, 22), co do velikosti třetí a čtvrtý na naší planetě (tamtéž). – Rada dalších jmen uved. v katalogu zůstává blíže neobjasněna, k jednotlivostem lze přičinit několik poznámek:

791, 4 korallis - (orig. korális; lat. corallium, curalium) korál.

bestion – podle Veld-ovy Eneity odolává ohni; nabízí se tedy podobnost, dokonce shoda s asbestem (osinkem): bestiôn, besteôñ, asbestos (K. Bartsch / M. Martiová, 1927 – svr. též Pz. v. 791, 16) a aspindê (Pz. v. 490, 26, příp. 741, 2).

791, 9 prasem – u Arnolda S. prasius, uvádí se též ve Veld-ově Eneitě.

791, 21 magnetes – u Plinia a Solina magnes.

796, 1 se svatým Silvestrem – tedy s papežem zemřelým 31. 12. 335, který podle Císařské kroniky (Kaiserchronik) zvítězil při disputaci, konané před císařem Konstantinem a jeho matkou, poté, co světcovi židovští protivníci nejprve způsobili smrt přítomnému býkovi tím, že mu našeptali do ucha jméno jejich Boha; po křesťanově modlitbě ke Spasiteli však zvídlo obžívlo.

796, 8 Absolón – se proslavil krásou, právě tak jako Šalamoun moudrostí a Samson silou („Nebylo pak muže tak krásného jako Absolón ve všem Israele“ – 2 Sam. 14, 25).

797, 24 Kde má své přisedící, rádce – svr. Jer. 23, 18 („Nebo kdož jest stál v řadě Hospodinově a viděl a slyšel slovo jeho? Kdo pozoroval slova jeho a vyslechl je?“) a Řím. 11, 34 („Nebo kdo poznal mysl Páně? Aneb kdo rádem jeho byl?“).

798, 6 a násł. já hříšný jsem vám velice / lhal – Trevrizentovo odvolání (Widerruf, recantation) patří v tomto díle k nejnesnadnějším interpretačním úkolům: jak může „svatý muž“ lhát? Někteří vědci se pokoušejí nesnáz řešit jednak novým textovým rozborem, jednak poukazují na možnost pozdější „revize“ rukopisu (A. Hatto, 1952, H. Gehrt, 1960), P. Wapnewski (1955) nevylučuje interpolaci celé sloky; důkazy však nevyznívají příliš přesvědčivě. Ani pokus H. B. Willsona (1964) srovnat sporné místo

s Bernardem de Clairvaux (De gradibus humilitatis et superbiae, O stupních pokory a pýchy, kap. 10) nenašel v odborných kruzích příznivou odezvu. A. K. Reitherová (1965) se zabývá mj. otázkou, do jaké míry se shodovaly zmínky o tzv. „neutrálních andělech“ s církevní dogmatikou a zda tedy básník touto cestou neupouští od původního odchylného stanoviska; „kacířské vlivy“, jež předpokládá i E. Zeydel (1953), odmítá však P. Wessels (1955) poukazem na legendu o sv. Brandanovi s podobným motivem; ten se ostatně později objevuje rovněž u Danta a, alespoň podle některých badatelů, v karlštejnské Apokalypse. – Také se zkoumá možnost Trevrizentovu „lež“ („ich louc“) vykládat jako „omyl“ (Irratum); potom by však platila otázka, kterou klade H. J. Weigand (1954): „Jak to, že Bůh potrestal věčným prokletím anděly, kteří v době od Luciferova pádu až po vládu Titurelovu opatrovali grál?“ – Nověji J. Bumke (1990) připisuje zmíněné (zdánlivé?) rozpory básníkově snaze „stále měnit úhel pohledu“; i samotný grál se podle něho jeví jinak v V. kn., a jinak v IX. a XVI. kn. Různá stanoviska autor někdy dokonce opouští anebo se ukazují jako „nedostatečná“ (např. matčiny, a později Gurnamanzovy rady); přesto trvá pevný řád hrdinova poznání i sebepoznání, který má posluchače (čtenáře) dovést k názoru, že nejinak též svět zmítaný rozpory a protichůdstvím se může nakonec „uzdravit“ (heil wird). Přenášet sjednocující měřítko pouze do vypravěčovy (autorovy?) osoby by bylo příliš „moderní“, ahistorické; do hry totiž vstupuje řada složek příznačně dobových, mj. Flagetanis, Kyot, příp. Paní Zvěst, tedy authority více či méně (i předstíraně) poučené, za něž se W. (zřejmě?) rád schovává, anebo jiné, k nimž naopak zachovává odstup, jako třeba „Kristián z Troyes“ (Pz. v. 827, 1). – Interpretace tedy otázka Trevrizentovy lži (odvolání) zůstává nadále otevřena (stejně tak jako každý pokus o jednoznačný výklad dalších základních kamenů příběhu, např. pojmu „lapsit exillis“, „krvácející kopí“, příp. „vina“, „pochyba“ ap.). W-ův Pz. není učený traktát (třeba se tak občas chce tvářit), ale umělecké dílo se svým nepominutelným atributem tajemství, a právě v tom naopak svou dobu přesahuje a vztahuje se až k „modernímu“ (viz výše) pojetí básnické řeči jako umění nedopovězeného.

803, 21 a korunován byl král Gardais – v dětském věku, tedy podobně jako řada středověkých mocnářů (např. císař Ota III., Fridrich II. nebo Václav IV. aj.).

805, 14 Oblouk – místo se uvádí do souvislosti s podobenstvím o luku (Pz. v. 241, 8 a násł. – svr. např. F. Bäuml, 1987).

806, 24 Clarichance – doplňuje se pův. neúplné vl. jméno (Pz. v. 232, 25) zřejmě podle Ch-ova Percevala (v. 8269): Clarissant tam vystupuje na Hradě Divů.

812, 11 à travers – ps. též ze triviers, stfr. a traverse, z boku (fr. par le flanc).

812, 12 puniez – ze stfr. poigneiz, souboj, boj (i hromadný).

813, 1 Frimutelův syn Anfortas - znovu se tu připomíná, jak důležitý prvek ve W-ově díle představují příbuzenské vztahy (srv. mj. St. Harroff, 1974).

813, 17 a násł. Pohané / nevidí to, co křesťané - tj. nemají možnost spatřit grál; podobně popisuje tuto jeho vlastnost i Robert de Boron (nezávisle na W-ovi? - B. Mergell, 1943, cit. E. Nellmann, 1994).

813, 29 I radili mu přijmout křest - humor, s jakým básník líčí církevní sváost, se stal předmětem mnoha úvah. „Takto lze k věci přistupovat pouze s bezpodmínečnou jistotou o posvátných věcech“ (G. Misch, 1927); naproti tomu K. Boestfleischovi (1930) se Vaire-Filsův postoj zdá „neuvěřitelně primitivní“. Při vši „přívětivé hravosti popisovaného výjevu“ je však podle H. Naumanna (1936) nejdůležitější právě přítomnost „ušlechtileho pohana“ (edele heide - str. 414 n.) „a mouřenína“ v křesťanské svatyni. B. Mockenhaupt (1942) sice zdůrazňuje autorovo dobové „naprostě nepochybně vlastnictví“ (Besitz) „duchovních statků“, ovšem připouští, že W. tu „zašel až na samou mez a možná i krok za ni“. Jindy se zdůrazňuje novokřtěncova „divoká chtivost lásky“ (wilde Minnegier - H. Kuhn, 1962), ovšem nepokládá se za nic „výjimečného“, zvláště s ohledem na „odezvu“, kterou v hrdinovi celý akt následně vyvolal (D. B. Blamires, 1966). Zřetel k dobovým mentalitám má zvláště zde mimořádnou váhu, autorův přístup do značné míry odpovídá tehdejším poměrům jak v křesťanském světě, tak hlavně „in partibus infidelium“, tj. v končinách lidí nevěřících (nepokřtěných).

816, 15 v grálské svatyni - orig. tempel; podrobný popis svatostánku podal Albert von Scharfenberg v MTit-ovi (obrazovou rekonstrukci viz G. v. d. Borne, 1987; o podobnostech s českým Karlštejnem viz str. 503 n.). - Odkaz H. Adolfové (1957) k tzv. Svatyni na skále (zvané též Skalní dóm, Felsendom) v Jeruzalémě, tedy k místu posvátnému pro křesťany, židy i vyznavače islámu, nebyl přijat bez výhrad, na rozdíl od autorčiny pozdější přešvědčivější úvahy výstižně nazvané Visio pacis (Vidina míru, 1960), kde interpretka poukazuje na souvislosti mezi neúspěchy křížáků a snahou „vybudovat pro křesťany alespoň básnický Jeruzalém v podobě grálského hradu a svatyně“, přičemž závěr našeho příběhu, optimisticky smířlivý vůči pohanům, pak badatelka chápe jako poučení vzešlé ze „školy porážky“ (School of Defeat), utrpěné na posvátných místech. - Jistý počet znaků společných s grálským prostředím mají svatá místa v Konstantinopoli, především chrám Boží Moudrosti (Hagia Sofia), postavený v první pol. 6. stol. po Kr., a už od raného stř. uctívaný mj. proto, že se v něm uchovávaly dva nejvzácnější ostatky, sv. Kříž a Kopí, třebaže docházelo k neshodám co do pravosti, vzhledem k týmž reliktům uloženým v Jeruzalémě. Svědec o prvých z nich, konstantinopolských, zaznamenává už v 7. stol. Arculf, biskup z Perigeux (De locis sanctis) a zároveň se zmiňuje o jejich výstavu na Velký pátek výhradně pro byzantskou císařovnu, její dámy a ženy z lidu, kdy „dřevo kříže šířilo úžasnou vůni, jež působila pocit radosti“; podobnou zprávu podává (968) vyslanec římského císaře Liudprand z Cremony; od dalšího panov-

níka sacri imperii, Oty III., obdržel jeho učitel a kancléř Bernward z Hildesheimu (viz pozn. k Pz. v. 463, 25 a násł.) částice (Partikel) sv. Kříže z Konstantinopole a zbudoval pro ně kapli. - Už předtím na synodě v Cächách (817) se Amalarius z Met odvolal na „reálnou přítomnost krve Kristovy“ při bohoslužbách v konstantinopolském chrámu Boží Moudrosti a shodně se vyslovil (831) i Paschasius Radbertus, benediktin z Corbie, s tím, že se přitom proměňuje tělo nikoli „historické“, ale „spiritualizované“. V tomtéž chrámu se od raného stř. sloužila na Velký pátek tzv. Missa praesanctifica, při níž kněz probodl chléb (eucharistii) se slovy: „Jeden voják probodl svým kopím Jeho bok, vytryskla krev i voda, a ten kdo viděl, svědčil, a to svědec tvé je pravdivé“ (srov. Jan 19, 34-35); pak následovalo sv. přijímání (K. Burdach, 1938). - Francouzský křížák Robert de Clary ve své kronice o dobytí Cařihradu r. 1204 (Conqueste de Constantinople - srv. pozn. k Pz. v. 563, 7) popisuje, že „v chrámu Boží Moudrosti mezi sloupy není jediného, aby nebyl z jaspisu [...] nebo jiného vzácného drahokamu, [...] který by nechoval léčivou moc; jeden léčil nemoci ledvin, jiné píchání v boku [...] a další choroby. [...] Ve Svaté kapli“ (vedle hl. chrámu - J. P.) dobyvatelé našli „ostří kopí, jímž byl proboden bok našeho Spasitele, v křišťálové lahvičce velké množství jeho krve“, a kromě toho „dva kusy z pravého Svatého kříže, silné jako noha“ (Robert de Clary, zač. 13. stol., česky 1962). - Ze stručného výčtu skutečnosti vyplývá, o jak členité zázemí mohl W. svůj obraz grálské svatyně i celého hradského prostředí (vědomky či nevědomky) ve svém díle opírat.

817, 28 voda bystří zrak - zmínka opět prozrajuje autorovy značné medicínské znalosti; mj. se tu poukazuje (G. Eis, 1952) na lékařský spis De conservanda bona valetudine (asi ve sm. Jak si zachovat dobré zdraví) z doby kolem r. 1100, kde se ve 2. kap. „výslovně pojednává o hojivých účincích vody při očních chorobách“.

821, 11 Le Brisil - ps. též Laeprisin, Lohprisin, ze stfr. les presil, bresil (les, lez, poblíž, presil, pův. vzácná orientální dřevina poskytující červené barvivo; bresil znamená stfr. i výheň).

821, 14 Grálští se s nimi rozžehnají - zřejmě proto, že nesmějí opustit své panství.

822, 7 Chamilot - ps. též Schamilôt, jedno z Artušových sídelních míst, se připomíná mj. v Ch-ově Lancelotovi (Le Chevalier de la Charette).

822, 25 kněz Jan - platí za postavu, na niž se soustředil mimořádný zájem celé tehdejší Evropy; první zmínku zaznamenává Otto von Freising ve své kronice, kde uvádí, že se o něm doslechl za pobytu u papežského dvora r. 1144. - „Rex et sacerdos Johannes“ (tj. král a kněz Jan) údajně panoval na Dálném východě jako potomek jednoho ze (svatých) tří králů (ve skutečnosti mohlo dojít k záměně s čínským vládcem jménem Kuchan el Avar, jenž r. 1141 poskytl významnou pomoc křížákům, resp., podle novějších badatelů, s „knížetem“ Je-lü ta-šiha, vítězem nad sultánem /šahem/? San-

džarem u Hamadanu). Kolem r. 1165 koloval v Německu zřejmě podvržený tzv. Dopis kněze-krále (Priesterkönig) Jana, adresovaný byzantskému císaři, kde se popisují pohádkové divy jeho panství; tyto zprávy povzbuzovaly křesťany v době křížáckých výprav. Také v našich archivech se uchovaly četné jeho opisy (A. Vidmanová, 1996) a řada jejich údajů se shoduje s W-ovým dílem. - Obecně k tomuto motivu (a též k příběhu Loherangri nově - Pz. v. 823, 27 a násł.) upozorňuje J. Bumke (1990), že básník nepokládal celou historii grálu za uzavřenou, naopak naznačil, že „grálská společnost může dosáhnout trvalého smíru s Bohem teprve v budoucnosti“ (a jen „mimo tento svět“ (?)) - svr. Pz. v. 786, 10 a násł.; tomu odpovídá závěr pozdějšího MTit-a - str. 436 n.).

823, 1 Tribalibot, podle nás / Indie - jinde (ve stř. legendě) se na rozdíl od W-ovy zprávy uvádí, že tam šířil křesťanství už apoštol Tomáš; v Madrásu se dodnes ukazuje místo, kde byl zatčen a umučen, i jeho hrob v prostoru tamní katedrály (T. Halík, 1997).

824, 27 Brabantské kněžně - a rytíři s labutí věnovala pozornost lidová tradice zřejmě už za Germánů v době předkřesťanské. Jedna z prvních dochovaných zmínek pochází od Guillauma de Tyre, jmenovitě z jeho spisu o křížácích (2. pol. 12. stol.), zvláště o Gottfriedovi de Bouillon, který údajně pocházel z Loherangrinova rodu.

826, 21 pan Loherangrin - se později stal hrdinou samostatného rytířského veršovaného románu od neznámého(ych) autora(ů), z konce 13., příp. z 1. pol. 14. stol. Francouzského původu (*Le Chevalier du Cygne*) je i látka k příběhu o Rytíři s labutí (*Der Schwanritter*) od Konrada z Würzburgu († 1287). Dějová osnova je podobná, ovšem hrdinovo jméno zůstává utajeno. Pokud jde o ně, poukazuje se též na podobnost s hlavní postavou stfr. eposu Garin Le Loherain.

826, 29 a násł. mohl si najít v Erekovi / vzor - narážka na rytíře z Hartmova stejnojm. verš. románu: pětkrát jeho věrná Enita překročí zákaz promluvit (v. 3098 a násł.), a vyslouží si za to (pouze) manželův hněv.

827, 1 a násł. Kristián z Troyes celou zvěst / nepodal tak, jak zní a jest - W-ova nespokojenosť s Ch-em pramenila zřejmě z toho, že tvůrce stfr. Le Conte své dílo nedokončil. W. Spiewok (1985) s odvoláním na J. Fourqueta vidí věc složitěji: podle nich následný básník používal dvou francouzských předloh, jednak (do konce VI. kn.) manuskript svého předchůdce, ovšem neoznačený jménem, jednak další rukopis (kde se Ch-ovo jméno objevuje), ale rovněž nedokončený, tedy opět „nesprávně vyprávěný“. Tomu by (částečně?) odporovala narážka na Vaire-Filse už v VI. kn. nášeho příběhu (Pz. v. 317, 5 - A. Hatto, 1949), podle níž už tehdy W. měl o závěru Pz-a dost jasou představu.

827, 19 kdo končí život, jak se sluší - verše se pokládají za závěrečnou od-

pověď na varovná slova prologu o falši, která může vést ke ztrátě „uznání světa“ (L. P. Johnson, 1967). W. Haug (1985) upozorňuje na otázku viny v základním náboženském slova smyslu: „Kainův čin“ (Kainstat) lze překonat jen Boží milostí; přesto podle interpreta následný básník nakonec spojil „nitky příběhu nikoli bez akrobatické virtuozity jakoby mrknutím oka“. J. Bumke (1990) vidí v závěrečné „obnově rádu“ snahu ztlumit „výbušnou sílu“ (Sprengkraft) různých náboženských, v díle rozvinutých motivů. Oba badatelé se táží, do jaké míry to odpovídalo původním záměrům autora francouzské předlohy, tj. Ch-a. - Všechny základní otázky ovšem neřeší ani sám W., a v tom už je jeho román, pokud jde o vývoj žánru, velkým krokem vpřed. - Stavě díla z hlediska jeho „konce“ (Werkschluß) věnuje pozornost C. Biesterfeldová (1995) v širších souvislostech dvorské epiky; kriticky se zaměřuje na studii H. Brunnera (1991), který vychází z předpokladu, že ani následný básník neměl při vší své „výjimečnosti“ nad Chovým fragmentem „zcela volnou ruku“: nemohl porušit zásadu „happy endu“, jehož předobrazem pro rytířský román se stal Ch-uv Erek. Jediným „vkladem“, alespoň podle vědcova názoru, zůstalo W-ovo rozhodnutí vzdát se „nadzemského literárně-religiózního utopického závěrečného obrazu“ ve prospěch (údajně) „historických skutečnosti“ (kněz Jan a Loherangrin, předek Gottfrieda de Bouillon). Naproti tomu badatelka vpodstatě přitakává interpretaci „otevřeného konce“ (J. Bumke, 1991), kde W. relativizuje některé předchozí skutečnosti: Trevrizent se přiznává ke lži (Pz. v. 798, 6 a násł.), panenská strážkyně grálu podléhá vásnivé lásku pochána Vaire-Filse (Pz. v. 810, 11 až 818, 19) a porušenou rovnováhu napravuje teprve jejich společný syn, kněz Jan (Pz. v. 822, 21); konečně ani očekávaný soulad v grálské rodině nezůstává bez (nové) trhliny, k níž dochází na neúspěšné Loherangrinově cestě do Brabantu (konané přitom z Božího příkazu: Pz. v. 824, 27 a násł.); všechny tyto dějové prvky bezprostředně souvisejí s dobovým děním (nejistá budoucnost Jeruzalémského království ap.).

827, 25 od laskavých a moudrých dam - čeká W. alespoň slůvko, jak si jeho díla cení; závěrečných šest veršů patří obci příznivců, hlavně posluchačkám (čtenářkám?); to odpovídá dobovému požadavku „rytířské cti“, neboť básník svou tvorbu pokládá za „službu paní“ (F. H. Bäuml, 1987).

827, 29 dík - očekává autor pouze od „jedné z nich“. Kdo se skrývá za touto narážkou, nepodařilo se spolehlivě vysvětlit; na rozdíl od Wh-a, připsaného, jak víme, jmenovitě lantkraběti durynskému, v Pz-ovi nenajdeme nejen žádnou dedikaci, ale dokonce ani výslovou zmínu o W-ové mecenáši (-ce?).

EVROPSKÝ PARZIVAL
(DOSLOV)

I. „NÁDHERNÝ STŘEDOVĚK!“

... *tam vzpomínám, co vím
o kouzlech, o lásce a soustředím se na sny
o rytířstvu: tam sním, jak středověk byl krásný!*
(Théophile Gautier, 1832)

R o m a n t i c k á b o h é m a - „Nádherný středověk!“ přitaká Théohili Gautierovi další francouzský básník Petrus Borel krátce po červencové revoluci, která se odehrála na tehdejší poměry téměř sametově, v pouhých třech dnech roku 1830, a nenáviděným městákům přinesla mnoho radosť, zato romantickým odbojníkům-bohémušům jen zklamání. Čím na jejich lyrické duše tak zapůsobil právě středověk? Kdekdo přece ví, že ještě nedlouho před nimi osvícenci zatracovali zmíněný „střední věk“ (*medium aevum*, pův. *media tempestas*, pojem užívaný už od 15. stol.) jako udajně temné mezidobí (*dark ages*) dvou velkých epoch, antiky a jejího znovuzrození, renesance.

„Mít lyru, jediné bohatství! Plášt' ji chrání
a za písničku vás každý rád pohostí.
A vládl bych i břitkou zbraní,
nejednou jménem krásné paní
a věčně jménem volnosti.“
(Petrus Borel, 1831)

Závěrečný povzdech zní víc než podivně právě ve století, které takovou měrou přálo svobodám všeho druhu: svědomí, projevu, pohybu, podnikání i mnohem dalším. A zní o to podivněji, uvědomíme-li si, že podobné stesky se ozývají, přinejmenším ze vzdělaneckých kruhů, vlastně až dodnes. Ve století peněz se tedy jeví „jediným bohatstvím“ lyra a dávné zašlé časy jsou hodny obdivu proto, že „za písničku vás každý rád pohostí“ a že zbraně užívá muž nikoli z touhy po moci, ale pro lásku a „jménem krásné paní“.

S tím vším souvisí řada otázek, na něž se učená část lidstva pokouší stále nalézat odpovědi. Jejich počet tu není třeba dále zvyšovat, možná pouze postačí připomenout cosi, co nám v současném životě chybí - rozumí se rytířství.

W o l f r a m ū v r y t í ř s k ý r o m á n - K mnoha podobám, v nichž se nám zachovalo, včetně svého ducha a tradice, patří dobové evropské písemnictví, zvláště tak zvaná dvorská epika. Přední místo mezi nimi zaujmají příběhy o cestách rytířů za svatým grálem, které jsou součástí starých látkových okruhů, dávno už zdomácnělých v mnoha zemích. Nejčastěji se kladou do souvislostí s dobrodružstvím, jež sjednocuje postava krále Artuše, jeho *massenje* (společenství) u Kulatého stolu a dále tajemný hrad Mont Salvage, kam mohou dospět jen vyvolení, v prvé řadě „ryzí bloud“

I. „NÁDHERNÝ STŘEDOVĚK!“

... tam vzpomínám, co vím
o kouzlech, o lásce a soustředím se na sny
o rytířstvu: tam sním, jak středověk byl krásný!
(Théophile Gautier, 1832)

R o m a n t i c k á b o h é m a - „Nádherný středověk!“ přitaká Théohili Gautierovi další francouzský básník Petrus Borel krátce po červencové revoluci, která se odehrála na tehdejší poměry téměř sametově, v pouhých třech dnech roku 1830, a nenáviděným městákům přinesla mnoho radosť, zato romantickým odbojníkům-bohemům jen zklamání. Čím na jejich lyrické duše tak zapůsobil právě středověk? Kdekdo přece ví, že ještě nedlouho před nimi osvícenci zatracovali zmíněný „střední věk“ (*medium aevum*, pův. *media tempestas*, pojem užívaný už od 15. stol.) jako udajně temné mezidobí (*dark ages*) dvou velkých epoch, antiky a jejího znovuzrození, renesance.

„Mít lyru, jediné bohatství! Plášť ji chrání
a za písničku vás každý rád pohostí.
A vládl bych i břitkou zbraní,
nejednou jménem krásné paní
a věčně jménem volnosti.“
(Petrus Borel, 1831)

Závěrečný povzdech zní víc než podivně právě ve století, které takovou měrou přálo svobodám všeho druhu: svědomí, projevu, pohybu, podnikání i mnohým dalším. A zní o to podivněji, uvědomíme-li si, že podobné stesky se ozývají, přinejmenším ze vzdělaneckých kruhů, vlastně až dodnes. Ve století peněz se tedy jeví „jediným bohatstvím“ lyra a dávné zašlé časy jsou hodny obdivu proto, že „za písničku vás každý rád pohostí“ a že zbraně užívá muž nikoli z touhy po moci, ale pro lásku a „jménem krásné paní“.

S tím vším souvisí řada otázek, na něž se učená část lidstva pokouší stále nalézat odpovědi. Jejich počet tu není třeba dále zvyšovat, možná pouze postačí připomenout cosi, co nám v současném životě chybí - rozumí se rytířství.

W o l f r a m ū v r y t í ř s k ý r o m á n - K mnoha podobám, v nichž se nám zachovalo, včetně svého ducha a tradice, patří dobové evropské písemnictví, zvláště tak zvaná dvorská epika. Přední místo mezi nimi zaujmají příběhy o cestách rytířů za svatým grálem, které jsou součástí starých látkových okruhů, dávno už zdomácnělých v mnoha zemích. Nejčastěji se kladou do souvislostí s dobrodružstvími, jež sjednocuje postava krále Artuše, jeho *massenře* (společenství) u Kulatého stolu a dále tajemný hrad Mont Salvage, kam mohou dospět jen vyvolení, v prvé řadě „ryzí bloud“

Parzival, hrdina četných literárních děl, zejména stejnojmenného středo-hornoněmeckého veršovaného románu z přelomu 12. a 13. století, pokládaného za vrchol tehdejší epické tvorby, nejen v místním, ale i ve „světovém měřítku“ (K. Bertau, 1983).

Jeho autor, Wolfram von Eschenbach (kol. r. 1170 - kol. r. 1220), v rozsáhlé básnické skladbě líčí „úsilí příkladného artušovského rytíře dospělé k cíli dosažitelnému pouze skrze rádný vztah k Bohu, v němž je ovšem obsažen i rádný vztah k lidské společnosti“ včetně „požadavku spravedlivé vlády“ (*rex iustus et pacificus*); přitom se upozorňuje na okolnost dobově přímo převratnou, totiž, že „grál je přístupný i pohanům“ (W. Spiewok, 1981).

Základní dějový rámec, rytířova pouť za posvátným tajemstvím, spočívá na osudových zkouškách, nevíře a pochybnostech (*zwivel*) i na snaze přemáhat protivenství; nakonec hrdina uspěje a stává se hlavou grálského společenství (*Gralsgemeinschaft, grail society* - H. Kratz, 1973).

Parzivalovský „archetyp“ má patrně původ předkřesťanský (nejspíše keltský), podstatně se na něm podílejí novozákonné zprávy evangelistů, prvokřesťanské apokryfy i legendy a nelze pominout ani orientální vlivy. Látka už ve středověku prošla mnoha proměnami, Wolfram prokazatelně navazuje na dílo francouzského básníka Chrétiena de Troyes, třebaže jeho *Perceval* zůstal torzem; následující autor však s předlohou nakládá po mnoha stránkách velmi osobitě, a především dotváří její vrcholný závěr.

Román vznikal v celkem přesně určitelném prostředí, s jehož stopami se čtenář setkává bezmála v každé sloce. V sepětí dobového a nadčasového spočívá nesmrtelnost tohoto tvůrčího činu, podobně jako například Dantovy *Božské komedie* nebo Goethova *Fausta*, s kterým se Wolframův *Parzival* srovnává nejčastěji.

Rádě jeho významu lze ovšem porozumět pouze v daných historických souvislostech, ať už máme na mysli tehdejší každodenní život, společenská pravidla, politické děje anebo, a to obzvláště, prostory duchovní. Tytéž prvky v sobě obsahovala sama rytířská kultura, z níž román vychází.

R e i t e r u n d R i t t e r - Také rytířství se postupně rozvíjelo od všední každodennosti k hodnotám vyšším; v prvních stoletích středověku začal nabývat vrchu vojenský význam jízdy, a jejím příslušníkům se proto časem dostávalo patřičných hmotných jistot (lén), vázaných na povinnost služby ve zbrani. Po vazbách právních následovaly i vazby společenské, vztahy se časem zjemňovaly, pěstily, šlechtily (*colere*) a jejich nositelé, šlechtici, se tak stávali spolutvůrci nové kultury. Ta se už nesoustředovala (jako předtím) také v klášterech, leckdy velmi starobylých, ale i na hradech, většinou nově budovaných, a na jejich dvorech, kde se shromažďovalo panstvo, mezi ním zmínění jezdci (*chevaliers, Reiter, Ritter*, rytíři); to vše dozrávalo pozvolna, ledacos i během několika století; a právě v takovémto dvorském prostředí vznikl za jeho vrcholného rozkvětu Wolframův *Parzival*.

Nakonec opět přišly ke slovu právní předpisy a zvyklosti, tentokrát povahy rodové. Jeden z nich, *Sachsenspiegel* (Saské zrcadlo) z doby kolem roku

1225, stanovil, že rytíř má mít předky stejně urozené nejméně do druhého kolena, ale už předtím za císaře Fridricha Barbarossy (1152-1190) platilo, že příslušníky zmíněného stavu nesmějí být potomci sedláků ani duchovních.

Zhruba na těchto základech si rytířstvo budovalo svůj dvojí svět: skutečnosti a snu. Oba se vzájemně ovlivňovaly, prolínaly a oba zářily mnoha barvami a znaky, často doposud neznámými nejen v přeneseném, ale i v původním slova smyslu. Nejprve se objevovaly na strůjích, štítech i krouhavicích, opět z důvodu zprvu zcela užitkových: opancérování bojovníky se zakrytými hledími bylo třeba nějakým způsobem rozlišit. Díky nim se na kolbištích i bojištích vyrábily obrasy rozmanitých geometrických tváří v podivných tvorů, draků, grifů, eidemonů a gamellonů (také nás bánský se o nich často zmíňuje, např. při popisu turnaje před Camp Volais, Pz. v. 63, I, 64, 29, 68, 7 a násl., 101, 9 aj., anebo později, Pz. v. 736, II aj.). A částečně i proto romantičtí mistři básnických obrazů s obdivem hovořili o „krásném středověku“ (Th. Gautier, c. d.).

O b o h a c u j t e s e ! - Navíc v něm viděli dobu, kdy za „jediné bohatství“ platila básníkova „lyra“ a kdy hrdinové vládli „břitkou zbraní“ především „jménem volnosti“ (Petrus Borel, c. d.). Ve století podnikatelské zásady nabývat „bohatství“ poněkud jinak (Obohacujte se úsporami a prací, F. Guizot, 1842) zněla sice slova romantického buřiče zcela nepatřičně snílkovsky, ale kupodivu se do značné míry kryjí se současnými závěry odbornými; podle medievalisty Dennise H. Greena (1970) dokonce sám pojmenování rytířské kultury snad nejvlastnější, to jest pojem dobrodružství (*Abenteuer-aventure*), vyjevuje svůj původ nikoli ve světě pohádek a vybájených příběhů (jak se naopak dříve zdůrazňovalo), ale přímo v rovině vztahů společenských a ekonomických, ve středověkém zřízení, jmenovitě v prostředí zmíněných lenních svazků: jeden z hrdinů našeho románu, Gahmuret (Pz. I. a II. kn., zejm. v. 5, 23 a násl.) se vydává do světa teprve po otcově smrti a činí tak z důvodu daných ustanovení tzv. vlašského práva (*walhsch ge rihte* - Pz. v. 4, 28), zvaným též primogenitura.

Ä v e n t i u r e a l e n n í s v a z k y - Podle něho má nárok na dědici prvorozenec, v našem případě rekův starší bratr, on sám se tím nyní od daných společenských i hmotných vazeb osvobozuje a podřizuje svůj život výhradně vyššímu cíli, to jest službě štítu (*schildes ambet* - Pz. v. 115, II aj.). Bude-li si počítat směle, nemine ho ani odměna nejvzácnější, lásku krásné panny a její nenahraditelný statek, *irmagetuum*, „věneček, který, uplynne-li, už se nikdy nevrátí“, a třeba její vyvolenec dojde i jinak cti a slávy, možná též bohatství a trůnu (Pz. v. 45, 22 a násl., aj.); Jan z Brienne, původně bezzemek ve službách francouzského dvora, se nakonec roku 1210 stal králem jeruzalémským a vládl tedy v městech, jež každý křesťanský rytíř (*miles christianus*) pokládal za nejposvátnější.

Po těchto cestách následuje své hrdiny i čtenář (posluchač příběhů), neboť slovo *aventure* neznamená jen řadu neobyčejných událostí a příhod, ale též vyprávění o nich. Také on učiní nejlépe, když se osvobodí od určitých vazeb, v daném případě shodně s učením sv. Augustina od doslovného pří-

stupu k dějům, a spolehne se na svou obraznost (srv. pojem *allegorische Exegese*); k tomu mu bude nejpovolnějším prostředníkem další, po hrdinovi a posluchači-čtenáři patrně nejvýznamnější člen této trojice, totiž dvorský básník. Rovněž on si tím dobývá tvůrčí „volnosti“. Navíc se pak může právem těšit, že takto, dík své „lyře“, získá přízeň vskutku „každého“ (P. Borel, c. d.) zájemce, včetně nejvyšších světských i duchovních velmožů (mecenášů), jak se také ve skutečnosti běžně stávalo. Přirozeně i tento způsob měl svůj líc a rub, obojí opět dané dvorským prostředím. Vyplývaly z napětí mezi hmotnou závislostí na mocném ochránci a tvůrčí svobodou (někdy až odvahou), jak o tom například svědčí sám Wolframův předchůdce Chrétien (na jedné straně v prologu k *Erekovi* a na druhé straně k *Lancelotovi* – viz str. 441 n. a 443 n.). Přitom právě tam, u anjouovských dvorů, vzniká rytířský román, nadšeně přijímaný odbojnou šlechtou zmíněných druhorozenců, a později, v německé jazykové oblasti, i štaufskou „šlechtou služebnou“ (*Dienstadel*), jejíž některí příslušníci jako říšští ministeriálové na konci rovněž dosáhnou vysokých pocit a úřadů.

S k u t e c n o s t a s e n – Podobné napětí mezi skutečností a snem souviselo přímo s prostředím lidského pobytu, se stavební okázalostí hradů a jejich síní i s pestrostí krajin, tajuplných, a zároveň otevřených oněm pověstným dobrodružstvím. Byly sice zdánlivě bez konce, přesto nikoli tak zcela pohádkové, jak se ještě domnívali interpreti minulých generací. Jistě, nikdo nebude pochybovat o pohádkovosti kouzelného pramene v panství čaroděje Merlina, nicméně pověstný hvozd Broceliande (srv. Pz. v. 129, 6 aj.), pojmenovaný nesčetnými kopyty legendárních rytířských ořů, lze celkem bez obtíží zeměpisně určit, a dokonce v jeho bezprostřední blízkosti si připomenout svatý grál při návštěvě tamního kostelíku, obnoveného začátkem sedmnáctého století; stejně tak asi nebude pochyb o určitelnosti vzdálených končin kdesi na kraji světa (rozumějme, v našem případě světa křížáckých výprav), jako třeba měst zvaných Baldac-Bagdad (Pz. v. 13, 16), nebo Damasc-Damašek (Pz. v. 15, 19) a pod.

S v. A u g u s t i n – Tato pestromalebnost míst, postav a dějů nebyla ovšem ani povrchní, ani samoúčelná. Hovořila skrytu řečí obraznosti, která měla prapůvod už v podobenstvích bible. Písmo svaté je pro sv. Augustina (354-430) „vždy tajemstvím skrývajícím za svou literou několikerý smysl“ (A. Molnár, 1982), kde „fyzický svět“ platí pouze za „symbol myšlenky“, za „cestu ke světu ducha“, a kde „zrak srdce proniká pod povrch jevů“ (R. Huyghe, čes. 1969). Svatý Augustin, jehož učení se rozhodujícím způsobem podílelo na tvárnosti doby, varoval před jakýmkoliv doslovním výkladem, nebot je „blízký světu zvírat“ (*De doctrina christiana*, III, 5). Člověk jako tvor vyššího rozhledu a závažnějších zámerů musí v každém sdělení chápat všechny významy hlubší. Tak je třeba rozumět nejen různým „kouzelným prstenům“ (např. v *Eneiti Heinricha v. Veld.*), „zlým drakům a hadům“ i „vděčným lvům“ (v Hartmannově, a předtím v Chrétienově *Yvainovi* odezvou na A. Gellia, 2. stol. po Kr., a sv. Jeronýma, 4./5. stol. po Kr.), nebo „drahým kamenům“ (Pz. v. 790, 30 a násł., vč. pozn.), ale třeba též „krvá-

cejícímu kopí“ a chorému „Králi rybáři“ (Pz. v. 225, 13 aj.), který čekal na osvobožující slovo účasti, soucitu a lásky.

O r i e n t – Uvažme třeba, kolik podivuhodných poznatků pronikalo do Evropy ze vzdáleného východu neboli Orientu, podle něhož se lidé neořientovali pouze na mapách a o němž se jen nepoučovali na universitách, ale k němuž hlavně tihli jako k místu, kudy podle Písma vedla cesta do ráje (1 M. 2, 10-14); právě odtud křížáci přiváželi drahocenné památky, mezi nimi ostatky už připomenutého posvátného kopí (srv. Pz. v. 231, 18, zvl. pozn.) i krůpěje vzácné krve (*kostbares Blut*) Spasitelovy a činili tak s láskyplnou péčí přibližně v téže době, kdy se na dvoře dvou slavných mecenášek, Eleonory Akvitánské a její dcery Marie de Champagne, začala spolu s uměním rytířského románu rozvíjet kultura dvorské lásky (*amour courtois*) naopak v podobě natolik světské, že by mohla i dnes leckterého pamětníka uměřenějších mravů velice pohoršovat (například zmíněná hra běnka de Champagne pokládala v rámci tehdejší kurtoasní nauky za ne možné, aby mezi manžely mohla vzniknout /trvat/ skutečná láska).

A přesto též na oněch „hríšných dvorech“ (W. Spiewok, 1985) platily za příkladné lásky k Bohu a Kristu (*amor Dei, amor Christi*) i úcta k Panně Marii; milostný cit a vztah k posvátnému pocházely totiž z týchž zdrojů jako náklonnost k lidské bytosti, dámě nebo rytíři, takže v pověstném anjouovském ovzduší láska zduchovněla nakonec natolik, že vyústila v lásku k Nejvyššímu (J. Bednar, 1974; R. Huyghe, 1969); je příznačné, že autor proslulého traktátu *De amore* (O lásce), pro zmíněné prostředí zvláště závazného, patřil ke stavu kněžskému a že sám svatý František z Assisi čerpal odtud už v dětství, matčiným a otcovým prostřednictvím, první podněty ke své obraznosti budoucího světce (str. 439).

S l u ž b a š t í t u – V oněch časech vše, od klenotu na štítu nebo přílbě chrabrého pána (např. Pz. v. 32, 14, a zejm. 375, 11) až po prsten na ruce krásné paní, hovořilo svým osobitým jazykem obrazných významů, závazných leckdy až smrtelně. Proto nemohla ani tak podstatná událost, jako byl vstup mezi „služebníky štítu“, tedy pasování na rytíře, postrádat svou vlastní řeč.

Tak například na anglickém královském dvoře začínal celý obřad už v okamžiku, kdy se uchazeč dostavil k bráně hradu. Tam ho přijal komorník spolu s držitelem předního dvorského úřadu, senešalem, přidělili mu dvě pážata a dva panoše, host pak zaujal místo u tabule, obslužil panovníka, avšak pouze vodou na umytí rukou a prvním chodem; poté se uchýlil do oddělené komnaty, kde ho ostříhal i připravili mu lázeň, během níž mu dva ctihodní rytíři udělili poslední poučení o jeho budoucích povinnostech a o významu jeho nové hodnosti. Po krátkém odpočinku se mladík dal ustrojit do prostého pláště s kápí a odebral se na noční hlídku v hradní kapli. Čas stráže vyplnil modlitbami a teprve po mši, konané za prvního úsvitu, ulehl ke krátkému spánku na lůžko bílé povlečené. Před samotným obřadem si oblékl černé nohavice (aby mu připomínaly smrt) a pláštěnku rudé barvy (aby si uvědomil, že bude povinen prolévat krev) s bílým pásem (aby chránil čistotu těla). Pak vstoupil do slavnostní síně, před ním pá-

že s jeho mečem a ostruhami, ty mu připjali opět dva vážení příslušníci jeho stavu a zbraní ho opásal sám král. Posvěcena byla po chvíli v kostele, potom nový rytíř usedl v čele slavnostní tabule, ovšem aniž se dotkl krmí a nápojů (D. Kühn, 1985).

V této době už sloužili štítu (*schildes ambet*) nejen rytíři světští, ale také duchovní; nejznámější z nich, templáři (srv. u W-a *templeise*, templáni - Pz. v. 444, 26 aj.) slibovali chudobu, čistotu a poslušnost.

Dá se také říci, že cílům světských příslušníků stavu odpovídalo, opět v mluvě obrazů, Hrad Divů (*Chastel Merveille*), v němž rytíř Gawan osvoboďil čtyři sta krásných paní ze zajetí (Pz. v. 318, 19 aj.), cílům druhých pak hrad grálský (*Mont Salvage*), kam slétala na Velký pátek bílá holubice k nebeskému kamenni (zvanému *lapsit exillis* - Pz. v. 469, 7), kde Parzival svou účastnou otázkou („*Oeheim waz wirret dier?*“ - Pz. v. 795, 29) učinil konec utrpení svého bližního, Krále rybáře, a kde také všechny přítomné uvádělo v úžas krvácející kopí (*blutende Lanze*, resp. *glaevín*), jinak svědectví oběti nejvyšší, Kristovy, učiněné z lásky k celému lidstvu.

R y t í ř s k é c t n o s t i - Do světa se rytíř vydával vyzbrojen nejen kopím a mečem, ale také mravním zákoníkem, zásadami, v nichž se zavazoval vytrvat (*ritterliche staete*): patřilo k nim především chrabré konání (Pz. v. 1, 5), pomoc slabým i utiskovaným, a dále štědrost (*milte*): panovník, tím spíše hrdina, který neuměl rozdávat plnými hrstmi, si nezasluhoval úcty (Pz. v. 222, 19 aj.). Za vzor štědrosti platil zvláště král Artuš, „neboť si vážil nejen bohatých pro jejich družnou mysl“, ale staral se i o „chudé, hodné úcty pro hodnoty skryté v nitru a pro odvahu, čímž dbal o to, aby též jeho vlastní vážnost [...] v očích Boha stále rostla“ (*Lancelot-propre*, zač. 13. stol.). K dalším význačným znakům rytířství patřila zdrženlivost (*kiusche*), umírněnost (*mâze*), láska k bližnímu (*caritas*), tedy pomocnost, hlavně vdovám a sirotkům, i služba paním, a zejména věrnost (*triuwe*), a to v mnoha podobách - od umění dodržet dané slovo až po závazky nejvznešenější. S ní rovněž úzce souvisela pokora (*diemuot - humiliatis*), opak jednoho z největších hříchů, jménem pýcha (*hôchwart - superbia*), takže ne nadarmo dnes interpreti (H. Kolb, 1956) charakterizují pouť za grálem, nejvyšším cílem všech pravých rytířů, pojmem škola pokory (*schola humilitatis*).

Z uvedeného výčtu požadovaných ctností vyplývá jedno: k převážné většině z nich se dospívá přinejmenším právě tak dílem citu jako rozumu. A jestliže už dříve padla zmínka o rytířství ve smyslu snahy pěstit, šlechtit, pak dodejme, že toto úsilí se soustředovalo hlavně na lidské srdce.

Proto také pole, o něž dvorská kultura pečovala co nejpozorněji, se vymezovalo vztahem mezi mužem a ženou, službou paní. Už samo slovo dvornost je dítětem oné doby; odtud pochází mnoho příběhů a po naučení o tom, jak nejlépe má pán dámě svého srdce sloužit, aby si vysloužil patřičnou mzdu neboli odměnu (včetně té nejvzácnější, protože nenahraditelné), a co všechno nezbývá přitom dát v sázku (včetně vlastní cti, slávy i života) a také do jaké míry tyto závazky platí ve svazku posvěceném před oltářem a do jaké míry mimo něj. To vše patřilo k námětům probíraným v kurtoazní lyrice, epice i v různých odborných

traktátech ze všech stran. Představují ovšem pouhý díl rozsáhlé oblasti, která se záležitostmi srdce souvisí.

Už jen sám pojem paní má velmi blízko k pojmu Paní nás všech (*Notre Dame*). Také láska naplněná znamená toliko předstupeň k lásce nesrovnatelně vyšší, nikdy nenaplněné, a stejně pozemská láska, *amor carnalis*, má svůj protějšek, zvaný *amor spiritualis*, z jehož odlesků vystupuje i *caritas*, citový vztah k bližnímu, *sou-cit* a odtud pak už zbývá jen krok k rytířskému humanismu a toleranci.

Křesťanský středověk spočíval na základním biblickém přikázání: „Milovati budeš bližního svého jako sebe samého“ (3M. 19, 18, Mat. 5, 43) a na připomenutí evangelistově: „Kdož nemiluje, nezná Boha; nebo Bůh láska jest“ (1Jan 4, 8). Také podle svatého Augustina vede cesta k Bohu skrze lásku. A svatý Bernard de Clairvaux (1090-1153) ji pokládá za „dar Boží“, neboť dokáže čelit „vyprahlému rozumu“ (například scholastiků, kteří v jeho době začali výrazněji rozvíjet své nauky).

Všechny tyto podoby lásky se otevřeně i skrytě zrcadly ve třech světech, v nichž postupně zraje do své konečné tvářnosti pojem rytířství: je to jednak svět krále Artuše a rytířů Kulatého stolu, jejichž příběhy dospely na západoevropskou pevninu přes kanál La Manche v první polovině dvacátého století jako nejpodstatnější kulturní přínos takzvaného bretonského látkového okruhu (*matière de Bretagne*), dále pak svět Orientu, jehož tradice a učenost pronikaly do Evropy jak ze západu (přes Pyrenejský poloostrov), tak z východu (prostřednictvím křižáků), a konečně svět svatého grálu, v němž rytířství dosáhlo už převážně z vlastních (vnitřních) sil svého (utopického?) vrcholu.

O r d o a m o r i s - Této rozlehlé, leckdy málem až nepřehledné rozmanitosti vládne sice nikoli výlučně, ale způsobem velmi podstatným rád lásky, *ordo amoris*, tedy rád o několika stupních, přinejmenším opět třech, od pouhé vášně (*ungenuht*) přes uměrenou náklonnost, dvornost (*zuht*) až po lásku pravou, zdrženlivou (*kiusche*), v duchu Božím.

Příznačná pro tento rád lásky je tedy jeho hierarchičnost. Velmi výmluvně o ní vypovídají dvě události konané v Mohuči pod záštitou císaře Fridricha Barbarossy. K první z nich, okázale dvorské slavnosti, došlo roku 1184 o svatodušních svátcích, podobně jako při slavnostech artušovských (Pz. v. 281, 16 a násł.), a bylo na ní pasováno bezmála dvacet tisíc rytířů, dychtivých plnit své povinnosti jmenovitě ve službách paní; pro tento tak vznesený a zároveň tak nežný cíl slibovali statečně podstupovat svízele, vrhat se odvážně do dobrodružství, a třeba i do zkázy. O čtyři léta později na stejně mohutném shromáždění už rytíři slibovali něco jiného: nikoli službu paní, ale Ježíši Kristu (*curia Jesu Christi*); císař totiž vyhlásil křížovou výpravu a z dvorného hrdiny se stal křesťanský voják, který právě takto šel „hledat grál“, i když „přiměřeně skutečnostem“, což ovšem znamenalo „vzdát se lásky světské“ ve prospěch lásky vyšší (A. Haas, 1964), a učinit tak rozhodnutí sice krušné, ale pro muže cti jedině možné: „Běda, už je ten tam přemnohý rok i den, / můj život, byla to skutečnost, nebo sen?“ (Walter von der Vogelweide).

Neboť, připomeňme si, nejvyšším stupněm lásky je láska nenaplněná, a sám svatý Bernard de Clairvaux, její velký učitel (*„Amor vincit omnia“* - výrok, který se - příznačně! - objevuje už u Vergilia: „*Omnia vincit amor et nos cedamus amori*“, *Bucolica*, ekloga 10, v. 69), ukazuje, kudy k ní vede cesta: právě pokora (*humilitas*) ji zbavuje vši nízké (nešlechtěné? nekultivované?) příměsi, právě tady se daří onomu citu, který více dává než žádá a jemuž se říká soucit, právě tady se vyjevuje láskyplný vztah k bližnímu (*caritas*), ale i vděčnost tomu, kdo za nehodné lidské pokolení podstoupil na kríži oběť nejvyšší a daroval přitom člověčenstvu svou vzácnou krev po zásahu Longinova kopí. Tuto krev, vytrysklou spolu s vodou, zachytily Josef z Arimatie a ve středověké mluvě obrazů se tato událost opět stala nositelkou mnoha významů, až po symboliku samotné církve, a jedním ze základů legendy o svatém grálu.

Také každý rytíř křížák ji měl před očima, když se vydával na svou vrcholnou *áventiure*, to jest na výpravu do Svaté země, a také on si v srdci nesl onen zmíněný rád lásky, třebaže právě tam, v kraji nevěřících, ji měl podrobovat novým zkouškám.

Ještě zmíněný Bernard de Clairvaux, původce již vzpomínaného učení o tom, že „láska přemáhá všechno“, totiž označoval pohany za „pekelné vojsko“, a proto také od samého počátku křížáckých válek docházelo ve jménu těch nejsvětějších cílů k nepředstavitelným ukrutnostem. Například po námořní bitvě u Akky (r. 1190) uřezávaly křesťanské ženy pořázeným Turkům hlavy a v téže době dal Richard Lví Srdce pobít tři tisíce bezbranných Arabů; k podobným projevům krvavého násilí docházelo v Jeruzalémě už od první výpravy (1096-1099). A dálno předtím, počínaje časy Karla Velikého (747-814), platila zbrojná síla za rozhodující prostředek při christianizaci pohanů podle zásady: *Compelle intrare* (Přinut vstoupit). Přesto už například král Roger II. (vládl 1130-1154) vyfexil na Sicílii rozporu zdánlivě neřešitelné a vládl k obapolné spokojenosti křesťanům i nevěřícím.

Rytířský humus - Také za pozdějších válečných výprav do Svaté země se prvotní drsná myšlenka naprostě nesmiřitelnosti mění, očištuje a šlechtí, a to - opět - vlivem zrání jak duchovního, tak společenského. Během vleklých bojů na Blízkém východě obě protivní strany nejen na sebe příznivě působí, ale nadto se i mísí: bojovat pro svou čest a slávu ve vojsku pohanského panovníka nebylo pro křesťanského rytíře nic pohoršlivého; naopak, dokonce sám básník dovolí otci budoucího grálského vladaře působit zbrojně ve službách bárucha (kalifa) z Baldaku (tj. Bagdadu - Pz. v. 13, 16 a nás.), a navíc nechává nevěřícího reka přistoupit až do bezprostřední blízkosti svatého grálu (Pz. v. 813, 17 a nás.); v týchž souvislostech se vyskytne pojem urozeného pohana (*edele heide*). Takto síla nové kultury zvolna přemáhá staré nešlechtěné kruté zvyklosti, proto také novodobí badatelé mluví o „rytířském humanismu“, či přímo o „humanitě štaufské“ (K. Schellenberg, 1952), a konečně i o toleranci; k jejím nejušlechtilejším projevům patřila řeč, kterou pronesla Gyburga, chot Viléma Oranžského (*Willehalma*, hrdiny stejnojmenného Wolframova románu - viz str. 431 n.) ke křesťanským bojovníkům před bitvou se Saracény

(Wh. v. 306, 4 a nás.); nabádala v ní své blízké, aby protivníky šetřili: „Vždyť jsou to lidé jako my, [...] všichni jsme byli pohany, než nás pokřtili.“

K tomuto názoru dospělo tedy rytířstvo ústy svého básníka už na počátku 13. století, v téže době, kdy se rodí laické hnutí (*Laienbewegung*), v jehož rámci se osoby ryzího srdce, vesměs příslušníci světského stavu, snaží šířit (obnovit) pravé křesťanské zásady v duchu prvotní církve a kdy zároveň svět už očekává slovo „chudáčka z Assisi“ o lásce nejen k lidem, ale dokonce „k ptactvu nebeskému“.

Rytířská vina - Takto se tedy řeč srdce šlechtí a vyvíjí uprostřed sváru a protikladů, přesahá svou podobu světskou, nabývá podoby vyšší, a tak také putuje po nelehké cestě od hříchu k pokání.

Podle dobového názoru platil za jeden z nejtěžších hříchů právě nedostatek lásky. Dopouštěl se ho každý, kdo se odcitoval lidské pospolitosti, kdo vůči ní zatvrdil své srdce, a zejména ten, kdo se odklonil od Boha (Pz. v. 461, 9 a nás. včetně pozn.).

Dalších vážných mravních poklesků se rytíř mohl dopouštět nevědomky, neboť v duchu augustinovského učení o dědičném hříchu a Kainově zločinu „svou tragickou situaci ve světě“ (F. Maurer, 1950) musí prožívat každý. A tak i Parzival, jeden z nejproslulejších rytířských hrdinů, se nechtemě dopouští dokonce trojího hřachu: z nevědomosti zapříčiní smrt své matky, bez hlubšího důvodu zabije dobrého krále Ithera a konečně při první návštěvě u Krále rybáře neprojeví soucit s trpícím bližním (což napraví teprve na závěr své pouti za grálem). Podobným nástrahám, vyvolaným onou „tragickou situací po prvotním hříchu“, sice celí každý smrtelník, ale rytíř především: vždyť právě on spojil svůj životní úděl v jedno s povinností naplnovat jej pomocí meče, a byť přitom sledoval úmysly sebeušlechtiléjší, nemohl zároveň pominout, že při něm umírají nevinní.

Tím spíše se pak stává východiskem z daných rozporů už vzpomenutá pokora a láska soucítnej, a proto také pravý rytíř nakonec dochází k poznání, že „celý svět křesťanský i pohanský“ se jako „k místu nového společenství“ utíká „ke Kruhovému stolu“, který „zhotobil Merlin na znamení kruhového tvaru země“ (Th. Malory, *La Morte Darthur / Artušova smrt/*), a že tedy všichni lidé - včetně pohanů - jsou si bratry (W. Mohr, 1951). Ovšem požadavek bratrství se dá těžko pokládat toliko za dílo rozumu: bratrství znamená více než třeba spoluobčanství, k němu vede lidskou bytost nejúčinněji právě *ordo amoris*.

Blaise Pascal - Tuto dějinnou hodnotu, vypěstěnou do vrcholné podoby právě rytířstvím, připomněl o čtyři a půl století později svým současným Blaise Pascal: „Srdce má svůj rozum / důvody/, o němž rozum nemá zdání“ (*Le cœur a ses raisons, que la raison ne connaît point*). Zdůrazněme zároveň, že tak učinil v téže době, kdy jeho velký duchovní protivník René Descartes začal budovat myšlenkovou soustavu, v níž pak bude mít nadlouho hlavní slovo naopak rozum; jeho panství ovládne na dalších tří stalet evropskou kulturu, společnost, politiku i dějiny.

Dnes sestavujeme s pocitem hořkosti závřečný účet. S ním zároveň padá jeden z plodů renesance, a později osvíceného racionalismu, pojem *medium aevum*, středověk, jako označení čehož krajně nedokonalého, mezidobí temnot, jímž lidstvo muselo projít na cestě od antiky k novověku.

Ano, byl to čas, kdy se lidé dožívali průměrně třiceti let a kdy podle jedné dochované zprávy hladoví chudáci zhltali panu biskupovi jeho koně, když k nim přijel na vizitaci. Tehdy také lidé z čiré omezenosti nechali chátrat římské akvadukty a kopali si studny vedle hnojíšť (v Kolíně nad Rýnem jich pro nebezpečí cholery bylo na sedm set padesát uzavřeno teprve roku 1884). Byla to také doba morů a hladomorů, mučiren a nelidských trestů, doba podlostí a chamtivosti i na místech nejvyšších, doba pověr a tmářství, o čemž se nejednou přesvědčil, nebo ještě přesvědčí čtenář našeho příběhu.

Na druhé straně středověcí lidé rozuměli daleko lépe než my pojmem *humilitas* nebo *ordo amoris* a nemuseli se bát plynových komor, atomových bomb ani děr v ozónové vrstvě, z nichž může vzejít rázem smrt nikoli tisícům, ale statisícům lidí. Dokázali mnohem častěji než my svůj život zasvětit věcem srdce, a právě z nich čerpali svou naději po Pascalovi i romantickým bohemové v době, kdy si kdejaký pragmatický měšťácký rozumář přál mít ze svého synka „raději notáře než druhého Victora Hugo“ (Ch. Lassailly, 1836).

F. X. Šalda - Téměř o století později zaznělo podobné „slovo víry“ u nás: „Kde je místo opravdového vzdělance v tomhle šířícím se návalu vášní zloby a rozkladného chaosu?“ ptá se roku 1928 F. X. Šalda (mimořádem v souvislosti s neduhem přebujelého stranictví) a odpovídá sobě i jiným, že řešení „není v pouhé nestrannosti“, neboť ta může být také „totožná s lhoustejností a leností intelektu a vůle“; naopak, je třeba čehož vyššího, tj. „nadstrannosti“ a „sjednocení“; oboje se ovšem může uskutečnit nejen jako „dílo činného intelektu“, ale především „ještě činnější lásky“.

II. DVORSKÁ KULTURA

Ať se pohledy na *medium aevum* různí sebevíc, nelze popřít, že v oné době se zvýšila úroveň mořeplavby a zemědělství (hlavně díky vynálezu kolečkového pluhu s radlicí, díky vodnímu a větrným mlýnům, i postrojům pro tažná zvířata). Tím ovšem výčet kladů nekončí.

Třílákty - Zvlášt' neobvyklý rozkvět zažívala kultura: začala totiž mimo jiné soustavně čerpat ze tří bohatých látkových zdrojů, společných celé Evropě: *matière de France, de Bretagne a de Rome*:

„Tři látky k příběhům náš svět zná, tři, co vím,
skýtá je Francie, Bretaně a velký Řím,
tyto tři nemají obdoby, patří k nim
bretonský děj i vkus, věr a let, milý rým,

*též římské moudrosti s poučným posláním
a francouzský jas dne, jemuž je zřejmost vším.“*

(Jean Bodel, *La chanson des Saxons* / Píseň o Sasích /, kolem r. 1200)

Odtud pojem *trois matières* (tři látky) přešel do literární historie, avšak zejména samy „příběhy“ se postupně (od druhé poloviny 12. století) šířily do sud nebývalou měrou (neboť už převážně v „národních“ jazyčích, srozumitelných i *laikům*) po nově budovaných sídlech urozených pánu a jejich dvorů. Zároveň s nimi přicházela znova ke slovu hrđinská epika „zašlých věků“, jež navazovala na starobylé písničky, původem mnohdy až z doby stěhování národů, třebaže i jejich „rekové“ z „dávných let“ (NL, sl. 1 - česky †1989, přel. J. Pokorný) přejali v novém tvůrčím prostředí nejeden rys „pravých rytířů“.

Dvorské básnické patřilo k duchu doby, a nadto: nikdy kultura a umělecká činnost netvořila „jednotící princip dějin“ (B. Pasternak o H. Cohenovi, 1915) víc než za rozkvětu „evropské literatury“ z kořenů „latinského středověku“ (E. R. Curtius, 1948, přeprac. 1954; česky 1998, přel. J. Pelán, J. Stromšík a J. Zachová); právě v této řeči se uchovala převážná část starobylých pramenů ke zmíněným třem látkám, počínaje zprávami o králi Artušovi. Přitom významný pěstitel jeho památky, Anjouovci, měli okázalou protiváhu ve štaufském císařství (*sacrum imperium*), opřeném o tradici neméně starobylou a zaznamenávanou od počátku - jak jinak - rovněž týmž jazykem: její pravost a prapůvodnost prokazovala pak například veršovaná *Kaiserchronik* (Císařská kronika - kol. r. 1150) popisem panovnické posloupnosti od Caesara (a předtím od založení Říma) až po vládu Konráda III. (1138-1152).

„Keletský génius“ - Také paní a pánové z Anjou (neboli *Anschouwe*; alespoň podle Wolframa, jejich zjevného obdivovatele - sv. Pz. v. 6, 26 aj.) se snažili svůj původ stvrdit na věky *more poetico* (způsobem básnickým) a dá se říci, že se jim to podařilo mnohem lépe a v širším měřítku než jejich císařským rivalům. Příběhy o údajném prapředkovi Anjouovců králi Artušovi, vládci Britů (Bretonců), představiteli „keltského génia“ (F. Heer, 1983), a o rytířích Kulatého stolu přetrvaly staletí a rozšířily se po celém našem světadílu. Právě ony měly dříve či později zdůvodnit nároky tohoto rodu na kdysi rozsáhlá území, obývaná nositeli připomenuté, původně už předkřesťanské kultury, od Skotska po horní Itálii, Durynsko, a dokonce i Čechy a Moravu (nemluvě o dalších zemích položených ještě východněji). Artušův neméně slavný pradávný předchůdce Brut (čti Brüt), podle letopticů pravnuk zakladatele římské říše Aenea, se nakonec stal vládcem Británie, které dal i jméno.

Středověká recenze - Jaké cíle mocenskopolitické se skrývaly ve francouzské dvorské poezii, vyplývá už z její hlavní předlohy nazvané *Historia Regum Britanniae* (Dějiny britských králů) a napsané v letech 1136 až 1148 na anglické půdě. Autor díla Geoffroi of Monmouth (ps. též Geoffrey, lat. se sám pojmenoval Galfridus Monemutensis), magister oxfordského střediska učenosti a vzdělanec patrně bretonského původu, zjevně zamýš-

lel v kronice přípsané vévodovi Robertu z Gloucesteru, levobočkovi krále Jindřicha I., oslavit své rodáky, jejich slavné dějiny, a především jim představit v Artušovi národního hrdinu, srovnatelného s císařem Karlem Velikým; římské tažení odvážného ostrovního vojevůdce skončilo nezdarem pouze vinou podlé zradы. Pisatel musel tedy legendárního reka začlenit do sledu údajných i skutečných dějů, aby tak věhlasem jeho dědiců ozdobil i své současné panovníky.

M e c e n á š t v í – Zejména na dvorech Anjouovců pak vyrostla z tohoto základu řada dalších příběhů nejen o Artušovi, ale o jednotlivých rytířích Kulatého stolu, Lancelotovi, Erekovi, Iwainovi a jiných. Brzy se *matière de Bretagne* stala velkou módou a setkávala se s ohlasem u mnoha velmožů, domácích i zahraničních, kteří si potom na svých dvorech drželi vlastní básníky.

Také nejúspěšnější epik Anjouovců, Chrétien, připsal své poslední dílo už jinému zeměpánovi. Jeho mecenášem se stal Filip flanderský, svou povahou zcela odlišný od světské, ba někdy až příliš světské ochránkyně umělců Eleonory Aquitánské a její dcery Marie de Champagne. Nový básníkův příznivec zdědil své duchovní zájmy po otci, urozeném křížákovi (viz str. 419), a zřejmě proto pak syn, ostatně sám pokračovatel v rodinné křížácké tradici, pověřil Chrétiena úkolem vytvořit dílo o rytíři, jenž své duchovní cíle rovněž nadřazoval světským, neboť za nejpřednější z nich si zvolil svůj Jeruzalém, to jest Mont Salvage a svatý grál. Příběh o Percevalovi však autor nestačil dokončit, učinil to po něm teprve německý básník Wolfram von Eschenbach, přičemž se o francouzskou předlohu v nemalé míře opíral.

Dostala se mu do rukou cestou v oné době obvyklou: uměnímilovní panovníci a šlechta ze sousedních i vzdálenějších zemí si mezi sebou oblíběné rukopisy půjčovali; přiváželi si je hlavně přímo z Francie, jež platila za „zemí pravého rytířství“ (Wh. v. 229, 2), a pak je opisovali nebo získávali do trvalého vlastnictví. Tento způsob recepce měl velký, ba rozhodující vliv na rozvoj tehdejšího evropského písemnictví, a českého čtenáře jistě potěší, že mezi její přední podpůrce patřili naši králové: později, „na sklonku 13. století Praha“ dokonce „povýšila na nejvýznamnější středisko dvorského básnictví“ ve střední Evropě (J. Bumke, 1990, svr. též J. Heinzle, 1984; H. J. Behr, 1989 aj.).

A n j o u o v c i – Tón však udával dvůr Eleonory Aquitánské, jež se stala skrze druhý sňatek s pozdějším anglickým králem Jindřichem II. spolužakladatelkou velké anjouovské říše; její državy sahaly od Skotska až po samotnou Francii. Královna platila za natolik významnou mecenášku básníků, že mnozí z nich opěvovali ji a její rod dokonce v řeči anglické a německé (včetně Wolframa). Dvůr paní Eleonory v Poitou se stal vžorem pro četné evropské mocnáře té doby, oba její manželé, Ludvík VII. a Jindřich II., dosáhli panovnické hodnosti, sama dala život nejen pokračovatelce v péči o dvorský sloh Marii de Champagne, ale i nejslavnějšímu rytíři tehdejšího křesťanského světa, hrdinovi křížáckých válek, Richardovi Lví Srdce. Také ona pokládala za svého velkého předchůdce

krále Artuše, a proto nepřekvapí, že nejvýznamnější přestitel *matière de Bretagne*, Chrétien, vyšel z jejího dvorského prostředí.

Pravidla dvorské lásky, *minne*, důkladně vypracoval další Eleonořin oblíbený autor Andreas Capellanus ve spisku *De amore* (O lásce), později jednak zatracovaném, jednak bedlivě studovaném do té míry, že ještě po stovek let ovlivnil pražského urozeného minnesängra, našeho krále Václava II. Nestalo se tak ovšem pro světské formule obsažené v díle, ale naopak pro vysokou duchovní kulturu popisovaného „nejvznešenějšího lidského citu“; právě jemu náš panovník, podobně jako předtím Wolfram von Eschenbach, přisoudil dvě vrcholné hodnoty: stálost (*staete*) a věrnost (*triuwe*), oboje na věky zpečetěné stavem manželským ve shodě s kanonickým právem („Manželství platné a dokonané nemůže být zrušeno žádnou lidskou mocí kromě smrti“).

Ná dvoře paní Eleonory však chápali lásku částečně jinak: láska se tu pokládala za cit nespoutaný ničím, dokonce ani svátostným slibem při oddavkách, a tak si tamní společnost nakonec vysloužila přízvisko „zhýralců“ (viz str. 411), třebaže, jak už víme, poněkud nespravedlivě.

F l a n d r s k ý h r a b ě F i l i p – Zcela jiné pověsti se těšil velmož, jemuž „*von Tröys meister Cristjān*“ (Pz. v. 827, 1) připsal *Percevala*, tedy „dobrý hrabě Filip“ flanderský (1142–1191; Perc., v. 53). Připomeňme, že tento muž pocházel z rodu přímo předurčeného k poslání podnítit vznik díla o svatém grálu; mecenášův otec hrabě Thierry II. se zúčastnil čtyř křížáckých výprav a z jedné z nich (1150) slavnostně přivezl do Brugg fiólu s několika krůpějemi Spasitelovy krve, již podle legendy zachytil pod křížem Josef z Arimatie. Pro tu vzácnou relikvii dal pak hrabě postavit stejnojmennou kapli (*La chapelle de Saint Sang*), takže jeho syn měl posvátnou památku, předobraz grálského mystéria, trvale před očima.

Už jako čtrnáctiletý se oženil s uměnímilovnou Elisabethou de Vermandois a hraběcí sídlo se brzy stalo významným střediskem kulturního dění. Později, v osmdesátých letech, Filip poskytl, jak víme, Chrétienovi de Troyes, básníku tehdy už proslulých veršovaných románů, možnost působit na jeho dvoře; není divu, že nový ochráncé přitom projevil zájem o příhody pana Percevala, neboť na souvislosti mezi grálem a Jeruzalémem přivedla hraběte bezpochyby vlastní zkušenosť; také on se vydal do Svaté země a osvědčil tam jak rytířskou pokoru, tak i zbožnost: když mu nabídli tamní uvolněný vládce stolec (*sedes vacans*) po jeruzalémském králi Bauduinovi IV., odmítl jej s tím, že nepřišel do Svaté země za poctami, ale proto, aby „sloužil Kristovi jako pokorný poutník“ zcela v souladu s rytířským ideálem, podle něhož „světská sláva ustupuje do pozadí před křesťanskou pokorou a láskou k Bohu“ (J. Frappier, 1972).

Rovněž Chrétien o Filippovi pravil, že „miluje spravedlnost, věrnost i svatou církev a nenávidí jakoukoliv sprostotu“ (Perc. v. 25–27): přitom básník patrně narázíl na onu děsivou chvíli, kdy zbožný mecenáš zastíhl svou choť Elisabethu za nepřiměřených okolností s rytířem Gautierem de Fontaines, načež svého křesťanského bližního dal na místě „spoutat, poté mučit, bít obušky i meče, a polomrtvého pověsit za nohy v nejbídnějším jícnu stoky“

lel v kronice připsané vévodovi Robertu z Gloucesteru, levobočkovi krále Jindřicha I., oslavit své rodáky, jejich slavné dějiny, a především jim představit v Artušovi národního hrdinu, srovnatelného s císařem Karlem Velikým: římské tažení odvážného ostrovního vojevůdce skončilo nezdarem pouze vinou podlé zrady. Pisatel musel tedy legendárního reka začlenit do sledu údajných i skutečných dějů, aby tak věhlasem jeho dědiců ozdobil i své současné panovníky.

M e c e n á š s t v í – Zejména na dvorech Anjouovců pak vyrostla z tohoto základu řada dalších příběhů nejen o Artušovi, ale o jednotlivých rytířích Kulatého stolu, Lancelotovi, Erekovi, Iwainovi a jiných. Brzy se *matière de Bretagne* stala velkou módou a setkávala se s ohlasem u mnoha velmožů, domácích i zahraničních, kteří si potom na svých dvorech drželi vlastní básníky.

Také nejúspěšnější epik Anjouovců, Chrétien, připsal své poslední dílo už jinému zeměpánoni. Jeho mecenášem se stal Filip flanderský, svou povahou zcela odlišný od světské, ba někdy až příliš světské ochránkyně umělců Eleonory Aquitánské a její dcery Marie de Champagne. Nový básníkův příznivec zdědil své duchovní zájmy po otci, urozeném křížákovi (viz str. 419), a zřejmě proto pak syn, ostatně sám pokračovatel v rodinné křížácké tradici, pověřil Chrétiena úkolem vytvořit dílo o rytíři, jenž své duchovní cíle rovněž nadřazoval světským, neboť za nejpřednější z nich si zvolil svůj Jeruzalém, to jest Mont Salvage a svatý grál. Příběh o Percevalovi však autor nestačil dokončit, učinil to po něm teprve německý básník Wolfram von Eschenbach, přičemž se o francouzskou předlohu v nemalé míře opíral.

Dostala se mu do rukou cestou v oné době obvyklou: uměnímilovní panovníci a šlechta ze sousedních i vzdálenějších zemí si mezi sebou oblíběné rukopisy půjčovali; přivázeli si je hlavně přímo z Francie, jež platila za „zemí pravého rytířství“ (Wh. v. 229, 2), a pak je opisovali nebo získávali do trvalého vlastnictví. Tento způsob recepce měl velký, ba rozhodující vliv na rozvoj tehdejšího evropského písemnictví, a českého čtenáře jistě potěší, že mezi její přední podpůrce patřili naši králové: později, „na sklonku 13. století Praha“ dokonce „povýšila na nejvýznamnější středisko dvorského básnictví“ ve střední Evropě (J. Bumke, 1990, svr. též J. Heinzle, 1984; H. J. Behr, 1989 aj.).

A n j o u o v c i – Tón však udával dvůr Eleonory Aquitánské, jež se stala skrze druhý sňatek s pozdějším anglickým králem Jindřichem II. spolužakladatelkou velké anjouovské říše; její državy sahaly od Skotska až po samotnou Francii. Královna platila za natolik významnou mecenášku básníků, že mnozí z nich opěvovali ji a její rod dokonce v řeči anglické a německé (včetně Wolframa). Dvůr paní Eleonory v Poitou se stal vzorem pro četné evropské mocnáře té doby, oba její manželé, Ludvík VII. a Jindřich II., dosáhli panovnické hodnosti, sama dala život nejen pokračovatelce v péči o dvorský sloh Marii de Champagne, ale i nejslavnejšímu rytíři tehdejšího křesťanského světa, hrdinovi křížáckých válek, Richardovi Lví Srdce. Také ona pokládala za svého velkého předchůdce

krále Artuše, a proto nepřekvapí, že nejvýznamnější přestitel *matière de Bretagne*, Chrétien, vyšel z jejího dvorského prostředí.

Pravidla dvorské lásky, *minne*, důkladně vypracoval další Eleonořin oblíbený autor Andreas Capellanus ve spisu *De amore* (O lásce), později jednak zatracovaném, jednak bedlivě studovaném do té míry, že ještě po stovek let ovlivnil pražského urozeného minnesängra, našeho krále Václava II. Nestalo se tak ovšem pro světské formule obsažené v díle, ale naopak pro vysokou duchovní kulturu popisovaného „nejvznešenějšího lidského citu“; právě jemu nás panovník, podobně jako předtím Wolfram von Eschenbach, přisoudil dvě vrcholné hodnoty: stálost (*staete*) a věrnost (*triuwe*), oboje na věky zpečetěné stavem manželským ve shodě s kanonickým právem („Manželství platné a dokonané nemůže být zrušeno žádnou lidskou mocí kromě smrti“).

Na dvoře paní Eleonory však chápali lásku částečně jinak: láska se tu pokládala za cit nespoutaný ničím, dokonce ani svátostním slibem při oddavkách, a tak si tamní společnost nakonec vysloužila přízvisko „zhýralců“ (viz str. 411), třebaže, jak už víme, poněkud nespravedlivě.

F l a n d e r s k ý h r a b ě F i l i p – Zcela jiné pověsti se těšil velmož, jemuž „*von Troyes meister Cristján*“ (Pz. v. 827, 1) připsal *Percevala*, tedy „dobrý hrabě Filip“ flanderský (1142–1191; Perc., v. 53). Připomeňme, že tento muž pocházel z rodu přímo předurčeného k poslání podnítit vznik díla o svatém grálu; mecenášův otec hrabě Thierry II. se zúčastnil čtyř křížáckých výprav a z jedné z nich (1150) slavnostně přivezl do Brugg fiólu s několika krůpějemi Spasitelovy krve, již podle legendy zachytily pod křížem Josef z Arimatie. Pro tuto vzácnou relikvii dal pak hrabě postavit stejnojmennou kapli (*La chapelle de Saint Sang*), takže jeho syn měl posvátnou památku, předobraz grálského mystéria, trvale před očima.

Už jako čtrnáctiletý se oženil s uměnímilovnou Elisabethou de Vermandois a hrabčí sídlo se brzy stalo významným střediskem kulturního dění. Později, v osmdesátých letech, Filip poskytl, jak víme, Chrétienovi de Troyes, básníku tehdy už proslulých veršovaných románů, možnost působit na jeho dvoře; není divu, že nový ochráncé přitom projevil zájem o příhody pana Percevala, neboť na souvislosti mezi grálem a Jeruzalémem přivedla hraběte bezpochyby vlastní zkušenosť; také on se vydal do Svaté země a osvědčil tam jak rytířskou pokoru, tak i zbožnost: když mu nabídl tamní uvolněný vládčí stolec (*sedes vacans*) po jeruzalémském králi Bauduinovi IV., odmítl jej s tím, že nepřišel do Svaté země za poctami, ale proto, aby „sloužil Kristovi jako pokorný poutník“ zcela v souladu s rytířským ideálem, podle něhož „světská sláva ustupuje do pozadí před křesťanskou pokorou a láskou k Bohu“ (J. Frappier, 1972).

Rovněž Chrétien o Filippovi pravil, že „miluje spravedlnost, věrnost i svatou církev a nenávidí jakoukoliv sprostotu“ (Perc. v. 25–27): přitom básník patrně narážel na onu děsivou chvíli, kdy zbožný mecenáš zastihl svou choť Elisabethu za nepřiměřených okolností s rytířem Gautierem de Fontaines, načež svého křesťanského bližního dal na místě „spoutat, poté mučit, bít obušky i meče, a polomrtvého pověsit za nohy v nejbídnějším jíncu stoky“

(*semimortuum suspenderunt illum per pedes [...] in quodam vilissimo cloacali foramine*), „kde skonal“ (*Gesta Henrici II.*, konec 12. stol.). Pro podobný prohřešek se dočkal krutého, třebaže nikoli smrtelného trestu také Wolframův *Clinchor* (Pz. v. 657, 8 a násł.). Přesto jinak hrabě jako muž „srdce vznešeného“ (*cuer franc*) projevoval „lásku a dobodušnost“ (*ibid.* v. 59) takřka všem.

Další měcenáši – Mecenášové, podpůrci umění, přispěli k rozvoji literatury, přinejmenším ve 12. a 13. stol., mnohem podstatněji, než se ještě donedávna v odborných kruzích připouštělo. Romantické představy o středověkém svobodném pěvci sice nespočívaly na nepravdách, vyžadují však určité doplňky, což platí zvláště pro tvorbu epickou.

Už témař před jedním a půl stoletím (1860) poznámenal významný a neprávem zapomínaný moravský vědec Julius Feifalik, že „Němec napodobuje ve 12. a 13. století Francouze, Čech ve 13. a 14. století Němce“ atd. Ta to nápodoba, mimesis, či lépe recepce, závisela značným dílem na příslušných předlohách a vzorech (v našem, parzivalovském, případě jmenovitě francouzských, ale jinak třeba – a zvláště – latinských). Také Francouzi měli své zdroje „nápodoby“: například římské letopisce, epy i lyriky; další látky (*matières*) čerpali ze středověkých kronik, rovněž psaných hlavně latinsky, a konečně, jak rádi zdůrazňovali romantikové, přímo z lidových ústních zdrojů, zejména (ale nejen) keltských, kterým bylo třeba též dobré „naslouchat“ (Ch., Erec, v. 11).

Do Německa z Francie ovšem putovaly většinou už celé rukopisy a za tento „kulturotvorný provoz“ vděčí náš světadíl právě mecenášům. Středověký manuskript představoval velkou vzácnost, kterou si dokázal opatřit pouze bohatý velmož; básník ho pak obvykle neopomenul zvěčnit patřičným díkuvzdáním:

„Dík lantkraběti durynskému
seznamil jsem se s těmi ději“
(Wh. v. 3, 8-9),

rozumí se tentokrát o Willehalmovi, neboli o Vilému Oranžském, hrdinovi *chansons de geste* (dosl.: písni o činu) z okruhu *matière de France*, po *Parzivalovi* druhém největším Wolframově díle. Jiný dvorský epik, Rudolf von Ems, děkuje za podobnou laskavost „panu Johannesovi von Ravensburg, muži vznešenému a znáemu dvorských mravů“ (*Wilhelm von Orlens*, v. 15.603 a násł.), jenž cenný pramen získal též při svých cestách „po Francii“ (*ibid.* v. 15.601). Rovněž pražskému německému básníkovi z druhé poloviny 13. století, Ulrichovi von Etzenbach, Wolframovu následníkovi a tvůrci veršovaného románu o Alexandru Makedonském, přinesli (zřejmě francouzskou, latinsky psanou) předlohu (srv. Al. v. 124, 5370, 5997 aj.) do našeho hlavního města dva poslové: vyslal je salcburský arcibiskup s tím, aby se adresát k němu odebral a věnoval se tvůrčí práci přímo u rakouského církevního knížete. Náš krajan však odmítl „opustit českého lva“ (*dô woldich von dem lewen nicht*) a uvedl důvod, pro nás jistě pádný, to jest že „v jeho zemi se narodil“ (Al. v. 27.625 a násł.).

Zvláštním způsobem se dostala do rukou německého epika Ulricha von Zatzikhoven předloha (rovněž francouzská?) k jeho *Lanzelotovi* (*das welsche buoch von Lanzelote* – v. 9341); zasloužil se o to (r. 1194) anglický šlechtic Hugo of Morville, který přicestoval do epikové země jako rukojmí za svého krále Richarda Lví Srdce, zajatého a vězněného v říši z rukou Leopolda V. Rakouského, a později kromě něho též císaře Jindřicha VI.

O tom, jak vysoko si mnohý velmož cenil literárních statků, svědčí krádež, k níž došlo na svatbě hraběnky z Kleve, známé milovnice umění, které předtím Henrich von Veldeke (mimochodem Wolframův velký vzor, srv. Pz. v. 400, 3) půjčil nedokončený rukopis své *Eneity* „k četbě a k nahlédnutí“ (*Eneit*, v. 352, 19 n.). O oddavkách však dílo (napsané rovněž podle francouzské předlohy) beze stopy zmizelo. Jako podezřelí případali v úvahu dva pánové z urozených rodů, ale teprve po čase se manuskript objevil u lantkraběte durynského, jinak Wolframova ochránce, o kterém ovšem i náš autor napsal, že mu „kdekdo služebníčí, ale svou službou“ ho spíš „ničí“ (Pz. v. 297, 17 a násł.).

Přesto o osudech díla rozhodovaly hlavně dobré styky. Vévodové ze Zähringen, bohatí pánové, jejichž přízni se zřejmě těšil Hartmann von Aue, zastávali zároveň vysoké úřady ve Francii a měli mezi svými západními sousedy řadu vasalů, sešvagřenců a přátel: k nim patřila též Marie de Champagne a Filip flanderský, ochránci Chrétiena de Troyes; jeho příběhy o Ere-kovi a Iweinovi pak Hartmann literárně zpracoval a obě díla se dožila velkého ohlasu (jak vyplývá mj. z četných zmínek ve Wolframově *Parzivalovi* – Pz. v. 401, 9; 583, 27; 583, 29 atd.).

O dalších vzájemných vztazích, třeba mezi mecenáši Chrétienova francouzského *Percevala* a potomního německého příběhu o grálu, nezbývá, pro nedostatek dobových pramenů, než omezit se na pouhé dohady; přesto uvedené příklady svědčí o rozsáhlých kulturních stycích celoevropského rázu, tedy vnějnostivých „jazykových oblastí“.

Volba látky (příběhu) – Měl-li mecenáš v ruce moc rukopis opatřit, zachoval si ovšem zároveň vliv na volbu příběhu, látky; tak třeba u lantkraběte durynského, Wolframova podpůrce v básníkově druhém tvůrčím údobí, se dá prokázat záliba jednak ve francouzské epice (*chansons de geste*; *Vilém Oranžský*), jednak, a to hlavně, v antickém dědictví; Heinrich von Veldeke tu dokončil svou *Eneitu*, Albrecht von Halberstadt přeložil Ovidiovy *Proměny* a Heribert von Fritslar od durynského zeměpána získal předlohy ke své *Liet von Troje* (Písni o Tróji). Kupodivu však v okruhu jeho dvora zcela postrádáme další výskyt tehdy módních artušovských příběhů (na *Parzivalovi*, jak víme, začal Wolfram pracovat ještě před příchodem na Hermannovo panství); jinak se vztahy štědrého lantkraběte k románské kultuře (zřejmě včetně Chrétienovy *Le Conte du Graal*) vysvětlují jeho pařížskými pobytu v mládí (str. 424).

Podmínky k tvorbě – Bohatý velmož musel však básníkovi zajistit nejen předlohu, ale i potřebné podmínky k tvorbě, kromě přiměřené stravy a noclehу většinou též písáre, jemuž by autor předkládal výsledky své

práce, ať ústně nebo k opisu z různých destiček; další důležitou vzácnost představoval pergamen, pouze díky němu se epikův tvůrčí čin mohl stát „pomníkem trvalejším kovu“; odhaduje se, že například na rukopis *Parzivala* (24.810 veršů) padla kůže „celého stáda telat nebo jehňat“ (T. Gohlis, 1996).

Na zmíněných podmínkách závisel konečný zdar díla, řada středověkých literárních památek zůstala totiž nedokončena, počínaje už *Percevalem Chrétienovým* (srv. Pz. pozn. k v. 827, 1 a násł.), v daném případě sice nejspíše vzhledem k básníkově smrti, jindy však mohly překážky vzniknout pro pouhou velmožovu nepřízeň; na ni si stěžuje Wolframův žák a pokračovatel příběhů o grálu známý pod jménem Albrecht, autor obrovitého veršovaného románu (témař 50.000 v.), zvaného *Mladší Titrel* podle Parzivalova prapředka, děda jeho matky (Pz. v. 251, 5). Rukopis zůstal bohužel torzem, neboť „kopí pomoci mého [příznivce] knížete se zlomilo“ (MTit. sl. 5883, 2 a násł.), v dodatku (otišt. v ZfdA 84, 1952/3) pak autor prozrazuje, že ho „tísni velká bída“, zřejmě důvod konečného neúspěchu.

Slechtická *milte* mohla rozhodovat o osudech básníků a jejich děl i jinak, o její míře se však dohadujeme převážně nepřímo: k nemnoha svědectvím přímým patří zápis o štědrosti pasovského biskupa Wolfgera von Erla (na jehož dvoře pravděpodobně vznikla slavná *Píseň o Nibelunzích*, připomínaná několikrát i v *Parzivalovi*, např. ve v. 16, 4; 420, 22 a 27-28; 421, 9 aj.); ze záznamů o cestách uměnímilovného církevního hodnostáře se dovídáme, že 12. listopadu 1203 „poblíž Zeiselmaueru“ u Vídně dal „pět velkých šílinků na kožích“ (*pro pellicio V. sol. [idos] longos*), „kantoru Waltherovi“, rozumí se z Vogelweide (s nímž se později náš básník setkal u durynského lantkraběte – srv. Pz. v. 297, 24). Kromě toho laskavý církevní hodnostář a ochránce chudých obdarovával na svých cestách četně nemajetné kleriky a studenty, herce, houslisty i potulné pěvce, tedy další básníky.

Tí všichni většinou putovali ode dvora ke dvoru, a nemělo by zůstat bez poznámky, že přitom nejednou dorazili též na pražský hrad, kde, jak vyplývá už z předchozích zmínek, často také dobře pochodili, neboť „mnohem dříve, než leckde v Německu“ vznikl na území Čech mocenský (státní) útvar jako středisko „velkého kulturního jasu“ (J. Bumke, 1990). Už Friedrich von Sunburg velebil Václava I., že „rozdává štědrou dlaní“, a Ulrich von dem Türlin prohlašuje o „šlechetném králi Přemyslu Otakarovi II.“: „Být v jeho službách roků pář, / byl by i pro mne převeliký dar“ (*Arabela* v. VII, 30 a násł., česky 1958, přel. P. Kopta). Také Ulrich von Etzenbach složil podobný hold Václavu II., vladaři a rovněž básníkovi, i jeho choti Jitce (Gutě Habsburské).

O b e c e n s t v o – Pod pojmem „středisko“ se ovšem skrývají tři veličiny: kromě nejdůležitější, tedy přítomnosti básníka (za činné účasti jeho mecenáše), též obecenstvo, vlastní dvůr, který se seznamoval s uměleckým dílem, přednášeným (čteným?) buď postupně po večerech či, podle novějších výzkumů, případně při různých dalších příležitostech, třeba v rámci slavností, nejspíše dopoledních; každou takovou sešlost zřejmě vyplnilo jedno „vyprávění“ (*ventiure*, viz NL) nebo „knihu“ (*buch*, viz Pz) z uváděného románu (eposu). Okruh zájemců tvořili rytíři, šlechta, dvorští úředníci, pí-

sař, lékař, klérus, a především dámy: zejména o nich se předpokládá, že navíc samy běžně četly („mé čtenárky“ – Pz. v. 337, 3).

V dobách míru a dvorské „radosti“ (radovánka – *vröide*) se nešetřilo časem. Předpokládá se, že počet obecenstva se pohyboval přibližně od dvaceti, na malých dvorech, až do dvou set osob: takové množství mohly pojmut jen největší síně například na Wartburgu. Wolfram se zřejmě dožil obojího, skromnejší účasti na Wildenbergu (Pz. v. 230, 13) a nejvyšší myslitelné na okázalém lantkraběcím sídle.

III. WOLFRAM

P o d p ũ r c i – Sám náš básník ovšem v *Parzivalovi*, na rozdíl od běžných zvyklostí (a na rozdíl od dalšího svého díla, *Willehalma*), o nich příliš nehovoří, o nějakém díkuvzdání (srv. Chrétienův Perc. v. 1 a násł., nebo Wh. v. 3, 8 a násł. aj.) se zde dá uvažovat jen velmi vzdáleně, pouze z nečetných náznaků. Pokládá se témař za jisté, že opus alespoň z části vznikl v Odenwaldu, na hradě pánů z Durne, Wildenbergu; první část názvu *wild*, stejně jako francouzské *sauvage*, značí divoký, pustý, těž ve smyslu daleko od všech jiných lidských sídel; název tedy poukazuje na francouzské *Mont Sauvage*, jeden (nikoli však jediný) z možných výkladů názvu *Munsalvaesche*, s nímž se běžně setkáváme ve Wolframově příběhu (srv. Pz. v. 251, 2 včetně pozn.).

Dalších narážek najdeme v díle víc, například na místní hradní komín (Pz. v. 239, 12), na louku blízkého Abenbergu (Pz. v. 227, 13), nebo na pochoutky z nedalekého Trüdingenu (Pz. v. 184, 20), včetně zmínek o šlechti ze sousedství, nebo jinak blízké, příbuzné či sešvagřené, zejména o hraběti z Wertheimu („mém pánovi“ Pz. v. 184, 4 a násł.). Velmi věrohodně vyznívají i domněnky o nápisu „*Öwe muter*“, zachovalém v hradních zříceninách, který odpovídá verši 119, 17 v třetí knize *Parzivala* (viz i pozn.).

P á n o v é D u r n e – Hrad postavil zřejmě svobodný pán Ruprecht von Durne, který se často pohyboval v blízkosti německých císařů a králů, Fridricha I. i Jindřicha VI. Jeho syn Ulrich, mimo jiné rádce Fridricha Švábského, zemřel kolem roku 1204, patrně při „sousedské potyčce“. Za důležité pro vztah k Wolframovi se pokládají styky pánů z Durne s lantkrabětem durynským, pozdějším, víceméně prokázaným, básníkovým podpůrcem (Pz. v. 297, 16 a násł.). Oba pánonové se totiž opakováně vyskytují v listinách pořízených na císařském dvoře Jindřicha VI. (H. Mettke, 1989).

Na konci šesté knihy (Pz. v. 337, 26 a násł.) naznačuje náš básník jisté potíže s podmínkami pro další práci na *Parzivalovi* a čeká tedy na „povel z úst“ (Pz. v. 337, 28) neznámé paní, zda a jak má v díle pokračovat. Bližší však o oné dámě neuvádí nic, podobnou narážku najdeme ještě v závěru příběhu (Pz. v. 827, 29 a násł.); přesto podle některých interpretů (C. v. Kraus, 1958, P. Wapnewski, 1958) právě na ní závisel jeho další osud.

L a n t k r a b ě H e r m a n n – Druhý básníkův ochránce, lantkrabě Hermann, se rýsuje v dochovaných písemnostech mnohem zřetelněji; také

on prokazoval mimořádný, vskutku evropský kulturní rozhled, a to už od raného mládí; patrně je trávil na pařížském dvoře Ludvíka VII. a údajně si tam osvojil všechnu soudobou učenost (*omnes litteras*), jak dosvědčuje dochovaný dopis jeho otce (k pojmu *litteras* svr. pozn. k Pz. v. 115, 27). Po návratu do Durynska se mladý pán ujal některých rodových práv, v duchu doby vykonal cestu do Svaté země a po návratu se plně věnoval vysoké politice; brzy se v ní stal pověstným „svými obraty“ (J. Žemlička, 1987) od Welfů ke Štaufům a naopak (v nich ho mimochodem občas podporoval i český král Přemysl Otakar I. – svr. Pz. v. 340, 20, resp. 379, 8 a násl., včetně pozn.). Podle současných interpretů (naposled H. Mettke 1989 – viz výše) se za příčinu jeho obojetnictví považuje trvalá potřeba peněz na výstavbu nových hradů i paláců, a to už souvisí s činností, v níž Hermann osvědčoval mnohem větší stálost, totiž v podpoře umění. Jeho dvůr proslul jako přední útočiště básníků i jako bohatý pramen rukopisů, tj. literárních předloh potřebných k tvorbě, a zároveň jako místo, kde se cílevědomě pěstila románská tradice (recepce) od Ovidia až po *chansons de geste* (Vilém Oranžský – *Willehalm*; svr. Pz. v. 297, 16 včetně pozn. a str. 429-433).

Pokud přijmeme za správnou domněnku, že Wolfram dokončil pod Hermannovou záštitou i *Parzivala*, tedy se tak patrně stalo nejspíše pro jeho původní, francouzskou podobu (možná též včetně zeměpánových osobních vztahů k tamním uměnímilovným kruhům).

D o c h o v a n é z p r á v y o b á s n í k o v i – O vznešených ochránících našeho básníka se dochovalo daleko více zpráv než o něm samotném; něco málo o sobě naznačil přímo v díle, ostatek spočívá na dohadech, podrobených ovšem v odborné literatuře četným a obsáhlým rozborům. Za básníkovo rodiště se obecně pokládá městečko Eschenbach (od roku 1918, resp. 1917, Wolframs-Eschenbach) poblíž Ansbachu; v Německu se vyskytuje přinejmenším ještě jedno místo téhož jména, a to jihovýchodně od Bayreuthu, pro první však svědčí řada zmínek stran okolí, uváděných v našem příběhu (Abenberg – Pz. v. 227, 13, Dollnstein, Tolenstein – Pz. v. 409, 8, Wassertrüdingen, Trühendingen – Pz. v. 184, 24, případně poněkud vzdálenější Wertheim – Pz. v. 184, 4), a také ve *Willehalmovi* (Sant – Wh. v. 426, 30, Nördling, Nördlingen – Wh. v. 295, 16, příp. Virgunt – Wh. v. 390, 2 a poněkud vzdálenější Kizzingen, Kitzingen – Wh. v. 385, 26). Navíc dva svědci (z 15. a z počátku 17. století) podávají písemnou zprávu o tamním básníkově náhrobku (zřejmě však nikoli původním, neboť v nápisu se údajně uváděl přídomek *meistersinger*, používaný až v pozdější době); znak podle dochované kresby tvořil džbán s okrouhlým držadlem a hubicí. Jiný, odlišný erb se zachoval na básníkově podobizně ve *Velkém heidelbergském zpěvníku* (*Kodex Manesse*) z počátku 14. století; tvoří ho dvě od sebe ostřím odvrácené sekery (viz frontispice).

Urozený původ Wolframův naznačují i některé další skutečnosti, především zachovaný listinný pramen o tom, že v jeho údajném rodném městě sídlil šlechtický rod téhož jména (prokazatelně od roku 1268 v lenním poměru k hrabatům z Oettingenu a Wertheimu, případně v majetkovém vztahu k eichstättskému biskupství). Totéž se nepřímo potvrzuje na dvou

místech v *Parzivalovi*: už na počátku díla (Pz. v. 15, 11) se básník zapříšahá svou „rytířskou ctí“, a na konci 2. knihy se zmiňuje o tom, že „mým údělem je služba štítu“ (v. 115, 11), tedy povinnost přiměřená rytířskému stavu. V tehdejším společenském řádu patřil Wolfram ovšem především k malé, avšak výrazné sociální skupině „dvorských básníků“; umělecké tvorbě se totiž zjevně věnoval celý život, to znamená přibližně až do začátku dvacátých let následujícího století.

W o l f r a m ū v ž i v o t – Předpokládáme-li, že se narodil kolem roku 1170, pak první desetiletí svého zralého věku patrně pracoval na *Parzivalovi* (24.810 veršů) a druhé na (nedokončeném) *Willehalmovi* (14.032 veršů). V grálském románu se autor zmiňuje o dvou událostech z let 1203 až 1204, o popleněných „erfurtských vinicích“ (Pz. v. 379, 18) a o „patriarchovi z Ranccalatu“ (v souvislosti s dobytím Cařihradu r. 1204, Pz. v. 563, 7 a násl. vč. pozn.). Ve svém příběhu o grálu se také odvolává na řadu literárních děl s dobou vzniku (alespoň přibližně) známou, na Hartmannova *Ereka* (kol. r. 1190), *Iweina* (před r. 1200) a na *Eneitu* Heinricha von Veldeke, dokončenou před rokem 1190. V druhém (a posledním) svém opusu má poznámkou o římské korunovaci Oty IV. v roce 1209 (Wh. v. 393, 30 a násl.) a o smrti svého mecenáše Hermanna durynského 25. 4. 1217 (Wh. v. 417, 22 a násl.).

Kromě obou románů (eposů) vytvořil devět písni a zlomek k třetímu epickému dílu (*Titurelovi*), napsanému umně prokomponovanou slokou, na rozdíl od ostatních příběhů, jež vyprávěl jednoduchým čtyřstopým veršem uspořádaným vždy do třiceti rádkových slok.

Bohatstvím zřejmě neoplýval, jak sám otevřeně a s pověstným humorom přiznává: „Jsem pánum pouze tam, kde mám/ dům, střechu nad hlavou a špíž, / jež nepotěší ani myš“ (Pz. v. 184, 30 a násl.).

V odborných kruzích platí tedy za chudého člověka (*armman* – W. Mohr, 1968) případně za „rytíře námezdníka“ (*Lohnritter* – K. H. Bertau, 1983), který se možná navíc živil jako vyvolávač na turnajích nebo přednášeč veršů na různých slavnostech (D. Kühn, 1986). Přesto se, podle rozličných náznaků, staral i o rodinu a jako důsledný obhájce manželské věrnosti to patrně činil rádně: v drobné, ale výmluvné narázce (pokládané ovšem někdy jen za vypravěčův žert, smyšlenku na vrub uvolněných dvorských mrvů) se zmiňuje o své ženě (Pz. v. 216, 25 a násl.) a jinde zas o své dcerce, jejíž hračka (*miner tohler tocke*, tj. dětská panenka – Wh. v. 33, 24) se nemůže měřit s krásou rytířské zbroje.

U m ě l W o l f r a m č í s t a p s á t ? – Letitým námětem pro literární medievalistiku je otázka, zda Wolfram uměl číst a psát; sám totiž, jak už čtenář ví, prohlašuje, že „neví, co je to litera“ (*ine kan dechein buochstap*, Pz. v. 115, 27 vč. pozn.). Výkladů tohoto verše se za posledních sto padesát let nashromázdilo nespočetně, nakonec převážil názor, že náš básník psát uměl, nicméně od četných (nikoli všech) jiných dvorských epiků se lišil nedostatečnou znalostí latiny, a tím i školských autorů, které musel přečíst každý klerik, na rozdíl od tzv. laiků.

K l e r i c i a l a i c i - Wolfram obecně platil za laika, nejen pouze ve smyslu hanlivém, naopak, jeden z jeho prvních žáků a obdivovatelů o něm napsal, že „ústa žádného laika nehovořila lépe“ (Wirnt von Grafenberg, *Wigalois*, v. 6346 - viz i str. 462). Ostatní významy skryté ve verši 115, 27 lze možná opět přičíst na vrub pověstného Wolframova humoru, tentokrát zaměřeného proti školometské učenosti. V ironické poloze se našemu mistru (a zjevnému objeviteli nových postupů ve stavbě románu) dařilo i proto, že už běžně rozlišoval mezi autorem a vypravěčem.

Ironický nadhled vystupuje na povrch tím zřetelněji, přijmemeli za správný odkaz na Bernarda de Clairvaux a jeho (26.) kázání k památce zasnulého spolubratra: *Non cognovit litteraturam, sed habuit litterarum inventorem sensum* (asi ve smyslu: Neznal literaturu, ale měl literární tvůrčí cit). Také při tehdejší výuce, nově šířené na universitách, v oné době zakládaných, se rozlišovalo mezi písemným záznamem (*litterae*), smyslem textu (*sensus*), a myšlenkou v něm skrytou (*sententia*).

Konečně je třeba uvážit, že ironik Wolfram sice sám o sobě mluví jako o bytosti, jež „neví, co je to litera“, nicméně čist, psát, případně obojí, dovede většina jeho hrdinů (jmenovitě Gahmuret - Pz. v. 55, 17, Vaire-Fils - Pz. v. 785, 28, Trevrizen - Pz. v. 460, 26 a 484, 9, Gawan - Pz. v. 650, 27 a násl., i Gramoflanz - Pz. v. 713, 12). Velký rozruch způsobil nedávný objev Wolframovy podobizny v iluminovaném rukopise českého krále Václava IV., na níž nás epik tvoří přímo u psacího stolu. Pražský manuskript vznikl ovšem jedno a půl století po básníkově smrti, kdy už se jeho věhlas dávno proměnil v legendu.

Zato ve své době stál Wolfram zjevně kdesi stranou učené společnosti, tedy i básníků literátů, pokládán spíše za vypravěče „divokých“, případně „prapodivných zvěstí“ (Pz. v. 503, i včetně pozn.). V údobí přechodu k tzv. národním literaturám to mohlo mít další význam: umění vzhledem k větší srozumitelnosti v místní řeči, na rozdíl od dosavadní školské latiny kleriků, začalo zasahovat mnohem širší okruh posluchačů, a právě u nich náš básník zřejmě co do obliby předčil všechny své současníky, alespoň soudě podle jednoho spolehlivého měřítka, jímž jsou nám dochované opisy jeho děl: v jejich počtu se mu žádný jiný středohornoněmecký epik nemůže rovnat (viz str. 463).

B á s n í k o v y j a z y k o v é z n a l o s t i - Jisté odborné spory vznikly stran Wolframovy zběhlosti ve francouzštině. Na jedné straně ji prokazuje ve značné míře a dokonce ji pokládá za řeč, „nad níž sladší není“ (Wh. v. 5, 10), takže se mluví, a nikoli neoprávněně, o jeho „frankofilství“ (D. Kühn, 1992 - na okraj přitom nezbývá než projevit podiv nad tím, do jakých nenávistných nížin dokázali nacionalističtí (des)interpreti autorova „ryzího germánství“ - viz dále str. 446 - tyto původní přátelské, vstřícné vztahy uvrhnnout). Na druhé straně se vypočítávají autorovy četné chyby, které ovšem lze občas (nikoli pokaždé) přičíst opět jeho smyslu pro ironii, spojenému nadto se zálibou v tvorbě různých novotvarů, hlavně vlastních jmen; tak by se dala vysvětlit řada údajných zkomolenin. Básník sám se o svých jazykových schopnostech vyjadřuje velmi zdrženlivě: „...bydlit se po francouzsku

říká/ ložírovat, co mne se týká,/ nemluvím příliš vybraně,/ leckterý sedlák z Champagne/ hovoří bezpochyby líp“ (Wh. v. 237, 3 a násl.).

Nejasná, zkomolená místa mohl ovšem dodatečně uvádět na pravou míru předčítatel sám, navíc se na dvoře durynského lantkraběte našlo dost dalších povolaných osob s potřebnými jazykovými znalostmi, uvážíme-li velmožovy trvalé úzké vztahy k západním sousedům za Rýnem. Ve verši citovaném výše (Wh. v. 237, 6) Wolfram zároveň prokazuje, že si nevymýšel jen novotvary, ale že přispíval i k tvorbě tzv. slov přejatých, dokonce nejen v rámci (středohorno)němčiny (srv. stfr. *logier*, pův. odvoz. od apel. *lage*, úkryt /u/tvořený listovím, později pak ve stanech atd.; odtud snm. *loschieren*, viz výše; a konečně čes. ložírovat, viz Ssjč '1989, dolož. mj. příkladem „l. v nejlepším hotelu“).

P r e k l a d a p ú v o d n í d í l o v e s t ř e d o v ē k u - Podstatnější význam mají snahy stanovit stupeň Wolframovy autorské původnosti. Francouzští badatelé projevují občas sklon prohlašovat jeho tvorbu spíše za překlady, němečtí vědci naproti tomu donedávna něco podobného připouštěli neradi. Z širšího hlediska vykazuje ve středověku znaky překladu téměř každé epické dílo: za významnější než originalita platila totiž věrohodnost, tedy odkaz na spolehlivý pramen, pokud možno starobylý, což vedlo až tak daleko, že se zmíněné prameny i předstíraly a vymýšlely; v našem případě mohl za takovou předstíranou autoritu Wolframovi posloužit pověstný tajuplný Quiot (Kyot - Pz. v. 416, 21 včetně pozn.), jehož záhadný původ se interpreti dodnes marně pokoušejí rozluštit; tak zvaný „Kyotproblem“ zabírá v soupisech sekundární literatury dlouhou řadu položek.

Většinou však skutečné prameny známe, téměř žádný básník se jimi netají, právě naopak, zhusta je obšírně a ochotně obecenstvu sděluje, takže údaje o nich poskytuje dobrý obraz o recepci v kulturním prostoru celé tehdejší Evropy. Často se vyskytuje přímo odkazy na zkazky „z jiné země“, jako třeba právě u Wolframa ve *Willehalmovi*, příběhu původně z okruhu *matières de France*. V jiných dílech dvorské epiky se uvádí předloha latinská, například u kněze Konráda (Pfaffe Konrad, 2. pol. 12. stol.): v německé *Rolandlied* (písni o Rolandovi) se nejprve zmiňuje o původním textu „ve francouzském jazyce“ (v. 9081), a pak dodává: „Zdolal jsem ho latinsky“ (v. 9082). Z latinských pramenů čerpali hlavně epici francouzští, přirozeně u *matières de Rome* (*Aeneis*, *Alexandreida*, *Roman de Thèbes*), ale také u *matières de Bretagne* (Geoffroi of Monmouth aj.). Chrétien v úvodu ke svému *Percevalovi*, neboli „příběhu o graalu“ uvádí, že mu o něm „hrabě předal celou knihu“ (Perc. v. 67), jak se obecně předpokládá, zřejmě také latinskou (A. Hilka, 1932, St. Hofer, 1954, nikoli jednoznačně však D. Poirion, 1994).

Zato doslově se nepřekládalo téměř nikdy, ve vztahu k autorovi předlohy platilo jiné pravidlo: „...zaměřit stejně jasně / jako on směr své básně“ (Gottf., Trist. v. 161 a násl.). Tím se stává opět o něco zřetelnější podstatu tehdejší tvorby, jmenovitě epické, tedy skutečné *mimesis* se zcela osobitou povahou její „volnosti“: právem proto představitelé dvorského

románu v čele s Wolframem dodnes platí za původní a samostatné tvůrce nesmrtelných děl; proslulá goethovská „*Lust zum Fabulieren*“ se nepěstila od věků do věků, jak konečně potvrzuje dnešní zřetelný odklon od záliby ve vymyšlených příbězích (viz dále str. 517).

L i t e r a t u r a a š k o l s k á v ý u k a – Jeden význačný rozdíl však pominout nelze: vzhledem k úrovni tehdejší vzdělanosti a rozsahu školské výuky se umělecká tvorba omezovala na daleko užší okruh jejich příjemců než dnes; zvláště rytíř patřil mezi *pravidelnými* čtenáři knih k výjimkám, k nim náležel např. Hartmann (srv. *Der arme Heinrich*, v. 1 - 3). Slovo *clericus* znamenalo totiž nejen osobu duchovního stavu, ale především člověka vzdělaného ve školách. Středověká výuka v podstatě stála na reformních zásadách Karla Velikého a jeho rádce Alcuina († 804), vedených záměrem „vybudovat chrám moudrosti“, to jest (už od /římské/ doby císařské) gramatiky, dialektyky, rétoriky (tedy nižšího stupně, *trivia*) a aritmetiky, geometrie, astronomie a musiky (to znamená vyššího stupně, *quadrivium*); všechny společně pak „jako sedmero sloupů podpíraly svobodné umění“ (*septem artes liberales*). Na nich spočívala síť škol, rozšířená postupně po celé Evropě, s jednotným vyučovacím jazykem latinským; péčí o ně převzala organizace rovněž celoevropského rázu, církev, takže jejich střediska vznikala při klášterech a kostelech (kapitulách). Navštěvovali je přirozeně především adepsi duchovního stavu, a kromě nich příslušníci některých kruhů světských, například bohatých velmožů. Tam se žáci učili psát, číst, a hlavně memorovat, a to nejen autory církevní, ale i antické (Vergilia, Horatia, Seneca, Cicerona a další): právě výrazná, téměř bezvýhradná nepřítomnost odkazů na (školské) klasiky v díle našeho básníka naznačuje, proč asi platił za málo učeného laika na rozdíl od lépe vzdělaných kleriků.

W o l f r a m a u n i v e r s i t n í v z d ě l á n í – V době našeho básníka ovšem docházelo, co do zdrojů učenosti, k významným změnám. Tačí on prokazuje vědomosti úctyhodného rozsahu, od přírodovedy, zvláště lékařství (např. Pz. v. 506, 11 a násl.), mineralogie (např. Pz. v. 741, 7 a násl., nebo 790, 30 a násl.) až po astronomii (Pz. v. 782, 2 a násl.). Navíc se mu začíná připisovat přece jen určitá zbhlost v latině, neboť z uvedených (a mnohých dalších) zmínek vyplývá, že autor znal řadu soudobých učených spisů psaných v této řeči, třeba Solinova *Polyhistora* nebo Marbodova *Liber lapidum* (Knihu o [drahých] kamenech), dále některé kroniky, například Guillauma de Tyre (Viléma z Tyru) a botanickou, astrologickou i teologickou literaturu. Zde se projevuje další případný (byť asi nepřímý) zdroj vlivu: mohl se měřit s leckterými studenty i mistry soudobých universit, nově zakládaných v Evropě, jmenovitě v Itálii (1154), ve Francii (1179) a Španělsku (1218, o tamní učenosti srv. též Pz. v. 453, 12). V Paříži se vzdělával velký počet německých studentů (*scholares*), většinou z předních šlechtických rodin, mezi nimi, jak víme, i pozdější Wolframův podpůrce lantkrabě Hermann.

Uvážíme-li nadto, že Wolfram měl spolehlivý přehled o soudobém básnictví, zejména epickém, a to jak německém, tak francouzském (z Chré-

tiená četl přinejmenším *Ereka*, *Lancelota* a *Cligès*, jak vysvítá zvláště z jeho *Parzivala*), získal právo posmívat se různým školometům, kteří se omezovali tolíko na pečlivě nabiflované *litteras* (*buochstab* – Pz. v. 115, 27), osvojené tradičním způsobem.

(TVŮRCE PARZIVALA A JEHO DALŠÍ DÍLO)

W i l l e h a l m – Své názory na formální učenost náš básník neopomněl zdůraznit ani v dalším (údajně) posledním díle, *Willehalmovi*: už v prologu (modlitbě) prohlašuje, jak malý vliv má na něho „to, co se lze dočist v knihách“ (Wh. v. 2, 19), neboť „mě umění [...] žije posíleno tvým Duchem“ (Wh. v. 2, 16 - 17); místo se uvádí rovněž do souvislosti s učením Bernarda de Clairvaux, přesněji řečeno s citovaným kázáním na paměť světcova klášterního spolubratra, který „si neosvojil [soudobou] učenost“ („non cognovit litteraturam, sed [...] habuit et illuminantem Spiritum“).

V téže předmluvě (modlitbě) se Wolfram, na rozdíl od prologu k *Parzivalovi*, jmenovitě přihlásil ke svému urozenému příznivci: „Od lantkraběte Hermanna / znám zvěsti o hraběti jménem / Guillaume d'Orange, oslavěném / takto i ve francouzské řeči“ (Wh. v. 3, 8 a násl.). Vilém (Guilhelm, Guillaume) Oranžský, skutečná postava franských (francouzských) dějin, blízký příbuzný Karla Velikého, dosazený do hrabství Toulouse na tehdejší hranici arabskošpanělské říše, svedl roku 793 u řeky Orbieu poblíž města Narbonne bitvu se Saracény a donutil je k ústupu za Pyreneje. Později se uchýlil do kláštera Gellone, který předtím sám založil (dnes *St. Guilhelm - le désert*). Zemřel roku 812, provázen úctou prokazovanou světcům. Jeho osudy tvoří základ početného okruhu *chansons de geste*, tedy francouzské hrádinské epiky (*matière de France*), jež se šířila během 12. století, za krížových výprav, spolu s obnoveným zájmem o zmíněného obhájce křesťanské víry v někdejších bojích proti pohanům. S oživenou tradicí došlo současně k zámeně některých událostí, a zvláště míst: hlavní bitva se podle ní odehrála nikoli na francouzském západě, ale na jihu, poblíž Arles u starobylého antického pohřebiště *Elysii campi*, *Aliscans* (Alischanz); tak se nazývá i dochovaný epos, jehož opis patrně z rukou lantkraběte přijal Wolfram jako zdroj „zvěsti“ pro své dílo.

Jeho děj začíná uprostřed bitvy s nevěříćimi poté, co se král Terra-mér vydolil s obrovským vojskem v jižní Francii (Provence), aby se pomstil za svou dceru Arabelu, která odpadla od (pohanské) víry, přijala křest, s ním i jméno Gyburg (Giburg, Wh. v. 12, 30) a uzavřela sňatek s Willehalem (Guillaumem). Sedm mladých bojovníků z jeho rodu upadá do zajetí, „sličný a sladký“ rytíř Vivianz (Wh. v. 13, 21 a násl.) smrtelně zraněný dokonává během noci. Nás hrdina drží hlídku u mrtvého; na ústupu se pak střetne se dvěma protivníky královského původu, prvého z nich, jménem *von Liwes Nûgruns* / *der werde künec Tenebruns* (Wh. v. 76, 11 a násl.) skolí, druhému, perskému vládci Arofeli (Wh. v. 76, 13) utne nohu, ale nedá na jeho prosby o milost a ve mstivém hněvu, odplatou za smrt mladého Vivianze, bezbranného nepřítele rovněž zabije. Tím poruší rytířskou míru, uměřenost (*mâze*), a to nikoliv naposled. Básník ovšem uzavírá celou krvavou příhodu

o Willehalmově *unzuhute* a *unmáze* se vzácným odstupem nezaujatého vyprávěče; nakonec o mrtvém pohanovi praví, že „dodnes ho musí křtěné ženy / litovat, byť byl nepokřtěný“ (Wh. v. 81, 21 a násl.).

Wolfram tu opět, podobně jako předtím v *Parzivalovi*, představuje hlavní postavu ve vší rozpornosti a na ní pak buduje svou epickou stavbu; právě v tom spočívá novost i velikost autorova pojetí na rozdíl od většiny jeho předchůdců a současníků s jejich jednoznačně portrétovanými hrdinami. Nadto se v díle projevuje dobově příznačný střet krutosti (pomstychtivosti, nezřízeného hněvu), vlastní „dávným rekům“ (NL v. 1, 2), s dvorskými (rytířskými) mravy.

Do bran obležené Orange jej manželka vpustí, teprve když příchozí se jme přílbu a ukáže jí svůj nos, zmrzačený v předchozích bojích. Paní pak přiměje svého chotě, aby se okamžitě odebral na královský dvůr do Munleunu (Laonu) požádat panovníka o vojenskou pomoc. Hrabě (orig. *markts*) Guillaume se však nesetká s jednoznačným přijetím, vladař Loys (Ludvík Pobožný) váhá, královna, hrdinova sestra, se dokonce staví proti vznesenému nároku. Její bratr znovu podlehne hněvu, srazí jí korunu z hlavy, uchopí ji za vlasy a chystá se dámou, v tu chvíli bezbrannou, stít; pouze jejich matka zabránila nejhorskému. Nakonec mladý vojevůdce požadovanou pomoc dostane a výprava se začne chystat do boje. Během příprav si hrabě spolu s králem všimnou mohutného mladíka, zajatce, zaměstnaného v dvorské kuchyni: stanou se přitom svědky rozmíšky, v níž sluha projeví nevídání sítu, když si poradí s panoši, kteří se ho snažili zesměšnit.

Willehalm si neohroženého sítáka na panovníkovi vyžádá; současně se ukáže, že zajatec jménem Rennewart (ve francouzské předloze Rainoars au tinel), je synem pohanského krále Terraméra, tedy bratrem paní Gyburgy, a sourozenci se také brzo setkají. Z mladíkovy neobyčejné sítě, a zároveň též náchylnosti k dobrému jídlu a pití autor těží řadu humorných zápletěk. Nakonec se podaří pohany zahnat do moře, Rennewart osvobodí zajaté křestany, ale během bojů záhadně zmizí.

Wolfram zanechal své dílo (o rozsahu celkem více než 14.000 veršů) zjevně nedokončené: poslední třicetiverší („*sloka*“, příznačná i pro *Parzival*), zůstává torzem o 23 řádcích. Ale už předtím (Wh. v. 402, 18 a násl.) se autor obrací na svého budoucího pokračovatele, „dává mu svolení“ (Wh. v. 402, 20), aby se ujal díla, a dokonce se mu za to cítí předem „zavázán“ (Wh. v. 402, 30). Nástupce se po básníkově smrti také skutečně našel v osobě Ulricha von Türlheim, který vylíčil ve veršovaném románu známém pod jménem *Rennewart* další děje až do Willehalmovy (Guillaumovy) smrti. Oba, hrabě i bratr jeho ženy, se potom objevují v popředí událostí, druhý z nich přijme svátost křtu, navštíví Munleun, dostane za manželku královskou dceru Alize, ale když při zrodu jejich syna matka zemře, odchází mladý v dovece rovněž do kláštera. Pobyt v něm však opakovaně přeruší, aby se mohl zúčastnit nových bojů proti pohanům, a nakonec táhne do Orientu, kde prožívá další dobrodružství. Celá *áventiure* končí smrtí hlavního hrdiny, toulouského hraběte (román má rozsah přes 36.000 veršů).

Willehalm si brzy získal velkou oblibu, jak vysvítá i z počtu dochovaných rukopisů (kolem sedmdesáti, tedy poměrně v těsném sledu za *Par-*

zivalem, dílem tehdy vůbec nejoblíbenějším, který se dochoval v počtu kolem devadesáti rukopisů, a daleko například před *Tristanem* - dvacet pět rukopisů). Některé manuskripty patří mezi skutečné skvosty i po stránce výtvarné, mezi nimi na předním místě pražský, pořízený na zakázku Václava IV. (dnes uchovávaný ve Vídni).

V něm už se ovšem zásluhou dalšího básníka líčí Vilémovy osudy od samotného počátku. V časném mládí totiž hrabě upadl do rukou nepřátele, když se v bitvě vrhl do nejprudší vřavy, a vzdálil se přitom příliš od hlavního voje. Zajetí trávil zprvu o samotě ve věži, avšak brzo se stal předmětem urozené ženské péče; prokazovala mu ji přímo královská paní, a dokoncě jej začala zvát večer do své komnaty na hru v šachy. Přitom Vilém své hostitelce jménem Arabela vyprávěl o životě Krista Pána, seznamoval ji se základy křesťanské víry a o její správnosti nakonec sličnou panovnicí přesvědčil; navíc mladý pár našel v sobě zálibení, které přerostlo ve vzájemnou lásku a posléze v rozhodnutí společně uprchnout. Po úspěšném útěku posvětil jejich sňatek sám papež a nevěsta přijala jméno Gyburg. Pak následovala trestná výprava Saracénů, čímž se otevírají další, už známé děje (jež vypráví Wolfram).

Stejně jako iluminovaný rukopis Václava IV. i tato první část vyprávění vznikla v Čechách. Rakouský epik Ulrich von dem Türlin dílo vytvořil pro dvorskou společnost Přemysla Otakara II.; autor svého vznešeného příznivce v příběhu také zvěčnil (viz str. 422), ale i jinak celá báseň vyznívá jako velkolepá oslava dvorské radosti (*vröide*), jež tehdy věvodila pražskému sídlu mladého vladaře, úspěšného jak na válečném poli, tak ve společnosti dam; *Arabela* (název díla se ujal teprve v novější době) pochází zřejmě z jeho šťastnějšího údobí, tj. po roce 1253, nejspíše z poloviny sedmdesátých let (V. Bok, 1998).

Vrcholem celého vilémovského triptychu však nesporně zůstává tvůrčí čin našeho básníka, především pro nesporné hodnoty umělecké, oba pokračovatelé se ostatně k němu hlásí jako ke svému vzoru. Navíc se dnes batatský zájem soustředuje na Wolframu myšlenkový vklad do celé *matière*, o němž nejvýmluvněji svědčí Gyburžina tak zvaná Řeč o snášenlivosti (*Toleranz-Rede* - Wh. v. 306, 27 a násl.); hraběnka se v ní před bitvou obrací k rytířstvu, shromážděnému pod korouhví jejího chotě:

„Poslyšte slova prosté ženy,
boží je i tvor nepokřtěný,
ušetřete ho! Těž první z nás,
lidí, byl pohan! Elias
i Enoch, oba nekřtění,
věřte mi, došli spasení,
těž Noe, maje prapůvod
pohanský, přestál spousty vod,“ atd.
(Wh. v. 306, 27 až 310, 29).

V celém rozsáhlém proslovu, na „prostou ženu“ podivuhodně poučeném, se uvádějí i další pohané „milí Bohu“, například Job a Svatí tři králové,

a konečně na závěr zazní nejpádnější důvod pro snášenlivost: vždyť i všechny křesťanku přivádějí na svět pohany, přinejmenším do té doby, než se jejich dětem dostane svátosti křtu.

O autorově citu pro dramatické napětí, „pečlivou“ stavbu díla (R. Kienast, 1950), „mystickou dialektiku“ (H. B. Willson, 1961), a hlavně o jeho smyslu pro rozporu doby vůbec, vypovídá i vše, co následuje: vzdor přímluvám mladé krásné křesťanku, Vilémovy choti, k masakru dojde a po něm, podle vžitého obecného názoru (jak vyplývá už z úvodní části románu), padlé „žoldnéře Boží“ (Wh. v. 19, 17) čeká „andělská odměna“ (Wh. v. 17, 2), zatímco pohany „cesta do pekel“ (Wh. v. 38, 26). Wolfram protiklady v dobových „mentalitách“ nezakrývá, avšak v závěru se znova staví na stranu duší smířlivých vůči nevěřícím:

„Jak? Že prý nepoznali křest?
Není to hřích, tak zle si vést
a hubit jako dobytčata
ty, které ruka Boží, svatá,
stvořila? Je to velký hřích!“
(Wh. v. 450, 15-19).

Takový názor však autora vystavoval značnému nebezpečí ze strany církve: v období příprav mezi čtvrtou (1202-1204) a pátem (1217) křížovou výpravou platilo stále ještě za směrodatné učení Bernarda de Clairvaux, velkého hlasatele křížácké myšlenky, který ve svém spise *De laude novae militiae* (O chvále nové vojenské služby, příp. vojenského stavu) doporučuje křesťanům zabíjet pohany, a tuto činnost dokonce velebí. - V jeho duchu dal pak například, jak známo, Richard Lví Srdece, ozdoba soudobého rytířstva, povraždit čtvrtstoletí předtím, 29. srpna 1191, na tři tisíce bezbranných muslimů.

Na druhé straně se už začala projevovat únava z trvalých krveprolití bez konečného výsledku. Nepřinesla ho ani předchozí, třetí výprava (1189-1192), a čtvrtá (1202-1204) dokonce skončila velkým nezdarem (o zmíněných událostech některé interpreti v čele s H. Adolfovou uvažují jako o jednom z významných podnětů ke vzniku *Parzivala*, v němž se idea grálského hradu měla stát jakousi obdobou „nového Jeruzaléma“, tedy náhradou za ztracený skutečný Jeruzalém).

V tomto ovzduší přirozeně sílila myšlenka snášenlivosti; co Wolfram ve svém prvním veršovaném románu jen naznačil (grál je přístupný i poháněm - Pz. v. 813, 17 a nás.), to už ve svém posledním díle, *Willehalmovi* vyslovuje mnohem jasněji. Pracuje na něm zčásti ještě po Hermannově smrti, kdy má u dvora hlavní slovo velmožův syn Ludvík IV., muž píslovečný svou zbožností, podobně jako jeho budoucí choť Alžběta (viz str. 455), prohlášená posléze za svatou, neboť se později rozhodla věnovat svůj život, v duchu dobového *hnutí laiků*, výhradně službě chudým a trpícím (ze stejných důvodů jako její současnice Anežka Česká /1205-1282/).

Mladý lantkrabě zemřel roku 1227, tedy zřejmě několik let po našem básníkovi, na šesté křížové výpravě ukončené ovšem už smírně dohodou; zá-

sluhu na ní měl první muž tehdejší Evropy, císař Fridrich II. Štaufský, vládce durynským zeměpánům vždy blízký (dávný protivník welfovce Oty IV., kterého si dobíral ve svém díle i jejich chráněnc - viz Wh. v. 393, 30 a nás.). Tento panovník *sacri imperii* při vší své rozpornosti dosáhl mírovými prostředky cíle, pro který předtím více než sto let marně umíraly tisíce křesťanů a pohanů ve vzájemných bojích. Po dohodě s egyptským sultánem Safadinem, jehož „muslimský guvernér“ předal vládci říše římské klíče od Svatého města, vydal se její první představitel dne 18. března 1229 přímo k Božímu hrobu, a tam si, přibližně devět let po předpokládané Wolframově smrti, sám nasadil na hlavu korunu krále Jeruzalémského. Kruté boje mezi „pokrtěnými a nepokrtěnými“ tím sice neskončily navždy, ale Wolframově myšlence snášenlivosti se alespoň na krátký čas dostalo místa ve sledu pohnutých historických událostí.

V deváté knize svého *Willehalm* autor naznačuje, že jeho mecenáš Hermann durynský zemřel; zesnulého ochránce básník připomněl přímo uprostřed díla, poté, co Rennewart vysvobodil křesťanské zajatce a pomohl jim k útěku: „Durynský pán a lantkrabě / přidal by jim též darem koně, / přál prosebníkům a dbal o ně, / včas požádán, to ovšem dřív, / za času, dokažad byl živ“ (Wh. v. 417, 22 a nás.).

Štědrý velmož, připomenutý v uvedených verších, zesnul 25. dubna 1217 a má se převážně za nejpravděpodobnější, že jeho chráněnc, tehdy už proslulý, jej přežil přibližně o tři roky; duchovní odkaz Wolframova díla, myšlenka lásky k bližnímu, stál v přímém rozporu s černobílým viděním (předpokládané) francouzské předlohy vytvořené v tradičním pojetí, tedy v duchu křížáckých válek proti jinověrcům považovaných za méněcenné bytosti. Románem dokonce prosvítá touha nejen po snášenlivosti, ale i po všelidském bratrství, dobově srovnatelná snad pouze s učením Františka z Assisi. To se projevuje též ve stavbě příběhu, často vyprávěného ze zorného úhlu obou stran, křesťanů i pohanů; jako prvnímu evropskému epikovi se mu rovněž podařilo popsat v (druhé) bitvě u Aliscans válečné *levée en masse* (tj. hromadný válečný střet zbrojních sil); po něm něco podobného dokázali až Stendhal a Tolstoj (U. Müller, 1988, 1994).

Titurel (a tak zvaný Mladší Titurel) - Někdy v téže době jako „německá *chanson de geste*“ (ibid.) o Guillaumovi vznikly i dva zlomky, jež s *Parzivalem* souvisejí daleko úžeji: dochované rukopisy, celkem 170 slok (podle K. Bartsche, 1871, 238 slok), převážně přetiskovaných jako čtyřveršové, se nazývají *Titurel*, ve shodě s tehdejšími zvyklostmi podle postavy uvedené v příběhu poprvé (u W-a přímo ve verši 1, 1). Do povědomí čtenářů vešla už v básníkově proslulém románu (Pz. v. 251, 5 aj.), právě tak jako mladí milenci, na nichž celá *aventure* spočívá, Gianatulander (Schianatulander - Pz. v. 138, 22 aj.), vnuk Gurnamanzův (Pz. v. 68, 21 aj.), syn Gurzgriho (Pz. v. 178, 15), a zejména Siguna (Pz. v. 138, 17 aj.): oba úryvky se totiž, přímo i nepřímo, dotýkají čtyř jejich mezních osudových okamžíků, a zároveň čtyř životně důležitých zastávek na Parzivalově pouti za grálem: první, kdy mladý „bloud“ potkává dívku nedlouho po tragické smrti jejího nápadníka a vyslechne přitom důležité podrobnosti o svém původu

(Pz. v. 238, 12 a násl.), druhá, kdy rytíř zklamaný po prvním nezdaru na Grálském hradě se cestou zpátky odní dovídá, proč k neúspěchu došlo (Pz. v. 249, 14 a násl.), třetí, když k dívce dorazí už jako k poustevnici a přijímá její slova útěchy (Pz. v. 435, 9 a násl.), a konečně čtvrtou, kdy ji jako grálský panovník zastihne mrtvou (Pz. v. 804, 22 a násl.).

Ve zlomcích se vyskytují celkem třicet dvě vlastní jména a u dvaceti devíti z nich se dá předpokládat vazba na román o Parzivalovi, proto se vznik rukopisu klade až za rok 1210. Proč básník dílo, stejně tak jako *Willhelmus*, nedokončil, zůstává předmětem pouhých dohadů: důvody se hledají v nedádálé smrti uprostřed vrcholného tvůrčího rozletu, právě tak jako v úbytku sil a neschopnosti zvládnout látku, podle některých badatelů „zatím dějově velmi chudou“ (J. Bumke, 1990).

Možná sehrála svou roli i volba náročného tvaru, dosud neobvyklého nejen u Wolframa, ale i v tehdejší dvorské epice vůbec, charakteristické zejména pravidelným čtyřstopým vyprávěcím veršem na rozdíl od (domácí) epiky hrdinské, kde se díla psaná v krátkých slokách vyskytují častěji, ne-li převážně (*Kudrun*, některé básně z okruhu látek dietrichovských /našeho *Jetřicha Berúnského* aj.), na prvním místě *Píseň o Nibelunzích* (NL), vyprávěná tzv. nibelunskou slokou (*Nibelungenstrophe*).

Titurelská sloka (*Titurelstrophe*) si tedy pro svou neobvyklost ve dvorském románu zaslouží alespoň stručný popis: sestává ze sedmi dílů (veršů, půlveršů) tří-, čtyř- až pětistopých, spojených čtyřmi párovými rýmovými shodami (AA BB): obvykle se přetiskují ve čtyřech (K. Bartsch, 1871), v šesti (D. Kuhn, 1986), případně v sedmi řádcích (na „sedm dílů sloky“ poukazoval už K. Lachmann, 1833). Její předposlední část tvoří vždy jeden verš krátký, čímž ji osobitě ozvláštňuje; podobnost s připomenutou slokou nibelunskou vystupuje do popředí i po stránce významové: zdůrazňuje se tak elegičnost díla, osudová neodvratnost a očekávaný chmurný závěr událostí, u Wolframa navíc umocněný víceméně důsledným užitím ženských rým (nabízí se k úvaze, že sloka se zpívala – U. Müller, 1988). Temný konec příběhu znalo ovšem jen obecenstvo parzivalovské, z vlastních zlomků vyplýval pouze nepřímo.

V první části se Titurél loučí s vladařskými povinnostmi a přitom se čtenáři (posluchači?) seznamují s posloupností grálských panovníků; dovídáme se, že po něm následoval na trůně Frimutel (Pz. v. 230, 6), jehož dcera Joisiana (Schoysiana – Pz. v. 477, 1) zemřela, když přivedla na svět Sigunu. Dítě vychovával nejprve ovdovělý otec Guiot (Kyot) z Katalánie (Pz. v. 477, 3), pak teta Herzeloïda (Pz. v. 141, 14), a právě u ní se dívence setkala s mladým Gionatulanderem, panošem královny Amphlysi (Pz. v. 12, 6; 76, 7 a násl.), která ho svěřila svému ctiteli Gahmuretovi před jeho cestou do Orientu. Ve šťastném mezidobí před druhou výpravou k báruchovi (Pz. v. 101, 25) se hlavní postavy příběhu sblíží, avšak láska, ještě napůl dětská, končí zármutkem, neboť nezbývá, než se opět rozloučit. Oba však mírní nastalou žalost tím, že se svěřují s novým citem svým nejbližším, dívka tetě, paňoš svému rytíři.

Druhý zlomek s prvním bezprostředně nesouvisí, Siguna a Gionatulander, zřejmě po návratu z Orientu (Pz. v. 105, 1 a násl.), spolu prodlé-

vají o samotě na lesní mýtině. Náhle se objeví ohař, ztracený urozenému pánovi; na obojku a řeménku má nápis, jmenovité slova o lásce královny Clauditty. Než jej však dívka stačí dočítat, zvíře se nálezci vytrhne a zmizí. Siguna přiměje svého druha, aby je nasel a opět přivedl; jak se ukáže, pes má příznačné jméno *Gardeviaz* („to značí po německu: střez svou cestu /své cesty/ – Tit. sl. 179, 4 dle Bartschova vyd.; sr. prov. *garda vias* a stfr. *garde /les/ voies*, *garder* znamená hlídati, stříci, pečovati o; *voie*, z lat. *via*, cesta). V další sloce básník dodává, že totéž, tedy stříci svou cestu, platí o všech „vzácných“ (urozených, úctyhodných atd. – orig. *werde*) lidech: vyslouží si pak na zemi „chválu“ (příp. přízeň, orig. *gunst*) a v nebi „odměnu“ (lône – Tit. sl. 180).

Tragický závěr autor vylíčil už dříve v *Parzivalovi*, otázka dalších pramenů však zůstává otevřena. U Chrétiena čteme jen o hrdinově blíže nejmenované německé „sestřenici“ (*cōsine*, Perc. v. 3600; též ve smyslu „*soeur de lait*“ /soukojenka/, příp., „pravý příbuzný“ – Hil.), usazené s mrtvolou rytíře (ibid. v. 3454 a násl.) při cestě po první Percevalově návštěvě Mont Salvage. O případných jiných předlohách panují pouhé dohadové (například ve starofrancouzském příběhu *La mule sanz train* z konce 12. století dáma nabízí rytíři svou přízeň, pokud jí přinese zpět nikoli obojek /vodítka/ zaběhlého psa, ale uzdu /li train/ jejího mezka /la mule/).

V dějovém prostoru mezi oběma zlomky zřejmě básník zamýšlel vylíčit druhou výpravu pana Gahmureta do Orientu, jeho smrt a panošův návrat. Ale jak autor míníl svůj příběh vyprávět dál? Chtěl jej rozvinout do epické šíře, nebo uzavřít (jak by vyplývalo z různých náznaků v *Parzivalovi*) do rámce kratší povídky (novely) s náhlým tragickým vrcholem a elegickým dozvukem?

Nepřímou odpověď najdeme v dobovém písemnictví: torza se totiž ujal několik desetiletí po Wolframově předpokládané smrti, přesněji někdy začátkem šedesátých let, jeden z jeho následovníků, známý pod jménem Albrecht, a vydal se prvním směrem natolik důsledně, že jeho dílo, dnes obecně nazývané *Jüngerer Titurél* (Mladší /ve smyslu novější/ Titurél), stojí co do rozsahu v čele tehdejší dochované epiky; čítá 6207 tzv. titurelských slok, to znamená, že celkový počet tzv. krátkých veršů činí bezmála padesát tisíc. Wolframovy zlomky se staly součástí popsaného díla, přičemž nový autor napodobil původní sloh tak dokonale, že se dokonce dlouho za našeho básníka vydával (ještě ve sloce 2867 se označuje jako „*Ich Wolfram*“). Tato zbožná lež úspěšně působila až do první romantické recepce (B. J. Docen, 1810), teprve A. W. Schlegel ji uvedl na pravou míru. Sám Albrecht vystoupil ze stínu teprve na závěr a vyjevil své pravé jméno („*Ich albrecht*“/sic/ – MTTit. sl. 5883).

Epos (román) se rozrůstá do mimořádných rozměrů už od počátku. Prvnímu zlomku předchází podrobná historie Titurelova rodu počínaje pohanským Senaborem, jehož syn Barille přijal křest a hájil pak novou víru na Iberském poloostrově, stejně jako vnuk Titurison, manžel Elisabetty Aragonské. Svatý dlouho bezdětný vykoupila pouť k Božímu hrobu a po něm příchod dědice Titurela, který v dospělém věku podle andělova

pokynu postavil hrad na hoře Mont Salvatsch v severozápadní španělské Galicie se svatyní (*Tempel*), vybudovanou nikoli na skále, ale na vzácném kameni onyxu, jednak jako předobraz nebeského Jeruzaléma (srv. Zj. kap. 21), jednak jako schránu vzácné relikvie nazývané *diu schüssel* (mísá, tedy grál - M. Lexer, 1876; podle některých interpretů /K. Grubmüller, 1988/ v jádru /nikoli však ještě zcela/ totožná s eucharistickým kalichem).

Sám architektonický popis stavby zabírá více než sto slok, takže v tehdejší literatuře (a nejen v ní) patří k naprostým jedinečnostem; nadto se stal vzorem pro nápodobu stavebníkům nejen v Německu (Ettal), ale dokonce u nás (Karlštejn, zejm. Kaple Sv. kříže: - viz str. 503 n., částečně snad Karlov).

Epickou mezeru mezi závěrem druhého Wolframova zlomku, tedy výzvou panny Siguny, aby její nápadník získal zpátky „řemének“ (*brackenseil*, dosl. lano pro ohaře, Bracke), a mladíkovou smrtí (Pz. v. 135, 24 a 138, 22), vyplnil Wolframův pokračovatel velmi důmyslně; Gionatulander musí prokázat svou způsobilost v očích milované dívky i před celým dvorem dalšími hrdinskými činy. K těm postupně dochází ve všech koutech světa: na východě se setkává s Babylónany a s následovníky Alexandra Velikého; na západě mezi jinými pomáhá králi Artušovi v boji proti římskému císaři Luciovi (zřejmě ve shodě se základním pramenem bretonských látek, *Historiū Geoffroie of Monmouth*) a umírá nešťastnou náhodou po opakováném souboji s Orilem (Pz. v. 135, 24). Během mnoha dalších dobrodružství, vyprávěných z valné části shodně s dějem *Parzivala* (včetně příběhu o Lohengrinovi), se postupně vyjevuje hříšnost a nedostatečnost artušovského (rozumíme: soudobého rytířského) světa, takže po tragické smrti nevinného mladého hrdiny (zároveň nositele všech ctností přiměřených jeho stavu, zejména „služby paní“, tj. podnětu k hlavní, osudové zápletce) se Titurel s Parzivalem rozhodnou přenést grál z prostředí (*Umwelt*), jež ho už přestává být hodno, daleko na východ, tedy do končin, o nichž platí *Ex Oriente lux* (z Východu světlo), jmenovitě do bájně Indie; tam Parzival panuje ještě deset let a poté se jeho nástupcem, vládcem legendární říše, stane kněz Jan (srv. Pz. v. 822, 25).

Teprve v oněch dalekých krajích vyjeví Titurel svým blízkým tajemství grálu, podle Albrechta „misy“ (*diu schüssel*), tedy ani Wolframova „nebeského kamene“, ani později často uváděného „kalicha“ (ten je pouze naznačen), ale nádoby, jež posloužila Kristovi a apoštolům při Poslední večeři Páně a kterou po Spasitelově smrti zachránil Josef z Arimatie; od něho se posléze dostala do správy grálských panovníků (srv. str. 448 n.).

Wolframův pokračovatel tvořil svoje dílo nepochybňavelmi dlouho, jak se předpokládá, během celých šedesátých a sedmdesátých let, patrně s podporou několika příznivců, nejprve markraběte z Míšně a jeho synů (v prologu se mluví o „třech knížatech“, sl. 64), a závěrem nejspíše Ludvíka II. Bavorského (*duc loys et palatinus*, Heidelb. zlomek, v. 20, 6), zemřelého 1294; nedá se však vyloučit, že Albrecht o podporu nakonec přišel (alespoň podle narážky ve sl. 5883 citované výše - str. 422).

Přesto naplnil původní, elegickou představu svého učitele, a především ji uvedl do souladu s tehdejší teologií: zpochybnil všeplatnost rytířských záasad včetně samotné *minne* ve jménu jejich vlastního, pravého základu, tj. zje-

vené boží pravdy, a jediného pravého ráje, rozumí se nebeského. Soudobá společnost ztratila právo na svůj grálský Jeruzalém; rytířský svět se svým rádem lásky a cti se ukázal nedostatečný; grál sice trvá dále, ale kdesi daleko od světského ruchu. Zatímco jeho největší hrdinové (a to shodně jak v Německu, tak i ve francouzské rytířské epice, do němčiny v té době už částečně přeložené, zejm. tzv. *Prosa-Lancelot* - kolem r. 1250 - viz str. 469 n.) přijímají úděl poustevníků (podobně jako v *Parzivalovi* Siguna a Trevrizent), nebo dokonce „radostné smrti a nanebevzetí“ (Galaad), většina ostatních se uchyluje do klášterů. „Dbát správné cesty“ (srv. Gardeviaz, Tit. v. 179, 4 a násł.) musí rádný křesťan ve vzájemné shodě obou rádů, lidského, tj. rytířského (Artušův Kulatý stůl) i božského (grál), jinak dochází k těžko řešitelným „zmatkům“ (J. Bumke, 1990).

Nepochybné hodnoty Wolframova a následně i Albrechtova tvůrčího myšlenkového výkonu stvrdil další dějinný vývoj, nezdar křížáckých válek, *visio pacis*, vznik laického hnutí, cisterciáckého poustevnictví (klauzur) i františkánského rádu chudoby; to vše plně potvrzovalo elegický závěr Albrechtova příběhu.

Tak zvaný *Mladší Titurel* patřil k největším literárním úspěchům pozdního středověku, zachovalo se na šedesát rukopisů (úplných či zlomků) a jeden pravotisk (z roku 1477). Známý literární znalec, básník Jakob Püterich von Reichertshausen (kolem r. 1400-1469) jej (tehdy ještě jako dílo Wolframovo) pokládal za „vrchol německého písemnictví“ (doslova „knih“ - *das haubt ab teutschen puechen - Ehrenbrief*, sl. 100).

Wolframova lyrika - Tvůrce *Parzivala* a hlavní inspirátor *Mladšího Titurela* se však nevěnoval pouze epice. Zachovalo se po něm i několik písni, které se těšily nemenší úctě a zájmu, tvoří totiž součást nejvýznamnějších dobových kodexů v čele s iluminovaným *Velkým heidelberským zpěvníkem*, kde Wolframovu lyriku doprovází autorova podobizna v rytířské zbroji s erbem (viz frontispice). O hudební podobě veršů, nepochybně určených ke zpěvu, však bližší představu nemáme, notové záznamy, v té době ještě málo běžné, se nezachovaly. Ze sedmi textů pokládaných dnes za pravé (o dvou dalších panuje nejistota) patří čtyři k žánru zvanému „svítáníčko“ (*Tagelied*); pátý rovněž, ovšem se zjevně parodickým záměrem. Má se do konce za to, že Wolfram uvedl tento básnický druh do německého jazykového prostředí, protože před ním se objevuje pouze výjimečně, jednou ještě v dost nezralé podobě u méně známého lyrika z horního Podunají Dietmara von Aist. *Alba* (tj. doslova svítání, odtud „svítáníčko“), původem z Provence, se přestovala i v severní Francii a má obsah po výtce světský, milostný, leckdy až výrazně erotický, přesto některí badatelé nacházejí její pravopocátky v jitřních klášterních zpěvech (hymnech).

Svítáníčko (jinak také *Wächterlied*, píseň strážce) vychází z pravidelného dějového půdorysu: končí noc, tajní milenci se mají rozloučit a hradní strážce je nabádá ke spěchu, často jako vtělená starost a zvěstovatel případných nesnází, neřkuli nebezpečí. Wolfram i tady prokázal velké mistrovství: základní rozvrh událostí, který se stal předmětem četných nápodob a těšil se velké oblibě, nejen nepotačil, ale naopak milostný, erotický prvek v roz-

hodujících okamžicích vystupňoval, například před rozchodem obou milenců, po rozhovoru dámý se strážcem, se v podání našeho básníka cit ještě jednou naplnil „nejen polibky“. „Slzami lásky“ mu však autor propůjčil vyšší existenciální smysl, neboť zároveň připomněl smrtelné nebezpečí, dáné hrozbou, že se jejich tajné a zakázané štěstí prozradí.

Také postava strážce tu vystupuje do popředí, navíc na samou hranici epického, dokonce dramatického projevu: jeden z textů spočívá na rozhovoru mezi ním a dámou, v němž úloha muže na stráži a varovníka přesahuje daný rámec poukazem na neodvratnost osudu, a tím na podstatu životního údělu vůbec.

Vyskytl se ovšem názor, že tajná, neposvěcená láska svítáníček odporovala, zvláště v německém prostředí, tehdejším mravním stavovským zásadám (D. Kühn, 1986); cizoložství se ostatně odsuzovalo a přísně trestalo i jinde, například na dvoře hraběte flanderského (str. 419 n.), takže básníkovy verše by pak vyznávaly spíše jako vysoce literární stylizace. Mějme však stále na paměti, že v žádné době, tedy ani ve vrcholném středověku, by se neměly věci převádět na jednoho společného jmenovatele, a připořeme znova rozdíly, třeba mezi zmíněným dvorem flanderským a jeho tradiční úctou k hodnotám duchovního rázu („Svatá krev“) a dvorem anjouovským s jeho neméně tradiční pověstí „neřestníků“.

Páté svítáníčko platí za parodií, v jejímž závěru autor připomíná, že na rozdíl od všech tajných svazků se všemi jejich nesnázemi jedině vlastní choť v objektu dokáže poskytnou slast pravého citu.

Písně vykazují četné osobitosti v metaforice, například se tu objevuje sloveso odvozené od apelativa *urbor* (renta, dávka – *urbort vogel ir alten dōn*, teď doslova: ptáčkové vyplácejí, případně vlastní, dávky svých starých písni, tj. zpívají).

Největší zájem interpretů vždy vzbuzovaly verše neznámé dámě: „Jistá paní by mi měla dovolit“ (*Ein wîp mac wol erlouben mir*), kde se objeví smělé příměry básníka-nápadníka, sovy a čápa (projevy autorova „temného slohu“?) vedle obvyklejšího sokola; přitom běžné atributy z ptačí říše jako slavík se pomíjejí; báseň navíc zjevně souvisí se závěrem II. knihy *Parzivala*, s tak zvanou „sebeobhajobou“ (*Selbstverteidigung* – Pz. v. 114, 5 a násled.); Wolframovy narážky na tvůrčí spory mezi Waltherem von den Vogelweide a Reinmarem von Hagenau tu vyvolávají řadu úvah o jakési *metaparodii* ze strany našeho autora (sr. Pz. v. 115, 7 včetně pozn.); rovněž se uvažuje o souvislostech se závěrem VI. knihy grálského příběhu, jmenovitě s postavou neznámé dámý jako případně vlivné přítelkyně, ne-li dokonce měcenášky, na níž závisí další osudy básníkova vrcholného životního díla (Pz. v. 337, 1 a násled. včetně pozn.).

IV. PARZIVAL

Wolframův *Parzival* sice zaujímá v evropských literárních dějinách zcela výjimečné místo („vrchol dvorského básnictví“ – H. Kolb, 1966, „první báseň světového významu napsaná v německé řeči“ – W. Spiewok, 1985 atd.), pře-

sto však neodpovídá základnímu novodobému požadavku na mimořádný tvůrčí výkon, jmenovitě na jeho původnost, vzdálenou jakémukoliv epi- gonství. V údětí dvorské epiky ovšem platil opak: dobré dílo představovalo především „krásnou výslednici“ (*bele conjointure*) prvků známých z nějaké dřívější „dobrodružné příhody“ (*conte davanture* – Chrétiens, Erec v. 13 a 14), případně z „příhod“ několika.

B e l e c o n j o i n t u r e – Slovo *conjointure*, mimochodem poprvé doložené právě u Chrétiena (A. J. Greimas, 1980), mělo ve středověku tři důležité významy (pomineme-li čtvrtý, astronomický, to jest konjunkci): jednak *liaison*, spojení, vazba, dále *conjoncture*, shodu okolností, stav věcí, a konečně *conclusion*, *conséquence*, důsledek, závěr. Tato slovníková poetika v malém vypovídá mnohé o procesu středověké umělecké *mimesis* vůbec. Obecně se uznává, že i Wolfram budoval, ať sám, či návazně na svého (své) předchůdce, vlastní dílo tak, že stvořil „krásnou výslednici“ přinejmenším dvou samostatných příběhů: jednak o králi Artušovi a jeho Kulatém stole, jednak o svatém grálu, a vyvodil z nich příslušné „závěry“ i „důsledky“. Oba látkové okruhy se totiž po dlouhou dobu předtím vyvíjely na sobě zcela nezávisle.

A r t u š o v s k á l á t k a – Za prazáklad artušovské látky se pokládá zpráva o hrdinovi zvaném Arthur, který jako vojevůdce (*dux bellorum*) kolem roku 500 společně s králi keltských Britů čelil vpádu Sasů na ostrov (alespoň tak o něm vypovídá letopisec Nennius /*Historia Brittonum* z 9. stol./); dřívější prameny se pouze zmiňují o jistém muži (římského původu?) jménem Ambrosius Aurelianus; v úvahu přichází záměna s římským důstojníkem Artoriem, doloženým na anglické půdě už ve 2. století. Postupem doby se jméno Arthur objevovalo stále častěji v různých písemnostech dalších, nejen v letopisech, ale také v jiných památkách, včetně velšských (keltských) a sířilo se z ostrova na pevninu, zřejmě díky bretonským předcům a vypravěčům, kteří se jako potomci Keltů za saských vpádů uchylovali z Anglie na protější poloostrov, zvaný Armorica, neboli Britannia Minor, později Bretagne.

Zřetelné stopy artušovské tradice se později vyskytují ještě mnohem dál na jihu, například v Modeně (v podobě reliéfu s legendárním králem nad vstupní branou do tamní katedrály; plastika vznikla bezpochyby před rokem 1180, nejspíše v letech 1125-1130). Také svatému Františkovi z Assisi (nar. kolem roku 1182) vyprávěla matka příběhy Kulatého stolu, a dokonce císař Jindřich VI. († 1197) pověřil učeného příslušníka svého italského dvora, cisterciáckého opata Gioacchino da Fiore (Ioachima de Flore) „výkladem pro roctví kouzelníka Merlinu“, tedy další významné artušovské postavy.

Tvářnost výjimečné osobnosti ovšem Artušovi vtiskl především anglický historik Geoffroi of Monmouth, narozený přibližně kolem roku 1100, později magister na Oxfordském učilišti (první universitní privilegia získalo teprve roku 1214), který údajně na základě blíže neurčené „knihy ve velšském jazyce“ a dalších pramenů sepsal ve třicátých letech (dokonč. 1135?) pověstnou *Historiam Regum Britanniae* (Dějiny britských králů;

nom. -oria), která se stala základem bezmála všech dalších artušovských příběhů, a tím též celé *matière de Bretagne*. Kronikářův hrdina v ní už nevystupuje pouze jako vojevůdce Britů v bojích proti Sasům, ale jako vlastní mocného království, jenž mohl měřit své síly s římskou říší, a dokonce stanout v jejím čele, nebýt zrady ve vlastních řadách. Geoffroi očividně stranil svým krajanům, potomkům dávných Keltů a Velšanů, bretonským vystěhovalcům za válek se Sasy, kteří se v jeho době postupně vraceali zpátky do Anglie, ovládané nyní Normany. Zároveň pokládal za neméně důležité popsat duchovní ráz artušovského rytířství, označovaného, kupříkladu při popisu bitvy u Bathu proti (pohanským) Sasům, „křížem víry“, tedy se zřetelným odkazem na dobové křížáctví.

Letopiscův výklad velice posiloval britské (keltské) sebevědomí, zvláště když dovedný vypravěč zcela v duchu doby vylíčil „dějiny britských králů“ souvisle až od samého (údajného) prvopočátku, to jest od legendárního Bruta, pravnuka Aeneova. Takový počin odpovídal tehdejším požadavkům politickým. Jak vyplývá už z předchozích poznámek, přední evropští vládcové, počinaje císařem, odvozovali svá práva od pradávných antických panovníků, Caesara, anebo Alexandra Makedonského, který dal jako „Boží nástroj“ vítězství nad perským Dareiem světovým dějinám nový směr, a tím se stal předobrazem nejednoho středověkého vladaře (včetně našeho Přemysla Otakara II.: „on, Alexander na bojišti“ /er, Alexander, wa er noch streit/ - Ulrich von Etzenbach, Al. v. 14.711).

Dílo Geoffroie of Monmouth takto připravovalo - v obecnějším, evropském rámci „mocenských oprávněností“ (H. J. Behr, 1989) - půdu pro „keltskou“ politiku Anjouovců. Neboť poté, co dal německý císař Fridrich I. svatořečit Karla Velikého (1165) a k jeho hrobu do Cásy začali konat poutě dokonce francouzští králové, vydal se Richard Lví Srdce k ostatkům legendárního Artuše, „objeveným“ (1191) v opatství Glastonbury; také mladá anglická šlechta se s podobnou pietou přicházela poklonit památce slavného královského hrdiny ke zříceninám Caerleonu, tedy tam, kde údajně přijal římské vyslance. (K obdobným nálezům dochází ostatně dodnes: ještě roku 1998 se v jihozápadní Anglii na hradě Tintagelu, domnělém Artušově rodišti, dostal archeologům do rukou kámen s vyrytým jménem pamětihotného vladaře). Tehdy, to jest na sklonku 12. století, se už o Artušovi jako o historické postavě přestalo ve světě pochybovat: v též smyslu o něm psal například ve Francii Benoît de Sainte-Maure (autor románu o Trójci - 1160-1165) a ještě v 15. století se letopisci pokoušeli sestavit „historicky ověřenou“ listinu artušovských rytířů, doplněnou jejich erby, případně právními předpisy (např. zákazem zbabovat dámy ve válkách panenství).

Stopy starých keltských tradic se rozšíaly z Británie přes Bretonský poloostrov až na evropský jih i východ, kde všude bylo možno tušit „keltský základ, resp. podzemí Evropy“ (F. Heer, 1983). Víme též, jaký zápas o její budoucnost se skrytě odehrál už dávno předtím, v onom nejpohnutějším období „temných století“, kdy „poklesla nejhľouběji“ (R. Huyghe, česky 1969). Tehdy o dalším kulturním a duchovním vývoji našeho světadílu rozhodovali převážně mniši, ve střední Evropě hlavně irští misionáři s vlastním kulturním zázemím doloženým i u nás. Tento vliv začal ztrácat na síle tepr-

ve za Řehoře Velikého (540-604, papežem od roku 590) jeho důrazem na zásadu, že „katolický bude buď římské nebo nebude vůbec“, a v důsledku toho na prvořadou podporu misií benediktinských. Přesto se Sever na zdejší christianizaci účastnil: proslulé švýcarské opatství St. Gallen vzniklo z poustevní, do níž se roku 612 uchýlil člen irské misie jménem Gallus, když musel pro chorobu upustit od další cesty. Brzy kolem sebe shromáždil učedníky a na místě jeho hrobu vznikl roku 719 klášter, který teprve později (r. 747), na přímý popud franckých králů, přijal benediktinskou řeholi (W. Vogler, 1998). Vůdčí osobnost zmíněné misie, svatý Kolumban (543-615), přední představitel obrodných církevních snah i mnišského ideálu, tvůrce jeho řádových pravidel a zakladatel dalších klášterů v Burgundsku i v severní Itálii, působil též na rozsáhlém území dnešního Švýcarska a ještě v našem století se jeho jménem šířilo křesťanství na území Číny.

Také *Dějiny britských králů* se setkaly s mimořádným ohlasem (zachovalo se přes dvě stě rukopisů) daleko za hranicemi Anglie, hlavně prostřednictvím překladů do francouzštiny. První pokračovatel letopisce z Monmouthu, Robert Wace, který události převyprávěl čtyřstopým veršem, věnoval svůj opus, dokončený kolem roku 1155, Eleonoře Aquitánské, tehdejší čerstvě korunované anglické královně. Wace se také poprvé zmíňuje o tom, že podle mnohých „bretonských příběhů“ Artuš „zhotovil Kulatý stůl“, u něhož „všechno rytířstvo“ stalo se „ve všem sobě rovné“ (*Roman de Brut*, v. 9751 a násl.). Původ tohoto motivu se nepodařilo vysvětlit, poukazuje se na podobnost s biblickým popisem Poslední večeře Páně nebo s příběhy o Karlu Velikém a jeho paladinech. Bezprostřední smysl nové legendy (brané však v pochybnost už soudobými historiky) zdůraznil nejlépe Waceův následník Layamon, autor rovněž veršovaného *Bruta*: závěrem před smrtí hovoří Artuš o svém odchodu na Avalon, slibuje však, že se odtud jednou vrátí a bude žít se svými Bretonci společně „ve velké potěše srdci“.

C h r é t i e n - Všechny tyto a mnohé další (pseudo)historické řetězce příhod, výkladů i popisů, neřku-li „zbožných lží“, proměnil ve skutečnou „pravdivost hodnot a postojů“ (K. Grubmüller, 1988) teprve, zato navěky, Chrétien de Troyes; propůjčil jim nesmrtelnost jako skutečný zakladatel a tvůrce dvorského románu. Zcela bezpečně pochopil, jaké tvůrčí možnosti se nabízejí ve smyslu pozdější Bodelovy charakteristiky *matière de Bretagne* jako *conte vain et plaisant*, doslova „vypravování prchavé a milé“, kde prchavost ovšem znamenala nejen plynutí v čase, ale i stálé napětí mezi skutečností, vzpomínkou a snem. Právě tím se také francouzský básník dokázal „v mnohem poučit“ (E. v. 12), třeba u potulných převců a vypravěčů, nepochybnej předešlím bretonských. Takto se vmlísy do (pseudo)historického základu početné pohádkové motivy převážně keltského původu (řada z nich se dá určit v *Parzivalovi*: prostáček jako hrdina příběhu, tři kapky ve sněhu, láska na pouhý doslech /Gramoflanz - Pz. v. 606, 21 a násl./ a mnohé další). Chráněnec Anjouovců rozpoznal, že hlavní vtip věci spočívá právě v umění učinit z nich zmíněnou *molt bele conjointure* (ibid., v. 14): „lidové přísloví“ totiž „praví“ (ibid. v. 1), že člověk nemá brát „na lehkou váhu“ ani nejmenší poznatek své *estuide* (v. 4, z lat. studium), neboť nakonec vždycky „přijde

vhod“ (v. 8). Zkrátka, „velký básník si nevymýslí“ (R. Grebeníčková, 1982) a svědčí o Chrétienově genialitě, že tuto pravdu, znovaobjevenou v našem čase, přijal už tehdy za svou.

Podmínky k tvorbě mu poskytla opět příslušnice rodu Anjou, tentokrát Marie de Champagne, dcera Eleonory Aquitánské a nevlastní sestra Richarda Lví Srdce. Šejí podporou pak pověstný tvůrce vytvořil kromě dalších děl především čtyři, již jednou připomenuté rytířské romány, pokládané za základ evropské dvorské epiky: *Ereka*, *Cligès*, (nedokončeného) *Lancelota*, *rytíře na popravčí káře*, a *Yvaina, rytíře se lvem*.

O pátém příběhu, *Guillaume d'Angleterre* (Vilémovi Anglickém), panují co do autorství pochybnosti; pro jeho údajně nižší uměleckou úroveň se připisuje spíše neznámému Chrétienovi současníkovi. Upozorněme prozatím alespoň na význam, jež tato *aventure* měla pro vývoj písemnictví v českých zemích: podle některých interpretů se historii Guillauma a jeho „dobré paní“, přesněji stejnojmenné německé obdobě Vilemových příhod *Die gute Frau*, přičítá značný vliv na fakturu veršovaného románu *Wilhelm von Wenden*, který jiný německý básník, Ulrich von Etzenbach, složil na pražském královském dvoře k poctě krále Václava II. a jeho choti Jitky (Guty).

O Chrétienovi se nedochovaly žádné bližší zprávy, opět, podobně jako u Wolframa, kromě údajů zaznamenaných v samotném díle. Pobýval nejpochybně nejčastěji u dvora v Troyes, ale i jinde v Champagne na statcích hraběte Jindřicha, zvaného Libéral, tedy Štědrý (nar. 1127) a jeho ženy Marie (nar. 1145), dcery francouzského panovníka Ludvíka VII. a královny Eleonory (nar. kolem r. 1122).

Tato urozená paní stanula, jak známo, ve druhém manželství (uzavřeném roku 1154) spolu se svým novým chotem, pozdějším králem anglickým, Jindřichem II. (Plantagenetem), u zrodu velké anjouovské říše a v jejím rámci založila středisko nové dvorské kultury; ale už její děd a Mariin praděd Vilém, hrabě z Poitiers a vévoda z Aquitánie (nar. 1086), sám „první trubadúr“, platil za štědrého podpůrce básnického výkusu a v Provence se také zrodil vzor pravé *dámy*, trvalé inspirace tehdejších lyriků i epiků. Později, ve „šťastných anjouovských letech“ (1160–1180), vynikly v tomto prostředí hlavně tři mimořádné básnické osobnosti: Gauthier d'Arras, tvůrce veršovaného *Eraclia*; Marie de France, mezi jinými autorka řady *lais* (čti: le, původně písni, později i kratší veršovaná vyprávění) většinou se starými bretonskými námitky, a především Chrétien.

Poslední z nich ovšem strávil sklonek své literární (a zřejmě i životní) dráhy už na dvoře flanderského hraběte Filipa, kterého také s úctou připomněl v prologu ke svému *Percevalovi* jako jednoho z nejvzácnějších mužů „v Římském císařství, lepšího než sám Alexander“ (Perc. v. 12 a 14).

Jako osoba duchovního stavu získal Chrétien zřejmě velmi dobré vzdělání, přinejmenším na úrovni *trivia* a *quadrivia*; svědčí o něm i způsob, jakým oslavil lidské vědění v popisu okázalého Erekova oděvu, který hrdenovi ušily čtyři víly „s velkým mistrovstvím“ (*par grant mestrie* – E. v. 6683) tak, že jej ozdobily čtyřmi znaky učenosti, jmenovitě astronomie, geometrie, aritmetiky a hudby, a navíc čtyřmi vzácnými kameny; číslo čtyři mělo totiž ve středověku svou závažnou symboliku, jež se opírala kromě

zmíněného školského *quadrivia* o čtyři živly, pak zvláště o čtyři evangelia, a nadto znamenalo morální dokonalost (1. *temperantia* – umírněnost, střídmost, 2. *iustitia* – spravedlnost, 3. *prudentia* – rozvážnost, opatrnost, příp. rozměnost, zkušenosť, a 4. *sapientia* – moudrost).

Z historických údajů o Chrétienových mecenáších vyplývá, že často se svými dvory cestovali. Lze tedy předpokládat básníkovu účast na člém styku nejen mezi francouzským severem a jihem, ale i pobyt v ostrovní Anglii, to znamená v blízkosti proslulé královny Eleonory. Panovnice se však později, na počátku sedmdesátých let, pro neshody se svým druhým chotem uchýlila opět zpátky na pevninu, jmenovitě do Poitiers; v rozmezích mezi manžely už tehdy začal hrát významnější roli nevlastní hraběčin bratr, pozdější první ozdoba všeho rytířstva i předmět obecného básnického obdivu Richard Lví Srdce (nar. 1157).

V odborných kruzích se často, a částečně právem, kriticky poukazuje na volné mravy některých tehdejších dvorů, zvláště anjouovského. Zapomíná se však, že za základ všeho platil zmíněný *ordo amoris*, tedy i jeho stupeň nejvyšší: láska Boží a k Bohu (*amor Dei*), ještě stupňovaný ve vztahu k Panně Marii a jejímu synovi. Teprve odtud *amor spiritualis* sestupoval tam, kde vládl *amor carnalis*, tedy cit tělesný, světský a zároveň zdroj „dvorských radovanek“ (*joie de cour, vröide*), leckdy ovšem též zhoubné „nemírnosti“, nejdou s tragickými následky, vylíčenými například v románech o Tristanovi a Lancelotovi.

Ve shodě s postojem obou hrdinů Chrétienova ochránkyně Marie prohlašovala, jak víme, že pravá (světská) láska může vzniknout pouze mimo manželský svazek. Přitom hraběnka de Champagne, pokřtěná k poctě svaté Panny, sice vyrůstala až do deseti let částečně pod vlivem své „hříšné“ (?) matky, ale jinak později v prostředí velmi zbožném, přiměřeném způsobem jejího otce Ludvíka VII.; rovněž Mariin manžel hrabě Jindřich se těšil pověsti „křesťanského rytíře“ (alespoň podle Nicolase de Montieramey, sekretáře svatého Bernarda de Clairvaux).

Přesto se naznačené rozpory patrně promítly do vztahu hraběnky Marie a Chrétiena, takže zůstává stále nezodpovězeno několik otázek kolem obou děl, jednak (nedokončeného) *Lancelota* (*Le chevalier de la Charette*, rytíř s károu, lépe na káře, rozumí se popravčí), jednak kolem (pouze uvažovaného? – viz dále) *Tristana*. První román vznikl na přímý popud (objednávku?) vznešené „madame de Champagne“ (*Lancelot*, v. 1) a v úvodu dále čteme, že právě ona svému chránenci navíc dodala pro báseň *matiere et san* (ibid. v. 26), tedy nejen „látku“, ale i „smysl“, nejspíše jakousi osnovu včetně významů, na které se měl autor zvláště zaměřit a pak zřejmě už jen přispět k zdárnému výsledku svou „pílí a úsilím ducha“ (ibid., v. 29). „Osnova“ ho, zdá se, zavazovala poněkud více než obvykle, viditelně ho nutila překročit dosavadní hranice vlastní tvorby vymezené nejen zásadou rytířské cti ve smyslu vážnosti a úcty (popleněnou tu potupnou jízdou na popravčí káře), ale především zásadami rytířské věrnosti vůči králi (hanebně porušené scestním vztahem k panovníci), a konečně zásadou úcty k rádu; právě onen rád, *ordo amoris*, se tím vymkl z rovnováhy: Lancelot vzývá svoji paní vkleče jako bohyni, snáší pro ni nejpotupnější příškoří a porušuje nejzávazněj-

ší sliby. Chrétien svého *Rytíře na káře* nedokončil, proč, to patří do oblasti domněnek (nedá se například vyloučit, že se tak stalo s ohledem na nový převzatý /předsevzatý?/ úkol, příběh o dalším hrdinovi Kulatého stolu, Yvainovi, rytíři se lvem).

Zato se pokládá za prokázané, že už dříve básník odmítl, i když z důvodu opět dodnes blíže nevysvětlených, látku tristanovskou, námětově do jisté míry podobnou (zpracovali ji pak jiní autoři). Jedno však můžeme pokládat zajisté, v Chrétienově druhém románu (*Cligès*) hrdinka projevuje úctu k manželskému svazku a proto odsuzuje Isoldinu lásku jako „nerozumnou“ (v. 3117; k tomu srv. G. Duby, česky 1997, a O. Mališ, 1997) a předtím na ni nechce ani „vzpomenout“ (v. 3106). Tyto myšlenky (nikoli ovšem „morálka“ celého příběhu, z tohoto hlediska ne zcela jednoznačná) mají nejen blízko k odsudku podobného „nerozumného“ hříšníka Lancelota, ale i k pověstnému „Wolframovu sporu s Gottfriedem“ (Pz. v. 2, 17 vč. pozn. a.j.).

Posledním Chrétienovým životním dilem, skutečným předělem v evropském písemnictví, se artušovskému světu otevřely zcela nové prostory a v nich dosud nebývalý cíl: tajemný svatý grál, skrytý kdesi v nedostupném hradu Mont Salvage, tedy daleko za hranicemi běžného světského (dvorského) života.

Látku k románu pojmenovanému *Le Conte du Graal* (*Li contes del GRAAL*, Perc. v. 66) „mu poskytl“ v jedné „knize“ (ibid. v. 6) už nový příznivec a ochránce pan „hrabě“ (ibid. v. 67), rozumí se Filip flanderský, k němuž básník zřejmě přesídlil. Ocitl se tak v prostředí, řekněme, mnohem spirituálnějším, nikoliv však zcela odlišném od předchozího; poměrně blízké vztahy obou dvorů, champagneského a flanderského, se zakládaly jednak na příbuzenství některých jeho členů, jednak na blízkosti zájmů nejen kulturních, ale i politických, například co do vztahů k předním evropským panovnickým dvorům (Filip se mimo jiné stal na určitou dobu poručníkem francouzského krále Filipa Augusta) i dalších společenských styků (roku 1182 navštívil v Troyes ovdovělou hraběnku Marii, aby ji požádal o ruku). Také hraběnka flanderská, Alžběta (Elisabeth), rodem z Vermendois, plnila až do své smrti (1182) za milovnici umění.

Rozdíly obou dvorů spočívaly v míře jejich duchovního ovzduší: do Brugg, jak víme, už Filipův otec ze Svaté země přivezl „Svatou krev“, tedy onu krev, jež tvoří jeden ze základů grálské legendy. Syn také opakoval za svého života celkem dvakrát několikerou otcovu cestu ve znamení kříže, s cílem skrze Jeruzalém pozemský dosáhnout Jeruzaléma nebeského.

Přílišnou světskost jednoho lancelotovského (či tristanovského?) rytíře ve vlastním domě (viz str. 419 n.) ovšem ztrestal způsobem mnohem krutějším než rytířstvo artušovské: zatímco úspěšný ctitel krásné Isoldy odpýkal svou nemírnost mezi prasaty a Lancelot, neméně úspěšný ctitel královny Guinoveru, v zajetí svého úhlavního protivníka (z něhož ho vyšvobodil až básníkův pokračovatel), pan rytíř Gautier de Fontaines, úspěšný ctitel hraběnky flanderské, našel potupnou smrt zavěšen hlavou dolů v odporné díře mezi splašky.

O šestnáct let později pan hrabě uzavřel svou pozemskou pouť jako *miles christianus* na půli cesty za svým cílem, Jeruzalémem, během výpravy do

Svaté země (1191). Nezemřel však na poli cti, ale na následky moru (malárie?). Patrně téhož roku ho následoval Chrétien, aniž dokončil svého *Percevala*; opustil ho uprostřed dobrodružství Gauvainových, tedy po návštěvě u poustevníka (Wolframova Trevrizenta), to jest v klíčovém přelomu dějů. Ke konečnému závěru a cíli, do grálského království, jej dovedl teprve jeho německý následovník Wolfram z Eschenbachu.

A d a p t a t i o n c o u r t o i s e – Na přelomu 12. a 13. století dochází k rozsáhlé recepci francouzské dvorské epiky po celé Evropě, především v německé jazykové oblasti. Z pěti (případně šesti) Chrétienových rytířských románů dva uvádí do nového prostředí Hartmann von Aue (*Ereca a Iwaina*), jeden patrně Conrad Fleck (*Cligès*, nezachoval se) a další, u něhož se však autorství pokládá za sporné, *Guillaume d'Angleterre*, se po tématické stránce, zejména své druhé části, téměř ztotožňuje s příběhem, který neznámý německý autor, nejspíše z první třetiny 13. století, nazval *Dobrá paní*. Zato *Lancelot* měl na německé půdě osudy složitější: Ulrich von Zatzikhoven zřejmě přebásnil svého *Lanzeleta* podle jiné předlohy, třebaž rovněž románské, nejspíše francouzské (v. 9341), hlavně však německý epik vtiskl svému hrdinovi zcela jinou podobu, neboť z něho učinil opět rytíře bez bázně a hany, věrného svému panovníkovi. V původní chrétienovské rozpornosti se hlavní postava objevuje teprve po delším čase zprostředkované jako tzv. *Prosa-Lancelot* (pol. 13. stol.). Nejsvrchovanější podoby se ovšem dostalo poslednímu z děl, *Le Conte du Graal*, a to ve Wolframově *Parzivalovi*.

Na rozdílných osudech všech uvedených látek se vyjevuje složitost a mnohovrstevnatost celého recepčního pohybu, pro který francouzští germanisté začali razit pojem *adaptation courtoise* (*courtoise* značí dvorská; a důležitý pojem *adaptation* platí jak pro „adaptace a úpravy“ her, hudebních děl, staveb ap., tak pro schopnost „přizpůsobit se“, třeba i novému prostředí). Poslední dobou se zmíněný pojem vesměs přijímá rovněž v německých odborných kruzích, nikoli však bez obtíží, patrných třeba z poukazů na „choulostivý vztah mezi potenciálem smyslu a její konkretizací“ právě „po stránce recepční teorie“ (K. Grubmüller, 1988).

Ještě koncem šedesátých let se totiž u našich západních sousedů objevovaly odborné soudy zcela jiného druhu: podle nich Wolfram v *Parzivalovi* vychází „z germánského dědictví“, ku příkladu, kromě mnoha jiných, i co do základního tragického motivu, to jest „nepřátelského vztahu k Bohu“ (H. de Boor, 1969) po hrdinově první návštěvě Mont Salvage. Přitom se nebene v potaz očividná okolnost, že podobný motiv se objevuje už u (Francouze) Chrétiena, podle něhož Perceval „pět let nevstoupil do kostela, aniž ctil Boha a jeho kříž“ (Perc. v. 6221 a násl.), a navíc ani dlouhá řada dalších postav pověstných svým „nepřátelským vztahem k Bohu“, počínaje písemnými památkami antickými i starozákonními (k otázce „německého Boha“ srv. dále mj. str. 447, 488 a 490).

Snaha přivlastňovat si mlčky určité obecné celoevropské významy a prohlašovat je za součást „národního dědictví“ se stala příznačnou pro novodobou recepci medievalí už od počátku 19. století, a to s následky někdy velmi neblahými. Pojem *adaptation courtoise* však hodnotu vrcholných

děl německé středověké epiky nikterak nesnižuje; zopakujme, že po celá století podstata tvůrčího výkonu nespocházela v původnosti, ale v řadě prvků jiných. Ostatně ještě v baroku doporučoval M. Opitz autorům věnovat se především „imitaci“ cizích básníků a G. Ph. Harsdörffer pokládal literární „výpůjčky“ dokonce za „chvalitebnou krádež“ (G. Wilpert, 1964). V rámci takto vymezeném patřily recepce i adaptace všeho druhu přímo k hybné sile evropského písemnictví, přinejmenším až do vítězství moderního individualismu.

Jeden z hlavních představitelů *adaptation courtoise* Hartmann von Aue nepřekročil sice například v *Iweinovi* „zásadně hranice překladu“ (W. Mohr, 1985), ovšem překladu ve středověkém pojetí, kdy místo novodobého pojmu „věrnosti“ (adekvátnosti) platilo ono Gottfriedovo: „Směřovat po něm“ (tj. po autoru předlohy) „jaasně / i ve směru své básně“ (*Tristan*, v. 161 a násł.), rozumí se podle „směru a pravdy“ (*die rihte und die warheit* – ibid. v. 156), „nalezené“ v případě Gottfriedové u *Thomase von Bretanje* (tj. Thomase d'Angleterre z 2. pol. 12. stol.) a v případě Hartmannové u Chrétiena de Troyes.

Naproti tomu Wolfram v mezích téže *adaption courtoise* nejprve Chrétienova torzu, uzavřenému uprostřed příhod Gauvainových, nejen předeslal celé dvě gahmuretovské knihy o rozsahu téměř tří a půl tisíce veršů, ale nadto ostatní „převzaté“ knihy podstatně rozvinul a rozšířil v objemu průměrně o třetinu, zároveň látku na celé řadě míst výrazně obohatil (*lapsit exillis*, Kyot, osvobodivá otázka, příběh Siguny aj.), a konečně vybudoval naprostě samostatný velkolepý závěr s vlastní filosofií „grálu, přístupného i pohanům“, takže dílo dotvořil nikoli pouze na úrovni svého „němcův“ či „evropanství“, ale se zřetelem na celý tehdejší svět.

Ke zcela opačným koncům vedl důraz nacionalistických vykladačů na národní „ryzost“ německého dvorského románu: „Nyní nadešla pravá hodina [...], kdy můžeme porozumět takové básni jako *Parzival* v její mocné předmětnosti [...]. Teprve dnes jsme schopni rozpoznat, jak je tento básník ve všem zásadním německý, a že nesmí v žádném případě být hodnocen jako potomek francouzského ducha“ (F. Knorr a R. Fink, 1940). Návazně na ně, tedy i nad rámec medievalistický, se pak namísto velkorysého rozhledu do všech světových stran, otevřeného nejrozmanitějším podnětům, zdůrazňovalo pod praporem „velkých národních tradic“ v lepším případě místní zápecí (např. u nás Z. Nejedlého a jeho žáci), anebo, v horším případě, přicházela ke slovu nebezpečně útočná nadřazenost a xenofobní výlučnost (u našich západních sousedů). Přitom snaha tvořivě se vyrovnat v domácím prostředí se všemi recepčními proudy zvenčí se pomíjela, jejich význam se umenšoval, jindy zastíral až do té míry, že do rozporu s Bohem se hrdina dostával vlivem svého místního (germánského) původu.

Ve světě artušovském, který se prostranil přinejmenším od Orientu (*Clipes*) až po daleký sever (Gawan, syn norského krále Lota), dostává ovšem zmíněná „mocná předmětnost“ zcela jiný rozměr.

P o v e s t o s v a t é m g r á l u – Vedle látky artušovské patří k jádru parzivalovských příběhů pověst o svatém grálu (*Gralsage*). Její původ

a především souvislost s Wolframovým románem zůstávají, vzduch soustředěnému, už více než dvousetletému, odbornému úsilí dodnes z valné části nejasné.

Obecně připadají v úvahu čtyři prameny: jednak křesťanský (novozákoní), to jest svědecití evangelistů o Poslední večeři Páně, o Longinově kopí (Jan 19, 38) a o Josefu z Arimatie, rozvedené později v apokryfech.

Právě tak se ovšem pokládá za možné východisko druhé, tradice keltská: tři kapky krve ve sněhu, grálská posekyně, *Lit Merveille*, mořský bůh (Fischerkönig?) Bran, roh hojnosti, příběh prostáčka, motiv smrtelníka v „pusté zemi“ (na onom světě?) aj.

V dalších dvou okruzích úvah se předpokládají vlivy pohanské (různá mystéria: Matky země, půdy, její plodnosti, a odtud i grálu s možným poukazem na lat. *crater*, džbán, nebo *catus*, koš, pletivo), případně i podněty orientální (hlavně přímý Wolframův odkaz na pohanského „fyzikuse“/ovšem židovského původu /Flagetanise - Pz. v. 453, 23 a násł./ i jeho „fabuli“, na lezenou v Toledu, tehdy středisku východní vzdělanosti; právě zmíněnému „učenci“/ibid./ básník údajně vděčil za své vědomosti o svatém grálu; dále se má na zřeteli řada zmínek zeměpisných /Indie, „Kaukasus“, Persie ap./, terminologických, hlavně z astronomie, a personálních /Secundilla, Hekuba, Belacana, Vaire-Fils aj./).

Řada otazníků kolem grálské pověsti i kolem artušovských příběhů vzniká nedostatkem jednoznačných pramenů (pro dané údobí příznačným), zároveň však oddělený historický vývoj obou látek až do 12. století způsobil, že badatelé, zejména starší, vyvozovali ze zmíněných skutečností velmi radikální důsledky: zdůrazňovali totiž nejen „oddělenost“ obou „světů“, grálského a artušovského, ale stavěli je přímo „proti sobě“ (tak ještě např. J. Schwistering, 1946); W. Stapel (1955) dokonce oba světy blíže charakterizuje (hodnotí?) pojmy „rytířství rádu“ (*Ordensrittertum*) a „elegantní rytířství lásky“ (*Minnerittertum*); první má za cíl *Gralsburg*, druhý *Minneburg* (Hrad lásky), to jest *Chastel Merveille*, kde Gawan údajně „zakládá“ říši „slavnostního fransko-normanského života, podřízeného lásce“; naproti tomu Mont Salvage je místo Parzivalova „zápasu o Boha“, v němž se prý zrcadlí i „germánské pojedání práva“, zde spíše opět ve smyslu „řádu“.

Skutečnost „dvorského světa rozdeleného vedvě“ spatřuje B. Horaceková (1955) dokonce i v odlišné slovní zásobě; jinak se vyjadřuje Artuš a Gurmanz, jinak Trevirzent a Parzival. Záporné hodnotové znaménko připisuje „artušovskému světu“ též H. Kolb (1956) ve své jinak znamenité charakteristice pouti za grálem jako „školy pokory“ (*schola/e/humilitatis*), při níž za hlavní překážku, kterou nezbývá než překonat, interpret pokládá právě rytířskou „pýchu“ (*superbia/m.*).

Naopak v téže době (1953) O. von Simson (především historik výtvarného umění), poukazuje na dvě velké jednotící myšlenky příběhu, nejprve tajemství viny a později i spásy jako „tajemství milosti“, která na konec proměňuje „dokonalost artušovského rytířství“ ve „ctnost duchovního rázu“. Hodnotu studie zvyšuje zvláště autorovo vědomí, že v každém velkém uměleckém díle musí vždy zůstat cosi nevyřešeno, nevysvětlitelné tajemství, a právě takovéto vědomí se v německých inter-

pretacích při všech jejich pronikavých analýzách (a možná právě kvůli nim) vyskytuje poměrně ojediněle.

R o b e r t d e B o r o n a j e h o p o k r a č o v a t e l é – Obecně se jako nejsouvislejší jeví první předpokládaný pramen pověsti, rozumí se křesťanský; potíž spočívá v tom, že do Chrétienova i Wolframova díla vstupuje způsobem navenek nejasným, až matoucím: ani vztah mezi grálem a eucharistíí, tím méně vztah mezi krvácejícím kopím (*blutende Lanze, glævñ*, resp. *la lance don la pointe sainne*) a kopím svatého Longina nelze u našich autorů prokázat, přestože jejich současník Robert de Boron se už neomezuje na pouhé náznaky a zmíněné návaznosti líčí naprostě otevřeně. Dá se tedy naopak předpokládat, že rovněž na otázku oněch „tajemství“, v *Le Conte* i v *Parzivalovi* téměř zcela zastřených, si tehdejší obecenstvo nacházelo odpověď mnohem snáze než čtenáři dnešní, zvláště s ohledem na dobové mentality, k nimž patřila běžná znalost liturgie i událostí zaznamenaných ve Starém, a hlavně Novém zákoně; odtud se také v Robertově pojetí příběh rozvíjí.

Historie svatého grálu v křesťanském podání (*Le Roman de l'Estoire dou Graal*) začíná při Poslední večeři Páně (Mat. 26, 26-29; Mar. 14, 22-25; Luk. 22, 15-20, a zejm. Jan, kap. 13-17); podle autora v této „nádobě velice krásné nahnil Kristus svou svatost“ (*un veissel mout gent, / où Crizfeisoit son sacrement* – v. 395 a násl.): v ní (u evangelistů „v kalichu“) se podávalo víno a do ní nazítří Josef z Arimatie zachytíl pod křížem Spasitelovu krev, jež vytryskla z jeho boku po zásahu Longinova kopí. Oboje pak Josef opatřoval spolu se svým švagrem (/He/Bronem), zvaným též „bohatý rybář“, neboť později opatřil rybu pro grálskou „tabuli“, u níž se „spravedliví, věrní ve víře, dožívají radosti“ (v. 2564 a násl.), ostatní však trestu (podobně jako předtím Jidáš). Jeden z Bronových (Hebronových) dvanácti synů, Alain, se posléze odebral se svými bratry na daleký západ, aby tam hlásal evangelium. Podle věštby se mu měl narodit potomek a převzít svatý grál do ochrany. Nakonec za nimi dorazil i sám Bron, aby očekával příchod zvěstovaného vnuka, vyvoleného k posvátnému úkolu strážce. Přibližně takto vypráví svou *Estoire* (patrně o málo později než Chrétien *Percevala*) rytíř Robert de Boron, francouzský básník, který snad pobýval určitý čas na anglickém dvoře, zároveň autor příběhu o Merlinovi. Ve svém veršovaném románu *dou graal* zřejmě vyšel ze všech čtyř evangelií, ze starých legend a apokryfů (*Gesta Pilati, Evangelium Nicodemii, Vindicta Salvatoris*).

V jiných podáních se líčí jednotlivé děje poněkud odlišně. Například podle (dodatečného) vpisu zaznamenaného (kolem roku 1190) v anglické kronice Williama of Malmesbury (*Gesta Regum Anglorum*, pův. 1125) prý Josef z Arimatie nejprve šířil křesťanství v zemi Franků spolu se svatým Filipem, a ten jej odtud vyslal jako „svého nejmilejšího přítele“ (*carissimum amicum suum*) v čele dvaceti učenců do Anglie. Věrozvěsti pak postavili kostel ke cti Matky Boží na „ostrůvku“ (mýtině?) uprostřed lesa a bažin zvaných Iniswitrin. Protože název se shoduje s místem poblíž opatství Glastonbury, koncem 12. století už evropsky proslulého jako středisko artušovských tradic, můžeme odtud vyvzovat pravý důvod k interpolaci. Podobně asi došlo ke vzniku latinského textu, který sepsal Walter (Gaultier)

hier) Map († asi r. 1209) z příkazu anglického krále Jindřicha II., a to údajně na základě zpráv, jež rytíři Kulatého stolu podávali po návratu z dobrodružných cest svému panovníkovi a dvorští písáři nebo heroldi je poté zaznamenávali. Písemnosti obsahovaly také příběhy o Merlinovi, Lance lotovi a o původu grálu.

Záloha daleko důležitější pro osud látky platí však rukopis nazvaný podle jeho bývalého držitele *Didot-Perceval*. O autoru se nezachovaly žádné bližší údaje, z textu však vyplývá snaha pokračovat v románu Roberta de Borona a ústrojně jej spojit s příhodami Percevalovými. Jejich hrdina se tu představuje jako syn Alainův, pověřený úkolem najít a zachránit „Krále rybáře“ Brona. S tím souvisí i cesta za grálem, jejíž úspěšný výsledek oznámí Merlin Artušovi. Následuje tažení do Galie, vítězství nad Římany, zrada a konec říše podobně jako u Geoffroie.

V době, kdy vznikal Wolframův *Parzival*, tedy současně dozrávaly na území „starého světadílu“ nové kulturovorné motivy i zápletky grálského příběhu a společně tu otevíraly pole pro další recepci jak horizontální (v tehdejším, kontinentálním prostoru) tak vertikální (v čase, přes údobí baroka, romantismu i nacionalismů všech odstínů nakonec až do našich dob – R. Wagner, T. S. Eliot, T. Dorst a další).

Takzvaná *Vulgáta-Didot-Perceval* naznačil také cestu mohutné pentalogii zvané v odborné literatuře nejčastěji *Vulgata-cyklus*: tvoří jej těchto pět částí: I. *L'estoire del Saint Graal* (Historie sv. grálu), II. *Merlin*, III. *Lancelot-propre*, IV. *La Queste del Saint Graal* (Hledání sv. grálu) a V. *La Mort li Roi Artus* (Artušova smrt). Doba jejich vzniku se klade do desátých (1. redakce) až třicátých (2. redakce) let třináctého století. O autorství panují jen domady, předpokládá se více spolupracovníků, mezi nimi zmíněný Walter Map. Po stránce obsahové, a zvláště myšlenkové, představuje dílo obrat k plně duchovnímu pojetí látky. Přitom se často poukazuje na vliv cisterciácké zbožnosti, která se spolu s františkánským a dominikánským obrodny úsilím stala hybnou silou dobového proudu známého jako „laické hnutí“, k němuž vlastním hlasem přispěl už na samém počátku také sám Wolfram jak svým *Parzivalem*, tak později ještě výrazněji svým *Willehalmem*.

Práv ve *Vulgáti* se vyjevuje, které prvky z *matière de Bretagne* nabily nyní na významu, a především, kam celý příběh směřuje. První část, *Estoire*, v zásadě sleduje základní osnovu Robertovu: poté, co Josef z Arimatie přijal z rukou Kristových grál, utvořilo se grálské společenství, a tehdy také Josefův syn Josephe sloužil první „grálskou mši“ v Sarrasu (zřejmě totičně se starozákonním Haranem /Cháranem/ v Mezopotámii, místem posvěceným, sídlem Abrahamovým /1 M. II, 31 a n./ i Jakobovým v dobách jeho „nebeského žebříku“ /1 M. 28 a 29/). Odtud se hrdinové *Estoire* odebrali do Británie, tam však strážce grálu čekal temný čas „hrůzných neštěstí“, z nichž je mohl osvobodit pouze „nový zachráncé“.

V *Merlinovi* se vypráví o životě „kouzelníka a větce“, kterého počal Satan s čistou pannou. Líčí se počátky Artušovy vlády, králův sňatek s Guinoverou (Guinoverou) a vznik Kulatého stolu podle původní myšlenky Merlinovy. Tento čaroděj, bytost částečně pozemská, částečně z jiného

světa, představuje podle některých interpretů jakýsi protějšek Kristův, jisté shodné rysy se nabízejí v podobnosti obou stolů (v druhém případě se poukazuje na Poslední večeři Páně) a v širším smyslu se zdůrazňuje symbolika trojice (v souladu s trinitaristickým výkladem dějin, jaký zastával už vzpomenutý Ioachimus de Flore, jehož učení ovšem odsoudil IV. lateránský koncil r. 1215).

V našem případě by klíčové číslo tří platilo jednak pro zmíněný stůl Poslední večeře, dále pro první Josefův stůl grálský v končinách Orientu a konečně pro Kulatý stůl artušovských rytířů. Další souvislosti mezi grálem a Trojicí (zde už přímo svatou) se připomínají mimo jiné u Wolframa (velkopáteční bílá holubice - Pz. v. 470, 3 a násł.). Podobně se v artušovské (grálské) látce dá porozumět i trojici „dobrých rytířů“, jako prvního Josefa z Arimatie, dále „bohatého rybáře“ Brona, a po nich se objevuje „ten třetí dobrý“ (*le tierz bon* - Rob. de B., v. 3375 a násł.), tedy Perceval, anebo (podle autorů *Queste*) Galaad. Také k *Merlinovi* poskytl základní podněty Robert de Boron, a navíc Geoffroi (*Vita Merlini*).

K dramatickému zlomu dochází ve třetí části pentalogie, v díle o Lancelotovi, v jehož osobě se „čas rytířství naplnil“, ovšem, příznačně pro další děje, pouze na dobu jednoho pokolení. V prostředí „dvorského“ života se vsemi „radostmi“ jeho „rytířů žádostivých dobrodružství“ (*Vulgáta*, pasim) se líčí hrdinova scestná láska ke královně (poněkud zmírněná motívem druhé, „falešné Ginevery“) jako předzvěst neblahého konce všech.

La Queste del Saint Graal - Myšlenkovým a duchovním vrcholem cyklu se stává část čtvrtá, vlastní *Queste* (fr. *quête* - z lat. *quaerere*, hledat). Děj se začíná v ozdušní přesně historicky určeném, o svátcích svatého Ducha (v Artušově „květnovém čase“ - Pz. v. 281, 16 a násł.) 454 let od Kristova utrpení. Tehdy pasují na rytíře syna Lancelotova (a, jak se ukazuje, i potomka rodu Davidova) Galaada, který posléze mezi královými blízkými zaujmé jediné volné místo, jímž je Záhubný stolec; kdo podle proroctví „za něj usedne, získá grál“ (Th. Malory, čes. 1960); ten se pak nakrátko zjeví „jasnější než slunce“ téhož dne v čase nešpor přitomným stolovníkům a všechny je nasytí. Poté se celé společenstvo zaslíbí jeho *queste*. Cíle však dosáhnou nemnozí, sám Lancelot zůstává pouze „na prahu velkého tajemství“. Po dalších dobrodružstvích se jen tři (!) vyvolení, Perceval, Bohort a Galaad, rytíř „dobrý“ (*le tierz bon*), to jest „svatý“ a „Kristův“, účastní na grálském hradu (Corbeniku) posvátné mše, již celebrouje kněz Josephe, první grálský strážce; devět rytířů z jiných zemí doplňuje počet na apoštolských dvanáct. Při bohoslužbě skane do grálu krev z kopí, nyní už zjevně Longinova. Pak dojde k proměně (transsubstanciaci) chleba v tělo Páně a zjeví se Kristus v podobě dítěte. Tím se zároveň ozřejmují všechny náznaky známé odjinud, především z díla Chrétienova (Perc. v. 3549) i Wolframova (Pz. v. 231, 18 a násł.), aniž se, to zdůrazněme, přitom výslově objasňují vzájemné spojitosti. Tajemství uměleckých děl zůstává zachováno.

Děje *Queste* pak pokračují záchrannou chorého vladaře Mhaignié; čímž končí historie svatého grálu na anglické půdě. Všichni tři vyvolení od-

plouvají na „lodi Šalamounově“ opět do Sarrasu, a tam, v původním místě grálského společenství (srv. výše *Estoire*) dochází k mystickému závěru, k nanebevzetí Galaadovu a s ním svatého kopí i grálu. Perceval končí život jako poustevník, pouze Bohort se vrací k Artušovu dvoru, aby vydal svědecký o jejich závěrečné *aventiure*.

V poslední, páté části, zvané *La Mort li Roi Artu* se po předchozí expozici (*Estoire*), kolisi (*Merlin*), krizi (*Lancelot*) a peripetii (*Queste*) líčí zkáza panovníkovy říše, jež přináší katarzi. Potom, co vyjde na jeho lásku Ginovery a Lancelota, začnou růst v rytířském společenství vzájemné třenice, nenávist a cizota. Z přátel se stávají nepřátelé, nakonec, zrazen vlastním synem, umírá sám král a posledním místem jeho odpočinku se stává, stejně jako u Geoffroie i jeho následovníků, ostrov Avalon. Ostatní se, pokud nezahynuli, uchylují do klášterů nebo do pousteven (srv. příběh rytíře-eremity Trevrirenta, Pz. v. 495, 12 a násł., resp. 484, 19 aj., případně svatého Gerlacha aj.).

Ohlas artušovské *Vulgáty* (zveřejňované zřejmě postupně, po částech, až do třetího decennia 13. století) neměl v Evropě obdobu co do počtu opisů, překladů i později, v 15. století, prvotisků, a hlavně co do vlivu na dobové ozvučení.

O tom, jak látka při své trvalé životnosti dále zrála, svědčí dodatečné vpisky, například v tak zvaném *Bodmerově manuskriptu* (písemné památky ze 13. stol., uchované v knihovně švýcarského literárního kritika a badatele J. J. Bodmera /1698-1783/), podle něhož Josefa z Arimatie vysvobodil z jeruzalémského žádáře na podnět svaté Veroniky sám císař Vespasianus.

Přitom se celé toto údobí, tak příznivé pro další vývoj grálské látky, vzpírá jednoznačné interpretaci: zatímco svatá Alžběta, lantkraběnka durynská, snacha Wolframova ochránce Hermanna, přijímá dobrovolně úděl pokorné služby chudým a chorým, rozumí se úděl, který končí (vrcholí) „blaženou“ smrtí mezi nejubožejšími tohoto světa, císař „Antikrist“ Fridrich II., exkomunikovaný papežem, vstupuje bez boje jako „nový David do Jeruzaléma“ (E. Straub, čes. 1994, přel. R. Kučera), tedy do míst, kde ještě donedávna s mečem či kopím v ruce pro slávu Spasitele přemnoží *milites christiani* rovněž hledali (očekávali?) „blaženou smrt a nanebevzetí“, podobné Galaadovu.

Legenda o svatém Brandu - K dílům, jež si v této duchovní souvislosti zaslouží připomínku, patří *Legenda o svatém Brandanu*, „irském“ (keltském) „poutníku po moři i po souši“ za zázraky a divy tohoto i onoho světa; vznikla někdy kolem roku 1150, zjevně na podkladě keltské látky, a zachovala se v několika podobách, včetně latinské, starofrancouzské, středohrononěmecké a také české (str. 512 n.). V čele svých souputníků, klášterních bratří, se odvážný světec setkává s padlými (neutrálními?) anděly (Pz. v. 471, 15 a násł.) a navštíví hrad, kde jiní andělé přinášejí v proutěném koší (cratis? grál?) zbožným pocestným hojnou pokrmů. Jindy pak v zářícím domě na skále vedle hlavní síně spatří dřevěný stůl, kolem něho dvanáct mužů a samotného Krista s kalichem vína (podobně jako ve francouzské *Queste*), který Spasitel přiloží ke rtům apoštolů a nakonec i Brandanovým. V jiných podáních se objevuje uprostřed pustiny „holubice s hostií“, tedy rovněž mo-

tiv spízněný s Wolframovým pojednáním grálu (Jeanine Delcourt-Angélique, 1984, Pz. v. 470, 2 a násł.). Přítomnost nebeské ptačí poselkyně (svatého Duša?) v obou příbězích spoluvtváří další společný rys jejich „hrdinů mezi světem a Bohem“ (W. J. Schröder, 1952).

U Wolframa se ovšem nebeská *caritas i potestas* projevují většinou jen obrazně, od velkopáteční hostie (podobenství se svatým Duchem zůstává nevyřešeno) až po „nápis“ na grálském „kameni“ (Pz. v. 470, 23 a násł.). Takovýchto rozdílů nejen proti pramenům nepřímým (jako je třeba již připomenutá legenda o keltském světcí), ale i bezprostředním (Chrétien) se vyskytuje mnohem více. Parzivalovští interpreti je zevrubně zkoumají, většina jejich závěrů se uvádí v poznámkách k textu. Zbývá tedy dodat už jen několik slov obecnějšího rázu.

Wolframův přístup k látce – Ze všech uvedených souvislostí vyplývá Wolframův objev, jenž spočívá v epikově vědomí, že při stavbě „dvorského románu“ nestačí pouze vršit kameny dějů, obrazů a „formulí“, ale že nezbývá než ji budovat podle nových zákonů právě tak jako gotické katedrály. Proto si náš básník vytvořil řadu vlastních prostředků i postupů, počínaje osobou vypravěče, který autorovi dovoloval zachovávat „citlivý a vědoucí“ odstup od jazyka, „poodtaženého jen“ pověstním „lehkým úsměškem od autorových úst“ (M. M. Bakhtin, čes. 1980), tedy humorem. Humor navíc pomáhal zvýrazňovat protiklady a odlišnosti. Uprostřed rozmanitých Gawanových milostných příhod, od bitvy šachovými figurkami (Pz. v. 408, 19 a násł.) a potupné cesty na kobyle (Pz. v. 529, 23 a násł.), až po všechna další muka nešťastného milovníka ve službách pyšné Orguellousy (Pz. XI. a XII. kn. passim) působí vážnost i závažnost Parzivalovy návštěvy u Trevrizenta (Pz. IX. kn.) tím přesvědčivěji. Wolfram plně využil Chrétienova podnětu, tj. přítomnosti dvou hrdinů, Gauvaina a Percevala v jeho fragmentu, a rovnováhu jejich příběhů nejen do držel, ale rozvinul do příznačně románového „dvojhlasu“ (třebaže osudy druhé hlavní postavy musel zakončit do ztracená jako „slepý motiv“ – J. Bumke, 1966; svr. Pz. v. 428, 20 a násł.; resp. závěr XIV. kn.).

Rodí se tedy nový sloh, mizí původní antická (řecká) hranice mezi tragikou a komikou (M. Wehrli, 1950) a otevírájí se dalekosáhlé možnosti, jejichž nejvýraznějším představitelem se jednou stane Shakespeare, ostatně v této souvislosti právem připomínaný už od dob Lessingových a páni de Staël.

Wolframova umělecká osobitost se rovněž projevuje ve vztahu k jazyku, jak vlastnímu, tak k jazyku předlohy (tedy /staro/francouzštiny), dále v názvosloví (drahotamů, látek, zbraní a zbroje, léčebných prostředků, planet atd.) a jmen osobních i místních.

Hlavně v posledním případě musely celé generace badatelů vyvinout nemalé úsilí a uvést na pravou míru veškeré autorovy zkomoleniny, aby tak prokázali jiný důležitý wolframovský stavebný prvek, totiž světový (rozumí se ve smyslu geografickém) rozdíl jeho krajin a končin, které se stávají dějištěm nových vztahů mezi lidmi, zvláště tolerance (či lépe lásky, *cari-*

tatis) navzdor konfesijním rozdílům. Náš básník, jako epik na slovo vztáty, si dobře uvědomoval, že v jeho žánru velkým myšlenkám odpovídají velké příběhy, a ty v jeho době vyžadovaly i velký prostor, zvláště na východě, v zemi na hranici ráje, v místech biblických dějů, kolébky křesťanství, a současně dobových krutých bojů ve známení kříže: pochopil tedy, že v jeho díle musí přijít ke slovu (augustinovská) mluva obrazů, náznak, jinotaj, šifra, ale i fantastičnost a kouzlo tajemných dalek.

Pro takovýto *básnický* čin se pak stává naprostou nezbytností hudba slov. Wolframův čtyřstopý vyprávěcí verš nepůsobí sice navenek tak oslnivě jako dokonale prokomponovaná nibelunská (titurelská) sloka, nemluvě o poetice dvorské lyriky (autor příběhu o grálu byl zásadním odpůrcem minnesängrovské virtuosity): stačí však připomenout, jak muzicky řeší svá „exempla“ z tak zvané katalogové literatury, třeba při výčtu urozených hrdinů (Pz. v. 770, 1 a násł., resp. 772, 1 a násł.) nebo drahých kamenů (Pz. v. 791, 1 a násł.). Pravou rozkoš poskytují každému milovníkovi jazyka různé autorovy názvy dalekých království, především slavná dvojice *Žazamanc* a *Azagauc* (ať už za jejich prapůvodce platí Wolfram nebo epikův neznámý duchovní spízněnec, tvůrce *Písni o Nibelunzích*). Podstata jeho *artis poeticae* tkví však mnohem hlouběji, v příslušnému „temnému slohu“, a zejména v symbolice: Parzival nastupuje svou životní dráhu v bláznovském šatu (u Chrétiena se přistrojí jako drvoštěp), tři krůpěje krve v něm probudí vzpomínsku na jeho choť (ohlas keltských pohádek interpretovaný ovšem někdy též jako projev dobové ironie), s cílem cesty souzní samotná symbolika grálu atd. Jeho hrdinové se pohybují v krajinách, často připomínajících slavný Hölderlinův verš: „Básnický bytuje člověk“ (*Dichterisch wohnet der Mensch*).

Namísto grálu, u Chrétiena nádoby (Perc. v. 3100 a násł.), uvádí do děje „kámen“ s podivným názvem *lapsit exillis* (Pz. v. 469, 7, vč. pozn.), zároveň zašifrovaným i otevřeným mnoha významům, a hlavně s vlastní historií nikoliv už novo-, ale starozákonné, původem ze samotných jejích prvopočátků, genese a pádu andělů.

Právě tak se zde nově objevuje „ušlechtilý pohan“ (*edele heide*), hrdinův sourozenec Vaire-Fils, klíčová postava v závěru díla, a po (humorně pojatém) křtu pozdější zakladatel bájně východní říše kněze Jana.

A konečně si autor pozměňuje (nově tvoří) základní pointu příběhu, tak zvanou osvobodivou otázkou. U jeho francouzského předchůdce se zápletka vyhrocuje kolem otázelek dvou: proč krvácí kopí (Perc. v. 4657 a násł.) a komu, kterému „bohatému muži slouží“ grál (Perc. v. 4661). Místo nich se Wolframův hrdina má zcela jednoduše, přitom však lidsky mnohem působivěji optat: „Čím trpíš?“ (Pz. v. 255, 19; 484, 26 a 795, 29), tedy provévit základní účast s bolestí svého bližního, a tím i pravou *triuwe*, tedy „věrnost srdce“ (ke sl. *triuwe* svr. Pz. v. 2, 2, včetně pozn.).

Hnutí laiků – Pojem věrnosti se stane srozumitelnějším v rámci tehdejšího společenského a duchovního pohybu nazývaného obvykle „hnutí laiků“ (*Laienbewegung* – z lat. *laicus*, osoba stavu světského na rozdíl od klerika – svr. str. 426 a 428 výše), termínu *clerc* užil ještě po první světové válce

francouzský filosof Julien Benda v titulu své pověstné knihy *La trahison des clercs* (Zrada vzdělanců, 1927, přel. V. Urbanová). Zhruba, se značnou nadšákou, se dá říci, že na začátku 13. století řešila Evropa podobnou krizi, zatím ještě s (částečným) úspěchem; o dvě století později (za husitství a reformace) už s výsledkem daleko méně jednoznačným, avšak přesto příznivějším než dnes; pokaždé šlo o „krizi autority“ (H. Arendtová, česky, stroj. 1984, přel. M. Palouš), rozumí se duchovní, v mnohem shodné právě s pojmy *clericus, cleric*.

První výhrady laiků proti nedostatečnosti kleriků, tehdy převážně představitelů klérku, se objevují už v 11. století, kdy začalo na západ pronikat učení bulharských bogomilů. Hlavní podněty k novému hnutí vyšly však až o sto let později z okolí Lyonu, kde se tamní obchodník Waldes vzdal všechny jmény a spolu se svými blízkými začal po okolí hlásat návrat k původní apoštolské chudobě. Třetí lateránský koncil (1179) však k nim jako k laikům zaujal naprosto záporné stanovisko, údajně vzhledem k jejich „teologické nedostatečnosti“, a nejvyšší církevní místa dokonce doporučila zášhnout proti nim „ve znamení kříže“ zbrojně (1183), posléze však opakováně soudně v inkvizičním řízení (1215, 1229, 1231).

Krise dosáhla jednoho ze svých vrcholů na počátku nového století při čtvrté křížové výpravě na východ (1202–1204), vojska se totiž neobrátila proti pohanům, ale zaútočila na (východo)křesťanský Caříhrad (srv. Pz. v. 563, 7 a násl.) a vyplenila ho spolu se všemi jeho pohádkovými poklady. Opírala se přitom o blahovolný souhlas církve, mimo jiné proto, že útok směřoval proti jádru říše, která chránila nebezpečné bogomilské kacíře. O několik let později proti heretikům vystoupili někteří duchovní, kteří sami myšlenku prvokřesťanské chudoby přijali. Odebrali se jako potulní kazatelé do jednoho ze středisek kacířů (Provence), zprvu sice bez úspěchu, ale zanedlouho jeden z nich, pozdější svatý Dominik, založil žebravý řád Bratří kazatelů, jinak dominikánů (sami se hrdě nazývali *Domiini canes* – psi Páně), jenž si vzal za úkol zabránit odklonu od prvního poslání církve jako ochránkyně chudých ve smyslu Tertullianové (160–220): podle něho křesťany nelze ztotožňovat ani pouze s barbarý, ani pouze s Řeky, neboť tvoří *tertium genus* (třetí rod, druh /lidských bytostí/), a proto také například už při „barbarském průlomu“ (A. Molnár, 1982) do Říma (r. 410) pečovali o děti a sirotky obou válečných stran, zcela v duchu Augustinova učení o bídě člověka a lásce Boží. Tak zvané žebravé řády na tyto myšlenky navazovaly, a nikoli neprávem se jim proto připisuje význam „předběžných stupňů reformace“ (Ad. Harnack, česky 1903, přel. Fr. Žilka), ve své době ještě natolik pevných, aby obecnou krizi alespoň na dvě století pomohly odvrátit.

Bratří kazatelé si ovšem kromě svého údělu chudoby navíc předsevzali dbát o čistotu víry na patřičné teologické úrovni, a z toho důvodu jim svatý stolec svěřil péči o inkvizici, později, jak víme, neblaze proslulou. Na proti tomu z jejich řádu vyšly velcí náboženští myslitelé doby Albertus Magnus, Tomáš Akvinský, Mistr Eckhart a další.

Daleko mocnější podněty k duchovní nápravě se však šířily z téma opačné strany. V jejím čele stanul svatý František z Assisi (1182–1226), „blázen

pro Krista“ (srv: „Nebo když v moudrosti Boží svět nepoznal skrze moudrost Boha, zalíbilo se Bohu skrze bláznové kázání spasiti věřící“ – I Kor. 1, 21). Pocházel z tak zvané dobré rodiny, ale vzdal se velkého otcovského dědictví včetně odění „a všeck přede všemi obnažen“ (sv. Bonaventura), později pak jen v žíněném rouše, nastoupil cestu chudoby, „radostné zbožnosti“, lásky ke Stvořiteli i ke všemu stvořenému, a jeho Bůh se takto stal Bohem všech chudých. On sám, *il poverello*, začal brzo představovat (zosobnělou) obžalobu bohaté světovládné církve, ale ta zavčas pochopila závažnost okamžiku: podle legendistů den před setkáním s ním papež ve snu viděl, jak boží prostáček z Assisi podpírá její nakloněnou budovu.

Nově založené žebravé řády františkánů (1209) a klarisek (1212) začaly spolu s laickými bratrstvy terciářů působit hlavně mezi městskou a venkovskou chudinou „uražených a ponížených“. Myšlenky chudoby, poslušnosti a lásky k bližnímu šířené řadou výmluvných kazatelů měly neobyčejný ohlas ve všech společenských vrstvách doma i daleko za hranicemi. Sám svatý František se setkal během křížácké výpravy (1219) u Damietty s nevěřícími a snažil se mezi nimi rozvíjet misionářskou činnost (podrobněji svr. U. Müller, 1994).

Ke stoupencům nového řádu se přihlásila řada významných žen, především snacha Wolframova durynského zeměpána Hermanna (Pz. v. 297, 10) lantkraběnka Alžběta; po smrti svého chotě Ludvíka IV. († r. 1227 na křížové výpravě) jako dvacetiletá matka čtyř dětí a duchovní „sestra Františka z Assisi“, který jí už předtím poslal darem svůj plášť, věnovala všechny své síly potřebám nemocných a chudých v Marburksém špitále, postaveném na její náklady, kde také zemřela (1231) na následky útrap ve službách tém nejubožejší. Za čtyři roky poté ji papež Řehoř IX. prohlásil za svatou, a tak si za svou „chudobu“ vysloužila „bohatství duše“, o němž se zmíňuje Wolframova Gyburec (Wh. v. 216, 27 a násl.). Právě tak o jiné své ženské postavě, Herzeloidě, náš básník praví, že na rozdíl od těch, jimž „nevoni chudoba“, ona sama ochotně „pro věrnost trpí, strádá“, jsouc „oddaná a soucitná paní“, za což ji čeká „v nebi po skonání / odměna převeliká“ (Pz. v. 116, 16 a násl.); neméně „věrné“ nesla brímhodotného odříkání Siguna (Pz. v. 138, 17 a násl.; 435, 22 a násl. aj.).

Ochota Wolframových *frouwen* a *juncfrouwen*, „snášet chudobu“ (W. J. Schröder, 1960, zejm. s poukazem na Wh. v. 216, 2) se tedy shoduje s mnohými skutečnostmi zvláště v tehdejším Německu (H. Grundmann, 1935); jak laické bekyně, tak příslušnice žebravých řádů se vyskytují na říšském území v mimořádném počtu, uprostřed 13. století tam například dominikánky obývaly větší počet klášterů než ve všech ostatních provinciích dohromady. Podotkněme, že jiní badatelé (např. J. Le Goff, česky, 1991) ve zmíněném historickém jevu zároveň vidí snahu žen zlepšit si svou „situaci ve společnosti“. U nás měli, jak víme, svatý František a svatá Klára velkou následovnici v Anežce České, svatořečené ovšem až mnohem později (1989) než její „sestrava ve výře“ Alžběta Durynská.

Shodně s dobovými proudy přijímají úděl odříkavého života i rytíři: sv. Gerlach, hrdinové *Vulgaty* a u Wolframa poustevník Trevrizent (Pz. v. 456, 1 a násl.); nakonec s příslovečným humorem také básník sám se zmiňuje o tom,

že má „střechu nad hlavou a špíz, / jež nepotěší ani myš, / co si své žrádlo krade z hladu, / jsem na tom stejně, aniž kradu!“ (Pz. v. 185, 1 a násl.).

Wolfram nepochybňuje patřil k duchovním blížencům, ne-li přímo představitelem zmíněného hnutí laiků a jejich úsilí o návrat k apoštolské chudobě. Spor se vede jen o to, zda jeho účast znamenala obhajobu staré „otevřené Evropy“ (F. Heer, 1952), anebo zda bližší jeho cestě se stala pozdější *devotio moderna* (nová zbožnost – viz str. 470), případně „tomistický obraz světa“ (G. Weber, 1935). Básníkův zjevný příklon právě k oném proudům, kde vládla „pokora lásky i utrpení“, se pokládá za nesporný – třebaže ani v této souvislosti nechybějí hlasy o jeho „germánském prožitku Boha“ (G. Bäumlerová, 1949).

Zcela případně vyznívají úvahy o hrdinovi „bloudu“ (mj. Pz. v. 468, 10 a násl.), jehož alegorický význam („neznalec mystický a alegorický“, nebo jinotajný *ignarus mysticus et allegoricus*), příp. „člověk prostý“ (*homo simplex*) rovněž ladí s podstatou laického hnutí (A. M. Haas, 1964). Také artušovský rytířský svět se ve svém nejvyšším vzepětí, v cestě za grálem, ztotožňuje s výzvou k duchovnímu životu, přiměřenému požadavkům jak „cisterciácké mystiky“, zdůrazňované už v *Queste*, tak chudoby „františkánské“, jíž se nakonec (v *La Mort li Roi Artus*) uzavírají osudy rytířů Kulatého stolu po smrti jejich krále.

Tím se opět „otázky, které nastolil artušovský román, přenášejí na úroveň dějin, a tak se naplňuje zároveň i jejich smysl“ (K. Grubmüller, 1988). Nadto wolframovská *armouet* jeho urozených paní Herzeloidy, Siguny a Gyburgy měla svoji historickou obdobu v údělu dvou světic, Alžběty a Anežky, jejichž duchovní vzepětí příznačně zhmotnily první gotické sakrální stavby na území Německa (v Marburgu) i Čech (v Praze Na Františku) a v novém duchu rozvíjely další řády, Německých rytířů (u našich sousedů) a Křižovníků s červenou hvězdou (vedle už vzpomenutých klarisek u nás).

K r v á c e j í c í k o p í – Cisterciácká mystika, zpřítomněná na půdě dvorského artušovského románu tajemstvím Kristovy krve (Bernard de Clairvaux, viz pozn. k Pz. v. 235, 23: *in vase vitreo*) a mystériem krvácejícího kopí, se u Wolframa prosazuje navenek velmi střídavě. Pomineme-li dvě zřetelné narážky na legendu o svatém Longinovi ve Willehalmovi (Wh. v. 68, 24 a zejm. 303, 26 a násl.), zbyvá pak pouhých dvacet veršů o panoškovi s kopí, z něhož „kanula krev“ a jež vzbudilo „velký nárek, pláč a žal“ (Pz. v. 231, 14 a násl.) v grálském společenství. Ostatní zůstává v díle nedořečeno krom jediného: pozdějšího poukazu na léčebné účinky jmenované zbraně (Pz. v. 489, 23) spolu se zmínkou o (ovšem pouze bezprostředním) původu krve na kopí (Pz. v. 492, 14 a násl.). Tato nedořečenosť měla však působivé účinky, jež se mimo jiné projevily řadou pokusů zbytek doříci v sekundární literatuře (srv. pozn. k Pz. v. 231, 18).

Jiný možný přístup se nabízí opět v odkazech na dobové duchovní prostředí, na jehož pozadí Wolfram tak úsečně a pádně popsal ony záblesky oceli a krve, zakrátko znova zmizelé kdesi v temnotách za veřejemi hradní komnaty (Pz. v. 231, 27 a násl.). A protože jeho soudobí posluchači a čte-

náří prokazovali mnohem větší zběhlost *in spiritualibus* než kulturní veřejnost dnešní, zbyvá onen rozdíl opět alespoň částečně vyrovnat.

Obraz posvátného kopí, tenkrát převážně spojovaný s postavou svatého Longina před křížem, souvisel především s představou Kristovy krve (a také vody) vytrysklé z jeho boku jako léčebného zdroje v nejvyšším slova smyslu, tedy jako nositele spásy; po něm mělo následovat zmrtvýchvstání. „Longin jako setník stál spolu s dalšími vojáky vedle kříže našeho Pána a z rozkazu Pilátova probodl kopím Pánův bok. Když viděl znamení, která se ukazovala, totíž zatmění Slunce a zemětřesení, uvěřil v Krista. Jak někteří říkají, nejvíc k tomu přispělo toto. Vlivem choroby nebo stáří se mu kalil zrak. Náhodou se dotkl rukou potřísněnou Kristovou krví, která stékala po jeho kopí, svých očí a okamžitě viděl jasně“ (Jacobus de Voragine /asi 1228/30-1298/, čes. Praha, 1984, *1998 přel. V. Bahník). Událost se tu popisuje podle evangelisty sv. Jana, jenž dodává: „A ten, kteří viděl, svědec vydal, a pravé jest svědec jeho. Onť ví, že pravé věci praví, abyste vy věřili“ (Jan 19, 35). To znamená, že pravda se tu sděluje nikoli proto, „abychom věděli, jak to bylo, [...], ale abychom uvěřili [...]. K takové živé a osobní víře vede očitý svědek Ježíšovy smrti všechny, kteří slyší jeho svědec“ (L. Rejchrt, 1998).

Odtud se postupně začala vytvářet představa kopí v rukou samotného Spasitele při Posledním soudu, a už předtím v rukou církve jako nevěsty Kristovy i ochránkyně jeho křesťanské říše. Symbol kopí se časem ztotožnil též s mocí světskou, přirozeně posvěcenou, zejména císařskou (říšskou), případně knížecí (svatováclavskou) aj. V tomto členitém prostoru, otevřeném rozmanitým „figurálním interpretacím“, pak hrálo významnou roli kopí císaře Konstantina (280-337) jako symbol křesťanské říše a její moci duchovní i světské; v tom smyslu je drželi už během 10. století Jindřich I. a II.; za Otonu se jeho původ načas dokonce kladl do souvislosti s legendou o kopí svatého Mauricia (podobně se udržovala tradice kopí svatojiřského). Když se (v 2. pol. 11. stol.) původní železný hrot vzácné relikie ztratil, nahradilo jej ostrý nový, a to přetrvalo potom jako posvátná zbraň víry a moci až do dnešních dnů (ve vídeňské císařské klenotnici).

Souběžně s tím ovšem vznikaly legendy další, podle jedné (nedochované) francouzské *chanson de geste* z 11. století (její obsah známe z dostupné norské ságy) získal ve Svaté zemi od řeckého císaře Longinovo kopí Karel Veliký. V tak zvané Císařské kronice (*Kaiserchronik*, už dříve připomínané), se naopak vypráví, že svaté kopí nalezli, tedy vykopali ze země, křesťané při obléhání Antiochie 14. června 1098 a že vzácný nález je povzbudil „k vítěznému boji, při němž zakrátko pobili na padesát tisíc pochanů“ (v. 16.771 a násl.). O podobném nálezu nás zpravuje francouzský kronikář Robert de Clary, jeden z křížáků, kteří dobyli roku 1204 Cařhrad (srv. Pz. v. 563, 7 a násl.): v tamější tak zvané Svaté kapli objevili kromě jiných ostatků „ostří kopí, jímž byl proboden bok našeho Spasitele, a [...] hřeby, které měl v rukou a v nohou, a bylo tam nalezeno v kříštálové lahvičce velké množství jeho krve“ (In: *Staré francouzské kroniky*, česky Praha 1962, přel. V. Černý). Také Svatý Ludvík (1226-1270) získal údajně na křížové výpravě „vzácné svaté kopí“.

Posvátná Longinova zbraň měla v dobovém ovzduší, nejen církevním, ale i politickém, jednoznačný význam, určitě známý také Wolframovým posluchačům (čtenářům); dovolává se ho papež Řehoř IX. v dopise Fridrichovi II. z 22. července 1227, v němž císaře vybízí, aby dále neodkládal křížovou výpravu, a poukazuje přitom na jeho říšskou insignii, již přímo ztotožňuje „s kopím“, kterým „žoldněř otevřel Kristovi bok“ (*Lanceam considera diligenter/pomni se vší péčí/ cuius acumen /hrot/ latus eius aperuit*). O rok později (1228) si básník Walther von der Vogelweide, Wolframův současný (Pz. v. 297, 25), v souvislosti s křížovou výpravou připomíná (podle některých interpretů) svatého Longina jako velký vzor a hovoří o své touze „získat korunu věčného života podoben onomu žoldnéři s jeho kopím“ (*ich wolte selbe krone ēweclichen tragen: /die möhste ein Soldenaere mit sime sper bejagen.* Spruch 188, v. 47 a násł.).

Tak zvaný Obecný římský rád (*Ordo romanus vulgatus*) z doby před rokem 1200 stanovil, že žehnat rytířským zbraním se má ve jménu Longinově: „Ty, Pane Bože, jsi dovolil probodnout bok svého Syna kopím pro naši spásu“; následuje prosba o projev nebeské přízně.

Tehdy představa svatého kopí zcela splývala především s obrazem mocí duchovní: abatyše Herrada von Landsberg vyzdobila svůj *Hortus deliciarum* (Zahradu rozkoší, konec 12. stol.), sepsaný pro poučení řeholnic, řadou obrázků; na jednom z nich pod ukřížovaným Spasitelem cválá církev na čtyřhlavém tvoru (symbolu čtyř evangelistů), postava s korunou na hlavě drží v levé ruce vitézné kopí s korouhví a v pravé kalich, do něhož z Kristova boku tryská krev a voda. K výjevu patří nápis *Sub arbore malo suscitavi te* (Pod stromem zla jsem tě probudila /pozvedla/ - narážka na M. 3, 5, kde pod stromem poznání had praví Adamovi a Evě: „Budete jako bohové, vzdouce dobré i zlé“). Za církví jako za „nevěstou Kristovou“ stojí pod nápisem *Longinus miles* světec s očima již otevřenýma a rovněž s kopím v ruce.

Motiv posvátného kopí obsahují též dvě památky přímo z kruhů blízkých Wolframovi: breviář svaté Alžběty a evangeliář welfovce Jindřicha Lva (1139-1180), rovněž spřízněného s domem lantkraběte durynského (rukopis ještě v minulém století patřil k pokladům svatovítského chrámu v Praze, kde se dodnes dochovala postava legendárního žoldnéře pod křížem na tympanonu Týnského kostela, viz str. 505).

Souvislosti, které se tehdejšímu posluchači (čtenáři) mohly vybavovat na pozadí dvacetiveršového obrazu v *Parzivalovi*, se nemusely vztahovat pouze k velkopáteční mystické události; u Wolframa i u Chrétiena zůstává tajemství zbraně sice nevysvětleno, ale podle některých interpretů náš básník údajně motiv na jiném místě „zploštíl“ na pouhý „lékařský nástroj“ (J. Bumke, 1970 s odkazy na další interpretu; svr. Pz. v. 231, 18 a 489, 23 n. vč. pozn.); nemělo by se ovšem zapomínat, že ostatní longinovské atributy tehdy kdekdo znal.

Rovněž francouzský epik se k mystické události vráci; po známých Gauvainových dobrodružstvích s „mladou dámou“ (u W. s Antikonii) ve věži, obléhané měšťany, se totiž její bratr král úspěšně pokusí přerušit boj, prodluží tak lhářu soubore sjednaného u Artušova dvora a stanovuje si za to podmínu, že v mezidobí se má hrdina vydat, nikoli jako u Wolframa za

grálem (svr. Pz. v. 503, 21), ale výslově za krvácejícím kopím (Hledej kopí, jež stále krvácí - Perc. v. 6113 a násł.). Později ve středohornoněmeckém rytířském románu Heinricha von dem Türlin *Die Krone* (Koruna, přibl. z let 1220-1230) dostane Gauwin dokonce úkol hledat obojí, „vzácný grál“ (*den richen grål*) i „kopí“ (*sper*).

První Chrétienův (neznámý) pokračovatel pak v rukopise nazývaném *Pseudo-Wauchier* (patrně někdy z přelomu 12. a 13. století) motiv náležitě rozvinul: Gauvain skutečně dosáhne svého cíle, na grálském hradě spatří kopí, z něhož kane krev, položí příslušnou otázku a tehdy se dozví, že jeho ostří protálo Kristův bok; poprvé se tedy vyjeví totožnost obou zbraní, artušovské (grálské) a Longinovy.

Zcela jednoznačně se podává děj s kopím v *La Queste del Saint Graal*. Jak víme, tři vyvolení rytíři, Galaad, Perceval a Bohort, se nejprve zúčastní mystické hostiny; při ní anděl předstoupí s kopím, z něhož pak skanou krupěje krve do grálu, a tím se stane skutkem podstata eucharistické proměny. Nakonec se Spasitel sám zjeví a přikáže Galaadovi, aby vyléčil nemocného krále Mehaignié. Rytíř se poté dotkne jeho ran krvavým kopím, nepochybňovat Longinovým, a chorého rázem uzdraví. Léčebný účinek se tedy ztožňuje (vzor pochybnostem některých interpretů - svr. výše i pozn. k Pz. v. 231, 18) s úkonem ryze duchovním.

Podobný popis grálského tajemství, zřejmě ovlivněný cisterciáckou mystikou, se pak objevoval v jiných literárních památkách: Thomas Malory v *Le Morte D'Arthur* (Artušově smrti, 1485) vypráví o muži, „který měl všechna znamení utrpení Ježíše Krista“ a pravil panu Galaadovi: „Potřete krví z tohoto kopí chromému králi nohy i celé tělo a uzdraví se“ (čes. Praha 1960, přel. J. Caha). Longinovský motiv se tedy běžně vyskytoval v tehdejším prostředí duchovním, politickém i kulturním nejen za Wolframova života, ale ještě po staletích.

Také sám básník o žoldnéřově zásahu do Kristova boku dobře věděl (zmiňuje se o něm dvakrát ve svém *Willehalmovi*). Přesto se v *Parzivalovi* omezil na pouhý dvacetiveršový popis panoše s kopím, z jehož ostří kanula krev. O důvodech jeho výrazové střídmosti se vedou v odborných kruzích velké spory (poučné jak pro jejich předmět, tak pro samotný rozsah i obsah, teď pro usilovnou snahu vysvětlit nevysvětlitelné). Podnět k nim, jak víme, zavdal hlavně autorův (údajně „zužující“) výklad, vložený do úst Trevižentovi, proč při Parzivalově předchozí návštěvě grálu „byl hrot krvavý“ (Pz. v. 490, 2). Zopakujme vše podstatné: vlivem pohybu planet a měsíce trpěl Anfortas takovými bolestmi, že na ně grálstí znali už jen jediný lék, vložit ostří do jeho rány. Dále se uvádí podstata léčebného účinku: „žhavý jed“, který „lpí na kopí“ (Pz. v. 490, 14) působí blahodárně na „svaly“ chorého, „ztuhlé jako sníh a mráz“ (Pz. v. 490, 11 a násł.). Na jiném místě (Pz. v. 479, 3 a násł.) se vysvětluje původ autorovy rány: způsobil mu ji při jeho cestě za „dobrodružstvím [...] světské lásky“ (Pz. v. 479, 5 a násł.) „jistý hrot a jed“ (Pz. v. 479, 9); svým kopím ho zranil jeden pán „pohanské krve“ z Ethnisy, tedy „z kraje, kam prýští přímo z ráje / proud řeky Tigrisu“ (ibid.). Další už zůstává věcí bud' čtenářova ohledu na autorovo *forum internum* (vnitřní soud, úsudek), anebo věcí vykladačů a jejich názorů.

Hledají se další možné souvislosti, například se starodávnými (keltskými) symboly plodnosti: kopím jako mužským, číši jako ženským (H. H. Brachesová, 1961), dále s antickou pověstí o Péleovi (M. de Riquer, 1955), s egyptským kultem Isidiným (S. Fiore, 1967), a dokonce se připouští, že si onu mystickou zbraň „nově vytvořil“ Chrétien (B. Mergell, 1951). Objevil se také názor, že básník měl na mysli německou říšskou insignii (kterou mohl vidět na hradě Trifels – Fr. Sprater, 1945).

Na metodě figurální interpretace (*Bibelexegese*) založil svou úvahu H. Kolb (1963). Interpret shledává jisté spojitosti legendární grálské říše s dějinami Jeruzalémského království, s rodinou urozeného křížáka Gottfrieda z Bouillonu a (rodovou) pověstí o rytíři s labutí (u W-a Lohengrinovi – Pz. v. 824, 27 a násł., příp. 826, 21 a násł. vč. pozn.). Krvácející kopí pak nesrovnaná přímo se zbraní Longinovou, ale s (údajným) ostatkem nalezeným před Antiochií (srv. str. 457 výše).

Ze souhrnu údajů (historických, literárněvědných ap.), tentokrát záměrně obšírnějšího než obvykle, vyplývá, že motiv kopí, v díle Wolframo vztvrněný tak úsporně, jednak opět poodhaluje neotřelost autorova tvůrčího úsilí a jednak cosi vypovídá o povaze doby i jejích „mentalit“, nám stále ještě velmi vzdálených.

H o d n o t a a v ý z n a m W o l f r a m o v a d í l a – *Parzival* jako „vrchol německé artušovské epiky“ prokazuje „autorovu schopnost vysoce umělecké kompozice“ nikoli už v prostředí „pohádkových krajin, ale v rozlehlych prostorách (tehdejšího) světa až po Orient“ (K. O. Brogsitter, 1965). A proto také Wolfram platí za tvůrce „první básně světového měřítka napsané v německé řeči“ (K. Bertau, 1983), jež „patří skutečně celému lidstvu“ (J. Heinzle, 1997).

Tento náš „největší dvorský epik [...] vedl ve svém díle zápas o znovuurození říše, šlechty i dvorských mravů a o křesťanskou kulturu jedince. Je Bůh věrný? Na tuto otázku, právě tak Parzivalovu, jako všech křížáků i všech „ubohých lidí“, odpovídá Wolfram: ano, Bůh je věrný, ale jeho milost přichází k člověku často skrze nemilost. Smrtelník se mýlí, svou životní cestu si klestí skrze pokušení, hříchy a viny, ale měl by si stále uvědomovat, že skrze ně musí pokračovat dále. Takto se jednotlivá dobrodružství pozvedají na úroveň mohutných barokních obrazů při jedné velké lidské výpravě do hulbin i do bezedna vlastní duše. Tomu, kdo přitom překoná svou slepotu, klamnou pýchu i falešný strach a sebejistotu, se zpřítomní Bůh jako hluboká skrytost moci, lásky a ducha“ (F. Heer, 1983); bezpochyby přesně tu historik shrnul výsledky mnoha literárněvědných (a dalších) interpretací.

„Křesťanské téma milosti“ (E. Auerbach, 1946; česky 1968, přel. V. Kafka, M. Žilina a R. Preisner) „se u pověsti o svatém grálu pokládá za prvořadé“; přesto „slovo milost nemá smysl definovat jednoznačně“, neboť všechny podstatné „prvky“, zejména „tajuplnost [...]“ přejal dvorský román z bretonských lidových pověstí, jimiž se inspiroval, a právě ona mu pomohla vytvořit ideál rytířství“; to mimo jiné umožnilo povznést „prostý řetězec dobrodružství na úroveň osudově předurčeného a odstupňovaného prokazování vyvolenosti, a tak“ se stalo dokonce „východiskem nauky

o osobní dokonalosti, jíž jednotlivec dosahuje osudově předurčeným vývojem osobnosti, nauky, která později prolamila stavovské přehrady kurtoazní kultury“.

Wolfram nevrší, na rozdíl od svých předchůdců i méně učelivých následovníků, neuváženě jedno dobrodružství za druhým, a také v tomto ohledu posunuje vývoj žánru daleko kupředu; tak alespoň soudí ruský vědec M. M. Bachtin (čes. 1980), který se řadí k nejpronikavějším wolframovským analytikům především proto, že na rozdíl od mnoha svých kolégů medievalistů se básníkovo dílo snaží sledovat v širších souvislostech a pozornost věnuje, vedle už zmíněné „dvojhlasnosti“, autorovu „dobrodružnému času“ a „metafoře cesty“: první z nich, „v podstatě řeckého typu, se rozpadá na řetěz úseků tvořících jednotlivá dobrodružství“; interpret ovšem připomíná, že „časem se tu subjektivně pohrává, a to by si antika netroufala (chovala čas v hluboké vážnosti)“. V druhém případě vědec zdůvodňuje „enormní syžetový význam cesty [...]“; v *Parzivalovi* přechází cesta na zámek“ (rozumí se na Gralburg, Mont Salvage) „nepozorované v metaforu cesty, životní pouti, putování duše k Bohu, tedy cesty příznačné pro román problémový a vývojový“.

Přímo „předobraz výchovného románu“ vidí v *Parzivalovi* jiný ruský batatel, J. M. Meletinskij (čes. 1989, přel. J. Žák): „Tradiční struktura kurtoazního románu [...] se chápe [...] vyššího úkolu: zobrazit hledání skutečně rytířské, a zároveň křesťanské cesty pro prostoduchého mladíka“; současně se připomíná Goethův *Vilem Meister a Kouzelný vrch* Thomase Manna. – Podobnosti se shledávají i se Cervantesem, Shakespearovým *Hamletem* (V. Svatová, 1996) a s Ibsenovým *Peer Gyntem* (F. Fischer, 1954).

Zejména se hovoří o „třech božských komediích západu“ (G. Bäumlerová, 1949), vedle Dantovy hlavně o *Faustu*, který rovněž „dobře ví o všem, co život ohrožuje, i o lidské beznaději“. Právě odtud oba hrdiny vede „podobná cesta“: Parzivalova jako „muže smělého“ (Pz. v. 1, 5), jemuž odpovídá goethovské „úsilí mířit stále výše“ (*Faust*, v. II. 937; J. Richter, 1953). To též už připomněli mj. K. Simrock (1842) a M. Martiová (1927).

Autor také ve svém příběhu „zbavuje Parzivala“ na rozdíl od Gawana „nadměrné záteže střetů, plynoucích z povinností světských“ (třebaže jich podstoupil též nemálo, srv. mj. tzv. katalog jeho vítězství, Pz. v. 772, 1 a násł.), „aby tím více vynikly jeho problémy vyššího rádu“ (S. M. Johnson, 1970), z příbuzných (kompozičních?) důvodů zbavil Goethe svého hrdinu *starosti*, na Fausta dolehne až v závěru díla; naopak Parzival, původně bezstarostný „bloud“, ji poprvé pozná už poté, co mu Siguna vytkne, že zapomněl při první návštěvě grálu vyslovit osvobodivou otázku: „Pyšnivec zkrotl, [...] úspěch sklízí / starost, dřív tvému srdci cizí“ (Pz. v. 441, 28 a násł.).

Málo se poukazuje na další významnou podobnost, vyjádřenou, většinou pouze u Fausta, pojmy „slaboštví srdce“, a hlavně „cesta přes mrtvolu“ (T. G. Masaryk, 1898, H. A. Korff, 1940). Přitom i Wolframův hrdina na své „cestě“ způsobí smrt přinejmenším dvou nevinných – vlastní matky a rytíře Ithera.

Představa, že Parzival má „faustovskou duši“ (oproti duši „apollinské“ a „magické“ – O. Spengler, 1923) stála na pořadu dne v mezinárodní

ných letech dvacátých a třicátých našeho století, bohužel na úkor žádoucí objektivity (viz str. 488). Esejista, novinář, literární historik (a mj. tvůrce utopie o „třetí říši“ jako jednoty umění a politiky) Moeller van der Bruck (1876-1925) patřil, podobně jako Oswald Spengler, ve Výmarské republice k nacionální konzervativní pravici. Podle něho Wolfram „ve své básni překonává starou germánskou bojovnost“ a proměňuje ji v „nové, produševnlé rytířství“; spojením „germánské etiky boje“ s „křesťanskou etikou lásky“ dochází pak údajně ke vzniku „zvláštního německého světového názoru“, který v sobě konečně sjednocuje „martyroství“ (*Martialisches*, od subst. Mars, bůh války) a „lásku k bližnímu“. Přitom v *Parzivalovi* se svádí zápas buď o to „najít tvář v tvář životu pevný bod, anebo v životě ztroskotat“ (knižně 1935). Podobné myšlenky doznávaly ještě velmi dlouho po druhé světové válce i v respektovaných publikacích syntetického rázu - např. u H. de Boora, 1969, viz str. 445).

Ze zcela opačných východisek k tématu hledání grálu přistupují současní vědci, kteří jeho význam chápou jako společenskou kritiku: dvorský svět se stává „základnou zkušeností“, skrze něž „se odkrývají“ dobové nedostatky sociálního rázu (F. Bäuml, 1987). Podobně J. Le Goff (čes. 1991, přel. J. Čermák) se ve své charakteristice příběhu odvolává na Adalbera de Laon (zač. II. stol.) a na jeho učení o „třech tělech státu“, rozumí se „těch, co se modlí, bojují a pracují“ (*oratores, bellatores a laboratores*): „Trojdílné schéma je symbolem sociální harmonie“, slouží za „obrazný nástroj k odstranění třídního boje“ (sic), „Nesnadná rovnováha mezi duchovenstvem a rytířstvem“ končí [...] rytířovou proměnou, hledáním grálu a vizí Velkého pátku. [...] Epilog“ *La Mort li Roi Artu* (Artušovy smrti) „je soumrakem válečníků“.

Přistupy různých interpretů k Wolframovu dílu přináší řadu nepochybných podnětů, avšak kladený vedle sebe zároveň prozrazují rozporu nejen v tehdejší době, ale i v době naší; proto dnes převažuje střízlivost: „Pokud by někdo chtěl podat souhrnný výklad“ *Parzivala*, „nezbude mu než svázat dohromady poznatky vzešlé ze všech odborných diskusí a nazírat je jako nabídky interpretací“ zaměřených ovšem na „dílo nakonec nesouměřitelné“ (*inkommensurables* / Goethova charakteristika jeho *Fausta* - U. Müller, 1988).

Wolfram a jeho současníci. Dobové ohlasy bretonské látky - Německý epik Wirnt von Grafenberg se ve svém veršovaném rytířském románu *Wigalois* už začátkem (podle jiných někdy v I. třetině) 13. století oprostil od nápadoby Hartmanna von Aue, a to, jak sám přiznává, přímo pod vlivem Wolframovým: „Pan z Eschenbachu zvládá znale / svým srdcem ducha ke vši chvále / nejlepší řečí z laických úst!“ (*Wigalois* v. 6343 a násl.). Poslední verš se stal okřídleným rčením, opakuje ho ještě po více než půlstoletí jiný nadšený žák našeho, tehdy už obecně uznávaného mistra, Ulrich von Etzenbach, chráněc Přemysla Otakara II. na pražském hradě: „To dílo vytvořil pan Wolfram / pán mysli vskutku ctné a přímé, / což všichni rádi potvrďme; / lepší verš nezněl z laických úst!“ (Al. v. 124 a násl.). Slovem *laik* se tu znovu, ještě po padesáti letech, odlišuje náš básník od *kleriků* školsky učených, a tím se zá-

roveň potvrzuje jeho místo v blízkosti vzpomenutého laického hnutí, také u nás hluboko zakořeněného přinejmenším od dob Anežky České.

Ale už za svého života stál Wolfram přímo uprostřed soudobých literárních, myšlenkových i politických proudů a zasahoval do nich nejrozmanitějším způsobem, počínaje narážkami na různé osobnosti, od císařů (např. Oty IV. ve Wh. v. 393, 30 a násl.) až po kolegy básníky (Gottfrieda, Hartmanna, Heinricha von Veldeke, Walthera a další). Za to přirozeně sklízel kromě obdivu, jak sám přiznává, i „zlobu“: „Za zvěsti o Parzivalovi / a všechnu správnost mého díla / kromě úst, jež mě pochválila, / znělo dost pohaní i zloby / od těch, kdož líp své řeči zdobi“ (Wh. v. 4, 20 a násl.). Koho tu má autor jmenovitě na mysli, není zcela jasné, třebaže například o jeho sporách s Gottfriedem už badatelé snesli řadu dokladů (viz Pz. v. 1, 18 a násl.; 2, 17; 241, 8 a násl.; 503, 1 aj., vesměs vč. pozn.).

Příznivých ohlasů se však zachovalo nepoměrně víc; podle jednoho z nich náš básník „podivuhodné zvěsti / co znalec umění pěstí, / ba, zvěsti všem vždy milé, / zdroj mnohé kratochvíle!“ (Rudolf von Ems, před r. 1250, Al. v. 3135 a násl.).

O něco později neznámý tvůrce díla, dochovaného pod názvem *Der Wartburgkrieg* (Zápas / pěvců / na Wartburce), klade na přední místo mezi jeho účastníky Wolframa, sice bez historické oprávněnosti, ale jistě s myšlenkou na jeho šťastná durynská léta za lantkraběte Hermanna; neméně nepodloženě se zmiňuje o původu básníkova rytířství (údajně ho měl slavnostně pasovat hrabě z Hennebergu). Naproti tomu však umělecky zcela oprávněně našemu velkému epikovi připisuje vítězné „pěvecké“ klání s „černokněžníkem Klingsorem“, úspěšné dílce „prosté zbožnosti“ a dalším ctnostem hodným jeho stavu.

Za přesvědčivé měřítko Wolframovy obliby platí také odezva u tehdejší veřejnosti podle počtu dochovaných rukopisů, především *Parzivala*: spolu s posledními nálezy se jich čítá na devadesát, k nim přistupuje jeden prvočíslo (z roku 1477). Čísla vyznívají zcela jednoznačně, například v porovnání s Gottfriedovým *Tristanem* (27 rkp.), Hartmannovým *Iweinem* (32 rkp.) a *Erekem* (4 rkp.). Přitom druhé místo zaujímá opět Wolframův opus *Willehalm* se 76 rukopisy. Dokonce Chrétienovy manuskripty *Le Conte du Graal*, pořízené během vrcholného období dvorské epiky ve 13. století, se dočkaly dneška v menším počtu (15). Vzhledem k předpokládaným pozdějším značným ztrátám (zejména za třicetileté války) se odhaduje, že mezi středověkými čtenáři kolovalo na tisíc rukopisů *Parzivala*, tedy výskyt na dobové poměry vskutku mimořádný.

Ještě Hans Sachs se svými „pěvci“ uctíval Wolframa jako jednoho ze svých „dvacáti mistrů“. Proslulého tvůrce i postavy jeho díla také připomínají mnohá křestní jména, v německé jazykové oblasti převážně ze 13. až 15. století; kromě četných Parzivalů se ví o několika Herzeloidech (mezi nimi ze známé rodiny Fürstenberků) a také o jedné Syguně (von Werd). Svědecitví o početných záznamech parzivalovských osobních jmen v Čechách podal Václav Bok (1989 - viz dále str. 502).

I jiné nepřímé doklady Wolframova posmrtného širokého ohlasu se částečně dotýkají zemí Svatováclavské koruny. Počítá se k nim (vnější

i vnitřní) architektonická nápodoba legendárního grálského hradu, případně grálské svatyně (*Graaltempel*) v *Mladším Titurelovi*: její popis patřil ve středověku k nejrozsáhlejším svého druhu (na sto slok), a dokonce podle něho vznikly podrobné technické nákresy (I. Ringbom, 1951). Především se však zjišťují podobnosti s určitými stavbami historickými, zejména s grálskou svatyní v Ettalu, kterou dal císař Ludvík Bavorský vybudovat při tamním klášteru a ústavu (*Stift*) pro rytíře a jejich manželky. Inspiraci grálskou legendou a jejím „obrazem nebeského Jeruzaléma“ shledal F. Zarncke (1876) s poukazem na B. Mikovce (1858) a S. Boisserée (1835) i v českém Karlstejně, hlavně pro jeho „pohádkovou výzdobu“ (zlato, drahokamy a vzácné malby některých jeho vnitřních prostor – viz str. 505-508). Právě tak mají svou oprávněnost úvahy o symbolice tehdejších katedrál, blízké struktury Wolframova díla a jeho „čtyř světů: artušovského Kulatého stolu, panství Orientu“, dále *Chastel Merveille*, a konečně „grálu“ (W. Spiewok, 1985).

Svatý grál a církve – Pojem „svatý grál“ nemohl nevyvolávat odezvu v církevních kruzích: už od časů císaře Konstantina Velikého se palestinskí poutníci s úctou a vzrušením zajímali o osudy nádoby, do níž skonula Kristova krev. Později, v době křížáckých výprav, kdy se cesta za svatým grálem stala vrcholnou rytířskou *aventiure*, každý *miles christianus* směl předpokládat, že legenda se ve Svaté zemi stane skutečností, neboť mystérium grálského hradu a historického Jeruzaléma se po mnoha stránkách kryly. Církevní autority přistupovaly však ke grálskému tajemství se značnou opatrností, neodmítaly ho, ale ani je na rozdíl od tajemství proměny nepřijímaly bez výhrad. Tato zdrženlivost nepřekvapuje, důvodů pro ni se uvádí celá řada: například se poukazuje na okolnost, že při všem duchovním zaujetí Wolframově i většiny jeho předchůdců a následovníků se „grálská liturgie světila na hradě, nikoli v chrámu“ a dále že v „základních otázkách lidského bytí platil za nejpovolanějšího bývalý rytíř, později poustevník“ (rozumí se Trevrizen - Pz. v. 456, 5 a násl.), „odloučený od světa i od jeho církevní hierarchie“ (M. Keen, něm. 1991). Podobné odkazy vybízejí ke kritickému přístupu po stránce nejen věcné, ale přiměřené zároveň osobité poetice, plné nedopovězených tajemství, na niž má každý básník, hodný toho jména, právo.

Už kolem r. 1204 zpochybnil „tuto historii“ Helinand de Froidmont, příslušník cisterciáckého rádu (jehož členové se zároveň, jak známo, zřejmě podíleli na vzniku artušovského cyklu *Vulgáta*), a v polovině 13. století Jacob van Maerlant (který totéž dílo uvedl do nizozemského jazykového prostředí) označil pověst dokonce za „lživou“: zvláště přítom vytýkal „neznalost evangelií“ Robertu de Boron, „prvnímu básníkovi grálské legendy“ (sr. E. Martin, 1903). Jinak se odkazovala, v kruzích autoritativnějších poněkud uměřeněji, do oblasti pramenů „neověřených“ (M. Keen, c. d.).

Přesto se její tradice v několika případech udržovala přímo na půdě církve, například v podobě pravidelných slavností svatého grálu, jež konal věřící ve švýcarské Basileji; také na okraji artušovského lesa Broceliande

(Brisilianu - Pz. v. 129, 6 aj.) v severozápadní Francii stojí kostel sv. grálu, obnovený roku 1618, „s okenní výzdobou (z roku 1943) v duchu pověsti, včetně Kulatého stolu artušovských rytířů“ (G. v. d. Borne, 1987); obraz také jemného hradu tu zpřítomňuje jisté duchovní tužby i ve 20. století.

Od prvopočátku měly však též svůj rub, zřejmý z jedné příhody, již zapsal Caesarius von Heisterbach (asi 1180-1240) ve svém *Dialogu miraculorum* (Dialogu zázraků; nom. dialogus): „Když si opat jistého kláštera při kázání povízl, že mniší podřímuji, zvolal: „Slyšte, bratři, slyšte, věc novou a velkou oznamuji vám: byl jeden král jménem Artuš!“ (*Audite, fratres, audite, rem vobis novam et magnam proponam. Rex quidam fuit qui Artus vocabatur*); v tom okamžiku posluchači procitli a jejich představený dodal: „Hle, bratři, běda, přeběda, když mluvím o Bohu, spíte, ale jakmile vmísím do řeči slova lehkovážnější, začnete poslouchat s nastraženýma ušima“ (*Videte, fratres, miseriam magnam. Quando locutus sum de Deo, dormitatis; mox ut verba levitatis inserui, evigilantes erectis auribus omnes auscultare coepistis*).“ Anekdata, vyprávěná latinsky s půvabem, vlastním tomuto nesmrtnému jazyku, svědčí o dvojím: o moudrému nadhledu církve, který jí dovolil přetrvat věky, a o neotřesitelném vlivu *matière de Bretagne* na život tehdejší společnosti.

Artuš a jeho rytíři jako dobové vzory – O tom, jak si ideálů rytířství vážil jiný mnich, benediktin Huon de Méry, podává svědec v jeho básni *Li tournoiemenz d'Antechrist* (Turnaj Antikristův, 1234), v níž proti Satanovi vycválá sám Spasitel, doprovázen nejen všemi archanděli a zosobněnými křesťanskými ctnostmi, ale i všemi artušovskými hrdiny.

Sám jejich panovník se totiž jako vzor rádného vladaře podřízoval témuž pravidlu, k němuž se hlásili Štaufovci, tedy k pravidlu, jež znělo: „Vládce spravedlivý a mírotvorný“ (*Rex iustus et pacificus*) a které platilo, jak víme, i pro říši grálskou. Proto také už Thomasin von Zerklaere, italský duchovní německého původu, ve své rozsáhlé naučné básni *Der welhisch gast* (asi ve sm. Cizinec z Itálie – téměř 15.000 veršů, po r. 1210) doporučoval mladým šlechticům jako vzory krále Artuše a rytíře Kulatého stolu, zvláště *Gāweins reiner tugent*, tedy jeho „ryzí mravy“ (v. 1041 a násl.).

Na sklonku téhož století (roku 1298) vypukly mezi říšskými knížaty v Norimberce rozmlísky pro zasedací pořádek při slavnostní tabuli. Jejich současník, německý básník z českých zemí Heinrich von Freiberg ve svém *Tristanovi* kriticky připomíná, že na Artušově dvoře by k podobným hádkám nemohlo docházet, protože všichni rytíři společně s panovníkem zasedali u Kulatého stolu (Trist. v. 1340 a násl.).

Mravy legendárních rytířů udávaly tón i v jiných podlažích společenského života. Ve 13. století se těšily velké oblibě turnaje zvané Kulatý stůl (*Tafelrundenturnier, tabula rotunda*). Poprvé ho patrně uspořádal roku 1223 na Kypuru Jean d'Ibelin při slavnosti, během níž byli jeho synové pasováni na rytíře. Účastníci kolby údajně napodobovali „bretonská dobrodružství“ a „Kulatý stůl“, alespoň podle paměti Philippa de Novare. Podobné zprávy se zachovaly z Anglie i z Flander (1235). Do střední Evropy *tabulu rotundu* zřejmě vnesl český král-rytíř Jan Lucemburský, a to přímo na pražskou půdu; zde se turnaj konal, třebaže s jistými potížemi, roku 1321 (viz str. 501 n. – n. t.).

Kolba po artušovském způsobu měla však i jiné podoby; v sousedním Rakousku se básník Ulrich von Liechtenstein rozhodl vykonat dokonce celou „turnajovou jízdu“, při níž sám cestoval převlečen za legendárního panovníka a každému rytíři, který byl ochoten v souboji s ním zlomit tři kopí, sliboval přijetí u Kulatého stolu. Založil společnost stejně nazvanou a její členové se při slavnosti, s širokým ohlasem u místní šlechty, pak navzájem častovali jmény hrdinů známých z dvorských románů.

Mimořádná obliba artušovských příběhů se neomezovala jen na šlechtické kruhy. Podle magdeburského kronikáře (z 2. pol. 13. stol.) uspořádali tamní měšťané o Svatodušních svátcích roku 1280 grálskou slavnost, na níž pořadatelé sezvali „kupce“ ze širokého okolí: na zvláště upraveném místě (patrně pod stanem) postavili grál a poblíž si jeho obhájci rozvěsili štíty. Dotknout se některého z nich znamenalo výzvu na souboj. Cenu vítězství představovala „půvabná dáma zvaná paní Víla“ (*Magdeburger Schöppenchronik*, podle vyd. z r. 1869), jinak zjevně osoba lehkých mravů. Získal ji jeden „starý obchodník z Goslaru“, který ji pak „rádně vybavil“ a neméně rádně se s ní oženil, aby už dále „nevedla nevázaný život“ (ibid.). Později vznikaly ve městech celé „artušovské dvory“, první z nich podle písemných svědectví roku 1350 v Kdaňsku.

Ale i tehdejší panovníci ctili tradici legendárního vladaře natolik, že například po jeho vzoru anglický král Eduard III. (vládl 1327-1377) uspořádal ve Windsoru velkou slavnost včetně turnaje, a přitom založil řád (z dobových pramenů nevyplývá zcela jednoznačně, zda šlo přímo o řád podvazkový) a ještě dlouho potom se prý „jeho nositelé“ (podle dochované dvorské korespondence) „nazývali rytíři Kulatého stolu“.

Také Ludvík neapolský založil řád (1352), jehož členové měli podle statutu „svěřovat svá dobrodružství a hrdinské činy“ kronikářským zápisům; vysmíval se jim proto jejich současník, autor *Decamerona* a zřejmě dobrý znalec historických reálií, Giovanni Boccaccio: páni se prý opíčí po rytířích Kulatého stolu, kteří své chrabré skutky údajně dávali na vědomí dvorním písářům a heroldům. V témež duchu ještě roku 1493 podle „tehdejší artušovské módy“ shromáždil Ludvík orléanský řádu šlechticů ke kolbě, které se pak oddávali nablízku v pustém lese, kde vyhledávali své protivníky a při náhodných setkáních je vyzývali k soubojům.

V. DALŠÍ OSUDY LÁTKY. WOLFRAMOVI NÁSLEDOVNÍCI

Tradice bretonského látkového okruhu, artušovských dobrodružství a cest za svatým grálem brzy nabyla celoevropského rozměru, přesáhla časovou mez tak zvaného středověku a překonala, jak už vyplynulo ze souvislostí, i hranice sociální, stavovské.

Odborné kruhy se shodly také na tom, že autor německého *Parzivala*, Wolfram z Eschenbachu, založil básnickou školu, v níž se dají rozeznat dva směry: jeden výrazně duchovní, představovaný hlavně tak zvaným *Mladším Titurelem* (str. 435-437), a druhý s převládajícími rysy světskými, včetně zámeru bavit obecenstvo.

W i r n t v o n G r a f e n b e r g - Jako první se k Wolframovi přihlásil jeho současník, už vzpomenutý Wirnt von Grafenberg, který uprostřed práce na svém rytířském románu *Wigalois* (celkem 11.708 veršů), započatém v hartmannovském slohu, složil našemu básníkovi známý hold o tom, že „žádná laická ústa neuměla hovořit lépe“, a vyvodil z toho důsledky i pro svoje dílo (z doby kolem r. 1210, podle jiných domněnek až před r. 1235). Mistrův vliv vyplývá už z dějové osnovy: *Wigalois*, syn Gaweina a Florie, se rozhodne hledat svého neznámého otce a výprava skončí úspěšně; přitom dorazí ke Kulatému stolu a odtud se začne rozvíjet řetěz dalších dobrodružství, jež vrcholí v vůle samotných nebes na hradě „temného“ vládce Roaze. Tam se rytíř setká dokonce s dáblem (účast pekelných mocností souvisí se změnou dobového ovzduší - sr. Pz. v. 119, 25 vč. pozn.) a po vítězném boji se silami zla mladý rek osvobodí celý kraj; po dalších příhodách se vrací na Artušův dvůr a nakonec do své země jako vzor příkladného křesťanského rytíře.

H e i n r i c h v o n d e m T ü r l i n - V tom se liší od svého protějšku Gawana v podání Heinricha von dem Türlin, který nazval svůj, rovněž velmi rozsáhlý, román *Die Krone* (*diu krône*, Koruna - 30.041 veršů), prý proto, aby ji mohl obrazně vsadit na hlavu ušlechtilým dámám. Nicméně jiný básník též doby, Rudolf von Ems, se o ní vyslovil jako o „koruně všech dobrodružství“ (Al. v. 3219). Popisované příběhy skutečně představují „korunu“ tehdejšího vypravěčského umění, jmenovitě svou pestrostí; „nedostižný hrdina“ Gawan v nich překonává svými rekovenými činy všechny ostatní velké postavy dvorské epiky včetně Parzivala. Už od okamžiku, kdy opustí družinu slavného panovníka, prožívá na svých cestách nekonečnou řadu tajuplných i hrůzostrašných příhod, zavítá k *Frou* (Paní) *Saelde* (tj. Glück, štěstí, tedy Štěstěna), která kvůli němu zastaví své pověstné Kolo (sr. obr. mj. v Libosadu *Hortus deliciarum*/abatyše Herrady von Landsberg - 2. pol. 12. stol.), aby tím svého návštěvníka zbavila všech nepřízní osudu (faustovské „starosti“?). Poté mu královna Panenského ostrova daruje věčné mládí, na konec náš rytíř spolu s Lanzeletem a Kalocreatem dorazí na grálský hrad, spatří tajemnou (zlatou) misu se třemi kapkami krve, optá se po jejich tajemství, ale odpověď se nedozví, neboť všichni přítomní se příchozím ztratí před očima. Přesto se trojice slavně vrátí na Artušův dvůr, jenž na rozdíl od zmizelého mysteria (příznačně) trvá dál.

V rozsáhlém díle se projevuje básníkova mimořádná sečtělost, jež sahá daleko za hranice německé jazykové oblasti; vzdělanému obecenstvu působilo jistě obzvláštní požitek luštit rozmanité narážky, podobně jako tomu bylo na přelomu našeho století v literárních kabaretech: měly ostatně s tímto opusem další společný rys: sklon k parodii; v našem případě se vede spor pouze o to, zda nechtěné či chtěné, nedá se vyloučit ani snaha o kritiku dvorských mravů. Dnešního čtenáře zaujmou nadto názvany „snových obrazů z podvědomí“ (J. Heinzle, 1984), tedy jakéhosi surrealismu *avant la lettre*: v jedné příhodě se vyskytuje půvabný, krásně oděný mladík, připoutaný k lůžku uprostřed rozkvetlé louky; jinoch má oči prostřelené šípem a současně uvádí do pohybu ohnivý vítr, jenž vysouší rů-

že na mrtvole panny; luzná nebožka svírá trpaslíka s rubínovou korunou a vedle nich leží černý rytíř se zlomeným kopím v hrudi.

D e r S t r i c k e r - Podobných prostředků užívá (někdy ve 2. čtvrtině 13. stol.) neznámý epik zvaný *Der Stricker* (pletač). Jeho *Daniel vom blühenden Tal* (*Daniel z kvetoucího údolí*) ve svých *aventures*, často opět velmi přemrštěných, nevítězí však dík mužné síle ani dík odvaze, za úspěchy vděčí pouze lstromosti, případně čarodějným kouskům. K jeho vrcholným úspěchům patří záchrana Artuše a Parzivala, vysazených na skálu z vůle zlého obra, kterého se nakonec podaří polapit pomocí kouzel.

D e r P l e i e r a j i n í - Zdá se však, že toto dílo vyvolalo značný nesouhlas, alespoň podle náznaků, čitelných ve veršovaném románu, napisaném o několik desetiletí později pod podobným názvem, *Garel vom blühenden Tal* (*Garel z kvetoucího údolí*), ale ve zcela odlišném duchu. Básník, původem patrně z Rakouska, známý pod jménem *Der Pleier* (z hrabství Pleien u Salcburku?), oslavuje ve svém (opět bohatě rozvětveném) dobrodružném příběhu právě ony rytířské ctnosti, u jeho předchůdce tak ostře parodované, a snaží se jím vrátit důstojnost starých dobrých mravů. Jeho hrdina nakonec zvítězí ve velké bitvě nad artušovským protivníkem Ecunaverem, oba nepřátelé se smíří a poražený válečník založí přímo na bitemním poli klášter.

Týž básník napsal kromě *Garela* artušovský příběh *Tandareis und Flordibel*, jeden z nečetných dvorských románů, přeložených do české řeči, nebo lépe řečeno v ní vyprávěný (viz str. 503); nadto věnoval pozornost jiné historii zcela světské povahy na prastarý antický námět, nazvané podle hlavní mužské postavy *Meleranz*: hrdina na cestě k Artušovu dvoru překvapí královnu Tydomii v koupeli. Zápletka končí - přirozeně po mnoha rytířských příhodách - svatbou.

Přízeň „bohyně lásky“, známé například z osudů Tannhäuserových, udává ráz dobrodružstvím jiného rytíře Kulatého stolu, *Guriela von Muntabel*, který jejím jménem zvítězí dokonce nad Gawanem; Konrad von Stoffeln, autor tohoto díla (asi z pol. 13. stol.) k němu čerpal podněty z francouzské předlohy *Marie de France*; motiv lásky k nadpřirozené bytosti (k vídění) se ostatně objevuje i u Wolframa (v údajích o původu pánů z Anschouwe - Pz. v. 56, 19; 585, 15 aj.).

Jinou epickou skladbu, zvanou *Wigamur* (rovněž přibl. z pol. 13. stol.) uvádí její neznámý autor opět obvyklou cestou k Artušovu dvoru; na ní hrdina zachrání orla a odtud získá i přídomek, jenž ho provází na mnoha dobrodružstvích s četnými wolframovskými ohlasami, mimo jiné i v podobě různých (parodicky) zkomořených přízvisek.

Očividnou souvislost s *Parzivalem*, jmenovitě se závěrem XVI. knihy (Pz. v. 824, 27 a násl.) mohli čtenáři vyčíst z románu o jeho synu Lohengrinovi, vyslaném podle Božího příkazu čitelného na grálském epitafu (Pz. v. 781, 15) do Brabantu, kde se pak jako chot tamní panovnice Elsy s úspěchem zúčastnil císařových válečných výprav proti Uhrům a Sar-

cénům. Nakonec, po známé zápletce s jeho utajeným původem, rytíř odplul na pověstné labuti a vrátil se zpátky na grálský hrad. Román se dokládal další podoby (*Lorenzel*) v 15. století. O *rytíři s labutí* (*Schwanritter*) vypráví i Konrad von Würzburg (v 2. pol. 13. století), sice bez vztahu ke grálu, zato pod vlivem francouzské předlohy spjaté s ovzdušním křížáckým výpravám a jejich (historicky doloženého) hrdiny Gottfrieda de Bouillon, spřízněného s brabantským domem.

U l r i c h v o n d e m T ü r l i n a j i n í - Přibližně v polovině 13. stol. zasáhl Wolframův vliv do Čech. K poctě mladého krále Přemysla Otakara II. napsal básník Ulrich von dem Türlin, původem zřejmě rovněž z Rakouska, veršovaný román, jímž rozšířil nedokončeného *Willehalma*, tedy dílo svého mistra, o příhody z hrdinova mládí (sr. str. 431). Téměř panovníkovi připsal Ulrich von Etzenbach svého *Alexandra* s průhledným záměrem oslavit prostřednictvím známé antické historie našeho, tehdy už věhlasného politika i válečníka; oba pražští dvorští básníci se přihlásili k Wolframovi jako ke svému velkému vzoru a podobný vztah zřejmě předpokládali u svých zdejších posluchačů (čtenářů), jinak by se nemohli odvážit řady narážek, srozumitelných jen osobám příslušně literárně vzdělaným (viz dále str. 498 n.).

P r o s a - L a n c e l o t - Až do nedávné doby zůstával stranou pozornosti tak zvaný *Prosa-Lancelot*, první německý román v próze, lépe řečeno poměrně přesný překlad starofrancouzského *Lancelota en prose*, klíčové části známého pětidílného cyklu *Vulgáty*. Tato pentalogie spolu s *Mladším Titurelem* představuje nejvýznamnější hodnoty v duchovním proudu evropské grálské epiky po Chrétienu a Wolframu. Vznik německé podoby díla se původně kladl až do 15. století, avšak na základě nově objevených rukopisů se prokázalo, že alespoň první část *Prosa-Lancelota* pochází už z poloviny století třináctého; tehdy se sice dočkal omezeného ohlasu, zároveň však otevřel cestu další recepci této látky.

V *Prosa-Lancelotovi* má základní význam místo jeho hrdiny uprostřed artušovského světa, platí v něm za nejlepšího ze všech, za muže, který kráčí úspěšně z jednoho dobrodružství do druhého, a tento obraz nenaruší ani rytířův scestný vztah ke královně Ginevře (Guinoveře). Pochybnosti se objeví až později, ve světě grálu; tam obstojí už jen jeho syn Galaad. Tu-to zásadní změnu ohlašují drobné předzvěsti (znamení ohně, symbolika zbraní a jiné), které sice nenápadně, čtenářsky (posluchačsky) však velmi působivě otevírají prostor pro figurální interpretaci, opět blízkou biblické exegese (podobně některé děje Starého zákona ohlašují příchod zákonu Nového).

Proto se při hledání tajemného hradu s atributy krvácejícího kopí a neméně zázračné schrány zdůrazňuje nejen vliv cisterciácké mystiky, ale i Iohachima de Flore (viz str. 449 n.) a jeho učení o třístupňové duchovní cestě životem, založené na víře ve Svatou Trojici: dějiny se podle něho vyvíjejí ve třech klíčových údobích, první, věk (starozákonného) Otce, chápány jako věk zákona a poslušnosti, dále věk (novozákonného) Syna, tedy Evangelia

a učednictví, a konečně třetí (očekávaný) věk Svatého Ducha, lásky, radosť a svobody, kdy bude každý člověk „poznávat Boha srdcem“ (G. Weigel, čes. 1997, přel. V. Faktor). Odtud se pak otevírá prostor hnutím utopického rázu, nejprve náboženským (provázeným představami „nového Jeruzaléma“ s mnoha stopami nejen přímo v parzivalovské látce, ale též nepřímo, například u nás v karlštejnské alegorice /viz str. 506-508/, v husitství i u Českých bratří /viz str. 508/) a později i s ohlasy politickými, a to hluboko až do 20. století. Jinak se u Ioachima označuje první stupeň jako *via purgativa* (cesta očistná), druhý *via illuminativa* (osvícení), a konečně třetí *unionis* (splýnutí, rozumí se s Bohem - v našem případě Galaadovo nanebevzetí).

Zdá se, že jak francouzskou předlohu, *Vulgátu*, tak i německý překlad, *Prosa-Lancelota*, dobře znal básník *Mladého Titurela*. Také se poukazuje na vztahy k určitým duchovním souvislostem nikoli jen v čase, ale i v prostoru, souvislostem známým později v Holandsku, a poté v celé Evropě, pod pojmem „nová zbožnost“ (*devotio moderna*, Geert Groote, 1340-1384). Už předtím, koncem 13. století, k ní dospěl na české půdě básník Heinrich von Freiberg v závěrečných verších o druhém nejproslulejším artušovském hříšníkovi, také ve Wolframově románu nejednou nepřímo zmíňovaném (Pz. v. 2, 17; 3, 11; 241, 8 včetně pozn. aj.): „Tristan a Isolda svůj cit / nemohli jinak ukončit / než v bídě světa, její tíži, / proto ať každý křesťan vzhlíží / výš, k pravé lásce Pána Krista / té, jež je jediná vždy jistá“ (Trist. v. 6858 a násł.). Autor tedy opět odkazuje od hříchu a „bídy světa“ ke stupni vyššímu a nejvyššímu, který představuje láska ve smyslu *amor Dei*.

Někdy v předcházejících desetiletích (v pol. 13. stol.?) vzniklo epické dílo, jehož hrdina Fridebrant von Schotten rovněž vystupuje (jako předtím např. Lohengrin) přímo v *Parzivalovi* (srv. Pz. v. 16, 16; 28, 22 aj.). Dochovaný zlomek obsahuje kromě dvou alegorických hádanek (v duchu *Zápasu/převrácení na Wartburce*) předeším zásady správné vlády, jež kníže Tyro (Tirol) vštěpuje svému synovi, hrdinovi příběhu.

Claus Wisse a Philipp Colin – Potřebě doplnit Wolframo dílo dalšími údaji o osudech grálského společenství se pokusili vyhovět dva bývalí zlatníci tovaryši ve Strasburku, Claus Wisse a Philipp Colin. V letech 1331 až 1336 za odměnu 200 liber (zhruba rovných ceně jednoho válečného oře) vytvořili manuskript o více než třiceti šesti tisících verších zvaný *Nüwer Parzefal*. Za základ jim posloužily předeším texty, jež vznikly návazně na Chrétienova *Le Conte du Graal*.

Další osudy látky ve Francii a jinde – Už zhruba koncem 12. století se totiž také francouzské obecenstvo chtělo dozvědět, jak se nedokončený básníkův příběh rozvíjel dále; nakonec se zásluhou pokračovatelů rozrostl na úctyhodných téměř sedmdesát tisíc veršů. Výsledné kompendium sestává ze dvou prologů, z nichž první, málo ceněný komplát, se uvádí obvykle pod názvem *Elucidation* (484 v.); druhý, známý pod jménem *Bliocadran* (800 v.), si zaslouží větší pozornost hlavně proto, že ně-

který údaje o historii Percevalova rodu se částečně shodují s příhodami Wolframovy I. a II. knihy. Zbytek rozsáhlého eposu (románu) dovedeného někdy ve 20. letech 13. století až k úplnému závěru, tvoří samotné příhody, vyprávěné zhruba ve čtyřech více méně samostatných částech.

Uvodní, označovaná zpravidla jako *Pseudo-Wauchier*, přímo navazuje na původní Chrétienovo torzo dalšími Gauvainovými dobrodružstvími. Rytíři se skutečně podaří najít, i když bezděky, Grálský hrad; během cesty narazí na neznámého pána, jenž za nejasných okolností utrpěl zhoubnou ránu, nás rek od něho převezme úlomek meče a získá oře, který ho dovede k cíli cesty. Tam spatří na márách nebožtíka a ulomený hrot též zbraně na jeho těle. Vladar, jak se ukáže, bratr mrtvého, pozve příchozího k tabuli, o krmě se postará přímo grál. Po hostině Gauvain osamí a povšimne si kopí, z něhož kane krev do stříbrné misky; vrací se panovník a požádá hosta, aby spojil zlomený meč s hrotom; to se však nepodaří. Nás rek se dozví tajemství krve Kristovy a posvátné relikvie. Král mu také vypráví o dobrodání, jež zemi přinesla hrdina však mezitím usne, takže odpověď na druhou klíčovou otázkou stran grálu už nevyslechně. Nazítří ráno spatří okolní kraj, dříve zpustlý, v plném květu; k proměně došlo důsledkem zjevené pravdy o drahotenné krvi. Přesto všichni Gauvaina proklejí, protože se opomněl otázat na druhé tajemství. V dalším pokračování, původně spojovaném se jménem *Wauchiera de Denain*, se ocítá opět ve středu událostí Perceval. Také jemu se po mnoha dobrodružstvích podaří najít cestu k mystické nádobě, ale ani on její tajemství neodhalí. Ve třetím pokračování (*Manessier*), pozoruhodném i tím, že vzniklo z popudu Johanny flanderské, praneteře hraběte Filipa, Chrétienova mecenáše, se líčí závěrečné příhody hlavního hrdiny: Perceval se stane nástupcem Krále rybáře a po panovníkově smrti dojde k nanebevzetí grálu i posvátného kopí. V díle se projevuje, podobně jako například v soudobé dvorské epice z německé jazykové oblasti (*Wigalois*, viz str. 467), změna dobových mentalit: nás rytíř se několikrát střetává se satanem (srv. Pz. v. 119, 25 vč. pozn.). Poznamenejme, že ze sklonku třicátých let pochází čtvrté (částečně souběžné) pokračování, jehož autor Gerbert de Montreuil, ačkoli zřejmě neznal manuskript svého předchůdce, zakončil celý román obdobně.

K *Parzivalovi* se vztahuje též středověký nizozemský román *Moriaen* o dobrodružstvích hrdinova synovce černé pleti. Jiný nizozemský básník, Jacob van Maerlant, zveršoval známý francouzský grálský cyklus *Vulgátu*, tedy jedno z klíčových děl na dané téma (přestože samu pověst pokládal za „lživou“ - str. 464 n. t.).

Naproti tomu anglický *Sir Perceval of Gales* o hrdinově mládí se pohybuje pouze v rovině pohádky o prostáčkovi a velšský prozaický *Peredur* ze 13. století, blízký jinak okruhu chrétienovskému, do značné míry potlačuje vztahy ke křesťanství, neboť samotný grál tu představuje nádoba s krvavou lidskou hlavou.

S k l o n e k s t ř e d o v ě k u – Na samém sklonku středověku (1483) vyšel už tiskem román *Morte d'Arthur*, rozsáhlá próza Sira Thomase Maloryho, vězněného za války červené a bílé růže patrně až do své smrti (1471); v žalá-

ří si krátil čas prací na díle, jež představuje jakousi sumu artušovských příběhů včetně cest za svatým grálem.

Přibližně v téže době pojal celou historii (pod značným vlivem Wolframovým) do své *Buch der Abenteuer* (Knihy dobrodružství) mnichovský malíř Ulrich Füetrer († po r. 1492).

S Parzivalovými příhodami se seznámili také posluchači (čtenáři) severských ság, jednak v téměř doslovném překladu Chrétienovy *Le Conte*, jednak v povídce o Sveinu a Finnovi, „ušlechtilem pohanovi“, jakémsi Parzivalovu blíženci, „bloudu na cestě za vznešeným cílem“ (St. Würthová, 1991). Během 16. století se jeden z francouzských románů o grálu (*Perlesvaus*) dožil překladu do španělštiny.

Kromě toho látku působila nepřímo (např. v zemích české koruny – viz str. 498-451, 502 atd.). Koluje také řada domněnek, že mnoho rukopisů se ztratilo, zvláště v pohnutém údobí třicetileté války. Dochovaná písemná svědectví však dostatečně prokazují, že *matière de Bretagne* a historie grálu, v níž vrcholné místo zaujímá Wolframův *Parzival*, platily už tehdy za podstatnou součást evropského kulturního dědictví.

Neméně významná úloha mu později připadla při tak zvané novodobé recepci, či lépe recepcích, středověké literatury, ačkoli ty už se nerozvíjely jednoznačně celoevropsky, tedy v duchu „humanismu jako podstatného znaku evropanství“ (E. R. Curtius, 1932), ale naopak často vycházely z hledisek přímo protichůdných, útočně nacionalistických až xenofobních.

VI. NOVODOBÁ RECEPCE

K p o j m u – Samotné dvojsloví „novodobá recepce“ (romantická, nacionalistická, z *fin de siècle*, nacistická a pod.), vyžaduje malou předběžnou poznámku. Platí o něm totéž, co o všech pojmech podobných (*adaptation courtoise*, dvorská epika ap.): po způsobu Linného binomické nomenklatury pomáhá utřít nabité poznatky; také proto se ve všech literárněhistorických příručkách ustálil názor, že novodobá recepce „bretonské látky“ začíná překladatelskými a editorskými počiny Johanna Jacoba Bodmera v polovině 18. století. Ve skutečnosti mají odmlky v mezidobí od pozdního středověku (další „linněovský“ pojem) hranice daleko méně zřetelné: například na konci 17. století napsal anglický skladatel Henri Purcell operu *Král Artur*, a nezůstal ve svém zájmu o starobylé *áventiures osamocený*.

J. C H . W a g e n s e i l – jeho německý současník – podal ve své *Buch von der Meister-Singer holdseliger Kunst* (Knize o láskebném umění Mistrů pěvců) na základě tehdy dostupných pramenů zprávu o hádankářském souboji učeného „Klingsohra“ s naším básníkem na Wartburce: když se první z nich vychloubá svými úspěchy ve všech školách zpěvu a táže se svého soupeře, odkud on, údajně „neučený tlachal“ (*swetzer/schweitzer*) a „laik“ (*loeye*, pojmenovaný už od dob Wirntových – str. 462) „čerpá svůj um“, musí vyslechnout odpověď, že „od Svaté Boží Trojice“ (*von Gott der Heiligen Dreifaltigkeit*) a „ze zvěstí Písma svatého“.

J. J. B o d m e r a C H . H . M y l l e r – Teprve zhruba půlstoletí poté (1753) v Curychu přebásnil Johann Jacob Bodmer (1698-1783) časomírou výbor z *Parzivala* pod názvem *Der Parcival, ein Gedicht in Wolframs von Eschilbach Denkart, eines Poeten aus den Zeiten Heinrichs VI.* (tedy asi ve sm. „báseň v duchu Wolframově [...] z časů Jindřicha VI.“; císař ovšem zemřel už roku 1197). Hned v prvém hexametru se ohlašuje „Múza, jež vládne všem Wolframovým dobrodružstvím“ a ve stejném duchu autor později (1778) přirovnává tvůrce grálského románu k Homérovi.

Zanedlouho potom (1784) začal jiný Švýcar, Christian Heinrich Myller, vydávat v Berlíně *Sammlung deutscher Gedichte aus dem XII., XIII. a XIV. Jahrhundert* (Sbírku německých básní ze XII., XIII. a XIV. století) a do ní zařadil (po *Písni o Nibelunzích* a Heinrichově *Eneité*) i „původní text“ *Parzivala* získaný Bodmerovým prostřednictvím. Zároveň vydavatel otiskl Hartmannova *Iwena* a Gottfriedova *Tristana*. Na podporu svého počinu editor vydal „akcie po třech luisdorech“; subskripci podpořili kromě mnoha jiných císař Josef II. a velkovévoda toskánský. Naopak celý počin odmítl Fridrich II.; když se s „Wolframovou pověstí“ seznámil, poznámenal, že podle jeho názoru „nestojí ani za ránu. Ve své sbírce knih bych takovýto miserální krám nestrpěl, nýbrž vyhodil“. Ludwig Tieck po létech šetrně podotkl, že přitom asi hrála roli „středověká němčina, které dnes nikdo nerozumí“.

J. G . H e r d e r – Jinak zájem o vrcholná díla dvorského básnictví postupně vzrůstal; příběhům o grálu věnoval pozornost (v korespondenci z r. 1774) nejen vůdcí duch tehdejší doby, Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), ale mnohem hlouběji se jimi zabýval Johann Gottfried Herder (1744-1803), jemuž nemohla nebýt blízká zvláště Chrétienova *bele conjointure* (viz str. 439) lidové a umělé tvorby. Ve 4. díle svých *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Myšlenek k filosofii dějin lidstva, 1791) si všímá velšského písemnictví a v jeho rámci zvláště příhod o králi Artušovi a rytířích Kulatého stolu, „ozdoby románového básnictví z doby po křížových výpravách“. Zejména zdůrazňuje jejich původ jako „lidových pověstí“, které se nakonec šířily do mnoha zemí; jmenovitě uvádí Anglii, Francii, Itálii, Španělsko a Německo. Za zbytečné autor sice pokládá ptát se, kdy přesně král Artuš žil, zato doporučuje zkoumat „základ, dějiny a vliv těchto pověstí“ na všechny národy v údobí „jejich rozkvětu“, a tak postavit ona díla „do patřičného světla“ jako jeden „z jevů lidství“, neboť to vše by se mohlo stát „dobrodružstvím slávyhodným, příjemným a poučným“.

Ú d o b í r o m a n t i s m u – Podnět nezůstal bez odezvy. Už ve svých přednáškách z let 1803-1804 se August Wilhelm Schlegel (1767-1845), nejprve universitní profesor v Jeně a od roku 1801 soukromý badatel v Berlíně, zabýval Wolframovým dílem a jeho bratr Friedrich (1772-1829) ho pak následoval (1812) před vídeňskými posluchači. První z nich také průkopnickými rozbory básníkova *Titurela* zdůraznil „skutečnou poesii“ dochovaných zlomků oproti „rýmovačkám“ jeho pokračovatele Albrechta.

Jedné z hvězd německého romantismu, E. T. A. Hoffmannovi, poskytl pak barokní průkopník wolframovské recepce J. Ch. Wagenseil základní

látku k příběhu se známým názvem *Der Kampf der Sänger* (Zápas pěvců, 1818). Autor sledoval předlohu natolik důsledně, že převzal i údaj o „švýcarském“ původu středověkého epika (mylně četl starobylé schweitzer, tj. Schwätzer, mluvka, jako Švýcar). Podstatné však zůstává, že svým dílem uvedl do pohybu další recepční tvorbu: posloužilo později mimo jiné Richardu Wagnerovi (*Tannhäuser*, 1845) a výtvarníkovi Moritzi von Schwindt (výzdoba Síně pěvců na Wartburce, 1853). Pohled na tuč okázanou fresku při návštěvě hradu (1857) inspiroval pozdního romantika Josepha Victora von Scheffel k cyklu básní *Frau Aventiure* (Paní Zvěst) s podtitulem *Lieder aus Heinrich von Ofterdingen Zeit* (Písně z dob Heinricha von Ofterdingen, 1863). Autor, mimo jiné zběhlý ve starogermaňtině, opatřil dílo komentářem, přiznačným pro další osudy novověké recepce německých medievalií: podle něho Wolfram patřil k umělcům zaměřeným na cizí (francouzské či románské – welschen) vzory v duchu feudálních vyšších vrstev, tedy odcizeným národním tradicím. Komentátor tak přispěl k řetězci dalších podnětů, laděných už výrazně nacionalisticky. Scheffelovi následovníci však brzy napravili nepatřičnost s „odcizeným“ Wolframem, a naopak jej začali v „duchu národních tradic“ s velkou slávou označovat za předního představitele „ryzáho němectví“.

Počátek novodobých wolframovských studií – K. Lachmann – Na půdě výslovně odborné platil ovšem za základní východisko časový údaj jiný, totiž 3. října roku 1819; toho dne měl před členy Královské německé společnosti v Královci Karel Lachmann přednášku nazvanou *Über den Inhalt des Parzivals* (O obsahu Parzivala). Událost se označuje za počátek novodobých wolframovských studií. Později (1820) týž medievalista vydal svůj průkopnický *Auswahl aus den Hochdeutschen Dichtern des 13. Jahrhunderts* (Výbor z hornoněmeckých básníků 13. století), jež tvořily (v úryvcích) literární památky *Wigalois*, *Iwein* a rozsáhlá část *Parzivala*, kterého editor, na rozdíl od jiných svých velkých současníků, „cenil nejvíce“ (naopak Wilhelm Grimm jej pokládal za dílo příliš „spletité“ a nacházel v něm „málo zábavného“). Dnes víme, že Lachmannův názor nakonec zvítězil, jako směrodatný pro téměř všechny další odborné soudy. V roce 1833 jeho úsilí vyvrcholilo prvním kritickým vydáním Wolframova grálského románu, jež dodnes platí za východisko pro jakoukoli práci s tímto textem.

Dalším významným parzivalovským badatelem se stal Albert Schulz, právník a původním povoláním správní úředník, který si pro své literární zájmy vysloužil nemilosť nadřízených, přestože svou tvorbu vydával pod pseudonymem San Marte; patřil k ní první překlad *Parzivala* do soudobé němčiny (částeč. 1833, v úplném znění 1836) a dále monografie *Leben und Dichten Wolframs von Eschenbach* (Život a básnická tvorba Wolframa z Eschenbachu, 1836, 1841). Brzy nato jej svým překladem následoval Karl Simrock (1842), takže znalost grálské a parzivalovské látky se díky nim začala v německé jazykové oblasti postupně šířit i do početnějších yzdělaneckých (uměleckých) kruhů. Mezi ně patřil také Richard Wagner. Čtyři roky před bayreuthskou premiérou jeho *Parsifala* (1882 – podle W-a *Parzivala*, oboje se

vysl. Parsifal) vydal téměř zapomenutý autor J. Prott svého *Parzivala a Liasse* jako „dramatický obraz duše o jednom dějství“, aniž se přirozeně mohl měřit s mistrovou „hou určenou pro posvátné jeviště slavnosti“ (*Bühnenweihfestspiel*).

P a r s i f a l R i c h a r d a W a g n e r a – Wagnerova opera znamenala snad nejvýznamnější předěl v novodobé parzivalovské recepci, a to jak po stránce kladné, tak záporné. Skladatel se s vrcholnou památkou dvorské epiky seznámil dík edičnímu počinu San Marteho během svého „starogermaňského léta“ (V. Mertens, 1986) v Mariánských Lázních roku 1845.

Pomineme-li prozatím skutečnost, že autor *Parzivala*, Wolfram, vystupuje jako jedna z postav už v opeře *Tannhäuser* (prem. 9. 10. 1845), vrátil se Wagner, tehdy už obdivovaný komponista, k námětu opět až po čtrnácti letech: v květnu 1859 se svěřuje Mathilde Wesendonckové (dopis z 29. 5.), jak ho přitahují „pravé nefalšované rysy pověsti“, ale jak ho zároveň „naprostě odpuzuje neschopnost“ středověkého básníka; skladatel mu zvlášť vytýká, že pojed svatý grál jako kámen a nikoli jako nádobu (*Schüssel*) při Poslední večeři Páně. Před kritikem neobstál ani hrdinův vztah k Bohu, nejprve nenávist a pak způsob, jak ji překonal. Také hlavní zápletka díla, základní otázka („Cím trpíš, strýče?“ – Pz. v. 795, 28), prý vyznívá „naprostě nevkusně“ a dokonce „postrádá význam“ (skladatelovy kritické názory na Wolframovo dílo jsou ovšem příznačné nejen pro Wagnera, ale obecněji pro tak zvaný „integrální humanismus“ /J. Patočka/; viz i dále).

Proto pisatel od „pošetileho záměru“, to jest zabývat se látkou blíže, až na další upouštění a teprve po letech (1865) načrtne vlastní návrh libreta v próze. Přestože mu Wolframův rozsáhlý dvorský román (24.8.10 v.) poskytoval bohatý zdroj podnětů, proslulý bayreuthský reformátor je mohl bez tak, tedy bez ohledu na všechny své výhrady k úrovni díla, využít pouze z malé části: stal se totiž (vědomě či nevědomky? a do jaké míry?) zajatcem žánru, rozumí se dramatického (operního), přesněji: zajatcem jeho dobových konvencí, zcela vzdálených například nekonvenční Goethově fauvovské *incommensurable production*. Původní básníkovo epické dějiště světa, rozprostřené od Španělska až po Indii a oživené více než sto postavami, nakonec omezil na necelou desítku sólistů v prostoru mezi dvěma hrady nad jedním údolím. Rozhodující ovšem zůstává, jak, s jakým výsledkem, se autor v tomto omezeném prostoru pohyboval.

Děj opery se otevírá „zrána pod grálskými hradbami“. Starý Gurnemanz se dvěma panoši očekávají příchod chorého krále Anfortase, jež může vy léčit jen „ryzí bloud, vědoucí skrze soucit“ (*durch Mitleid wissend – der reine Tor*). Přiválá Kundry (u W-a Cundrié), ve Wagnerově pojed krásná uhrančivá žena s vlajícími kadeřemi, a přináší pro nemocného hojivý balzám. Stařec pak svým mladým společníkům vypráví o tajemství grálu a o kouzelníkovi Klingsorovi: také on chtěl kdysi střežit nádobu (misku – *Schüssel*) s Kristovou krví i kopí (oštěp), vetknuté na kříži do Spasitelova boku, avšak nespřínil hlavní podmínce, podmínce čistoty. Postavil si tedy na protější straně hrad a aby se vyhnul dalším pokušením, připravil se o vlastní mužství; přesto ani potom u „posvátných strážců“ neuspěl, a aby se jim pomstil, poku-

sil se svádět je na scestí. Ve svých zahradách shromáždil krásné dívky i ženy, jimž nakonec padl za oběť sám vládce Anfortas, který se marně snažil čaroděje přemoci: v boji utrpěl zhoubnou ránu a přišel o posvátné kopí (oštěp).

Dříve než stařec dovypráví svůj příběh, objeví se postřelená labuť a zanedlouho i její lovec, Parsifal; nedokáže však pochopit, proč a čím jí ublížil. Také nedovede povědět nic o svém původu, vzpomene si jen na vlastní matku Herzeleidu (u Wolframa Herzeloisu), brzy se však doví, že nevědomky způsobil neštěstí i jí: žalem nad jeho odchodem z domu zemřela. Mladíkovi to sdělí Kundry, jež nepozorovaně naslouchala rozmluvě. Zpráva na Parsifala hluboce zapůsobí a starý muž podle toho pozná, že má před sebou vytouženého „ryzího blouda“, odvádí ho tedy na hrad. Tam však jinoch nesplní, co se od něho očekává, a roztrpčený Anfortas ho pošílá pryč: „Jdi si svou cestou!“.

Tato cesta ho zavede na Klingsorův hrad, ale tam hrdina odolá všem nástrahám rozkošnic, takže čaroděj musí nakonec donutit Kundry, aby se pokusila zopakovat svůj úspěch u Anfortase; krásná žena „bloudovii“ opět připomene matčinu smrt, způsobenou odchodem jediného syna, a poradí mu jak překonat tíhu „lítosti a viny“: měl by, stejně jako jeho otec Ga(h)muret díky Herzeleidě, „pozнат milostný cit“ a jeho pravý „žár“. Avšak svůdkyně svým „polibkem“ dosáhne právě opačného účinku: probudí v mladíkovi vzpomínku na Anfortasovu ránu, a tím mu umožní pochopit, co znamenají „muka lásky“. Hříšnice tedy neuspěje; přitom se dovídáme o prokletí, které ji provází: kdysi se posmívala Ukřižovanému, ale On na ni „obratil své oči“ a od té doby neštastnice bloudí světem, aby dosáhla odpusťení; doufá, že ho získá skrze lásku a že v pohledu svého milence spatří opět oči Kristovy. Parsifal přesto odolá, nezbývá tedy, než aby zasáhl Klingsor, mrští po mládenci kopím (oštěpem), to se mu však vznese nad hlavu, Parsifal učiní ratištěm znamení kříže a zlomí tak čarodějovo kouzlo; jeho honosné sídlo se promění v trosky.

Po dlouhém bloudění se bloud vrací tam, odkud vyšel. Pod posvátným hradem potkává zestárlého Gurnemanze, nyní poustevníka (kontaminace s Trevrizentem? – Pz. IX. kn.), přichází i Kundry kajícně nabídnout své služby grálu jako poselkyně. Mladík jí udělí svátost křtu, pak spěchá vzhůru, doteckem posvátného kopí ukončit Anfortasova muka. Král se uzdraví a jinoch převezme jeho úřad, přilétá bílá holubice, všichni padají na kolena a vzdávají Parsifalovi známý hold: *Höchsten Heiles Wunder: Erlösung dem Erlöser* (viz dále).

Už ze stručného obsahu vyplývá, že také rozměr postav se značně zúžil: především Parsifal, „ryzí bloud“ (1. děj.) schopný po chvilkovém „prožitku utrpení“ (*durch Mitleid wissend* – 2. děj.) zhosit se úlohy „zachránce“ („Spasitele“ – *Erlöser* – 3. děj.), postrádá jakékoli rysy hodné rytíře: u Wagnera zabije pouze labuť, vítězství nad Klingsorem dobude prostředky rázu duchovního, nikoli zbrojně, takže se z děje vytratil základní wolframovský motiv „rytířské viny“, to jest odpovědnosti za lidský život (smrt Ithera, Pz. v. 145, 7 a násl.).

Rovněž závěr opery s jejím hádankovitým veršem *Erlösung dem Erlöser* vzbuzuje rozpaky. Má znamenat „záchrana zachránci“ anebo „spásu Spa-

siteli“ (v češtině s malým či velkým S)? Podle souvislostí daných libretem patří tato slova nejspíše Parsifalovi: „bílá holubice se mu vznáší nad hlavou, Kundry klesne mrtvá k jeho nohám, Anfortas i Gurnemanz před ním poklekají a ostatní mu sborem holdují: *Höchsten Heiles Wunder*“ (zázrak nejvyšší spásy?/, blaha /?/, zdaru /?/), *Erlösung dem Erlöser*; také tady se nabízí několik významů, kromě zachránce nejen Spasitel, ale i Vykupitel a Meziáš; všechny, pokud se píší (v češtině) s velkým písmenem, označují výhradně Krista. Sloveso *erlösen* odpovídá našemu vysvobodit, vykoupit nebo spasit. Sporná (záměrně?) mnohoznačnost, dříve obecně odbývaná poukazem na nový rys ve Wagnerově tvorbě, to jest na „silný projev jeho náboženského citu“ (J. Krejčí, 1913), vyžaduje, zvláště po všech kataklysmatech našeho století, alespoň několik poznámek na okraj.

S Wolframem a s uměním jeho doby se Richard Wagner nevyrovnával v *Parsifalovi* poprvé. Ve své velké „romantické opeře“ *Tannhäuser*, s níž předstoupil před drážďanské obecenstvo při premiéře 9. října 1845, tedy v ovzduší předbřeznovém, zcela otevřeném náladám „revolučního roku 1848“, skladatel uvedl tohoto básníka na jeviště jako „přizpůsobivého umělce“, který se „klaní neplodným“ (*steril*) „představám“, sdíleným ve „společnosti, nakloněné obnovám starých rádů“ (J. Kühnel, 1979). Autor sám uvádí, že námět pro své hudební dílo čerpal „z lidové knížky o Venušině vrchu a z jedné prastaré písni“ (otiskli ji Achim von Arnim a Clemens Brentano ve svém proslulém, pro romantiky přímo programovém zpěvníku *Der Knaben Wunderhorn* /Chlapcův kouzelný roh, 1806-1808 – česky 1980, přel. J. Pokorný/). V jiných podáních se zaměňuje převeč *Tannhäuser* s Heinrichem von Ofterdingen, dalším odbojnškem proti danému „rádu“, a dá se říci i „proklatcem“; takový pojed vyznívá sice poněkud ahistoricky, zato zcela v souladu s dobovými recepčními evropskými proudy, hlavně francouzskými, zpětně opět značně ovlivněnými německou středověkou kulturou; právě ona se stala blízkou zakladatelskému duchu romantického hnutí paní de Staël, autorce díla *De l'Allemagne* (O Německu, 1810).

Příznačně pro pramen zvolený v našem případě se hrdina dopouští největšího hříchu nikoli „službou Venuši“, ale následnou „beznadějí“, zoufalstvím, tedy ztrátou víry. K ní přistupuje další významný posun: u jiných romantiků, kteří se námětem, tehdy velmi oblíbeným, zabývali (L. Tieck, E. T. A. Hoffmann), přichází pomoc v podobě přítele, přirozeně Wolframa, „vzorného básníka“ co do péče o duši; u Wagnera však může pomocí jen láska ženy, navíc korunovaná obětí.

Už v *Zápasu pěvců* (*Tannhäuserovi*) se tedy při „střetu protiv“ současně hlavní důraz přesouvá podezřele blízko k oné „čistotě“ a „neposkrvněnosti“, jež má a může vykoupit hříchy tělesných vášní. Ve Wolframově době se její význam nepopíral, ale ani nezdůrazňoval na úkor jiných, kladly se sobě naroveně (viz str. 411 n.). Zároveň se skladatel v díle snažil, jako po určitou dobu ve všech svých medievalích, „zachytit se stále niternější horoucnosti ducha němectví“ (1864).

V dalších desetiletích se však Wagner svému „horoucně milovanému“ německému středověku odcizil ještě podstatněji. V jeho *Parsifalovi* se sice nadále klade důraz na motiv čistoty - Klingsor, jedna z hlavních postav po-

svátné hry, se proto dokonce, jak víme, vlastní rukou zohaví – ale přitom se skladatel vzdálil mravům dvorského románu v čemsi velmi příznačném: z původního trestu za prokázanou nepravost, chápání navíc u Wolframa s humorným nadhledem (Pz. v. 657, 8 a násl., a zejm. 657, II), si vytvořil prvek účelový, nutný předpoklad k vládě nad grálem (nad světem?). Když naopak jeho nejvyšší kněz a král Anfortas povinnost čistoty poruší, vyslouží si za svůj prohřešek sice téměř stejně jako u Wolframa zásah ostřím „do stydkých míst“ (Pz. v. 479, II), přesto však opět s jedním rozdílem: místo rány zbraní pohanovou (Pz. v. 479, 13 a násl.), ovšem původem z tajemných, dalekých končin poblíž ráje (Pz. v. 479, 16), se objevuje jako nástroj odplaty (vlivem povrchovních kontaminací?) přímo kopí svatého Longina.

Za těchto okolností pak v pojednání Richarda Wagnera může grálského novináře zachránit už jen „ryzí bloud, vědoucí skrze soucit“, kterého Gurnemanz rozpoznal v Parsifalovi. Ke změně původní Wolframovy zápletky se skladatel rozhodl zřejmě ze dvou důvodů, a oba stojí za opakováné připomenutí: jednak se mu hrdinova otázka „Cím trpíš, strýče?“ (Pz. v. 795, 29) nezdála příliš „vkusná“, jednak ho k tomu nutila volba žánru, takže bohatě rozvinutý mnohohlasy epický příběh zúžil (musel zúžit) na historii nemocného krále a na pouhý čtyřuhelník postav.

Do jejího středu se tím dostává Kundry (další „svědná Venuše“, na rozdíl od *Tannhäusera* už bez ctnostné protihráčky Alžbety), a proto v příběhu obстоjí pouze ten, kdo se napříště ubrání jejím svodům, přirozeně opět v oblasti tělesné lásky. V našem případě to dokáže jen vítěz nad Klingsemrem jako výjimečná osobnost (ryzí bloud), která v nejvypjatějším okamžiku (při polibku) pochopí, v čem spočívají „muka lásky“, a tím procítí bolest Anfortasovy rány („Ta rána! Ta rána! Hoří v mé srdci!“). Odtud může pak už mnohem snadněji vést umělecky zdůvodnitelná cesta k závěru, v němž, podobně jako novozákonné „hříšnice“ (Máří Magdalena) Kristovi „lísala nohy jeho, a mastí mazala“ (Luk. 7, 38), učiní tak i Kundry Parsifalovi, načež on jako zachráncé (Spasitel?) vyléčí vladařovu ránu „týmž kopím, které ji způsobilo“, tedy kopím z Kalvárie (!?), a předtím navíc svědné kajícničci udělší svátost křtu.

„Je to ještě německé?“ ptá se Friedrich Nietzsche. „Nikoli, to co slyšíte, je Rím!“ (1888). Velký filosof se však mýlil, už když v sedmdesátých letech vytýkal svému bývalému „spríznenci volbou“, že „bezmocně klesá před křesťanským křížem“. Skladateli nešlo o „Rím“, ale o něco úplně jiného. Proto také původci kritického výpadu odpověděl s humorem – svůj parsifalovský text mu poslal (1878) s věnováním: „Věrnému příteli Richard Wagner, církevní radě“. Zažertoval si plným právem; pokud v posvátné hře hlásal nějaké náboženství, pak pouze náboženství své, osobní. Parsifal není obtížen žádným hříchem, neprochází tedy očistným pokáním jako Parzival Wolframův (Pz. IX. kn.), dokoncě ani milující bytost (bližní) za něho nesnímá (nemůže sejmout) prohřešky přímluvou v nebi jako za Goethova Fausta Markétka.

Přitom právě hlavní ženská postava prochází u Wagnera nejvýznamnější proměnou: z ošklivé vědmy, grálské posekyně Cundrië (Pz. v. 312, 26 a násl.) komponista učinil krásnou pohanku (Židovku?) zatíženou těžkým

hříchem: ona jediná také v dramatu může dospět ke skutečné vnitřní očistě. Obecně se uznává, že Wagner jako libretista postavu obohatil o některé další přesvědčivé rysy; za vzor mu zřejmě posloužily jednak Wolframa hraběnka Orguellousa (Pz. v. 508, 26 aj.), která svou fatální krásou uváděla muže do neštěstí, dále Siguna (Pz. v. 138, 17 aj.) jako osoba obeznámená s Parzivalovou (Parsifalovou) minulostí, a konečně již zmíněná biblická Máří Magdalena, hříšnice, jež vonnou mastí ošetřila Kristovy nohy. Skladatel tím sice podstatně prohloubil propast mezi hříchem a ctností, ovšem současně je omezil pouze na tělesnou žádost.

Naproti tomu v *Parzivalovi* se tělesná zdrženlivost neukládá všem, toliko některým členům grálského společenství, z mužů například nikoli panovníkům, ale jen jeho rytířům a strážcům, templánům (*templeise* – Pz. v. 444, 23); ani u panen na Mont Salvagi neplatí tento závazek bez výhrad (například Repanse de Joie se provdá za Vaire-Filse, Pz. v. 810, II a násl., a také matka Siguny, Joisiana, byla původně grálská panna – Pz. v. 477, 2 a násl.). Jinak středověký básník ve svém „románu světa“ vypráví celkem o více než deseti různých „příbězích lásky“, v podobách velmi rozmanitých a často i velmi světských (Antikonie). Wagner proti tomu staví důsledně zásadu askeze bezmála jako světový názor, dokoncě účelově velmi vyhraněný: má se stát předpokladem (duchovní) vlády nad grálem (nad celým lidstvem?).

Casto se poukazuje též na „soukromé“ příčiny, jež autora vedly ke zmíněným, poněkud zmateným „věroučným“ (světonáborovým?) závěrům. Proslulý hudebník, muž, jehož srdce po celý život trpělo četnými ranami hodnými krále Anfortase, se na sklonku šedesátých let seznámil s dcerou Theophila Gautiera Judithou (nar. 1846) a jejich dlouholetá korespondence, přerušená násilně až roku 1878, se přímo hemží vzájemnými „polibky a objetími“. V souvislosti s touto *femme fatale*, označovanou v pařížské společnosti přízviskem „Orkán“, skladatel, který se původně zabýval myšlenkou propůjčit své Kundry podobu „nahé, tizianovské Venuše“, nabízí teď další možnost, jak čist poslední verš jeho posledního operního díla: *Erlösung dem Erlöser*.

Revue Wagnérienne; Paul Verlaine – Wagnerův tvůrčí epilog vzbudil hned po premiéře velký ohlas jak v Německu, tak v jiných zemích. V Paříži se nejvýznamnější obdivovatelé slavného německého komponisty († r. 1883) od poloviny osmdesátých let soustředili kolem samostatné *Revue Wagnérienne* (Wagnerovská revue, 1885 až 1887). Wagnerianství (*le wagnérisme*), které si ve Francii udržovalo tradici od Baudelaireova kritického zájmu o *Tannhäusera*, vyvrcholilo v době, kdy tamní umělecký svět ovládla myšlenka hudebnosti, základ symbolistické poetiky, formulovaný známým Verlainovým výrokem o poezii jako o „hudbě slov“. Do *Revue Wagnérienne* přispívali příslušníci tehdejší básnické avantgardy, mezi nimi Villiers de l'Isle-Adam, Huysmans, Catulle Mendès, a především Mallarmé i sám Verlaine. V cyklu jeho osmi znělek na oslavu Mistrovu má jedna z nich přímo název *Parsifal*:

„Parsifal přemohl hřich, dívčí tlach, ten most k zábavným rozkoším zvolášť zralým pro půvaby chlapecy čistých těl, pokud je ještě vábí i drobná poprsí a milá žvatlavost.“

Přemohl vrchol krás, ženu, ten skvělý skvost hrdla a ramenou i něhy srdce, aby, na cestě za věší koristí sám tak slabý, žár pekla přemohl: jeho ctnost, dětská ctnost,

jej vedla s kopím, s tím, co protalo bok Páně, zpět, krále vylečit, schýlit se k jeho ráně, zachránit kněžskou stráž svatého pokladu,

té nádoby, kde žně krev přeslavná a pravá! Také cíl zlatý háv, znak božích obřadů i klenbu, k níž svůj zpěv dětský sbor pozvedává.“

Básník později svůj sonet zařadil do sbírky příznačně nazvané *Amour* (Láska, 1888) a už z nadpisu *Parsifal*, tedy se s a f, vyplývá, že se přihlásil k inspiraci operním dílem, a neprímo tak naznačil, co vlastně jej a ostatní francouzské umělce na skladatelově posvátné hře nejvíce vzrušovalo: jeho hudba. Na konečném výsledku se však podílí i přísběh, libreto; nicméně obecně uctívaný mág *Gesamtkunstwerku* dokázal své posluchače oslnit natolik, že ani neměli čas tázat se, co vlastně mínil tím Spasitelem či zahráncem, na závěr ovšem oslavovaným s hudební invencí, hodnou nejvyššího obdivu (do takových výšin, jakých geniální komponista dosáhl třeba v mezihré *Kouzlo Velkého pátku*, patrně nedospěl ani epik Wolfram).

Také v Čechách značná část naší kulturní veřejnosti přijímala (navzdory místnímu antiwagneriánství staromilců) *Parsifala* s obdivnou úctou; přivítala v něm i „silný projev“ hudebníkova „náboženského citu“ (J. Krejčí, 1913).

Zároveň se však u nás zakrátko (1884) po bayreuthské premiéře poprvé ozval kritický hlas zaměřený na rozpory mezi hudem a libretem, hlas podložený argumentací, k níž němečtí interpreti dospěli postupně až po mnoha a mnoha letech (viz str. 509-512); ve skladatelově rodné zemi se totiž zprvu jeho poslední opus hodnotil jako „velký obrat v tvorbě“ a „rozhodná hodina v životě“ obdivovaného operního reformátora, kterého „po-hansky divoké toužení“ doposud „poutalo ku zdání světskému“ (M. Graf, česky 1901 - přel. H. Svoboda).

Pouze na první pohled se bude leckomu zdát překvapivé, že zmíněný náš přední kritik Wagnerova *Parsifala* nevykazoval tzv. odbornost ani muzikologickou, ani literárněvědnou. Svou wagnerovskou stať napsal totiž v rámci obsáhlé práce *O studiu děl básnických filosofů T. G. Masaryk*. Její význam později přerostl hranice místní i časové, podobně jako jeho úvahy o fauvismu, s nimiž ostatně náš budoucí prezident tuto otázkou spojoval.

Novodobá parzivalovská recepce i wagnerovská tradice a wagneriánství vůbec patří k ožehavým kapitolám v dějinách evropské kultury od sklonku minulého století bezmála dodnes. Dá se dokonce hovořit o jakési meta-recepci parzivalovské (alias parsifalovské) látky, protože (kritickým) prostředníkem přístupu k Wolframově dílu se stal - a to v dobách pro novověké osudy medievalí nejpovážlivějších - většinou právě velký operní tvůrce, buď sám nebo vlivem svého odkazu. V tomto směru by se daly vyznačit s jistou nadsázkou dva hlavní proudy: jednomu věvodí wagnerián Paul Verlaine, druhému wagnerián Adolf Hitler. Přitom jeden nevylučuje druhého, neboť oba teží z různých hodnot skrytých v téma díle, první z jeho fenomenální hudebnosti, lyrismu, druhý z pokleslého diletantismu libreta.

W a g n e r i á n i , n a c i o n a l i s t é a n a c i s t é - Wagnerovo dílo včetně *Parsifala* se tak stalo součástí německé nacionalistické ideologie, jíž se zejména dobře dařilo v prostředí provinčního měšťáctví. V jednom z takových proslulých středisek „ryzáho němectví“, v Linci, se s hudebním odkazem obecně milovaného génia seznámil mladý student Adolf Hitler; tamní střední školu se mu sice nepodařilo s úspěchem dokončit, jeho náklonnost tím však neochabla, jako dvacetiletý se v místním divadle obdivoval *Lohengrinovi*, zanedlouho potom jej „probudil i politicky“ *Rienzi*, a stejně tak *Parsifal* pro něho znamenal už něco zcela jiného než „oslavu křesťansko-schopenhauerovského náboženství soucitu“; budoucí vůdce třetí říše z díla vycetl naopak „oslavu [...] ryzáho ušlechtilé (*adelig*) krve“ (podobně jako později Zdeněk Nejedlý - svr. str. 512).

Hitlera totiž spojoval s Wagnerem jeden důležitý rys, to jest onen sklon k diletantismu, u prvého očividný, u druhého odhalovaný postupně, a plně teprve v poslední době (pomineme-li dřívější výhrady některých prozíravých jednotlivců, kromě T. G. Masaryka mezi nečetnými jinými Friedričha Nietzscheho, a na rozdíl od něho zcela nestranného Thomase Manna - viz str. 485).

Jak skladatel, tak budoucí diktátor přitom zároveň patřili do rodu velkých mágů, první jím byl v hudebě, druhý přinejmenším v sociální (davové) psychologii: „Umělce Wagnera shledávám proto tak velkým, protože ve všech jeho dílech je přítomen hrdinský národní duch“ (*das heldenhafte Volkstum*), tedy „němectví“ (*Deutschum*); na jednom stranickém shromaždišti v Norimberku se Hitler veřejně vyznal přítomným soukmenovcům, že za své vzory pokládá Martina Luthera, Fridricha II. a Richarda Wagnera pro jejich „život hrdinský proti všem všech“ a přesto „zakončený vítězstvím“.

Pro většinu potomků a nemálo následovníků proslulého operního revolucionáře se tedy stal den vůdcova „převzetí moci“ (1933) velikým svátkem. Skladatelův syn Siegfried se sice do své smrti (1930) snažil držet od nacistů jakýsi odstup, na rozdíl od své choti Winifred, původem Angličanky, která patřila k Hitlerovým „parádním ženám“ (*Paradefrauen*) a s níž si nový muž číslo jedna v říši tykal. Právě ona měla nemalý podíl na tom, že pověřil Bayreuth službou, hodnou jen vyvolenců, to jest *Steigbügelhalter-Funktion* (*officium stratoris et strepae*), tedy lenní povinností přidržet pánovi uzdu a třmen, podobnou úsluze, již prokázal králi Guntherovi bájeslov-

ný Siegfried (NL sl. 397, čes. 1989), anebo papežovi císař, jmenovitě Fridrich Barbarossa, u nacistů velmi oblíbený; termín tedy zároveň patří k „párádním“ příkladům tehdejší novočeři.

Pravověrní „národně uvědomělí wagneriáni pomohli Hitlerovi do sedla ideologicky, právě tak jako velkoprůmyslníci finančně“ (E. Hanisch, 1986). Skladatelův nenaplněný sen z roku 1871 o společné cestě umění a moci (viz str. 483) se stal roku 1933 skutečností, ovšem za nemalou cenu: namísto, případně vedle, obvyklé Mistrové uctíváné zpovědi *Mein Leben* (Můj život) se za výklady baureuthských knihkupců objevil Vůdcův *Mein Kampf* (Můj boj) a v ulicích i v hledišti se během slavnostních her kromě kulturních zanícenců – pokud už nezvolili exil – začaly černat postavy „rasově čistých“ (*rassenreinen*) řízných blondýnů v uniformách SS. Později, za války, převzala dohled nad provozem festivalů i DAF (Deutsche Arbeitsfront – Německá fronta práce) a zalidnila posvátný chrám umění nám dobře známými tak zvanými zájezdovkami pracujících soukmenovců a frontových vojáků. To už ovšem pozvolna nastával soumrak nacistických bohů a úměrně tomu ustupoval do pozadí Wagner před druhým z Hitlerových oblíbenců, „starým Fritzem“ Fridrichem II.), geniálním strategem neuvěřitelných vítězství.

W a g n e r ě v g r á l s k ý h r d i n a p o r o c e 1 9 4 5 – Po kapitaci Německa se věci začaly pozvolna opět uvádět na pravou míru, a také o postavě grálského hrdiny se už psalo podstatně jinak: totiž jako o „nemotorném ideálním obrazu plného člověka“ (*Vollmensch*) „zneužívaném ve třetí říši“ (M. von Brück, 1946). Ještě před několika léty (1994) prohlásil skladatelův pravnuk Gottfried Helferich Wagner (nar. 1947), že jeho předkové jsou „spoluzodpovědní za vývoj, který vedl z Bayreuthu přes Terezín do Osvětimi“, že ani „*Parsifal* není prost nacistického obsahu“ a že „kulturní náplň Bayreuthského festivalu by se měla změnit“.

Za témhř obrazoborecký přístup k interpretaci Wagnera na úrovni umělecké se dá označit „filmová adaptace“ *Parsifala* v režii Hanse Jürgena Syberberga (1981/2), natočená na základě dokonalé hudební nahrávky a vybavená po obrazové stránce až provokativně odvážnou symbolikou (nacistické standarty v Klingsorově sídle ap.). Podobný rukopis má už režiséřův předchozí (sedmihodinový) *Hitler – ein Film aus Deutschland* (Hitler – film z Německa) rovněž doprovázený hudbou geniálního komponisty. Celkové pojetí obou děl vyvolalo natolik velké rozpaky, že například i jinak obvykle „nekonvenční“ Susan Sonntagová se o něm vyjádřila jako o „rozředěném wagneriánství se stopami zloby“ a „s přídechem kulturního vandalismu“, jiní (John Deathridge, Günther Metken aj.) se omezili na nezávazné a velmi opatrné referáty. Naopak francouzská kritika přijala dílo velmi kladně (Louis Seguin, 1982).

Zdrženlivé stanovisko k Wagnerovu libretu, a tedy k celé jevištní konцепci jeho *Parsifala*, zaujímá však dnes už většina současných vědců (například Marianne Wynnová /1983/, Ulrich Müller /1986 a 1989/ i další).

Skladatel zbavil Wolframův příběh „historických souvislostí“ a dospěl až „k asketické mystice odříkání, kterou Artuš se svým dvorem naprostě po-

míjeli“ (K. Grubmüller, 1986). Přechází-li se „z výstřednosti do výstřednosti, dostávají se do pohybu samy základy kulturní společnosti, míra a úměrnost, s následky dlouhodobě neblahými a těžko léčitelnými“; Wagner totiž tím, že zbavil Wolframovo dílo příjemnějším „dvou rozměrů“, jimiž se tu míní artušovský svět Kulatého stolu a svět Orientu, „vytvořil z Parsifala už od počátku hry osobou vyvolenou“, se všemi předpoklady pro to, aby se na příště mohla stát „nositelkou nových poselství“, které se pak snadno daly spojovat s různými „áriosofickými představami“, takže „Parsifal-ryzí bloud“ nakonec povýsil až na „německého Krista [...] s případným poukazem i na vítězného Vůdce“ (*siegreichen Führer* – U. Schulzeová, 1986).

Zájem současných interpretů se soustřeďuje především na pověstný „závěrečný verš libreta, *Erlösung dem Erlöser*“. Přestože nikdo z badatelů k jednoznačnému výkladu nedospěl (a ostatně ani dospěl nemohl), nabízejí se několikeré náměty k úvaze, jež shrnuje P. Wapnewski (1986) přibližně takto: jednak lze citovaná slova vztahovat výhradně na Parsifala, případně na grálské společenství mužů, osvobozených od hříšné nadvlády těla svou důslednou odříkavostí. Také se přirozeně nedá vyloučit, že spasitelem (Spasitelem) se míní sám Kristus; řada značně výstředních a rozumovou argumentací nepodložených Wagnerových výroků i náznaků totiž opravňuje k domněnce, že skladatel chtěl osvobodit křesťanství od jeho semitských (rozumí se starozákonních) základů; zabýval se například raně křesťanským myslitelem Markionem ze Sinopy (2. stol. po Kr.), gnosticky zaměřeným hlasatelem přísné askeze, který důsledně rozlišoval mezi Bohem starozákonním (*malorum factorum et bellorum concupiscentem* – tedy: tvůrcem zla, duchovním válek) a mezi Kristem chápánym jako *bonus Deus* (Bůh dobra). Pak by mohl (podle R. W. – sr. C. Wagnerová, 1880) platit vzorec: Titurel – Bůh Otec, Anfortas – Kristus a Parsifal – představitel ryze duchovního pravku v Trojici, vysvětlované sice už ve středověku podobným způsobem mnohokrát, od Wolframa (Pz. v. 471, 17) až po utopické vize Ioachima de Flore (viz str. 469 n.), ovšem na naprostoto odlišné myšlenkové úrovni.

Pro úplnost dodejme, že se nevylučuje ani možnost chápát dílo jako poslední výkřik romantiky v její už dekadentní touze po smrti a nicotě, tedy i ve sterilitě asketů (jako způsobu vykoupení? M. Molinari, 1985). Naproti tomu velmi pravděpodobný se zdá osobní Wagnerův pokus stát se skrze svůj tvůrčí čin spasitelem umění.

V současných interpretacích *Parsifala* se naopak značně zpochybňuje autorova snaha tímto způsobem zopakovat svou úlohu „obnovitele“ středověku, tím méně středověku německého, germánského (P. Wapnewski, 1979). Důvod posunu oproti jeho starší tvorbě se zřejmě týká změny politických poměrů: skladatel se s novým Bismarckovým císařstvím (1871) nejen neztožnil, ale svého soukmenovce nejednou častoval stejně břitkou kritikou jako třeba Francouze. Od „Železného kancléře“ se odvrátil zřejmě proto, poněvadž nenaplnil géniovou představu o říši Němců jako o říši umění, přirozeně především Wagnerova.

Podobnou rozporuplností se vyznačuje i hudebníkův pověstný antisemitismus. Na jedné straně shledáváme, že ve svém pamfletu *Das Judentum in der Musik* (Židovství v hudbě, 1850) dospěl až k denunciantskému doplň-

ku (1869) o „židovském původu“ nenáviděného kritika Eduarda Hanslicka, naproti tomu však víme, že Nietzscheho švagroví odmítl (1881) podepsat protizidovskou petici s odůvodněním, že „současný antisemitismus mu je cizí“. Skladatel se totiž spíše opíral o protizidovské nálady původem středověké, rozšířené přinejmenším od I. krížové výpravy (1096), jejíž účastníci viděli v pogromech jen odplatu za to, že „Židé ukřížovali Krista“. K ní přistupoval poukaz na židovské „lichvářství“ velmi blízký komponistově nevraživosti vůči „světu peněz“, zosobněnému v postavě Albericha z *Prstenu Nibelungů*. Také Kundry se dá snadno vykládat jako neštastnice židovského původu, postižená ahasverovským údělem.

Pojem antisemitismus se objevil teprve pár let před premiérou Wagnerovy „posvátné hry“ (W. Marr: *Der Sieg des Judentums über das Germanentum / Vítězství židovství nad germánstvím*, 1879), a to za sociálních, ekonomických i politických okolností, které vyvolávají potřebu vymezit jej vůči různým jiným projevům nepřátelství k Židům, známým ostatně od pozdní antiky: sám Wagner měl osobně mezi Židy dobré přátele, avšak v obecné rovině se vyjadřoval na úrovni nesporné xenofobie („Takový Žid jedná úplně jinak než my Němci, on ví, že jim patří svět, my jsme *deshérités*“ / t.j. vyděděnci/, 1878). Vyděděnci se ovšem začali o své místo na slunci brzo tvrdě hlásit: na jejich nárocích spočívala za císaře Viléma II. říšská zahraňení politika „světového obzoru“ (*Welthorizont*, 1896).

Wagner velmi často a rád teoretizoval, ale k teoretické práci mu mnohé chybělo, především systematicnost a profesionální důslednost. Na obojí upozornil už T. G. Masaryk (viz str. 511) a současný badatelé pouze doplnili značně široké pole působnosti, jím popsané: skladatel se vyslovoval nejen k židovské otázce, ale i k nedostatkům v trestním soudnictví, k nepřiměřené ochraně kapitalistů a jejich majetku i k ruskému nihilismu (s nímž cítil značnou sprízněnost), ještě na sklonku svého života (1880) dával na jeho své výhrady k „zhoubnému kolonialismu“, jednomu z pilířů pozdější říšské velmocenské politiky, a dokonce se posmíval pruskému militarismu. Kromě toho se zabýval gnosticismem, medievalistikou i teologií, často na základě pramenů rozličné hodnoty. Věnoval rovněž pozornost filosofii, zejména Arthuru Schopenhauerovi, nemluvě o skladatelových shodách a pozdějších neshodách s Friedrichem Nietzschem; mimochodem jejich nikoli nevýznamnou příčinou se údajně stala Wagnerova indiskrétní informace, kterou poskytl filosofovi lékaři o pacientově sklonu k onanii, „tehdy mylně pokládané za zdraví škodlivou“ (D. Borchmeyer, 1986).

Taková pestrá paleta zájmů, leckdy povrchních, neplatí v uměleckých kruzích za nic výjimečného ani nepatřičného, Gérard de Nerval i Guillaume Apollinaire dokázali ze zdrojů mnohdy velmi podobných (gnostici, „tajná učení“ atd.) vytěžit velké hodnoty, plné tvořivé obraznosti, ale u těch také zůstalo. Wagnerova činorodost nicméně takovéto záliby v různých *curiosité* přesahovala a za její hranicí se stávala nebezpečnou. Přesvědčují nás o tom další osudy jeho díla.

Geniální skladatel totiž, jak víme, přinejmenším na další tři generace ovlivnil parzivalovskou recepci i v širším měřítku. Odvážíme-li se pokusu sledovanou tvorbu v onom údobí utřídit, pak lze uvažovat opět o dvou

hlavních proudech: v jednom z nich vystupuje čím dál tím více do popředí „ideologie“, jejíž zárodky se objevily ve skladatelově posvátné hře, lépe řečeno v jejím libretu, neboť právě tam snadno nalézali další podněty nejen přívrženci či souputníci německého nacionálního socialismu, ale i (nacionální) konzervativci, případně hlasatelé pangermanismu, a konečně nacisté.

Druhou část, pomineme-li velkou míru bystrozraku vůči géniovým temným místům, zřejmou už v dobové karikatuře (např. v anglickém *Punch* /1867/, francouzské *L'Éclipse* /1869/, v *Kikeriki* /1883/ a v mistrných grafikách J. Blasse /1891/), tvoří kruh osobnosti počtem nevelký, zato významem nejvíce důsažnější: v rovině tvůrčí je to především T. S. Eliot a jeho *Wasste Land* (Pustá země, 1922), v rovině kritické zvláště Th. Mann (*Leiden und Größe Richard Wagners /Utrpení a velikost Richarda Wagnera*, 1933) a před ním L. N. Tolstoj ve svém eseji z roku 1898, kdy v odesvě na moskevskou inscenaci *Siegfrieda* označil skladatele za vzor prázdného kouzelníka jeviště, nadaného hypnotickou silou. Thomas Mann byl za svou kritiku jako „neněmeckou“ bezprostředně po Hitlerově „převzetí moci“ postaven na pranýr podpisovou akcí (za účasti, mimo jiných, Richarda Strausse a Hanse Pfitznera), kterou spisovatel označil ve svém deníku (19. 4. 1933) za „bídácký“ dokument, na jehož základě dospěl k rozhodnutí nevrátit se do třetí říše. Masaryk oba své názorové blížence předstihl časově o mnoho let, pozdějšího z nich, třebaže v soudcích mnohem shovívavějšího, dokonce o půlstoletí.

Další podoby parzivalovské (artušovské) recepcí; Alfred Tennyson a T. S. Eliot - K osobnosti, jež vycházely ve svých recepcích převážně přímo ze středověkých podnětů, anebo je pod wagnerovským povrchem odkryvaly, patří, vedle francouzských básníků sdružených kolem *Revue Wagnérienne* v čele s Verlainem a Mallarmé, „poslední romantik viktoriánské Anglie“, básník Alfred Tennyson, který vyhradil ve svém díle významné místo jak grálské, tak artušovské látce; jeho *The Idylls of the King* (Královské idyly, 1859-1885), jimž předcházel zlomek *Mort d'Arthur* (Artušova smrt, 1842), vznikaly podle oka mžité autorovy inspirace, nikoli tedy podle sledu líčených událostí. Vcelku však vyjadřovaly základní hodnoty středověkých předloh, především francouzské *Vulgáty*, to jest ideál rytířské služby Kristu a panovníkovi, zařazené na upřímné víře, tragicky otřesené zprávou o královinně poklesku; jedna část cyklu má název *Guinevere*, jiná pak *The Holy Grail* (Svatý grál), který se rytíři marně snaží najít. Soubor veršů, jehož první číslo pochází ještě z údobí před Wagnerovým *Tannhäuserem* a poslední po jeho *Parsifalu*, se dočkal velkého úspěchu, neboť zcela odpovídala dobovému ovzduší a tehdejším (viktoriánským) obecně uznávaným hodnotám. Jejich jistou protiváhou se stala neméně oblíbená utopická parodie Marka Twaina, satirický román *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* (Yankee z Connecticutu na dvoře krále Artuše, 1889).

Základní význam pro literaturu našeho století má dílo Thomase Stearnse Eliota známé u nás pod jménem *Pustá země*, nebo *Pustina*. Téměř třicet let předtím (1894), než T. S. Eliot vydal svou *Pustou zemi*, Jessie L. Wes-

tonová zveřejnila Wolframova *Parzivala* ve svém anglickém překladu, jež hož průkopnický význam stvrdila studiemi o románu středověkého autora. Obojí mělo na básníka „zázračného roku“ evropské poesie (*annus mirabilis*, 1922) velký vliv: o přímých podnětech se nepochybuje, na jejich základech pak došlo v „kubistickém prostoru“ (M. Hilský, 1994) k tvůrčímu činu, jenž předznamenal další osudy moderního básnictví. Pustou zmí se míní Evropa po první světové válce, sled nejrozmanitějších obrazů, města, zahrady, a dále pouště, moře, prostředí současné „historická i mytická“, kde se člověk snaží nalézt svůj grál. Tudy vede cesta vyvolaná touhou hledat zázračný cíl. Závěrem se ovšem ukáže, že grálská svatyně (kaple) zeje prázdnou.

I když Eliotovy zmínky o askezi a její očistné síle naznačují jistý ohlas „ideologisovaného“ wagnerianství (zdůrazněny navíc tím, že chybí důraz na základní očistný prvek wolframovský, lásku k bližnímu), stala se *Pustá země* inspirací pro celé generace; obrovské, téměř nevyčerpateльнé množství ohlasů filosofických, historických, kulturně-historických, literárních, i dalších reálií, náznaků a narážek čeká ještě větším dílem na své vykladače.

T h o m a s M a n n – Osobitě a nejednoznačně pojmenovala středověká literární tradice tvorbu Thomase Manna. S dílem Richarda Wagnera se sice na jedné straně kriticky vyrovnal způsobem, který měl pro romano-pisce závažné politické důsledky (viz str. 485), zároveň však v jeho prózách mnohé ze skladatelových podnětů zanechal zřetelné stopy, zejména obdivuhodná „síla“ sloučit v jedno zdánlivě „neslučitelné“ (alespoň z pohledu doby), tj. „mýtus a psychologii“; spolu s pověstnou *décadence* se zrcadlí jak ve spisovatelově *Tristanovi* (1903), tak v *Krví Wälzungů* (1906), *Smrti v Benátkách* (1912) a, pokud jde o techniku *leitmotivu*, i v *Buddenbrookových* (1901). Přesto se autor dokázal (v eseji *Leiden und Größe Richard Wagners*) vůči velkému mágovi hudby nakonec „vymezit“ (U. Müller, 1986): jeho nejznámější medievalium, román *Der Erwählte* (Vyvolený, 1951; česky 1974, přel. J. Fučíková), vychází sice navenek z Hartmannova *Gregoria*, ale za nepopiratelný se pokládá ohlas Wolframův (H. J. Weigand, cit. podle H. Eichnera, 1961), už pro základní směr hrdinovy cesty od hříchu k pokání a milosti, jíž se *vyvolenému* nakonec dostane spolu s právem usednout na stolec, v mnohem blízký grálskému, to jest na stolec papežský. Avšak ani s druhým základním parzivalovským motivem, s motivem „blouda“, se, alespoň podle J. M. Meletinského (česky 1989, přel. J. Žák), Thomas Mann nemínil: když v *Kouzelném vrchu* (1924; česky 1935/1936, přel. J. Fučíková, P. Levit a J. Zahradníček) nazývá Hanse Castorpa „prostým mladým mužem“ a „zhejčkaným mazánkem, naráží tím na jeho podobnost s Parsifalem“ (anebo spíše s Parzivalem? Srv. zejm. Pz. v. 117, 15 a násled.).

Týž interpret s oprávněným kritickým odstupem zaznamenává pokusy nalézt podobné shody v díle Franze Kafky, například „všechny jeho hrdiny“ pokládat za parzivalovské (K. Weinberg, 1963 – podle jeho „naprostě nepodložených výkladů“ prý králi Anfortasovi odpovídá Klamm /ze Zámku/ a Titorelli /z Procesu/, v jiných souvislostech se poukazuje na údajnou „asociaci“ Titorelli/Titurel). Naproti tomu se připouští opráv-

něnost (mezi badateli častějších) „srovnání“ Kafkových próz s *Parsifalem* (sic) jakožto typickým příkladem středověkého románu hledání.

F i n d e s i è c l e , p a n g e r m a n i s m u s , t ř e t í ř í š e – K problematice novodobé recepce přistupuje obecněji opět Ulrich Müller (1986) a stanoví pro ni čtyři „základní typy“: produktivní, kdy středověké „látky, díla, téma i autoři se zpracovávají tvůrčím činem jako dílo nové“ (R. Wagner, T. S. Eliot ap.) a především z tohoto hlediska si zaslouží pozornost. V druhém případě, u tvorby reproduktivní (například hudební interpretace středověkých skladeb nebo renovace architektonických děl), se posuzuje naopak míra autenticity. Třetí typ, odborně vědecký, spočívá ve snaze středověká díla zkoumat a vysvětlovat, nikoli však zkreslovat, jak se často stává nejen u některých příliš originálních nebo odvážných výkladů, ale hlavně v případě čtvrtém, pro dvacáté století mimořádně důležitém, to jest při recepci „politicko-ideologické“. Středověká téma slouží politickým účelům velmi často, v tom směru „se užívají“ různým způsobem, tedy i literárním; každý současný badatel by se proto měl ze svého odborného, či dokonce „světonázorového“ (*weltanschaulich*) hlediska cítit povolán k tomu, aby takovéto dílo „zhodnotil jak historicky tak ideologicky“.

K témtu závěrům vědců z německé jazykové oblasti nedospěli snadno, předcházelo jim dlouhé údobí pojmenované pozitivistickým (pseudopozitivistickým?) odstupem, a jemu zas naopak celá desetiletí s vysokým výskytem soudů nekriticky poplatných různým ideologím. Wolframovský znalec a uznávaný překladatel Friedrich Knorr prohlásil (1940), že „velkolepé postavy“ Wolframových „knížat, rytířů a žen, právě tak jako autorova pojetí“ (*Auffassungen*) „vlády, pořádku, rytířství a křesťanství ve službách velké věci, to jest říše, vytryskly z jeho německého srdce a musí žít tak dlouho, dokud německá srdce budou být“.

Interpretův slovník má kořeny už v dobách na přelomu století, kdy se začala vytvářet novořeč s vlastními (novými a částečně staronovými) pojmy, od „říšské myšlenky“ (*Reichsgedanke*), „nordické“, případně „árijské rasy“, včetně „áriosofie“ jako samostatného vědeckého (?) oboru, dále „krev a půda“ (*Blut und Boden*), *Volkstum* (národní duch, národní svéráz atd., srov. např. heslo „*Ein Volk, ein Reich, ein Führer*“), *Deutschtum* (asi ve smyslu německví, německost), *Sudetendeutschtum* (sudetští, sudetoněmectví, termín běžně užívaný teprve přibližně od konce 1. světové války) a *Nationalsozialismus* (národní socialismus), až dokonce po *Nationalbolschewismus* (národní bolševismus, s vlastním programem Velkoněmecké Republiky Rad /*Großdeutsche Räterrepublik*/ návazně na středověký stavovský stát). Ve všech případech se tak dělo s poukazem na (slavnou) národní minulost a na její kulturní dědictví, nejdoucí se zvláštním zřetelem k Wolframovu *Parzivalovi*.

Ve zmíněném duchu vznikaly početné práce jak odborné, tak tvorba literární v užším slova smyslu, se silnou dobovou odezvou, která dozínává, byť jen torzovitě, dodnes. Kupříkladu hudební vědec Alfred Lorenz-Gotha chápá Parzivala (*Parsifala*) jako nietzscheovského „nadčlověka“ (*Parsifal als Übermensch*, 1902), který klade soucit do souvislosti s tvrdostí, a nikoli s „dekadentní ctností“, neboť „tvrdost“ prokáže ten, kdo sice

„s účastí a soucitem“ poznal, co je utrpení, ale přesto po cestě hrdinských skutků pokračuje dál.

Hans Paul von Wolzogen, autor díla s příznačným názvem *Deutscher Glaube* (Německá víra, 1909), našeho hrdinu zase vykládal jako představitele německého křesťanství a německého Boha, příznačně v návaznosti na staro-germánské tradice, též v souvislosti s pojmem *furor teutonicus*, to jest zuřivost (bojechtivost) germánských Teutonů, později obecně Němců (dvojsloví se jinak používá už od 1. stol. po Kr., a to v kladném i v záporném smyslu); ohlas tohoto pojetí se projevil ještě na sklonku šedesátých let (viz str. 445). *Německou víru* pak Wolzogen spojuje, politicky v imperialistickém duchu, s představou „grálského rytířství na všech cestách světa“.

Pozoruhodné místo mezi vykláдаči Wolframova díla zaujímá áriosof Jörg Lanz von Liebenfels; pro něho svatý grál znamená „mystérium árijsko-křesťanského rasového náboženství“ a jeho strážci *templeisen* (templáni, Pz. v. 444, 22) pak dokonce ztělesnitele árijského pra-náboženství (*Ur-Religion*); naopak Malcreature (Pz. v. 519, 17) se tu chápe jako představitel nižší rasy. Své názory zmíněný učenec otiskl ve Vídni (Ostara 69, 1913) a k jeho čtenářům patřil velký obdivovatel parzivalovství, Adolf Hitler. Vliv tohoto osobitého rakouského myslitele na ideologii německého národního socialismu se stal v poválečné době předmětem soustředěného badatel-ského zájmu (Joachim Beser, 1950; Wilfried Daim, 1958; Werner Maser, 1973; Brigitte Hamannová, 1999 aj.).

Ve dvacátých letech pěstovala wolframovskou „národně konzervativní“ recepci především generace narozená ve druhé polovině, popřípadě v poslední třetině minulého století: Wilhelm Stapel (publikoval ještě po 2. světové válce, svr. str. 447), Artur Moeller van den Bruck a další. Pro ně básníkův grálský příběh představoval „píseň o „Nové říši““ („das Lied vom „Neuen Reich“) a obraz „toho skrytého Německa“ („dieses geheimen Deutschlands“ – J. Kühnel, 1979), později, alespoň na necelé dvě desetiletí, proměněné ve skutečnost; právě tak poklad Nibelungů (svr. NL sl. 1134 a násł.) jim zobrazoval „hlubinu německého utrpení“ (ibid.). Moeller, blízký Ernstu Jüngerovi s jeho vojáckým nacionalsocialismem, chápal Wolframovo dílo jako důležitý krok od pouhé germánské bojovnosti „k novému odůvěvnělému rytířství“, kde se spojila vjedno původní „etika boje“ s pozdější křesťanskou „etikou lásky“, vstříč možnosti bud’ „v této jistotě najít nové pevné místo“, anebo „v životě ztroskotat“. Moeller tedy nahlíží grál sice jen z úhlu etiky osobní, ale, příznačně pro německé „bytí“ (*Wesen*) zároveň též v obecné rovině: „hrdinův tragický život“ ztotožňuje „s německým osudem podobně jako příběh Faustův“ (1935).

Odtud pak není daleko k tehdejším ideologiím a programům výrazně politického rázu, nejen národně socialistickým, ale i „národně bolševickým“: hnútí tohoto názvu činné od roku 1919 (se samostatnou kandidátní listinou ve volbách) se těšilo velké náklonnosti v kruzích krajní pravice. Právě tak pro vůdčí osobnost „revolučně socialistické Černé fronty“ (*Schwarze Front*) Otto Strassera (1897), představitele radikálního nacionalsocialismu, za války důstojníka a na čas člena NSDAP, znamenal návrat „k duchu středověku“, návazně na některé proudy romantického hnutí z po-

čátku 19. století, a současně záporný postoj k idejím francouzské revoluce z roku 1789. Programovou chválu si naopak vysloužilo stavovství a řemeslnické spolky (cechy), včetně dob, kdy se zakládala města i „osídloval východ“ (*Ostsiedlung*). Z toho pak politicky vyplýval požadavek hospodářské soběstačnosti, nezávislosti na světovém obchodu, příklon k zemědělství a tak dále. Řada prvků se tu shoduje s bolševismem leninského a stalinovského typu, počínaje systémy různých rad (sovětů), velkoněmeckých, dělnických a jiných, až po „budování socialismu v jedné zemi“.

Také Wagnerův zet' a obdivovatel jeho díla jako „vrcholného projevu árijské rasy“, Houston Steward Chamberlain, původem z anglické aristokratické rodiny, literární kritik, autor četných historicko-filosofických úvah, a rovněž oblíbené *Pohádky o Parzivalovi* (1923), se snažil prokázat tvořivou sílu nordického ducha na příkladu „středověké gotiky“, kterou shodně s Moellerem a dalším obdivovatelem prapůvodního němectví, autorem knihy *Der Untergang des Abendlandes* (Zánik Západu, 1923) Oswaldem Spenglerem, pokládal za období klíčové pro rozvoj „germánské kultury“. Ve výčtu jejich významných „kontur kolem roku 1200“ se uvádí opět „počátek městského života“, dále „výroba papíru, rozvoj matematiky, přírodních věd, universit, filosofie, architektury, konec otroctví, a tím i zřejmý zřetel na lásku k bližnímu“, základní předpoklad pro „rozvoj demokratického myšlení“. Podstatný nedostatek tohoto přístupu k hodnotám, převážně nesporným, spočívá v jeho nesoustavnosti a účelovosti. Právě odtud čerpali nacionalističtí politikové své naprostě anachronické, ahistorické podněty pro programy, kde se hlásá obnova lenního porádku v „organickém“ stavovském státě jako vrcholný projev „německé demokracie“.

Podobně se pod (světo)názorovým praporem středověku, a často přímo rytířství a grálu, rozvíjela původní tvorba, dnes sice převážně pozapomenutá, avšak ve své době nejen velmi oblíbená, ale i uznale hodnocená.

Zemitému národovectví (*Volkstum*) v ovzduší (venkovského) domova jako protiváhy odlidštěného města a zároveň lásce k slavné minulosti věnoval tvůrčí zájem spisovatel Friedrich Lienhard kromě jiného v dramatické básni *Heinrich von Ofterdingen* (prem. 1903), první části trilogie *Wartburg*, a pak ve své rozsáhlé veršované skladbě *Parzival und der Bürer* (Pz. a kajícník, 1912). Náš hrdina tu opět vystupuje jako silný jedinec, který se chystá změnit svět. V samotném grálu autor vidí, rovněž shodně s většinou dobových Wolframových obdivovatelů, výraz „německé niternosti“.

Naproti tomu Erwin Guido Kolbenheyer, člen pruské *Dichterakademie* (Akademie básníků), a také mj. laureát Státní ceny ČSR za rok 1927, napsal svůj *Montsalvasch* (1925) jako „román pro individualisty“, ovšem ve smyslu polemickém: každý jednotlivec se totiž má podřídit „duši lidu“; za tyto a podobné myšlenky si vysloužil nejprve přízeň nacistů (s jejich známým heslem „Jeden lid, jedna říše, jeden Vůdce“) a po válce pětiletý zákaz publikovat.

V jeho blízkosti, časově i názorově, se ocitl Siegfried von der Trenck, spisovatel pozoruhodný svými pokusy obnovit germánské myty a kromě nich čerpat i z dalších „národních zdrojů“ novou duchovní sílu, na rozdíl od tradičního náboženství ovšem velmi nedogmaticky pojatou; jako tako-

výto staronový „Plamen nad světem“ (*Flamme über die Welt: Parzival und der Gral*) pojal i své dílo z roku 1926.

Zato Rudolf Wilhelm Kotzde, autor několika „historických románů“ (*Geschichtsromane*, kterým vedle próz vlasteneckých /*Heimatsromane*/ věnoval své tvůrčí úsilí především), nazval jeden z nich, mimořádem čtenářsky velmi úspěšný, zcela prostě *Wolfram* (1920, 1927); v něm našemu básníkovi vtipkuje podobu „mystického vizionáře nové říše“ (J. Kühnel, 1979).

O parzivalovský kult pečovali také přímo nacisté. Heinrich Himmler dal bez jakékoli opory v místních historických skutečnostech přebudovat vestfálský hrad Wewelsburg na Gralsburg s artušovským Kulatým stolem určeným pro vůdčí činitele organizace SS. Téhož nacistického předáka zaujala kniha německého badatele Otto Rahna *Kreuzzug gegen den Gral* (Křížáké tažení proti grálu, 1933), založená na pokusu interpretovat jej jako symbol (jihofrancouzských) kacířů. V roce 1935 nejvyšší velitel SS povolal autora publikace do svého štábku a umožnil mu pracovat na dalším titulu *Luzifers Hofgesinde* (Služebnictvo Luciferova dvora, 1937; do fr. přelož. 1974); vědec, začas propuštěný „na vlastní přání“ ze svazku SS (zřejmě vzhledem ke svým „homoerotickým sklonům“), „našel smrt“ (13. března 1938) „ve sněhové bouři“. Přesto jeho bývalý šéf se o teoretické závěry, vyslovené v obou knihách, nadále zajímal, neboť si od nich sliboval „oporu pro žádoucí důkaz o nordicko-pohanském pranáboženství“ a o „keltsko-germánské víře v Boha pod příkrovem křesťanského středověku“. V tom směru se poukazuje na podobnou „spízněnost“ s nacistickou ideologií jako u „áriosofa Jörga Lanze von Liebenfels“ (R. Köhn, 1988).

K dobovému kultu grálského hrdiny přispěl svým *Parzivalem* (1912) i proslulý německý dramatik a nositel Nobelovy ceny Gerhart Hauptmann; motiv hledačství se tu omezuje pouze na okruh rodinných vztahů: syn chce pomstít matčinu „nevyléčitelnou ránu“, jejímž původcem, jak se později ukáže, byl jeho otec, grálský král Anfortas. Příběh se vyznačuje (trivializuje?) zřejmým nedostatkem třetího rozměru.

Že se za Parzivala může nakonec pokládat každý člověk, se snažil prokázat Will Vesper, v údobí třetí říše rovněž člen Akademie básníků, jinak spisovatel „národně lidových“ próz, psaných „prostým jazykem“ zcela ve shodě s nacistickou osvětovou politikou. Autorův stejnojmenný „dobrodružný román“ *Jeder Mensch ist Parzival* (Každý člověk je Parzival), vydávaný obvykle spolu s jeho dalším dílem, *Tristanem*, se v letech 1911 až 1943 objevil na knižním trhu celkem osmkrát, naposled jako tak zvané „vydání pro brannou moc“ (*Wehrmachtsgabe*); podobně si během 1. světové války vojáci „ve svých tornistrách“ (H. Ball, 1916) pro posilu bojového ducha odnášeli na frontu Goethova Fausta, vydaného ve zvláštní „polní knižnici“ (*Feldbücherei*), takže rozdílem v úrovni titulů se dá nepřímo měřit postupná banalizace novodobého hromadného vraždění.

Na okraji velké parzivalovské recepční vlny, obsahově shodné s růstem německého nacionálnímu, pangermanismu a nakonec nacismu se ozývaly také jiné ohlasy středověku, mnohem ryzejší a tudíž odolnější proti po-litickému zneužití.

Trvalou platnost si zachovala báseň expresionisty Ernsta Stadlera, jež vznikla těsně před jeho předčasnou smrtí (padl 30. 10. 1914). Verše nazvané *Parzival vor der Gralsburg* (Parzival před grálským hradem) zaujmají plným právem místo v básníkových sebraných spisech (1954).

Už na přelomu našeho století, v protikladu k dobovým převážně pravice radikalisticckým heslům „Pryč od Ríma“ (*Los-von-Rom*) a „Pryč od církve“ (*Los-von-Kirche*) začaly pro sebe znovu objevovat dávnou minulost ruské katolické kruhy. Roku 1905 šumavský rodák Richard von Kralik založil ve Vídni Spolek svatého grálu a začal vydávat stejnojmenný časopis; v témže duchu napsal dramatickou báseň *Der heilige Gral* (Svatý grál, 1912).

Nedlouho předtím (1909) došlo v Trevíru k posmrtné premiéře „duchovní opery *Percival*“, jejíž autor Adolf de Doß, skladatel a zároveň spisovatel „apoštolsky laděných úvah a rad“ zejména mladým mužům, patřil k významným představitelům jezuitského rádu v Německu a nakonec i v Rímě (*Collegium Germanicum*). Jeho skladba znamená pro historii grálské látky další náznak, že přístup k ní ze strany církevních kruhů, předtím po stále víc než zdrženlivý (viz str. 464 n.), se do jisté míry mění.

Po Richardu Wagnerovi se odvážili příběhům našeho hrdiny vtipknout hudební podobu ještě Ludwig Meinecke (prem. 1905) a předtím August Reišmann (prem. 1895), oba v dílech, významných už jen historicky.

Rovněž méně známý Hans Benzmann, nejen lyrik, ale i editor několika antologií, zanechal po svém *Parzivalovi* stopu skromnější ve výboru s (programovým?) názvem *Wir sind die Sehnsucht* (Touha to jsme my, 1903).

K naší látce nezůstal ihostejný ani kruh literárních osobnosti, soustředených kolem Stefana Georga, silně pojmenovaný ovzduším secese a esetismu. Sám představitel skupiny se s grálskou legendou vydral v básni *Einsiedler* (Poustevník, 1895). Následoval ho Karl Vollmoeller sbírkou veršů *Parcival* (1903), laděnou zcela newagnerovsky jako vnitřní zápas mezi činem a snem, s motivem „krupějí krve“ (sr. Pz. v. 282, 19), chápané však nikoli jako obraz milované Conduir-Amour, ale jako výraz jakési neurčité „bolestné rozkoše“, tedy v souladu s dalším dobově příznačným pocitem, to jest v duchu *fin-de-siècle*.

Vnitřní svět pojmenovaný bolestí a utrpením se pokusil zachytit ve svém románu *Parzival* (1922 – rozsah přes 20.000 veršů) také Albrecht Schaeffer (od r. 1939 v emigraci), blízký tvůrčí skupině kolem Stefana Georga; autor založil svůj příběh, od původní předlohy značně vzdálený, řadou myticky i historicky postav, Charónem, Ahasverem, svatým Františkem aj.

Úhrnem lze říci jedno: základ Wolframovy *aventure*, to jest cesty od hříchu k pokání a spáse, opustil už Richard Wagner, a vzniklý prázdný prostor začala poté většina tvůrců vyplňovat podle vlastních představ (částečně vyvolaných známou smerďákovskou otázkou, zda je „všechno povoleno“).

Vědecká obec parzivalovských badatelů je však následovala pouze zčasti. Také ji sice postihl „nacistický zlorád“, avšak „přihlédneme-li blíže“ k jednotlivým odborným výkonům, „s překvapením zjistíme, že z mnoha tehdejších podnětů naše medievalistika čerpá dodnes“ (J. Bumke, 1970).

Poukazuje se zejména na práce Gottfrieda Webera (1935), Konrada Burdacha (1938), Friedricha Panzera (1940), Bodo Mergella (1936/1943), Julia Schwieteringa (1941), Benedikta Mockenhaupta (1942) a dalších. Přitom u většiny interpretů vystupuje do popředí důraz na „prvenství religiózního /hlediska/“ (*Primat des Religiösen* - J. Schwietering, 1944/46), pozoruhodný zejména v době vyloženě proticírkevní stranické a státní propagandy (jež kupříkladu v oblíbené písni Hitlerovy mládeže /HJ, obdobá našeho SSM/ označovala Ježíše Krista za „židovské prase“ /*Juden-schwein*/; zato u nás se podobná odvaha čelit nenávistným postojům k „odporným agentům Vatikánu“ neobjevila v oficiálních vědeckých kruzích za rudé totality téměř nikdy.)

V původní tvorbě však jen málokterý německý autor během dvacátých let a pak zvláště za třetí říše dokázal po T. S. Eliotovi znova objevit onen *velký příběh*, součást evropského kulturního dědictví tak, aby jej skutečně přiblížil našemu století. Převážná většina tvořivých duchů naopak prostor daný touto látkou podrobila vlastním záměrům, naprostě cizím základní myšlence grálské pokory, a dokonce ji zčásti zneužila k cílům, jež musel draze zaplatit téměř celý svět.

P o „r o c e n u l a“ - První známky přímé návaznosti na zmíněnou „základní myšlenku“ (udržovanou při životě především v některých vědeckých kruzích, viz výše) se projevily uprostřed německých trosek už v roce 1945: „My mladí germanisté z Kielu jsme trávili poslední měsíce před koncem války ve zboření našeho universitního města. [...] S našimi studentkami jsme po posledním leteckém náletu přepravili ve vlaku, taženém lokomotivou vytápenou rašelinovým palivem, několik kufrů s knihami do Šlesviku [...] a v tamním muzeu jsme pak trávili první květnové dny četbou Wolframa [...]. Nepochybovali jsme o tom, že Heinrich von Morungen a Joseph von Eichendorff mají pro naši přítomnost i budoucnost stejný význam jako talíř řepné kaše. Tenkrát jsem začal překládat *Parzivala*“, takto uvádí Wolfgang Mohr, jeden z nejvýznamnějších medievalistů poválečného Německa, svůj veršovaný převod Wolframova *chef d'œuvre* do novoněmčiny (tiskem poprvé 1977). „Bylo mi jasné, že jeho dílo se musí stát [...] středem nového počátku pro mne i pro mé studenty“.

Proč? To autor zdůraznil o několik let později ve své basilejské přednášce *Parzivals ritterliche Schuld* (Parzivalova rytířská vina - tiskem 1951). Mínil jí mravní odpovědnost „mladého blouda“ za smrt člověka, v tomto případě vlastního strýce, „Červeného rytíře Ithera“ (Pz. v. 145, II), jíž například ještě Chrétien žádný větší význam nepřikládal. Později pak (Pz. v. 464, 16 a násled.) Wolframův Trevritzen označil „Kainovu bratrovraždu“ za původ všeho nepřátelství mezi lidmi, které působí v člověčenstvu neblaze až dodnes; tato výrazně „augustinovská myšlenka“ (tj. ve shodě s učením sv. Augustina; srov. str. 410 n., příp. 415) se objevila ve středověku nejednou a v souvislosti s ní interpret upozorňuje, že u našeho básníka se převádí požadavek (všelidského) bratrství do symboliky „příbuzenství“, nejen ve vztahu k řadě dalších postav grálské *aventure*, ale v našem případě především k Itherovi; na něm se totiž Parzival prohřešil natolik, že se

tím dotkl „podstaty celé básně“, neboť šlo o vinu „rytířskou“. V tom spočívá novost (a také dobová naléhavost) Mohrova výkladu, dodnes přijímaného se všeobecným souhlasem.

Nahlížena s časovým odstupem zanechala zmíněná studie v recepci parzivalovské látky po sobě stopu nesporně mnohem hlubší než například bezprostřední dobová odezva spisovatele a žurnalisty Maxe von Brück, jenž už v roce 1946 označil Wolframova hrdinu za „ideální obraz celostního člověka“ (viz str. 482).

P r e k l a d y d o n o v o d o b é n ě m č i n y - Jako jeden z nejspolehlivějších prostředků se při onom návratu k „ideálnímu obrazu“ jevil od počátku překlad do současné němčiny; tuto cestu nastoupil „ještě uprostřed trosek“ právě Wolfgang Mohr. Příznačným způsobem přitom řešil otázky přiměřené formy, to jest zda překládat „rozměrem originálu“, tedy veršem, anebo prózou. Nakonec se rozhodl pro první možnost, „ačkoliv se na první pohled zdálo, že doba veršovaných překladů už minula [...]. Němci ztratili k verši vztah [...]. Na druhé straně ovšem běžně užívané prozaické překlady (W. Stapel aj.) postrádaly schopnost čtenářům zprostředkovat správný „dojem“ (*Eindruck*), kterým působí tón a zvuk (*Klang*) originálu“. Pečlivý vědec Mohr si onen „dojem“ ověřoval velmi odpovědně: předčítal posluchačům výsledky své práce postupně po jednotlivých knihách, přibližně tak, jak se s nimi seznamovala dvorská společnost ve Wolframově době. Výsledek ho ve správnosti jeho postupu utvrdil natolik, že podobně pak přeložil i Hartmannova *Ereka a Iweina*.

Mohrův *Parzival* vyšel až po více než dvaceti letech, shodou okolností ve stejném roce (1977), kdy se širší veřejnost mohla seznámit s druhým ze tří dnes nejuznávanějších parzivalovských překladů do současné němčiny, s dílem jiného významného medievalisty, Wolfganga Spiewoka, pořízeným prázou. Poslední z trojice, Dieter Kühn, zvolil (1986) střední cestu: překládal sice veršem, ale nerýmovaným. Svůj postup opakovaně zdůvodnil (naposledy roku 1994 v poznámce k Nellmannově zrcadlové edici *Parzivala*). „Překladatel se tu vymezuje především vůči básnícím profesorům minulého století, kteří se snažili Wolframův osobitý vyprávěcí sloh přemalovat do pateticky-harmonizujícího školometského veršopectví s nechtěnými efekty v duchu Wilhelma Busche“ (tj. autora oblíbených veršovaných příhod dvou uličníků Maxe a Moritze /1865/, česky Vítava a Vény /vyd. 1959 v překladu Otokara Fischerové; D. Kühn, 1992).

Zato velmi oprávněnému odsudku Dieter Kühn podrobil překlady prozaické „s jejich dobrou vůlí“ všechno co nejpečlivěji „objasnit a ozřejmit“ k předpokládané spokojenosti kritiků, hlavně akademických. Výsledkem se ovšem stává pravý opak Wolframových tvůrčích záměrů, v prvé řadě jeho pověstného „temného slohu a úsilí formulovat stručně“, to znamená včetně péče o „pointu“. Obecně vzato se právem připomíná, že kadlub verše s vymezeným počtem slabik už ze své podstaty platí (platíval?) za protiváhu ničím nespoutané (bezbřehé?) prózy. Proto se také všechny parzivalovské prozaické převody hemží redundancemi dvoj-, troj- až čtyřnásobnými, jak D. Kühn velmi přesvědčivě dokládá.

Pouze v jednom se překladatel rozhodl zákony originálu porušit: jak vyplývá z předchozí zmínky, vzdal se rýmu: „Náš vztah k rýmu se oproti minulému století změnil. V moderní lyrice ztratil na významu, zato se s ním setkáváme v každém šlágru a [...] při každé rodinné slavnosti [...]. Často dochází k rýmové ironii“ (*Reimironie*) [...], „asociaci s triviálnimi texty“. Přesto autor závěrem své tvůrčí konfese upozorňuje, že „tuto velkou výpravnou báseň nutno zároveň plně chápát jako *Klangkörper*“ (doslova zvukové těleso), a proto se snažil zachovat rýmy tam, kde spolu vytvářejí „po-intu“ anebo „stereotypy příznačných motivů“ (*leitmotivische Stereotypen*, např. *Parzival - Gral, Gramoflanz - Kranz*, týž, 1994).

Na rozdíl od Dietera Kühna Wolfgang Mohr možnost prozaických překladů jednoznačně neodmítá, například jí nevylučuje u Homéra a také „některé Shakespearovy komedie“ si podle interpreta zachovaly i v próze „potřebnou patinu“; poněkud překvapivě rovněž Chrétiena de Troyes si dovede „v moderní německé, francouzské nebo anglické próze dobrě představit“; ani „švanky, případně různá kratší vyprávění“ příliš mnoho nestrácejí, ovšem až po určitý stupeň, za jaký platí třeba *Der arme Heinrich* (Ubohý Jindřich) Hartmanna von Aue, nebo *Helmbrecht Wernhera* zvaného der Gartenaere. Naproti tomu „Dante nám zůstane tak dlouho cizí, dokud se nepodaří převést *Božskou komedii* do veršů německých“. Ani mnohé další „výpravné básně se neobejdou bez veršové podoby, i když jí dnešní doba dopřává tak málo sluchu“; v této souvislosti výslovně jmenuje *Píseň o Nibelunzích*, dále dílo Hartmannovo, Wolframovo a Gottfriedova *Tristana*. Podle Mohra totiž dodržuje věcnou přesnost originálu více překlad veršovaný než prozaický (v druhém případě uvádí jako příklad *Willehalma*, kterého převedl do současné němčiny O. Unger, 1963). Ještě s odstupem delším než dvacetiletým od své práce na *Parzivalovi* autor poznamenává, že má v současné době stran svého rozhodnutí dokonce méně pochybností než kdysi: „Mezitím jsme se natolik vzdálili verši, a zvláště verši rýmovanému, že může vzbuzovat jistou zvědavost“ (*Neugier* – též dychtivost, žádostivost). „Už se nemůžeme dovolávat [...] Goetha ani Eichendorffa, aby chom ozřejmili, jak příslušné verše znějí. Tradice se opotřebovala právě tak, jako už jednou dříve v 15. a 16. století“.

Sází se tedy více na plnou *integraci* do současného kulturního prostředí (která se může uskutečnit jen při naprosté útcě ke slohu) než na pouhou *informaci* (prostřednictvím převodu prozaického). A pokud jde o onu dnešní „vzdálenost od verše, zejména rýmovaného“, předvídal Wolfgang Mohr roku 1977 vývoj věcí, zdá se, daleko prozírávěji než Dieter Kuhn roku 1994, tedy v době, kdy se už rýmy dávno začaly hromadně vracet z pokleslých nížin, vlastních „šlágrů“, do oblasti vážné poezie (v německé jazykové oblasti např. Wolf Biermann, a především tzv. vídeňská skupina, zejm. Ernst Jandl, H. C. Artmann, u nás např. Zbyněk Hejda, Jiří H. Krchovský, Andrej Stankovič, Vít Kremlička aj.), aby tak zároveň pomáhaly čelit „trivialitě“ (D. Kuhn, c. d.) otřepaných veršů, tentokrát volných.

Tvorba v posledních deseti letech – Oba zmínění za stánci veršovaného překladu tvoří spolu s nejuznávanějším autorem rea-

lizace prozaické (1977) Wolfgangem Spiewokem zároveň trojici předních znalců Wolframa díla (jak se mohl čtenář přesvědčit z četných citací zde i v poznámkách). Dieter Kuhn navíc napsal několik vynikajících literárně historických reportáží, z nichž nejvýznamnější, téměř tisícistránkový *Parzival Wolframs von Eschenbach* (Parzival Wolframa z Eschenbachu) se v letech 1986 až 1992 dočkal šesti vydání, takže úspěšně soutěží s mnohými bestsellery.

Pokusů přiblížit *Parzivala* současnému německému čtenáři lze ovšem najít mnohem víc. Samo dílo „převyprávěli“ Gottfried Baumecker (1950) a Werner Heiduczeck (1974); o Wolframovu „životní románu“ se pokusila Lili Hohensteinová (1958; 1973) a náš básník vystupuje i v próze Eberharda Hilschera o Waltherovi von der Vogelweide (1976). Ve své velmi kladně hodnocené knize *Der Rote Ritter* (Červený rytíř, 1993) se Adolf Muschg rozhodl vylíčit hrdinu Parsifala dokoncě jako „archetyp, který opakuje životní proces, proces civilizační“ (spisovatel o svém díle 1995). V Polsku vydal román o Parzivalovi Piotr Bednarski (1989).

Také v dalších poválečných příspěvcích k parzivalovské recepci vystupuje zřetelně do popředí snaha vrátit se k prapůvodnímu zdroji, a tím zavítat látku všech předchozích škodlivých nánosů, zejména politických a ideologických.

K tomu přispěl bouřlivý rozvoj hromadných sdělovacích prostředků: za mimořádnou událost s velkým ohlasem v zahraničí platil filmový přepis Wagnerova *Parsifala* (1981) v režii Hanse Jürgena Syberberga (str. 482).

Za zmínku stojí také filmová realizace Erica Rohmra *Perceval le Gallois* (1972), televizní snímek Richarda Blanka (1980), divadelní inscenace *Der Fall Parzival* z tvůrčí dílny Werkhaus Moosach (1978) a loutková hra Nathalie Harderové (1982).

Mimořádný zájem na sebe právem soustředil *Merlin oder das wüste Land* (Merlin neboli pustá země, 1981), jehož autor Tankred Dorst se (úspěšně) snaží nově stanovit náš vztah ke grálské legendě: konec současné evropské důvěry v racionalismus může totiž znamenat i návrat k jeho středoevropským počátkům ve 12. století, tedy do doby, kdy se zrodil artušovský román (K. Grubmüller, 1988). Dnes v něm tvůrce vidí marný pokus stvořit dokonalé společenství rytířů Kulatého stolu; stejně tak se v Parzivalově cestě za grálem zrcadlí bezvýchodnost každého ušlechtilého lidského snu na vezdejším světě; v tomto přístupu se dramatik, jak víme, shoduje s pokračovateli jak Chrétienovými (*Queste*), tak Wolframovými (*Mladší Titulé*). Dorsální staronový obraz nenaplňené lidské touhy artušovských hrdinů se pro nás stává výjimečným i tím, že díky němu vstoupila grálská látka v současně době opakováně na českou půdu (v pražském Realistickém divadle ji uvedl na jeviště režisér Miroslav Krobot, osm let po jeho inscenaci pak v brněnském Mahenově divadle Zbyněk Srba (1996); obojí ve znameníém překladu Vladimíra Tomeše).

O něco dříve (1992) se v Čechách promítal americký snímek *The Fisher King* (Král rybář), několikrát oceněný ve významných mezinárodních soutěžích. Režisér Terry Gilliams už názvem díla poukazuje na postavu krále Anfortase (Pz. v. 251, 15 aj.), a také se neskrývá se záměrem „hledat grál upro-

střed New Yorku v polovině dvacátého století". (Pod týmž názvem */Le roi pêcheur/* uvedl v roce 1948 legendu na francouzské jeviště básník druhé sur-realisticke vlny Julien Gracq.)

Za nespornou můžeme pokládat skutečnost, že v rámci poválečné (západní) Evropy se především Německo dokonale vyrovnaло se všemi předchozími snahami zneužít původní středověkou látku k pokleslým politickoideologickým účelům. Mohlo by tak sloužit za vzor i nám co do úkolu přehodnotit dědictví naší čtyřicetileté totality. Tomu ovšem napomohla, rovněž příkladně pro nás, soustavná badatelská činnost, věnovaná jednak otázkám nacionálnímu v germanistice, jednak recepcí medie- valií včetně parzivalovských (o výsledcích svědčí zejm. sborníky, vyd. v Berlíně /1966/, ve Stuttgartu /1988/ a v Salzburgu, resp. v Göppingenu /1979, 1982, 1988 a 1989/).

VII. OHLASY EVROPSKÉ RYTÍŘSKÉ EPIKY, ZEJMÉNA WOLFRAMOVA DÍLA U NÁS (BOHEMIKA)

Evropské zákony i středověké literatury; J. Feifalik – V českých zemích se od pravopocátku artušovská a parzivalovská tradice rozvíjela ve shodě s dějinnou skutečností, popsanou si- ce už před více než stoletím, kterou však naše (odborná) veřejnost bohužel dosud málo bere na vědomí: „Je základním zákonem středověké literatury – zákonem, který nelze a priori stanovit, nýbrž jen odvodit z pozorování, že tato literatura je v podstatě jedna, ve svých názorech, látkách, v jejich pojednání, jen modifikovaná speciální povahou národů: můžete sledovat nejpodivuhodnější větvení středověkých básnických děl po celé Evropě na Východě i na Západě, na Jihu i na Severu. Z této shodnosti du- chovního zaměření přirozeně vyplývá, že ty národy, které přicházejí později, se opírají o ony, které tu byly dříve: Němec napodobuje ve 12. a 13. století Francouze, Čech ve 13. a 14. století Němce“ a tak dále (J. Feifalik, 1860, přel. Jar. Kolář). Pomineme-li výhrady, jež by některý současný badatel mohl mít k pojmu „národ“, zde možná ještě anachronickému (sr. např. F. Graus, 1980, H. Müller, česky 1995 aj.), měl by tuto „thesi“ zemského Moravana s mateřským jazykem německým (jíž mimochodem bezmála o století v mnohem předstihl obecně uznávané závěry E. R. Curtia, 1948, 1954) pokládat za závazné a dnes velmi potřebné vodítko asi každý: vždyť právě v krajích Svatováclavské koruny platilo přinejmenším osm set let (tedy do roku 1945) víc než kde jinde, že Čechy jsou „jedinečným příkladem smíšené země. V žádné zemi nejsou dvě národnosti tolik [...] promíseny a propleteny“ (T. G. Masaryk, 1915). Širším evropským rozhledem nejen po oblasti literatury psané německy, ale po písemnictví románském se pak vyznačovali někteří naši přední vědci doby meziválečné (zejm. Václav Tille, Václav Černý a Jan Vilíkovský, navíc znalec keltskiny, z níž také s úspěchem překládal).

Náš keltský pravěk – Už počínaje tak zvaným keltským pravěkem se u nás objevují první stopy širších evropských souvislostí v daném

okruhu, jmenovitě v podobě četných archeologických vykopávek, mnohdy cenných i umělecky, dále hradišť, valů, a zejména (posvátných?) bludných kamenů, menhirů. Právě tak se keltská kultura připomíná v Anglii, v Německu, dokonce i na Korzice, a hlavně v Bretani, tedy přímo u jednoho z pramenů artušovské pověsti, a částečně parzivalovské látky; rovněž její první královští mecenáši, Anjouovci (Pz. v. 6, 26 aj.) opírali své velmocenské nároky o evropskou tradici keltskou (viz str. 417).

O kulturně (jazykově, národnostně) „smíšeném“ prostředí, zvláště pražském, se zachovaly věrohodné zprávy už z 10. století. Pobýval tu židovský vzdělanec Ibrahím ibn Jákub, zároveň vysoký úředník na dvoře arabského chalífa, sídlem v Barceloně, tedy na území částečně poislámštělého Iberského poloostrova, tenkrát zároveň zdroje východní učenosti, později s úctou zmiňované v *Parzivalovi* (Pz. v. 453, II a násl. a.j.). Připomenutý – da- lo by se říci – „diplomat“ se zdržoval v našem hlavním městě také z důvodu obchodních: vedla tudy v tehdejších, nebo předtím zcela nedávných dobách tak zvaná Hedvábná stezka na Dálný východ (jak naznačuje i čelákovický nález arabské mince, vyražené kolem r. 750 – N. Profantová, nevydaný rukopis), takže u nás můžeme předpokládat více či méně trvalou přítomnost dalších osob a osobností, které tu zastupovali kultury jinak velmi vzdálené (možná až kdesi nablízku bájně země kněze Jana, Pz. v. 822, 25).

Styky se Západem a Východem – Přitom ani tehdy se naše vztahy k ostatní Evropě neomezovaly na jeden zdroj: přinejmenším od roku 806 docházelo k pravidelným stykům s mocenskými středisky císaře Karla Velikého (*Wolframova keiser Karlen*, Wh. v. 3, 30), a roku 845 přijalo čtrnáct knížat „kmene Čechů“ křest v Řezně, městě bohatém nejen duchovně, ale i hmotně (Pz. v. 377, 30). Našim zemím se tím otevřel ještě před misí cyrilometodějskou jeden ze dvou základních pramenů křesťanské kultury, právě oné kultury, z níž čerpá podstatnou měrou látku parzivalovskou, a přirozeně též jen o něco málo mladší tradice svatého Václava, kterému vypravěč českých pověstí později dokonce přisoudili nárok na grálský trůn (str. 514).

Počátky rytířství – Návazně na zmíněné podněty si naši předkové po čase začali osvojovat rytířské a dvorské způsoby; v jedné zprávě z roku 1183 kronikář při popisu slavností ve Zbečně jmenuje též jídlonoše Matinu, patrně jakéhosi protějšku dvorských truksasů (Zd. Kalista, 1969 /vyd. 1993/ – sr. Pz. v. 150, 13; 206, 28 a násl.). Avšak dávno předtím, podle písemných záznamů nejméně od roku 1122, čestní hrdinové konali zbrojné výpravy ve znamení kříže do země nevěřících, podobně jako Anjouovec (*Anschewin* – Pz. v. 6, 26) Fulco V., později (1131–1143) král jeruzalémský, a několik desetiletí po něm jeho neméně významný pokrevener, anglický pánovník Richard Lví srdce, (možný) předobraz Parzivalova otce Gahmureta (Pz. v. 5, 23 vč. pozn. aj.).

Velmi brzo (1142) také u nás začíná působit cistercký řád, založený velkým šířitelem křížácké myšlenky Bernardem de Clairvaux (který osobním dopisem vyzval českého knížete Vladislava II. k účasti na druhé křížové

výpravě); rovněž rytíři chrámu Šalamounova neboli templáři (Wolframovi *templeisen*, templáni, Pz. v. 444, 22) si tu zřizují své komturie, od začátku 13. století mají na jihozápadní Moravě v držení mocný hrad Tempeštejn a už dříve, spolu s prvními řády a církevními institucemi, vstupuje na naše území středolatinská literatura, prostředník celoevropských myšlenkových proudů a jejich zdrojů.

Pevná místa z kamene často též pojmenovávaná po německu, tedy v řeči Wolframově, si budovalo i panstvo, přitom se krok za krokem ustavovala šlechta, královské a zemské úřady s vlastním znakem, s pečetí a nakonec též s právními předpisy a deskami. Bohatství země rostlo, vznikaly vodní mlýny, styky s Orientem umožňovaly našim předkům osvojit si znalost tkalcovských stavů i těžby drahých kovů.

Zároveň stále častěji čeští panovníci zasahovali do veřejných záležitostí evropských, nejčastěji říšských, jak nás o tom nepřímo zpravuje také Wolfram (erfurtské vinice popleněné r. 1203, Pz. v. 379, 18 a násł., příp. pozn. k v. 341, 3 a násł.); právě tak se na (tehdy) nových duchovních proudech v oblasti našeho světadílu podflejí dvě urozené paní, příslušnice a současně představitelky (celo)evropského tzv. laického hnutí, svatá Anežka Česká i blahoslavená Zdislava z Lemberku, o jejichž vnitřní sprízněnosti s Wolframovými hrdinkami (k nimž patří zejm. Siguna, Pz. v. 138, 17 a j., Gíburc, Wh. v. 7, 30 aj.) i s básníkovými duchovními blíženci (sv. Františkem z Asisi, svatou Klárou a Alžbětou) nebude jistě pochyb.

Na přelomu 13. a 14. století lze už hovořit o tom, že u nás zdomácněl „kódex rytířských ctností“ (I. Němec a kol., 1986) a v téže době naše zdejší kultura působí navenek dokonce jazykově natolik zrale, že v literárních dílech psaných německy za hranicemi našeho státu se objevují české verše („Vitaj pan, Bůh pomoz!“), nebo jejich části („dobré jitro, nie rozmil pan“, *Seifried Helbling*, sklonek 13. stol.).

Wolframovi žáci a následovníci v českých zemích – V takovémto prostředí se přirozeně děilo rovněž tradici parzivalovské. Od první třetiny 13. století působili na našem území němečtí a rakouskí básníci, kteří se bud' výslovně, nebo alespoň nepřímo hlásili k Wolframovu odkazu a kteří současně pomohli vytvořit z Čech „mocenské středisko“ velkého „kulturního jasu“ (J. Bumke, 1990). Už reflexivní lyrik (*Spruchdichter*) Sigeher prohlašuje, že jeho štědrému podpůrci Václavu I. „předal svou slávu sám rytíř Artuš“, a další básník na pražském dvoře Ulrich von dem Türlin vytvořil pro králova syna a nástupce Přemysla Otakara II. v německém jazyce dílo z látkového okruhu *matière de France* o mládí Viléma Oranžského (tzv. *Arabela / Arabel*), aby tím zároveň prokázal „službu“ Wolframovi, jemuž, jak víme, se nepodařilo ranou část hrdinova života (právě tak jako jeho sklonek) převést do vázané řeči. Ulrich se také na mnoha místech svého mistra dovolává, přejímá z něho celé verše, obraty i obrazy a dovoluje si narážky na řadu wolframovských postav a míst známých z Parzivala, jmenovitě na Anfortase (v. CC, 6), Gahmureta (v. XXVI, 10 aj.), Herzeloide (v. CC, 12 aj.), dále na Baldac (v. CLIII, 2), Zazamanc (v. LXXVI, 8) a jiné, neboť dvorní básník krále

Zlatého a Železného zřejmě předpokládal patřičnou sečtělost u místního urozeného obecenstva, z nemalé části českého.

Podobně si počínali další spolutvůrci onoho „zlatého věku“ (J. Lehár, 1997), jímž se mní německé básnictví v českých zemích za posledních Přemyslovců. Zejména Ulrich von Etzenbach ve své *Alexandreidě*, psané zprvu pro Přemysla Otakara II. a dokončené za vlády Václavovy, téměř doslova cituje výrok Wirnta von Grafenberg, že „zádná laická ústa nepromluvila lépe“ než Wolframova (Al. v. 124 až 127). Také tento pražský dvorní básník se přihlásil k tvůrci grálského příběhu jako ke svému velkému vzoru i k autorovi známému zdejším posluchačům (čtenářům), a odváže se proto rovněž mnoha narážek, srozumitelných jen osobám příslušně literárně vzdělaným: například líčí, jak mladý Alexander si vycvičil dobře svého „...Bucefala, / že i oř pana Parzivala, / v záhubném boji Itherovi / vzatý, byl méně pothotový“ (Al. v. 1707 a násł., svr. Pz. v. 157, 25 a násł.); jinde se zmiňuje o Gahmuretovi a Belakaně u Patelamuntu (Al. v. 9875 a násł.) a o Camp Volaisu, „když mu [tam] nabídla korunu a srdce královna Herzeloida“ (Al. v. 3387 a násł., svr. Pz. II. kn. - passim), o báruchovi „Ackerinovi“, rovněž známém z úvodních dobrodružství Parzivalova otce (Al. v. 14.671) a Grämoflanzovi (Al. v. 3428 a 14.672), o Roche Sabins (Al. v. 3429 a 14.669, svr. Pz. v. 610, 26 aj.) a o další řadě wolframovských míst až po Tribalibot (Al. v. 4538, Pz. v. 326, 22).

Ulrichův Alexander se na své výpravě dostává do končin ráje (Al. v. 25.280 a násł.) stejně jako Wolframovi hrdinové (Pz. v. 481, 19 a násł.); německý chráněnc českých panovníků také v duchu tradičních (evropských) dvorských zásad při každé příležitosti klade důraz na službu paní, a dokonce, u antického hrdiny zcela anachronicky, nikoli bohům, ale Bohu (Al. v. 7248 a násł.). S nebývalou vroucností též přemyslovský dvorní epik prohlašuje, jak by mu při jeho tvůrčím úsilí přišla vhod Wolframova pomoc i rada (Al. v. 5370 a násł.) a upřímně lituje, že „ten sladký, vzácný muž, pan Wolfram z Eschenbachu“ už není mezi námi (Al. v. 7801 a násł.). I citovaná Ulrichova slova nacházela nepochybě odezvu u českého obecenstva, jinak by se k tématu už nevracel; podobné zmínky totiž čteme v dalším básníkově opusu, ve *Vilémovi z Wenden*, věnovaném Václavovi II.:

„Čím je mi tvůj lesk, ptám se skromně
já, Ulrich z Etzenbachu:
vším! Wolfram z Eschenbachu,
ten kdyby dožil našich časů
jistě by o vás, o věhlasu
vaší ctné vážnosti, přel světu
lépe než kdysi ve svém vzletu
o Hermanovi durynském!“
(Wilhelm von Wenden, v. 4708 a násł.).

Takový rafinovaný kompliment jistě nepatřil uším nevědomců, ale znalců (nebo přinejmenším snobů) se (středo)evropským kulturním rozhlédem; pražský vladař a jeho dvůr si jistě uvědomovali, že slavný německý dvor-

ský epik postavil svému mecenáši Hermannovi pomník trvalejší kovu, jinak řečeno, že ho navěky (dík *Parzivalovi* i *Willehalmovi*) uvedl do literatury a že něčeho podobného se může dočkat i český král (a také se takové pocty právem dočkal, a nadto – též vzhledem k vlastní tvorbě – podobizny v *Kodexu Manesse*).

Jiný německý mistr verše, blízký pražskému přemyslovskému dvoru, Heinrich Cluzenére (Klausner) ve své *Marienlegende* (Legendě o Panně Marii a chudém žákovi) vyprošuje „mladému králi z Čech“ (v. 1355) přízeň u samého Pána a předtím ho žádá o pozornost (v. 1321) pro sebe i celé křesťanstvo „skrize ono velké utrpení“ (v. 1323) Spasitelovy matky, když musela vidět, jak „*der jude (sic) Longinus*“ probodl svým kopím Kristův bok.

Připomínka oné události (Jan 19, 34) naznačuje hned několik odkazů na evropský duchovní prostor: zaprvé na mnohaletou tradici svatého Longina spolu s tradicí svatého kopí, a především na další stopu spojitosti s Wolframem, ať přímých, se zmínkami o „světci žoldnéři“ z Kalvárie (ve Wh. v. 68, 24 a 333, 26 a násł.), ať nepřímých (v „temném“ obrazu krvácejícího kopí na grálském hradě, Pz. v. 231, 18 a násł.).

Přední německý lyrik Frauenlob, úzce spjatý s dvorem Václava II. (S. Stanovská, 1998), si jistě uvědomoval totéž: věděl, že tehdejší pražské umění milovné kruhy v lejchu o Panně Marii pochopí její slova, ve kterých se ztotožňuje s „grálem“ (*ich binz der gral*), jenž pomůže „ctnemu králi“ přestát utrpení (v. I, II, 30 a násł.); v básníkově smělé obrazu takto dochází k sepeří mariánské úcty, příznačné pro tehdejší duchovní ovzduší u nás, s věhlasem posvátného hradu Mont Salvage.

Dvorská kultura za posledních Přemyslovců měla, jak víme, také svou tvářnost světskou: „Doba rodila i v Čechách rytíře spěchající dobývat slávy v turnajích, jako byl například Jan z Michalovic, podnikající v Paříži skvělá klání v skvělém brnění české ráže se štítem značeným bílým lvem v červeném poli“ (Alb. Pražák, 1945). Zmíněný proslulý „kolec“ (A. Jirásek) se stal hrdinou epické básně *Die Ritterfahrt des Johann von Michelsberg* (Rytířská jízda Jana z Michalovic); její autor Heinrich von Freiberg, chráněnec Reinmunda z Lichtenburku, pána rozsáhlého zboží ve východních Čechách včetně hradu Lichnice, nazval hlavní postavu svého příběhu, zmíněného českého šlechtice, „novým Parzivalem“ (v. 168), zároveň autor opět připomněl svým dvorským posluchačům (čtenářům) další postavy Wolframova díla, jmenovitě Gahmureta (v. 9), Gawana (v. 7), Sigunu (v. 27) a jiné (A. V. Kraus, 1888).

Také ve svém zřejmě vrcholném díle, dosud zdaleka nedoceněném *Tristanovi* prokazuje Heinrich sprízněnost s Wolframem. Mnoho shod se objevuje při popisech dvorských slavností (Trist. v. 601 a násł. a Pz. v. 639, 1 a násł.): oba epikové též podobně vyprávějí, jak se Gawan seznámil v prvním případě s rytířem Isoldiným (Trist. V. 1845 a násł.) a v druhém s Parzivalem (Pz. v. 303, 27 a násł.), anebo líčí okolnosti, za nichž prohrál (sou)boj senešálu Keie (Trist. V. 2065 a násł., příp. Pz. v. 294, 9 a násł.).

Roku 1279 stvrďil osmiletý král Václav II. v Jihlavě manželským slibem svůj svazek se stejně starou Gutou Habsburskou; zpečetila jej symbolická svatební noc obou dětí. Z chlapce se stal v dospělém věku nejen vlastník, ale i uznávaný minnesänger; k připomenuté události se možná zpětně vzta-

hovala jeho milostná píseň s oslavou čisté lásky (*amoris puri*, nom. *amor purus*, i když se tento výklad nepřijímá obecně – jinak C. v. Kraus, 1978). Návíc náš přemyslovský básník na trůně ve svém díle nesporně projevil literární zběhlost, ve střední Evropě tehdy ještě dost vzácnou (B. Wachinger, 1988, J. Lehár, 1989), totiž znalost základního díla dvorské kultury, traktátu *De amore* od francouzského oblíbence Anjouovců, Andrea Capellana (tj. kaplana) z 2. pol. 12. stol. s naukou o milostném citu a jeho podobách. Představa „cudných zásnub“ (příp. sňatku, *keusches Beilager*) se ovšem objevuje hlavně v tehdejší dvorské epice, v *Písni o Nibelunzích*, v *Tristanovi*, u Marie de France, a především v *Parzivalovi* (Pz. v. 201, 19 a násł.). Také v poslední, třetí Václavově písni, *Svítáníčku*, se Wolframův vliv pokládá za nepochybný (srv. už A. V. Kraus, 1888).

V době, kdy se také u nás v nejvyšších dvorských kruzích uznává za směrodatný řád lásky tehdy v Evropě rozšířený, podle něhož se hodnotí výše láska ryzí než láska tělesná, a nejvíce pak láska boží, láska k Bohu, k Panně Marii a jejímu Synu, navštěvuje Čechy (1307), zřejmě jako generální vikář dominikánského rádu, mistr Eckhart, hlasatel „blahoslavené chudoby ducha“, jež křesťanovi dovoluje „přímo se propadnout v milujícího Boha“. Přichází ve vhodné chvíli, na pomoc „nové vlně laického křesťanství“ (A. Molnár, 1982), jež navazuje na podobný „hnutí“ (Laienbewegung), o kterém už padla dříve nejedna zmínka v souvislosti s Wolframových dílem, v tomto směru, jak známo, průkopnickým.

Současně se naše země otevírájí dalším podnětům (celo)evropské kultury, hlavně dvorské, opět spolu s tradicí artušovskou, jinými slovy *matière de Bretagne*. V tomto duchu také francouzský básník Guillaume de Machaut (kol. r. 1300-1377), po jistou dobu sekretář Jana Lucemburského, opěvuje našeho panovníka jako ztělesněný vzor jedné z nejvzácnějších rytířských ctností, to jest skromnosti, parzivalovské *kiusche* (Pz. v. 781, 19 aj.): vladař se nestaral o peníze, stačil mu kůň a plášt z „fríské látky“, kus žitného chleba a slaněček, „když se nedostávalo masa“.

A r t u š o v s k á t a b u l a r o t u n d a r o k u 1 3 1 9 a 1 3 2 1 -
Tento král rytířského ducha svolal do Prahy „poprvé ve středoevropských poměrech“ (J. Bumke, 1986) urozené hosty z domova i z ciziny k turnaji zvanému, nepochybně pod vlivem dvorského básničtví, *tabula rotunda* po zvyku, pěstěném jinak nejméně od roku 1223, kdy jej na Kypru svolal Jean d'Îbelin k poctě svého syna (viz str. 465). Pražská událost dokonce podle Josefa Šusty (1939) měla být základem „výběru tohoto nového rytířského rádu“. Fr. Palacký (1848) ji však vysvětloval střízlivěji: domnival se, že král Jan „povolil byl přání některých mladých pánův a své vlastní libůstce co do her rytířských na ten způsob, že ve všech okolních krajinách ryčeně ohlásit dal úmysl svůj obnoviti v Praze slavnou někdy Artušovu tabuli okrouhlou, k nížto sezval všechny hrdinné turnajnsky svého věku: ale když došel byl den svatého Jana“ (1319) „k tomu naznačený, nedostavil se nikdo, a celá věc posloužila byla jen nepřátelům k posměchu. Nyní podobný úmysl zdařil se v ten způsob lépe, že dne 24. února 1321 skutečně odbýval se slavný turnaj na hlavním náměstí Starého Města Pražského, ale pro krále

skončil se velmi bolestně a smutně, an spadnuv s koně, od jezdcův na bláť tolík pošlapán jest, že strašně utýraný sotva při živobytí zachován byl“. Palacký svůj výklad opíral, často doslova, o VII. kapitolu *Kroniky zbraslavské*, včetně zprávy o první kolbě (1319), pořádané „v oboře u Prahy“, kde byla s podporou „měšťanů a klášterníků“ postavena dřevěná stavba, která by se hodila pro „veřejné hry“; určeného dne (24. 6.) však „z cizích šlechticů ne-přišel naprosto nikdo. [...]

K porodu pracují hory, však směšná myška se zrodí,

mínil shodně s Horatiem letopisec v prvním z pěti závěrečných hexametrů.

V komentáři k novodobému knižnímu vydání *Kroniky* (přel. F. Heřmanský) se zdůrazňuje v duchu doby (1952), že „na konci XIII. a na počátku XIV. století byli rytířští feudálové změnou hospodářských poměrů zatlačováni od městských patricijských“, a proto hleděli „obnovovat ideály rytířských ctností“, jež nalézali zejména „v gaelských zkazkách o králi Artušovi, který posílal členy svého stolového kruhu pro sv. grál“. [...] „Tehdy se,“ podle autora poznámky, v tomto duchu „zakládaly světské rytířské řády a sdružení“ i „pořádaly okázalé dvorské slavnosti“ jako projev „evropské módy“ (ibid.).

Ulrich von Liechtenstein a naše šlechta - S takovýmito údajně módními turnajovými zvyky se ovšem naše rytířstvo seznámovalo už dávno předtím. Svědectví o nich poskytuje mimo jiných (viz též str. 465) ve své *Frauendienst* (Službě paní, 1255) rakouský básník a „kolec“ Ulrich von Liechtenstein, který roku 1240 uspořádal turnajovou jízdu Štýrském, oděn jako krále Artuše (str. 466); předtím patrně s některými šlechtici založil „grálskou společnost“. Podobnou cestu Ulrich podnikl roku 1227 přestrojen pro změnu za Venuší a přitom dorazil až na území České koruny, kde se „za Dyji“ klál s četnými moravskými pány. Když se později vydal na další jízdu jako legendární bretonský panovník, setkal se u „Nového Města“ s rytířstvem, mezi nímž četeme česká jména (*„von Valkenstein her Zlávat“/Slavata/- Frauendienst*, v. 473, 5, a *„von Dobrach“/Dobrá/- der Schenk Dietrich“* - ibid. v. 472, 27).

O přítomnosti parzivalovské tradice u nás (nejméně až do konce středověku) svědí též řada dokladů onomastických (V. Bok, 1989), vlastní jméno Parzival se objevuje nejen v německých měšťanských kruzích, ale také v drobné české (zemské) šlechty a dalších společenských vrstev: Johannes dictus Partisal de Haugwicz se připomíná roku 1358, Parcifal z Náměště r. 1371 a 1415, Parcifal, bojovník z družiny Hanuše z Kolovrat, padl roku 1422 u Příbrami a o Parcifalovi z Prostiboře, resp. z Vinařic se zachovaly zmínky z údobí mezi rokem 1419 až 1436. Vyskytuje se však další postavy (jména) Wolframova příběhu, Lot (podle Gawanova otce) z Prostiboře (1419-1420), Kaván z Dědibab (1473) anebo dokonce kupec Kavan (1511); jméno Kavan a navíc Kamarýt (Gahmuret?) přetrvaly až do naší doby, souvislost s parzivalovskou látkou se tu však nepřijímá jednoznačně (jinak např. P. Trost, 1981).

Také literární díla s návazností na tradiční evropské látkové okruhy, zejména bretonský, se u nás za Lucemburků vyskytují běžně. Pro dvůr Karla IV. sestavil neznámý autor latinský spisek zvaný *Summa recreatorium* (tj. Summa hodovníků), kde se vypráví nejen o dobových způsobech při hostinách, o krmích a jiné, ale kde se dávají k lepšímu příkladné příběhy (exempla), mezi jinými opět o rytíři Artušovi (A. Vidmanová, 1990).

„Byl král jeden, ten slul Artuš“, začíná i český dobrodružný román *Tandariáš a Floribella*, napsaný přibližně v téže době řečí vázanou; v díle vystupují postavy známé z Wolframova *Parzivala* Gawin (Gawan, v. 349 aj.), Kajn (tj. Keie, v. 293) a objevují se také celé motivy (formule) i jiné dějové prvky po výtce wolframovské, tak třeba hrdina podobně jako Parzival odesílá své poražené protivníky na Artušův dvůr (Tand. v. 592 a násl.; svr. Pz. v. 198, 23, příp. 267, 12 a násl.); tam ostatně všechna dobrodružství a zápletky vyprávěné s podivuhodnou úsporností (celkem 1842 veršů) šťastně končí: „Tuz Tandariáš přebýva / s svým zmlítku Floribellu sě kochaje / a máje s ní po vše časy ráje“ (v. 1840 a násl.).

O vlivu středohorňoněmeckého básnictví na staročeské se vedou déle než sto let vlekly spory, pojmenované oboustranným nacionismem, v poválečné době zjevně (a dodnes skrytě) u nás zatíženým nejdlovskou doktrínou o tzv. „pokrovových českých národních tradicích“ („Německá tvorba sehrála v rozvoji naší kultury pokrovkovou úlohu v tom, že pomáhala zlomit monopol kněžstva na literární projev, v dalším vývoji se však stala činitelem brzdícím vývoj naší vzdělanosti a nositelem pokroku se stala [...] tvorba“ v českém jazyce, J. Hrabák, 1959). Zprvu (1888) naopak A. V. Kraus poukazoval na „úplnou odvíslost od literatury německé“, s čímž později (1936) nesouhlasil R. Jakobson a hájil stanovisko, že „většinou tato“ (tj. česká) „dila mají [...] předlohy latinské“. P. Trost vyslovil (1978) názor, že teze o úplné závislosti staročeské literatury na německé je „sice neudržitelná“, ale že „souvislosti, které tu bezpochyby existují, nejsou dosud dostatečně prozkoumány.“

Karel IV. a Karlstejn - Mezi ony „nedostatečně prozkoumané souvislosti“ patří kromě jiného omezená péče o studia (celkového) dobového kulturního ovzduší, v němž svědectví o přítomnosti bretonské (rytířské) matière u nás (*Tandariáš* aj.) představuje pouhé podloží oblastí pro parzivalovskou (artušovskou) látku mnohem podstatnějších. Už v minulém století se vědci a odborníci (S. Boisserée, 1834; F. Zarncke, 1876 aj.) zabývali otázkou, do jaké míry mohly popisy grálského hradu a svatyně u Wolframa, a zejména v *Mladším Titurelovi*, ovlivnit zakladatele i stavitele českého Karlštejna. Také Josef Šusta soudil, že původní myšlenka vybudovat hrad jako „středisko křesťanského kultu“ a „vznešenou schránou jeho památek“ souvisela s dobovou vlnou, již posilovalo „i básnictví, barvité legendy, rytířské motivy z kruhu pověstí o svatém grálu“ (1939).

Připomenuté „barvité legendy“ a „rytířské motivy“ se tu projevují, jmenovitě se zřetelem k Wolframovu dílu, ve třech okruzích: jednak kolem

samotného posvátného kamene (nikoli tedy kalicha ani nádoby/*schüssel*/), zvaného u německého básníka *lapsit exillis* (Pz. v. 468, 7), dále kolem jeho prvních strážců po starozákonním pádu andělů (*neutrale Engel*, Pz. v. 471, 15 a násł.) a konečně, za třetí, kolem motivu uváděného nejčastěji jako *blutende Lanze* (krvácející kopí).

„Grálský hrad, duchovní letohrádek“ (*eingeistiges Lustschloß*) Karlštejn nevznikl totič „jen jako schrána říšských klenotů“, ale též „dalších relikvií [...] se zvláštním důrazem na říšské kopí“ (F. Seibt, 1978); navíc autor opět připomíná „původní básníkovu představu společenství (grálských) rytířů“ (*Ritterrunde*), kterému na našem hradě částečně odpovídalo „kolegium kněží k liturgickým službám“, tj. karlštejnská kapitula. Totéž naznačuje Michael Eschborn (pseud., 1971) ve své antroposoficky laděné úvaze a v podobném duchu píše o grálu na evropské půdě, včetně Karlštejna, G. v. d. Borne (1987); podle nich se „v hradní věži“ měla původně rozkládat velká síň zdobená drahokamy, určená „grálskému bratrstvu“, podobně jako u Wolframa (Pz. v. 229, 23 a násł.) i Chrétienna (Perc. v. 3082 a násł. – jinak F. Fišer /1996/, který soudí, že prostor měl původně sloužit „císařovně za přijímací aulu“).

Na rozdíl od Eschbornovy domněnky o síni platí na hradě za jednoznačně doloženou pozdější trvalá přítomnost posvátného „říšského kopí“. Symbolika této relikvie sice souvisela rovněž s představami obou básníků, avšak nepřímo, rozumí se jako *blutende Lanze* (přesněji *glaevin*, Pz. v. 231, 18) a „*la lance don la pointe seinne*“ (Perc. v. 3549). Podle jedné francouzské epické básně, dnes ztracené, je jako ostatek získal císař Karel Veliký na výpravě do Svaté země s pověstí kopí Longinova, přesněji jeho hrotu, který pak vsadil do vlastního jílce.

Symbolika uctívání zbraně se však začala připomínat nejen v souvislosti s mystickým okamžikem na Kalvárii, ale i jinak, totič s kopím sv. Jiří nebo sv. Mořice, u nás pak sv. Václava. Přítomnost této knížecí památky spolu s praporcem sv. Vojtěcha povzbuzovala naše vojska už v bitvě u Chlumce (1126) a utvrzovala jejich víru v boží pomoc (P. Klučina – A. Romaňák, 1983).

Původní tradice se dovolává kronikář Beneš Krabice při popisu události mimořádně závažné: na Květnou neděli roku 1349 totič byly z Bavor do Prahy převezeny „svátosti říše“ (jinak říšské korunovační klenoty), mezi nimi „kopí Páne“, tedy Longinovo, jmenované v citované zprávě, zřejmě vzhledem ke svému významu, ještě před korunou Karla Velikého. V karlštejnské kapli Svatého Kříže pak našlo podle zakládací listiny z 27. března 1357 trvalé místo. Ale už předtím (1354) se obrátil náš panovník, jako ten, kdo „má pod svou správou nejsvětější kopí“ (*sacratissimam lanceam*), na Svatý stolec se žádostí, aby povolil konat k poctě svátostné památky pravidelné slavnosti. Papež Inocenc III. ve své buli (*In redemptoris nostri Domini*) zvlášť připomněl význam legendárního „křesťanského rytíře“ a jeho „rány vedené do Spasitelova boku“. Pražané a „další křestané“ ze širokého okolí až daleko za hranicemi království pak směli vzácnou relikvii spatřit na pražském Dobytčím trhu (dnešním Karlově náměstí) ve svatostáñku, nejprve dřevěném, později, za vlády Václava IV., přeměněném na zděnou ka-

pli, vždy o dni „svátosti kopí a hřebů“ a všem účastníkům přitom papež propůjčoval „zvláštní duchovní milosti“ (F. Palacký, 1848).

Pro Longinovo říšské kopí pak dal Karel IV. na svém hradě zbudovat schránu nejvýznamnější, kapli Svatého Kříže. Sběratelství relikvií se u nás ještě v šedesátých letech označovalo za „trapný anachronismus“ (V. Dvořáková – D. Menclová, 1965). Historik Josef Šusta však chápá věci jinak, podle něho ostatky znamenaly pro tehdejší duchovní svět „záruky a prostředky tajemných sil spínajících nebesa s hřišnou zemí“ (vyd. 1948). Společně hovořily vlastní řeči obrazů (například kopí – krev Spasitelova – ztělesněná církve, *Ecclesia*) v duchu Augustinově, a právě jeho myšlenky dávno ještě nepatřily mezi „trapné anachronismy“, naopak (připomeňme kupříkladu, do jaké míry se zpřítomňovaly o tři století později prostřednictvím jansenismu ve velké polemice Pascalově s Descartem, prapůvodcem „atomizace věd“, dnes opakován kritizované). Ostatně těžko by se dalo vyvratet, že každý hrob skrývá jistý druh ostatků, relikvií (z lat. *reliquiae*, pozůstatky, *relicium*, to co zbylo, rozumí se v tomto případě po zesnulém), pro pragmatika (nebo stoupence důsledného materialismu) sice pouhou hmotu snadno biologicky i chemicky popsatelnou, ale pro většinu našich současníků stále ještě předmět trvalé (anachronické?) úcty, a právě v této nejobecnější (nejvyšší?) rovině mají karlštejnská a grálská tradice k sobě nejblíže.

Úcta ke svatému kopí zapustila v lucemburské Praze další kořeny, například v nádherném iluminovaném rukopise pořízeném v časech Václava IV., v němž jmenovité Ulrich von dem Türlin (viz str. 431), dále Ulrich von Türlheim (ibid.) i Wolfram von Eschenbach vyprávějí příběhy Viléma Oranžského a kde se náš básník (vypodobněný v jedné iluminaci u psacího pulpitu) podvákrát zmíňuje přímo o slepém Longinovi, který později prohlédl (Wh. v. 303, 27 a příp. 68, 24 a násł.). Tuto klíčovou novozákonní událost zhmotnil neznámý tvůrce na tympanonu Týnského chrámu ve výjevu, který Jaromír Homolka (1976) chápe jako inspirovaný tradicí „říšských legend o svatém grálu, jejichž jedna z podstatných myšlenek je idea nového života, očištění, znovuzrození a pro něž byl Longinus vzorem křesťanského rytíře“.

Také biskup Jan ze Středy (Iohannes Noviforensis, alias von Neumarkt) zaznamenává ve svém brevíři (známém též pod jm. *Liber viaticus*, tj. *Knihá na cesty*) kromě jiného „*hystoriā de lancea Domini*“. Rovněž na severní stěně kostela v Dolním Bukovsku se zachoval obraz církve s kalichem, do kterého kane krev z Kristova boku; a o více než jedno *saeculum* později bude ve hře zvané *Totentanz* (Tanec smrti – od neznámého autora, která vznikla patrně koncem 15. stol. v severních/západních/ Čechách) Spasitel jako *dramatis persona* vzpomínat na chvíle, kdy trpěl za nás na kříži, a ve verši „*srdce mi protálo kopí*“ (přesněji rozřízlo, rozkrojilo – *ein sper mir mein herz vorsnei*) už se přihlásí ke slovu barokní obrazivost.

Doba nové niternosti a zbožnosti (*devotio moderna*), spjatá i s úctou ke svatému kopí, se na Karlštejně projevila rovněž v druhém okruhu, kolem prvních strážců grálu (Pz. v. 471, 15 a násł.): na návštěvníky hradu zvlášť výmluvně působil obraz v Mariánské kapli, totič *Apokalypsa* podle Zjevení

sv. Jana. Z hlediska parzivalovské látky si zaslouží pozornost především jeho střední část, zápas andělů (Zj. 9, 1 a 12, 7-10).

Přímo na základě Písma zřejmě sám panovník sestavil „ikonografický program Karlštejnských kaplí“ včetně *Apokalypy*, jak naznačuje jeden z jeho teologických traktátů (*Moralitates*, XI.): „Divná to věc! Když Stvořitel ztratil milovaného prвostvořence [...] nejjasnějšího Lucifera, stvořeného z ryzí dobroty a svrženého vlastním [...] pyšným nevděkem do pekel [...], dobrá stvoření, Michael a ostatní [...] vytrvali [...] ve věrnosti a lásce“ (F. Fišer, 1996, srv. též pozn. k Pz. v. 471, 15 a násl.). Vychází přitom z Nového a částečně ze Starého zákona: „Potom anděl páť zatroubil, i vidił jsem, že hvězda s nebe spadla na zem, a dán jest jí klíč od studnice propasti“ (Zj. 9, 1). „I stal se boj na nebi: Michal a andělé jeho bojovali s drakem, a drak bojoval i andělé jeho [...]“ (Zj. 12, 7). Dodatkem k této zvěsti se často uvádí starozákonní Prorocí Izaiášovo: „Jakž to, že jsi spadl s nebe, ó lucifeře v jitře vycházející? Poražen jsi až na zem, ještěs zemdlíval národy“ (Iz. 14, 12).

V boji nebeských bytostí se u Wolframa kromě odbojníků a zástupců věrných vyskytuje i tak zvaný „neutrální anděl“ (Pz. v. 471, 15 a pozn.), ojedinělý motiv, o němž se v Bibli nic nepraví (vzdáleně na něj odkazuje Dante v *Božské komedii* – viz pozn. k Pz. v. 471, 15). A právě tato skupina andělů se objevuje na karlštejnském obraze: „Někteří mají zbraně a chystají se zahnout do boje, jiní se modlí, jiní se zájemem přihlížejí“ (A. Friedl, 1950, F. Fišer, 1996).

Vyvozovat ze zaznamenané (záměrné?) podobnosti další závěry (M. Eschborn, 1971) by v našem případě (zatím) nepřineslo mnoho užitku, nabízí se však další nepřehlédnutelný prvek, na který nepochybňě rovněž spolupůsobila grálská pověst, a to v třetím okruhu „rytířských motivů“, spjatých se stavbou Karlštejna. O Světlonoši, latinsky Luciferovi, se zmíňuje nejen Karel IV. v „ikonografickém programu Apokalypy“, ale i Wolframův Trevrizent, jmenovitě úvodem k historii grálu, u našeho básníka – připomeňme – na rozdíl od jiných epiků nikoli nádoby, ale vzácného kamene jménem *lapsit exillis* (Pz. v. 468, 7), což je podle některých interpretů původně (zkomolený?) *jaspis ex coelis*, rovněž ve shodě se Zjevením: „A ten, kterýž seděl [rozumí se Pán], podoben byl na pohledění kameni jaspidu a sardioví“ (Zj. 4, 3); „světlost“ [svatého Jeruzaléma] „byla podobná k kameni nejdražšímu, jako k kameni jaspidu“ (Zj. 21, 11). „A bylo stavení zdi jeho jaspis“ (Zj. 21, 18) atd.

Podobnou „skrytou mluvou“ oslovovaly návštěvníky kaple Svatého Kříže (jako schrány ostatků) též drahokamy, jimiž ji stavebník dal osadit. Ve Wolframově díle se o jejich významech vypráví nejednou, zvláště v tak zvaném katalogu drahých kamenů (*Edelsteinkatalog*, Pz. v. 791, 1 a násl. vč. pozn.) i na dalších místech (Pz. v. 3, 15; 233, 19; 482, 29 aj.). Také u básníkových následovníků (žáků?), kteří působili za Karlova praděda (Přemysla Otakara II.) a děda (Václava II.) v zemích Svatováclavské koruny, nalezneme podobné zmínky: Ulrich von Etzenbach při popisu Alexandrovovy cesty do ráje líčí, jak proslulý vojevůdce dorazil až k paláci a hradbám (Al. v. 25.383), jež „v jasných barvách zářily jako jeden skvoucí kámen“ (Al. v. 25.386) a že spatřil i „bránu a věže zářivější než křišťál“ (Al. v. 25.387 a násl.).

Český legendista podobně popisuje sen sv. Kateřiny o návštěvě nebeské „síně“ [...]:

„na té byly divné divy
zdělány z bohaté mény:
dno z berylů, z démantů stěny
spojuvány byly v zlatě,
v nich mnohá okénka bohatě
smaragdy a safíry se skvěla,
neboť namísto skla měla
drahých kamenů činy“;

v duchu doby opět následuje výčet (katalog) drahých kamenů, známý z *Parzivala*:

„jochanty i rubíny,
turkys, sardin, palejs v sloni,
jaspisy i chalcedony,
topas, granát, chrysolity,
ametisty, margarity,“
a na klenbě (sklepě) oné síně
„slunce, měsíc, při tom hvězdy
podobenstvím týmž jezdy“

tedy drahami nebeských těles, se „stkvěly“ neméně (cit. podle vyd. z r. 1941).

– O závěrečném dvojverší platí, že také ve Wolframově příběhu se věnuje, zvláště ve vypjatých okamžicích, zvýšená pozornost astronomickým jevům, naposled před hrdinovou cestou na grálský trůn; Pz. v. 782, 1 a násl.).

Dobový pojem „mluvy drahých kamenů“ objasňuje další významná okolnost, popisovaná v připomenuté rajské výpravě Ulrichova *Alexandra* (mimořádem díla nepochybňě značně rozšířeného, jak svědčí počet šestnácti zachovaných rukopisů, ve sledovaném údobí nadprůměrný). Makedonský hrdina totiž u bran do království božího od „starého muže, bohatě oděněho“ (Al. v. 25.406 a násl.) dostane „kámen planoucí podivuhodnými barvami“ (Al. v. 25.413 a násl.), tedy zjevně kámen nebeský, což opět nepřímo poukazuje jak k cílům karlštejnského stavebníka, tak k významům Wolframova díla: také u něho grál má podobu nebeského kamene (srv. pozn. k Pz. v. 469, 7).

Na další parzivalovský ohlas, to jest „na ideovou souvislost uměleckého řešení sakrálních prostor za Karla IV., jmenovitě výzdoby drahokamů“, tentokrát „témař výlučně odvozovanou od popisu chrámu [...] v *Mladším Titurelovi*“, poukázal u nás už V. Kotrba (1960).

Podle středověké nauky v sobě totiž skrýval tajuplné síly, dané nebeským původem, každý drahokam, jak se nám u mnohých z nich dokonce výslovně sděluje přímo ve Zjevení sv. Jana (Zj. 21, 19 a násl.); mluva drahokamů se tu týká především „svatého Jeruzaléma, sstupujícího s nebe od Boha“ (Zj. 21, 10). „A základové zdi městské všelikým kamenem drahým vyzdobeni byli. Základ první byl jaspis, druhý zafir, třetí chalcedon, čtvrtý

smaragd, pátý sardonyx, šestý sardius, sedmý chryzolit, osmý beryllus, devátý topazion, desátý chrysoprasus, jedenáctý hyacint, dvanáctý ametyst" (Zj. 21, 19 a 20 – výčet opět svr. s „katalogem drahokamů“, Pz. v. 791, 1 a následn.). „A národnové, kteříž by k spasení přišli, v světle jeho procházeti se budou, a králové zemství přenesou slávu a čest svou do něho“ (Zj. 21, 24). Právě toto světlo mělo „příslibem svých drahokamů“ vyzařovat z karlstejnksé kaple Svatého Kříže.

J a n H u s O k r v i K r i s t o v ě; Č e š t í b r a t ř í – Nový Jeruzalém, nejprve viděný a předvídaný skrze Jeruzalém pozemský, cíl všech křížáků, sjeho chrámy: Šalamounovým, Skalním dómem (*Templum Domini*), kostelem Božího hrobu a po jejich ztrátě částečně nahrazovaný představou tajuplného grálu, se potom v Evropě, a zvláště v Čechách, stal nadlouho přitažlivou vidinou i přímo: tato vidina se měla stát u nás skutečností v novém mohutném *laickém hnuti* (zvaném později husitské) na počátku 15. století, a tenkrát také legenda o krvi Kristově zapustila v našich zemích natolik hluboké kořeny, že se s ní neváhal vyrovnat ani Mistr Jan Hus, když se – mezi jiným – snažil očistit její památku poukazem na „četné lži“ (*mendacia valde multa*), spojené s vymýšlenými zázraky „jmenovité v braniborském Wilsnacku“ (Olešnáku – *De corpore Christi*, 1408). Zmínka nám nabízí důkaz o tom, jak významnou stopu evangelistova zpráva (Jan 19, 34 a 35) o krvi Kristově, vytrysklé na kříži z jeho boku, zanechala ve zdejším i v celém středoevropském prostředí.

V oné době má už představa „nového Jeruzaléma“ zřetelné rysy utopie; ve stejnojmenné studii F. Seibt (1985) poukazuje na grál jako na „spasené společenství nesmrtných“ a na jiném místě pak mezi „alternativními způsoby života“ uvádí „společenství Českých bratří“. Podobně Jan Amos Komenský ve své *Panegesii* (1667) vyzývá „ke stavbě nového chrámu Šalamounova, pravzoru spravedlnosti, lásky“, a dále i „pokroku a míru“. Jeho výzvu přijal (s jistým časovým odstupem) František Antonín Špork (1662–1738), jinak též pilný čtenář Pascala a spisů jansenistických (věrných myšlenkám sv. Augustina); učený šlechtic totiž v tomto duchu založil na Novém Městě Pražském zednářskou lóži, a to podle stanov, jež spočívaly, někde téměř doslova, na zmíněném Komenského spise, včetně obrazů zmíněného „nového chrámu Šalamounova“.

Šporkovo pražské společenství, nazvané příznačně U tří hvězd (mimo chodem nejstarší svého druhu v Rakousku), se pokoušelo otevřít, právě tak jako kdysi všichni legendární vládci i služebníci grálistí, ony nové cesty „míru, spravedlnosti i lásky“ – a navíc „pokroku“, který se pak dostavil poměrně brzy v podobě tereziánského a josefinského reformátorství: zato „lásku“, a přečasto i „spravedlnost a mír“ zůstávaly čím dál tím více v jeho stínu, tedy zároveň kdesi stranou novodobého „labyrintu světa“.

J. G. Herder a Pověst o králi Artušovi v Čechách – V krátkém mezidobí, pojmenovaném názory J. G. Herdera (1744–1803), se pak u nás dočkaly zvýšeného ohlasu zvláště ideje „bratrství národů“ včetně hodnot, skrytých „v povaze slovanského lidu“ (J. Peřina,

1996), tedy ideje zatím nedotčené hlasateli pozdějšího patologického nacionálnismu. V oněch šťastných letech „sbratření“ (na jejichž sklonku měl ještě Karel Havlíček Borovský v úmyslu učit se „*alt deutsch*“, tedy středověkou němčinu – M. Novotný, 1940) se mnoho osobnosti německého jazyka a zdejší zemské příslušnosti začalo v rámci dobového zájmu o slovesné památky věnovat sběru pohádek a pověstí, zachovaných na území Svatováclavské koruny, a tak se u nás opět připomněla artušovská *matière de Bretagne*. Péči, dokonce dvojnásobnou, o ni projevil pražský editor, redaktor časopisu *Der Kranz* (Věneč), spisovatel, publicista, knihkupec a sběratel starobylých přísemností, Augustin W. Griesel (mimo jiné autor próz *Husité*, dále Knihy pohádek a pověstí z Čech /*Märchen- und Sagenbuch von Böhmen*/ i „artušovského“ příběhu *Iwein*), a otiskl ve svém periodiku jednu „lidovou pověst“ (*Volks-Sage*) s názvem *König Artus und seine Genossen in Böhmen* (Král Artuš a jeho druhoté v Čechách). Podle ní „rok poté, co byl Jiří Poděbradský zvolen nejvyšším zemským správcem, se překvapivě objevili ve Stadicích král Artuš se svými čtyřmi druhy. Sám Bůh je vyslal do Čech až z Británie, aby obnovili v našem království právo a spravedlnost. Hned se kolem nich shromáždilo mnoho lidu, avšak o příchodu starců se zároveň dozvěděl Jan Smiřický ze Smiřic, sídlem na Roudnici, známý obojetník a zlolajník, který videl pod každým růžovým keřem hada. I vyslal své pacholky, aby neznámé příchozí přiměli odebrat se na jeho sídlo, tam je vyslechl a nedbaje jejich námitek, dobrých rad, ani varovných proroctví, se jim vysmál, dal potupně ostříhat jejich vousy a poslal je do Prahy. Tamní staroměstský purkmistr Pešík z Kunevaldu je však přijal mnohem pohostinněji, a zejména si jejich řeč vzal více k srdci. Nato starci zmizeli a od těch dob je už v Čechách nikdo nespatřil. Jejich věštba se však brzo naplnila. Jan Smiřický byl jako zemský zrác se popraven, nicméně pan Pešík, třebaže blízký přítel a přívrženec hlavního Jiříkova protivníka Menharta z Hradce, se zachránil útěkem na své statky“ /krácenou/.

Autor textu zemřel roku 1825 a v polovině dvacátých let zanikl i časopis *Der Kranz*; jeho konec doprovodil F. L. Čelakovský poznámkou o věnečcích, jejichž ztráty nemusíme litovat (J. Janíčková, 1998).

T. G. Masaryk a Wagnerův Parsifal – Údobí, pojmenované podobnými projevy nelibosti na hony vzdálenými herderovské výzvě ke „sbratření národů“, však, alespoň v případě námi sledovaném, netrvalo tak dlouho, jak by se z obecného ovzduší mohlo jevit. Zatímco po hospodářích a táborech lidu se hejslovanštilo a volalo: „Varte, Němcí!“, připomenutý moravský badatel německého jazyka Julius Feifalik upozornil (1860) na známou, odborně těžko vyvratitelnou pravdu o povaze staletých vzájemných vazeb mezi oběma kulturami (viz str. 496) a koncem osmdesátých let T. G. Masaryk ještě důrazněji podotkl, že „otázka česká [...] jest zároveň otázkou německou [...]. Nenamítejž nikdo, že historie ukazuje, kterak Němci proti nám Slovanům všude a pořád vystupovali: historie učí také opak [...]. A co bývalo, nemusí být vždycky“ (1888).

Nezůstávalo však u obecných slov, Masaryk se věnoval německé otázce po celý život, nejen po stránce politické, ale i kulturní; nevyhnul se tedy ani

dvěma tématům v daném směru nanejvýš závažným, rozumí se faustovskému a parzivalovskému. V druhém případě dospěl k závěrům, přijímaným v německých odborných kruzích teprve od nedávna (str. 482-484). Wolframem a jeho recepcí wagnerovskou (k faustovské otázce svr. DR 93/4 a 95/4) se TGM podrobně zabýval v rozsáhlé práci *O studiu děl básnických* (1884):

„Literární historikové na podobu středověkého *Parsifala* [sic] Eschenbachova a Goethova *Fausta* již ukázali – dokonce *Parsifal* Richarda Wagnera je vědomým řešením problému faustovského, avšak při velkých shodách na první pohled jsou zjevné také různosti, a vůbec Richard Wagner znamená celkovou náladu a názor od Goethova hodně odlišný. Wagner je již plnoprevný dekadent, a tím se liší od Goetha, v němž je dekadence ještě jen v zárodcích. Wagner je, lépe řečeno, dekadentním romantikem – romanticismus u něho přezrál v dekadenci“, takže „faustovský problém se tu řeší nábožensky, nejen metafyzicky, a již tím se *Parsifal* liší od *Fausta* nejpodstatněji: titan-hříšník očekává spasení a spasitele, a ovšem sám sobě musí být spasitelem: *Höchsten Heiles Wunder: /Erlösung dem Erlöser!*“.

Podle Wagnera je „hříchem moderního člověka civilisace, od ní se moderní člověk musí spasit – tak stupňuje Wagner Rousseauv racionalism nábožensky. Všecka civilisace má svůj vlastní smysl v tom, že příroda, jí netknuta, pozná svou sílu, to jest pozná nesnesitelnost civilisace, a tím se svého nepřirozeného jha zbabí“; učiní tak „najednou a rázem, revoluci: revoluce dá člověku sílu, umění mu dá krásu, neboť titan wagnerovský musí být člověkem silným a krásným.“ Tuto „revoluci spásy“ pak „provede národ [...] germánský a zejména německý, spasitelem bude také jednotlivec, ale jen potud, pokud se celku dovede podřídit“, a předeším bude-li „zachvácen posvátnou ilusí (*Wahn*)“ a vzdá se „svého egoismu. – Z této božské iluse rodí se nejvznešenější a nejčistší dílo umělecké. Obzvláště pak je tímto uměleckým dílem pravá (wagnerovská) hudba“; právě ona je „důkazem, že se moderní člověk civilizaci vzpírá. Této moderní civilizaci hudba je, čím křesťanství bylo přezrálé civilizaci antické“, navíc „je uměním po výtce německým [...]. Dílo umělecké“ je tedy údajně i „náboženské. Náboženství ve svém jádru není než poznání, že svět je zlem, klamem, snem: náboženství je ta nesmírná touha po spasení z toho klamu, a spasení dosáhneme jen odříkáním, obětováním, vírou: umění (pravé umění) je ideálním vytvářením mytických symbolů [...]. Hudba a s ní celkové dílo umělecké je tedy jako by Janem Křtitelom očekávaného Spasitele, je v jistém smyslu tím Spasitelem samým, pokud právě je vlastně totožné s náboženstvím.“

Autor úvahy pak přechází k jádru věci: „Faustův problém Wagnerem dostal nový smysl metafysický a náboženský: svět a život nás každého sám v sobě je zlem a hříchem, a proto zase ten svět a život je jedinou touhou ten svět a život překonat“, nikoli ovšem „rozumem, [...] ale životem samým, [...] pocítěním nejhlubší soustrasti k zlu světovému, [...] civilizaci a kultuře [...]. Civilizace bude zlomena přírodou; civilizace jsouc rozumem, odklizena bude instinktem. Tou přírodní silou je národ,“ z tohoto hlediska se pak i kultura „mravně jeví jako zkaženosť přesycení“, a dokonce „nepřirozenost pohlavní. Překonat“ ji „znamená [...] zachovat si čistotu a naivnost [...]. Durch Mitleid wissend der reine Thor“.

(Poznamenejme, že Wolframův Parzival naopak „bloudem“ /*Thor*/ dlouho nezůstal, své *tumppheit* na cestě za grálem se zbavil velmi brzy, už během návštěvy u Gurnamanze /Pz. v. 188, 17/, jak později i sebekriticky připomíná /v V. kn. v. 269, 24 a násl./, a k důsledkům nejpodstatnějším dochází pak po rozmluvě s Trevirizentem /Pz. IX. kn./).

Wagnerův Parsifal zdánlivě „dosahuje dvojího“, jeho obětí je „spasen Anfortas“ a „spasí se Parsifal sám“. Ale „jak může být Anfortas spasen obětí cizí?“ Podle Masaryka je „Wagner diletant, po Goethovi jeden z největších [...]. Spojuje prvky sobě protivné, křesťanství [...] s buddhismem a brahmanismem“, a „zároveň se staví proti křesťanství, třebaž ve formě antisemitismu. [...] Ačkoli je německy nacionální, [...] nekriticky přebírá různé prvky nejen ze staré kultury germánské, nýbrž i románské, keltské [...]. Goethe, Kant, hlavně ovšem Schopenhauer vcházejí do této synthese.“ Výsledkem má být „Gesamtkunstwerk. Připouštím [...], že Wagner touto svou ideou vykonal pro umění mnoho, ba připouštím, že idea sama má svou oprávněnost, avšak neoprávněna je v ní právě ta synthese diletaantská [...]. Náboženství nikdy nemůže být uměním, [...] věda s filosofií se nedají srovnat se starým mythem [...], Wagnerovo náboženství je salto mortale do čiré pověry.“ Ani „wagnerovská symbolika není než scholastický materialismus působící na smysly mnohem víc než na duši: viditelný grál, krvácející kopí, k tomu, docela v duchu naturalistického dekadentství, krvácející Anfortas [...], mrtvola Titurelova“, dále „mistrně smyslová a rozčilující hudba [...] a konec dráždění nervů a smyslnosti dílící [sic] jako Kundry [...]. Proto dekadence má v jeho dílech tak vynikající místo a působí více než jeho lék – ovšem lék sám je dekadentní. [...] Žena je“ totiž „Wagnerovi principem neuvědomělým a bezděčně naivním – muž oddávající se ženě úplně provádí tedy svou láskou ten žádoucí rousseauovský zázrak proticivilizační; jenže Wagner zapomněl, že si i v muži cení instinktu nad rozumem a vlastně jen instinktu, čímž jeho filosofie ženy je povážlivě otřesena. De facto Wagner zbožňuje pud pohlavní vůbec a jemu se klaní; proto v Parsifalu podal v postavě Kundry jen mafistofelku [...], na ženu pravou zapomněl, ačkoli králové grálští jsou ženatí. To právě je charakteristické pro dekadenta, že tak dovedně líčí nemoc a kochá se smyslným drážděním. Pravda, Wagner pořád mluví o sile lásky – ale tak o sile cyklopuje“ (tj. vyládá stále dokola, z lat./řec. *cyclas*) „jen impotence. Slabošský Nietzsche také pořád bramarbasuje“ (tj. prázdně hovoří, chvástat se – Ssjč) „o nadčlověku [...]. Nenapadá mne ovšem chtít Wagnera snižovat. Ne, odmítám jen jeho náboženství a jeho filosofii [...], právě na Wagnerovi [...] lze dobře studovat, jak veliký a geniální člověk může být popletený a že se lidem našeho věku líbí právě tím. To je jistě signum temporis“ (tj. znamení doby). „Wagnerovský titan je zakladatelem náboženství, filosofem, mytologem, umělcem, mluvčím čistého člověctví a národa, a tak dále, spasitelem světu a sobě samému zároveň. Z Richarda Wagnera šklebí se na nás Mefisto feles dekadentní [...]. Náš Smetana jej hudebně již překonal.“

Ve své studii prokázal T. G. Masaryk podivuhodnou, bohužel dodnes nedoceněnou předvídavost. Přesto se o našem filosofovi nezmiňují ani autori souhrnné, monumentálně rozvržené práce vydané teprve před nedáv-

nem (*Wagner-Handbuch*, vyd. U. Müller a P. Wapnewski, 1986) se zvláštními kapitolami o wagnerovských ohlasech v celé Evropě včetně „slovenských zemí“.

To vede k několika závěrům: jednak k poukazu na čtyřicet let železné opory, dále ovšem na bílá místa ve zdejší vědecké činnosti za totality, na chronický nedostatek smyslu pro interdisciplinární přístup k dané problematice (jedna odborná kompetence se týká hudby, druhá obsahové stránky libreta a hranice se nedoporučuje překračovat), a zejména na nejasnosti v otázkách česko(rakousko)německých kulturních vazeb i recepcí vůbec. Dokonce ani ve zcela nedávných publikacích *Drama zrozené hudbou*, Richard Wagner (1995) a *Bedřich Smetana a jeho doba* (1997) se autoři (J. P. Kučera, resp. M. Ottlová a M. Pospíšil) o T. G. Masarykovi ve svých obsáhlých wagnerovských výkladech vůbec nezmiňují. V druhém případě se zato připomíná Jan Neruda se svým očividně xenofobním wagnerianstvím: „Evropskou společností lidskou zašplouchla nyní nová vlna myšlenková, palčivě náruživá. [...] Míníme starou otázku židovskou, již nyní nově povznesl velký skladatel a ještě větší Němec a liberalista Richard Wagner. [...] Wagnerův spis *Das Judentum in der Musik* mluví na jednom místě o „neuvědomělému počtu, jakýž se lidu jeví co nejvnitřnejší nechuť k židovské bytnosti“ [...]. Co se mé osobnosti dotýče, k nenávisti k Židům nemohu se právě tak přiznat, jako se musím přiznat k politickému a národnímu, ale mužnému nepřátelství k nim“ (1869).

Úroveň naší nedávné vědecké produkce ozřejmuje charakteristika věnovaná Zdeňku Nejedlému, autoru „závažných studií o Wagnerovi“, a tím i badateli, v jehož „koncepti [...] se rýsovala představa českého divadelního realismu jako určující linie [...] směřující k socialistickému divadlu jako k vyššímu stupni vývoje navazujícího na demokratické tradice“ (M. Obst, 1977). V jedné z oněch „závažných studií“ (*Parsifal*, 1914) píše citovaný vědec, že „Wagner si vytvořil [...] celou teorii ,o regeneraci člověka‘ a hledal i prostředky, jak vyvésti člověka z jeho barbarství k novému náboženství soucitu. Jeho názory o smíšení rassy (nečistota krve) jsou toho důsledky. Odtud vzniklo domnění, že *Parsifal* jest dílo mravně tendenční [...]. Wagner“ však „došel k svému přesvědčení jako umělec a teprve potom to, o čem ho přesvědčilo jeho vlastní dílo, vyjádřil i theoreticky ve svých spisech. Zde právě se projevila ona vyšší, umělecká pravda.“ Takto Wagner tvoril „apotheosy lidstva i národu [...], ať v *Ringu* neb v *Parsifalu*“ (1916). Správnost této linie, kterou se „může opravdu tvorivě inspirovat nás nový, upravdě již dnešní marxistický postoj k umělecké osobnosti Richarda Wagnera“, potvrdil i J. Jiránek (1961). V žádném z uvedených děl se však (ani polemicky) neuvádí parsifalovská interpretace T. G. Masaryka z roku 1884.

„Staré irské a bretonské zpěvy“ Juia Zeyer - Zato už v téže době svůj příslušný evropský nadhled, prostý zmíněných resentimentů, projevil v přístupu ke grálské (parzivalovské) látce básník Julius Zeyer: „Za dlouhé jedné zimy [...] zabýval jsem se poněkud studiem starých irských a bretonských zpěvů [...]. Pořáde ale jsem se jaksi ostýchal napsati, o čem snil jsem v těch našich lesích.[...] Tu stalo se, že nevýslovně

dojímové, horoucí a veliké výtvory Giotta, Fra Angelica, Luky della Robbia ve mně dávné upomínky na básnické sny keltských mnichů vzbudily [...] a ubohá moje keltickokřesťanská odysea spatřila světlo dne. [...] V Římě, v březnu 1884. „Zeyerova Kronika o svatém Brandanu“ (1929), napsaná volným blankversem, obsahuje osm zpěvů, počínaje chvílí, kdy „svatý Brandan na cestu se dal“ (I.), až po závěr o tom, „jak nevýslovně Brandan štasten byl“ (VIII.), když v tajuplném „domě na skále“ přijal chléb a víno z rukou samotného Krista.

Příběh blízký příhodám o svatém grálu (viz str. 451 n.), se v mnohem shoduje s románem Wolframovým (a jinde s *Vulgátem*), mezi jiným v motivu osamělého hradu, poprvé s komnatami zdobenými „zlatem“, „kříštělem“, „perlami“ i „topasem“ a dalšími drahokamy, kde dva andělé přinášeli „v upletených koších“ (*gral-cratis?*) „hojnou všechnu“, podruhé na závěr v motivu „domu na skále se dvěma síněmi, přední okázané, bohatě zdobené, a druhé bez všechny lesku“, kde však „kol dřevěného stolu“ seděl „nás Pán a Spasitel spolu s apoštoly“.

K nejzajímavějším podobnostem s románem Wolframovým patří zmínka v evropském písemnictví ojedinělá (blízká neméně ojedinělým náznamům výtvarného rázu v karlstejnské Apokalypse - str. 505 n.), rozumí se o (tzv. neutrálních) andělích, kteří „kdysi stáli [...] u trůnu Boha“, ale nakonec „padli“, nikoliv však až do pekelných hlubin: Brandan jednoho z nich na své pozemské pouti potkává a dojedná se o jejich osudu:

„My dokonalí byli. Lucifer
byl mistrem naším, naším sluncem byl.
[...] My oddali
se jemu slepě a to byl náš hrách.
Když stalo se, že pýcha stoupala
mu jako opojení do mozku,
my stále ještě jemu věřili. [...]
Tak padli jsme. To spasilo nás však,
že nezhrdli jsme jako mistr náš. [...]
Bol sladký nyní hnizdí v prsou nám,
nás táhne touha k nebi veliká,
my neseme se v svatém nadšení
až k prahům světla, unaveni pak
zas padáme vždy nazpět ku zemi.
My dokonalí nejsme jako dřív,
však lásku k Bohu, pokora a tesk
po dávné výši, padat nedají
nám ještě níž [...].“

Představy Wolframa von Eschenbach tu novodobý autor neobrací po wagnerovsku naruby, ale pozoruhodným způsobem je dotváří; přitom zachovává nejen původní motiv lásky, ale i štědrosti (*milte*): nakonec anděl „zatráší větví“ a „do Brandanovy lodě hned padal déšť zlatých plodů“, takže se nám tu připomíná i hojnost hodokvasu na Mont Salvagi (Pz. v. 238, 2 a násled.).

Svatováclavská legenda o svatém grálu - Od sklonku století roste v českých zemích zájem o grálskou látku (V. Beneš Třebízský v povídce *Pod Karlštejnem*, 1877; J. Vrchlický ve *Zlomcích epopeje*, 1883, i jinde; J. Zeyer též v předmluvě ke *Karolínské epopeji*, 1894 aj.; dále pak mj. V. Melichar, 1918) a svým způsobem (co do přístupu k tématu) vrcholí při svatováclavském milénii (1929), kdy Fr. Stržovský (pseud. Večeřa) ve své „pověsti a legendě Svatý grál“ připomíná, že jeho posledním králem se měl stát náš zemský patron, avšak „poslové“ do Staré Boleslaví „přijeli už pozdě“.

Vladimír Donát a jeho *Parsifal* - Za protektorátu (1939-1945), tedy v době zvýšeného edičního zájmu o německé písemnictví, vyšel vedle ilustrované knížky M. Patavy *Kouzelný grál* (1944) též „román pro mládež *Parsifal*“ (1942), který „podle klasické předlohy Wolframa z Eschenbachu“ zvěřejnil rok před svou smrtí spisovatel Vladimír Donát (1903-1943, mimo jiné autor prózy o pražském bohemovi Stanislavu Mrázovi *Člověk je živ ze vzduchu*, 1943). Dílo o našem hrdinovi se ovšem „klasické předlohy“ nedrží beze zbytku. V příběhu přímo vystupuje kouzelník Merlin, vypráví se rovněž o mládí krále Artuše, o meči vytrženém z kovadliny, na rozdíl od Wolframova popisu dějů se na panovníkově dvoře objevuje také Lancelot, za zcela osobitý vklad českého autora můžeme pokládat snovou příhodu v horách s „černým rytířem“, s nabídkou volby mezi dvěma (životními?) cestami, „snadnou a obtížnou“, další se „ženským zjevem“, v němž hrdina pozná vlastní matku, a později, u Gurnamanze, s „hradním knězem“, který „zpočátku a rozhřešením“ zbabí mladíka „sklívajícího neklidu“. Také po prvním neúspěchu na Mont Salvagi mu sdělí pravdu o posvátném hradu nikoli sestřenka Siguna, ale „žena na obrácené nůžce“ a „grál“ mu popíše jako nádobu z nejskvostnějšího drahokamu, ze které se svými učedníky jedl při Poslední večeři Kristus Pán. (V této souvislosti působí přinejmenším zajímavě, že jedna z našich demokratických odbojových skupin za okupace užívala krycího jména Parsifal - O. Janeček aj., 1965, V. Černý, 1977/stroj./, 1992).

Po půlstoletí (1993) týž příběh zaujal Pavla Křišťána (pseud.), který se ve svém *Parsifalovi* přihlásil k antroposofickému pojednání látky (podobně jako někteří interpreti grálských ohlasů na Karlštejně - svr. str. 504).

Mezitím námět značně zesvětél a v Praze se dokonce sešla (1992) mezinárodní „Společnost Kulatého stolu, u něhož se smí zasednout pouze ve smokingu s motýlkem“ (Tlg., 28. II. 1992). Slovem Grál se dokonce zaštítila jedna zdravotní pojišťovna a pod jménem Parsifal působil i vůdce značně pochybné pseudomystické sekty.

Vilém Mathesius a Albert Pražák - V oblasti literárně-vědné věnoval soustředěný zájem parzivalovské a artušovské látce přední anglista Vilém Mathesius (1882-1945) vynikající studií o díle Thomase Malloryho (str. 471 n. - otištěné v českém vyd. 1960, jíž předcházela odborná stať /rec./ z r. 1935), napsané se skutečně evropským přehledem, dnes už dost vzácným, avšak v jeho generaci zcela obvyklým.

Podobně bohemista Albert Pražák v publikaci o staročeské *Alexandri*-dě (1945) podal nejen obsáhlou informaci o stejnojmenném díle Wolfra-

mova žáka, pražského německého básníka Ulricha von Etzenbach (viz str. 499 n. - n. t.), ale hlavně prokázal znamenitou znalost středověké němčiny, podloženou studiem příslušných textů, dnes zřídka vídánou nejen u našich bohemistů, zaměřených medievalisticky, ale i v akademických kruzích germanistických. Sám autor ovšem o čtyři roky později (1949) svůj dřívější příkladně objektivní přístup k tématu opustil (přinejmenším po stránce zeměpisné) a vyznal se dodatečně z víry „ve východní osvobodivou silu“, kterou se za válečných let údajně utěšoval nad příběhy o macedonském světovládci. Tehdy ovšem už jakákoli soustavná odborná práce pojatá komparatisticky, tedy v širších (celo)evropských souvislostech, začala platit na oficiální akademické půdě za škodlivou a také příslušná katedra na Karlově universitě zanikla.

Dluhý následující akademický významný příklad - Na konci padesátých let (1959) J. Hrabák ve statí věnované středověku ujistil českou odbornou veřejnost, že u nás „německá tvorba nezasáhla hluboko“, jsouc „vytvořena jen cizími básníky, zahraničními hosty“. Pouze za Václava II. prý „sehrála pozoruhodnou úlohu“. A tak univerzitní skripta H. Siebenscheina a L. Zatočila (*Stručné dějiny německé literatury do roku 1250*, Praha 1958, *1968) zůstala vzdor poměrné stručnosti na dlouhá léta ojedinělým dílem.

Teprve němečtí vědci, například F. Seibt (1974 a.j.), W. Baumann (1978), J. Heinzle (1984), H. J. Behr (1989) a další, nám tak či onak připomněli, že na středoevropské půdě „nejvýznamnějším střediskem dvorské literatury se v druhé polovině 13. století stal pražský královský dvůr“ (J. Bumke, 1986).

Také mezinárodní kladný zájem o pozdější literaturu u nás za Lucemburků (Schweinfurtské kolokvium, 1992), v neposlední řadě o dílo Jana ze Žatce *Der Ackermann aus Böhmen* (Oráč z Čech, po r. 1400; před nimi se ve zdejších kruzích omezil na několik prací, širší veřejnosti většinou neznámých), prokázal, že hrabákovská, původně „pokrovská úloha“ německé literatury se v zemích Svatováclavské koruny nestala „činitelem brzdícím“ (str. 503) ani po stu letech.

Presto ještě dnes se dočítáme v příručce vydané pro vzdělávací účely mnohatisícovým nákladem (*Česká literatura I.*, J. Lehár - A. Stich, 1997), že za posledních Přemyslovců „královský dvůr a české panstvo podléhá v té době stále víc německému kulturnímu vlivu“, ale o tom, že například *Wilhelm (Arabela)* Ulricha von dem Türlin vychází látkově z *matière de France* a *Alexander z matière de Rome* už se nepraví nic. Evropské hledisko J. Feifalika se tedy stále pomíjí, do skromného a „letmého výhledu“ (jinak jistě výtvarného) na německé písemnictví v Čechách (dvě podkapitoly, str. 45 až 47, a několik drobných zmínek, např. na str. 90) se muselo vtěsnat bezmála šest století. Ze závěrečné části (*Rané obrození*) už se podobná „výhledová“ kapitola vytratila vůbec, ačkoli ve zmiňovaném údobí na území České koruny počet německých autorů zatím, vzdor jejich údělu „brzdícího činitelé“, vzrostl velmi podstatně (svr. J. Peřina, 1996, dílo vydané ovšem pouze poměrně nižším nákladem 500 výtisků), včetně ohlasů na bretonský látkový okruh (str. 508 n.). Jazykové hledisko nad zemským (evropským?)

u nás převládá tedy i nadále, a to nejen tváří v tvář širší veřejnosti; stačí připomenout, pouze v oblasti námi sledované, omezený přístup k Wolframovým následovníkům ve zdejších zemích, jmenovitě k dílu Ulricha von Etzenbach (F. Svejkovský, 1963), ale i obecně (F. Graus, 1975, svr. kritickou pozn. H. J. Behra, 1989). Ani historik J. Žemlička ve své souhrnné publikaci *Století posledních Přemyslovců* (1986) do příslušných podkapitol o kultuře za jejich vlády informace o německých a rakouských básnících u nás nezařadil. Rovněž na mezinárodním symposiu o česko-rakouských vztazích ve 13. století (Znojmo, září 1996) opomenuli naši přední akademické hodnostáři (záštítu převzal dokonce rektor UK, sešlost uváděl prof. UK I. Hlaváček) odborný zájem o tehdejší německou a rakouskou literaturu na území českého státu, včetně početných wolframovských ohlasů, vůbec projevit, a celá záležitost se musela zachraňovat na poslední chvíli improvizacemi v podobě „uměleckého pásma“. Nadějný příslib v tomto směru zato představuje práce Vratislava Vaníčka (2000) vymezená (v rámci mnohosvazkové publikace Velké dějiny zemí Koruny české) léty 1197–1250, kde autor věnuje patřičnou pozornost „německým“ básníkům na „českém královském dvoře“; v dalším ohlašovaném svazku čtenáři mohou tedy zřejmě očekávat podobný výklad o druhé polovině 13. století, to jest o údobí z našeho hlediska ne-poměrně důležitějším. Pro úplnost ještě poznamenejme, že „motiv grálu na celé rozloze české literatury“ (LtN, 24. 2. 1999) se pokusil v rámci nečelé desítky stran jako součást své seifertovské studie zkoumat A. Stich (1998).

S okolností, že u nás „během posledních desetiletí [...] měla být z historie vymazána německá literatura v Čechách“ (J. Holý, 1996), se tedy dnes nevyrovnila bezmála celá zdejší obec akademická, včetně mnoha oficiálních eruditů, jejich ústavů, pracovišť, dokumentačních středisek atd. S početnými dalšími památkami evropského středověkého písemnictví (zachovanými v řeči našich sousedů, a z časti bývalých spoluobyvatel, dosud do českého prostředí neuvedenými ani prostřednictvím překladu) se věci mají víceméně podobně. Přitom se stále nebere v potaz, že se tehdy ještě kultura našeho světadílu vyvíjela ve znamení jednoty (na niž naopak vždy u nás upozorňovali / nemnoží / medievalisté, činní v oblasti středolatin-ských písemných památek). Po její obnově se dnes oprávněně volá, bylo by tedy nač navazovat, většina možností však zůstává nevyužita. Ke spolutvůrcům této jednoty patřil nejen samotný Wolfram, ale dlouhá řada dalších básníků (Chrétien, Gottfried, Hartmann a přemnoží jiní), jejichž díla v české jazykové podobě nám rovněž dosud chybějí.

Uvedená jména mají ovšem vyznačit pouze několik milníků na cestách, jež naši vědu, výuku a vzdělanost ještě čekají. Snad tedy kniha, kterou čtenář právě dočítá, alespoň skromným dílem jejich délku zkrátí.

VIII. ZÁVĚR

Parzivalovské příběhy o sv. grálu mají totiž dvojí, pro nás obzvlášť důležitý základ: jednak evropský prostor, otevřený celému tehdejšímu světu, a jednak myšlenku rytířství, tabuli jeho hodnot a ctností.

„Co je to vlastně Evropa? [...] Pojem spíše geografický nebo duchovní?“ Hlavním „svorníkem“ tu „je nepochybně jednota latinského Západu“ [...] jako výtvar, „křesťanské mise katolického západního způsobu života, který čerpá z římsko-křesťanských pramenů“, Okcident jako dualismem charakterizovaný protiklad monokratického Orientu – Bůh a svět, víra a právo, *regnum a sa-cerdotium*“, to vše „v širších společenských, kulturních [...] i literárních [...] souvislostech“ (H. Hattenhauer, česky 1998, rec. R. Seltenreich, 1998 – k pojmu „jednota latinského západu“ svr. též E. R. Curtius, 1954; česky 1998).

Mezi ně patří i sousloví „rex iustus et pacificus“ (král jako strážce právního řádu / spravedlnosti / ochránce míru), které interpreti (např. W. Spiewok, 1985) právem vztahují též na grálského panovníka a jeho rod (Pz. v. 494, i a násl., resp. 824, 27, zejm. 825, 3 a násl. aj.). Rovněž potud patří *Parzival* (*Perceval*) k látkám evropským, potud také vrostl do tehdejší dvorské kultury a spolu s ní se šířil z Francie směrem na východ (a také na sever) v podobě *adaptation courtoise*, až zcela organicky, prostřednictvím našich sousedů, dospěl do Čech, a to podobnými cestami jako zmíněné „právo“ (nejprve „norimberské“, příp. „magdeburské“ a posléze „římské“).

V témež ovzduší se – zdánlivě protismyslně – rodí tak zvané národní literatury, spojeny ovšem nadále natrvalo se svými životadarnými recepčními zdroji, neboť odtud vždy čerpaly a dodnes čerpají svou tvůrčou sílu. Ten, kdo se jim naopak brání a uzavírál se do vlastní výlučnosti, odsoudil se tím k postupnému zániku anebo k údělu živořit kdesi na okraji dění: kultura keltská, rétorománská (ladinská), okcitánská, velšská, bretonská a četné další, jakkoliv původně samy poskytovaly okolnímu světu hojnou podnětu, třeba onu opakovánou *matière de Bretagne*, ještě ve středověku jeden ze tří základních pramenů dvorské (rytířské) epiky.

Přitom „primát látky“ se tehdy pokládal za nezpochybnitelný, autor stál až na druhém místě, kdesi mezi převcem, odkázaným na „zkažky zašlých věků“ (NL 1, 1), tedy vypravěčem příběhů, nebo přímo jejich „překladatelem“ (str. 427 n.). Později se sice pořadí obou veličin naprostě změnilo ve prospěch tvůrce – genia, ale odnedávna se nám znova ohlašuje opak: „Spisovatel, to bylo kdysi slavné, revoluční slovo, a chválabohu, pravím já, že už tomu tak není. Dnes je spisovatel znova jen vypravěčem bájí, legend, pohádek. Příběhů, které na první pohled (zvýraznil J. P.) nemají s naší skutečností moc společného“ (J. Kratochvíl, 1997).

K podstatám oněch „příběhů“, a zároveň k podstatě středověkých „mentalit“, náleželo i rytířství, nejen pro věčnou touhu po dobrodružstvích, naplněných rekognitivními činy, ale hlavně pro svůj mravní řád. Dnes však se nejednou s politováním shledává, že ony ctnosti ztotožňované kdysi s představou „dokonalého“ muže se našich časů, bohužel, nedožily.

S odstupem staletí se dá pak uvažovat o třech stupních vývoje: první představoval právě rytíř, který neváhal nasadit život ve službě svému „pánu, slabšímu, ženám a Bohu“. Později se vzorem mužnosti stal „gentleman“, jenž stále ještě zaujímal místo „ve vertikále“, ale „už nehořel“, už „nevynášel příležitost osvědčovat svou odvahu ve službě Pánu, byl-li však k tomu dohnán, bránil svou čest“ a zastával se „slabších“.

Muž dnešních dnů v evropském (euroatlantickém) prostředí, „demokrat“, známená jen jakousi „amorfnost, až absenci jakékoli osobní formy“. Z plonkového rytíře zbyla „zpráchnivělá kostra. [...] Boj muže proti muži [...] vyměnil za parlamentní debaty, [...] meč a kopí za zákony a zákůnky“ (často zároveň za přímý opak práva, které jeho předchůdci měli povinnost vždy hájit); „je přesvědčen, že nic nestojí za to, aby tomu obětoval život. A hle - jeho život skutečně mnohdy nestojí za nic.“

Takto alespoň se dá shrnout literární a myšlenkový odkaz, který nám po sobě zanechal „poslední rytíř české literatury“, spisovatel, novinář a kdysi představitel zdejšího prvorepublikánského liberalismu Ferdinand Peroutka (1895-1978), jenž ve svém románu *Poslední život Panny* (vyd. posmrt. 1980) napsal „nekonečně smutnou knihu o definitivním konci rytířství ve světě“ (D. Pithartová, 1995).

Doufejme jen, že ono slovo „definitivní“ neplatí beze zbytku; například filosof Emanuel Rádl (1873-1942) se odvážil spojovat víru v rytířské ideály s novodobou demokracií, a ostatně také sám Wolframův *Parzival* zůstává nadále nepochybnou (nesmrtnou?) součástí společného evropského kulturního dědictví, tedy zároveň trvalým zdrojem nových a nových myšlenkových i tvůrčích podnětů, takže jeho novodobou recepci můžeme považovat za kapitolu dávno ještě neuzavřenou.

IX. DVĚ POZNÁMKY A DODATEK

V komentářích k Wolframovu *Parzivalovi* jsem uváděl až na skromné výjimky pouze názory autorů (badatelů) zahraničních; při dnešním stavu našich humanitních věd, opožděných za světovým (evropským) vývojem o celá desetiletí, jim dávám přednost před pokusy řešit věc různými improvizacemi.

Také jsem se zámrně co nejvíce vyhýbal odborné terminologii, zvláště nedávné a současné (paradigma, konotace, emblematika, topik, kontext atd.); kdo pracuje (musí pracovat) souběžně se sekundární literaturou v rozptíži dvou staletí, nemůže se zbavit dojmu, že se často mění slova, ale podstata zůstává. A protože jsem se v průvodních textech snažil co nejvíce zachovat vědomí souvislostí, užíval jsem odborného výraziva jen v nezbytných případech a jinak jsem spoléhal na bohatství spisovné češtiny.

D o d a t k e m připojuji ještě několik rádek osobního rázu: na překladu *Parzivala* jsem začal pracovat v první polovině osmdesátých let, ve snaze alespoň podle svých sil „zaplňovat bílá místa“ na poli naší znormalizované kultury. Postupně jsem svůj úkol musel rozšířit o komentáře vzhledem k trvalému úbytku kvalifikovaných (a patřičně výkonných) odborníků; zároveň nezbývalo než poznámky stále doplňovat dalšími informacemi, protože také úroveň všeobecného vzdělání u nás - alespoň ve sledované oblasti - trvale klesá, a naopak v současném světě počet parzivalovských (nejednou objevných) studií neustále roste.

Takovýto souběh povinností bych přirozeně stěží zvládl sám, zvláště připočteme-li k nim soustavné obtíže s přesunem zahraniční odborné li-

teratury; proto zvláště děkuji všem, o jejichž pomoc jsem se přitom mohl opírat: na prvním místě představitelům *Inter Nationes* v Bonnu a pařížské *Aide sans frontière*, kteří opakovaně vyhověli mým žádostem o potřebné publikace, dále laskavým konzultantům z našich badatelských kruhů, dr. A. Vidmanové a dr. K. Boldanovi, i všem obětavým pracovníkům příslušných veřejných knihoven, hlavně paním dr. A. Flieglové, J. Ganické, dr. O. Málkové, dr. J. Podzimkové i dr. V. Volkové, a rovněž paním J. Janouškové a H. Vágnerové, jež vyhotovily velmi náročné opisy a provedly několikeré obtížné korektury; o mnohé se také zasloužili příslušníci naší nejmladší akademické generace, zejména pan mgr. M. Bažil, jenž pozornými lektoraty velmi prospěl konečné podobě textů. Právě tak připomínám všechny ty, jejichž péče o rukopis zdaleka přesáhla rámec jejich profesionálních povinností, v prvé řadě Bohdana Čhlíbce (podstatná a zasvěcená účast na redakci, korekturách atd.). Především však projevují hlubokou vděčnost své ženě Kláře, jež pro mne při tomto dálkovém běhu znamenala trvalou a všudypřítomnou oporu.

30. listopadu 1998*

Jindřich Pokorný

*Údaje novějšího data jsem doplňoval při korekturách.

POUŽITÁ LITERATURA,
SEZNAM ZKRATEK
& REJSTŘÍKY.

Z POUŽITÉ LITERATURY
(VÝBĚR, POŘÍZENÝ PRO DALŠÍ STUDIUM)

I. Texty

a) Wolfram

- W.: hg. v. Karl Lachmann. Berlin 1833 (6. Aufl. Berlin u. Leipzig 1926)
- W.: Parzival u. Titurel, hg. v. Karl Bartsch, Bd. 1-3. Leipzig 1870-1871
- W.: Parzival u. Titurel, hg. v. Karl Bartsch, 4. Aufl. bearb. v. Marta Marti, Bd. 1-3. Leipzig 1927-1932
- W-s Pz. u. Tit., hg. u. erklärt v. Ernst Martin, Bd. 1-2. Halle/S 1903
- W., hg. v. Albert Leitzmann, Heft 1-3, Altdt. Textbibliothek. Tübingen 1961-65; 1/ Pz., Buch 1-6, 7. Aufl., revidiert v. Wilhelm Deinert. 1961; 2/ Pz., Buch 7-11, 6. Aufl., 1963; 3/ Pz., Buch 12-16, 6. Aufl., besorgt v. Wilhelm Deinert. 1965
- Gottfried Weber: W. Pz., Text, Nacherzählung, Worterklärungen [v. Werner Hoffmann]. Darmstadt 1963
- W.: Pz., nach der Ausgabe Karl Lachmanns revidiert u. kommentiert v. Eberhard Nellmann, übertragen v. Dieter Khn, Bd. 1-2. Frankfurt a. M. 1994
- W.: Wh., Tit. u. Lieder, hg. v. Albert Leitzmann, Altdt. Textbibliothek, Ht. 4 u. 5. Halle/S 1905-1906
- W.: Wh. [...] Mhd. Text, Übersetzung, Kommentar, hg. v. Joachim Heinze. Frankfurt 1991

b) Chrétien

- Christian von Troyes: Der Percevalroman (*Li contes del graal*), hg. v. Alfons Hilka. Halle/S 1932
- Ch.: Le Roman de Perceval ou Le Conte du Graal, ed. William Roach. Genève 1959
- Kristian von Troyes: Erec et Enide, hg. v. Wendelin Förster. Halle/S, 3. Aufl. 1934
- Ch.: Erec et Enide, ed. Mario Roques. Paris 1966

- Ch.: Cligès, ed. Alexandre Micha. Paris 1965
- Ch.: Guillaume d'Angleterre, ed. Maurice Wilmette. Paris 1962
- Ch.: Lancelot [nach der Ausg. v. Wendelin Förster], bers. u. eingeleitet v. Helga Jauss-Meyer. München 1974
- Ch.: Le Chevalier de la Charette (Lancelot), ed. Mario Roques. Paris 1965
- Ch.: Yvain, hg. u. bers. v. Jese Nolting-Hauff. München 1962;
- Ch.: Yvain, ed. Mario Roques. Paris 1967

c) Ostatn 

A

- Albertus Aquensis (d'Aix, von Aachen): Liber Christianae Expeditionis [...], cca 1130. In: Recueil des Historiens des Croisades; Hist. Occidentaux, vol. IV. Paris 1844-95
- Albertus Magnus: Liber mineralium. In: A. M.: Opera omnia, ed. Adolphe Borgnet, t. 5. Paris 1890
- Albrechts von Scharfenberg Jüngerer Titurél, nach den ältesten u. besten Handschriften kritisch hg. v. Werner Wolf [Bd. 3 von Kurt Nyholm], Bd. 1-3. Berlin 1955-92
- Alexandreida (ces.), vyd. Vclav Vzn , vod. studii naps. Franti ek Svejkovsk . Praha 1963
- Andreas Capellanus: De amore libri tres, ed. [E.] Trojel. Havniae 1892 (1972)
- Annales Cambriae, ed. Egerton Phillimore. In: Y Cymmrodor, IX. London 1888
- Arculfus de P rigeux: De locis sanctis. In: Itinera Hierosolymitana et descriptiones terrae sanctae, ed. Titus Tobler et Augustus Molinier, t. 1-2. Genf 1897 ff. (k Pz. v. 816,15)
- Arnoldus Saxo: De virtutibus lapidum, hg. v. Valentin Rose, ZfdA 18, 1875 (k Pz. v. 233,19 aj.)
- Augustinus: [Spisy], ed. La Congrégation de S. Maur. Paris 1679-1700; [dopl nky], ed. Germain Morin, Roma 1930

- B**
- Bernhard de Clairvaux: *Epistolae*, PL 182
 - Giovanni Boccaccio: [Koresp.]. In: *La lettere edite e inedite di Messer G. B.*, ed. Francisco Corazzini. Florenz 1877
 - Jean Bodel: *Saisnes (Chanson des Saisnes)*, éd. Francisque Michel. Paris 1839
 - Jean Bodel: *Saisnes (Chanson des Saisnes)*, hg. v. Fritz Menzel u. Edmund Stengel. Marburg 1906-1909
 - S. Bonaventura: *Vita S. Francisci*. In: *Opera*, I - X, ed. [františkán.] Kolleg. Quaracchi. [Firenze] 1882-1902
 - Benedikt of Peterborough (Benedictus, abbas Petroburgensis): *Gesta regis Henrici Secundi*, ed. William Stubbs, 2 vols. London 1867
 - Navigatio Brendani, ein lat. u. drei dt. Texte, hg. v. Carl Schroeder. Erlangen 1871

C

- Caesarius von Heisterbach: *Dialogus miraculorum*, hg. v. Joseph Strange. Köln 1851
- Le Chevalier du Cygne [Chanson du ...], éd. Célestin Hippéau, 2. vols. Paris 1874-7
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, vol. 2 (1198-1230), ed. G. Friedrich. Pragae 1912 (k Pz. v. 525, 23)
- Codex Juris Canonici. I. Vatican 1917; II. Vatican 1983; česky: Praha 1994, přel. Miroslav Zedníček

D

- The Didot Perceval, ed. William Roach, Philadelphia 1941

E

- Eilhart von Oberg: *Tristrant*, hg. v. Franz Liechtenstein. Straßburg 1877
- Breviarium der hl. Elisabeth (breviář sv. Alžběty). Cividale (sr. též obr. / repr./ in: Rudolf Eitelberger: *Gesammelte kunsthistorische Schriften*, Bd. 3, S. 354. Wien 1884)
- Eupolemius, hg. v. Karl Manitius, MGH, Quellen, 9. Weimar 1973
- Evangeliar Heinrichs des Löwen [Ev. Jindřicha Lva - dříve v chrámovém pokladu svatovítském v Praze, potom v soukr. depos. vév. z Cumberlandu; sr. Augustin Ambros: *Der Dom zu Prag*. Prag 1858, zejm. popis na str. 297].

G

- Geoffrey of Monmouth (Galfridus Monemutensis): *Historia regum Britanniae*, ed. W. Wright, Cambridge 1985-1988
- Gottf. : *Tristan*, hg. v. Karl Marold, 3. Abdruck mit einem durch F. Rankes Kollationen erweiterten [...] Apparat besorgt u. mit einem Nachwort versehen v. Werner Schröder. Berlin 1969
- Gratianus: *Concordia discordantium canonum* (Decretum Gratiani). Ms. Bologna 1142, ed. Aemilius Friedberg. Lipsiae 1879
- Conrad Gruenenberg: *Wappenbuch*, cca 1480 [blíže viz Catalogus Codicum manu scriptorum bibliothecae Monacensis (Cgm.), t. V., pars I., nr. 145, beschrieben v. Erich Petzet]. München 1920]
- Conrad Gruenenberg: *Wappenbuch*, hg. v. R. Graf Stillfried - Alcántara u. Adolf M. Hildebrandt, Bd. 5. Görlitz 1875-1883
- Oeuvres de Guillaume de Machaut. éd. E. Hoepfner. Paris 1908-1922
- Wilhelm of Malmesbury (Guilelmus Malmesburensis): *Gesta regum Anglorum*, ed. H. Telstroed Qualette. New York 1982
- týž (ps. též Wilhelmus Malmesburiensis): *De antiquitate Glastoniensis ecclesiae*. PL, vol. 179
- Guillaume de Tyre (Wilhelm von Tyrus, Guilelmus Tyrensis): *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*. In: *Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux*, 1, 1-2. Paris 1844; vgl.: *Die lateinische Fortsetzung*, ed. Salloch. Leipzig 1934

- Die gute Frau, hg. v. Emil Sommer, ZfdA 2, 1842; vgl. auch: Dennis J. B. Mackinder-Savage. Diss. Auckland 1979

H

- Hartm.: Gregorius, hg. v. Herrmann Paul. 13. Aufl. Tübingen 1984
- týž: *Der arme Heinrich*, hg. v. Hermann Paul. 11. Aufl. Tübingen 1938
- týž: *Erec*, hg. v. Albert Leitzmann u. Ludwig Wolff. 6. Aufl. Tübingen 1985
- týž: *Erec*, mit einem Vergleich des Ch-s u. Hartm-s E., übers. u. erläutert v. Wolfgang Mohr. Göppingen 1980
- týž: *Iwein*, hg. v. Georg Benecke u. Karl Lachmann, u. bearb. v. Ludwig Wolff. Berlin 7. Aufl. 1968
- týž: *Iwein*, mit einem Vergleich des Ch-s u. Hartm-s Iw., übers. u. erläutert v. Wolfgang Mohr. Göppingen 1985
- Heinrich Cluzenère: *Marienlegende*, hg. v. Karl Bartsch. In: *Mitteldeutsche Gedichte*. Stuttgart 1860
- Heinrich von Freiberg: *Tristan* u. *Isolde*, Fortsetzung des *Tristan-Romans* Gottf-s, hg. v. Danielle Buschinger, übers. v. Wolfrang Spiewok. Greifswald 1993
- Heinrich von Freiberg [*Tristan*, Die Legende vom heiligen Kreuze, Die Ritterfahrt des Johann von Michelsberg, Das Schrätel u. der Wasserbär], hg. v. Alois Berndt. Halle/S 1906
- Heinrich von Freiberg: Jan z Michalovic [Die Ritterfahrt des Johann von Michelsberg], německá báseň třináctého věku, vyd. Arnošt Kraus. Praha 1888
- Heinrich von Meißen (Frauenlob): *Marienleich*. In: Dt. Mariendichtung aus neun Jh-en, hg. v. E. Haufe. Frankfurt a. M. 1989; vgl. auch: *Frauenlob*, hg. v. K. Stackmann - K. Bertau. Göttingen 1981
- Heinrich von dem Türlin: *Die Krone*, hg. v. Gottlob H. F. Scholl. Stuttgart 1852
- Heinrich von Veld.: *Eneide*, hg. v. Gabriele Schieb u. Theodor Frings, 2 vols. Berlin 1964-1965
- Herrad von Landsberg: *Hortus deliciarum*, hg. v. A. Straub u. G. Keller. Straßburg 1879-1899; vgl.: *Recueil de cinquante planches*, [...] avec texte d'introduction [...] suivi du catalogue complet des 344 miniatures [...] par Joseph Walter etc. Strasbourg, Paris 1952
- Hildebert de Lavardin (Hildebertus Cenomanensis - 1056-1133), PL 171, 1893; cf. ed.: A. Brian Scott, Leipzig 1969 (k Pz. v. 553,5 - *Sermo /kázání/ in festo nativitatis*)

I / J

- Kněz Jan - viz Priesterkönig Johannes [Brief des P. J.]
- Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*; česky: vyd. A. Vidmanová, přel. V. Bahník. Praha 1984, 2. rozšíř. výbor v péči A. Vidmanové a I. Zachové. Praha 1998 (ke str. 457 n. t.)
- M. Jan Hus: *De sanguine Christi glorificato*, 1408; česky: O krvi Kristově, přel. V. Flajšhans, Praha 1903
- Jean de Joinville: *Historie de Saint-Louis*; éd. Natalis de Wailly. Paris 1868; čes.: Paměti křížákovy, přel. V. Černý. Praha 1965 [k Pz. v. 14, 3 a k Pz. v. 14, 3 a 205, 28]
- Vaticinia sive Prophetiae Abbatis Ioachimi et Anselmi, *Episcopi Marsicani* [...], Venetii 1589
- Ioachimus de Flore, *Tractatus super quattuor Evangelia*, ed. Ernesto Buonaiuti. Roma-Firenze 1930
- týž: *Liber figurarum*, ed. Leone Tondelli. Torino 1940
- Isidorus de Sevilla: *Etymologiarum sive originum libri XX*, ed. Wallace M. Lindsay, vol. 1-2. Oxford 1911, 2. ed. 1957

K

- Die Kaiserchronik eines Regensburger Geistlichen, hg. v. Edward Schröder. Hannover 1892
- Das Rolandslied des Pfaffen Konrad, hg. v. Carl Wesle, 3. Aufl., besorgt v. Peter Wapnewski. Tübingen 1985
- Konrad von Stoffeln: *Gauriel von Muntabel*, hg. v. Ferdinand Khull. Graz 1885

- Konrad von Würzburg: *Trojanerrieg*, hg. v. Adelbert von Keller, Bd. 1-2. Stuttgart 1858 [k Pz. v. 629, 21]
- Konrad von Würzburg: *Der Schwanritter*, hg. v. Edward Schröder. In: K.v.W.: *Kleine Dichtungen*, Bd. 2. Berlin 1959 (k Pz. v. 826, 21)

L

- Pfaffe Lamprecht: *Alexander*, hg. v. Karl Kinzel. Halle/S 1884
- Layamon: *Brut*, ed. sir Frederic Madden. London 1847
- týž: ed. F. Leslie, George L. Brook and Roy. London 1963
- Legenda o svaté Kateřině, úvod. studie a pozn. Josef Hrabák. Praha 1941
- Lohengrin, hg. v. Thomas Cramer. München 1971
- Lucidarius, aus der Berliner Handschrift hg. v. Felix Heidlauf. Berlin 1915

M

- Mabinogi. Keltské pověsti, přel. Jan Vilíkovský Brno 1944, Praha 1965, Brno 1995
- Magdeburger Schöppenchronik, hg. v. Karl Janicke. Leipzig 1869
- Sir Thomas Malory: *La Morte Darthur* (ps. též Le Morte D'Arthur, 1485); česky: Artušova smrt, přel. Jan Caha, Praha 1960
- Marbod de Rennes: *De lapidibus*, hg. v. John M. Riddle. Wiesbaden 1977
- Des Minnesangs Frühling, hg. v. Karl Lachmann, 31. Aufl. revid. v. Carl von Kraus. Leipzig 1954
- Monumenta Germaniae historica, Leit. George Waitz, *Epistolae saeculi XIII*, Bd. 1. Berlin - Frankfurt a. M. 1883 (k dopisu papeže Řehoře IX. císaři Friedrichovi II. z 22. 7. 1227 na str. 279, viz str. 458 n. t.)
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, t. 1. 1903, t. 2. 1907 [k žádostem Karla IV. stran posvátného kopí /viz str. 504 n. t./ svr. zejm. t. 1, nr. 1471, a t. 2, nr. 19; k papež. bulu In redemptoris nostri

- Domini, t. 2, nr. 211 a 212; cf.: Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, ed. Mansi, t. 6. Lucae 1750]

N

- Nennius: *Historia Brittonum*, ed. Ferdinand Lot. Paris 1934
- Das Nibelungenlied, nach der Ausgabe v. Karl Bartsch hg. v. Helmut de Boor. 21. Aufl. Wiesbaden 1979; česky: Píseň o Nibelunzích, přel. Jindřich Pokorný, Praha 1989

O

- Ordo romanus vulgatus, hg. v. Georg Cassander. Köln 1561; příp. Melchior Hittorp. In: *De divinis officiis*. Köln 1568; k tomu svr. Thalhofer-Ebner: *Handbuch der katholischen Liturgik*. Freiburg/Br. 1894
- Ottokar von Steiermark (O. uz der Geul): *Österreichische Reimchronik*, hg. v. Josef Seemüller, Bd. 1-2. Hannover 1890 - 1893 (k Pz. v. 284, 30)

P

- Le Haut Livre du Graal, Perlesvaus, ed. William Albert Nitze et Thomas Atkinson Jenkins, t. 1-2. Chicago 1932/37
- Perceval le Gallois, ed. Charles Potvin. Mons 1866-1871 [obsahuje mj. tyto texty: Elucidation, Bliocadran, Pseudo-Wauchier, Wauchier de Denain, Manessier, Gerbert de Montreuil] - [Eluciation a Bliocadran, viz též Chrétien: Perceval, hg. v. Alfons Hilka, 1932]
- The Continuations of the Old French Perceval of Chrétien de Troyes, ed. William Roach. Philadelphia 1949-1950
- Philippe de Novare: *Mémoires* (1247), ed. Charles Kohler. Paris 1913; cf.: *Geste(s) des Chyprois*, ed. Gaston Raynaud. Genève 1887
- Physiologus [...], hg. v. Friedrich Maurer. Tübingen 1967 [k Pz. v. 738, 19 aj.]
- Der Pleier: *Garel vom blühenden Tal*, hg. v. Wolfgang Herles. Wien 1981
- týž: *Meleranz*, hg. v. Karl Bartsch. Stuttgart 1861

- týž: *Tandareis a Flordibel*, hg. v. Ferdinand Khull. Graz 1885
- Gaius Plinius Secundus Maior: *Naturalis historia*, t. 1-37, ed. A.-M. Guillemin. Paris 1953-1955 (s fr. překl., k Pz. v. 469, 10 a 770 a násł.)
- [Brief des Priesterkönig Johannes] - Anna-Dorothee van den Brincken: P-k. J. In: *Ornamenta ecclesiae*, hg. v. A. Legner, Bd. 1. Köln 1985 [přehled rkp., uchovaných v našich fondech, viz Anežka Vidmanová, Ianua 2, str. 17-18 a pozn. 29-40]
- Prosa-Lancelot, hg. v. Reinhold Kluge, t. 1-3. Berlin 1948-1974
- Jakob Püterich von Reichertshausen: *Ehrenbrief*. 1462, ed. Theodor Karajan, ZfdA, 6, 1848

R

- Robert de Boron: *Le Roman de l'Estoire dou Graal*, ed. William Albert Nitze. Paris 1927
- Rudolf von Ems: *Alexander*, hg. v. Victor Junk, Bd. 1-2. Leipzig 1928-29
- týž: *Wilhelm von Orlens*, hg. v. Victor Junk. Berlin 1905

S

- Seifried Helbling, hg. v. Josef Seemüller. Halle/S 1886
- C. Julii Solini *Collectanea rerum memorabilium iterum recensuit* Theodor Mommsen. Berlin 2. 1895
- Der Stricker: *Daniel vom blühenden Tal*, hg. v. Michael Resler. Tübingen 1983

T

- Tannhäuser: *Gedichte*, hg. v. Johannes Siebert. Halle/S 1934
- týž: *Hofzucht* (ibid.)
- týž: ed. J. W. Thomas. Chapel Hill 1974
- Thomasin von Zirklaere: *Der welsche Gast*, hg. v. Henrich Rückert, Quedlinburg 1852
- týž: hg. v. F. W. von Kries, Bd. 1-4. Göppingen 1984-1985
- (Unbekannter Verfasser) *Totentanz* [„neznámý autor severočes. rkp. z r. 1496-1499“] In: *Die dt. Lit. Texte*

- u. Zeugnisse. Spätmittelalter, Humanismus, Reformation. Hg. v. Hedwig Heger, Bd. 1. München 1975
- Tristram a Izalda, k vyd. přípr., úv., vysvětl. a slovníčkem opatřila Zdeňka Tichá. Praha 1980

U

- Ulrich von Etzenbach: *Alexander*, hg. v. Wendelin Toischer. Tübinger 1888
- týž: *Wilhelm von Wenden*, hg. v. Hans-Friedrich Rosenfeld. Berlin 1957
- Ulrich von Liechtenstein: *Frauendienst*, hg. v. Franz V. Spechtler. Göppingen 1987
- Ulrich von Türheim: *Rennewart*, hg. v. Alfred Hübner. Berlin 1938
- Ulrich von dem Türlin: *Willehalm* [...], hg. v. Samuel Singer, Prag 1893
- Ulrich von Zatzikhoven: *Lanzelot. Eine Erzählung*, hg. v. Karl August Hahn, Nachwort u. Bibl. v. Frederick Norman. Berlin 1965 (vgl. U. v. Z.: *Lanz.*, transl. [...] by Kenneth G. T. Webster, rev. and introd. by Roger Sherman Loomis. New York 1951)

V

- Písni krále Václava (I.-III.). In: Deutsche Liederdiichter [...], hg. v. Carl von Kraus. 2. Aufl. Tübingen 1978; česky in: *Minnesang*. Praha 1958, přel. Petr Kopta, příp. in: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouskí básníci v českých zemích za posledních Přemyšlenců. Praha 1998, přel. Petr Kopta (2. vyd.) a Sylvie Stanovská (1. vyd.) - souběžné překlady

- The Vulgate Version of the Arthurian Romances, ed. Heinrich O. Sommer. Washington 1908-1916 (I. *L'Estoire del Saint Graal*, II. *L'Estoire de Merlin*, III.-V. *Le livre de Lancelot del Lac*, VI. *Les aventures ou la queste del Saint Graal / La mort le roi Artus*), cf.: *La Queste del Saint Graal*, éd. Albert Pauphilet, Paris 1949 ou: *La Mort le roi Artu* [sic], ed. Jean Frappier, Paris 1964

W

- Robert Wace: *Roman de Brut*, ed. Ivor Arnold, t. 1 - 2. Paris 1938-1940

- Johann Christoph Wagenseil: De [...] civitale Noribergensi commentatio. Accedit [...] von der Meister. Singer Holdseliger Kunst [...]. Altdorfii Noricorum [Altdorf] 1697
- Walter (Gualterus) Map: De nugis curialum, ed. M. R. James - C. L. Brooke - R. A. G. Mynors. Oxford 1983
- Walther von der Vogelweide, hg. v. Karl Bartsch. Leipzig 1880 (srv. zejm. *spruch Kdysi a nyní / Einst u. jetzt/*, str. 306-308, v. 1 a násl. a v. 47-48, zmínka o „žoldnéři s kopím“, str. 458 n. t.)
- Der Wartburgkrieg, ed. Tom Albert Rompelman. Amsterdam 1939
- Wigamur, hg. v. Danielle Buschinger, Göppingen 1987
- Wirnt von Grafenberg: Wigalois, hg. v. J. M. N. Kapteyn. Bonn 1926
- Claus Wisse u. Philipp Colin: Der Nüwe Parzival, eine Ergänzung der Dichtung W-s, hg. v. Karl Schorbach. Strassburg/London 1888

Z

Kronika zbraslavská, přel. a k tisku připr. František Heřmanský. Praha 1952 (kap. VII: O Okrouhlém stole /Tabula rotunda/, str. 555 a násl., vč. pozn. na str. 842; ke str. 501 n. - n. t.)

II. Bibl. soupisy

- Friedrich Panzer: Bibliographie zu W. München 1897
- Bibliographien zur dt. Lit. des MA-s, Bd. 2. Bibliographie zu W. v. Ulrich Pretzel u. a. 2. Aufl. Berlin 1968
- Handbuch der Literaturgesch., Abt. II, Bibliographien, Bd. 1, frühes MA, hg. v. Henri Kratz, Bd. 2, hohes MA, hg. v. M. Batts. Bern 1969
- Joachim Bumke: W. Forschung seit 1945. Bericht und Bibliographie. München 1970 [viz zejm. str. 355-416]
- Wolfram-Studien. Veröffentlichungen der Wolfram von Eschenbach - Gesellschaft, hg. v. Werner Schröder, ab Nr. XI, 1989 Joachim Heinze u. a. (pravidelně bibl. soupis v samost. kap. „W. - Bibliographie“)

III. Slovníky

- Georg Friedrich Benecke, Wilhelm Müller u. Friedrich Zarncke: Mittelhochdt. Wörterbuch, Bd. 1-3. Leipzig 1854-1866
- Matthias Lexer: Mittelhochdt. Handwörterbuch, Bd. 1-3. Leipzig 1872-78; reprint Stuttgart 1979
- Josef Rank: Allgemeines Handwörterbuch, II. Deutsch-böhmisches. 9. Aufl. Prag 1920 (k Pz. v. 205, 13 - Uckerland/ský/)
- A. J. Greimas: Dictionnaire de l'ancien Français jusqu'au milieu du XIVe siècle. Paris 1980
- Paul Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Française. Paris 1972 (k Pz. v. 230, 13 aj.)
- Jaroslav Zaorálek: Lidová rčení. Praha 1947 (zejm. k Pz. v. 157, 28)
- Adolf Novotný: Biblický slovník. Praha 1956
- Gero von Wilpert: Sachwörterbuch der Literatur. Stuttgart 4. verbesserte und erweiterte Auflage 1964 (ke str. 446)
- Laffont - Bompiani: Dictionnaire des Oeuvres, t. 1-4. 5. éd. Paris 1968 (t. 5 - Index. 4. éd. Paris 1969)
- Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon, hg. v. K. Ruh, Bd. 1 ff. Berlin / New York 1978 ff.
- Lexikon des Mittelalters [LMA], Bde 1 ff. München-Zürich 1980 ff.

IV. Překlady

- Der Parcival. Ein Gedicht in W-s von Eschilbach (sic) Denckart eines Poeten aus den Zeiten Heinrich des VI [übers. v. Johann Jacob Bodmer]. Zyrich 1753
- San Marte [eigl. Albert Schulz]: Parcival, Rittergedicht v. W., aus dem Mittelhochdt. zum ersten Male übers. Magdeburg 1836; 3. Aufl. Halle/S 1887
- Karl Simrock: Parzival u. Titurel. Rittergedichte v. W. übersetzt u. erläutert. Stuttgart 1842, 5. Aufl. 1876
- Gotthold Bütticher: Pz. v. W. in neuer Uebertragung. Berlin 1885
- W.: Pz. übers. v. Wilhelm Stapel. Hamburg 1937

- W.: Pz., übers. v. Friedrich Knorr u. Reinhard Fink. Jena 1940
 - W.: Pz., übers. v. Wolfgang Mohr. [Vorwort, Namenregister, Stammbäume]. Göppingen 1977
 - W.: Pz. Aus dem Mittelhochdt-en übers. u. hg. v. Wolfgang Spiewok. Leipzig 1977; 2. Aufl. 1986
 - W.: Pz., [...] übers. v. Dieter Kühn. Frankfurt a. M. 1986, 2. Aufl. 1994
 - Jessie L. Weston: Pz. A knightly epic by W. for the first time translated into english verse from the original german, vol. 1-2. London 1894
 - The Pz. of W. Translated with Introduction, Notes and connecting Summaries by Edwin H. Zeydel in collaboration with Bayard Quincy Morgan. Chapel Hill 1951
 - Pz. W. Translated by A. T. Hatto. Harmondsworth 1980
 - Alphonse Grandmont: W. Perceval traduit. Liège 1892
 - Ernest Tonnelat: W., Pz. (Perceval le Gallois), trad., Introduction et Notes, 2 vols. Paris 1934; 2. éd. 1977
 - W.: Pz. Texte trad. et présenté par Danielle Buschinger, Wolfgang Spiewok et Jean-Marc Pastré. Préface de Jean Fourquet. Paris 1989
 - Perceval le Gallois ou le Conte du Graal, trad. par Lucien Foulet. Paris 1947
 - Ch.: Pz. Préf. Armand Hoog, trad. par Jean Pierre Foucher a André Ortais. Paris 1974
 - Ch.: Perc., übers. Konrad Sandkühler. 2. Aufl. Stuttgart 1957
- V. Odborné články a publikace, novodobé ohlasy, recepce
- A**
- Antti Aarne and Stith Thompson: The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Helsinki 1961
 - Helen Adolf: The theological and feudal Background of W-s zwivel, JEGP 49, 1950 (k Pz. v. 1, 1)
 - táz: Christendom and Islam in the Middle Ages. Specul. 32, 1957 (k Pz. v. 816, 15)
 - táz: Visio Pacis, Holy City and Grail [...]. Pennsylvania 1960
 - Marcelle Altieri: Les Romans de Chrétien de Troyes. Leur perspective proverbiale et gnomique. Paris 1976
 - Hannah Arendt: What is Authority. In: Between Past and Future. New York 1961; česky: Co je autorita?. in: Co je svoboda, d. 1-2. Praha 1984 (stroj. - [přel. Martin Palouš])
 - Des Knaben Wunderhorn, hg. v. Achim von Arnim u. Clemens Brentano. Heidelberg 1806-1808; česky: Chlapcův kouzelný roh, přel. Jindřich Pokorný. Praha 1980 (báseň Tannhäuser viz str. 61 a násl. - ke str. 477 n. t.)
 - Erich Auerbach: Mimesis. Bern 1946; česky: Mimesis, přel. Miloslav Žilina, Vladimír Kafka a Rio Preisner, dosl. Petr Rákos (viz zejm. kap. VI, Der Auszug des höfischen Ritters, čes. Dvorský rytíř). Praha 1968
- B**
- Michajl Michajlovič Bachtin: Voprosy literatury i estetiky. Moskva 1975; česky: Román jako dialog, přel. Daniela Hodrová. Praha 1980
 - Winfried Baumann: Die Literatur des MA-s in Böhmen. Deutsch-lateinisch-tschechische Literatur von 10. bis 15. Jh. München-Wien 1978
 - Gottfried Baumecker: Pz. O. O. 1950
 - Gertrud Bäumer: Die Drei Göttlichen Komödien des Abendlandes (Pz. - Dante - Goethes Faust). Münster 1949
 - Franz H. Bäuml: [zu W-s Pz.]. In: Geschichte der dt. Literatur, Bd. 1, hg. v. E. Bahr. Tübingen 1987
 - Hans J. Bayer: Untersuchungen zum Sprachstil weltlicher Epen des dt. Früh- u. HochMA-s. Berlin 1962 (k Pz. v. 433, 7 viz str. 199 a násl.)
 - Hans Bayer: Gralsburg u. Minnegrotte. Die religiös-ethische Heilslehre W-s u. Gottf-s. Berlin 1978
 - táz: Gral. Die hochmittelalterliche Glaubenskrise im Spiegel der Lit. Stuttgart 1983
 - John Bednar: La Spiritualité et le Symbolisme dans les Oeuvres de

- Chrétien de Troyes. Paris 1974
- Piotr Bednarski: Pz. [r]. Poznań 1989
 - Hans-Joachim Behr: Literatur als Machtlegitimation. Studien zur Funktion der deutschsprachigen Dichtung am böhmischen Königshof im 13. Jh. München 1989
 - Julien Benda: La trahison des clercs. Paris 1927; česky: Zrada vzdělanců, přel. Věra Urbanová. Praha 1929
 - Karl J. Benzinger: Pz. in der dt. Handschriftenillustration des MA. Straßburg 1914
 - Hans Benzmann: Pz. In: „Wir sind die Sehnsucht“, hg. v. K. Knott, Stuttgart 1903
 - Karl Bertau, Deutsche Lit. im europäischen MA, Bd. 2. München 1973
 - týž: W. Neun Versuche über Subjektivität u. Ursprünglichkeit in der Geschichte. München 1983
 - Joachim Besser: Die Vorgeschichte des Nationalsozialismus in neuem Licht, Die Pforte, Monatsschrift für Kultur, 2, 1950
 - Reto Bezzola: Les origines et la formation de la littérature courtoise en Occident (500-1200); III. partie, La société courtoise: Littérature de Cour et littérature courtoise. Paris 1960. (Nicolas de Montieramey o hraběti Henrim, manž. Marie de Champagne viz str. II., 373, cit.: Historiens des Gaules et de la France, éd. V. Bouquet, t. XVII, Oeuvres de Rigord. Paris 1818 - ke str. 443 n. t.)
 - Corinna Biesterfeldt: Werkschlüsse in der höfischen Epopé des MA-s, LiLi, Ht. 99 (1995), Jg. 25 (též k Pz. v. 827, 19)
 - David B. Blamires: Charakterization and Individuality in W-s Pz. Cambridge 1966 (k Pz. v. 813, 29)
 - Richard Blank: Pz. Ein Spiel nach W. Film. Prem. 1980
 - Kurt Boestfleisch: Studien zum Minnegedanken bei W. Königsberg 1930 (k Pz. v. 813, 29)
 - Miroslav Boháček: Nástin přednášek o soukromém římském právu, seš. č. 1-2. Praha 1945-1946 (k Pz. v. 525, 23)
 - Sulpiz Boisserée: Tit., Kap. III. In: Abhandlungen der königl. Bayer.

- Akademie der Wiss., Bd. 1, 1834
- Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakoustí básníci v Českých zemích za posledních Přemyslovců, vyd. Václav Bok a Jindřich Pokorný. Praha 1998
 - Václav Bok: Voraussetzungen der Literaturpflege bei den Lichtenburgern u. die Datierung der Tristan - Fortsetzung Heinrichs von Freiberg, GP, XI, 1993
 - Václav Bok, Květuše Drábová: Johann von Michelsberg - ein böhmischer Ritter in einer dt. Verserzählung des 13. Jh., Sborník prací Pedagogické fakulty Plzeň, Jazyk a literatura, 12, 1976 (k W-ovi a Pz-ovi str. 83 a násł. - ke str. 500 n. t.)
 - Václav Bok: Existovalo staročeské zpracování eposu o Pz-ovi? LF, 3, 1989
 - Helmut de Boor: Gesch. der dt. Lit., Bd. 2, Die höfische Lit. 1170-1250. München 1969
 - Dieter Borchmeyer: Richard Wagner u. Nietzsche. In: R. W. u. sein MA, hg. v. U. Müller u. a. Stuttgart 1986
 - týž: Richard Wagner u. der Antisemitismus - ibid.
 - Petrus Borel: Rhapsodies. Paris 1831
 - Gerhard von dem Borne: Der Gral in Europa. Wurzeln u. Wirkungen. Frankfurt a. M. 1987
 - J. Knight Bostock: Pz. v. 264, 1 - 30, Medium Aevum (Oxford), 21, 1952
 - týž: Hirzvurz und brún, MLR, 52, 1957 (k Pz. v. 643, 29)
 - Kurze Geschichte der dt. Lit. Autorenkol., Leitung K. Böttcher u. J. Geerts. Berlin 1981 (Kap. do r. 1250 zprac. W. Spiewok)
 - Zdeněk Bouše, Josef Myslivec: Sakrální prostory na Karlštejně, Umění XIX, 1971 (k Pz. zejm. str. 288 a násł. - viz str. 503-508 n. t.)
 - Hulda H. Braches: Jenseitsmotive u. ihre Verritterlichung in der dt. Dichtung des HochMA. Assen 1961
 - Hennig Brinkmann: Der Prolog im MA als lit. Erscheinung, WW, 14, 1964 (k Pz. v. 1, 1 - 3, 27; „proverbium“ s odkazem na Konrada von Hirschau)
 - Karl O. Brogsitter: Artusepik. Stuttgart 1965

- Max von Brück: Pz. u. seine Folgen, Die Gegenwart, 1, 1946
 - Horst Brunner: „Von Munsalvaesche wart gesant / der den der swane brachte“. Überlegungen zur Gestaltung des Schlusses von W-s Pz., GRM, N.F. 41, 1991 (k Pz. v. 827, 19)
 - Joachim Bumke: W. Stuttgart, 2. Aufl. 1966 (6. neubearb. Aufl. 1991)
 - týž: Die W. Forschung seit 1945. München 1970
 - týž: Mäzene im MA. Die Gönner u. Auftraggeber der höfischen Lit. in Deutschland 1150-1300. München 1979
 - týž: Höfische Kultur. Lit. u. Gesellschaft im hohen MA, Bd. 1, 2. München 1986
 - týž: Geschichte der dt. Lit. im hohen MA. München 1990
 - týž: Pz. u. Feirefiz - Priester Johannes - Loherangrin. Der offene Schluss des Pz. von W., DVjs, 64, 1991 (k Pz. v. 827, 19)
 - Konrad Burdach: Der Gral. Forschungen über seinen Ursprung u. seinen Zusammenhang mit der Longinuslegende. Stuttgart 1938
- ### C
- Gustave Cohen: Un grand romancier d'amour et d'aventure au XIIe siècle Ch. et son oeuvre. Paris 1948
 - Madeleine Pelner Cosman: The Education of the Hero in Arthurian Romance. Chapel Hill, North Carolina 1966 (k Pz. v. 173, 6)
 - Ernst Cucuel: Die Eingangsbücher des Pz. u. das Gesamtwerk. Frankfurt a. M. 1937
 - Ernst Robert Curtius: Deutscher Geist in Gefahr. Stuttgart-Berlin 1932 (ke str. 472 n. t.)
 - ders.: Europäische Lit. u. lateinisches MA. Bern 1948^a [prereprac.] 1954; česky: Evropská literatura a latinský středověk, přel. Jiří Pelán, Jiří Stromšík a Irena Zachová. Praha 1998
 - [Václav Černý]: Staré francouzské kroniky, předmluvu napsal a dobové dokumenty vybral Jos. Polišenský, přel., komentářem a pozn. opatřil V. Č. [...]. Praha 1962 (viz zejm.: Robert de Clary, str. 67 a násł. a Jean de Joinville,
- str. 109 a násł. - k Pz. v. 816, 15, str. 457 n. t. a k Pz. v. 14, 3, píp. 205, 28)
 - týž: Paměti II (1938-1945), Pláč Koruny české. [Praha] 1977 (stroj.); Křík Koruny české. Brno 1992 (ke str. 514 n. t.)
 - Petr Čornej: Tajemství českých kronik. Praha 1987 (zejm. bibliografie, str. 309 a násł.)
- ### D
- Wilfried Daim: Der Mann, der Hitler die Idee gab. München 1958
 - David Dalby: Der maere wildenaere, Euph., 55, 1961 (k Pz. v. 503, 1)
 - Wilhelm Deinert: Ritter u. Kosmos im Pz. Eine Untersuchung der Sternkunde W-s. München 1960 (k Pz. v. 453, 23 aj.)
 - Janine Delcourt - Angélique: Le graal de Chrétien de Troyes: pour W. un „objet non identifié“ [...]. In: Ch. et le graal (Colloque arthurien belge de Bruges). Paris 1984
 - Bernhard Joseph Docen: Erstes Sendschreiben über den Tit. [...]. Berlin u. Leipzig 1810
 - Vladimír Donát: Parsifal. Román pro mládež podle klasické předlohy W. Praha 1942
 - Tankred Dorst: Parzival. Frankfurt a. M. 1990
 - týž: Merlin aneb Pustá zem, přel. Vladimír Tomeš, Praha 1988
 - Adolf de Doß: Percival. Geistliche Oper. Prem. Trier 1909
 - Georges Duby: Dames du XIIe siècle. Paris 1995; česky: Vznešené paní z 12. stol., přel. Růžena Ostrá, dosl. Josef Válka. Brno 1997 (rec. Otakar Mališ, LTN č. 43, 19. 10. 1997)
 - David Duckworth: The Influence of Biblical Terminology and Thought on W-s Pz. With special Reference to the Epistle of St. James and the Concept of „Zwîvel“. Göppingen 1980
 - Alfred Duggan: The Story of the Crusades, London 1969; česky: Křižácké výpravy, přel. Vladimír Pražák. Praha 1973
 - Karel Dvořák: Soupis staročeských exempl. Praha 1978

- Vlasta Dvořáková - Dobroslava Menclová: Karlštejn. Praha 1965

E

- Alfred Ebenbauer: „Es gibt ain Mörinne [...],“ ZfdA, 113, 1984
- Victor H. Ebern u. a.: Der Hildesheimer Dom. Hildesheim 2. Aufl. 1976
- Hans Eggers: Literarische Beziehungen des Pz-s zum Tristrant Eilh-s v. O., Beitr., 72, 1950 (k Pz. v. 187, 15 a násl.)
- týž: Non cognovi litteraturam. In: Festg. für U. Pretzel, hg. v. W. Simon u. a., Berlin 1963
- Gustav Ehrismann: Über W-s Ethik, ZfdA, 49, 1908 (zejm. k Pz. v. 463, 25 a násl.)
- Brigit Eichholz: Kommentar zur Sigune u. Ither-Szene im 3. Buch von W-s Pz. Stuttgart 1987 (k Pz. v. 155, 8)
- Hans Eichner: Th. Mann. Bern 1961 (ke str. 486 n. t.)
- Ritterliches Tugendsystem, hg. v. Günter Eifler. Darmstadt 1970 [na výboru se podílejí svými texty: G. Ehrismann, 1919, 1927, Hans Naumann, 1929, 1949, E. R. Curtius, 1943, Friedrich Maurer, 1944/1949, 1950, 1951, W. J. Schröder, 1952, H. de Boor, 1953, J. Bumke 1957, H. B. Wilson, 1964 aj.]
- Gerhard Eis: Das Lob des Wassers im Pz., Medizinische Monatsschrift, 6, 1952 (k Pz. v. 817, 28)
- týž: Priamel - Studien [...]. In: Festschrift für F. R. Schröder [...], Sept. 1958, hg. v. W. Rasch. Heidelberg 1959 (k Pz. v. 643, 29)
- Hildegard Emmel: Der Mantel, Wissenschaftliche Zeitschrift der Univ. Rostock, gesellschafts- u. sprachwissenschaftliche Reihe, 2, 1952/53 (k Pz. v. 301, 27)
- Xenja von Ertzdorff: Fräulein Obilot [...], WW, 12, 1962 (k Pz. v. 397, 15)
- táz.: Höfische Freundschaft, DU, 14, 1962 (Petrus de Blois: De amicitia christiana - interpret.)
- Michael Eschborn (pseud.): Karlstein. Stuttgart 1971 (antroposofická interpretace)
- Josef Eßer: Die Schöpfungs-

geschichte in der Altdt. Genesis [...]. Göppingen 1987 (k Pz. v. 454, 24)

F

- Julius Feifalik: Dopis Fr. Sušilovi z 10. 8. 1860. In: Lidové hry z Moravy, vyd. a přel. Jaroslav Kolář. Praha 1986 (editorova práce má pro studia evropské stř. recepce klíčový význam - sr. též předml.)
- Silvestro Fiore: Les origines orientales de la légende du Graal [...], Cahiers de civilisation médiévale, 10, 1967
- Franz Fischer: Der abendländische Mensch in der Entscheidung. Wien 1954 (Pz. - Faust - Peer Gynt)
- Otakar Fischer: Friedrich Nietzsche. In: Sbírka přednášek a rozprav. Praha 1913 (o R. Wagnerovi, resp. jeho Parsifalovi, viz zejm. str. 277 a násl. a 316 a násl.)
- František Fišer: Karlštejn. Kostelní Vydří 1996
- Michal Flegl: Úloha historismu při vzniku Karlštejna a o další činnosti Karla IV. jako stavebníka, Středočeský sborník historický, 14, 1979
- Jean Fourquet: W. et le conte de Graal. Les divergences de la tradition du conte del Graal de Chrétien et leur importance pour l'explication du Pz. Paris 1938
- týž: Les noms propres du Pz. In: Mélanges de Philologie Romane [...] offerts à E. Hoepffner. Paris 1949
- týž: La structure du Pz. In: Les romans du Graal aux XIIe et XIIIe siècles. Paris 1956
- týž: W. et le conte del Graal. Paris 1966 (k Pz. v. 827, 1 a násl.)
- Jean Frappier: Le cortège du Graal. In: Lumière du Graal, ed. René Nelli. Paris 1951 (k Pz. v. 232, 10)
- týž: Le Graal et la chevalerie, Rom., 75, 1954 (k Pz. v. 444, 22)
- týž: Ch. Paris 1957
- týž: Ch. et le mythe du Graal. Paris 1972
- Ant. Friedl: Mistr Karlštejnské Apokalypy. Praha 1950 („přihlížející andělé“ - viz obr. 44 a koment. na str. 21 a násl. - ke str. 506 n. t.)

- Theodor Frings u. Gabrielle Schieb: Die Vorlage der Eneide, Beitr., 71, 1949 (k Pz. v. 115, 27)
- Eduard Fuchs u. Ernst Kreowski: Richard Wagner in der Karikatur. Berlin 1907

G

- Théophile Gautier: Poésies. Paris 1832
- Heino Gehrts: Abe erzürnen [...], ZfdPh, 79, 1960 (k Pz. v. 798, 6 a násl.)
- Stefan George: Buch der Sagen u. Sänge. Gesamt-Ausgabe. Bd. 3. Berlin 1930 (Der Einsiedler, viz str. 65)
- Hans Joachim Gernertz: Der Ritter in seinem Verhältnis zur Gesellschaft im Pz., WB, 12, 1966 (marx. stanovisko)
- A. W. Griesel: König Artus u. seine Genossen in Böhmen, Volks-Sage, erzählt v. A. W. G., Der Kranz oder Erholungen für Geist u. Herz. Eine Unterhaltungszeitschrift für Gebildete Leser, red. v. S. W. Schiessler u. K. Woltmann, Nr. 5 u. 6, Jg. 1821-1824 [Prag]
- Král Rybář (The Fischer King), rež. Terry Gilliam. Film. prem. 1991 (sr. mj. LN 20. 3. 1992, 12. 10. 1995 a Čtd 24. 10. 1995)
- Dt. Lit. Eine Sozialgeschichte, hg. v. Horst A. Glaser, Bd. 1, Aus der Mündlichkeit in die Schriftlichkeit: Höfische u. andere Lit. 750-1320, hg. v. Ursula Liebertz-Grün. Reinbek bei Hamburg 1988
- Hermann Goetz: Der Orient der Kreuzzüge in W-s Pz., Archiv für Kulturgeschichte, 49, 1967
- Jacques Le Goff: Les Intellectuels au Moyen Age. Paris 1985; čes. Intelektuálové ve středověku, přel. L. Klusáková a O. L. Krejča. Praha 1999
- týž: La Civilisation de l'Occident médiéval; česky: Kultura středověké Evropy, přel. Josef Čermák. Praha 1991
- týž: L'Imaginaire médiéval; česky: Středověká imaginace, přel. Irena Murasová. Praha 1998
- týž (ed.): L'uomo medievale. Roma-
- Bari 1996; česky: Středověký člověk a jeho svět, přel. O. Bastl, Z. Frýbort, M. Hájková, I. Murasová, J. Rosenová a L. Šavliková. Praha 1999
- Tobias Gohlis: Der Ritter mit der Leier, Die Zeit, Nr. 7, 9. 2. 1996
- Wolfgang Golther: Pz. u. der Gral in der Dichtung des MA-s u. der Neuzeit. Stuttgart 1925 (k Pz. v. 416, 21)
- Julien Gracq: Le roi pêcheur. Drama, 1948
- Max Graf: Deutsche Musik im 19. Jahrhundert. Berlin 1898; česky: Německá hudba 19. věku, přel. H. Svoboda. Praha 1901 (o Wagnerově Parsifalovi viz str. 162 a násl.)
- František Graus: Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im MA u. in den Vorstellungen vom MA. Köln-Wien 1975
- týž: Die Nationenbildung der Westslawen im MA. Sigmaringen 1980
- Kniha o Faustovi, koment. Růžena Grebeníčková, Barbora Köpplová a Jindřich Pokorný. Praha 1982
- Dennis H. Green: Der Auszug Gahmurets, Wo.-St., I, 1970
- týž: The concept Aventiure in Pz. In: D. H. Green and L. P. Johnson: Approaches to W. Bern etc. 1978
- Jacob Grimm: Dt. Rechts-Alterthümer. Göttingen 1828 (k Pz. v. 146, 25 a násl.)
- Arthur B. Groos: Time Reference and the Liturgical Calendar in W-s Pz., DVjs, 49, 1975 (k Pz. v. 225, 1)
- týž: Cundrie's announcement (Pz., 781-782), Beitr., 113, 1991
- Klaus Grubmüller: Artus- u. Gralromane. In: Dt. Lit., Bd. 1, hg. v. Ursula Liebertz-Grün. Reinbek b. H. 1988 (o. c.)
- Rainer Gruenter: Pz-s einvalt, Euph., 52, 1958 (k Pz. v. 239, 11 a násl.)
- Herbert Grundmann: Religiöse Bewegungen im MA. Untersuchungen über die geschichtlichen Zusammenhänge zwischen d. Ketzerei, den Bettelorden u. der religiösen Frauenbewegung im 12. u. 13. Jh. u. über die geschichtlichen Grundlagen d. dt. Mystik. 1. Aufl.

- Berlin 1935, 2. Aufl. (erweitert)
- Darmstadt 1961
- týž: Zur Vita S. Gerlaci eremita, Dt. Archiv für Erforschung d. MA-s, 18, 1962 (k Pz. v. 455, 24)
- týž: Deutsche Eremiten, Einsiedler u. Klausner im HochMA (10.-12. Jh.), AKG, 45, 1963
- týž: Dichtete W. am Schreibtisch? AKG, 49, 1967 (k Pz. v. 115, 27)
- týž: Ausgewählte Aufsätze, Teil I: Religiöse Bewegungen. Stuttgart 1976
- Aron Gurevič: Kategorii srednevekovoj kul'tury; česky: Kategorie středověké kultury, přel. Jaroslav Kolář. Praha 1978

H

- Herbert Haag: Der Teufel im Judentum u. Christentum, Saculum, 34, 1983 (k Pz. v. 119, 25 a násl.)
- Bernhard D. Haage: Gral. In: Wörterbuch der Mystik, hg. v. P. Dinzelbacher. Stuttgart 1989 (k Pz. v. 235, 23)
- Alois Haas: Aspekte der Kreuzzüge in Geschichte u. Geistesleben des MA-lichen Deutschland, AKG, 46, 1964
- Alois M. Haas: Pz-s Tumpheit bei W. Berlin 1964
- Tomáš Halík: Radost z Krista tancem, LN (Orientace), 15. II. 1997 (viz zejm. zmínku o hrobu apoštola Tomáše v Madrásu; k Pz. v. 823, 1)
- Brigitte Hamman: Hitlers Wien. München 1996; česky: Hitlerova Vídeň, přel. Alena Bláhová. Praha 1999
- Ernst Hanisch: Die politisch-ideologische Wirkung u. „Verwendung“ Wagners. In: Wagner-Handbuch, hg. v. Ulrich Müller u. a. Stuttgart 1986
- Nathalie Harder: Parzival. Puppentheater, 1982
- Wolfgang Harms: Der Kampf mit dem Freund oder Verwandten in der dt. Lit. bis um 1300, Medium Aevum, 1, München 1963 (k Pz. v. 749, 19)
- Adolf Harnack: Grundriss der Dogmengeschichte, Bd. 1 u. 2. Freiburg i. B. 1889-91; česky: Dějiny dogmatu, přel. Fr. Zilka. Praha 1903

- Stephen Harroff: Wolfram and his Audience. Göppingen 1974 (k Pz. v. 813, 1 aj.)
- Hans Hattenhauer: Europäische Rechtsgeschichte. Heidelberg 1994; česky: Evropské dějiny práva, přel. kol. autorů pod ved. Karla V. Malého. Praha 1998
- Arthur T. Hatto: On Ch. and W., MLR, 44, 1949 (k Pz. v. 317, 4 a v. 827, 1 a násl.)
- týž: Ine weiz [...] Diplomatic Ignorance on the Part of German Poets [...]. In: German Studies pres. to L. A. Willoughby. Oxford 1952 (k Pz. v. 798, 6 a násl.)
- týž: Y-a-t-il un roman du Graal de Kyot le provençal? In: Les romans du Graal aux XIIIe et XIVe siècles (Straßburger Graal-Kongress 1954). Paris 1956 (k Pz. v. 416, 21)
- Walter Haug: Lit.-theorie im dt. MA [...]. Darmstadt 1992 (k Pz. v. 241, 15)
- týž: Der Teufel u. das Böse im MA-li-chen Roman. Seminar, 21, 1985 (k Pz. v. 119, 25 a násl.)
- Barbara Haupt: Prinzipien literarischer Kulturvermittlung im HochMA, Archiv für das Studium neuerer Sprachen u. Lit-en (Braunschweig), Bd. 224, Jg. 139 [1987]
- Gerhard Hauptmann: Parsival. Ullstein-Jugend-Bücherei 1914
- Život s pochodní v ruce. Čtení o Karlu Havlíčkovi, usp. Miloslav Novotný. Praha 1940
- Friedrich Heer: Die Tragödie des heiligen Reiches. Stuttgart u. Zürich - Wien 1952
- týž: Das Mittelalter, Bd. 1 u. 2. München 3. Aufl. 1983
- Werner Heiduczek: Parzival. Berlin 1974 (sr. W. Spiewok: Zur Rezeption der MA-Dichtung in der DDR-Lit. oder die Lehren aus dem Irrweg des Werner Heiduczek. In: Rezeption dt. Dichtung des MA. Greifswalder germanistische Forschungen 4. Greifswald 1982)
- Probleme der Pz. - Philologie, Marburger Kolloquium 1990, hg. v. Joachim Heinze u. a., Wo. St., XII, 1992

- Joachim Heinze: Stellenkommentar zu W-s Tit.. Tübingen 1972 (k Pz. v. 251, 13)
- týž: Wandlungen u. Neuansätze im 13. Jh. (1220/30-1280/90). In: Geschichte der dt. Lit. von den Anfängen bis zum Beginn der Neuzeit, hg. v. J. H., Bd. II, Vom hohen zum späten MA, Teil 2. Königstein/Ts. 1984
- Heinrich Hempel: Der zwível bei W. u. anderweit. In: [...] Festschrift für K. Helm. Tübingen 1951; oder: H. H.: Kleine Schriften. Heidelberg 1966
- týž: Der Eingang von W-s Pz., ZfdA, 83, 1951/52
- Ursula Hennig: Die Gurnemanzlehrnen u. die unterlassene Frage Pz-s, Beitr. (Tübingen), 97, 1975
- Walter Henzen: Das IX. Buch des Pz-s. In: W., hg. v. H. Rupp. Darmstadt 1966 (k Pz. v. 502, 30)
- Johann Gottfried Herder: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, Bd. 1-4, 1784-1791. In: J. G. H.: Sämtliche Werke, hg. v. Bernhard Suphan u. a., Bd. 1-33. Berlin 1877-1914 (k artušovské látce viz sv. 14, str. 266)
- Wilhelm Hertz: Pz. von W. Stuttgart 1898 (k Pz. v. 71, 18)
- František Heřmanský - viz Kronika zbraslavská
- Martin Hilský: T. S. Eliot a zrod básnické avantgardy, LtN 46, 1994
- Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Sborník příspěvků ze symposia ve Znojmě (26. a 27. 9. 1996) pod záštitou prof. dr. K. Malého, rektora UK aj., usp. prof. dr. Ivan Hlaváček a spoluprac. Praha 1998
- Ivo Hlobil a spoluprac.: České korunovační klenoty. Praha 1998 (viz zejm. Pz. v. 790, 30 a násl.)
- Daniela Hodrová: Hledání románu. Praha 1989
- týž: Ch.: Perc. neboli Povídka o grálu. In: Slovník světových literárních děl, ved. autor. kol. Vladimír Macura, d. I. Praha 1988
- Stefan Hofer: Ch. Graz-Köln 1954
- Lili Hohenstein: Ich, W. O. O. 1958
- Jiří Holý: Česká literatura 4, Od roku 1945 do současnosti [...]. Praha 1996
- Jaromír Homolka: Sochařská výzdoba kostela P. Marie před Týnem a zejména tympanonu severního týnského portálu. In: J. H.: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha 1976
- Blanka Horacek: „Ichne kan deheinen buochstap“. In: Festschrift für D. Kralík. Horn 1954
- týž: Die Kunst Enjambements bei W., ZfdA, 85, 1954/55
- týž: Die Grundidee von W-s Pz., Neue Wege, 10, 1955
- Walter Hotz: Burg Wildenberg im Odenwald. Amorbach 1963 (k Pz. v. 230, 13)
- Josef Hrabák: Počátky laicisace a zčeštění literatury. In: Dějiny české literatury I, hl. red. Jan Mukářovský, red. sv. J. H., autor. kol. J. H., E. Petruš, F. Svejkovský, A. Škarka a další. Praha 1959 (ke str. 503 a 515 n. t.)
- týž: Zu den dt. - tschechischen literarischen Beziehungen im MA. In: Polyglotta, spisy univ. JEP Brno 1971
- Miroslav Hroch, Anna Skýbová: Králové, kacíři, inkvizitori. Praha 1988
- Dietrich Huschenbett: Priesterkönig Johannes. In: 2./VL, Bd. 7, 1989, Spalte 828 ff. (k Pz. v. 822, 25)
- [Umění a lidstvo], orig: L'Art et l'Homme, éd. René Huyghe. Paris 1958; česky: Encyklopédie Umění středověku, přel. Edgar Knobloch, Vladimír Mikeš a Jiří Pechar. Praha 1969

CH

- Houston Steward Chamberlain: Parsifal-Märchen. 4. Aufl. München 1924
- ders.: Die Grundlagen des 19. Jh. München 1922
- Ch., Europe, No 642, Octobre 1982. Paris [větší počet článků]

J

- William H. Jackson: Das Turnier in der dt. Dichtung des MA-s. In: Josef Fleckenstein (Hg.): Das ritterliche Turnier [...]. Göttingen 1985 (zejm. k Pz. v. 351, 17)

- Roman Jakobson [rec. R. Bittner], Slovo a slovesnost, 2, 1936
- Oldřich Janeček a spoluprac.: Odboj a revoluce 1938-1945. Praha 1965 (str. 235 - ke str. 514 n. t.)
- Jaroslava Janíčková: Manželé Woltmannovi v Čechách za Napoleonských válek, Ianua, 4, 1998 [vč. informací o čas. Der Kranz, red. S. W. Schiessl, K. Woltmannová aj. - str. 509 n. t.]
- Leslie Peter Johnson: Valsch geselleclícher muot, MLR, 62, 1967 (k Pz. v. 2, 17, 318, 1 319, 8 a 827, 19)
- týž: Lähelin and the Grail Horses, MLR, 63, 1968 (k Pz. v. 474, 1)
- týž: Die Blutstropfenepisode in W-s Pz; Humor, Komik u. Ironie. In: Studien zu W., zum 75. Geb. W. Schröders, hg. v. K. Gärtner. Tübingen 1989 (k Pz. v. 280, 2, 301, 27 aj.)
- Sidney M. Johnson: Pz. and Gw.: their Conflicts of Duties, Wo-St., I, 1970 (k Pz. v. 338, 4 aj.)
- Emma Jung, Marie-Louise von Franz: Die Graalslegende in psychologischer Sicht. Zürich-Stuttgart 1960 (k Pz. v. 469, 7)

K

- Zdeněk Kalista: Cesta po českých hradech a zámcích. Praha 1993
- Eva Kantúrková: Blah. Anežka, Obsah, III, 1988 (stroj.)
- Motoko Kashiwage: W. u. Kleist. Zeitstil u. die Freiheit der Dichtung. Tokio 1984
- Søren Kaspersen: Cotton Genesis, die Tours-Bibeln u. die Bronzen-Türen (in Hildesheim). In: Symposion in Hild. [...]. Göttingen 1988 (k Pz. v. 463, 25 a násl.)
- Maurice Keen: Chivalry. New Haven - London 1984; dt.: Das Rittertum, übers. v. Harald Ehrhardt. Reinbek bei Hamburg 1991
- Georg Keferstein: Zur Liebesauffassung in W-s Pz., Festschrift für A. Leitzmann, hg. v. E. Vincent u. a. Jena 1937 (k Pz. v. 432, 29 a násl.)
- Wilhelm Kellermann: Aufbaustil
- u. Weltbild Ch-s im Percevalroman. Halle/S 1936
- Richard Kienast: Zur Tektonik von W-s Wh. In: Friedrich Panzer zum 80. Geburtstag, hg. v. R. Kienast. Heidelberg 1950
- Karl K. Klein: Zur Spruchdichtung u. Heimatfrage Walth-s. Beiträge zur Waltherforschung. Innsbruck 1952 (k Pz. v. 297, 24)
- týž: Das Freundschaftsgleichnis im Pz-Prolog. Amman-Festgabe [...]. Innsbruck 1953 (auch in: W., hg. v. H. Rupp. Darmstadt 1966 - k Pz. v. 2, 20 a násl.)
- týž: Gottf. u. W. Zum Bogengleichnis, Festschrift für D. Kralik [...]. Horn 1954 (k Pz. v. 241, 8 a násl.)
- týž: W-s Selbstverteidigung, ZfdA, 85, 1954/55 (k Pz. v. 241, 8 a násl.)
- týž: Zur Entstehungsgeschichte des Pz., Beitr. (Halle/S), 82 (Sonderband), 1961 (k Pz. v. 241, 8 a násl.)
- Petr Klučina a Andrej Romaňák: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby, I. d., 5.-17. stol. Praha 1983
- [Friedrich Knorr:] W.: Pz. (Übers. v. F. Knorr u. R. Fink), Nachwort v. F. K. Jena 1940, 1944
- Rainer Kohlmayer: U-s von Etzenbach Wilhelm von Wenden. Meisenheim/Glan 1974
- týž: Formkunst u. Politik in den Werken U-s v. E., ZfdPh., 99, 1980 (k w-ovské tradici v Čechách za posl. Přemyslovčí, viz blíže: Moravo, Čechy, radujte se! Vyd. V. Bok a J. Pokorný, o. c., vč. další bibliografie v. t.)
- Erich Köhler: Ideal u. Wirklichkeit in der höfischen Epik. Studien zur Form der frühen Artus - u. Graldichtung. Tübingen 1956
- týž: Die drei Blutstropfen im Schnee [...], GRM, 40, 1959 (k Pz. v. 301, 27)
- Rolf Köhn: Eine dt. Mystifikation der Albigenser. Otto Rahns, Kreuzzug gegen den Gral' (1933). In: MA-Rezeption III, 3. Salzb. Symp. (1986), hg. v. Jürgen Kühnel u. a. Göppingen 1988 (ke str. 490 n. t.)
- Jaroslav Kolář: Julius Fejfalík - kapitola z dějin české literární historie, ČL,

- Arnošt Kraus: Über Heinrich von Freiberg. Praha 1883
- týž (ed.): Jan z Michalovic: Německá báseň třináctého věku. Vydal, úvodem a poznám. opatřil Arnošt Kraus. Praha 1888 (obsahuje informace o autorovi Heinrichu von Freiberg, o jeho českých mecenáších a dalších českých pánech, kt. podporovali německé básnáky, o w-ovské tradici u nás, o vlivu němčiny na čes. jazyk a lit., podává přehled zmínek o Slovanech v něm. lit. umělé - u W-a zejm. str. 67 - atd.)
- týž: Německá literatura na půdě Československé republiky do r. 1848. In: Čs. vlastivěda, 7. d. Praha 1933
- Carl von Kraus: Die latínischen buochstabe der Klage [...], Beitr., 56, 1932 (k Pz. v. 115, 27)
- týž (ed.): Deutsche Liederdiichter des 13. Jh. Tübingen 1978 (k Václavově písni viz zejm. II, 631 a násl., resp. 634 - str. 501 n. t.)
- týž (ed.): Des Minnesangs Frühling, unter Benutzung der Ausgaben v. Karl Lachmann u. Moriz Haupt, Friedrich Vogt u. Carl Kraus bearbeitet v. Hugo Moser u. Helmut Tervooren, 37. revid. Auflage. Stuttgart 1982
- Jan Krejčí: Richard Wagner jako filosof a básník. Praha 1913
- Hermann Krings: Ordo. Philosophisch-historische Grundlegung einer abendländischen Idee. Halle/S 1941
- Pavel Křišťan [vl. jm. Jan Dostal]: Parsifal. Praha 1993 (autor se hlásí k antroposofickému učení Rud. Steinera - LtN 28. 4. 1994)
- J. P. Kučera: Drama zrozené hudbou, Richard Wagner. Praha 1995
- Hugo Kuhn: Die Klassik des Rittertums in der Stauferzeit, Annalen der dt. Lit., ed. H. O. Burger. Stuttgart 1962 (k Pz. v. 813, 29)
- Dieter Kühn: Der Pz. des W. Frankfurt a. M. 1986
- Jürgen Kühnel (ed.): MA-Rezeption. I. Salzb. Symp., hg. v. J. K. u. a. Göppingen 1979
- 34, 1986 (jinak svr. autorovy další studie m. j. k látce tristanovské, bruncvíkovské /rytíř se lvem/, příp. překlady /A. Gurevič - v. t./ aj.)
- Herbert Kolb: Schola humilitatis. Ein Beitrag zur Interpretation der Gralerzählung W-s, Beitr. (Tübingen), 78, 1956
- týž: Die Blutstropfen-Episode bei Ch. u. W., Beitr. (Tübingen), 79, 1957
- týž: Munsalvaesche. Studien zum Kyotproblem. München 1963 (k otázce „krvácejícího kopí“ zejm. str. 86 a násl.)
- Erwin Guido Kolbenheyer: Montsalvasch. Ein Roman für Individualisten 1925. In: Ges. Werke in 8 Bänden, Bd. 4. München o. J.
- Josef Kopal: Dějiny francouzské literatury. Praha 1946 (stále užitečné bibl. soupisy starších edic)
- Hermann August Korff: Geist der Goethezeit, Bd. I-IV. Leipzig 1923-1953 (o Faustovi viz II. d., a zejm. IV. d., str. 657 a násl.)
- Viktor Kotrba: Kaple sv. Václava v pražské katedrále, Umění, VIII, 1960 (k „myšlence sv. Grálu“ str. 342, k symbolice drahých kamenů str. 346 a násl.)
- Rudolf Wilhelm Kotzde: Wolfram, geschichtl. Roman. Stuttgart 1920
- Richard von Kralik: Der heilige Gral. Dramatische Dichtung in drei Aufzügen. Wien 1912
- Der Gral. Monatsschrift für Kunstmüpflege im katolischen Geiste, hg. v. Richard von Kralik (ab Jg. 1905)
- Josef Krásá: České iluminované rukopisy 13.-16. stol. Praha 1971, 1974, 1990 (k Pz. v. 115, 27 aj.)
- Jiří Kratochvíl: Nový čas přsběhů, LtN, č. 33, 1997
- Henry Kratz: The Prologue to W-s Pz., JEGP, 65, 1965
- týž: W-s Pz. An Attempt at a total Evaluation. Bern 1973
- týž: The Geography of Grail - Kingdom. In: H. K.: W-s Pz. Bern 1973 (k Pz. v. 251, 2 aj.)
- týž: Schastel Marveile. In: H. K.: W-s Pz. Bern 1973 (k Pz. v. 567, 1 a násl.)

- týž: W. als lit. Figur der Lit. des 19. u. 20. Jh. In: MA-Rezeption, 1. Salzb. Symp. 1979, o. c. Göppingen 1979
- týž (ed.): MA-Rezeption, 2. Salzb. Symp., hg. v. J. K. Göppingen 1982
- týž (ed.): MA-Rezeption, 3. Salzb. Symp., MA, Massenmedien, Neue Mythen, hg. v. J. K. u. a. Göppingen 1988
- týž: Parsifal, „Erlösung dem Erlöser“. In: Richard Wagner u. sein MA, hg. v. U. Müller. Salzburg 1989
- Paul Kunitzsch: Die Arabica im Pz. W-s, Wo.-St., 2, 1974
- týž: Erneut: Der Orient in W-s Pz., ZfdA, 113, 1984
- týž: Der Orient bei W. Phantasia u. Wirklichkeit. In: Orientalische Kultur u. Europäisches MA, hg. v. A. Zimmermann u. a. Berlin, New York 1985 (k Pz. v. 453, 23 aj.)
- Johann B. Kurz: Heimat u. Geschlecht W-s. Ansbach 1916, 2. Aufl. 1930 (unter dem Titel: Wolfram von Eschenbach)
- Ludmila Kybalová: Dějiny odívání – středověk. Praha 2000

L

- Karl Lachmann: Über den Eingang des Pz., Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1835; viz též K. L.: Kleinere Schriften, Bd. I. Berlin 1876 (k Pz. v. 2, 20 a násl.)
- Jörg Lanz von Liebenfels: Der heilige Gral als das Mysterium der arisch-christlichen Rassenreligion, Ostara 69. Wien 1913
- Charles Lassailly: La Vapeur, Ariel, journal du monde élégant, III-V, [Paris] 1836; čes.: Pára, in: Básníci pařížské bohémy, usp. prův. text naps. a verše vybral Jaroslav Fryčer, přel. Jindřich Pokorný. Praha 1984
- Anthony van der Lee: Zum literarischen Motiv der Vatersuche. Verhandelingen der Kon. Nederlandse Akad. van Wetenschappen, afd. Letterkunde, NR. 63, Nr. 3. Amsterdam 1957 („Moriaen“, str. 471 n. t. a Pz. v. 750, 27)
- Jan Lehár: Závišova píseň jako problém textologický a interpretační,

- LF, roč. 112 (1989), sv. 3 (o Frauenlobovi a příp. vlivu Andrease Capellana, srv. zejm. str. 165 a násl.)
- Jan Lehár, Alexander Stich: Česká literatura I. Praha 1997
 - Rita Lejeune: Préfiguration du Graal. Studi medievali, 17, 1951 [Sacro catino, s. Lorenzo a Génova]
 - Friedrich Lienhard: Heinrich von Ofterdingen. Dramatische Dichtung. Prem. 1903. In: Warburg Trilogie [II. Die hl. Elisabeth, III. Luther auf der Wartburg]. In: F. L.: Lyrik u. Dramatik. Stuttgart 1926
 - týž: Pz. u. der Büser. Ibid.
 - Carl J. Lofmark: Name Lists in Pz. In: Mediaeval German Studies. Presented to F. Norman [...]. London 1965 (k Pz. v. 770, 1 a násl.)
 - týž: Zur Interpretation der Kyotstellen im Pz., Wo.-St., 4, 1977
 - Roger Sherman Loomis: Arthurian Tradition and Ch. New York 1949
 - týž The Irish Origin and the Welsh Development of the Grail Legend. In: Wales and the Arthurian Legend. Cardiff 1956
 - Alfred Lorenz-Gotha: Parsifal als Übermensch, Die Musik, 1, 1902
 - ders.: Das Geheimnis der Form bei Wagner, Bd. 1-4. Berlin 1924-1933
 - Max Lüthi: Das europäische Volksmärchen. 2. Aufl. Bern-München 1960
 - ders.: Märchen. Stuttgart 1964

M

- Josef Macek: Das Turnier im MA-lischen Böhmen. In: Das Turnier im MA, hg. v. J. Fleckenstein. Göttingen 1985 (rec. Jaroslav Kolář, Husitský Tábor, 9, 1986-1987)
- Thomas Mann: Der Zauberberg. Berlin 1924; česky: Kouzelný vrch, kn. 1. Praha, 2. vyd. 1935, přel. Jitka Fučíková; kn. 2. Praha, 2. vyd. 1936, přel. Pavel Levit a Jan Zahraníček (k Pz. v. 251, 2 a ke str. 486 n. t.)
- týž: Leiden u. Größe Richard Wagners, Neue Rundschau, 44, 1933
- týž: Der Erwählte. Frankfurt/M 1951; česky: Vyvolený. Praha 1974, přel.

- Jitka Fučíková (k Pz. v. 291, 22 a ke str. 486 n. t.)
- San Marte: Parcival-Studien, Ht. 2. Halle/S 1861 (k Pz. v. 251, 2)
 - Maria Marti: Einleitung [zu W-s Pz]. In: W.: Pz. u. Tit., hg. v. K. Bartsch, bearbeitet v. M. Marti, Bd. 1-3. Leipzig 1927-1932
 - Ernst Martin: Pz. u. Tit., Bd. 2 - Kommentar. Halle/S 1903
 - Jean Marx: La légende Arthurienne et le Graal. Paris 1952
 - T. G. Masaryk: O studiu děl básnických, Lumír, 12, 1884, rovněž in: Moderní člověk a náboženství. Praha 1934, str. 361-373; příp. Přednášky a studie z let 1882-1884. Praha 1998 (o Parsifalovi R. Wagnera - ke str. 509-512 n. t.)
 - týž: Moderní člověk a náboženství, Naše doba, V, 1898; knižně: Praha 1934 (o Goethově Faustovi - ke str. 510 n. t.)
 - Werner Maser: Der Sturm auf die Republik. Frühgeschichte der NSDAP. Stuttgart 1973
 - Achim Masser: Zum Wilhelm von Wenden Ulrichs von Etzenbach, ZfdPh., 93, 1974
 - Mts. (Vilém Mathesius - rec.): Sir Thomas Malory, Morte D'Arthur (studie F. R. Stewarta Jr., MLR, 30, 1935, N. Slayton Aurnerová, PMLA, sv. 48, 1933, E. Vinaver, Oxford 1929 aj.), CMF, XXII, 1, 1935/36
 - Vilém Mathesius: (Voda ze skalní studánky...). In: Sir Thomas Malory, Artušova smrt. Praha 1960; viz též: V. M.: Sira Thomase Maloryho Kronika o životě a smrti Krále Artuše. In: Jazyk, kultura a slovesnost, uspořádal a dosl. napsal Josef Vachek. Praha 1982
 - Friedrich Maurer: Pz-s Sünden, DVjs, 24, 1950
 - týž: Leid. Studien zur Bedeutungs u. Problemgeschichte, besonders in den großen Epen der staufischen Zeit. Bern 1951
 - týž: Zur Wortgeschichte d. mittelhochdeutschen zwâvel. In: Festchrift für A. Spamer. Berlin 1953 (též F. M.:
 - Dichtung u. Sprache des MA-s. Bern-München 1963 - k Pz. v. 1, 1)
 - týž: Die Gawangeschichten u. die Buch-Einleitung im W-s Pz., DU, 20, 1968, Ht. 2 (Lachmannovo dělení knih kriticky; srv. Pz. v. 397, 15 a Pz. v. 552, 30)
 - Claudia Medert: Der Alexander Ulrichs von Etzenbach. Göttingen 1989
 - Hans-Georg Meier: Das MA in politischen Konzeptionen der Zwanziger Jahre. In: Forum, Bd. 1, hg. v. R. Krohn. Göppingen 1986
 - John Meier: W. u. einige seiner Zeitgenossen. In: Festschrift zur 49. Versammlung dt. Philologen. Basel 1907
 - Ludwig Meinecke: Parsifal. Mysterium [Oper]. Prem. Koblenz 1905
 - Jeleazar Moisejevič Meletinskij: Poetika mifa; česky: Poetika mytu, přel. Jaroslav Žák. Praha 1989 (k otázce „grálu“, Pz-a a jeho recepcí zejm. str. 86 a násl., 291 a násl., 322, 347 a násl. aj. - viz str. 486 n. - n. t.)
 - Václav Melichar: Za svatým Graalem. Praha 1918
 - Hermann Menhardt: W-s Selbstverteidigung u. Einleitung zum Pz., ZfdA, 86, 1955/56 (k Pz. v. 114, 10)
 - Bodo Mergell: W. u. seine französische Quellen, Bd. 1 u. 2. Münster i. W. 1936 u. 1943. (Bd. 1 - W-s Wh., 1936, Bd. 2 - W-s Pz., 1943)
 - týž: Der Gral im Pz. Beitr., 73, 1951, a 74, 1952 (k Pz. v. 235, 23)
 - týž: Les livres de Gahmuret dans le Pz. In: Les romans du Graal aux XIIe et XIIIe siècles. Paris 1956
 - Walter Mersmann: Der Besitzwechsel u. seine Bedeutung in den Dichtungen W-s u. Gottf-s, Medium Aevum, 22. München 1971
 - Volker Mertens: Richard Wagner u. sein MA. In: R. W.-Handbuch, hg. v. U. Müller u. P. Wapnewski. Stuttgart 1986 (k Pz. v. 606, 6 a ke str. 475 n. t.)
 - Heinz Mettke: W. in Thüringen. In: FS für Werner Schröder. Tübingen 1989
 - Uwe Meves: Die Herren von Durme u. die höfische Lit. zur Zeit ihrer Amorbacher Vogteiherrschaft. In: Die Abtei Amorbach im Odenwald, hg.

- Friederich Oswald u. Wilhelm Störmer. Sigmaringen 1984
- Ernst Meyer: Die gereimten Liebesbriefe des dt. MA-s. Diss. Marburg 1898 (k Pz. v. 715, 1)
- Hermann Meyer: Zum Religionsgespräch im neunten Buch des Pz. (Mit einem Exkurs über die Bernwardstüren des Hildesheimer Domes), Neoph., 31, 1947 (k Pz. v. 463, 25 a násl.)
- Ferdinand B. Mikovec: Die königl. Burg Karlstein in Böhmen. Wien 1858
- Georg Misch: W-s Pz. Eine Studie zur Geschichte der Autobiographie, DVjs, 5, 1927 (k Pz. v. 301, 27 a v. 813, 29)
- Benedikt Mockenhaupt: Die Frömmigkeit im Pz. W-s. Bonn 1942
- Artur Moeller van den Bruck: Das ewige Reich, Bd. 1-3. Breslau 1933-1935 (o Pz-ovi a Faustovi zejm. III. d.: Gestaltende Deutsche, str. 72 a násl. - ke str. 488 n. t.)
- Wolfgang Mohr: Pz-s ritterliche Schuld, WW, 2, 1951/52
- týž: Hilfe u. Rat im Pz. In: Festschr. Für J. Trier, hg. v. B. Wiese u. a. Meisenheim 1954 (zejm. k Pz. v. 460, 29 a násl.)
- týž: Parallelen zwischen dt. Dichtung des MA u. d. Neuzeit, Euph., 50, 1956 [Pz. a Kleistův Prinz von Homburg]
- týž: Obie u. Meljanz. Zum 7. Buch v. W-s Pz. In: Gestaltprobleme der Dichtung. Festschrift für Günther Müller. Bonn 1957 (k Pz. v. 338 a 396, 20)
- týž: Pz. u. die Ritter, Fabula, 1, 1958 (k Pz. v. 120, 25)
- týž: Pz. u. Gw., Euph., 52, 1958 (k Pz. v. 338, 4; 582, 30 aj.)
- týž: Landgraf Kingrimursel. Zum 8. Buch von W-s Pz. In: Philologia Deutsch. Festschrift für Walter Henzen. Bern 1965 (k Pz. v. 411, 7)
- týž: Zu den epischen Hintergründen im Pz. In: Mediaeval German Studies presented to F. Norman by his students. London 1965 (k Pz. v. 529, 20 a v. 552, 30)
- týž: W-s Kyot u. Guiot de Provins. In: Fest. für H. de Boor, hg. v. den Direktoren des germ. Seminars der FU

- Berlin. Tübingen 1966 (k Pz. v. 416, 21)
 - týž: Arme Ritter, ZfdA, 97, 1968
 - Wolfgang Mohr: (Vorwort). In: W. Pz., übers. v. W. M. Göppingen 1977
 - týž: W. Aufsätze v. W. M. Göppingen 1979
 - týž: Vorwort zu Hartm-s Iwein. Beobachtungen zum Vergleich des Yvain von Ch. mit dem Iwein Hartm-s. In: Hartm.: Iw., übers. v. W. M. Göppingen 1985
 - Amedeo Molnár: Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu. Praha 1982
 - Mazzino Molitinari: Nietzsche - Wagner im Sommer 1878, Nietzsche-Studien, internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung, hg. v. Ernst Behler u. a., Bd. 14, 1985
 - Theaterprojekt Werkhaus Moosach, der Fall Partzifall 1978 [Theateraufführung ohne gedrucktes Manuskript]
 - Hugo Moser: Karl Simrock als Erneuerer mittelhochdt. Dichtung. In: H. M.: Kleine Schriften, Bd. II. Berlin 1984
 - týž: Studien zur dt. Dichtung des MA-s u. der Romantik. Kleine Schriften II. Berlin 1984 (zejm. čl.: Dichtung u. Wirklichkeit im Hochmittelalter, Mythos u. Epos in der hochmittelalterlichen dt. Dichtung)
 - Helmut Müller u. Mitarb.: Deutsche Geschichte in Schlaglichtern. Mannheim 1990; česky: Dějiny německé literatury, přel. František Kubů, Eliška Melville, Jiří Pokorný a Ivana Ebelová. Praha 1995
 - Ulrich Müller: Parzival u. Parsifal. In: Sprache - Text - Geschichte, hg. v. P. K. Stein u. a. Göppingen 1980
 - týž: Formen der MA-Rezeption II, Einleitung. In: MA-Rezeption. Ein Symposium, hg. v. Peter Wapnewski. Stuttgart 1986 (o. c.; ke str. 487 n. t.)
 - týž (ed.): Wagner-Handbuch, hg. v. U. M. u. a. Stuttgart 1986
 - týž: Musik u. Lit. In: Dt. Lit., Bd. 1, hg. v. Ursula Liebertz-Grün. Reinbek b. H. 1988 (o. c.)
 - týž: W. In: Dt. Lit., Bd. 1, hg. v. Ursula Liebertz-Grün. Reinbek b. H. 1988 (o. c.)

- týž (ed.): Richard Wagner u. sein MA, hg. v. U. M. Salzburg 1989
 - týž: Vom Parzival zum Liebesverbot. R. Wagners ungeschriebene Oper Erek u. Enide [...]. In: Richard Wagner u. sein MA, hg. v. U. M. Salzburg 1989 (o. c.)
 - týž: Toleranz im MA? Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache, 20, 1994 (o sv. Františkovi z Assisi u Damietty srv. str. 219 a zejm. 221, o Wolframovi str. 221 a násl.)
 - týž: Didaktische Epen des dt. MA in concert. In: Thomasin von Zirklaere, hg. v. Paola Schulze-Belle. Trieste 1995 (k W-ovi zejm. str. 80 a další)
 - Adolf Muschg: Der Rote Ritter. Frankfurt a. M. 1993 (rec. P. Wapnewski, Der Spiegel, 17, 1993)
- N**
- Hans Naumann: Der Staufische Ritter. Leipzig 1936 (k Pz. v. 813, 29)
 - týž: Dt. Kultur im Zeitalter d. Rittertums. Potsdam 1938, Neudruck 1939
 - Zdeněk Nejedlý: Parsifal. Praha 1914 (o smíšení rasy /nečistotě krve/ svr. str. 5)
 - týž: Richard Wagner. Praha 1916, 2. vyd. 1961
 - Eberhard Nellmann: W-s Erzähltechnik. Untersuchungen zur Funktion des Erzählers. Wiesbaden 1973
 - týž: Zum 2. Buch des Pz., Wo.-St., 12, 1992
 - Igor Němec (ed.): Dědictví řeči. Zprac. I. N., J. Horálek a spoluprac. Praha 1986
 - týž: Slova a dějiny, zprac. I. N. a spolupr. Praha 1980
 - Jan Neruda: „Pro strach židovský“, politická studie 1869. In: Sebrané spisy J. N., řada I, d. IX (Studie krátké a kratší II). Praha 1910 (o „velkém skladateli a ještě většímu Němcovi a liberalistovi R. Wagnerovi“ viz zejm. str. 34 a násl. - ke str. 512 n. t.)
 - Gérard de Nerval: La Reine de Saba. In: G. N.: Voyage en Orient. Paris 1852; česky: G. N.: Královna ze Sáby. In: G. N., d. II. Praha 1930, přel.
- O**
- Milan Obst: Pražské divadlo v období 1900-1914. In: Dějiny českého divadla, III, vyd. F. Černý a spoluprac. Praha 1977
 - Ernst Ochs: Gottf-s wildenäre, Arch., 197, 1961 (k Pz. v. 241, 8 a 503, 1)
 - Marta Ottová a Milan Pospíšil: Bedřich Smetana a jeho doba. Praha 1997 (k str. 512 n. t.)
- P**
- František Palacký: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Praha 1848-1867
 - Friedrich Panzer: Gahmuret. Quellenstudien zu W-s Pz. Heidelberg 1940
 - týž: Die Quellen v. W-s Pz. Fo. u. Fo., 16, 1940
 - týž: Inschriftenkunde [...]. In: Dt. Philologie im Aufriss, hg. v. Wolfgang Stammer, Bd. 1. Berlin 1952
 - Boris Pasternak: Vozdušnyje puti, Moskva 1982, česky: Vzdušné tratě, přel. Jan Zábrana, Jiří Honzík a další, dosl. naps. Vladimír Novotný. Praha 1986 (o Hermannu Cohenovi, viz zejm. str. 416 a násl., svr. též str. 27 a násl. - ke str. 417 n. t.)
 - Miroslav Paťava: Kouzelný Grál. Praha 1944
 - Jan Patočka: Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové. Praha 1964
 - [Jiří Pelán:] Píseň o Rolandovi, překl. a dosl. J. P. Praha 1987 (k teorii orální epy /formule, téma/, svr. str. 220 a násl.)
 - Josef Peřina: Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. stol., I (1780-1848). Ústř n. L. 1996

- Josef Petráň a spoluprac.: Dějiny hmotné kultury I. [...] Od pravěku do 15. stol. Praha 1985
- Eduard Petrů: Specifičnost rytířské epiky, *Slavia*, 52, 1983, seš. 3-4.
- týž (ed.): Rytířské srdeční majice. Česká rytířská epika 14. stol., vyd. E. P. a spoluprac. Praha 1984
- Drahomíra Pithartová: Poslední rytíř české literatury, *LtN*, č. 29, 27. 7. 1995
- Emil Ploß: Die Datierung des Nibelungenliedes, Beitr. (Tübingen), 80, 1958 (k Pz. v. 16, 3)
- James F. Poag: Heinrich von Veld-s Minne; W-s liebe and triuwe, *JEGP*, 61, 1962 (k Pz. v. 292, 18 aj.)
- týž: W-s Metamorphosis of the Ovidian Tradition, *Monatsh.*, 57, 1965 (k Pz. v. 292, 18 aj.)
- týž: W-s Antikone, *GR*, 41, 1966
- týž: Wip and Gral: Structure and Meaning in W-s Pz., *JEGP*, 67, 1968 (k Pz. v. 170, 13 a násł. a v. 456, 18 a násł.)
- Daniel Poirion: [Koment. k Ch-ovu Percovi]. In: Chrétien de Troyes: Oeuvres complètes. Perceval ou le conte du Graal. Textes établis, traduits, présentés et annotés par D. P. Paris 1994
- Miloš Pojar: Masaryk a Němci. In: Masarykův sborník VII, 1980, ed. M. Machovec (stroj.); tiskem Praha 1992
- Jindřich Pokorný: Tajemství grálu, W. a jeho prolog k Pz-ovi, Souvislosti, 1, 1995
- týž: W. Richard Wagner a T. G. Masaryk, DR, 3, 1998
- Albert Pražák: Staročeská básně o Alexandru Velikém. Praha 1945 (četné zmínky o W-ových následovnících, dále o Artušovi a Ch-ovi)
- týž (úv.): Staročeská Alexandreida, vyd. Václav Vážný, úv. spolu s A. P. Praha 1949
- Ulrich Pretzel: Die Übersetzungen v. W-s Pz., DU, 6, 1954, H. 5. („osm nejdůležitějších překl.: Bodmer, San-Marte, Simrock, Engelmann, Bötticher, Bornhak, Legerlotz, Pannier, Hertz, Matthias, Stapel a Knorr-Fink“ - viz též ad IV výše a str. 493 n. - n. t.)

- Naďa Profantová: Arabská mince z Čelákovic (nevýdaný rkp.; ke str. 497 n. t.)
- J. Prott: Parzival u. Liassse. Ein dramatisches Seelengemälde in einem Akt. Luxemburg 1878
- R**
- Otto Rahn: Kreuzzug gegen den Gral. Freiburg/Br. 1933; 4. Aufl. Struckum / Nordfriesland 1985; franc.: Paris 1934; 2. éd. 1974
- Friedrich Ranke: Zur Symbolik d. Grals, Trivium, 4, 1946 (k Pz. v. 469, 7)
- August Reißmann: Das Gralsspiel. Prem. Düsseldorf 1895
- Anna K. Reither: Das Motiv der „neutralen Engel“ in W-s Pz. Diss. Mainz 1965 (k Pz. v. 798, 6 a násł.)
- Luděk Rejchrt: Velikonoční kázání. Praha 1998 (stroj.)
- Alain Renoir: The Name Munsalvaesche in the Pz., Rev. des langues viv. (Bruxelles), 26, 1960 (k Pz. v. 251, 2 aj.)
- Jacques Ribard: Ch. Le Chevalier de la Charette. Paris 1972 (k Pz. v. 387, 3)
- Margaret F. Richey: Some notes on the Nomenclature of W-s Pz., *GLL*, 17, 1963/64 (k Pz. v. 743, 18)
- Julius Richter: Das Menschenlos in W-s Pz. u. Goethes Faust, *Wo.-Jb.*, 1953 (k Pz. v. 1, 5)
- Werner Richter: W. u. die Blutende Lanze, *Euph.*, 53, 1959 (k Pz. v. 231, 18)
- Lars-Ivar Ringbom: Graltempel u. Paradies. Beziehungen zwischen Iran u. Europa im MA. Stockholm 1951 (ke str. 464 n. t.)
- Martín de Riquer: Perceval y las gotas de sangre en la nieve, *Revista de filología española*, 39, 1955 (k Pz. v. 301, 27)
- týž La lanza de Pellés, Romance Philology (Berkeley, Calif.), 9, 1955/56
- Tom A. Rompelman: Zu Walth. 79, 33, Neoph., 34, 1950 (k Pz. v. 297, 24)
- Gustav Roethe: Die Gedichte Reinmars von Zweter. Leipzig 1887 (k Pz. v. 42, 11 viz str. 630)
- Eric Rohmer: Perceval le Gallois. Film. Prem. 1978 (scénář dle Chrétienova textu)
- Mario Roques: Le manuscrit 794 de

- la Bibl. Nat. et le scribe Guiot, *Rom.*, 73, 1952 (k Pz. v. 416, 21)
- Valentin Rose: Aristoteles, *De Lapidibus u. Arnoldus Saxo* [...], *ZfdA*, 18, 1875
- Jacques Roubaud: Graal Fiction. Paris 1978 (k Pz. v. 225, 13)
- Kurt Ruh: Der Gralsheld in der Queste del Saint Graal, *Wo.-St.*, I, 1970
- týž: Höfische Epik des deutschen MA-s. Teil I. Von den Anfängen bis zu Hartm. 2., verbesserte Auflage Berlin 1977
- týž: Höfische Epik des deutschen MA-s. Teil II. Reinhart Fuchs', Lanzelet', W., Gottf. Berlin 1980
- Steven Runciman: A History of the Crusades, vol. 1-3. Harmondsworth 1965
- Heinz Rupp: Die Funktion des Wortes *tump* im Pz. W-s, *GRM*, 38, 1957
- týž: W-s Pz. - Prolog, Beitr. (Halle/S), 82, 1961
- týž (ed.): W., hg. v. H. R. (Wege der Forschung). Darmstadt 1966
- S**
- Teodor Saturník: Přehled dějin veřejného práva ve stř. Evropě. Praha 1946 (jedna z posl. nemarxistických prací na dané téma u nás, jinak v mnohem překonaná)
- Albrecht Schaeffer: Parzival. Versroman. Leipzig 1922
- Kurt Schellenberg: Humanität und Toleranz bei W., *Wo.-Jb.* 1952
- Jacques Scherer: Le héros rare. In: J. S.: La Dramaturgie classique en France. Paris 1973
- Bernd Schirok: Der Aufbau v. W-s Pz. [...]. Diss. Freiburg I. Br. 1952
- týž (ed.): W., Pz., die Bilder d. illustrierten Handschriften, hg. v. B. Sch. Göppingen 1985
- týž: Die Parzivaldarstellungen in (ehemals) Lübeck, Braunschweig u. Konstanz, *Wo.-St.*, XII, 1992
- Christoph Schmid: Die MA-Rezeption des 18. Jh. Zwischen Aufklärung u. Romantik (Regensburger Beiträge, Unt. 19). Frankfurt a. M. 1979
- Leopold Schmidt: Pz. - Namen in Niederösterreich, *Unsere Heimat* (Wien), 17, 1946 (k Pz. v. 84, 9)
- Helga Susanne Schmidtberger: Die Verehrung der heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des MA-s. Marburg 1993
- Hermann Schneider: Pz. - Studien. Sitzungsberichte der Bayrischen Akademie der Wissenschaften. Phil. - hist. Klasse, Jg. 1944/46, H. 4. München 1947 (k Pz. v. 115, 11)
- týž u. Wolfgang Mohr: Höfisches Epos. In: *Reallexikon d. dt. Literaturgeschichte*, Bd. 1, 2. Aufl. 1958
- Rüdiger Schnell: Vogeljagd u. Liebe im 8. Buch von W-s Pz., Beitr. (Tübingen), 96, 1974 (zejm. k Pz. v. 404, 23)
- týž: W-s Pz. u. der „Roman des Thébes“, Neoph. 63 (1979 - k Pz. v. 404, 23)
- týž: Andreas Capellanus. Zur Rezeption des römischen u. kanonischen Rechts in *De Amore*. München 1982
- Anton Schönbach: Das Landeswappen der Steiermark, *AfdA*, 27, 1901 (k Pz. v. 8, 18)
- Albert Schreiber: Neue Bausteine zu einer Lebensgeschichte W-s. Frankfurt a. M. 1922 (k Pz. v. 349, 3)
- Walter J. Schröder: Der Prolog von W-s Pz., *ZfdA* 83, 1951/52
- týž: Der Ritter zwischen Welt u. Gott. Weimar 1952 (k Pz. v. 251, 2; k legendě o sv. Brandanu sv. zejm. str. 146 a násł.)
- týž: Zum Bogengleichnis W-s [...], Beitr. (Tübingen), 78, 1956 (k Pz. v. 241, 8 a násł.)
- týž: Vindaere wilder maere. Zum Literaturstreit zwischen Gottf. u. W., Beitr. (Tübingen), 80, 1958 (k Pz. v. 241, 8 a násł. a 503, 1)
- týž: Die Soltane - Erzählung in W-s Pz. Studien zur Darstellung u. Bedeutung der Lebensstufen Pz-s. Heidelberg 1963
- Werner Schröder: Zur Chronologie d. drei großen mittelhochdt. Epikern, *DVjs*, 31, 1957 (zejm. k Pz. v. 379, 18)
- týž: Arnuot, *DVjs*, 34, 1960 (k Pz. v. 116, 16 a násł.)
- týž (ed.): Schweinfurter Kolloquium

- (W.-Forschung), hg. v. W. Sch., Wo. - St., III, 1972
 • týž: Positionen d. W.-Forschung auf d. Schweinfurter Kolloquium 1972, Euph., 68, 1974
 • týž: Die Namen im Pz. u. im Tit. W-s. Berlin u. New York 1982
 • týž: Der W.-Epiçone Ulrich von dem Türlin u. seine Arabel, Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der J. W. G. - Univ. Frankfurt a. M., Bd. 22, Nr. 1 (1985)
 • týž: Die Rolle der Mäzene u. der wahre Patron des Ulrich von Etzenbach, ZfdA, Bd. 118, H. 4, 1989 (ke str. 499 n. - n. t.)
 Alwin Schultz: Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger, Bd. 1-2, 2. Aufl. Leipzig 1889
 • Ursula Schulze: Stationen der Pz. - Rezeption. In: MA - Rezeption. Ein Symposium, hg. v. Peter Wapnewski, Stuttgart 1986
 • Marlis Schumacher: Die Auffassung der Ehe in den Dichtungen W-s. Heidelberg 1967 (k Pz. v. 44, 23 a 200, 9)
 • Julius Schwietering: Sigune auf der Linde, ZfdA, 57, 1920 (k Pz. v. 249, 14 a násl.)
 • týž: Die dt. Dichtung des MA-s. Potsdam 1932/1941, Neudruck 1957
 • týž: W-s Pz. In: Von dt. Art in Sprache u. Dichtung, Bd. II, Stuttgart - Berlin 1941
 • týž: Pz-s Schuld, ZfdA, 81, 1944/46
 • týž: Mystik [...]. Darmstadt u. Tübingen 1960
 • týž: Natur u. art, ZfdA, 91, 1961/62 (k Pz. v. 115, 11)
 • týž: Philologische Schriften, hg. v. Friedrich Ohly u. Max Wehrli. München 1969
 • Louis Seguin: Les ruines de Montsalvat, La Quinzaine Littéraire, 16. 6. 1982 (rec. filmové adaptace Wagnerova Parsifala rež. Hanse Jürgena Syberberga - ke str. 486 n. t.)
 • C. Seibold: Deutschland / Österreich/ Südtirol. Auf den Spuren der Minnesänger. München 1988

- Ferdinand Seibt (ed.): Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen. 973 - 1973, hg. v. F. S. Düsseldorf 1974
- týž: Karl IV. München 1978 (k symbolice Gralsburgu zejm. str. 189 a násl.; příp. 394 a násl., k symbolice říš. kopí str. 475)
- týž: Utopie als Funktion des westlichen Denkens; česky: Utopic jako funkce západního myšlení. In: Paraf, 5, 1986 (stroj.)
- Radim Seltenreich: Opus magnum kielkského právního historika (rec. H. Hattenhauer - o. c.), LtN 25, 2. 1998
- Hugo Siebenschein a Leopold Zatočil: Stručné dějiny německé literatury do r. 1250. 2. vyd. Praha 1968
- Otto G. von Simson: Über das Religiöse in W-s Pz., Dt. Beiträge zur geistigen Überlieferung, 2, 1953 (k Pz. v. 446, 7)
- Samuel Singer: Zum Pz. In: Abhandlungen zur germ. Philologie (Festg. für R. Heinzel). Halle/S 1898 (mj. k legendě o sv. Brandanovi a k Pz. v. 463, 17)
- Emil Skála: Wilhelm von Wenden im Kontext der böhm.-öster. Wechselseitigkeit, GP, Jg. 1990, Nr. 1
- týž: Zur Verbreitung der mittelhoch-deutschen Diptonierung u. Monophonierung, GP, Jg. 1991, Nr. 3 (k Ulrichovi von Etzenbach str. 11 a násl. - ke str. 499 n. - n. t.)
- Stanislav Sousedík: Předmluva a prův. stať k publ.: Anthony Kenny: Aquinas. Oxford 1980; česky: Tomáš Akvinský, přel. Jos. Hošek, Jiří Polívka a S. S. Praha 1993
- Jan Sobotka: Rytíři a rytířství. In: Rytířské srdce majice. Praha 1984 (o. c.) - Blake L. Spahr: Zu Werner Richter, Euph., 56, 1962 (k Pz. v. 231, 18)
- Oswald Spengler: Der Untergang des Abendlandes, Bd. 1-2. München 1922
- Wolfgang Spiewok: Das Menschenbild der dt. Lit. um 1200, WB, 12, 1966
- týž: Zur Rezeption der MA Lit. in der DDR. In: MA - Rezeption II. 2. Salzb.

- Symp., hg. v. J. Kühnel u. a. Göppingen 1882, S. 74ff.
 • týž: Mittelalter-Studien. Göppingen 1984
 • týž: W-s Pz. Voraussetzungen, Ansätze u. Probleme der Interpretation, Zeitschrift für Germanistik, 2, 1985 (též k Pz. v. 827, 1 a násl.)
 • Friedrich Sprater: Der Trifels. Die dt. Gralsburg. Speyer 1945
 • Otto Springer: The åne stegreif Motif in Medieval Lit., GR, 25, 1950 (k Pz. v. 157, 28)
 • týž: W-s Pz. In: Arthurian Lit. in the Middle Ages [...], ed. by R. S. Loomis. Oxford / New York 1959 (k Pz. v. 610, 26 a 733, 29 a násl.)
 • Pavel Spunar a spoluprac.: Kultura středověku. Praha 1972
 • týž: Kultura českého středověku. Praha 1986
 • Bruno Stablein: Musik u. Geschichte im MA. Berlin 1984
 • Ernst Stadler: Dichtungen, Bd. 1. Hamburg 1954 [báseň Pz. vor der Gralsburg, viz str. 147]
 • Wilhelm Stapel: W-s Pz., Wo. Jb., 1955
 • Hugo Steger: Abenberg u. Wildenberg [...], ZfdPh., 105, 1986 (k Pz. v. 119, 17)
 • Alexandr Stich: Seifertova Světlém oděná. Praha 1996 (o městu, jež se „stává svatým grálem“ viz str. 57)
 • Jacques Stiennon: Bruges, Philippe d'Alsace, Ch. et le Graal. In: Ch. et le Graal (Colloque arthurien belge de Bruges). Paris 1984 (k Pz. v. 235, 23 a násl.)
 • Otto Strasser: Aufbau des dt. Sozialismus. Leipzig 1932 (o „germánské demokracii“, lenním zřízení návazně na středověký společ. rád, atd. viz zejm. str. 66 a násl., resp. str. 54 - ke str. 488 n. - n. t.)
 • Eberhard Straub: Friedrich II., Focus, 52, 1994; česky: Střední Evropa, 46, 1995, přel. Rudolf Kučera
 • František Střížovský (pseud. Večeřa): Svatý grál. Pověst a legenda. Olomouc 1929 (ke str. 514 n. t.)
 • Vladimír Svatoň: [W-ův Pz]. Praha 1996 (stroj.)
 • František Svejkovský: [předml.]. In: Staročeská Alexandreida. Praha 1963 (o Ulrichovi von Etzenbach viz str. 19 a násl.)
 • Parsifal. Film-Adaption. Rež. Hans Jürgen Syberberg. Film. Prem. 1982
 • František Xaver Šalda: Poslání vzdělanců. Šaldův zápisník, 1, č. 3, 1928 (ke str. 416 n. t.)
 • [Hana Šedinová:] Isidor ze Sevilly: Etymologie XVI. Přel., předmluvu (vč. výkladu o drahokamech ve stř.) a pozn. napsala H. Š. Praha 2000
 • Josef Šusta: Král cizinec. České dějiny II/2. Praha 1939; 1948 („Artušův rád“ / tabula rotunda 1319 / viz str. 285 - ke str. 501 n. t.)
 • týž: Karel IV, sv. 2. Za císařskou korunou. České dějiny, dílu II. část 4. Praha 1948
 • Miloslav Šváb: Prology a epilogu v české předhusitské literatuře. Praha 1967

T

- Stith Thompson: Motif-Index of Folk-Lit., Bd. 1-6. Kopenhagen 1955/58 (vgl. Enzyklopédie des Märchens, hg. v. Kurt Ranke, Bd. 1-8. Berlin / New York 1981 ff.)
- Lev Nikolajevič Tolstoj: Čto takoe iskusstvo? Moskva 1898; franc.: Qu'est-ce que l'art, trad. Teodor de Wyzewa. Paris 1898
- Siegfried von der Trenck: Flamme über die Welt. Pz. u. der Gral. Gotha 1926
- Pavel Trost: Zum Verhältnis der altschechischen zur altdeutschen Dichtung, Marburger Abhandlungen für Geschichte u. Kultur Osteuropas, Bd. 14, (Marburg) 1977; česky In: P. T.: Studie o jazyčích a literatuře. Praha 1995
- týž: Über einige tschechische Familiennahmen, Onomastica Slavogermanica, Bd. 13, (Berlin) 1981 (ke str. 502 n. t.)

V

- Vratislav Vaníček: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. 2 (1197-1250). Praha-Litomyšl 2000 (ke str. 516 n. t.)
- Ladislav Varcl a spoluprac.: *Antika a česká kultura*. Praha 1989
 - Theo Vennemann: *Gegen wen polemisierte Gottf.? - Des Hasen geselle u. die vindaeare wilder maere („Tristan“, V. 4636-4688)*. In: *Aspekte d. Germanistik*. FS für H.-F. Rosenfeld [...], hg. v. W. Tauber. Göppingen 1989 (k Pz. v. 503, 1)
 - Will Vesper: *Parzival* [spolu s „romáinem lásky“ /Liebesroman/ *Tristan u. Isolde.*] 8. Aufl. München 1943 („Wehrmachtsausgabe“)
 - Anežka Vidmanová: *Sestra Múza. Světská poezie lat. středověku*. Usp. a koment.: A. V. Praha 1990 (k Pz. v. 2, 20 a násl., příp. str. 503 n. t.)
 - táz: *Laborintus, latinská literatura středověkých Čech*. Praha 1994 (k našemu tématu srv. zejm.: Ze středověké školy, str. 118-123, a stať o Caesarovi z Heisterbachu, str. 133-139)
 - táz: Středolatinská „beletrie“ jako prostředek k poznávání cizích zemí v Čechách Jana Lucemburského, Ianua, 2, 1996 (k Pz. v. 822, 25)
 - Jan Vilíkovský: *Písemnictví českého středověku*. Praha 1948 (ke str. 496 n. t.)
 - Herfried Vögel: *Der Edelsteinkatalog* Pz. v. 791, 1-30. Versuch einer Deutung, Acta Univ. Wrat., Germanica Wrat., 85, 1989 (zejm. k Pz. v. 790, 30 a násl.)
 - Werner Vogler: *Die Kultur der Abtei Sankt Gallen. Anlässlich [...] der Ausstellung [...] im Strahov-Kloster Prag. St. Gallen [?]* 1998 (ke str. 441 n. t.)
 - Karl Vollmoeller: *Parcival. Gedicht - Zyklus. Die fruehen Gaerten*. Berlin 1903

W

- Burghart Wachinger: *Hohe Minne um 1300*, Wo.-St., X, 1988 (k Pz. v. 200, 9 viz zejm. str. 141 a násl.)
- táz: *W. am Schreibpult*, Wo.-St., XII, 1992 (k Pz. v. 115, 27)
- Wilhelm Wackernagel:

- Altfranzösische Lieder u. Leiche aus Handschriften zu Bern u. Neuenburg. Mit grammatischen u. litterar-historischen Abhandlungen. Basel 1846 (k Pz. v. 416, 21)
- Cosima Wagner: *Tagebücher 1869-1883*, hg.v. Martin Gregor-Dellin u. Dietrich Mack. Munich /Zurich 1976 - 77 (ke str. 483 n. t. /Markion ze Sinopy/ viz záznam z 23. 1. 1880)
 - Christine Wand: *W. u. Hartm. Literarische Reaktionen auf Hartm. im Pz. Herne 1989* (k Pz. v. 143, 21)
 - Peter Wapnewski: *W-s Pz. Studien zur Religiosität u. Form*. Heidelberg 1955
 - táz: *Herzeloydes Klage u. das Leid der Blancheflur*. In: *Festgabe für U. Pretzel*, hg. v. W. Simon u. a. Berlin 1963; polemicky A. Wolf: *Die Klagen d. Blancheflur*, ZfdPh., 85, 1966 (Pz. v. 109, 20 a násl.)
 - táz: *Passion d. Ansfortas u. Matthaeus-Passion*, ZfdA, 106, 1977
 - táz: *Parzival u. Parsifal oder Wolframs Held u. Wagners Erlöser*. In: R. Wagner. Von d. Oper z. Musikdrama. P. W. u. a. Bern 1978
 - táz: *Der traurige Gott*. R. Wagner in seinen Helden. München 1978
 - táz: *Der Merke u. Mittler*. R. Wagner u. sein MA. In: *MA-Rezeption*. Salzb. Symp. 1979, hg. J. Kühnel u. a. Göppingen 1979 (o. c.)
 - táz: *Wolframs Epos - Wagners Drama*. In: R. Wagner - Handbuch, hg. v. U. Müller u. P. W. Stuttgart 1986 (o. c.)
 - táz (ed.): *MA-Rezeption: Ein Symposium*, hg. v. P. W., Stuttgart 1986
 - táz: *Ein Parzival der Zeitenwende*, Der Spiegel, 17, 1993
 - Albrecht Weber: *Weltgeschichte*. Stuttgart 1966
 - Gottfried Weber: *Der Gottesbegriff des Pz.* Frankfurt a. M. 1935
 - táz: *Pz. Oberursel 1948*
 - táz: *W., Pz. Text, Nacherzählung, Worterklärungen*. Darmstadt 1962
 - Max Wehrli: *W-s Humor*. In: *Überlieferung u. Gestaltung, Festgabe für Theophil Spoerri*. Zürich 1950

- táz: *W. Erzählstil u. Sinn seines Pz.*, DÜ, 6, 1954, Ht. 5
- Hermann J. Weigand: *Die epischen Zeitverhältnisse in den Graldichtungen Ch-s u. W-s*, PMLA, 53, 1938
- táz: *A Jester at the Grail Castle in W-s Pz?*, PMLA, 67, 1952 (k Pz. v. 229, 3)
- táz: *W-s Grail and the Neutral Engels*, GR, 29, 1954 (k Pz. v. 798, 6 a násl.)
- George Weigel: česky Poslední revoluce, přel. Viktor Faktor, in: *Babylon*, 3, 1997 (o „historických a eschatologických spekulacích [...] Joachima z Fiore“ - ke str. 470 n. t.)
- Heinz G. Weinand: *Tränen. Untersuchungen über das Weinen in der dt. Sprache u. Lit. des MA-s*. Bonn 1958 (k Pz. v. 752, 24 a násl.)
- Kurt Weinberg: *Kafkas Dichtungen. Die Travestien des Mythos*. München 1963 (ke str. 486 n. t.)
- Paulus B. Wessels: *W. zwischen Dogma u. Legende*, Beitr. (Tübingen), 77, 1955 (k Pz. v. 798, 6 a násl.)
- Herbert E. Wiegand: *Studien zur Minne u. Ehe in W-s Pz. u. Hartm-s Artusepik*. Berlin u. New York 1972 (k Pz. v. 291, 17 aj.)
- Benno von Wiese: *Nationalismus in Germanistik u. Dichtung. Dokumentation des Germanistentages in München vom 17. bis 25. Oktober 1966*, hg. v. B. von W. u. Rudolf Hens. Berlin 1966
- H. Bernard Willson: *W-s bispel. Zur Interpretation des ersten Teils d. Pz-Prologos*. Wo.-Jb. 1955
- táz: *W-s „Self-Defence“*, MLR, 52, 1957 (k Pz. v. 114, 10)
- táz: *Einheit in der Vielheit in W-s Wh.*, ZfdPh., 80, 1961 (ke str. 432)
- táz: *Das Fragemotiv in W-s Pz.*, GRM, 43, 1962 (k Pz. v. 239, 11 a násl.)
- táz: *W-s neutrale Engel*, ZfdPh., 83, 1964 (k Pz. v. 798, 6 a násl.)
- táz: *Colour and Form in the Prologue to W-s Pz.*, Nottingham Mediaeval Studies, 11, 1967 (k Pz. v. 3, 20 a násl.)
- táz: *Ordo amoris in W-s Pz.*, JEGP, 67, 1968
- Werner Wolf: *Der Vogel Phönix [...]. In: Studien zur dt. Phil. des MA-s*, Fr. Karlov)
- Panzer zum 80. Geb., hg. v. R. Kienast. Heidelberg 1950 (k Pz. v. 469, 10)
- táz: *Die Wundersäule in W-s Chastel marveile*. In: *Annales acad. Scient. Fennicae, Series B 84*. Helsingfors 1954 (k Pz. v. 589, 5 a násl.)
- táz: *Sigune auf der Linde*, *Societas scientiarum Fennica*, Årsbok, 42 B, Nr. 4., Helsingfors 1965 (k Pz. v. 249, 14 a násl.)
- Ludwig Wolff: *Die mythologischen Motive in der Liebesdarstellung des höfischen Romans*, ZfdA, 84, 1952/53 (k Pz. v. 292, 18)
- táz: *Die höfisch-ritterliche Welt u. der Gral in W-s Pz.*, Beitr. (Tübingen), 77, 1955
- Hans Paul von Wolzogen: *Deutscher Glaube, Wertung*, Ht. 3, 1909
- Stephanie Würth: *Die Elemente des Erzählens: die Thaettir der Flatey-jarbók*, Beiträge zur nordischen Philologie, 20, 1991 (Basel u. Frankfurt n. M. - ke str. 472 n. t.)
- Marianne Wynn: *The Poetic Structure of W-s Pz.* Diss. Cambridge 1953
- táz: *Scenery and chivalrous journeys in W-s Pz.* Specul., 36, 1961
- táz: *Geography of fact and fiction in W-s Pz.*, MLR, 56, 1961 (k Pz. v. 251, 2)
- táz: *Pz. and Gw. - Hero and his Counterpart*, Beitr. (Tübingen), 84, 1962 (k Pz. v. 338, 4 aj.)
- táz: *Medieval Literature in Reception*. Richard Wagner and W-s Pz., London German Studies, 2, 1983 (ke str. 482 n. t.)
- táz: *W-s Pz., On the Genesis of its Poetry*. Frankfurt a. M. u. a. 1984

Y

- David N. Yeandle: *Commentary on the Soltane and Jeschute Episodes in Book III of W-s Pz.* Heidelberg 1984 (k Pz. v. 116, 5 - 138, 8)

Z

- Friedrich Zarncke: *Der Graltempel. Vorstudie zu einer Ausgabe des JT*. Leipzig 1876 (ke str. 436 a 503 n. t. - Karlštejn, Svatováclavská kaple, Karlov)

- Edwin H. Zeydel: Goethe, Grobianus and W., GQ 22, 1949 (k Pz. v. 239, 1 a násl.)
- týž: Notes on W-s Pz., Modern Language Notes [Baltimore], 67, 1952 (k Pz. v. 295, 18)
- týž: W-s Pz., „Kyot“ u. die Katharer, Neoph., 37, 1953 (k Pz. v. 798, 6 a násl.)
- týž: W. u. diu buoch, Euph., 48, 1954 (k Pz. v. 115, 27)
- týž: (těž str. 529)
- Gisela Zimmermann: Untersuchungen zur Orgeluse-episode in W-s Pz., Euph., 66, 1972
- táz: Kommentar zum VII. Buch v. W-s Pz. Göppingen 1974 (k Pz. v. 25, 14 svr. str. 155 a násl.)
- Josef Žemlička: Zlatá bula sicilská. Praha 1987 (mj. obr. údaj. „hlavy“ Fridricha Barbarossy, pečeť Filipa Švábského, Oty Brunswického, Richarda Lví Srdce, jeho náhrobnku aj.)
- týž: Století posledních Přemy-slovčů. Praha 1986, 2. vyd. 1998

SEZNAM ZKRATEK

I. Ke komentářům obecně

- A. - Artuš
adjekt. - adjektivum (přídavné jméno)
aj. - a jiné, a jiní
Akv. - Akvinský
Al. - Alexandreida
anon. - anonym, anonymní
apel. - apelativum
apokr. - apokryf
arab. - arabský
atd. - a tak dále
áv. - áventiure
Bd. (Bde.) - Band (Bände)
b. m. - bez údaje o místě
b. r. - bez údaje o roku
c. d. - citované dílo
cf. - confer (srovnej)
cís. - císař
čes. - česky
čl. - článek
ders. - derselbe (týž)
dg. - diagnóza
dies. - dieselbe (táz)
- dokonč. - dokončeno
dolož. - doloženo
dosl. - doslov, doslova
dt. - deutsch (německy)
dyn. - dynastie
E., Er. - Erec, Erek
ead. - eadem (táz)
ed. - editio (vydání, edice), edidit (vydal)
éd. - édition (vydání, edice), éditeur (vydavatel)
Eilh. - Eilhard von Oberg
encyklop. - encyklopedický
ep. - epický, epos
f. fem. - femininum
f. (ff.) - folgende (následující)
fr. - francouzsky
G. - Gahmuret
gótt. - gótsky
Gottf. - Gottfried von Strassburg
Gw. - Gawan
Habs. - Habsburský
Hartm. - Hartmann von Aue
Ht. - Heft (sešit)
hg. v. - herausgeben von (vydal)
Hil. - A. Hilka, Der Percevalroman von Christian von Troyes, hrsg. A. Hilka, Halle/Saale/ 1932
hist. - historický
hl. - hlavně
Ch. - Chrétien (Chrestien) de Troyes
chan. - chanson de geste (Píseň o činech)
ibid. - ibidem (tamtéž)
id. - idem (týž)
Iw. - Iwein (Iwain, Yvain)
Jh. - Jahrhundert (století)
jm. - jméno
kap. - kapitola
kn. - kniha
kod. - kodex
kol. - kolem
Kr. - Kristus
lat. - latinsky
Leit. - Leitung (řídí, např. edici)
Lit. - Literatur
IM. - První kniha Mojžíšova (Genesis)
mj. - mimo jiné
MA - Mittelalter (středověk)
manž. - manžel, manželka
mhd. - mittelhochdeutsch (středo-hornoněmecky)

- místopis. - místopisný
MTit. - tzv. Mladší Titurel
např. - například
n. násl. - následující
někt. - některý
nezn. - neznámo
NL - Nibelungenlied (Píseň o Nibelunzích)
nm. - německy
nn. - následující (léta, stránky)
nom. - nominativ (1. pád)
n. t. - náš text (doslov - Evropský Parzival)
NZ - Nový zákon
o. c. - opus citatum, opere citato (citované dílo - c. d., z cit. díla)
odb. - odborný
o. J. - ohne Jahr (bez údaje o roku)
o. O. - ohne Ort (bez údaje o místě)
orig. - originál
otisk. - otiskněno
p. - próza, prozaický
Perc. - Perceval
plur. - plurál (množné číslo)
pol. - polovina
posl. - poslední
pozd. - později
pozn. - poznámka
prov. - provensálsky
přel. - přeložil
příbl. - přibližně
příp. - případně
přísl. - příslušné
ps. - psáno
pův. - původně
Pz. - Parzival
resp. - respektive
s. a. - sine anno (bez údaje o roku)
sekundár. - sekundární
seš. - sešit
sg. - singulár
shn. - středohorroněmecky (mittelhochdeutsch)
s. l. - sine loco (bez údaje o místě)
sl. - sloka
slat. - středolatinský
sm. - smysl
snm. - středoněmecký, střední němčina
souhl. - souhláska
souv. - souvislost
srv. - srovnej
stč. - staročeský
- stfr. - starofrancouzský (l'ancien français)
sthn. - staro(horno)německý (alt/hoch/deutsch)
st. stol. - století
stř. - středověk, středověký
subst. - substantivum
sv. - svatý, svazek
SZ - Starý zákon
t. - tomus, tome (svazek, díl)
Tand. - Tandariáš a Floribella (stč.)
Tit. - Titurel
trad. - traduction, traduit (překlad, přeložil)
Trist. - Tristan
tzv. - tak zvaný
übers. - übersetzt (přeloženo)
v. - verš (verše, před číslovkou či po ní)
V. - Vers (vers)
var. - varianta, varianty
vč. - včetně
Veld. - Heinrich von Veldeke
verš. - veršovaný
vgl. - vergleiche! (srovnej)
vl. - vlastní
vol. - volumen (svazek)
vyd. - vydal (vydavatel, vydání)
vysl. - vyslovovat
W. - Wolfram von Eschenbach
Walth. - Walther von der Vogelweide
Wh. - Willehalm
zač. - začátek
zejm. - zejména
Zj. - Zjevení sv. Jana (Apokalypsa)
zv. - zvaný

II. ODBORNÁ LITERATURA

- AKG - Archiv für Kulturgeschichte
Arch. - Archiv für das Studium der neueren Sprachen
Beitr. - Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (Tübingen n. Halle/S)
ČMF - Časopis pro moderní filologii
DR - Divadelní revue
DU - Der Deutschunterricht
DVjs - Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte
Euph. - Euphorion

- Fo. u. Fo. - Forschungen und Fortschritte
- GLL - German Life and Letters. Oxford
- GP - Acta Universitatis Carolinae - Philologica - Germanistica Pragensia
- GQ - The German Quarterly. Appleton. Wisconsin
- GR - The Germanic Review. Columbia University. New York
- GRM - Germanisch-romanische Monatschrift
- JEGP - The Journal of English and Germanic Philology. Urbana, Illinois
- LF - Listy filologické
- LiLi - Zeitschrift für Literatur und Linguistik
- Ltn - Literární noviny
- MLR - The Modern Language Review. Cambridge
- Monatsh. - Monatshefte für deutschen Unterricht, deutsche Sprache und Literatur. A Journal Devoted to the Study of German Language and Literature. Madison, Wisconsin
- Neophil. - Neophilologus
- PL - Patrologiae Cursus Completus, Series Latina, ed. Jacques Paul Migne, 221 vols. Paris 1844-1855
- PMLA - Publications of the Modern Language Association of America Rev. d. langues viv. - Revue des langues vivantes. Bruxelles
- RF - Romanische Forschungen
- Rom. - Romania. Paris
- Sieb./Jan. - Siebenschein/Janko: Příruční slovník německo-český, I.-IV, 1938 nn.
- Specul. - Speculum. Cambridge, Massachusetts
- Ssjč - Slovník spisovného jazyka českého
- VL - Die dt. Lit. des MA. Verfasserlexikon, hg. v. Kurt Ruh, Bde 1 ff., Berlin und New York 1978 ff.
- WB - Weimarer Beiträge
- Wo.Jb. - Wolfram-Jahrbuch
- Wo.St. - Wolfram-Studien
- WW - Wirkendes Wort
- ZfdA - Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur
- ZfdPh. - Zeitschrift für deutsche Philologie
- ZfdSpr. - Zeitschrift für deutsche Sprache
- Citáty ze Starého a Nového zákona se uvádějí podle Bible Kralické (vyd. Praha 1926), vč. užívaných zkrátek (První Kniha Mojžíšova - 1M. atd.)
- U titulů uvedených v kap. Z použité literatury zůstává zachováno různočtení, jinak sjednocují při transkripci stř. vl. jmén (autora, děl ap., např. Eneit - Veld., a Æneis - Vergilius) podle: J. Bumke, Gesch. d. Lit. im hohen MA, dtv 1990; při transkripci jm. postav a lokalit uvedených ve W-ové Pz-ovi podle W.; Pz., übers u. hg. v. W. Mohr, Göppingen 1977, rejstřík str. 457 a násł.; u hist. osobnosti, lokalit ap. podle: Malá československá encyklopédie (MČE), 1-6, Praha 1984 a násł.; u antických reálií podle: Encyklopédie antiky (EA), Praha 1973 a u citátů z originálu Pz. podle vyd. K. Bartsch / M. Martiová, 1927 a násł. s přihlédnutím k vyd. E. Nellmann, 1994 (viz str. 523 - obě edice byly též podkladem pro český překlad). Při transkripcí ostatních cizích jmen se řídí současnými Pravidly českého pravopisu a Slovníkem spisovného jazyka českého; podle nich píší rovněž velká písmena, včetně případů sporních (třetí říše aj.) a také jinak se snažím dodržovat gramatický pořádek. Podrobnosti jsem průběžně konzultoval s pracovnicí Ústavu pro jazyk český paní dr. Naďou Svozilovou, CSc., které za její ochotu, trpělivost a péči projevuji na tomto místě upřímný dílk.
- J. P.

I - JMENNÝ REJSTŘÍK

Do rejstříku jsme zahrnuli vlastní jména osob (historických i fiktivních), míst (skutečných i smyšlených), jména zvířat a názvy některých neživých věcí nebo pojmu zvláště významných (grál, krvácející kopí atd.).

A

- Abbásovci (dynastie) 301
- Abel, syn Adamův, Kainův bratr 464,17
- Abenberg, hrad ve Francích 227,13. 338, 424
- Abrahám, praotec Izraelců 449
- Absolón, syn Davidův, proslul mj. svou krásou 796,8; 398
- Acraton, město 309,18. 399,17. 629,22. 687,9; 352
- Adalbert de Laon, (Adalbero z L-u), biskup 462
- Adam, první člověk 82,2. 123,15. 464,12. 16. 20. 465,1. 518,1. 29. 773,29. 817,24; 298, 370 n., 377, 379, 393, 458
- Adans, otec Gandinův 56,9; 308
- adaptation courtoise 445 n. 472, 517
- Aegidius Romanus 331
- Affinamus de Clitiers, vévoda z Gramoflanzovy družiny 707,1. 721,8. 724,11; 390
- Affinamus z Amanthasini, vévoda z Vaire-Filsovy družiny 770,30
- Afrika 496,3. 770,4; 376
- Agathyrsente (Agathyrsyente, -jente), místopis. jm. 687,12; 390
- Agravain (Malory) 350
- Agremontin, sopka 496,10. 735,24. 812,19; 376; místopis. jm. (vévoda z A-u) 770,7; 394
- Agrevain (Ch.) 355, 383
- Agrippa, místopis. jm. 770,5
- Ahasver, věčný Žid 491
- Aischylos 317
- Alain, syn Bronův 448 n.
- Alamis, hrabě ze Satarionte 770,16
- alba (Tage-, Wächterlied, svítáníčko) 437 n. 501
- Alberich (NL) 484
- Albertus Aquensis (Albert von Aachen) 304
- Albertus Magnus (Albert von Bollstädt) 298, 306, 397, 454
- Albrecht (Albert) von Halberstadt 350, 421
- Albrecht (pokračovatel Wolframův) 342, 422, 435 nn., 473
- Alcuinus (Alchvine, Alkuin) z Yorku 428
- Alemané (Němci) 67,22. 827,9
- Aleppo 15,19. 21,20. 106,11. 261,6; 302
- Alexandr (Alexander) Veliký (A. Macedonský) 773,23; 395
- Alexandr, řecký panovník, manž. Sœur d'Amour 586,27. 712, 9; 303, 420, 436, 440, 442, 499, 506 n.
- Alexandrie 18,13. 106,11. 261,6
- Al-Fergânî 368
- Alfons VIII., kastilský král 306
- Alice, sestra krále Hardise 67, 25. 89, 8; 310
- Alize (Wh.) 430
- Alkamér (Měsíc) 782,12; 396
- Alkitér (planetu Merkur) 782,11; 396
- Alligafir (Ali-, Lucifer, tj. planeta Venuše) 782,10; 396
- Almaret (planetu Mars) 782,7; 396
- Almohadé (dynastie) 382
- Almustrí (planetu Jupiter) 782,8; 396
- Alžběta (R. Wagner) 478
- Alžběta Durynská, sv. 432, 451, 455 n. 458, 498
- Alžběta z Vermendois viz Elisabeth de Vermendois
- Alžběta, manželka Fridricha V. Falckého 305
- Amalarius z Met 401
- Amalrich I., král jeruzalémský 302
- Ambrosius Aurelianus 439
- Amor 478,30. 532,2. 12; 380 n.
- Amphlisa, dcera Jernise von Reil 234,15. 806,19; 340
- Amphlisa, francouzská královna 69,30. 70,1. 76,1. 7. 13. 78,18. 20. 87,8. 88,5. 25. 94,18. 29. 97,14. 325,29. 406,4; 310, 312, 326, 434
- Andreas Capellanus 314, 326, 348, 411, 419, 501
- Anežka Česká, sv. 432, 455 n., 463, 498
- Anfortas, grálský panovník, Král rybář 225,18. 226,26. 229,20.

230, 6. 16. 25. 231, 1. 233, 23. 27.
 242, 12. 251, 15. 253, 21. 254, 30. 255, 17.
 256, 4. 286, 10. 315, 28. 330, 29. 389, 2.
 433, 25. 434, 26. 441, 23. 455, 19.
 472, 22. 474, 7. 477, 19. 478, 6.
 484, 7. 10. 487, 30. 488, 30. 491, 1.
 492, 23. 495, 10. 519, 12. 27.
 579, 28. 616, 14. 617, 7. 623, 20. 734, 9.
 781, 27. 783, 20. 784, 6. 787, 1. 789, 12.
 792, 7. 794, 26. 796, 3. 15. 797, 20.
 806, 10. 29. 808, 18. 24. 810, 7. 811, 17.
 813, 1. 9. 24. 815, 11. 816, 11. 819, 3. 14.
 820, 6. 28. 821, 3. 823, 4. 23. 827, 7.
 320, 338 n., 342 n., 345, 347, 353.
 367, 375, 378 n., 386 nn., 390, 397,
 400, 411, 415, 447, 449, 459, 471, 475.
 480, 483, 486, 490, 495 n., 498,
 511, 517

Angelico, Fra (Giovanni da Fiesole) 513

Angličané 761, 28

Anglie, 663, 17. 735, 16

Angram (Agram), město (Agra)
 384, 30. 335, 20. 384, 30. 703, 25; 354

Anguigerons (Ch.) 337

Anjouovci (Anjou, z Anjou), dynastie
 6, 26. 21, 14. 38, 11. 40, 2. 56, 1. 57, 23.
 94, 22. 103, 7. 261, 21. 317, 5. 13.
 325, 22. 455, 12. 475, 3. 496, 29.
 745, 28. 746, 3. 4. 11. 764, 15. 765, 28.
 771, 4. 803, 7. 299 n., 306, 308, 312,
 314, 339, 345, 347, 349, 363, 376,
 384, 411, 417 n., 438, 440-443,
 497, 501

Annore, navarrská královna 91, 16.
 91, 23. 346, 16. 314, 357

Anselm (Anselmus Cantuarensis,
 Anselmo d'Aosta) 295

Antanor, „němý“ z Artušova dvora
 152, 23. 153, 16. 307, 21; 329, 332

Antigona, dcera Oidipova 362

Antikléa, Odysseova matka 324

Antikonie, sestra krále Vergulachta
 404, 23. 409, 16. 413, 2. 24. 423, 27.
 426, 23. 427, 6; 300, 362, 365 n.,
 458, 479

Antverpy 825, 1

Apokalypsa, karlstejnská 373, 399,
 505 n., 513

Apollinaire, Guillaume 484

Aquilea 496, 21; 376

Arabela (Ulrich v. d. T.) viz. Písem.
 památky - Willehalm

Arabi, město 228, 8. 235, 19

Arábie 71, 25. 736, 17

Aragon (Arr.) viz Chaffilor, král z A.

Arculf, biskup z Perigeux 400

Archeinor, pán z Naurienta 770, 25

Archilochos 317

Aristotelés 374, 396

Arles 772, 22; 395

Arnaldus de Villanova 372

Arnim, Achim von 477

Arniva, Utetandragonova manželka,
 Artušova matka 334, 21. 574, 5. 581, 9.
 590, 17. 600, 8. 629, 29. 625, 1. 626, 24.
 627, 1. 636, 26. 640, 2. 13. 642, 1. 14.
 652, 26. 655, 6. 12. 661, 9. 669, 30.
 670, 23. 672, 9. 710, 19. 711, 1. 729, 3.
 730, 26. 758, 26. 763, 1. 764, 9. 784, 12;
 309, 354. 381, 388

Arnoldus Saxo 340, 393, 397 n.

Arofel (Wh.) 429

Arras 588, 20

Artemidóros z Efesu 315

Artorius, důstojník řím. legií 439

Artuš (Arthur, Artus), bretoňský král,
 syn Utetandragonův 66, 1. 66, 5.
 123, 8. 126, 12. 128, 15. 135, 14. 143, 10.
 143, 23. 145, 13. 146, 2. 147, 3. 147, 22.
 148, 1. 149, 1. 150, 26. 152, 7. 153, 28.
 155, 11. 160, 5. 161, 29. 163, 23. 165, 24.
 199, 3. 203, 22. 206, 8. 20. 214, 30.
 216, 9. 218, 7. 220, 11. 23. 221, 7. 18.
 215, 3. 267, 21. 272, 30. 273, 7.
 274, 17. 27. 275, 17. 277, 14. 18.
 279, 16. 27. 280, 4. 17. 25. 27. 281, 15.
 282, 10. 284, 20. 285, 12. 26.
 286, 1. 16. 290, 3. 22. 295, 17.
 296, 17. 25. 298, 24. 303, 25. 304, 9.
 307, 15. 308, 4. II. 309, 6. 26. 310, 22.
 314, 18. 23. 315, 1. 19. 320, 14. 21.
 327, 21. 331, 4. II. 335, 26. 339, 13.
 382, 13. 23. 383, 5. 401, 11. 411, 6. 416, 7.
 421, 16. 432, 22. 433, 14. 434, 5. 449, 8.
 524, 16. 526, 9. 548, 25. 610, 13. 625, 16.
 644, 16. 646, 2. 649, 5. 650, 9. 651, 2.
 652, 21. 654, 29. 661, 7. 19. 664, 18.
 665, 11. 21. 27. 666, 2. 667, 1. 19.
 668, 18. 23. 670, 8. 18. 28. 671, 20.
 672, 1. 22. 673, 5. 674, 17. 24. 675, 8.
 676, 7. 16. 677, 1. 681, 3. 683, 29.
 684, 16. 685, 22. 688, 5. 698, 17. 25.
 699, 19. 700, 5. 24. 701, 23. 702, 1.
 705, 7. 707, 5. 708, 1. 709, 15. 711, 5.

Ban (Beals) de (von) Gomoret (Ch.,
 Hartm.) 299, 345

Barbigol, hl. město království Lis
 385, 2. 413, 18. 418, 16. 497, 10. 503, 8.
 646, 5; 360

Barille (Tit.) 435

báruch (kalif) z Baldaku 13, 17. 25.
 14, 1. 9. 18, 16. 21, 12. 101, 25.
 102, 15. 19. 105, 27. 106, 30. 107, 13.
 108, 11. 111, 17. 328, 13. 498, 20; 301,
 414, 434. (Ackerlin) 499

Batellamunt, město 17, 5. 64, 16. 85, 30.
 90, 19. 97, 21; 303

Baudelaire, Charles 479

Baudouin z Prend-la-Cour, rytíř 72, 10,
 540, 29. 311, 373

Bauduin IV. (Bal.), král jeruzalémský
 367, (B. IV.) 419

Bavoráci 121, 8; 321

Beaucorps, Gawanův bratr, syn krále
 Lota 39, 26. 323, 1. 324, 1. 720, 18.
 721, 23. 29. 722, 1. 9. 13. 29. 724, 21;
 306, 350

Beaugenan, hl. město království Anjou
 261, 20. 746, 9. 803, 7; 345

Beaurepaire, město 180, 25. 185, 12.
 194, 17. 203, 17. 207, 8. 222, 15. 228, 30.
 283, 20. 293, 12. 302, 4. 310, 18.
 326, 27. 389, 8. 425, 7. 491, 26. 559, 15.
 619, 9. 734, 11. 743, 29. 744, 2.
 810, 1; 333

Beauvais, měst. jm. 348, 16. 380, 27; 357

Beaux de Prend la Cour, Le 473, 25;
 356, 373

Belakana, královna Zazamanku, Vaire-
 -Filsova matka 16, 7. 31, 8. 35, 21.
 50, 30. 58, 7. 61, 12. 84, 29. 90, 25. 91, 7.
 317, 10. 337, 9. 758, 15; 302, 342,
 447, 499

Belcimon, padlý anděl 463, 10; 370

Belet, padlý anděl 463, 11; 370

Belit, babylónská bohyně 370

Belle Fontane (Beaufontane), měst. jm.
 125, 15; 322

Belleflor, manželka Pense-Amorova 87,
 27; 313

Bellerache, sídelní město Lippautovo
 349, 3. 7. 350, 16. 354, 29. 377, 3. 378, 4.
 393, 26. 398, 2. 432, 16; 357, 358

Belpionte, měst. jm. 708, 30; 391

Bems (u Korky), Artušovo sídlo v zemi
 Löver 610, 17. 626, 14. 644, 14; 385

Bene, dcera převozníka Plippalino 550, 23. 629, 1. 630, 30. 631, 6.
642, 29. 663, 10. 686, 2. 16. 691, 30.
693, 21. 694, 1. 9. 23. 696, 23. 697, 30.
709, 27. 710, 5. 711, 14. 713, 1. 22.
714, 10. 716, 19. 25. 718, 3. 23. 719, 3.
720, 23. 722, 11. 729, 30; 381, 390
Benedikt, sv. (řehole) 441
Beneš Krabice z Weitmile 504
Beneš Třebízský, Václav 514
Benoît de Sainte-Maure 440
beránek (Agnus Dei) 315
Bernard de Clairvaux, sv. 297 n., 323,
341, 398, 413 n., 426, 429, 432, 443,
456, 497
Bernold de Riviers, syn Naranta
z Uckerlandu 682, 18. 29. 707, 2.
721, 7. 724, 12; 336
Bernward von Hildesheim, biskup
370, 401
Li bers von Treverin (Hartm.) 345
Berthold von Vohburg 362
Bibleson, lornebardský panovník 772, 4
Biermann, Wolf 494
Bismarck, Otto von 483
Blancheflur (Gottf.) 315, Blancheflor
(Ch.) 337
Blemontin 770, 29; 395
Blemontin, místopis. jm. (hrabě b-ský)
770, 29; 395
bloud (tump, mladý, čistý, ryzí b. etc.,
tj. Pz., resp. Parsifal) 126, 19; 188,
18; 323, 334, 377, 475 n., 478, 483,
486, 510
Blutstropfenepisode (episoda se třemi
kapkami krve) 281, 15 - 301, 27; 351
Boccaccio, Giovanni 466
Bodel, Jean 417, 441
Boethius 296
Bogengleichnis (podobenství o luku)
241, 8-30; 343, 378, 399
Bogudacht, hrabě 772, 18
Bohort (Ques.) 450, 451, 459
Boidiconionz de Gors, otec
Meleagansův 343, 21. 344, 1. 348, 25.
348, 25. 356, 17. 358, 21. 26. 359, 1.
360, 1. 379, 4. 380, 17. 382, 20. 386, 3;
322, 356 n.
Bonaventura, sv. (Giovanni Fidanza) 455
Borel, Petrus 407, 409 n.
Bors (Malory) 373

C
Cac (Eupolemius) 373
Caesar (Gaius Iulius C.) 102, 3. 301,
315, 336, 417, 440
Caesarius von Heisterbach 465
Camilla (královna Amazonek
z Veld-ovy Eneidy) 504, 25. 589, 9;
378, 384 n.

Brabantsko (brabantská kněžna) 89, 17;
824, 27; 402, 403
Brabantský vévoda (tj. Lambekin) 74, 1
Bran, keltský král 299, 447
Brandan, sv. 373, 399, 451, 513
Brandelidelin, král z Pont Tortois,
strýc Gramoflanzův 67, 17. 74, 21.
74, 27. 75, 1. 83, 27. 85, 28. 86, 16.
682, 10. 706, 30. 721, 6. 724, 9.
725, 2. 17. 726, 5. 23. 727, 15. 729, 13;
310, 369
Brandigan, hl. město králu. Iserterre
178, 17. 184, 20. 206, 30. 210, 5. 220, 7.
220, 26. 336, 27. 331, 332
Brantrivier (Hartm.) 390
Brentano, Clemens 477
Bretan 65, 28. 142, 4. 195, 29. 198, 24.
206, 6. 267, 13. 307, 20. 664, 20.
723, 11. 753, 30; 307
Bretonci 215, 2. 221, 15. 27. 274, 19.
382, 15. 21. 383, 1. 14. 416, 9. 419, 25.
429, 8. 419, 22. 525, 15. 586, 6. 662, 18.
667, 6. 668, 7. 730, 7. 735, 16. 761, 27
Brevigarieß, místopis. jm. 354, 17; 358
Briccus, praděd Artušův 56, 15. 308
Brisil (Le B.), les 821, 11; 401
Brisilian, kouzelný hvozd 129, 6. 206, 9.
253, 2. 271, 9; 324
Británie 145, 15
Brobarz, země královny Conduir-
Amour 180, 18. 214, 17. 220, 2.
224, 30. 799, 18; 332
Bron (Hebron), švagr Josefa z A.
448-450
Brumbane, jezero 261, 28. 340, 3. 491, 6.
473, 23; 346
Brunellus, osel 297
Brunhilda (NL) 325
Brut, legendární praotec Bretonců 312,
417, 440 n.
Buddenbrookovi (Th. Mann) 486
Burgundové 416, 9. 421, 8. 545, 29
Byzantinus, pán Kalomidentů 770, 2

Camp Volais (Kanvolais), sídelní
město království Walais 59, 23.
60, 10. 74, 12. 74, 23. 77, 10. 86, 23.
145, 5. 325, 21. 400, 18. 494, 25. 749, 14.
755, 28. 796, 12. 803, 5. 22; 308, 409
Capua, Clinchorovo sídlo 656, 19
Carnac-Karnants, hrabě z Ultre-Lec
121, 23. 122, 13. 125, 13; 322
Castis, král, první manž. král.
Herzeloidy 494, 16; 375
Castorp, Hans (Th. Mann) 486
Cavalon (-u), král z (Ch.) 355
Cervantes y Saavedra, Miguel de 461
Cicero (Marcus Tullius C.) 428
Cidegast z Logrois, první nápadník
vévodkyně Orguellousy 67, 15.
606, 6. 612, 30. 615, 28. 616, 2. 25.
617, 3. 650, 17. 660, 17. 723, 6. 729, 21;
309, 385, 389
Cilli, město na jihu Štýrska 496, 20.
498, 22
Clamadeu des Illes (Ch.) 334, 337
Clamidé, král z Iserterre 178, 2. 181, 18.
184, 21. 194, 14. 29. 196, 14. 203, 13.
205, 27. 206, 26. 207, 6. 28. 208, 6.
209, 15. 210, 5. 24. 211, 10.
212, 17. 24. 27. 215, 27. 216, 4. 217, 19.
219, 5. 7. 12. 220, 5. 30. 221, 13. 277, 5.
279, 2. 280, 13. 302, 12. 306, 14. 311, 7.
326, 15. 327, 26. 331, 14. 332, 25.
336, 13. 25. 389, 12. 425, 14. 743, 29.
802, 26; 331
Clarichance z Tenabroku, grálská
strážkyně 232, 25. 806, 24; 340, 399
Clarissant (Ch.) 399
Clauditta, Gerolesova dcera 368, 12.
372, 1. 14. 24. 373, 9. 375, 19. 390, 22;
359, 435
Clauditta, pohanská vévodkyně, 771, 15.
811, 11 - viz Vaire-Fils
Clias, Rek, Artušův rytíř (u Ch. Cligès)
334, 12; 353
Clinchor, černokněžník, vévoda z Terre
de Labour 458, 1. 548, 5. 566, 23.
589, 11. 601, 13. 605, 29. 617, 6. 10. 18.
618, 1. 621, 4. 637, 17. 655, 29. 656, 7. 12.
30. 657, 8. 22. 658, 14. 668, 10. 700, 1.
728, 27. 760, 18. 762, 14. 769, 16. 784, 19.
309, 381, 383, 386 nn., 420
Clitiers, místopis. jm. - viz. Affinamus
de Clitiers
Colin, Philipp 470

Colleval z Leterbe 772, 21
Conduir-Amour, dcera Tampenteirova,
královna z Brobarzu, manželka
Pz-ova, matka Gardaise
a Lohenagrina 177, 30. 187, 17. 204, 6.
211, 1. 213, 7. 214, 13. 219, 25. 222, 29.
223, 11. 18. 23. 282, 27. 283, 4. 7.
327, 19. 333, 23. 508, 22. 732, 13.
740, 20. 743, 13. 744, 4. 781, 17. 796, 30.
800, 21. 801, 6. 802, 4. 805, 3. 806, 4.
807, 26. 811, 1. 820, 12; 299, 310, 331,
333, 336, 349, 491
Conrad /von/ Gruenenberg 334
Coral, hrabě (Hartm.) 362
Cork 385
Corka viz Bems u Korky
Corkobra (Corco-), místopis. jm.
497, 8. 821, 2. 822, 16; 376
Cornwall 429, 17
Cundrié (Kundry) grálská poselkyně,
vědma 312, 3. 27. 314, 20. 318, 5.
319, 2. 14. 19. 325, 17. 328, 3. 433, 11.
439, 2. 442, 15. 28. 511, 19. 26. 519, 23.
579, 26. 780, 13. 784, 2. 9. 786, 30.
792, 17. 793, 7. 18. 821, 16. 22. 822, 18.
823, 7; 297, 352, 396, 475, 479
Cundrié, sestra Gawanova, Itoniina,
Sœur d'Amour a Beaucorpsova
334, 20. 591, 10. 634, 29. 641, 27.
669, 25. 729, 4. 730, 2. 27. 758, 26.
762, 24. 764, 11; 353 n.
Cunnewara z Lalantu, Orilova
a Lehelinova sestra 135, 15. 151, 11.
151, 22. 153, 2. 187, 15. 206, 11. 207, 1.
217, 30. 218, 14. 220, 20. 274, 15.
275, 14. 15. 278, 9. 279, 25. 283, 25. 27.
305, 14. 306, 19. 307, 2. 25. 310, 10.
314, 14. 319, 12. 326, 30. 327, 1. 24. 27.
331, 20. 332, 19. 333, 11. 336, 7. 28.
337, 20. 646, 10; 325
Curvenal 144, 20; 327
Cyclopont (-e), místopis. jm (vladař z
C-u) 770, 6; 394
Cynodonte, místopis. jm. 708, 29.
770, 5; 391
Č
Čechy (český) 322, 357
Červený rytíř (Ither) 145, 16. 148, 10.
170, 4. 327, 492, 495
Červený rytíř (Parzival) 176, 19. 202, 20.
218, 4. 276, 5. 21. 278, 26. 280, 10.

- 305, II. 307, 18. 309, 16. 315, II. 383, 25.
388, 9. 389, 4. 29. 392, 21; 382
- D**
- Dalimil 352
Damasc (Damašek) 15, 19; 302, 410
Daniel, z pokolení Judova, prorok 315
Dánsko 605, 18
Dante, Alighieri 373, 399, 408, 461,
494, 506
Dareios I. Veliký 440
David, král izraelský 796, 8; 450
Descartes, René 415, 505
devotio moderna 456, 470, 505
Dianasdrun (-on), Artušovo sídlo
v Löweru 216, 7. 432, 20. 525, 13;
336, 380
Dido 399, 14; 301, 308, 349, 361, 389
Dietmar von Aist 437
Dietrich von Dobrach (z Dobré?) 502
Dinasdron (Ch.) 380
Dodines, bratr Taurianův 271, 12; 346
Dollstein, město a hrad ve Francích
409, 9; 363, 424
Dominik, sv. 454
Donát, Vladimír 514
Dorst, Tankred 449, 495
Drances, 419, 13; 364
Dráva 498, 30
Durne, pánové z 388
Durynsko 639, 12; 353, 359
Duscontemidon, místopis. jm. (vévoda
z D-u) 770, 18
- E**
- Ecidemon (c-, -is), had?, hranostaj?
481, 10. 683, 23. 736, II. 739, 16.
756, 24; 390
Eckhart, Mistr (Johannes von
Hockheim) 501
Econtius, had 481, 9; 374
Ecunat (falckrabě z Berbesteru v
„Titrelovi“) 178, 20. 413, 16. 503, 16;
332, 363
Ecunaver, protivník krále Artuše
(Der Pleier) 468
Eduard III. Plantagenet 466
Eichendorff, Joseph von 492, 494
Eilhart von Oberg (Eilh.) 307, 311, 327,
334, 345, 357, 365, 383
Elaina Bělostná (Malory) 359, 373
Eleonora Aquitánská 300, 306, 311, 350,
411, 418 n., 441 nn., 345, 347
- F**
- faleš viz *valsch*
Fama 366
Fátimovci (dynastie) 301
Faust (Goethe) 296, 321, 408, 461, 467,
478, 488, 490, 510
Fei Morgan (-e, Feimorgan), hora
v zemi vúl 56, 18. 400, 8.
496, 8. 585, 14
Fénix 469, 10; 372

- Eleonora, manželka Alfonse VIII. 306
Elias (Eliáš, Eliah), prorok 431
Eliot, T. S. 344, 449, 485 nn., 492
Elisabeta (-th, Isabel) Aragonská 435
Elisabeth de Vermendois 389, 419, 444
Elisabeth von Vohburg 403, 30
Elixodion, místopis. jm. (vévoda
z E-u) 770, 14
Elsa (brabantská panovnice v
Loherangrinovi) 468
Eneas (Æ-) 482, 2; 399, 12. 301, 308, 329,
349, 361, 364, 374, 389, 417, 440
Enite (Enide - Ch. Hartm.), Erekova
manž. 143, 29. 187, 14. 401, 12; 327, 334,
352, 362, 402
Enoch, otec Metuzalémův 431
Eraclius (Heraklius), císař byzantský
773, 23; 395, 442
Erec (Hartm.) 384
Erek (Erec - Ch., Hartm.), syn krále
Laca, Artušův rytíř 134, 7. 134, 13.
382, 17. 401, 9. 583, 27. (Erec et
Enide) 826, 29; 311, 324 n., 327,
362, 402, 408, 418, 442, 493
Erfurt 379, 18
Ermenrich 421, 26; 365
Esaies (Queste) 389
Escalibour (Caliburnus), proslulý ryt.
meč 366
d'Estre-Galais 382, 16; 360
d'Estroite Voie, hraniční cesta (skála?,
hrad?) v panství Logrois
521, 27; 380
Ethnisa, místopis. jm. 374, 25.
479, 15; 359
Etzel (Attila) 365, 378
Eufrat 481, 21
Eupolemius 373
Eva, matka všech živých 7, 5. 463, 20.
317, 370, 458
Evropa 496, 3
Eyck, Jan van 315

- Filip II. August (z dyn. Kapetovců)
329, 444
Filip Svábský 359, 363
Filip, apoštol sv. 448
Filip, flanderský hrabě 295, 333, 341,
389, 418, 419, 438, 442, 444, 471,
Fleck, Conrad (K-) 445
Flegetanis (Flagetanis), učenec,
astronom (fysikus) 453, 23. 454, 1. 9.
455, 1; 368, 399, 447
Flegeton, ohnivá řeka v podsvětí
(Pyriflegethón) 482, 4; 374
Fleur d'Amour 420, 6. 300, 361, 364
Florand z Italacu, kníže 624, 3. 628, 23.
630, 13. 634, 23. 636, 23. 640, 30.
641, 21. 653, 17. 669, 23. 670, 27.
671, 14. 677, 15. 730, 6. 762, 21. 776, 28
Flordibel (Tandarcis u. F.) 468
Florič z Kanediku 586, 4. 359, 360, 384
Florič z Lunelu (F. de Lunel) 806, 15;
340, 467
Fontane la Salvage, pramen
u Trevirzentovy poustevnny 452, 13.
456, 3.
Francie 87, 21. 195, 28. 348, 16. 455, 11
Francouzi 62, 4. 416, 10. 429, 8. 702, 22.
František z Assisi, sv. 4 II. 415, 433, 439,
454, 455, 491, 498; jeho matka 439
Freyia 387
Friam z Vermendois, vévoda 389
Fridebrant von Schotten 470,
Fridrich I. Barbarossa 342, 409, 413,
423, 440, 482,
Fridrich II. štaufský 399, 433, 451, 458,
Fridrich II. Veliký 473, 481, 482,
Fridrich švábský 423,
Fridrich Falcký 305,
Friedebrand, skotský král 16, 16. 25, 2.
25, 19. 31, 15. 48, 19. 52, 28. 58, 8. 70, 15;
303, 304
Friedrich von Sunburg 422,
Frimutel, otec Anfortasův, grálský
panovník 230, 6. 251, 6. 455, 18.
474, 10. 643, 19. 813, 1. 818, 19. 823, 12;
326, 338, 400, 434
Füetrer, Ulrich 472
Fulco V. 497
Furlánsko 496, 21; 376
Fürstenberk, Herzeloida von 463
- G**
- Gabarinus, assyriontský vládce
770, 9; 394
- Gahenis, kníže z Port-Tortois
457, 12. 15; 369
Gaheries (Ch.) 383
Gaheriet, Artušův rytíř 664, 30.
673, 3; 389
Gaheris (Malory) 350
Gahevieß, královské město Itherovo
260, 29; 345
Gahillet von Hochturasch (E.) 304 -
viz Kaylet
Gahmuret z Anjou (Gamuret,
zazamanský král), otec Pz-a 5, 23.
6, 17. 26. 28. 10, 13. 13, 2. 16, 15. 20, 25.
21, 14. 22, 30. 23, 25. 28, 10. 30, 33.
38, 5. 39, 1. 39, 11. 40, 12. 20. 41, 22.
44, 27. 45, 30. 46, 27. 47, 28. 50, 22.
52, 22. 53, 16. 54, 3. 58, 1. 62, 5. 64, 17.
65, 8. 65, 17. 68, 3. 69, 25. 72, 9.
73, 3. 18. 74, 25. 75, 23. 76, 20.
78, 17. 28. 79, 27. 82, 3. 21. 83, 3.
84, 13. 85, 10. 86, 20. 88, 24. 89, 28.
94, 4. 98, 17. 19. 30. 100, 19. 107, 19.
108, 5. 9. 109, 21. 110, 19. 111, 13. 112, 3.
117, 15. 122, 27. 153, 21. 156, 20. 174, 23.
179, 27. 185, 22. 197, 2. 212, 2. 245, 8.
293, 23. 317, 11. 13. 325, 28. 326, 3.
333, 15. 337, 9. 400, 16. 406, 5. 420, 11.
434, 4. 455, 22. 475, 1. 3. 494, 30.
496, 29. 497, 23. 586, 19. 687, 5.
697, 21. 706, 29. 742, 14. 748, 15.
758, 11. 761, 16. 769, 2. 771, 3. 21. 781, 3.
785, 27. 796, 11. 803, 12. 808, 27. 814, 3.
299, 308, 312 n., 315, 323 n., 326,
332, 339, 342, 359, 361, 364, 367,
376, 409, 426, 434 n., 476, 497 nn.,
500, 502
Galaad, král (La Queste) 339, 437,
450 n., 459, 469 n. - viz též Galahad
Galahad (Malory) 373
Galicie 312, 364
Gallus, poustevník 441
Galoës, Gandinův syn, bratr
Gahmuretův 80, 6. 80, 14. 91, 18.
92, 7. 92, 17. 92, 28. 134, 24. 346, 16.
420, 10. 586, 19. 678, 5. 687, 5; 300,
312, 314, 357
Galogandres, vévoda z Gippone
205, 9. 10. 208, 15; 335
Gamphassage, místopis. jm. 723, 29; 391
Gandeloup, syn Gurzgriho 429, 20; 365
Gandin, král z Anjou, otec Gahmu-
retův 8, 18. 10, 16. 19. 14, 13. 41, 17.
43, 14. 50, 3. 56, 6. 80, 14. 92, 27.

134, 24. 410, 22. 23. 420, 9. 498, 27.
499, 5; 300, 308, 324, 361,
363 n., 376
Gandina, místopis. jm. (Haidin ve
Štýrsku) 498, 25; 376
Ganga 517, 28
Gangier von Neranden (E.) 303, 336 -
viz Gauchier
Garaïs, král z G-u, švagr rytíře
Gahenise 457, 14; 369
Garciloie z Grónska (-ye) 255, 9.
806, 14; 345
Gardais, Parzivalův syn, bratr
Loherangrina 743, 18. 781, 22.
800, 22. 801, 16. 803, 21. 805, 12; 349,
393, 399
Gardais, Tampentairův syn, bratr
Conduir-Amour 293, 13.
Gardefablet z Jamoru, vévoda 376, 15.
381, 11. 386, 27. 387, 29; 359
Gardeváz, pes 435
Garedeas z Brébasu (-eb-, Hartm.) 332,
349 - viz Brobarz
Garel, Artušův rytíř 583, 13. 664, 30.
673, 4; 383, 389
Gareth (Malory) 350
Gaskoňsko (gaskoňský /král/,
Gaskoněc) viz Hardiš
Gauchier z Normandie, bratranc
Killiriacačův (Norman) 25, 14.
31, 21. 38, 17. 38, 26. 39, 30. 42, 7.
46, 3. 20. 47, 10. 24. 52, 19. 65, 12;
303, 305
Gauriel von Muntabel 468
Gaurion (-un), hora 496, 6; 376
Gautier (-thier) d'Arras 395, 442
Gautier de Fontaines 419, 444
Gautier, Théophile 407, 409, 479
Gautierová, Judith 479
Gauvain (Ch., Perc.) 350, 355, 360 n.,
389 n., 445 n., 452, 458 n., 471, jeho
mladší sestra 361, 381
Gawan (Gw.), Artušův rytíř a bratra-
nec, syn krále Lota 66, 13. 221, 2. 8.
277, 4. 284, 16. 298, 6. 299, 11. 19.
301, 7. 25. 302, 20. 303, 1. 28.
304, 1. 27. 305, 7. 14. 307, 19. 311, 7.
320, 15. 321, 5. 16. 322, 3. 15. 21.
323, 1. 5. 11. 26. 324, 24. 325, 8.
326, 12. 331, 23. 335, 1. 24. 338, 4.
339, 1. 13. 340, 9. 341, 3. 11. 342, 2. 19.
343, 3. 349, 25. 350, 24. 351, 23. 353, 2.

354, 2. 358, 15. 362, 9. 16. 361, 19.
362, 6. 363, 17. 364, 25. 365, 18.
366, 4. 19. 367, 30. 368, 3. 24. 371, 18.
372, 3. 13. 375, 12. 20. 377, 12. 378, 21.
380, 1. 28. 381, 5. 25. 382, 2. 383, 6.
384, 28. 29. 385, 10. 23. 386, 30.
387, 9. 18. 389, 27. 390, 20. 391, 5. 17.
392, 17. 24. 393, 17. 394, 1. 19.
395, 5. 20. 396, 1. 397, 12. 17. 398, 3.
399, 2. 25. 400, 13. 401, 5. 27. 402, 14.
403, 5. 13. 404, 17. 405, 1. 20.
406, 13. 28. 407, 13. 22. 408, 5. 10. 22.
409, 6. 22. 410, 6. 15. 19. 28.
411, 5. 9. 18. 25. 413, 13. 19. 28. 415, 10.
417, 9. 418, 1. 9. 23. 421, 12. 422, 11. 24.
423, 8. 11. 22. 425, 20. 426, 11. 26.
430, 19. 431, 29. 432, 26. 503, 13. 22.
504, 7. 505, 21. 511, 11. 512, 13. 513, 1.
514, 21. 516, 11. 522, 8. 428, 13. 24.
429, 2. 12. 430, 1. 18. 431, 1. 30.
432, 12. 503, 14. 18. 20. 504, 1.
505, 1. 17. 506, 22. 507, 21. 508, 14.
509, 1. 511, 11. 512, 1. 14. 513, 1. 513, 29.
514, 21. 515, 12. 516, 11. 23. 517, 3. 13.
520, 5. 16. 521, 14. 523, 1. 13. 524, 11.
525, 10. 529, 17. 22. 30. 530, 5. 21.
532, 21. 534, 2. 9. 535, 8. 30. 536, 17.
537, 12. 538, 9. 539, 8. 21. 25. 540, 4.
541, 2. 542, 6. 18. 543, 9. 544, 19. 547, 9.
548, 22. 30. 549, 10. 27. 550, 12.
552, 1. 17. 25. 553, 1. 554, 7. 556, 1. 27.
558, 1. 560, 14. 21. 561, 12.
562, 7. 19. 22. 28. 563, 13. 564, 12. 23.
565, 26. 566, 3. 28. 567, 26. 569, 18.
570, 7. 26. 571, 22. 572, 20. 23. 573, 28.
579, 2. 580, 3. 581, 19. 30. 583, 11. 23.
584, 9. 585, 8. 29. 586, 12. 25. 29.
588, 3. 7. 590, 2. 591, 12. 28. 592, 21.
593, 19. 594, 14. 595, 1. 23. 30. 596, 8.
597, 1. 20. 26. 30. 598, 5. 12. 18.
599, 14. 600, 1. 601, 5. 14.
602, 8. 12. 20. 30. 603, 11. 27. 604, 7.
605, 1. 5. 607, 23. 608, 18. 26. 609, 21.
610, 25. 611, 8. 614, 18. 619, 20. 26.
620, 22. 621, 2. 24. 623, 7. 624, 7. 21.
625, 12. 13. 626, 1. 627, 2. 18.
628, 1. 19. 629, 3. 11.
630, 2. 18. 19. 631, 1.
632, 12. 23. 633, 2. 636, 1. 22.
637, 26. 640, 1. 641, 11. 642, 3.
643, 26. 644, 3. 6. 13. 645, 7.
646, 2. 17. 647, 16. 23. 649, 18. 20.

650, 5. 16. 28. 651, 1. 10. 27.
652, 5. 21. 653, 21. 654, 23. 655, 3.
661, 3. 11. 21. 662, 12. 663, 9. 20.
665, 25. 666, 22. 667, 3. 9. 668, 25. 30.
669, 16. 26. 670, 6. 22. 671, 4. 28.
672, 5. 22. 25. 674, 9. 22.
675, 11. 15. 21. 29. 676, 19. 23.
677, 14. 24. 678, 14. 679, 1. 16. 684, 7.
685, 6. 686, 7. 28. 688, 7. 15.
689, 3. 9. 25. 690, 3. 15. 691, 27.
693, 7. 12. 694, 5. 12. 24. 695, 11. 21.
696, 6. 21. 697, 15. 699, 23.
700, 28. 701, 22. 702, 4. 703, 19.
704, 20. 705, 2. 10. 706, 26.
707, 5. 15. 30. 708, 5. 14. 15. 709, 18.
717, 9. 15. 19. 718, 2. 719, 5. 723, 10.
727, 10. 23. 728, 20. 25. 729, 10. 26.
730, 18. 23. 755, 22. 756, 13. 22. 757, 15.
758, 16. 759, 3. 19. 760, 7. 761, 2.
762, 6. 12. 17. 28. 764, 8. 773, 7. 774, 9.
775, 28. 785, 4. 305 n., 308, 309 n.,
312, 314 n., 326, 342, 349, 350 n.,
353, 355, 356, 359, 361 n., 365 nn.,
378, 380-385, 388-392, 412, 426,
446 n., 452, 461, 465, 467 n.,
500, 502 n.
Gawein (Krone, Wig.) 459, 467
Gawin (Tand.) 503
Gebhard von Dollstein 362; jeho bratr
biskup 363
Gehon, řeka v ráji 481, 19
Gellius (Aulus G.) 410
Gent 313, 5; 352
Gentilflor, Gurnamanzův syn 177, 29.
195, 1. 198, 7. 214, 11; 331
Geoffroi of Monmouth (Galfridus
Monemutensis) 309, 322, 325, 327,
350, 417, 427, 436, 439 nn., 449-451
Geometros 589, 14; 385
George, Stefan 491
Gerbert de Montreuil 471
Gerlach, sv. 451, 455
Geroles, purkrabí z Belleroche
361, 3. 16. 362, 9. 363, 12. 20. 377, 10.
379, 2. 380, 6. 391, 5. 392, 7. 393, 7. 22.
394, 2. 21. 397, 23. 432, 17; 358
Gianatulander (Gio-), Gunzgriův syn
138, 22. 435, 19. 440, 19. 804, 28; 326,
433; pův. panoš (Tit.) 434, 435 n.
Giburc 498
Gilliams, Terry 495
Giolarz, otec Liedarzův 68, 21. 87, 24; 310
Giotto (Ambrogio di Bondone) 513
Gippones, panství Galogandresovo
205, 10; 335
Girolan ze Semblidaku 772, 10
Goethe, Johann Wolfgang 295 n., 342,
350, 366, 408, 461, 475, 478, 490,
494, 510 n.
Gonemans (Gornemant, Ch.) 310, 347
- viz Gurnamanz
Gor, království - viz Boidiconionz z G-u
Gornemanz (Hartm.) 310, 329
Gotteshaß (záští, nenávist k Bohu) 353,
377, 445
Gottfried de Bouillon 402 n., 460, 469
Gottfried von Straßburg (Gottf.)
296-299, 311 n., 315 n., 319, 334, 343,
345, 349, 374, 378, 427, 444, 446,
463, 473, 494, 516
Goverzin (Gow-, -cin), místopis. jm.
623, 24. 30. 641, 21. 671, 4.
762, 23; 386
Gracq, Julien 496
Graharz, Gurnamanzovo sídlo
a panství 162, 6. 177, 10. 180, 17.
189, 17. 214, 16. 224, 29; 310
Grál (Svatý g., graal) 234, 16.
235, 23. 26. 28. 236, 1. 11. 15.
238, 5. 12. 21. 239, 6. 7. 240, 17.
248, 11. 251, 30. 255, 7. 296, 5. 316, 26.
326, 25. 329, 26. 330, 26. 333, 27. 30.
389, 14. 392, 27. 424, 22.
425, 5. 23. 26. 428, 22. 266.
432, 30. 433, 10. 434, 25. 438, 30.
440, 30. 441, 4. 13. 442, 30. 445, 12. 30.
452, 30. 453, 3. 22. 454, 21. 27.
455, 8. 19. 467, 26. 468, 10. 14. 22. 25.
469, 28. 470, 11. 471, 1. 20. 29.
472, 11. 21. 473, 7. 10. 476, 16. 477, 15.
478, 4. 479, 18. 23. 480, 23. 26. 27.
483, 19. 20. 484, 9. 486, 18. 490, 5.
493, 21. 495, 4. 7. 500, 8. 24.
501, 20. 24. 29. 503, 24. 27. 519, 11. 20.
559, 18. 619, 11. 702, 26. 732, 19.
737, 26. 769, 25. 771, 24. 772, 25.
778, 23. 781, 16. 782, 25786, 4. 6. 9.
787, 6. 788, 16. 25. 792, 29.
795, 12. 21. 27. 796, 17. 797, 14.
798, 7. 13. 24. 802, 12. 805, 23.
807, 15. 23. 808, 17. 21. 809, 11. 25.
810, 9. 813, 10. 20. 21. 814, 20.
815, 17. 29. 817, 5. 818, 21.
819, 2. 18. 28. 820, 14. 823, 26. 29.

824,28. 826,23. 827,6; 298, 300,
302, 330, 332, 337, 339 n., 342 nn.,
347, 351, 353, 355, 365, 369, 371, 373,
378 n., 391, 399 n., 407 n., 410,
413 nn., 418 n., 432, 436 n., 439,
446-453, 459, 461 n., 464 nn., 469,
471 n., 475 n., 478 n., 485, 488-491,
494 n., 500, 502 n., 505-508, 511,
513, 516
Gramoflanz (-s), král z Roche Sabins,
syn krále Irota 445,23. 586,23.
603,29. 604,19. 20. 605,20. 608,13.
613,29. 616,11. 617,27. 618,10. 631,18.
632,28. 634,24. 650,13. 664,14.
677,4. 679,15. 681,6. 683,3. 690,21.
691,17. 24. 692,19. 696,26. 701,1.
703,1. 705,19. 706,14. 707,11. 15.
709,5. 13. 711,12. 21. 712,15. 713,4. 23.
714,25. 717,5. 719,20. 721,27. 723,26.
724,13. 725,4. 23. 727,3. 728,11.
729,16. 25. 731,13. 755,10. 765,10. 21.
774,8. 775,28. 776,27. 785,1; 312, 367,
385, 389, 390 n., 426, 441, 494, 499
Granat-Jachant 233,19
Gratianus (Graziano) 314,
Gregor, král z Hippotente 210,8. 20
Greian, potok ve Slovensku, přítok
Drávy 498,30; 376
Greoreas (Gregorias, Ch.) 380,
Grigor, anagram 331 - viz Gurzgri
Gringuliet (oř z Mont Salvage) 339,28.
340,29. 432,25. 540,18. 549,7.
595,24. 598,21. 602,29. 603,5. 16.
604,3. 611,13. 678,10; 355
Grónsko 48,29; 307
Guelguezins (Hartm.) 386
Guergesins, vévoda (Ch.) 386
Guéz périllous, Le G. - viz Zhubný
brod
Guibert (Ibert), sicilský král 656,26;
388
Guillaume d'Angleterre (Vilém
Anglický) 442, 445
Guillaume de Machaut 501
Guillaume de Tyre (Wilhelm von T.,
Vilém z T.) 301, 402, 428,
Guimèle de Monte Ribèle 573,15;
357, 383
Guinganbresil (Ch.) 355, 366, 381 - viz
Kingrimorcel
Guinovera (Guine-) Artušova
manželka 143,23. 146,23. 148,1.

149,2. 151,7. 156,3. 159,27. 160,2.
218,15. 267,21. 275,17. 20. 285,24.
286,15. 310,1. 314,15. 337,12. 387,6.
401,16. 432,22. 651,6. 671,1. 17.
698,17. 724,10. 725,2. 727,18. 731,2.
765,17; 327, 328, 356, 360, 444, 449,
451, 469
Guiot (Kyot), vévoda z Katalánie,
186,21. 190,9. 190,15. 477,3. 662,23.
797,4. 799,28. 800,1. 800,9. 800,26.
801,20. 801,26; 326, 333, 334, 434
Guiot le Chanteure (Kyot, -ot)
416,21. 25. 431,4. 453,7. 11. 455,2.
(Kyot) 776,9. 805,10. 11. (Kyot)
827,4; 363, 364
Guioz (Ch.) 364
Gunther, wormský král 420,27; 365, 481
Gurnamanz (Gurnamans,
Gurnemanz), kníže z Graharzu 68,22.
162,6. 162,20. 164,27. 165,8.
166,1. 10. 168,21. 169,9. 23. 170,5.
173,7. 29. 175,20. 176,13. 177,11.
188,4. 16. 189,18. 190,3. 198,4.
203,4. 213,30. 214,16. 239,12. 330,4.
356,22. 445,23. 24. 486,17. 650,13;
310, 326, 330 nn., 334, 342, 375, 399,
433, 447, 475-478, 511, 514
Gurzgri, Gurnamanzův syn 178,15.
429,20. 310, 326, 331, 433
Gustráte (Kudrun) 300
Guverior, oř 210,7. 211,14; 336
Gyburg (Gyburga, Giburg, Wh.) 320,
414, 429 n., 455 n., 498; její
bratr 430 n.
Gyldstrom, pohádková končina
9,14; 300

H

Hagen 365
Hanavsko 89,17
Hanuš z Kolovrat 502
Hardiš, gaskoňský král 65,5. 67,25.
72,25. 85,28. 89,7. 21. 93,1.
100,22; 309
Harsdörfer, G. Ph. 446
Hartmann von Aue (Hartm.) 143,21.
296 n., 303 n., 310, 312, 319, 322,
325, 327, 328, 331, 332, 334, 335, 340,
345, 346, 347, 348, 349, 350, 352,
356, 357, 358, 360, 362, 365, 366,
380, 382, 383, 384, 387, 389, 390,
392, 394, 402, 410, 425, 428, 445,

446, 462, 463, 467, 473, 486, 493,
494, 516
Hauteger, skotský vévoda (Skot) 25,9.
32,7. 37,12. 37,27. 46,4. 52,18. 52,23.
53,7; 303
Havlíček Borovský, Karel 509
Heiduceck, Werner 495
Heinrich Cluzenére 500
Heinrich von dem Türlin 328, 351, 358,
381, 459, 467, 515
Heinrich von Freiberg 323, 465,
470, 500
Heinrich von Freiberg 335
Heinrich von Meißen viz Meißner
Heinrich von Ofterdingen 474,
477, 489
Heinrich von Veldeke (Veld.) 292,18.
404,29; 296 n., 301, 304, 308, 329,
340, 348 nn., 361, 364, 370, 378,
380, 383-386, 389, 393, 395, 398,
410, 421, 425, 463, 473
Heitstein (markraběnka z H-u,
Elisabeth von Vohburg), z 403,30.
404,2; 362
Hejda, Zbyněk 494
Hekuba, královna z Janfusy 314,16.
327,22. 328,1. 22. 329,11. 336,1.
646,19. 747,25. 761,6; 352, 355, 447
Helena, matka Konstantina I., sv. 398
Helinand de Froidmont 464
Henneberg (hrabě z H-u) 463
Herbert von Wetzlar (v. Frittstar,
-tzlar) 350, 421
Herkules 773,22
Herlinda 25,4; 303 - viz Hernand
a Friedebrand
Hermann (Hefman), lantkrabě
durynský (Hermann von
Turingen) 297,16. 338, 349 n., 353,
356, 362 n., 380, 403, 421, 422-425,
428 n., 432 n., 451, 455, 458,
463, 499 n.
Hernand, sok Friedebrandův 25, 5; 303
Hérodotos 311
Herrata von Landsberg 458, 467
Herzeloida (Herzeleida), královna z
Walais, matka Pz-ova 84,9. 94,2. 96,23.
98,18. 100,14. 102,24. 103,3. 109,7.
116,28. 118,29. 119,9. 122,23. 124,25.
127,11. 128,17. 130,27. 132,25. 140,23.
162,1. 29. 163,2. 15. 166,9. 169,11. 30.
223,19. 245,7. 252,15. 300,16. 318,4.

CH

Chaffillor, arragonský král 67,14. 74,5.
78,30. 79,2. 85,29
Chamberlain, Houston Steward 489
Chamilot, jeden z hradů krále Artuše
822,7; 401
Champ Fançon, sídelní město v

Ascalonu 321, 20, 324, 20, 398, 23, 402, 20, 409, 17, 414, 5, 416, 7, 503, 9, 504, 2; 353
Champagne, 47, 16
chansons de geste (chan.) 420 n., 424, 429, 433, 457
Charón 491
Chastel Merveille viz Hrad Divů
Chaut de Lis, otec Meleansův 344, 22, 345, 14, 17, 386, 20; 356
Chichester 722, 18
Chirniel z Lirivoinu, král 354, 20, 384, 8, 388, 24, 395, 18, 772, 1; 358, 389, 395
Choix Guellious, Le, vévoda z Goverzinu (Gow-, -cinu) 507, 2, 536, 10, 538, 23, 541, 10, 542, 1, 25, 548, 27, 558, 30, 593, 2, 623, 24, 30, 624, 1, 628, 22, 30, 629, 1, 630, 12, 634, 22, 636, 24, 641, 21, 653, 17, 669, 24, 670, 26, 677, 15, 730, 1, 776, 27; 379 n., 386
Chrétien de Troyes (Ch., Kristián z Troyes) 827, 1; 295, 299-302, 309 n., 315, 320-329, 332, 334-337, 339, 340, 341, 343-348, 350-353, 355, 358, 360 n., 364, 365 nn., 372 n., 377, 379-383, 385 nn., 389-393, 395, 399, 401, 403, 408, 410, 418 n., 422 n., 427 n., 435, 439, 441-448, 450, 452 n., 458 nn., 463, 469-473, 492, 494 n., 504, 516

I

Iacobus de Voragine 457
Iblis, manželka krále Guiberta 656, 28; 388, 389
Ibrahim ibn Jákub 497
Ibsen, Henrik 461
Iders, syn Noytův 178, 12, 401, 21; 331, 362
Idol, Jofreitův otec 761, 9
Ilinot z Bretaně, syn krále Artuše 383, 5, 575, 29, 585, 30; 360
Imain, vévoda (Hartm., E.) 325
Imane, smutná panna z Belle Fontane 125, 4, 13, 15; 322
Indie 822, 23, 823, 2, 10; 386
Indové 421, 15
Ingliard, oř 389, 26, 398, 14; 361
Ingouse de Bachtarieš 301, 20; 351
Inocenc III., papež 455
Inocenc VI., papež 504

Ioachimus de Flore (Gioacchino da Fiore) 439, 450, 469, 470, 483
Irot, král, Gramoflanzův otec 604, 19, 608, 11, 658, 9, 709, 20, 712, 14; 385
Irsko 455, 11; 385
Isajes, Utepandragonův maršálek 662, 16; 389
Isenhart, král z Azagauku 16, 5, 25, 23, 26, 25, 28, 3, 25, 30, 14, 19, 27, 31, 5, 42, 29, 45, 6, 50, 28, 51, 11, 52, 27, 53, 27, 84, 28, 668, 16, 750, 20; 302, 304
Iserterre, Clamidovo království 196, 27, 220, 5; 334
Isidor ze Sevilly (Isidorus Hispalensis) 338, 371, 392
Isis 460
Isolda (I. Zlatovlasá, I. Běloruká) 187, 20, 298, 316, 319, 334 n., 444, 470, 500
Isôt 334 - viz Isolda
Ither z Gaheviešu, Kukumberlandský (Cucum-) král, Červený rytíř 145, 11, 29, 150, 9, 153, 24, 154, 11, 27, 155, 10, 156, 9, 159, 5, 29, 161, 1, 9, 204, 3, 221, 29, 224, 28, 246, 4, 280, 12, 310, 27, 311, 2, 337, 11, 475, 9, 27, 498, 13, 14, 28, 499, 2, 21, 559, 8, 9, 585, 21, 744, 11, 16; 327, 371, 377, 390, 415, 461, 476, 492
Itolac, místopis. jm. 624, 3 - viz Florand z I-u
Itonié, Gawanova sestra 334, 19, 586, 22, 591, 9, 605, 6, 607, 11, 631, 7, 20, 633, 15, 634, 30, 641, 28, 669, 26, 686, 13, 687, 18, 697, 28, 706, 17, 710, 9, 711, 9, 716, 16, 718, 26, 719, 1, 723, 17, 727, 1, 728, 17, 729, 27, 730, 28, 731, 6, 765, 13, 17; 353
Ivan z Nonelu (Iwan von Nônel, Ch: Yvain de Loenel) 234, 11; 340
Iwanet 147, 15, 24, 151, 1, 153, 22, 156, 1, 25, 157, 3, 19, 158, 1, 17, 159, 13, 328
Iwein (Iwain, Iv-, Yv-, Yw-, Ch., Hartm.), Artušův rytíř 583, 29; 350, 384, 418, 442, 444 n., 446, 473, 493
Iweret (Ulrich von Zatzikhoven) 388
Izaiáš, prorok 506

J

Jacob van Maerlant 464, 471
Jakub, syn Zebedeův, apoštol, sv. 295
Jamor, místopis. jm. 376, 15-377, 5

379, 21, 381, 16, 26
Jan evangelista, sv. 369, 457
Jan Křtitel, sv. 347, 501, 510
Jan Lucemburský 465, 501
Jan z Brienne (Jean de Brienne), král jeruzalémský 409
Jan z Michalovic (Johann von Michelsberg) 500
Jan ze Středy (Iohannes Noviforensis) 505
Jan ze Žatce (Johannes von Saaz) 515
Jan, král-kněz (Priesterkönig Johannes, Johannes Rex Indiae, rex et sacerdos Ioh.) syn Vaire-Filse a Repanse de Joie 822, 21, 823, 8; 373, 384, 392, 401, 402, 403, 436, 453, 497
Jana z Arku, sv. 321
Jandl, Ernst 494
Janfusa viz Hekuba
Jean d'Ibelin 465, 501, jeho syn 501
Jean de Joinville 301, 336
Jecis, had 481, 9
jednorožec 482, 24; 374
Jelü ta-šia 402
Jernis z Reilu, otec grálské strážkyně Amphilisy 234, 12, 806, 20; 340
Jeroným, sv. 410
Jeruzalém (nový, nebeský, grálský, básnický, svatý) 398, 400, 418, 432, 436 n., 444, 464, 470, 506 nn.
Ješuta z Karnantu, Erekova sestra 130, 2, 134, 20, 137, 27, 139, 13, 143, 2, 187, 14, 256, 13, 257, 6, 258, 1, 259, 23, 260, 3, 262, 25, 264, 17, 22, 268, 7, 271, 29, 272, 4, 8, 23, 273, 14, 29, 274, 25, 275, 6, 277, 15, 278, 8, 279, 14, 305, 19, 308, 19, 327, 23, 336, 11, 28, 337, 17, 455, 29, 459, 29, 520, 10, 646, 19, 311, 320, 324 n., 346, 369, 390
Jetakrank, král 770, 28
Jeune Bois, místopis. jm. 271, 9; 346
Ježíš Kristus (Spasitel, Salvator) 107, 11, 113, 21, 133, 23, 148, 26, 159, 16, 169, 16, 219, 27, 269, 17, 19, 283, 1, 435, 13, 448, 1, 461, 29, 462, 10, 463, 19, 464, 27, 465, 3, 4, 7, 9, 29, 466, 5, 12, 467, 5, 489, 16, 495, 5, 568, 10, 578, 1, 646, 19, 741, 28, 752, 27, 29, 795, 30, 796, 2, 798, 14, 817, 16, 820, 16, 825, 30, 827, 6; 315, 324, 339, 340 n.,

368, 370, 372, 374, 388, 401, 411 nn., 419, 431, 436, 443, 448, 448-451, 455, 459, 464, 470 n., 475-480, 483 nn., 492, 500 n., 504 n., 508, 510, 513 n., 517
Jidás Iškariotský, zrádce Ježíšův 219, 26, 321, 12, 634, 19; 448
Jindřich I. 418, 457
Jindřich II. (Henricus II., Plantagenet) 306, 418, 420, 442, 449, 457
Jindřich III. 314
Jindřich Lev, 458
Jindřich Štědrý 442 n.
Jindřich VI. 388, 421, 423, 439, 473
Jindřich z Reispachu 297, 29; 350
Jirásek, Alois 500
Jiří z Poděbrad 509
Jiří, sv. 504
Jitka (Guta, Jutta) Habsburská 335, 381, 422, 442, 500
Job, biblický trpitel, snášel oddaně bolest a neštěstí dopuštěné od Boha 431
Joëtta, matka Gahmuretova 92, 24; 314, 324
Joflance, místopis. jm. 610, 22, 611, 4, 625, 26, 654, 21, 667, 5, 13, 681, 27, 769, 20, 787, 21, 792, 12, 821, 29; 385, 391
Jofreit Fils Idol, 277, 4, 311, 6, 413, 17, 665, 2, 673, 22, 729, 9, 761, 9, 17, 762, 1, 28, 764, 2; 347
Johanna flanderská 471,
Johannes (dict.) Partisal de Haugwicz 502
Johannes von Ravensburg 420
Joie de la Cour (pán J. d. l. C.) 429, 21. - viz Mabonagrin
Joie de la Cour, zahrada (sad?) 178, 21; 583, 28; 332
Joisia, Frimutelova dcera, manž. Guiota z Katalánie, matka Siguny 477, 1, 9, 800, 7, 805, 6, 823, 15; 326, 334, 344, 373, 434, 479
Josef II. 473
Josef z Arimatié, pod křížem zachytíl Kristovu krev, pohřbil Ježíše 339, 341, 414, 419, 436, 447-451
Joseph, syn Josefa z A. 449, 450
Jovedast z Arles 772, 22
Juno, pohanská (Vaire-Filsova) bohyň 748, 16, 750, 5, 753, 7, 767, 3; 393

Jupiter, planeta 189,5. (Almustří) 782,8.
789,5. 810,28. 812,28; 396 n.
Jupiter, pohanský (Vaire-Filsův) bůh
748,18. 749,16. 750,3. 752,20. 763,14.
768,30. 810,28. 812,28. 815,7

K

Kafka, Franz 486 n.
Kahenis, přítel Tristrantův (Eilh.)
573,18; 383
Kaheti (-y), místopis. jm. 351,11. 386,5;
357,358

Kain, Adamův syn, Abelův bratr
464,16; 329, 377, 415, 492

Kajn (Tand.) 503

Kalocreat (Krone) 467

Kalomidenté 687,11. 770,2; 390

Kalot-en-Bolot (Kalata bellota),
přímořský hrad na Sicílii 657,13;
388

Kamarýt 313, 502

kámen, Alexandrův 372

Kampánie 387

Kancor viz Thebit

Kanedic, zeměpis. jm. 135,12. 277,25.
586,4; 325

Kant, Immanuel 511

Kaple Svatého Kříže (Karlštejn) 436,
504 nn., 508

Karadués Briébras (Ch.) 332

Kardeis 333

Karel I. Veliký 315, 414, 418, 428 n., 441,
457, 497; 504

Karel IV. 398, 503, 505, 506 n.

Karidol, Artušův hrad 280,2. 281,23.
336,6. 401,9; 347, 362

Karlštejn 436, 464, 470, 503-507, 513 n.

Karminal, Artušův lovčí dům 206,7

Karnant, sídlo krále Laca 134,15. 253,30.
277,20. 424,29.; 325

Karsnafita, matka Enity 143,30; 327

Kartágo 399,12

Katalánie 186,21. 477,3 - viz Guiot z K.
katalogová literatura 373, 394, 397 n., 453,
461, 506 n. (katalog Pz-ových vítězství
772,1 a násle., katalog drahých kamenů
791,1 a násle., 506 nn.)

Katerina Alexandrijská, sv. 507

Katholikos (C-) viz Ranculat, resp.

Kaván z Dédibab 502

Kavan, kupec 502

Kavkaz (Kaukasus) 71,18. 326,23.

374,30. 742,3; 311, 359
Kaylet z Hoscurastu, španělský král,
bratranc Gahmuretův 25,17. 31,24.
39,11. 40,11. 46,23. 47,25. 48,7.
50,21. 58,29. 59,19. 64,18. 68,17.
73,29. 74,29. 80,25. 84,12. 85,9.
88,8. 89,3. 92,23. 98,29. 100,22.
261,3; 304, 314
Keic, Artušův senešal 150,13. 151,21.
152,30. 153,13. 206,22. 218,17.
221,20. 222,9. 277,1. 278,28. 279,3.
290,3. 293,19. 28. 294,10. 295,10. 15.
296,14. 30. 297,21. 28. 298,2. 12. 23.
305,5. 16. 306,3. 307,26. 308,20.
357,24. 651,7. 675,4; 328 n., 332, 349.
355, 358, 360, 500, 503
Keu (Ch.) 332, 337, 355, 360 - viz Keie
Killikrates, král z Centria 687,6.
770,12; 390
Killiriacac, Kayletův bratranc 46,26.
51,20. 65,14. 73,21; 305
Kingrimorcel, kníže (lantkrabě)
z Ascalonu 324,21. 325,5. 339,10.
411,7. 17. 412,2. 415,9. 417,11. 24.
421,29. 423,22. 428,27. 432,11. 23.
503,19; 353, 363, 366, 381
Kingrisin, král z Ascalonu 420,7.
445,22. 503,10; 332, 361
Kingrival (-s), sídelní město v Nor-
galsu 103,10. 140,30. 494,24. 759,26.
Kingrun, Clamidův senešal 178,2. 194,15.
195,15. 28. 196,26. 197,13. 22. 30.
199,19. 200,7. 203,21. 204,9. 23.
205,25. 206,13. 23. 26. 215,1.
219,6. 12. 221,13. 278,28. 279,10.
280,13. 389,12. 803,6; 331
Klamm (Fr. Kafka) 486
Klára z Assisi, sv. 455, 498
Kleve, hraběnka z 421
Klingsor (Klingsohr) 463, 472; (Der
Wartburg Krieg) 475-478;
(R. Wagner) 482
Klytaiměstra, žena krále Agamemnóna
315
Kolbenhayer, Erwin Guido 489
Kolín nad Rýnem 158,15; 330
Kolumban, sv. 441
Komenský, Jan Amos 508
Konrád III. 417
Konrad von Querfurt 388
Konrad von Stoffeln 468
Konrad von Würzburg 386 n., 469

Konrad, Pfaffe 315, 427
Konstantin I. Veliký (Flavius Valerius
Constantinus) 398, 457, 464
Korka, místopis. jm. 610,17. 626,14.
644,14; 385 - viz Bems u Korky
Král rybář (Le roi pêcheur, tj. Anfortas)
338, 347, 378, 411, 415, 447, 449, 471,
495 n.
Královna francouzská, Willehalmova
sestra (Wh.) 430
Královna ze Sáby 372
Kratochvíl, Jiří 517
Kremlička, Vít 494
Krchovský, Jiří H. 494
Kriemhilda (NL) 303, 315, 325, 365
Kristián Brunšvický 305
Krobot, Miroslav 495
krvácející kopí (blutende lanze, resp.
glavín) 231,18. 28. 232,3. 255,11.
489,23. 490,13. 492,22; 339, 343,
355, 375, 399, 412, 448, 451, 453, 456-
460, 469, 471, 475, 478, 480, 500,
504 n., 511
Kuchan el Avar 401
Kukumberland viz Ither
Kulatý stůl (tabula rotunda, Okrouhlý
s., Kruhový s., stolový kruh) 135,7.
143,4. 146,20. 148,4. 160,6. 203,30.
216,5. 280,16. 284,22. 290,16. 301,8.
307,16. 308,27. 309,4. 12. 314,30.
315,7. 322,4. 335,9. 380,11. 527,1. 7.
608,27. 646,12. 650,4. 652,3. 654,8.
684,8. 700,20. 708,26. 763,29.
765,16. 774,20. 775,8. 776,19. 30.;
322, 325, 327, 349 n., 360, 383, 387,
390, 407, 412, 415, 417 n., 437, 439,
441, 449 n., 456, 464 n., 468, 473,
483, 499, 495, 501, 514
Kupido (C-) 532,2. 11; 380 n.
Kyot (Quiot) 776,9. 827,4; 399, 427,
446 - viz Guiot

L

labut 257,14; 345
Lac (Lak), král z Karnantu, otec Ereka
a Ješuty 73,22. 134,6. 254,1. 7.
277,20; 311, 322
Lac, pramen u Karnantu 434,29
Laheduman hrabě z Montany 359,6;
382,1. 391,6. 393,18; 358, 360
Lach, Fils le Rost, purkrabí (maršálek,
Le Château-Comte) Belakany 18,7.

20,7. 19. 29. 23,11. 29,27. 32,1. 26.
34,8. 35,9. 42,9. 43,9. 16. 19. 44,5.
45,8. 52,15. 16; 306

lais 442

Lais, hrabě z Cornwallu 429,17. 18;
365
Lalant (Lalander), vévodství 274,15.
275,15. 283,27 - viz Orilus nebo
Cunnewara

Lambekin (Le-), vévoda brabantský
67,23. 73,30. 74,1. 89,15. 270,20;
311, 346

Lammira, Gahmuretova sestra 300,
376; 376

Lampregon, místopis. jm. (hrabě
z L-u) 772,16

Lamprecht, kněz 395

Lancelot (Lanzelot), 387,2 583,8; 349,
359 n., 373, 408, 412, 418, 437,
442 nn., 445, 449 nn., 467,
469 n., 514

Lance-Sardin, místopis. jm. (habě
z L.-S-u) 770,22

Lancidant z Grónska, 87,20

Landô, pan z L. (Hartm.) 325

Lnavaironz, místopis. jm. (vévoda
Astor de L.) 343,22. 358,25. 359,2.
382,19
lapsit exiliis 469,7. 470,23; 340, 371 n.,
399, 412, 446, 453, 504, 506

Lascoyt, Gurnamanzův syn 178,11.
445,24; 331

Lassailly, Charles 416

Laudina 345, 366,

Laudunal z Playedonu 772,8

Laurentum, město ve Veld-ově Eneidě
504,28
Lavinia (Veld.) 349, 359,
Layamon, následovník Waceův 441,
Lazališ, syn Mac Adanův 56,15; 308
Lazar, přítel Ježíšův, bratr Marie
a Marty vzkříšený z mrtvých 796,2

Leheduman z Montany, hrabě 359,6.

382,1. 391,6. 393,18

Lehelin, bratr Orilův a Cunnewařin
67,18. 79,13. 79,25. 85,27. 128,4.
141,7. 152,20. 154,25. 261,30. 275,24.
301,14. 331,15. 445,21. 473,22. 27.
474,1. 475,4. 540,27; 310, 323,
356, 373

Lechfeld, pláň u Augsburgu 565,4; 382

Leopold V. Rakouský 349, 421

- Liace, Gurnamanzova dcera 175,25.
176,7. 176,11. 178,9. 179,3. 179,29.
182,17. 188,1. 5. 6. 189,30. 195,6. 7.
214,5. 429,23; 310, 331, 332
Liasturteltart, panoš královny
Amphlisy 87,30; 313
Libaut (Libaut, Lippaut, Ly), kníže,
otec Obiá a Obiloto 345,13. 346,28.
347,19. 348,1. 10. 354,19. 27. 362,26.
363,6. 364,26. 367,3. 9. 368,1. 9.
372,22. 29. 374,7. 375,4. 377,1.
386,1. 19. 390,15. 392,9. 395,1.
397,3. 21. 357 n., 360
Liddamus z Agrippy, král 770,4
Liddamus, vévoda, man krále
Vergulachta 416,19. 417,1. 16.
418,26. 419,11. 421,13. 425,16;
363, 366
Liedarz, panoš královny Amphlisy
87,23
Lienhard, Friedrich 489
Lichtenburkové 323
Linné, Carl 472
Lirivoin, Chirnielovo království 354,21.
378,13. 388,24. 673,18. 772,1; 389
Lis, místopis. jm. - viz Meleans de L.
Lisavander de Beauvais, purkrabí
348,15. 380,27. 380,30; 357
Lisis, had 481,10
Lit Merveille viz Lože Divů
Liudprand z Cremony 400
Liupold (Lippaut?) z Wormsu 357
Logrois, země a hrad vévodkyně
Orguellousy 67,15. 506,25.
507,14. 29. 508,1. 26. 519,29. 591,18.
593,11. 594,1. 618,21. 27. 630,7. 16.
632,15. 653,18. 661,12. 664,8. 19.
665,5. 670,25. 672,26. 676,26.
696,11. 700,2; 310, 379
Loherangin (Lohengrin), Parzivalův
syn, bratr Gardaisův, strážce grálu,
rytíř s labutí 743,18. 781,18. 800,22.
801,16. 804,4. 805,28. 820,10. 14.
823,27. 826,21; 310, 393, 402 n.,
436, 460, 468, 470, 481
Lochneis 73,16
Londýn 313,9
Longinus, sv. 339 nn., 375, 401, 414,
447 n., 450, 456-460, 478, 500, 504 n.
Longuefils z Toutelyonsu 772,13
Lot z Prostiboře 502
Lot, norský král, Gawanův otec 39,27.
66,8. 78,27. 299,9. 300,23. 303,20.
- 341,11. 351,14. 363,2. 368,3. 387,9.
401,27. 422,28. 543,9. 546,26.
585,10. 597,26. 606,29. 608,12. 25.
609,1. 625,13. 633,12. 636,11. 644,3.
676,8. 692,30. 675,8. 709,19. 722,13.
728,7. 13. 730,8; 306, 309, 383,
446, 502
Löver, část Artušovy říše 216,4. 610,15.
625,15. 761,29; 336
Loys (Wh.) 430
Lože Divů (Lit Merveille) 557,7. 561,21.
566,14. 15. 567,16. 568,16. 597,26.
605,26; 382, 383, 447
Luca della Robbia 513
Lucemburkové (dynastie) 503, 515
Lucifer 463,5. 471,17. 321, 369, 370, 396,
399, 490, 506, 513
Lucius, římský císař 436
Ludvík I. Pobožný 430
Ludvík II. Bavorský 362, 436, 464
Ludvík IV. syn Hermanna von
Turingen 432, 455
Ludvík IX., sv. 457
Ludvík VII. 345, 418, 424, 442 n.,
Ludvík, neapolský 466
Ludvík, orléanský 466
Luneta, služebná (Iw.) 253,12. 436,6;
345, 366
Luther, Martin 481
Lybaut, kníže 345, 13; 356
- M**
Maastricht 158,15. 330,
Mabonagrin z Joie de la Cour,
bratranc Clamidův 178,23. 220,9.
429,21. 583,27; 332, 384, 392
Mac Adan (Aeddan, Mazadan), 56,18.
96,20. 400,7. 455,14. 585,13. 18; 308,
364; 378, 384
Maecenas, Gaius Cilnius M. 388;
jeho syn 388
Maenes, pán Atropfagů 770,94; 394
Mahoude, sestra Ecunatova 178,18.
178,24. 332,
Malcreature, trpaslík, bratr Cundrië
517,16. 519,23. 520,17. 529,23; 488
Maliclisier, skřet 401,14; 362
Malidicur (Hartm.) 362
Mallarmé, Stéphane 479, 485
Malory, Thomas 306, 326, 328, 350,
359, 373, 415, 450, 459, 471, 514
Mancipielle (Heinrich von dem
Türlin) 386

- Mann, Thomas 344, 348, 461, 481,
484, 486,
Manphililot (Mam-) z Katalánie, bratr
Guiotův 186,22. 190,16; 333 n.
Manphililot, vévoda 186,22
Marangließ, vévoda, bratr Libautův
354,18. 384,10. 388,25. 395,19.
772,14; 358, 360
Marbod, biskup z Rennes 428
Maria (Máří) Magdalena 374, 479
Maria, Panna, matka Kristova (Paní
nás všech) 113,17. 448,2. 464,26.
370, 411, 413, 443, 448, 500, 501
Marie de France 442, 468, 501
Marie de Champagne 411, 418, 442 nn.
Markétka (Goethe) 478
Markión ze Sinopy 483
Marlyliot von Katelange (Hartm.) 334
Maroko 15,18; 382
Mars, planeta (782,7) 789,5; 396 n.
Mars, planeta (Almarec) 782,7.
789,5; 396
matière de Bretagne 413, 416, 418 n.,
427, 436, 440 n., 449, 465, 472,
509, 517
matière de France 416, 420, 427, 429,
498, 515
matière de Rome 380, 416, 427, 515,
Matina (jídlonoš) 497
Matka Země 463,17. 464,13. 370
Mauricius (Moric), sv. 457
Maurin, maršálek královny Guinoverky
662,22; 389
Max (W. Busch) 493
Meatris, had 481,8
Mečový most 387,3. 583,8; 360, 383
Mefistofeles (Goethe) 321, 511
Mehaignié (Ques.) 450, 459
Mechthild (Mahoude?) 332
Meißner, Der (Heinrich von Meißen,
Frauenlob) 500
Meleagans, syn Boidiconionzův 125,11.
343,25. 35,21. 357,25. 359,7. 381,13.
386,24. 387,7. 10. 21. 27. 583,10;
322, 356, 360, 387
Meleagant (Ch.) 358, 360
Meleans de Lis, král 344,15. 29.
345,12. 18. 27. 347,30. 348,27. 356, 1.
357,18. 26. 359,17. 360,2. 365,11. 24.
378,12. 380,17. 383,17. 28. 384,15.
385,3. 20. 388,19. 28. 390,17. 391,15.
392,1. 393,8. 28. 394,11. 27. 395,11.
- N**
Nantes 144,8. 147,11. 165,21. 309,13.
315,12. 382,12. 27. 548,25. 583,14.

- Narant, kníže z Uckerlandu 205,13. 14. 210,13. 682,20; 335, 336
- Narioclin 770,21; 394
- Narioclin, místopis. jm. (vévoda z N-u) 770,21; 394
- Nauriente, místopis jm. 375,14. 786,27. 790,16; 359
- Navarra 665,7
- Neapol 656,18, 388
- Nebukadnezar (Nabuchodonozor), král babylonský 102,4; 315
- Nennius 439
- Neruda, Jan 512
- Nerval, Gérard de 372, 484
- neutrální andělé (neúčastní a.) 471,15; 369, 373, 399, 451, 504, 506, 513
- Nibelungenstrophe (nibelunská sloka) 434, 453
- Nibelungové 364 n., 488
- Nicolas de Montieramey 443
- Nietzsche, Friedrich 478, 481, 484, 511
- Nigel Wrecker (N. de Longchamps, Nigellus de Longo Campo) 297
- Nikodem (Nicodem), tajný ctitel (učedník?) Ježíšův 448
- Ninive 14,6. 102,12. 306,13. 629,22. 301
- Ninus, zakladatel Ninive 102,11
- Noe, druhý praotec izraelského národa 372, 431
- Noh (grif, -y) 68,9. 71,19. 72,21. 104,8. 311
- Nomadagentesin (Nomade gentes) 770,8; 394
- Nomadagentesinové (král N-nù) 770,8; 394
- Norgals, jedna z dědičných zemí královny Herzeloidy 103,9. 128,7. 140,29. 494,23. 803,5; 315
- Normandie 25,14. 38,17. 46,20. 52,19 - viz Gauchier z N.
- Norové 676,3. 728,13
- Noyt, otec Idersův 178,12. 401,21; 331, 362
- Núr ad-Dín, kalif egyptský 302
- O**
- Obië, Libautova starší dcera 345,24. 26. 347,18. 353,14. 23. 357,29. 359,30. 360,5. 30. 362,20. 365,11. 366,1. 386,17. 391,2. 395,15. 396,14. 25; 356, 361
- Obilot, Libautova mladší dcera 345,25.
- 352,19. 353,17. 24. 358,1. 368,11. 24. 372,14. 24. 29. 373,16. 374,7. 17. 388,7. 390,24. 394,3. 12. 395,16. 396,3. 9. 397,15; 305, 356, 358, 361, 366, 381
- Odin 387
- Odysseus 324
- Oettingen, hrabata z Oe-u 424
- Oidipus 362
- Olympie, matka Alexandra Vel. 771,15. 811,12; 395
- Onufrius, sv. 395
- Onuphris z Itolaku 772,9; 395
- ordo amoris 330, 369, 371, 413, 415 n., 443
- Opitz, M. 446
- Orestegentesin (Oeste gentesin), místopis. jm. 335,23. 385,6. 770,15
- Li Orguelleus de la Roche (Ch.) 379-381 - viz Orguellousa z L.
- L'Orguelleuse de Logres (Ch.) 379, 381
- Orguellousa z Logrois, vévodkyně, Gawanova vyvolená 508,26. 516,4. 519,30. 534,11. 535,11. 543,3. 582,3. 584,8. 587,20. 591,17. 593,10. 598,18. 600,13. 601,3. 19. 602,18. 603,25. 606,8. 607,7. 619,23. 628,9. 630,10. 634,17. 640,17. 645,28. 700,3. 708,27. 728,25. 729,15. 763,6. 769,9. 784,3; 310, 366, 379 n., 385, 389, 452, 479
- Orilus, kníže z Lalanderu, manžel Ježuty 129,27. 133,3. 5. 137,24. 141,8. 152,20. 260,24. 262,3. 263,19. 264,4. 265,3. 15. 21. 266,20. 270,5. 9. 23. 271,20. 29. 272,2. 7. 23. 273,13. 274,30. 275,20. 23. 24. 276,3. 279,11. 300,3. 336,11. 25. 349,29. 439,30. 452,15. 455,30. 520,13. 540,30. 545,30. 582,3; 314, 324, 326, 436, 325, 345, 346 n., 351, 356, 369
- Ota III. 399, 401
- Ota IV. Brunšvický 300, 350, 433, 463
- Oto IV. 425
- Otte, blíže neznámý básník 395
- Otto von Freising 401
- Ottokar uz der Geul 348
- Outrain (Ch.) 383
- Ovidius (Publius O. Naso) 348-51, 421, 424
- P**
- Paní Libost 348

- Paní Smrt 570,22
- Paní Svět 320, 348
- Paní Temnota 638,7
- Paní všeho milování 288,4. 30. 291,1. 5. 15. 17. 19. 292,1. 293,5. 294,22. 300,14. 396,21. 533,28. 584,265,85,5; 348, 351, 354
- Paní vší důvtipnosti 348, 351
- Paní Zvěst 15,12. 58,16. 59,3. 123,16. 158,13. 210,19. 224,26. 307,9. 309,8. 311,9. 314,7. 349,24. 381,30. 399,1. 400,1. 434,11. 433,7. 453,6. 583,4. 589,30. 638,14. 665,9. 734,7. 10. 789,18. 796,3; 337, 348, 366, 399
- panther (leopard) 314
- Parcifal z Náměště 502
- Parcifal z Prostiboře, resp. z Vinařic 502
- Parcifal, člen družiny Hanuše z Kolovrat 502
- Parcival (J. J. Bodmer) 473
- Parcival (Ulrich v. Etzenbach) 367
- Parsifal (R. Wagner) 323, 334. 474-480, 482 n., 485 nn., 490, 495
- Parzival (Pz.), syn Gahmureta z Anjou a Herzeloidy, Červený rytíř, pan z Walais, manžel Conduir-Amour, otec Gardaise a Loherangrina 39,25. 117,15. 119,9. 140,16. 148,27. 149,6. 153,14. 155,4. 19. 156,12. 28. 157,15. 158,5. 159,30. 161,6. 17. 162,1. 11. 162,27. 163,21. 30. 166,2. 10. 168,23. 169,15. 29. 170,6. 9. 14. 173,7. 29. 174,13. 20. 22. 175,7. 176,8. 19. 179,13. 182,7. 185,22. 187,5. 188,19. 191,4. 16. 192,27. 193,17. 195,9. 197,1. 21. 198,13. 202,20. 206,12. 18. 207,12. 27. 208,11. 23. 210,27. 212,2. 23. 215,19. 218,4. 221,5. 222,12. 26. 223,5. 12. 224,5. 226,10. 228,1. 229,9. 230,24. 231,15. 236,12. 237,9. 239,9. 240,18. 23. 242,3. 12. 243,4. 28. 244,26. 245,1. 30. 247,1. 248,18. 249,1. 21. 251,25. 29. 252,9. 15. 255,21. 258,1. 15. 259,4. 260,19. 262,1. 263,14. 264,20. 265,11. 266,3. 9. 267,9. 268,28. 269,25. 270,24. 275,4. 276,5. 21. 278,26. 280,10. 281,11. 282,1. 22. 287,10. 288,3. 7. 16. 27. 289,14. 293,7. 23. 294,9. 296,1. 300,11. 301,5.
- Pařížané 761,27
- Pascal, Blaise 375, 415 n., 505, 508
- Paschasius Radbertus 401
- Pasternak, Boris 417
- Pafava, Miroslav 514
- Patriarcha z Ranculatu viz Ranculat
- Patrigalt, místopis. jm. (patrigalský král) 66,23; 309; (patrigalský strážce grálu, templán) 805,22
- Patrik (Patricius), sv. 309
- Pavel, apoštol, sv. 296

- Péleus 460
 pelikán 482,12
 Pellinor (Malory) 326
 Pense-Amor, otec Liasturteltartův
 87,28; 313
 Perceval (Ch.) 295, 299, 332, 337, 347,
 355, 377, 378 n., 408, 418 n., 435,
 445, 449-452, 459, 471
 Percival (Malory) 326
 Persida, město 657,28; 388
 Persie 15,18. 657,28
 Pešák z Kunevaldu 509
 Petrus Lombardus (Pietro Lombardo)
 370
 Phareglastus, africký vévoda 770,3;
 394
 Philipp de Novare 465
 Phison, řeka v ráji 481,20
 Chrystines, jamfuršský hrabě 770,23; 394
 Pictacon, místopis. jm. (vévoda z P-u)
 772,15
 Pilát Pontský, 219,26; 448, 457
 Písmo svaté (Bible) 321, 331, 337; 394,
 410, 411, 472, 506
 Platón 465,21; 371
 Pleier, Der 468
 Plihopliheri, rytíř Kulatého stolu
 134,28; 325
 Plimizol, řeka 273,10. 277,3. 281,24.
 298,1. 311,5. 325,2. 336,5. 385,1.
 415,11. 418,15. 497,9. 503,7. 541,1.
 646,6. 16. 675,5. 695,29. 761,7. 775,7.
 780,18. 24. 799,10. 803,25; 347
 Plinechant, jambronský hrabě 772,11
 Plinius Starší (Gaius P. Secundus
 Maior) 306, 308, 315, 353, 354, 372,
 374, 394, 398
 Plippalinot, převozník, člunař, otec
 Bene 547,9. 548,1. 13. 20. 28. 558,14.
 564,4. 596,2. 597,3. 599,27. 621,10.
 623,16. 628,28. 646,6. 16. 663,9.
 667,28; 382
 Poidjus (Wh.), král 392
 Poinzaclins, řeka 681,8. 686,16; 390
 Pompeius, bratr Hippomedonův 14,4.
 101,29. 102,1; 301
 Pompeius (Gnaeus P. Magnus) 301
 Pont Tortois, Brandelidelinovo
 království 67,16. 74,21. 75,1. 86,11.
 416,11. 457,13. 506,26. 526,21. 545,30.
 682,16. 706,30. 726,23. 727,17
 Pont, vodní pevnost v království Pont
 Tortois 682,8; 390

- Postephar z Laudondrechte 772,19
 Priamos 352
 Protesilas, kníže ve službách Belakany
 27, 26. 52,9; 304
 Provensálcí (Provence) 66,29.
 416,9. 25. 772,22. 805,10. 827,8
 Prurin, hrad? 134,12; 325
 Přemysl Otakar I. 356
 Přemysl Otakar II., praděd Karla IV.
 367, 422, 424, 431, 440, 462, 469,
 498, 499, 506
 Přemyslovci (dynastie) 367, 499, 500,
 515, 516
 Pseudo-Aristoteles 311, 395, 397
 pštros 42,11; 306
 Ptolemaios Klaudios 397
 La Pucele as Manches Petites (Panna
 s Krátkými Rukávy, Ch.) 356, 361
 Purcell, Henri 472
 Püterich von Reichertshausen, Jakob
 437
 Pyriflegethón viz Flegeton
 Pythagoras 773,25; 395
- R**
- Radamanth, padlý anděl 463,11; 370
 Rainoars au tinel (Renewart ve fr.
 chan. /Aliscans/) 430
 Ráj 479,16
 Ramses II. 360
 Ranculat, sídelní město patriarchy
 z R-u (Katholika) 9, 13. 563,7; 300,
 382, 425
 Razalig, kníže z Azagauku 41,9. 43,1.
 43,21. 45,3. 46,1. 50,20. 64,16. 86,1
 Redonzechte, místopis. jm. (vévoda
 z R.) 772,20
 Reimund z Lichtenburku 500
 Reinmar von Hagenau 317, 319, 438
 Reispach (pán z R-u) 350
 Rennewart (Wh.) 430, 433
 Repan de Joie, Frimutelova dcera,
 manželka Vaire-Filsova 228,15.
 235,25. 255,10. 477,14. 806,13. 807,3.
 809,9. 822,21. 810,11; 338, 479
 Richard I. Lví Srdce 299 n., 305, 309,
 314, 349, 366, 414, 418, 421, 432,
 440, 442 n., 497
 Richard z Naversu, hrabě 665,7; 389
 Richoida, Kayletova manž. 84,11. 313
 Riviers, místopis. jm. 682,18; 390
 Rivigitas, místopis. jm. 770,10
 Riwalin, Tristanův otec 73,14; 311, 315

- Roaz (Wig.) 467
 Robert de Boron 339, 341, 400, 448-
 450, 464
 Robert de Clary 401, 457
 Robert z Gloucesteru 418
 Roger II. 414
 Roguedal z Mirnetaille 772,7
 Rohitsch (slovinsky Rohatec), hora,
 turnajové pole 496,15. 498,20. 21;
 376
 Roche Sabins, Gramoflanzovo sídelní
 město 610,26. 658,11. 677,2. 681,12.
 720,25. 731,15; 385
 Rousseau, Jean Jacques 510, 511
 Rudolf von Ems 349, 366, 420, 463, 467
 Rumolt, kuchmistr (NL) 420,26.
 421,7; 364
 Ruprecht (Rupert I.) von Durne 338,
 388, 350, 423
- R**
- Řehoř IX., papež 455, 458
 Řehoř Veliký (Gregorius Magnus),
 papež, sv. 441
 Řezno 378,2; 359
 Řím 102,2, 3
- S**
- Sabins, řeka u města Roche Sabins
 604,1. 678,19. 681,7. 686,15; 385
 Safadin, sultán egyptský 433
 Sagremor le Desré (Ch.) 348
 Sachs, Hans 392, 463
 salamandr 735,25; 392
 Samsi (Slunce) 782,7; 396
 Samson, biblický hrdina, proslulý
 nadprirozenou silou 398
 Sandžar, sultán 402
 Sangiva, manželka krále Lota, dcera
 Utepandragonova, Gawanova
 matka 334,22. 589,18. 591,9. 636,25.
 640,1. 641,27. 669,21. 672,8. 729,4.
 730,8. 27. 758,25. 762,21. 764,10
 Saracéni 699,29. 737,4; 392
 Sarant z kmene Sérů (S. z Thasmé),
 bájná W-ova postava 629,18. 25.
 808,7; 386
 Satarchionte, místopis. jm. 770,16
 Saturn, planeta 492,26. 489,26 (782,5);
 375, 396
 Scfle 656,25
 Scos (Hartm.) 356
 Secundilla (Sek-), indická královna
- Segramors, Guinnoveřin synovec
 284,30. 285,14. 286,1. 20. 25. 287,21.
 288,5. 15. 289,3. 290,5. 305,2.
 421,20. 768,14. 797,8; 348, 351
 Semblidac, panství krále Terramera
 351,10. 384,3. 386,8. 772,10
 Senabor (Tit.) 435
 Seneca (Lucius Annaeus S.) 428
 Senilgor ze Sirnegunds 772,6
 Serabil, rossegardský vládce 772,3
 Severka, hvězda 715,17
 Sevilla 54,28. 58,22. 496,9. 24. 497,22.
 Shakespeare, William 452, 461, 494
 Schaeffer, Albrecht 491
 Scharfenberg, Albert von 400
 Scheffel, Joseph Victor von 474
 Schiltung, Kayletův strýc 48,17; 307
 Schönfeld (šlechtický rod pánu
 z Sch-u) 357
 Schopenhauer, Arthur 484, 511
 Schwarzwald (Černý les), lesnaté
 pohoří v Německu 379,6; 359
 Schwindt, Moritz von 474
 Sibich, rádce krále Ermenricha
 421,23; 365
 Sibyla (Kumská) 465,23. 482,2; 371, 374
 Sibylle, manželka Tankreda z Lecce
 388
 Siegfried 421,9. 303, 325, 365, 481, 485
 Sigeher, Mistr 498
 Siguna von Neudegg 326
 Siguna, dcera Guiota z Katalánie,
 Pz-ova sestřenice 138,17. 138,29.
 139,23. 249,22. 252,11. 28. 253,15. 19.
 255,21. 25. 435,13. 22. 436,24.
 440,21. 441,15. 477,7. 500,5. 800,8.
 804,23; 325 n., 332, 342, 344 n., 366,
 377, 433, 437, 446, 455 n., 461, 479,
 498, 500, 514
 Silvestr I., papež, sv. 796,1; 398
 Skotové 39,4. 39,10
 Slavata (Zlatav von Valkenstein) 502
 Slunce, planeta (782,7); 396
 služba štítu (schildes ambet) 312, 322,
 409, 411, 412
 Smetana, Bedřich 511, 512
 Smiřický ze Smiřic, Jan 509
 Socur d'Amour 586,27. 712,7; 384, 391
 Solinus (Gaius Iulius S.) 301, 346, 352,

353, 354, 359, 374, 379, 391, 394, 395, 398, 428
 Solitana, pustina 117, 9, 118, 1; 320
 Sotofeititonové (panovník S-tonů) 770, 17
 Spessart, lesnatá vrchovina mezi Mohanem a Kinzingem 216, 13; 336
 Srba, Zbyněk 495
 Staël, madame de 477
 Stankovič, Andrej 494
 Stendhal (vl. jm. Henri Beyle) 433
 Strange D'Or z Villegaronns 772, 5
 Strauss, Richard 485
 Stricker, Der 468
 Svanhvít (valkýra) 345
 svatí tři králové (Kašpar, Melichar, Baltazar) 388, 401, 431
 Swämmel (NL) 358
 Syberberg, Hans Jürgen 482, 495

S

Šalamoun, izraelský král, syn Davidův, proslul moudrostí 289, 17, 453, 26; 367, 372, 398, 451, 498, 508
 Španělé 416, 10
 Špork, František Antonín 508
 Štaufové (dynastie) 300, 424, 465
 Štěstěna (Frou Saelde) 467
 Štýrsko 499, 7

T

Tacitus (Publius Cornelius T.) 313
 Tamaryškový les 424, 17; 365
 Tampanis, vychovatel panosů 59, 29, 105, 1.
 Tampentaire, král z Brobarzu, otec Conduir Ammour 180, 26, 194, 18, 211, 2, 222, 15, 246, 22, 293, 11, 425, 8, 808, 27; 333
 Tandareis (und Flordibel) 468
 Tankanis, Isenhartův otec 26, 24, 51, 10; 304
 Tankred (Tanc-) z Lecce, král sicilský 366, 388
 Tannhäuser 468, 474, 475, 477, 478, 485
 Tantris (anagram Tristan) 331
 Taurian, Dodinův bratr 271, 12, 460, 19; 346
 Tenabrok, hrabství 232, 25, 261, 10, 340 - viz Clarichance z T-u
 Tenebruns (Wh.) 429
 Tennyson, Alfred 485

Terramer (Wh.) 357, 429 n.
 Terre de la Joie, vila 56, 19, 585, 15; 308, 364, 384
 Terre de Labour (T. di Lavoro), krajina v Italské Kampánii 656, 14; 387
 Terre de Salvage, panství grálských králů 251, 3, 797, 7; 347
 Tertullianus (Quintus Septimus Floreus T.) 454
 Thabronit, sídelní město královny Secundilly 317, 1, 375, 28, 398, 17, 592, 8, 616, 16, 742, 2, 743, 30; 352, 379
 Thasmé, město v zemi král. Secundilly 629, 21, 736, 17, 743, 30, 745, 25, 808, 7
 Thebit ibn Qurra (Thabit Bencore) 643, 17; 387
 Thierry d'Alsace (T. II.), otec Filipa flanderského 341, 419, 444
 Thoaris z Orestegentesinu 770, 15; 394
 Thomasin von Zerklaere 465
 Thopedišsimont, místopis. jm. 736, 16; 392
 Thorais 770, 15; 394
 Tibuer 345 - viz Trebuchet
 Tiebaut (Ch.) 357, 361
 Tigris 479, 17, 481, 20
 Tinas, Laisův otec 429, 18; 365
 Tirol (Tyro), král, otec Friedebranda 303, 470
 Titorelli (F. Kafka) 486
 Titurel (Tit.), grálský panovník, otec Frimutelův, děd Anfortasův 251, 5, 455, 17, 474, 9, 478, 1, 501, 22, 813, 15, 816, 22; 338, 345, 373, 373, 399, (děd královny Herzeloidy) 422, 433, 434, 435, 436, 469, 470, 473, 483, 486, 495, 511
 Titurelstrofe (titurelská sloka) 434, 435, 453
 Titurison (Tit.) 435
 Tizian (Tiziano Vecellio) 479
 Toledo 48, 9, 261, 4, 453, 12; 368
 Tolstoj, Lev Nikolajevič 433, 485
 Tomáš Akvinský, sv. (Thomas Aquinas) 321, 454, 456
 Tomáš, apoštol sv. 402
 Traez d'Anet (Ch.) 357
 Translapinus, rivigitský král 770, 10; 394
 Trebuschet (Ch.) 345
 Trebuschet, věhlasný kovář 253, 28, 261, 1, 490, 20, 643, 17; 345
 Trenck, Siegfried von der 489

Trevrizenz, poustevník, Frimutelův syn, bratr Anfortasův 251, 13, 268, 28, 340, 5, 452, 14, 475, 15, 486, 21, 487, 23, 28, 492, 23, 493, 12, 500, 11, 502, 24, 741, 27, 786, 4, 788, 15, 797, 18, 823, 19, 298, 302, 314, 320, 323, 329, 331, 334, 344 n., 369 n., 377, 387, 398 n., 403, 426, 437, 445, 447, 451 n., 455, 459, 464, 476, 492, 506, 511
 Triand (-e), místopis. jm. 629, 19, 786, 27; 386
 Tribalibot, místopis. jm. (král z T-u, tj. Vaire-Fils) 236, 22, 328, 12, 374, 29, 517, 29, 740, 12, 750, 1, 811, 9, 822, 8, 823, 1, 353, 402
 Trinitas (svatá Trojice) 471, 17, 795, 25, 798, 5, 817, 13-20
 Tripparon, místopis. jm. (hrabě z T-u) 772, 23
 Tristan, synovec krále Marka, manžela Isoldy 297, 311, 323, 327, 331, 349, 389, 443, 446, 470, 473, 486, 490
 Troglodienti (Troglodyté), bájný severoafrický kmen 770, 1; 394
trois matières 416
 Trója 768, 2
 Troyes, město ve východní Francii 271, 10
 Trühendingen, pánové z T. 333
 Tulmein, hrad vévodky Imaína 401, 18; 362
 Turkentals, místopis. jm. (kníže z T-u) 128, 8; 323
 Turnus, vl. jm. z Veld-ovy Eneidy 419, 12; 364
 Twain, Mark 485
 Tydome, královna (Der Pleier) 468
 Tydovel, dítě elfa (Titurel?) 373
 Tyliraster, místopis. jm. (hrabě z T-u) 770, 20

U

Uckerland, panství Bernolda de Riviers 682, 19
 Uhry 312, 9
 Ulrich von dem Türlin 422, 431, 469, 498, 505
 Ulrich von Durne 423
 Ulrich von Etzenbach 304, 367, 372, 381, 420, 422, 440, 442, 462, 469, 499, 506, 507, 515, 516
 Ulrich von Liechtenstein 376, 466, 502
 Ulrich von Türheim 353, 366, 430, 505
 Ulrich von Zatzikhoven 388 n., 421, 445
 Ultre-Lec, panství hraběte Carnac-Karnantse 121, 27; 322
 Urián 524, 19, 527, 21, 540, 18, 545, 30, 380, 383
 Urien (Ch.) 380
 Urjan (Hartm.) 380
 Utépandragon, bretonský král, otec Artušův 56, 12, 65, 27, 74, 6, 145, 12, 314, 23, 662, 17, 20, 672, 7, 775, 1, 308, 325, 327, 354, 360; jeho nejmenovaná sestra, matka Ithera z G-u 327

V

Václav I., 422, 498 n.
 Václav II., děd Karla IV. 335, 419, 422, 431, 442, 499, 500 n., 506, 515
 Václav IV. 318, 399, 426, 504 n.
 Václav, sv. 497, 504, 514
 Vaire-Fils, Pz.-úv nevlastní bratr, syn Gahmureta a Belakany 57, 22, 317, 5, 328, 29, 519, 4, 589, 12, 745, 27, 747, 19, 748, 8, 749, 15, 754, 23, 757, 27, 758, 20, 29, 760, 9, 762, 18, 763, 12, 764, 15, 21, 765, 20, 28, 766, 19, 767, 1, 774, 17, 24, 777, 7, 778, 5, 779, 27, 781, 7, 782, 3, 784, 26, 30, 785, 27, 786, 13, 789, 1, 793, 3, 27, 794, 7, 24, 796, 25, 805, 18, 29, 806, 10, 27, 808, 9, 18, 813, 25, 814, 3, 816, 13, 818, 1, 819, 9, 820, 6, 21, 821, 23, 822, 3, 8, 28, 308, 352, 355, 359, 374, 376, 385, 390, 393 nn., 400, 402 n., 426, 447, 453, 479
valsch (faleš) 782, 26; 318, 2; 297 n., 353

večeře Páně, Poslední 341, 436, 441,

447 n., 450, 475

Vedron, hrad v Galicii 420, 21; 364

Venuše, planeta (Alligafir) 782, 10; 396

Venuše, pohanská bohyně lásky 532, 3;

380, 383, 477 nn., 502

Vergilius (Publius V. Maro) 298, 308, 312, 349, 361, 366, 374, 375, 387, 388, 414, 428

Vergulacht, král z Ascalonu 400, 5.

402, 7, 410, 14, 414, 4, 14, 415, 6, 422, 2,

503, 12, 21, 656, 18, 772, 17, 796, 9;

300 n., 361 nn., 366

- Verlaine, Paul 479, 481, 485
 Veronika, sv. 451
 Vespasianus (Titus Flavius V.) 451
 Vilém II. (z dyn. Hohenzollernů) 484
 Vilém Oranžský (Guillaume d'Orange, Wilhelm von Orlens) 414, 420 n., 429, 431 nn., 498, 505
 Vilém z Poitiers, hrabě z P., vévoda z Aquitánie, děd Marie de Champagne 442
 Villiers de l'Isle Adam, Auguste de 479
 Vít, král jeruzalémský 357
 Vivian (Wh.) 429
 Vladislav II. 497
 Vodní most (Pont Evage) 360
 Vojtěch, sv. 504
 Volker z Alzey (NL) 327
 Voltaire (vl. jm. Francois Marie Arouet) 360
 Vrchlický, Jaroslav 514

W

- Wace (Robert W.) 312, 360, 441
 Wagner, Gottfried Helferich 482
 Wagner, Richard 323, 334, 341, 354, 375, 387, 449, 474-485, 487, 491, 495, 509, 510, 511, 512
 Wagner, Siegfried 481
 Wagnerová, Winifred 481
 Walais (Wales, pan z Walais, tj. Pz.), Herzeloidino království 59, 24, 60, 9, 67, 1, 77, 9, 103, 7, 109, 1, 121, 5, 7, 128, 7, 140, 27, 251, 25, 281, 11, 302, 2, 310, 23, 315, 16, 494, 25, 699, 1, 706, 29, 803, 6, 813, 13, 816, 11; 308, 321
 Waldes (Petrus Waldus), zakladatel valdenství 454
 Wälzungové (Th. Mann) 486
 Walter Map (Gauthier M.) 448 n.
 Walther von der Vogelweide (Walther.) 297, 24, 314, 317, 319, 320, 348, 350, 363, 369, 413, 422, 438, 458, 463, 495
 Wärbel (NL) 358
 Welfové (dynastie) 300, 424, 433, 458
 Werd, Syguna von 463
 Wernher der Gartenaere 494
 Wertheim, Poppe hrabě z W-u 184, 4, 333, 335, 338, 362, 424
 Wesendoncková, Mathilde 375, 475
 Wigamur (hrdina anon. snm. románu - viz Rejstřík písem. památek) 468

- Wildenberg, hrad 230, 13; 338, 346
 Willehalm (Wh.) 318, 414, 420, 429 n., 449, 456
 William of Malmesbury (Wilhelm of M., Guilelmus Malmesburiensis) 448
 Wirnt von Grafenberg 318, 354, 426, 462, 467, 472, 499
 Witsant, městečko u Calais 761, 28; 394
 Wolfger von Erla 422
 Wolfhart 420, 22; 364
 Wolfram von Eschenbach (W.) 114, 12, 185, 7, 827, 11; 295-309, 311-327-335, 337-351, 353-369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380-388, 390-393, 395-399, 401 nn., 407 n., 410, 414, 417-437, 438 n., 442, 444-453, 455 n., 458-464, 466-480, 481 nn., 486-492, 494-507, 509 n., 513 n., 516, 518
 Worms 420, 27

Y

- Yvain (Ch.) 383, 384, 410, 444 - dále viz Iwain
- Z**
- Zahradníček, Jan 486
 Záhubný stolec 450
 Zarathustra (Zoroaster, Zoroastrés) 770, 19; 388, 394
 Zazamank, země královny Belakany 16, 3, 4, 17, 24, 45, 11, 52, 4, 57, 30, 62, 15, 65, 17, 68, 30, 69, 25, 75, 23, 82, 21, 83, 3, 328, 9, 750, 17, 758, 13, 770, 27, 811, 15, 816, 13; 302, 453, 453 (zazamanský král viz Gahmuret a Vaire-Fils)
 Zdislava z Lemberku, sv. 498
 Země Divů 557, 6, 606, 23, 615, 12; 382
 Zeyer, Julius 373, 512 nn.
 Zhoubný brod (Le Guéz Périllous) 583, 25, 600, 12, 602, 6; 384, 386
 Zwal (planeta Saturn) 782, 5; 396
 zwîvel (pochyba) 295, 321, 353, 399, 408

II - REJSTŘÍK PÍSEMNÝCH PAMÁTEK
 (lit. díla, letopisy, uč. spisy atd. do roku 1500)

A

- „Ackermann aus Böhmen“ (Johannes von Saaz) 515
 „De adventu Domini“ (Bernard de Clairvaux) 341
 „Aeneis“ (Vergilius) 298, 312, 361, 427
 „Alexander“ (Ulrich von Etzenbach, Al.) 304, 367, 372, 420, 462 n., 469, 499, 506 n., 515
 „Alexandreida“ ([der] Pfaffe Lamprecht) 395; (stfr. v několika verzích, částečně anon.) 427; (Le Roman d'Alexandre, dílo růž. autorů, část anon. z tzv. Cycle Classique, kol. r. 1180) 361; (zlomky /kol. 4000 v. / stc. anon. ep. básně, zač. 14. stol.) 514
 „De amore“ (Andreas Capellanus) 348, 411, 419, 501
 „Annales Cambriae“ (anon. slat. letopisy, 10. stol.) 308, 322
 „Arabela“ (Ulrich von dem Türlin) 422, 431
 „Ars amatoria“ (Ovidius) 348

B

- „Biterolf“ (B. und Dietleib, anon. snm. ep. ze 13. stol.) 354
 „Bliocadran“ (dodat. ?/ prolog k Ch-ovi Perc-ovi, 12./13. stol.) 346, 470
 „Bodmerův manuskript“ (rkp. Vulgáty ze 13. stol. se vpisky) 451
 „Brut“ (Layamon) 441
 „Bucolica“ (Vergilius) 414
 „Buch der Abenteuer“ (Ulrich Füetrer) 472

C

- „Cligès“ (Ch.) 353, 384, 391, 429, 442, 445 n.
 „Collecta rerum memorabilium“ (Solinus) 301, 346, 428
 „Conqueste de Constantinople“ (Robert de Clary) 401
 „De conservanda bona valetudine“ (anon. slat. učený spis, kol. r. 1100) 401
 „Conte du Graal, Le“ (Ch.) 300, 332, 357, 377, 393, 402, 421, 444 n., 448, 463, 470, 472
 „De corpore Christi“ (Jan Hus) 508
 „Crône, Diu“ (viz Krone, Die

D

- „Dalimilova kronika“ (anon. stč. ep. bás., 13./14. stol.) 352
 „Daniel vom blühenden Tal“ (Der Stricker) 468, 468
 „Decameron“ (Giovanni Boccaccio) 466
 „Der arme Heinrich“ (Hartmann von Aue) 428, 494
 „Dialogus miraculorum“ (Caesarius von Heisterbach) 465
 „Didot-Perceval“ (anon. stfr. p. román z 12./13. stol.) 449
 „Divina commedia“ (Božská komedie, Dante Alighieri) 373, 408, 494, 506
 „De doctrina christiana“ (Augustinus) 410
 „Druhá kniha Mojžíšova“ (2M., Exodus, SZ) 313, 368

E

- „Ehrenbrief“ (Jakob Püterich von Reichenberghausen) 437
 „Elucidarius“ (Honorius Augustodunensis) 379, 396
 „Elucidation“ (dodat. ?/ prolog k Ch-ovi Perc-ovi, 12./13. stol.) 470
 „Eneas“ (Roman d'Eneas, Le- stfr. anon. dílo, kol. r. 1160) 361
 „Eneit“ (Veld.) 308, 340, 349 n., 359, 361, 364, 370, 374, 383-386, 389, 395, 398, 410, 421, 425, 473
 „Epištola sv. Jakuba“ (NZ) 295
 „První epištola sv. Jana“ (Jan., NZ) 369
 „Epistula Johannis Regis Indiae“ (ps. též Epistola) 392
 „Epištola sv. Pavla k Efezským“ (Ef., NZ) 337
 „Epištola s. Pavla k Filipenským“ (Fil., NZ) 324
 „První epištola sv. Pavla Korintským“ (Kor., NZ) 296
 „Epištola sv. Pavla Římanům“ (NZ) 374, 398
 „První epištola sv. Petra“ (Pet., NZ) 324
 „Eracle“ (Gautier d'Arras) 442
 „Erec et Enide“ (Ch.) 335, 340, 346, 352, 365, 386, 403, 410, 420, 429, 442, 444
 „Erec“ (Hartm.) 299, 303 n., 310, 312, 322, 325, 331 n., 334 nn., 340, 345-349, 352, 356, 360, 362, 365, 382,

- „Helmbrecht“ (Wernher der Gartenaere) 494
 „Herbarius“ (pozdně antic. spis tzv. Pseudo-Apuleia s glosami ze 13. stol.) 373, 436
 „Historia Brittonum“ (Nennius) 322, 439
 „Historia Regum Britanniae“ (Geoffroi of Monmouth) 322, 417, 436, 439, 441
 „Hortus deliciarum“ (Herrada von Landsberg) 458, 467

CH

- „La chanson des Saxons“ (Jean Bodel) 417
 „Chevalier du /au/ Cygne, Le“ (stfr. ep., zač. 13. stol. - var.) 310, 402

I

- „In redemptoris nostri Domini“ (Inocenc VI.) 504
 „Ipomedon“ (Hue de Rotelande) 392
 „Ysaïe le Triste“ (stfr. p. ryt. román, sklonek stř.) 389
 „Iwein“ (Hartm.) 309, 319, 322, 325, 345, 347, 357 n., 366, 380, 384, 425, 446, 463, 473 n.

J

- „Jüngere Titurel, Der“ (Mladší T., MTit. - Albech) 334, 342, 344, 369, 372, 392, 397, 400, 402, 422, 433, 437, 464, 466, 469 n., 503, 507

K

- „Kaiserchronik“ (Císařská kronika - anon. shn. ep. báseň, 12. stol.) 315, 320, 370, 395, 398, 417, 457
 „Kalevala“ (finský ep. /1849/, na základě tisícileté úst. i písem. tradice) 341
 „Klage, Die“ (Nářek nad hrdiny Písň, anon. verš. dodatek k NL, 13. stol.) 314 n.
 „Kodex Manesse“ (Velký Heidelbergerský zpěvník) 319, 335, 424, 437, 500
 „Krone, Die“ (Diu Crône, Heinrich von dem Türlin) 299, 328, 340, 351, 358, 381, 386, 459, 467
 „Kronika zbraslavská“ (Ota, Petr Žitavský, slat., 14. stol.) 502
 „Kudrun“ (anon. snm. verš. ep., 13. stol.) 300, 321, 334, 434

F

- „Felek th ni“ (arab. astronom. spis, 9. stol. /?) 368
 „Frauendienst“ (Ulrich von Liechtenstein) 502

G

- „Garel vom blühenden Tal“ (Der Pleier) 384, 468
 „Garin le Loherain“ (stfr. anon. ep. / chan., 13. stol.) 402
 „Gauriel von Muntabel“ (Konrad von Stoffeln) 468
 „Georgica“ (Vergilius) 375
 „Gesta regis Henrici II. [...]“ (slat. spis o anglickém králi Jindřichu II. a jeho dceři, konec 12. stol.) 420
 „Gesta Pilati“ (apokr.) 448
 „Gesta Regum Anglorum“ (Guilelmus Malmesburiensis, Wilhelm of Malmesbury) 448
 „Gesta Romanorum“ (anon. slat. soubor exemplum, 13./14. stol.) 384, 387
 „Gormont et Isembart“ (stfr. anon. ep. /chan., 11./12. stol.) 302
 „De gradibus humilitatis et superbiae“ (Bernard de Clairvaux) 399
 „Graf Rudolf“ (zlomky shn. anon. verš. románu, konec 12. stol.) 301
 „Gregorius“ (Hartm.) 348, 486
 „Guillaume d'Angleterre“ (Ch.?) 442, 445
 „Gute Frau, Die“ (anon. snm. verš. román, 13. stol.) 442, 445

H

- „Heidelbergerský zlomek“ viz MTit.

- „Lancelot“ (Le Chevalier de la Charette, Ch.) 322, 356, 358, 360, 401, 410, 429, 442-445
 „Lancelot-propre“ (Vulgata-cyklus) 412, 449, 451, 469

- „Lanzelet“ (Ulrich von Zatzikhoven) 309, 349, 388 n., 421, 445
 „De lapidibus“ (Pseudo-Aristoteles) 395

- „De laude novae militiae“ (Bernard de Clairvaux) 432
 „De locis sanctis“ (Arculf) 400
 „Legenda o svatém Brandanu“ (snm. ep. báseň, kol. r. 1150, mhd. 13./14. stol., jinak slat., stfr. aj.) 451

- „Liber lapidum seu de gemmis“ (Marbod, biskup v Rennes) 397, 428
 „Liber mineralium“ (Albertus Magnus) 397
 „Liber viaticus“ (Jana ze Středy) 505
 „Libri quattuor sententiarum“ (Petrus Lombardus) 370
 „Liet von Troye“ (Herbort von Wetzlar /Fritzlar, -tslar/) 350, 421

- „Lohengrin“ (anon. shn. verš. román, 13./14. stol.) 326
 „Lorengel“ (anon. nm. verš román /neúplný/, 15. stol.) 469
 „Lucidarius“ (snm. encykloped. soubor, 12./13. stol.) 379

M

- „Mabinogi“ (sbírka kelt. pověstí, 11.-13. stol.) 299, 328, 331
 „Magdeburger Schöppenchronik“ (2. pol. 13. stol.) 466
 „Manessier“ (3. pokr. Ch-ova Percevala, nazývané podle autora, 13. stol.) 321, 471
 „Marienlegende“ (Vom armen Schüler, Heinrich Cluzenére) 500
 „Meleranz“ (Der Pleier) 468
 „Merlin“ (Vulgata-cyklus) 449 nn.
 „Moralitates“ (Karel IV.) 506
 „Moriaen“ (anon. verš. nizozemský ryt. román, 13. stol.) 471
 „Mort li Roi Artus, La“ (Vulgata-cyklus) 449, 451, 456, 462
 „Morte d'Arthur“ (La Morte Darthur, Th. Malory) 326, 373, 415, 459, 471

- „Mulc sanz frain, La“ (Paien de Maisières) 435

N

- „Naturalis historia“ (Plinius) 374
 „Nibelungenlied“ (NL, Píseň o Nibelunzích) 302 n., 307, 310, 314 n., 325, 327, 358, 361, 364 n., 378, 383, 390, 417, 422, 430, 434, 453, 473, 482, 488, 494, 501, 517
 „Nový zákon“ (NZ) 313, 318, 368, 371, 374, 448, 469, 506
 „Nüwe Parzefal, Der“ (Claus Wisse - Philipp Colin) 470

O

- „O Jeníčkovi a Mařence“ (pohádka) 321
 „Ortnit“ (anon. snm. ep., 13. stol.) 304

P

- „Panegesia“ (Jan Amos Komenský) 508
 „Parzival“ (W.) 295-403 passim, 408, 420, 421-425, 429 n., 432 n., 435-438, 441, 445 n., 448 n., 458, 459, 460, 461, 462, 463, 466, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 479, 486, 497, 498, 500, 503, 504, 507, 508, 517, 518
 „Perceval“ (Ch.) 295, 300, 309, 315, 320, 321, 327, 332, 339, 340, 341, 347, 348, 355, 357, 358, 361, 364, 380, 382, 389, 391, 392, 395, 399, 408, 419, 421, 422, 423, 427, 435, 442, 445, 448, 450, 453, 459, 504, 517
 „Peredur“ (anon. velšský p. příběh o grálu, 13. stol.) 471
 „Physiologus“ (Fysiologus, anon., pův. řec. spis z 2.-4. stol., ve stř. rozšíř. slat., zač. 12. stol., později snm. aj.) 372, 392
 „Písceň písni“ (P. Šalamounova, SZ) 298, 302
 „Písmo svaté“ (Bible) 462, 42; 410 n.
 „Pohádky tisíce a jedné noci“ (anon. arab. sbírka růz. /např. indických/ látek, od 8. stol. dále rozšíř.) 384
 „Polyhistor“ viz „Collecta rerum memorabilium“
 „Proměny“ (Ovidius) 350, 351, 421
 „Prorocení Jeremiášovo“ (Jer., SZ) 398
 „Prosa-Lancelot“ (anon. shn. částec. překl. Vulgaty, 13. stol.) 437, 445, 469, 470

- „První kniha Mojžíšova“ (Genesis, SZ) 374, 379, 396, 449, 458
 „Pseudo-Apuleius“ viz Herbarius
 „Pseudo-Wauchier“ (ps. též V., první anon. pokrač. Ch-ova Percevala, 12./13. stol.) 391, 459, 471

Q

- „Queste del Saint Graal, La“ (Vulgata-cyklus) 339, 389, 397, 449 nn., 456, 459

R

- „De regimine principum“ (Aegidius Romanus) 331
 „Rennewart“ (Ulrich von Türheim) 430
 „Rolandslied“ (Píseň o Rolandovi - Konrad, Pfaffe) 315, 427
 „Roman d'Alexandre, Le“ viz „Alexandredia“
 „Roman d'Eneas, Le“ (stfr. anon. bás., kol. r. 1160) 340, 361
 „Roman de Brut, Le“ (Robert Wace) 312, 360, 441
 „Roman de l'Estoire dou Graal, Le“ (Robert de Boron) 339, 448
 „Roman de la Violette, Le“ (Gibert Montreuil) 352
 „Roman de Thèbes, Le“ (rozsáhlá stfr. anon. báseň, 12. stol.) 362, 427
 „Roman de Troie“ (Benoît de Sainte-Maure) 440

S

- „Sachsenspiegel“ (Saské zrcadlo, Eike von Repgow) 367, 408
 „Seifried Helbling“ (též Kleiner Lucidarius, anon. sbírka snm. básní, sklonek 13. stol.) 498
 „Servatius“ (Veld.) 349
 „Schwanritter, Der“ (Konrad von Würzburg) 402
 „Sir Perceval of Gales“ (anon. angl. verš. román, 14. stol.) 471
 „Skutky sv. apoštola“ (NZ) 324
 „Speculum stultorum“ (Nigellus de Longo Campo, N. Wireker) 297
 „Starý zákon“ (SZ) 313, 368, 371, 374, 448, 469
 „Stolečku prostří se“ (pohádka) 341

- „Straßburger Alexander“ (Štrasburský Alexandr, anon. snm. verš. román., 12. stol.) 303
 „Summa recreatorum“ (anon. slat. spis, 14. stol.) 503

T

- „Tandareis und Flordibel“ (Der Pleier) 384, 468
 „Tandariáš a Floribella“ (anon. stč. verš. román, 14. stol.) 503
 „Tannhäuser“ (jinak „Hofzucht“, autorství se přičítá minnesängeru Tannhäuserovi, 13. stol.) 333
 „Thulur“ (sg. Thula, staroisland. básně, příp. metricky usp. řady pojmu, druh katalogové liter., 12. stol. /?) 394
 „Titurel“ (Tit., W.) 324, 325, 326, 331, 332, 334, 338, 344, 359, 375, 384, 425, 435, 437, 473
 „Totentanz“ (anon. nm. verze ze sev. /záp. / Čech, 15. stol.) 505
 „Tournoiemenz d'Antechrist, Li“ (Huon de Méry) 465
 „Tristan“ (Gottf.) 296, 297, 298, 319, 327, 343, 374, 378, 427, 431, 446, 463, 473, 494, 501
 „Tristan“ (Heinrich von Freiberg) 470, 500
 „Tristan“ (Ch.) 443, 465
 „Tristram a Izalda“ (anon. stč. verš. ryt. román, 14. stol.) 306
 „Tristrant“ (Eihl.) 307, 311, 334, 345, 357, 365, 383
 „Trojanerkrieg“ (Konrad von Würzburg) 386

V

- „Vindicta Salvatoris“ (apokr.) 448
 „De virtutibus lapidum“ (Arnoldus Saxo) 397
 „Vita Merlini“ (Geoffroi of Monmouth) 450
 „Vita s. Gerlaci eremitae“ (slat. legenda o sv. Gerlachovi / kol. r. 1100- kol. 1170) 369
 „Vulgata-cyklus“ (anon. stfr. p. ep. pentalogie, 13. stol.) 449, 450, 451, 455, 464, 469, 470, 471, 485, 513
 „Vulgata-cyklus“ (Jacob van Maerlant, nizozemský verš. překl., 13. stol.) 471

III - REJSTŘÍK BADATELŮ
 (autoři novodobé odb. liter., editori, překladatelé ap.)

A

- Adolfsová, H. 295, 341, 367, 400, 432
 Arendtová, H. 454
 Artmann H. C. 494
 Auerbach, E. 460

B

- Bahník, V. 457
 Bachtin, M. M. 305, 355, 381, 452, 461
 Ball, H. 490
 Bartsch, K. 320, 334, 398, 433, 434, 435
 Baumann, W. 515
 Baumecker, G. 495
 Bäuml, F. H. 316, 317, 319, 331, 337, 338, 343, 348, 349, 364, 375, 378, 389, 399, 403, 462
 Bäumlerová, G. 456, 461

- Bayer, H. J. 366
 Bednar, J. 360, 411
 Bednarski, P. 495
 Behr, H. J. 418, 440, 515, 516
 Benda, J. 454
 Benzmann, H. 491
 Bertau, K. 408, 425, 460
 Beser, J. 488

- Bezzola, R. 351
 Biesterfeldová, C. 403
 Blamires, D. B. 400
 Blank, R. 495
 Blass, J. 485

- Bodmer, J. J. 451, 472, 473
 Boestfleisch, K. 400
 Boháček, M. 380
 Boisserée, S. 464, 503

- Bok, V. 313, 376, 431, 463, 502
 Boor, H. de 445, 462
 Borchmeyer, D. 484
 Borne, G. v. d. 400, 465, 504
 Bostock, J. Knight 346, 387
 Brachesová, H. H. 460
 Brogsitter, K. O. 322, 329, 338, 353, 355, 364
 Brück, M. v. 482, 493
 Brunner, H. 403
 Bumke, J. 297, 303, 307, 318, 319, 320, 333, 334, 339, 345, 349, 350, 354, 363, 364, 365, 367, 371, 376, 377, 381, 382, 385, 391, 393, 399, 402, 403, 418, 422, 434, 437, 452, 458, 491, 498, 501, 515

Ž

- „Žalmy“ (SZ) 324, 374

Burdach, K. 339, 340, 344, 371, 372, 375,
378, 401, 403, 492
Busch, W. 493

C

Caha, J. 373, 459, 471
Cohen, H. 417
Cosmanová, M. P. 331
Cucuel, E. 299
Curtius, E. R. 360, 417, 472, 496, 517

Č

Čelakovský, F. L. 509
Čermák, J. 462
Černý, V. 301, 336, 457, 496

D

Daim, W. 488
Dalby, D. 378
Deathridge, J. 482
Deinert, W. 368, 375, 395
Delcourt-Angélique, J. 372, 452
Docen, B. J. 435
Doß, A. de 491
Duby, G. 444
Duckworth, D. 295
Duggan, A. 358
Dvořáková, V. 505

E

Ebenbauer, A. 303
Eggers, H. 318
Ehrismann, G. 370
Eichholzová, B. 329
Eichner, H. 486
Eis, G. 387, 401
Elbern, V. H. 370
Emmelová, H. 351
Ertzdorffová, X. v. 361
Eschborn, M. 373, 504, 506
Eßer, J. 369

F

Faktor, V. 470
Feifalik, J. 420, 496, 509, 515
Fink, R. 352, 371, 446
Fiore, S. 460
Fischer, F. 461
Fischer, O. 493
Fischer, F. 504, 506
Fourquet, J. 301, 304, 313, 327, 345, 346,
352, 354, 357, 402

Franz, M. L. v. 372
Frappier, J. 339, 367, 419
Friedl, A. 373, 506
Frings, Th. 318
Fučíková, J. 486

G

Gehrts, H. 398
Goetz, H. 302
Goff, J. Le 319, 321, 369, 372, 396, 462
Gohlis, T. 422
Golther, W. 364
Graf, M. 480
Graus, F. 496, 516
Grebeníčková, R. 442
Green, D. H. 298, 308, 409
Greimas, A. J. 339, 344, 382, 390, 393, 439
Griesel, W. 509
Grimm, J. 328
Grimm, W. 474
Groos, A. B. 337
Grubmüller, K. 341, 372, 436, 441, 445,
456, 483, 495
Gruenter, R. 342
Grundmann, H. 318, 369, 455
Guizot, F. 409

H

Haag, H. 321
Haage, B. D. 341
Haas A. M. 301, 323, 334, 413, 456
Hagen, F. H. v. d. 396
Halík, T. 402
Hamannová, B. 488
Hanisch, E. 482
Hanslick, E. 484
Harderová, N. 495
Harms, W. 393
Harnack, A. 454
Harroff, S. 400
Hattenhauer, H. 517
Hatto, A. T. 352, 364, 398, 402
Haug, W. 296, 321, 344, 403
Hauptmann, G. 490
Hauptová, B. 364
Heer, F. 300, 308, 311, 312, 348, 350, 417,
440, 456, 460
Heinzle, J. 345, 381, 418, 460, 467, 515
Hempel, H. 295, 297, 299
Henzen, W. 377
Herder, J. G. 473, 508
Hertz, W. 311

Heřmanský, F. 502
Hilka, A. (Hil.) 327, 336, 382, 385, 341,
389, 427, 435

Hilscher, E. 495
Hilský, M. 486
Himmler, H. 490
Hlaváček, I. 516
Hlobil, I. 398
Hodrová, D. 355
Hofer, S. 427
Hohensteinová, L. 495
Holý, J. 516
Homolka, J. 505
Horaceková, B. 318, 447
Hotz, W. 338
Hrabák, J. 503, 515
Huyghe, R. 370, 410, 411, 440

J

Jackson W. H. 312, 358
Jakobson, R. 503
Janeček, O. 514
Janíčková, J. 509
Jiránek, J. 512
Johnson, L. P. 297, 347, 351, 353, 355,
373, 403
Johnson, S. M. 461
Jünger, E. 488
Jungová, E. 372

K

Kafka, V. 460
Kalista, Z. 497
Kaspersen, S. 370
Keen, M. 464
Keferstein, G. 365
Kienast, R. 432
Klein, K. K. 298, 316, 343, 350
Klučina, P. 336, 504
Knorr, F. 352, 371, 446, 487
Köhler, E. 351
Kolář, Jar. 496
Kolb, H. 330, 351, 371, 412, 438,
447, 460
Kopta, Petr 422
Korff, H. A. 461
Kotrba, V. 507
Kotzde, R. W. 490
Kralík, R. v. 491
Krásá, J. 318
Kratz, H. 344, 383, 408
Kraus, A. V. 376, 500, 501, 503

Kraus, C. v. 318, 423, 501
Krejčí, J. 477, 480, 486
Krings, H. 298
Křišťán, P. (pseud.) 514

Kučera, J. P. 512
Kučera, R. 451
Kühn, D. 297, 316, 317, 362, 371, 385,
412, 425, 426, 434, 438, 493,
494, 495
Kuhn, H. 400
Kühnel, J. 477, 490
Kunitzsch, P. 368, 375

L

Lachmann, K. 298, 314, 316, 381, 391,
434, 474
Lanz von Liebenfels, J. 379, 488, 490
Lee, A. v. d. 393
Lehár, J. 499, 501, 515
Lessing, G. E. 452, 473
Levit, P. 486
Lexer, M. 320, 351, 375, 396, 436
Lofmark, C. J. 394
Loomis, R. S. 299
Lorenz-Gotha, A. 487

M

Mališ, O. 444
Manitius, K. 373
Marr, W. 484
Martin, E. 296, 327, 337, 340, 342, 345,
347, 364, 367, 387, 464
Martiová, M. 317, 318, 333, 335, 337, 348,
358, 362, 368, 398, 461
Masaryk, T. G. 461, 480, 481, 484, 485,
496, 509, 510, 511, 512
Maser, W. 488
Mathesius, V. 514
Maurer, F. 295, 361, 363, 381, 391, 415
Meier, J. 298
Meinhardt, H. 316
Meletinskij, J. M. 461, 486
Menclová, D. 505
Mergell, B. 300, 307, 309, 312, 315, 341,
366, 400, 460, 492
Mersmann, W. 300, 302, 307, 383
Mertens, V. 385, 475
Metken, G. 482
Mettke, H. 333, 338, 350, 356, 357, 363,
423, 424
Meyer, E. 391
Meyer, H. 370, 371

- Mikovec, B. 464
 Misch, G. 351, 400
 Mockenhaupt, B. 366, 400, 492
 Moeller van der Bruck, A. 462, 488, 489
 Mohr, W. 305, 316, 321, 329, 331, 338, 355, 361, 362, 363, 364, 369, 371, 381, 383, 415, 425, 446, 492, 493, 494
 Molnár, Á. 410, 454, 501
 Moltinari, M. 483
 Morungen, H. v. 492
 Müller, H. 496
 Müller, U. 314, 433, 434, 455, 462, 482, 486, 487, 512
 Muschg, A. 495
 Myller, Ch. H. 473

N

- Naumann, H. 400
 Nejedlý, Z. 446, 481, 512
 Nellmann, E. 299, 314, 315, 316, 318, 328, 329, 344, 352, 362, 372, 376, 382, 392, 400, 493
 Němec, I. 498
 Novotný, A. 368
 Novotný, M. 509

O

- Obst, M. 512
 Ochs, E. 343, 378
 Ottlová, M. 512

P

- Palacký, F. 501, 502, 505
 Panzer, F. 299, 302, 320, 338, 392, 492
 Patočka, J. 475
 Pelán, J. 417
 Peroutka, F. 518
 Peřina, J. 508, 515
 Pfitzner, H. 485
 Pithartová, D. 518
 Ploss, E. 302
 Poag, J. F. 330, 349, 369
 Poirion, D. 427
 Pokorný, Jindř. 376, 401, 417, 477
 Pospíšil, M. 512
 Pražák, A. 500, 514
 Preisner, R. 460
 Profantová, N. 497
 Prott, J. 475

R

- Rádl, E. 518
 Rahn, O. 490
 Rank, J. 335
 Ranke, F. 372
 Reißmann, A. 491
 Reitherová, A. K. 399
 Rejchrt L. 457
 Renoir, A. 344
 Ribard, J. 360
 Richeyová, M. 331, 393
 Richter, J. 296, 461
 Richter, W. 339
 Ringbom, I. 464
 Riquer, M. de 351, 460
 Robert, P. 339
 Roethke, G. 306
 Romaňák, A. 336, 504
 Rompelman, T. A. 350
 Roques, M. 364
 Rose, V. 311
 Roubaud, J. 338
 Ruh, K. 300
 Rupp, H. 296, 299, 323, 377

S

- Salmon, P. 346
 San Marte viz Schulz, A.
 Saturník, T. 329
 Seguin, L. 482
 Seibt, F. 371, 504, 508, 515
 Seltenreich, R. 517
 Schellenberg, K. 414
 Scherer, J. 306
 Schiebová, G. 318
 Schirok, B. 315
 Schlegel, A. W. 435, 473
 Schlegel, F. 473
 Schmidt, L. 313
 Schneider, H. 317
 Schnell, R. 362
 Schönbach, A. 300
 Schreiber, A. 357
 Schröder, E. 319, 344
 Schröder, W. J. 295 nn., 319, 320, 343, 347, 359, 370, 373, 375, 378, 452, 455
 Schulzeová, U. 379, 483, 351, 379
 Schumacherová, M. 306, 335

- Schiwietering, J. 297, 318, 343, 344, 447, 492
 Siebenschein, H. 515
 Simrok, K. 461, 474
 Simson, O. G. v. 367, 447
 Singer, S. 370, 373
 Skála, E. 376
 Sonntagová, S. 482
 Spahr, B. L. 339
 Spengler, O. 461, 462, 489
 Spiewok, W. 377, 402, 408, 411, 438, 464, 493, 495, 517
 Sprater, F. 460

Springer, O. 330, 385, 391

Stadler, E. 491

Stapel, W. 447, 488, 493

Steger, H. 320

Stiennon, J. 341

Stich, A. 515, 516

Strasser, O. 488

Straub, E. 451

Stromšík, J. 417

Střížovský, F. (pseud. Večeřa) 514

Svatoň, V. 461

Svejkovský, F. 516

Svoboda, H. 480

Š

- Šalda, F. X. 416
 Šusta, J. 501, 503, 505

T

- Tieck, L. 473, 477
 Tille, V. 496
 Tomeš, V. 495
 Trost, P. 502, 503

U

- Unger, O. 494
 Urbanová, V. 454

V

- Vaníček, V. 516
 Vennemann, T. 378
 Vesper, W. 490

- Vidmanová, A. 297, 402, 503
 Vilikovský, J. 496
 Vögel, H. 398
 Vollmoeller, K. 351, 491

W

- Wackernagel, W. 364
 Wagenseil, J. Ch. 472, 473
 Wachinger, B. 319, 335, 501
 Wandová, Ch. 327
 Wapnewski, P. 295, 315, 377, 398, 423, 483, 512
 Weber, G. 299, 343, 456, 492
 Wehrli, M. 351, 381, 452
 Weigand, H. J. 338, 347, 399, 486
 Weigel, G. 470
 Weinand, H. G. 393
 Weinberg, K. 486
 Wessels, P. 399
 Westonová, J. L. 485
 Wiegand, H. E. 348
 Willson, H. B. 298, 317, 398, 432
 Wilpert, G. 446
 Wisse, C. 470
 Wolf, A. 315
 Wolf, W. 344, 372, 384, 387
 Wolff, L. 349
 Wolzogen, H. P. v. 488
 Würthová, S. 472
 Wynnová, M. 344, 347, 355, 366, 367, 482

Z

- Zachová, J. 417
 Zaorálek, J. 329
 Zarncke, F. 464, 503
 Zatočil, L. 515
 Zcydel, E. H. 297, 318, 342, 349, 399
 Zimmermannová, G. 303

Ž

- Žák, J. 461, 486
 Žemlička, J. 424, 516
 Žilina, M. 460
 Žilková, F. 454

Opravy

vers	oprava	
320,10	přílbu však nesňal...	
326,21	„Před Camp Volaisem...	
377,10	dle Gerola...	
380,30	Lisavander...	
400,18	do Camp Volaisu...	
425,8	... její otec, Tampentaire,	
452,13	K Fontane Ia Salvage...	
456,3	ve Fontane Ia Salvage...	
776,20	jež hodlaly...	
793,10	Parzivalovi jasným hlasem:	
793,20	o jízdě, jež jim nese štěstí.	
795,2	... Ten, jak nám říká	
strana	řádka	oprava
304	15. zdola	v soudobé veršované epice
311	15. shora	čest, / jak ten kov...
394	11. zdola	Nomadaegentesinū
469	22. shora	Lancelota en prose a následujících částí
561	10. shora	Heinrich Himmller 490

Wolfram von Eschenbach

PARZIVAL

Prolog	7
Kniha I.	8
Kniha II.	27
Kniha III.	46
Kniha IV.	68
Kniha V.	84
Kniha VI.	103
Kniha VII.	123
Kniha VIII.	144
Kniha IX.	156
Kniha X.	180
Kniha XI.	197
Kniha XII.	207
Kniha XIII.	223
Kniha XIV.	241
Kniha XV.	259
Kniha XVI.	278

POZNÁMKY

EVROPSKÝ PARZIVAL	III.	Wolfram	423
(doslov)	405	Podpůrci	423
I. „Nádherný středověk!“	407	Pánové z Durna	423
Romantická bohéma	407	Lantkrabě Hermann	423
Wolframův rytířský román	407	Dochované zprávy o básníkovi	424
Reiter und Ritter	408	Wolframův život	425
„Obohacujte se!“	409	Uměl Wolfram číst a psát?	425
Âventiure a lenní svazky	409	Klerici a laici	426
Skutečnost a sen	410	Básníkovy jazykové znalosti	426
Sv. Augustin	410	Překlad a původní dílo	
Orient	411	ve středověku	427
Služba štítu	411	Literatura a školská výuka	428
Rytířské ctnosti	412	Wolfram a universitní vzdělání	428
Ordo amoris	413	(Tvůrce Parzivala	
Rytířský humanismus	414	a jeho další dílo)	429
Rytířská vina	415		
Blaise Pascal	415	Willehalm	429
F. X. Šalda	416	Titurel (a tak zvaný	
II. Dvorská kultura	416	Mladší Titurel)	433
Tři látky	416	Wolframova lyrika	437
„Keltský génius“	417	IV.	Parzival
Středověká recepce	417	438	
Mecenáštví	418	Bele conjointure	439
Anjouovci	418	Artušovská látka	439
Flanderský hrabě Filip	419	Chrétien	441
Další mecenáši	420	Adaptation courtoise	445
Volba látky (příběhu)	421	Pověst o svatém grálu	446
Podmínky k tvorbě	421	Robert de Boron a jeho	
Obecenstvo	422	pokračovatelé	448

Wolframův přístup k látce	452	Parsifal Richarda Wagnera	475
Hnutí laiků	453	Revue Wagnérienne;	
Krvácející kopí	456	Paul Verlaine	479
Hodnota a význam Wolframova		Wagneriáni, nacionalisté	
díla	460	a nacisté	481
Wolfram a jeho současníci;		Wagnerův grálský hrdina	
dobové ohlasy bretonské látky	462	po roce 1945	482
Svatý grál a církev	464	Další podoby parzivalovské	
Artuš a jeho rytíři		(artušovské) recepce;	
jako dobové vzory	465	Alfred Tennyson a T. S. Eliot	485
V. Další osudy látky;		Thomas Mann	486
Wolframovi následovníci	466	Fin de siècle, pangermanismus,	
Wirnt von Grafenberg	467	třetí říše	487
Heinrich von dem Türlin	467	Po „roce nula“	492
Der Stricker	468	Překlady do novodobé	
Der Pleier a jiní	468	němčiny	493
Ulrich von dem Türlin a jiní	469	Tvorba v posledních	
Prosa-Lancelot	469	desetiletích	494
Claus Wisse a Philipp Colin	470	VII. Ohlasy evropské rytířské epiky,	
Další osudy látky ve Francii		zejména Wolframova díla u nás	
a jinde	470	(bohemika)	496
Sklonek středověku	471	Evropské zákonitosti středověké	
VI. Novodobá recepce	472	literatury; Julius Feifalik	496
K pojmu	472	Náš „keltský“ pravěk	496
J. Ch. Wagenseil	472	Styky se Západem a Východem	497
J. J. Bodmer a Ch. H. Myller	473	Počátky rytířství	497
J. G. Herder	473	Wolframovi žáci a následovníci	
Údobí romantismu	473	v českých zemích	498
Počátek novodobých		Artušovská tabula rotunda	
wolframovských studií –		roku 1319 a 1321	501
- K. Lachmann	474	Ulrich von Liechtenstein	
		a naše šlechta	502
		Karel IV. a Karlštejn	503

Jan Hus o krvi Kristově;		VIII. Závěr	516
Čeští bratří	508		
J. G. Herder a Pověst o králi		IX. Dvě poznámky a Dodatek	518
Artušovi v Čechách	508		
T. G. Masaryk		X. Z použité literatury (výběr)	523
a Wagnerův Parsifal	509		
„Staré irské a bretonské zpěvy“		XI. Seznam zkratek	548
Julia Zeyera	512		
Svatováclavská legenda		XII. Rejstříky	551
o svatém grálu	514	Jmenný rejstřík	551
Vladimír Donát a jeho Parsifal	514	Písemné památky	574
Vilém Mathesius a Albert Pražák	514	Badatelé	579
Dluhy naší akademické vědy		XIII. Opravy	584
za poslední půlstoletí	515		
		XIV. Obsah	585.

WOLFRAM VON ESCHENBACH

PARZIVAL

*Ze středohorondoněmeckého originálu přeložil,
poznámkami opatřil, doslov napsal
a výběr z použité literatury přípravil*

Jindřich Pokorný

*(do češtiny přivedl rovněž veršované ukázky uvedené
v komentářích, není-li označeno jinak).*

Redigoval a rejstřík sestavil Bohdan Chlábec.

Překlad lektoroval dr. Hanuš Karlach

a jazykově upravil dr. Václav Kubín.

*Komentáře a doslov lektorovali dr. Anežka Vidmanová, CSc.
a mgr. Martin Bažil.*

*Vytisklo písmem John Baskerville
podle typografické osnovy Františka Štorma.*

Frontispice:

*Wolfram von Eschenbach, iluminace z Kodexu Manesse
(reprodukce Robert Portel).*

*Vydalo nakladatelství Aula v Praze l. P. 2000
jako svou 23. publikaci.*

*Výtiskly Polygrafické závody Hronov, s. r. o.
Náklad 750 výtisků.*

Vydání první.

ISBN 80-90 2667 - 7 - 0

Vydání této knihy se těší laskavé podpoře

Ministerstva kultury ČR;

Nadace Český literární fond;

Česko-německého fondu budoucnosti

a InterNationes (Bonn).

*Die Herausgabe dieses Buches wurde aus Mitteln
folgender Institutionen gefördert:*

Kulturministerium der Tschechischen Republik;

Stiftung Tschechischer literarischer Fond;

Deutsch-tschechischer Zukunftsfond und

InterNationes (Bonn).